ڕۆژهەڵاتناسی

ئێدوارد سەعید

پێشەکی و وەرگێڕانی لە فرانسییەوە

د. موحسین ئەحمەد عومەر

ڕۆژهەڵاتناسی

ڕۆژهەڵاتی داهێنراو لەلایەن ڕۆژئاواوە

ئێدوارد سەعید

د. موحسین ئەحمەد عومەر

پێشەکی و وەرگێرانی لە فرانسییەوە

- سەرپەرشتیاری چاپ: سۆران عەزیز
- نەخشەسازیی ناوەوە و بەرگ: محەمەد زاری
- پیتچنین و هەڵەچنی: وەرگێڕ
- چاپ: یەکەم/2018
- تیراژ: 1000 دانە
- نرخ: 12000هەزار دینار
- لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی پەرتووکخانەگشتییەکان ژمارە (...)ی ساڵی 2018ی دراوەتێ.

لە بڵاوکراوەکانی ماڵی وەفایی

ناونیشان: هەولێر ـ فولکەی زەراعە ـ نێو پارکی وەفایی

https://www.facebook.com/mali.wafai

07504826647

ڕۆژهەڵاتناسی

ڕۆژهەڵاتی داهێنراو لەلایەن ڕۆژئاواوە

ئێدوارد سەعید

د. موحسین ئەحمەد عومەر

پێشەکی و وەرگێڕانی لە فەرەنسییەوە

2018

EDWARD. W. SAID. LORIENTALISME. L'ORIENT CRÉE PAR L'OCCIDENT. PRÊFACE PAR TZVETAN TODOROV. TRADUIT DE L'AMERICAIN EN FRANÇAIS PAR CATHERINE MALAMOUD. EDITIONS DU SEUIL. PARIS. 1980.

POUR LA PRÉSENTE EDITIONS : TRADUCTION DE FRANÇAIS EN KURDE PAR Dr. MOHSEN AHMAD OMER. EDITIONS MALI WEFAIYI. ERBIL . 2018 .

پێڕست

فەسڵی یەکەم

بواری ڕۆژهەڵاتناسی:

فەسڵی دووەم

ڕۆژهەڵاتناسی بە ستروکتورکراو و بە ستروکتورکراوەوە

فەسڵی سێیەم

ڕۆژهەڵاتناسی ئەمڕۆ

پێشەکی

لەوانەیە کەم کەس لە کوردان ئەو شانسەی بۆ هەڵکەوتبێ چاوی بە ئێدوارد سەعید (1935-2003) کەوتبێ وەک بۆ من هەڵکەوت. ساڵی 1993 قوتابی ساڵی یەکەمی خوێندنی دکتۆرا بووم لە زانکۆی سۆربۆن لە پاریس، لە بەشی ئەدەبی گشتی و بەراوردکاری، خەریکی خۆ ئامادەکردن بووم لەبارەی گەڕیدە فرانسییەکان و کوردستان تێزێک ئامادە بکەم، ئەوان چیان لە بارەی کورد و کوردستان گوتووە، چ وێنایەکیان لە بارەی مرۆی کورد و مێژوو و داب و نەریت و کولتووری کوردی و جیۆگرافیای کوردستان و هەڵکەوت و ستاتوی کوردستان لە دنیا و لە رۆژهەڵاتدا هەبووە. کتێبی رۆژهەڵاتناسیی ئێدوارد سەعید، یەکێ لەو سەرچاوە تیۆری و کولتوورییە دانسقە و پڕ بایەخانە بوو کە هەردەم لەناو جانتاکەم بوو. کتێبێک بوو بە تێز و تیۆرییەکانی، بە لێکدانەوە و بە روانین و شیکارییەکانی، وەک ئاوێنەیەک بوو بۆ من، سەرچاوەی سەدان پرسیار و وەڵام بوو: بۆ مرۆی رۆژهەڵاتی خۆی ناناسێ، ئەو باڵادەستییەی رۆژئاواییەکان لە چییەوە دێ، لەولاشەوە ئەو شکان و رووخانەی رۆژهەڵاتییەکان بۆچی دەگەڕێتەوە، چۆن رۆژهەڵاتناسی وەک دامەزراوەیەک بۆتە کەرستە و ماتریالی حکومەت و دەستەڵاتی وڵاتانی رۆژئاوایی بۆ کۆنترۆڵکردن و بۆ بەڕێوەبردن، بە تایبەتی

لەلایەن فرانسا و ئینگلستان، چۆن هەموو ئەم رایەڵە سیاسی و کولتوورییە، وەک تەونێک لەلایەن رۆژئاواوە بۆ رۆژهەڵات هۆنراوەتەوە، ئەم تەونە جیهانییە کە بە چەشنێک دەمانگەڕێنێتەوە بۆ کۆنترۆڵ و سزادان، بەرزەفتکردن، کورد و کوردستان بە چ ئاستێک لێی نزیک بووە و چەندیش کورد نێچیری ئەم تەونە جیهانییە بووە، کوردیش چەندە بۆ خۆی بەشێک بووە لێی، ئەمە و سەدان پرسیاری دی، روانینەکانی ئێدوارد سەعید لەم بارەیەوە بۆ من وەک رێنوێنی و رابەرێکی مەزن بوو بۆ روانین و لێکدانەوە لە جیۆگرافیای کورد وەک کولتوور، وەک مرۆ و شارستانی، وەک نەتەوە و گەلێکی رۆژهەڵاتی. من لەناو ئەم هەڵکەوتە دەژیام، ئەمەش یەکەمین جار بوو کوردێک لە رۆژئاواوە، بکەوێتە ناو هەموو ئەم سەرچاوە و ماتریالە رۆژهەڵاتیانە، سەرنجیان بدا و بتوانێ لەو وێنایە بگەڕێ وەک کوردێک لەسەر خۆی لەناو سەرچاوە رۆژهەڵاتناسییەکان، ئەوان چۆن کوردیان بینیوە و چۆن وەسفیان کردووە...هتد. لەم سەروبەندە، ساڵی 1993 کتێبی "کولتوور و ئیپریالیزم"ی ئێدوارد سەعید لەلایەن وەشانی گالیمار بڵاوکرایەوە، ئەمەش شتێکی خۆشبوو، بەڵام ئەوەی هێشتا لە هەمووی خۆشتربوو هاتنی ئێدوارد سەعید بوو بۆ پاریس، بۆ ئیمزاکردنی کتێبەکەی. لەو بڕوایەدابووم مانگی جۆزەردان یان پوشپەڕ بوو، پاریس پڕ لە باقوبریق و گەشانەوە و هەیتووهووت بوو، "ئەنستیتوی جیهانی عەرەبی" و نووسەر تڤزتان تودۆرۆڤ (کە لێرەش پێشەکییەکەی ئەوم داناوە) سەرپەرشتی سیمینارەکە و هاتنی ئێدوارد سەعیدی دەکرد بۆ پاریس. ئەوەبوو، لە هۆڵی گەورەی "ئەنستیتوی جیهانی عەرەبی" سیمینارێکی لەبارەی کۆنراد و ئەدەبی بەراوردکاری و ئیمپریالیزم پێشکەش کرد. بێگومان یەکێ لە کۆڕە دەگمەن و دەوڵەمەندەکان بوو. لە کاتی ئیمزاکردنی کتێبەکەی توانیم چەند ساتێک قسەی لەگەڵ بکەم، پاشان وتی کتێبەکەی من "رۆژهەڵاتناسی" بۆ زۆربەی زمانانی رۆژهەڵاتی وەرگێڕدراوە، ئایە

بۆ کوردی وەرگێڕدراوە، منیش وتم تا ئێستا بە پێی زانیاری خۆم وەرنەگێڕدراوە، پاشان وتی من لە هەموو ژیانم کوردم کەم بینیووە، لە ژمارەی دەست تێناپەڕن، تۆ یەکێکی لەمانە، منیش گوتم شەرەفمەندم بە بینینی ئێوە، بێگومان رۆژێک دێ ئەو کتێبە بکرێتە کوردی. ئێستاش ئەفسوونی ئەم بینینە لە خەیاڵم ماوەتەوە، لەگەڵ وەرگێڕانی کتێبە ناوازەکەی، ئەم بازنەیە تەواو دەبێ و یەکێکی دی دەکرێتەوە، بەو هیوایەین فیکری ئێدوارد سەعید، کە سەر بە ئایدیای راسیۆنالیزمی مرۆپەروەرانەیە، بشێ ببێتە رێنوێنی بۆ مرۆی کورد و کولتووری کوردی و بە تایبەتیش بۆ لێکۆڵینەوە و تۆژینەوە ئەکادیمییەکان و لەولاشەوە بۆ ئەدەبی بەراوردکاری، کە کتێبی رۆژهەڵاتناسی یەکێ لە سەرچاوە بنیاتنەرەکانی ئەم بوارەی رەخنە و ئەدەبەیە. لەم رووەوە، پێویستە ئەم خاڵەش روون بکەینەوە، رۆژهەڵاتناسی (کوردناسیش لەلایەن خۆیەوە) دەبێ لە بواری تۆژینەوەکانی ئەدەبی بەراوردکاری و کولتووری بەراوردکاری لە زانینگەکان بخوێندرێ (کە هەر ئەمەش پسپۆڕی باڵای ئێدوارد سعید بوو)، نەک بە تەنیا وەک باوە لە کوردستان لە بواری مێژوو دەخوێندرێ، ئەمەیان هەڵەیەکی ئەکادیمییە و دەبێ راست بکرێتەوە، دەبێ زانکۆکانی کوردستان سوود لە ئایدیاکانی ئێدوارد سەعید وەرگرن، کە رۆژهەڵاتناسی وەک بوارێکی بەراوردکاری، سەروکاری لەگەڵ کۆمەڵێک دیسپیلین هەیە، وەک زمان، ئارکیۆلۆژی، فیلۆلۆژی، مێژوو، ئایین، فەلسەفە و ئایدیاکان، سیاسەت، ئەنترۆپۆلۆژی کولتووری و بەراوردکاری، سۆسیۆسایکۆلۆژی و داب و نەریت و ئێتنۆلۆژی و زۆری تر، بەڵام رۆژهەڵاتناسی سەرەڕای پەیوەندی بەو بوارانەوە، دیسیپلینێکی بەراوردکارییە و وەک میتۆدۆلۆژی لەناو ئەدەب و کولتووری بەراوردکارییەوە دەرهاتووە. بێگومان ئەم میتۆدە بۆ کوردناسی رۆژئاوایی کە هەر دیسان سەر بە ئەدەب و کولتووری بەراوردکارییە، سوودێکی پلە یەکی هەیە. ئەمەش تەواوی

ئەو بوارە دەگرێتەوە کە سەروکاریان لەگەڵ پەیوەندی کورد بە رۆژئاواوە هەیە، بە دەستەڵات و درێژبوونەوەی قەڵەمڕەوی رۆژئاوا، ئەوان چۆن توانیویانە کورد ببینن، چ وێنایەکیان لەسەر کورد دروستکردووە، چۆن توانیویانە زۆنی کولتووری کورد و کوردستان وەک جیۆگرافیایەکی سیاسی بخەنە ناو حوکمداری و کۆنترۆلی خۆیان، کە دەزانین لەم بارەیەوە ماتریالێکی زۆر لەسەر کورد هەیە، وەک نموونەیەکی سادە، روانینی مارک سایکس و های و ئیدمۆنز و جۆرج پیکۆ و لۆنگرینگ و سێر پێرسی کۆکس و زۆری تر، دەمانگەرێنێتەوە بۆ گوتاری رۆژهەڵاتناسی ئێدوارد سەعید کە کورد یەکێ لە بەرکەوتە زیندووەکانی ئەم گوتارە و ئەم پەیوەندییەی رۆژهەڵات و رۆژئاوابووە.

لەم وەرگێرانە ئێمە هەوڵمانداوە بە کوردییەکی زۆر روون و سادە تەواوی گوتاری ئاڵۆز و گرێچنی ئێدوارد سەعید بۆ ناو زمانی کوردی بگوازینەوە، بێگومان دەیان زاراوە و دەستەواژەی زانستی و فەلسەفی و کولتووری پڕ لە راز و بە رەهەند قووڵ لەم کتێبە، بە گوتارێکی توندوتۆڵ و زانستیانە بەکارهێنراون، ئێمە هەوڵمانداوە روونبێژییەکی زۆر بەکاربهێنین بۆ ئەوەی هەموو خوێنەرێک بە ئاسانی تێی بگا، ئێمە لەم وەرگێرانە، سترەکتوری گوتار و رستە و خاڵبەندی و دارشتنی ئایدیاکان و دارشتنی تێکستیانە و چنین و ریتمی تێکستی ئێدوارد سەعیدمان کت و مت وەک خۆی پاراستووە. دەشێ لە رووی ئایینی هەندێ وشە و دەستەواژەی هەراسانکار هەبێ، (بەتایبەتی لە بارەی ئیسلامەوە) بەڵام ئەمە هیچ پەیوەندی نە بە وەرگێرەوە هەیە نە بە نووسەرەکەی، بەڵکو ئەمە پەیوەندی بە روانینی رۆژئاواییەکان و رۆژهەڵاتناسەکانەوە هەیە، کە ئێدوارد سەعید زۆر بە جوانی وەڵامی هەمووانی داوەتەوە، لەم وەڵامدانەوەیە ئێدوارد سەعید وەک نووسەرێکی مرۆپەوەر و وەک

دژەکۆلۆنیزاسیۆن و وەک بەرگریکارێکی توندوتۆڵ و بە جورئەت لە ئایینی ئیسلام و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و گەلانی موسلمان دەردەکەوێ، بێگومان وەڵام و ڕوانینەکانیشی ڕاستن و لە ڕوانگەی ڕوانین و بۆچوونێکی ڕاسیۆنالیستی و زانستی و مرۆپەروەرییەوە هاتوون.

هەرچی لەبارەی واژەی "ڕۆژهەڵات" و "ڕۆژهەڵاتناسی"یەوە دەگوترێ، ئەمەیان ڕاستە، وەک هەڵەیەکی باو هاتووە و ڕۆیشتووە، چونکە وشەی "ڕۆژ" لە کوردی چەند مانایەکی هەیە، وەک ڕۆژ و وەک خۆر، بێگومان دەشێ "خۆرهەڵات" و "خۆرهەڵاتناسی" گونجاوتربن، بەڵام بۆ دروستنەکردنی تەمومژی، ئێمە "ڕۆژهەڵات" و "ڕۆژهەڵاتناسی"یمان وەک خۆی هێشتۆتەوە. وشەی خۆرهەڵات"مان بەرانبەر بە وشەیەکی دیکە بەکارهێناوە کە لە گوتاری ئێدوارد سەعیددا زۆر دووبارە دەبێتەوە، بەم شێوەیەی خوارەوە: ئێمە بەرانبەر بە Orient ڕۆژهەڵات –مان داناوە، بەرانبەر بە Occident ڕۆژئاوا-مان داناوە، بەرانبەر Est یان East خۆرهەڵات-مان داناوە، بەرانبەر بە Ouest یان Oust خۆرئاوا-مان داناوە، بەرانبەر بە Levant خاوەر-مان داناوە، وەک چۆن لە خاوەرمیانەدا هەیە، مەبەست لە وشەی Levant مەشریق یان خاوەرە ، واتە " سوریا و لوبنان و خاکی پیرۆز" بەو شێوەیەی لە ڕۆژهەڵاتناسی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا هاتووە. هەر ئەم وشەیە "خاوەر" و "خاوەرمیانە" لە ئەدەبیات و ڕۆژنامەگەری کوردی سەرەتای سەدەی بیستەم بەرانبەر بە "مەشریق" و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست زۆرتر بەکاردەهات، بەڵام ئەمڕۆ کەمتر. ئێمە بەرانبەر بە Moyne Orient یان Middle-East ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست-مان داناوە، (لە کوردستانی ڕۆژهەڵات ئێستەش هەر خاوەرمیانە بەکاردەهێنن.) بەرانبەر بە Oriental ڕۆژهەڵاتی-مان داناوە، وەک

تاکی ڕۆژهەڵاتی یان حاڵەتێکی ڕۆژهەڵاتی. لە هەموو ئەمانەشدا بێگومان هەست بە دەوڵەمەندی و گەشەسەندنی زمانی کوردیش دەکرێ.

هەنگاو بە هەنگاوی وەرگێڕانیش لەگەڵ ئینگلیزییەکەی بەراوردمان کردووە. ئێمە پشتمان بە چاپە فرانسییەکەی بەستووە وەک سەرچاوەی وەرگێڕان، لەم چاپەش چەند پەرەگرافێکی لاوەکی لێرەو لەوێ لەلایەن وەشانی فرانسی گالیمار لابراوە و شوێنیان بە جووت کەوانە بەم شێوەیە پڕکراوەتەوە (...)، ئێمەش ئیلتیزامامان بەمە کردووە. لەولاشەوە لە چاپە فرانسییەکەی چەندین پەرەگرافی دی لەلایەن نووسەر خۆی زیادکراوە، هەڵبەت لەسەر داواکاری وەشانی فرانسی. ئێمە لەلایەن خۆمانەوە هیچمان لانەبردووە.

مرۆی کورد لە خوێندنەوەی بۆ ئەم کتێبە دەبێ تێبینی ئەوە بکا، ئێمە وەک کورد و وەک ڕۆژهەڵاتی چەندە لەلایەن ڕۆژئاواییەکانەوە بووینەتە کەرستە و شت، ئەوان وەک ماتریال نەک وەک مرۆ و کولتوور سەیری ئێمەیان کردووە، ئەوان چەندە کاریگەری و کولتووری خۆیان لەناو ئێمە ڕەگاژۆ کردووە، ئێمە چەندە لە ڕوانگەی ئەوانەوە سەیری خۆمان دەکەین، ئەوان چەندە باش ئێمە دەناسن ئێمە چەندە خراپ یان هەر خۆمان ناناسین، لەولاشەوە ئێمە چەندە بزرین و چەندە وێڵین، کە ناتوانین جوگرافیای کولتووری، سیاسی، شارستانی خۆمان بناسێنین و سەرلەنوێ بنیاتی بنێینەوە، لە هەموو ئەو هەڵکەوتە سیاسی و شارستانییەی ئەمڕۆ کورد تێیدا دەژیێ بەشێک لە هەقیقەتی ئەم هەڵکەوتەی ئێستە دەگەڕێتەوە بۆ دەستتێوەردان و کۆنترۆلی ڕۆژئاوا لە مەسەلەی کورد خۆی، بەشێکیشی دەگەڕێتەوە بۆ بێتوانایی کورد لەمەڕ دروستکردن و داهێنان، نەتوانینی بنیاتنانی ڕوانین و ناساندنی شوناسی خۆی و نەتوانینی سوود وەرگرتن لە کولتوور بۆ بنیاتنانی ڕوانینێکی سیاسی

دروست، بۆ بنیاتنانی دەستەڵات و قەڵەمڕەوییەکی سەرتاپاگیری کوردی و قەوارەیەکی کوردی. نەبوونی ئەم هەڵکەوتە کوردییە، خەیاڵمان بۆ ئەوە دەباتەوە ئێمە چەندە بووینەتە ماتریالی ئەوانیتر، چەندە بووینەتە قوربانی بۆ ئەوانیتر و چەندە بووینەتە قوربانی گوتاری دەستەڵاتی پشت رۆژهەڵاتناسی وەک کولتوورێک بۆ سیاسەتی زلهێزەکان، بە تایبەتی ئینگلیزەکان کە تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم بەسەر کوردستاندا رادەگەیشتن، هەروەکو "لوی ماسینیۆن" دەڵێ ئینگلیزەکان (سیاسەتێکی ئابووریانەی بێ ئەخلاقیان هەبوو لەگەڵ فەلسەفەیەکی ماوەبەسەرچوو لەبارەی کاریگەری سیاسی)، ئەمەش ئەوە لێکدەداتەوە ئێمە چەندە بووینەتە قوربانی ئەم سیاسەتە بێ ئەخلاقەی ئینگلیزکان، لەو باوەڕەدام ئەم روانینە ئەمڕۆش هێشتا هەرمێنی ماوە، هێشتاش گەلانی رۆژهەڵات، بە تایبەتی کورد قوربانی ئەم هەڵکەوتەیە و خۆشی بەشێک لە بەرپرسیاری ئەو هەڵکەوتەی ئەمڕۆ تێیدا دەژین هەڵدەگرێ.

ئەمڕۆ پەیوەندییەکانی نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا گۆڕاوە، دەیان بەرژەوەندی و دەیان ئاڵنگاری دی هاتوتە ناو، رۆژهەڵاتناسی وەک دیسیپلینێکی زانستی، لە ئاستی رۆشنگەری و میللی و هی دی، دەبێ سەرلەنوێ توێژینەوەی نوێی بۆ بکرێ، ئەم توێژینەوانەش تا رادەیەک هەڵکەوتی "پۆست رۆژهەڵاتناسی" وەردەگرن، ئەوەی پەیوەستە بە کوردیشەوە لە بواری کوردناسی، ئەمەشیان هەر دەبێ لە چوارچێوەی "پۆست کوردناسی" باسی بکرێ. توێژینەوەی نوێی لەبارەوە بکرێ، چونکە روانینی کوردناسە رۆژئاواییە نوێیەکان لە "مارتن ڤان برونسن"ەوە بگرە تا دەگاتە کرۆینبروک، لێزەنبێرگ و ژۆردی تێژێل و بۆریس جەیمس، کە تازە کتێبێکیان بە یەکەوە لە پاریس دەرچووە بە ناوی (کورد، گەلێکی بێ دەوڵەت، Les kurdes, un people sans Etat وەشانی ئارماتان)، یان ئەو دۆسییەی

لەبارەی کورد لە ژمارەی تازەی گۆڤاری La revue de deux mondes ی فرانسی بڵاوکراوەتەوە (ژمارەی مانگی رەزبەر/سێپتەمبەری 2018) روانینی هەموو ئەمانە گەلێک زۆر جیاوازە لە هی سەردەمی مارک سایکس و سێسیل ئەدمۆنز و ئەوانی دی.

بە سەرنجدان لە پەیوەندییەکانی ئەمڕۆی رۆژهەڵات و رۆژئاوا، دەڵێی رۆژهەڵات هێشتا لەناو ئەو حاڵەتە بەجێماوەی رۆژهەڵاتناسی باسی دەکا ماوەتەوە، رۆژهەڵات هەروەکو خۆیەتی و هیچ شتێک نەگۆڕاوە، دەڵێی هێشتا گەلگامش و داریوش و خەلافەتەکان وماڵباتە کۆنەکان، خێڵەکان بە هەموو تەدارەک و کاریگەرییان ماونەتەوە.

ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێ، حکومەت و دامەزراوە رۆژئاواییەکان لە بڕیاردانیان بۆ پەیوەندییەکانیان لەگەڵ رۆژهەڵات و میللەتانی رۆژهەڵات، پشت بە سەرچاوە پۆست رۆژهەڵاتناسییە نوێیەکان دەبەستن، نموونەی ئایدیاکانی مارتن ڤان برونسن (بڕوانە کتێبی"ئاغا و شێخ و دەوڵەت") لە بارەی کوردەوە بۆ رۆژهەڵاتناسی نوێ و کوردناسی نوێ کە دەشێ سەرچاوەی سوودوەرگرتنی رۆژئاوا بێ لە بارەی کورد، هەروەها لە روانینی ئەمانەی سەرەوەش وەک نەوەی نوێی کوردناسەکان، ئەوان ئێستەش هەمان مێتۆدی رۆژهەڵاتناسی بەکاردەهێنن، لە چوارچێوەی تەکنیک و روانینی پۆست مۆدێرنیزم و پۆست جیهاگیری، واتە بوونی روانگەیەکی میکرۆسکۆبی نوێ لە پەیوەندی و قەراریان لەگەڵ رۆژهەڵات و کورد، ئەوان ئەمڕۆ چیتر رۆژهەڵات وەک رۆژهەڵاتی نابینن، بەڵکو وەک دەیان هۆز و تائیفە و خێڵ و کۆمەڵانی خەڵک کە هیچ شتێک کۆیان ناکاتاوە، سەیری هێمانە ئێتنیەکانی رۆژهەڵات دەکەن، ئەوان هەرگیز کوردستان وەک خاکێک و جوگرافیایەک و کولتوورێکی یەکگرتوو نابینن، بەڵکو وەک کۆمەڵە خەڵکێکی تا رادەیەک نزیک لە

یەکتری لە ڕووی کولتووری و خاوەن هەرێمی جیاجیا و تایبەتمەندی جیاجیا دەبینن، زمانی کوردی لە ڕوانگەی ئەوان زمانێکی یەکگرتوو نیە، بەڵکو کۆمەڵێک زمانی کوردی هەیە وەک سۆرانی، بادینی، کرمانجی، گۆران، لەک و لوڕ و کەلهور و موکریانی و ئەردەڵانی و بابانی و شەبەکی و ئێزیدی، ئەوان ئێزیدییەکان بە کورد دانانێن، بەڵکو پێیان وایە ئێزیدییەکان تەنیا کوردۆفۆنن، واتە تەنیا بە زمان کوردن، زازاکان وەک ئایین و وەک زمان بە میللەتێکی سەربەخۆ لە کورد دادەنێن، لە کاتێکدا سەرەتاکانی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی لەناو زازاکان و دەرسیمییەکان دەستپێکردووە، وەک بوونی خەباتی نوری دەرسیمی و شێخ ڕەزا و زۆری تر، ئەوان پێیانوایە زاری گۆران کە زارێکی کوردی ڕەسەنە و سەردەمێک زمانی ستانداردی کوردی بووە، هەڵبەت پێش نوێبوونەوەی کوردی و باڵادەستی زاری سۆرانی، لە ڕوانگەی ئەوان گۆران زارێکی مردووە و دەبێ لە تاقیگە بخوێندرێ، ئەوان پێیانوایە کورد هەرگیز یەک ئایینیان نیە، بەڵکو کورد کۆمەڵێک ئایینی هەیە وەک: زەرتوشتی، کاکەیی، ئێزیدی، سووننە و شیعە و عەلی ئیلاهی و عەلەوی و یارسان و لوئلوئی و کرندی و مرندی و زۆری تریش، کورد چەندان ئایینزا و تەریقەتی هەیە وەک قادری و نەقشبەندی و نەقشبەندی موجەدیدی و هەندێ تەریقەتی دیکەی شاراوە و زۆری تر...هتد، ئەوان هەرگیز بە چاوی یەکانگیری سەیری کورد ناکەن وەک یەک کولتوور و یەک جیۆگرافیای سیاسی، کوردیش بۆ خۆی هەر ئەمڕۆ هەمان شت پەیڕەو دەکا بەرانبەر بە خۆی (وەک زۆنی سەوز و زۆنی زەرد و زۆنی دیکە...)، ئەمەش هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نائاگایی کولتووری و سیاسی کورد خۆی کە بە ئاراستەی ڕۆژهەڵاتناسی و کوردناسی دەڕوا، نەک بە پێچەوانەوە، ئەگەرچی منیش وەک ئێدوارد سەعید دەڵێم چارەسەری ڕۆژهەڵاتناسی ئەوە نیە ئێمەش گرینگی بە ڕۆژئاواناسی یان کوردناسی ڕۆژئاوایی بدەین،

بەڵکو ئێمە دەبێ بچینە دەرەوەی بازنەی ڕۆژهەڵاتناسی و کوردناسی، ئێمە دەبێ هەوڵی بنیاتنانی شوناسێکی ڕاسیۆنالیزمی و واقیعی کوردی بدەین لە هەموو ڕوویەکەوە، بۆ ئەوەی لەم بێتوانایی و ئەم بێ شوناسییەی ئەمڕۆ دەرچین، کورد چارەنووسی لە دەست خۆی بێ، ڕوانینی خۆی بۆ خۆی بەلاوە گرینگ بێ نەک ڕوانینی ڕۆژئاوایی کە هی ئەو بۆ بەرژەوەندییەکی تایبەتی ڕۆژئاوایی دەگەڕێتەوە...هتد، لە ڕووی سیاسییەوە ئەوان پێیانوایە تا ئەمڕۆش کورد نەبۆتە خاوەن بژاردەیەکی سیاسی نوێ بتوانێ سەرپەرشتی چارەنووسی کورد بکا، بتوانێ گەلاڵەی سیاسەتێکی یەکگرتوو و سەرتاپاگیر بۆ هەموو کورد بکا، بەڵکو پێیانوایە، لە کوردستان کۆمەڵێک ئۆرگانیزاسیۆنی سیاسی خێڵەکی وماڵباتی هەن، بەرژەوەندییان تەنیا لە چوارچێوەی زۆنێکی جیۆگرافی تێپەڕ ناکا، ناشتوانن ڕوانگە و ڕوانینی سەرتاپاگیری کوردی نوێ دروست بکەن، ئەمەش خەیاڵمان بۆ کۆنتێکست و پەیوەندییەکانی ئێستە و سەردەمی ڕۆژهەڵاتناسی دەگەڕێنێتەوە، بە تایبەتی بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم کە هەمان شت لە ڕوانینی گێرترود بێل و مارک سایکس و ئەدمۆنز و های و مۆنتێین و ئەوانی دی دەدۆزینەوە، کە چۆن لەسەر بنچینەی کولتووری ڕۆژهەڵاتناسی و تۆژینەوە بالاکانی ئەوسا، بڕیاریان لە چارەنووسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا کە کوردیش بەشێک بوو لێی، ئەمڕۆش لە واقیعی ژیاری کورد هەمان هەڵکەوت هەستی پێدەکرێ، وەک ئەوەی ئێمە هێشتا، سەرەڕای هەوڵەکانی یەککردنی کورد لەلایەن هەندێ ڕۆشنبیری ئەوسای کورد و پارمەتییەکانی مێجەر نۆییل، هێشتا ئێمە قوربانی ئایدیاکانی مسس گێرترود بێل و مارک سایکس بین، هەمان شت درێژەی هەیە، وەک ئەو پەیوەندییەی ئەمڕۆ لەگەڵ نوێنەری وڵاتەیەکگرتووەکان لە کوردستان "برێت ماکگۆرک" هەیە، بەو مانایەی لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی وڵاتەیەکگرتووەکان بە لادانی فرانسا و ئینگلستان لەناو گوتاری

ڕۆژهەڵاتناسی، خۆی نوێنەرایتی بێ قەید و شەرتی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی (کوردناسیش لەگەڵی) دەکات، پەرتەوازەیی کورد وەک ئەڵقەیەکی لاواز لەم پەیوەندییە کە ناتوانێ ڕوانینێکی سەرتاپاگیری هەبێ، ئەمەش سەرنجمان بۆ ئەوە دەباتەوە کە ڕۆژهەڵاتناسی لە بەرگێکی نوێ بە هەمان کەرستە و ناواخنی گوتاری کۆن لە نێوان کورد و ڕۆژئاوا ماوەتەوە، " برێت ماکگۆرگ" هەمان هەڵکەوتی مارک سایکس و گێرترود بیلی هەیە بەڵام لەناو کۆنتێکستێکی دیکەی نوێ و ئاڵنگاری دیکەی نوێ، لەمەوە هەست دەکەین ئەو گوتارە بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان و بەرژەوەندییەکانی زۆر ڕوونە، ئەوان دەزانن چییان دەوێ، بەڵام هێشتا ئەم گوتارە بۆ کورد ڕوون نیە، کورد ناتوانێ بەرژەوەندییەکانی دیاری بکا، کورد نازانێ چی دەوێ، هۆکاریش نەبوونی ڕوانین و گوتارێکی کوردییە لە بەرانبەر گوتاری ڕۆژئاوایی و گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی مۆدێرنی برێت ماکگۆرک، کە لەناو بەرگی "پەیوەندییە نێودەوڵەتییە نوێیەکان" بە شێوازی ئەمریکایی خۆی پیشان دەدا.

سەرەڕای گۆڕانیکی زۆر لە ڕۆژهەڵاتناسی و لە پەیوەندییە جیهانییەکان لە نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، بێگومان بۆ مرۆی کورد ئاڵنگارییەکان هێشتا قورستر و بە لق و پۆپترن، بەو مانایەی کورد ئەڵقەیەکی لاوازی هەموو ئەم رایەڵە پێکدەهێنێ، بۆیە، وەک سوود وەرگرتنێک لە کولتووری ڕۆژهەڵاتناسی، یان کوردناسی نوێ، بە تایبەتی وەک سوود وەرگرتن لە ئایدیاکانی ئێدوارد سەعید، دەبێ کورد لە ئاسۆی دیکە بگەڕێ و بڕوانێ و لە خەونی بەجێمانی شارستانی وشیار بێتەوە. وەک نموونەیەک بۆ ئەمە، دەبێ تێبینی ئەوە بکەین، یەکێ لە ڕووە گەورەکانی کولتووری ئێمە زمانی کوردی و جیۆگرافیای کولتووری و خاکی کوردستان و دانیشتوانەکەیەتی، توانای ماتریالی شارستانی خەڵکەکەیەتی، هەر ئەمڕۆ بە هۆی

جیهانگیری و بە هۆی بە ڕۆژئاواییبوون و کاریگەرییەکانی، هەروا بە هۆی لاوازی و بێتوانایی کورد خۆیشی کەوتووینەتە بەر کۆمەڵێک تەحەدا و ئالۆزی، هەموو ئەمە کاری کولتووری و کۆمەڵایەتی و دامەزراوەیی دەوێ، کورد دەبێ ڕوانینی نوێ و ئامێری میتۆدۆلۆژی دی نوێ دابهێنێ، وەک نموونەیەک بۆ بووژانەوەی کولتووری و کێشەکانی ئەمڕۆی زمانی کوردی و نەبوونی توێژینەوەی زانستی بە شێوەیەکی بەربڵاو و کەوتۆتە بەرانبەر هێرشی زمانی ئینگلیزی و فرانسی و زمانەکانی دی ڕۆژئاوا و ڕۆژئاوا خۆی و زمانەکانی دی ڕۆژهەڵات، لە ئاستی میللی و لە ئاستی دامەزراوەییش وەک دەستەڵات، زمان و کولتوور، خاک، کاریگەری دانیشتوانەکان کە خاوەن پۆتەنسیەلی ئابووری و ماتریالی مەزنن، پشتگوێخراون، بێگومان لە زۆر بواری دیکەش هەمان پشتگوێخستن هەیە، وەک مێژوو، سیاسەت، جیۆگرافیا، زانستەکان بە گشتی، خوێندنی ئەکادیمی و توێژینەوەی زانستی و پەروەردەی مرۆی کورد بە گشتی.

ئێمە ئەمڕۆ بە ئاراستەی ڕۆژهەڵاتناسی و کوردناسی دەڕۆین، لەمەودوا بە پەیڕەوکردنی ڕوانین و میتۆدی نوێ، کولتووری نوێ، (دەبێ لە ناو گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی و کوردناسی دەربێین) دەبێ بە ئاراستەی ڕوانینێکی ڕاسیۆنالیزمانە و مرۆپەروەری کوردی و بڕۆین، بۆ سەرلەنوێ زیندووکردنەوەی جیۆگرافیای ژیاری و کولتووری کۆسمۆپۆلیتانەی کوردی. دواجار، بەو هیوایەین ئەم توێژینەوە زانستییە وەک زمان و وەک ئایدیاکان ڕۆڵێکی گرینگی هەبێ لە پێشخستنی زانست و مرۆی کورد.

د. موحسین ئەحمەد عومەر

2018

بەرایی

هەر گوتارێک بە دڵنیاییەوە بەوە دەناسرێتەوە چی هەڵگرتووە، بەڵام لە تەنیشت ئەم ناوەڕۆکە بەڵگەنەویستە یەکێکی دیکەش هەیە کە هەندێ جار نائاگاییانە تا رادەیەکیش هەمیشە شاراوە لە بەکارهێنەرەکانیەوە بۆی دێ کە نووسەران و خوێنەران و خەڵک و گوتاربێژانن. بە راستەقانی گەڕاندنی ئەم دوالیزمە بۆ ئەوە ناگەڕێتەوە ئۆبژەکتیڤ (مەوزوعی) وەک دژێک بەرانبەر بە سوبژەکتیڤ (زاتی) دابنێین یان گروپ وەک دژێک بەرانبەر بە تاکەکەس دابنێین: ئەگەرچی کەسایەتی زاتی بۆ خۆی تێیدا شتێکە، بەڵکو ئێمە زیاتر سەروکارمان لەگەڵ کۆمەڵێک هەڵکەوت و هەڵوێست و ئایدیای هاوبەشە کە لەلایەن گروپەوە لە ساتێکی دیاریکراوی مێژووی خۆیدا هەیە کاتێ کە فشاری ئەو بابەتانە دەپشکنین کە لێیانەوە دەدوێین و دروستبوونی گوتارەکان شیدەکەینەوە. ئەمڕۆ ئێمە بەم هەمووە دەڵێین: ئیدیۆلۆژی، ئینجا لێکۆڵینەوە لە بەرهەمهێنانی گوتارەکان لە رێگەی ئامادەگی ئیدیۆلۆژی رێمان پێدەدا نزیکی یان خزمایەتی لە نێوان تێکستەکان بدۆزینەوە کە هەر خۆشی فۆرمیان لێکجیادەکاتەوە: هەر ئەم ئیدیۆلۆژیەیە دەگوازرێتەوە بۆ ناو نووسراوە ئەدەبییەکان، تۆژینەوە زانستییەکان و ئاخاوتنە سیاسییەکان.

ڕۆژهەڵاتناسی ئێدوارد سەعید لەم چوارچێوە میتۆدۆلۆژییەوە هەنگاو دەنێ بۆ توێژینەوە لە جۆرێک لە گوتار لە کۆمەڵی ئێمە. لە ڕاستیدا، لە جۆرە گوتارێک تایبەت بە هەر کۆمەڵێک، کە فۆرمەکانی ئەم گوتارە وا دەکەن شارستانی تێیدا دەست نیشان بکرێ: ئەو گوتارەی زەمینەی لەسەر "ئەویتر" دامەزراوە.

بوارەکە گەلێک بەرین و فراوان دەبوو ئەگەر بهاتایە ئێدوارد سەعید هەمووی هەڵبژاردبایە، بەڵام ئەو یەک لایەنی سەرنجڕاکێش و مانادار و دەوڵەمەندی هەڵبژاردووە: ئەو "ئەوی دەرەکی" هەڵبژاردووە وەک لە "ئەوی ناوەکی" (بە پێچەوانەی هانز مایەر کە بێگانەنامەکەی تەرخان کردبوو بۆ ژنان و هۆمۆ و جوولەکانی کۆمەڵی ئێمە.) ئەو لەناو هەموو "ئەوانی دی دەرەکی" تەنیا "ڕۆژهەڵاتی" هەڵبژاردووە، لەناو ئەمانەش ڕوانینەکانی لەسەر یەکێکیان گیرساندۆتەوە کە مرۆی ڕۆژهەڵاتی نزیک و ناوەڕاستی موسلمان و عەرەبە، لەناو هەموو گوتارەکانیش تەنیا لەسەر ئەو گوتارانە گیرساوەتەوە کە لە هەموویان ڕوونتر و نهێنی درکێنەرترن وەک ئەوانەی فرانسا و ئینگلستان و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، توێژینەوەکەشی سنووردار کردووە بە تەنیا سەردەمێک (کە بێگومان زۆر سەرەکییە) ئەمەش سەدەی نۆزدەم و سەدەی بیستەمە. لێرەوە کۆت و بەندە گرینگەکان هەستیان پێدەکرێ، کەچی ئەمەش بەڕاستی لە ناوەڕۆکی شیکردنەوەکەی کەم ناکاتەوە: ئاسانە باوەڕبهێنین دەشێ ئەم ڕوانینە بەسەر سەردەمانی دیکە و شوێنانی دیکە پەیڕەو بکرێ، بەڵام ئەم گونجاندن و هاوتاکردنە چ نرخێکی دەوێ. هەر ئەم تایبەتمەندییەی گوتاری ئێدوارد سەعیدە دەتوانێ بە شێوەیەکی مەجازی لەمە دڵنیا بێت و ئەو ڕووە گشتییەی بپارێزێ.

مێژووی گوتار لەسەر ئەویتر بەڵگەی ناوێ. هەردەم مرۆڤەکان باوەڕیان وابووە لە هاوسێکانیان باشترن، لە تێکچوونی پەیوەندیش

خەتاکەی هەر بۆ ئەمانەی دوایی دەگەڕایەوە. ئەم کەمبوونەوە و دابەزینە دوو لایەنە تەواوکەرەی یەکتر: لەلایەک روانینی خۆمان بە سەرچاوەی بێهاوتا یان بەلای کەمی بە ئاسایی دادەنێین، لەولاشەوە، لەو بڕوایەداین ئەوانی دی بەرانبەر بەم روانینەی ئێمە لە خوارەوەن و کەمترن. کەواتە ئێمە کە وێنای ئەویتر دەکەین هەڵکەوتی لاوازی خۆمانی بەسەردا دەسەپێنین، لەم حاڵەتەدا ئەو لە یەک کاتدا وەک ئێمەیە و لە هەمان کات لە خوارەوەی ئێمەیە. پێش هەموو شتێک ئەوەی لە ئەویترمان سەندۆتەوە مافی ئەم جیابوونەیە: نە کەمتر لە خوارەوەی ئێمە نە باڵاتر لە ئێمە، بەڵکو وەک ئەویتر بە سادەیی. حوکمدان و سزادانی ئەویتر هاوتای مۆدێلێکی هەرەمی کۆمەڵایەتیە (بەربەرەکان کە دەتوێنرێنەوە"ئەسیمیلاسیۆن" دەبنە کۆیلە) نەک دیمۆکراسی و عەداڵەتخوازی: ئەوانیتر لە خوارەوەی ئێمەن چونکە ئێمە حوکمیان لەسەر دەدەین، لە باشترین حاڵەتدا بەو پێوەرانەی کە بۆ خۆمان بەکاریان دەهێنین.

گوتاری کۆیلەگەرایی، پاشان هی کۆلۆنیالی (کە رۆژهەلاتناسی نموونەیەکی روونی ئەمانەن) هەر تەنیا بە کاریگەری سادەی واقیعێکی ئابووری کۆمەڵایەتی سیاسی نیە، بەڵکو یەکێ لە هێزە بەکێشەکانیەتی: بەشێکی سەرەکیشە نەک تەنیا وێناکەی. ئیدیۆلۆژی ئەو ئەستووندەیەیە کە وا دەکا گوتارەکان و کردەکان هاوکاری هێز بن لە نێوان خۆیان، رۆژهەلاتناسیش بەشێک لەو چیرۆکە پێکدەهێنێ کە باس لە چارەنووسی بە یەکگەیشتن و لێکرەتبوونی دەستەڵات و زانین دەگێڕێتەوە. ناپۆلیۆن پێش ئەوەی میسر داگیر بکا رۆژهەلاناسەکان دەخوێنێتەوە، ئینجا یەکێ لە ئەنجامە هەرە دیار و روونەکانی ئەم داگیرکردن و هێرش کردنە، کارە مەزنەکانی فیلۆلۆژی و وەسفی میسرە. زانستی فرانسییەکان دەبێ باش بووبێ، چونکە سوپای فرانسییەکان سەرکەوتن، باڵادەستییان بە راستەقانی

گەڕێندرا (هەر هیچ نەبێ لەبەر چاوی خۆیان) چونکە شارستانی ئەوان باڵادەستە و زانستیشیان باشە. بە کەسێک بگوترێ "من هەقیقەتی تۆ دەزانم" هەر تەنیا زانیاریم ناداتێ لە بارەی سروشتی ناسینەکانم، بەڵکو لە نێوان ئێمە پەیوەندییەک بنیات دەنێ کە تێیدا "من" باڵادەستم و "ئەویتر" ژێردەستە. تێگەیشتن لە یەک کاتدا هەر لەبەر هۆیەکی بەڵگەنەویستیش دوو مانا دەدا، "مانالێکدانەوە" و "گونجاندن" : تێگەیشتن بەم فۆرمە پاسیڤەی خۆی یان ئەگەر ئەکتیڤ بێ وەک (نوێنەرایەتیکردن)، ناسینە کە هەردەم دەستەڵات دەداتە ئەو کەسەی کە بە ئارەزووی خۆی ئەویتر هەڵسووڕێنێ، گوتارناس بە کورتی وەک سەردار دێتە ناسین. لەلایەکەوە ئایە ئەمە رێککەوتە گوتارێکی رۆژهەڵاتناسی لە رۆژئاواوەوە هەیە بەڵام هیچ گوتارێکی رۆژئاواناسی لە رۆژهەڵات نیە، لەولاشەوە ئایە هەردەم رۆژئاوا باڵادەست بووە بەسەر رۆژهەڵاتدا ؟

کۆنسێپت یەکەمین چەکە بۆ رام کردن و سەرنوی کردنی ئەویتر، چونکە دەیگۆڕێ دەیکاتە شت (لە کاتێکدا بابەتەکە خۆی لەوە کورت نابێتەوە ببێتە کۆنسێپت)، سنووردارکردنی "رۆژهەڵات" یان "عەرەب" وەک شت بۆ خۆی کردەیەکی توندوتیژییە. ئەم ئاماژەیە ئەمەندە مانای قورسە بە رادەیەک هیچ نرخێک ناهێڵێتەوە بۆ ئەو وتەیەی کە رەپێشی دەخەین و دەڵێ "عەرەب تەمبەڵن" وتەیەکی رەگەزپەستانەیە، بەڵام کە دەڵێین "عەرەب کارکەرن" هەمان هەڵکەوتی هەیە، گرینگ ئەوەیە بەم چەشنە باسی عەرەب بکرێ. کار و کردەی زانایان لێرەوە ناوەرۆکێکی سیاسی وەردەگرێ کە خۆلادان لێی سەختە (هەمان شت راستە بە پلەی جیاواز بۆ هەموو زانینێکی مێژوویی)، سەرەنجام لەم روانگەیەوە بابەتی کتێبەکەی ئێدوارد سەعید دەبێتە سیاسەتی زانست. لێرەوە بە نۆرەی خۆشیەوە، رۆژهەڵاتناسیش خراوەتە ناو ئێلتیزامی تێکۆشینێک، بەڵام لیاقەت و شایانی ئەم ئێلتیزامە ئەوەیە

پێشانمان بدا زانایان و پسپۆڕان لاوازتر خۆیان نەخستۆتە ناو ئیلتیزامی ئەم تێکۆشینە، هەر هیچ نەبێ وەک ئەمڕۆ ئەوان لەو بڕوایەدان لەسەرەوەی هەموو ئیدیۆلۆژییەکن.

ئێمە تێگەیشتین ئەم کتێبە هەر تەنیا تۆژینەوە نیە لە بارەی مێژووی زانست یان هی ئەدەب بەڵکو لە بارەی رۆژەڤی گەرم و هەرە تازە و هاوبەشمانە، چونکە چارەنووسی ئێمە بەستراوەتەوە بە هی ئەوانیترەوە، هەروا پەیوەندی بە روانینی ئێمەشەوە هەیە کە لە سەر ئەوان هەمانە و ئەو شوێنە و پێگەیەی پێیان دەدەین. ئەم ئەوانەی "دەرەکی"یە لەلای ئێمەن، ئەمانە پێیان دەوترێ "کرێکاری بێگانە"، یانیش لەودیو سنوورەکانی ئێمەن، بەڵام زۆر نزیک، پێیان دەگوترێ "زلهێزی پترۆلی". کاتێ کە ئێمە بە یاریدەی هەندێ نوێنەری پەرلەمان یاسایەکی رەگەزپەرست دەردەکەین دژ بەو کارگەرانە، کاتێ کە ئێمە هاوار دەکەین بەرانبەر بەو ئابڕووچوونەی گوایە نرخی بەنزین بەرزبۆتەوە، ئاگادار بین یان نا، بیزانین یان نەیزانین شوێنپێی گوتارە مەزنەکانی رۆژهەڵاتناسەکان دەگرینەبەر، ئینجا هەر زووش بەهانە و ئەرگیومەنتی بۆ دەدۆزینەوە. بەڵام تاقە جیاوازی (بەڵام ئەمە ئەو جیاوازیەیە کە ئەم ئابڕووچوونە دەیوروژێنێ ؟) کە رۆژهەڵاتییەکان چیتر ئەو وێنایە قبوڵ ناکەن کە ئێمە هەمانە لەسەر ئەوان، بێگومان بە دڵسۆزیش ئەو یارییەش ناکەن کە ئێمە هەردوولامان هاوبەشین و دانەری رێساکانین.

رۆژهەڵاتناسی چارەسەری هەموو ئەو پرسیارانەی پێ نیە کە دەیکا. رۆژهەڵاتناسی "رۆژهەڵات" رەت دەکاتەوە، بەڵام پێمان ناڵێ شارستانی ئیسلامی (یان میسری یان هیندی...هتد) هەندێ خەسڵەتی نیە وەک شارستانی رۆژئاوا، (ئینجا ئەگەر هەبێ، کامەیە). رۆژهەڵاتناسی دژی ئەو تێگەیشتنەیە ئەویتر بتوێنێتەوە، دژی ئەو ئیمپریالیزمەیە کە لەلایەن زانستی دامەزراوەییەوە پەیڕەو کراوە،

بەڵام پێمان ناڵێ .ئایە تێگەیشتنێکی دیکەی جیاواز هەیە کە تێیدا ئەویتر بچووک ناکرێتەوە و سەری نوی ناکرێ. رۆژهەڵاتناسی دژی لێنەبووردنی مرۆڤەکانە لە بەربەرەکان، بەڵام ئەوەشمان فێرناکا چۆن فرمانێکی ئەخلاقی وەک (تکایە لێبووردەبن) لەگەڵ نارەزاییە مێژووییەکان ئاشت بکاتەوە:"مرۆڤەکان هەرگیز وانەبوونە" ئەو رێگەیەکی دیکەی نوێی ئەخلاقی رەوانمان نیشان نادا، رێگەیەک یۆتۆپیایی نەبێ.

بەڵام لەوانەیە هەر زانست خۆی بێ، بەو شێوەیەی ئێدوارد سەعید دەیەوێ: لە جیاتی ئەوەی لە نێو وەڵامەکان زیندانیمان بکا، ئەو دەیەوێ بە دروستی پرسیار بکا.

تزڤتان تۆدۆرۆڤ

ئەوان ناتوانن نوێنەرایەتی خۆیان بکەن، دەبێ نوێنەرایەتی بکرێن

کارل مارکس.
"18ی برومێری لوی بۆناپارت"

رۆژهەڵات پیشەیەکە...

بنیامین دزرائیلی.
تانکرێد

کتێبخانەی
کوردستان
@KURDISTANBOOK

دەروازە

1

لە یەکێ لە سەردانەکان بۆ بەیروت لە ماوەی جەنگی تۆقێنەری 1975-1976، ڕۆژنامەنووسێکی فرانسی بە غەمبارییەوە باس لە ناوەندی شاری وێرانی بەیروت دەکا و دەڵێ "وا دەهاتە بەرچاو لە کۆندا ئەم شارە بەشێک بوو بێت (...) لە ڕۆژهەلاتی شاتۆبریان و نێرڤال"(1). ئەگەر مەسەلەکە هەر تەنیا شوێن بێ ئەو لەسەر هەق بووە بێگومان، بە تایبەتی بۆ کەسێکی ئۆروپی. ڕۆژهەلات تا رادەیەک داهێنانێکی ڕۆژئاوا بووە، هەر لە پێش مێژووەوە شوێنێک بووە پڕ لە فەنتازیا و پڕ لە بوونەوەری ناوێزە و ئێگزۆتیک، پڕ لە بیرەوەری و پڕ لە دیمەنی بکێش بۆ سەرنج و پڕ لە ئەزموونی لە ئاسابەدەر. ئەم ڕۆژهەلاتە ئێستە ڕووی لە نەمانە: ئەو وابووە، بەلام ئێستە بۆتە رابردوو. پێدەچێ و لەوانەیە ئەمە بایەخێکی ئەوتۆی نەبێ، بە چەشنێک مەسەلەکە لێرەوە ڕۆژهەلاتییەکانن، وەک ئەوەی پێشتر لە سەردەمی شاتۆبریان و نێرڤال لێرە ژیابن و ئەمڕۆش هەر ئەوان بن ئازار بکێشن: لێرەوە مەسەلەی سەرەکی بۆ مێوانە ئۆروپییەکان وێناکردنی ڕۆژهەلات و چارەنووسی ئەمڕۆیەتی، کە هەر یەکێک لەمانە مانایەکی تایبەتی هەیە، مانایەک لەسەر ئاستی گشتی بۆ ڕۆژنامەنووسەکە و بۆ خوێنەرانی فرانسی.

پێگەی ئەمریکییەکان ڕێک هەمان شت نیە: بۆ ئەوان، ڕۆژهەلات بەختی ئەوەی هەیە زیاتر بێتە هاوبەشێکی ڕۆژهەلاتی دوور (چین و ژاپۆن بە پلەی یەکەم). بە پێچەوانەی ئەمریکییەکان، فرانسییەکان و

ئینگلیزەکان، بە پلەی کەمتر ئەلمانەکان و رووسەکان و پۆرتوگالییەکان و ئیتالی و سویسراییەکان، نەریتێکی درێژیان هەیە لەوەی ناوی لێ دەنێم رۆژهەلاتناسی، کە شێوازێکە بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ رۆژهەلات لەسەر بنچینەی ئەو پێگە تایبەتیەی رۆژهەلات هەیەتی لە ئەزموونی ئۆروپای رۆژئاوا. رۆژهەلات هەر تەنیا هاوسێی نزیکی ئۆروپا نیە، بەڵکو ئەو شوێنەیە کە ئۆروپا بەرینترین و دەوڵەمەندترین و کۆنترین کۆلۆنییەکانی خۆی لێ دامەزراندووە، سەرچاوەی شارستانی و زمانەکانیەتی، رکابەری کولتووری خۆیەتی، رۆژهەلات وێنایەکی ئەویتری پێشکەش دەکا کە لە قووڵایی هەناوی خۆی رەگاژۆ بووە. بێجگە لەمەش، رۆژهەلات رێی بە ئۆروپا (یان رۆژئاوا) داوە بە کۆنتراستی جیاجیا خۆی بناسێنێ: بیری خۆی، کەسایەتی خۆی، ئەزموونی خۆی پێناسە بکا. ئەم رۆژهەلاتە بە هیچ شێوەیەک تەواو خەیاڵی نیە. رۆژهەلات بەشێکی بنچینەیی شارستانی و کولتووری ماتریالی ئۆروپایە. رۆژهەلاتناسی دەربڕین و نوێنەری ئەو بەشەیە، ئەمەش لە رووی کولتووری و ئیدیۆلۆژی، لە شێوەی مۆدێکی گوتار، بە یارمەتی و پشتگیری دەزگاکان یان دامەزراوەکان Institutions، وشە، خوێندن، وێنە، رێبازەکان، هەتا دەگاتە مەسەلەی بیرۆکراسی کۆلۆنیالی و شێوازە کۆلۆنیالییەکانیش. بەراوردکردنی ئەمە بە تێگەیشتنی ئەمریکایی بۆ رۆژهەلات، ئەوەی ئەمریکییەکان لێڵ دێتە بەرچاو، بەلام ئەزموونی تازەی ئەڤانتوری ئەمریکییەکان لەگەڵ ژاپۆنییەکان و کۆرییەکان و هیندۆچینییەکان، پێدەچێ ئەو هەستیارییە "رۆژهەلاتی"یەی دابێتە ئەمریکییەکان ماقووڵتر و ریالیستی تر بن. بێجگە لەمەش، دەبێ ئەم تێگەیشتنە هەستیارەی ئەمریکییەکان هاوتا بێت لەگەڵ کاریگەری سیاسی و ئابووری هەڵکشاوی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەم ناوچەیە کە پێی دەگوترێ رۆژهەلاتی نزیک و ناوەڕاست.

دەبێ زۆر روون بێ بۆ خوێنەر (کە هەوڵدەدەم لە لاپەڕەکانی دوایی پیشانی بدەم) کە دەڵێم رۆژهەلات، مەبەستم کۆمەڵێک شتە، بەڕای من، هەر یەک لەمانە پەیوەندیان بەوی ترەوە هەیە. مانای هەرە لە پێشینەی ئەم زاراوەیە زانکۆیی و ئەکادیمییە: ئەم مۆرکەش دەدرێتە گەلێک لە دامەزراوەکانی خوێندنی باڵا. هەموو ئەمانە بە رۆژهەلاتناس لە قەڵەم دەدرێن کە وانە لە بارەی رۆژهەلات دەڵێنەوە یان لەم بارەیەوە دەنووسن یان تۆژینەوە بە شێوەیەکی گشتی یان لە بوارێکی تایبەتی دەکەن. هەمان شتیش راستە بۆ ئێتنۆلۆگ، کۆمەڵناس، مێژوونووس یان زمانناس، ئەو بوارەی تۆژینەوەی لێ دەکەن پێی دەگوترێ رۆژهەلاتناسی. راستە ئەمڕۆ زاراوەی رۆژهەلاتناسی لەلای پسپۆڕەکان یان لەلایەن "تۆژینەوە رۆژهەلاتییەکان" یان لەلایەن "تۆژینەوە لە هەرێمە کولتوورییەکان" باوی نەماوە، چونکە لە یەک کاتدا زۆر لێڵ و زۆر گشتی دێتە بەرچاو، بێجگە لەمەش چونکە کەنالێکیش دەکاتەوە بۆ هەڵوێستی کۆلۆنیالی ئۆروپییەکانی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەم، کە ئەم وڵاتانەیان وێرای سەرنوی کردنیان بەڕێوە دەبرد. بەڵام لەگەڵ ئەمەش هێشتا بەلای کەمی کتێب دەنووسرێ، کۆنگرە و کۆنفرانس دەبەسترێ کە تێمای سەرەکییان "رۆژهەلات"ە، ئەمەش لە ژێر چاودێری رۆژهەلاتناسی کۆن یان شێوازی نوێ. بە گشتی ئەگەرچی رۆژهەلاتناسی وەک خۆی نەماوەتەوە، بەڵام رۆژهەلاتناسی لەناو زانکۆکان درێژە بە خۆی دەدا، هەڵبەت لە رێگەی لێکۆڵینەوە لە بزووتنەوە و تێزەکان لە بارەی رۆژهەلات و رۆژهەلاتییەکان.

بۆ ئەم نەریتە ئەکادیمییە کە سەرنەوشت و گۆڕین و پسپۆڕبوون و گواستنەوە تێیدا بە شێوەیەکی لابەلا بابەتی ئەم تۆژینەوەن، تێکەڵ بە روانینێکی دی گشتی تر دەبن لەمەڕ رۆژهەلاتناسی: ئەمەش

شێوازێکی بیرکردنەوەیە لەسەر زەمینەی جیاوازیکردن لە نێوان ئۆنتۆلۆژی Ontologie و ئێپیستمۆلۆژی Epistemologie دامەزراو لە نێوان رۆژهەلات و (زۆربەی جار) رۆژئاوا. سەرەنجام بەم جۆرە نووسەرێکی زۆر، تیایاندا شاعیر و رۆماننووس و فەیلەسوف و تیۆریناسی سیاسی، فەرمانبەرانی ئیمپراتۆری هەبوونە، لەم جیاوازییە بنچینەییەوە رۆیشتوون بۆ دارشتنی چەندان تیۆری ئامادەکراو، چەندان داستان، رۆمان، وەسفی کۆمەڵ و سیمیناری سیاسیان لە بارەی رۆژهەلات پێشکەش کردووە، کە ناوەرۆکیان لە بارەی گەلانی رۆژهەلات و نەریتەکانیان بووە، لە بارەی "ئەقڵ" و چارەنووسیان بووە...هتد. لەناو ئەم رۆژهەلاتناسییە دەتوانرێ شوێن بدۆزرێتەوە بۆ نموونە بۆ ئێشیل (ئەسخیلوس)و ڤیکتۆر هوگۆ، دانتێ و کارل مارکس. هەر لەم پێشەکییەوە کەمێک دواتر، ئەو کێشە میتۆدۆلۆژیانەش چارەسەر دەکەم کە لە بوارێکی ئەمەندە بەرین تووشیان دەبین.

گۆڕینەوەیەکی بەردەوام هەیە لە نێوان رۆژهەلاتناسی بە مانا ئەکادیمییەکەی و رۆژهەلاتناسی خەیاڵی، لە کۆتایی سەدەی هەژدەمەوە جوولە و بزووتنەوەیەکی دیار و چالاک، خاوەن دیسیپلین دەشێ زیاتریش بووبێ، لە نێوانیاندا هەبووە. بەم جۆرە لێرەوە دەگەمە مانای سێیەمی رۆژهەلاتناسی کە بە شێوازە مێژووییەکەی پێناسە کراوە، ئەمەشیان زیاتر بەرجەستترە لەچاو دووەکەی دی. ئەگەر زۆر بە گشتی وەک خاڵی دەستپێکردن، کۆتایی سەدەی هەژدەم وەرگرین، دەتوانین وەک دامەزراوەیەکی گشتی کە پیشەی تاووتوێ و توێژینەوە بێ لە بارەی رۆژهەلات وەسفی رۆژهەلاتناسی بکەین لە رێگەی: دەرکردنی بەیاننامە، هەڵوێست وەرگرتن، وەسفکردن، خوێندن، ئیدارە، حکومرانی، بە کورتی، رۆژهەلاتناسی شێوازێکی رۆژئاواییە بۆ باڵادەستی و زاڵبوون، سەرلەنوێ

دروستکردنەوەی بنیات و دەستەڵات شکان بەسەر ڕۆژهەڵات. پێناسەکردنی چەمکی گوتار Discours لەلایەن میشێل فوکۆ لە کتێبی "ئارکیۆلۆژی زانین" و "چاودێری و سزادان" سوودی بۆ من هەبوو لە پێناسە و دیاریکردن و ناساندنی ڕۆژهەڵاتناسی. من پشتگیری لەو ڕوانینە دەکەم ئەگەر ڕۆژهەڵاتناسی وەک گوتارێک وەرنەگرین بە هیچ شێوەیەک ناتوانین لەو دیسیپلینە سیستەماتیکە بالایە بگەین کە ڕێگەی بە کولتووری ئۆروپیدا ڕۆژهەڵات هەڵسووڕێنێ و ئیدارەی بکا و "هەتا بەرهەمیشی بهێنێ" لە ڕووی سیاسی، سۆسیۆلۆژی، سوپایی، ئیدیۆلۆژی، زانستی و خەیاڵی لە ماوەی دوای سەدەی ڕۆشنایی یان دوای سەردەمی ڕۆشنگەری. هێشتا زۆرتریش، ڕۆژهەڵاتناسی پێگەیەکی ئەوەندە بالای لەمەڕ دەستەڵات هەیە لەو بڕوایەدام هیچ کەسێک ناتوانێ وەسفی بکا، بیری لێ بکاتەوە، یان لەگەڵ ڕۆژهەڵات هەڵسوکەوت بکا، ئەگەر ئەو سنوورانە لەبەرچاو نەگرێ کە ڕۆژهەڵاتناسی بۆ بیرکردنەوە و بۆ کردە دایناون. بە کورتی، هەر لەبەر ڕۆژهەڵاتناسی خۆی ڕۆژهەڵات هەرگیز نەبۆتە بابەتێکی بیرکردنەوە و کردەی ئازاد، نە دەشبێتە ئەمە. ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێ کە ئەمە ڕۆژهەڵاتناسییە دواتر ئەوە دیاری دەکا چی بگوترێ لە بارەی ڕۆژهەڵاتەوە، بەڵکو ئەوە تۆڕێکە لە بەرژەوەندی کە بە ناچاری خراونەتە گەڕ (کە هەردەمیش تێوەگلاون) هەموو جارێک کە مەسەلەی ئەو یەکە تایبەتمەندە کە "ڕۆژهەڵات"ە دێتە ئاراوە. بە کام شێواز؟ ئەمەش ئەو بابەتەیە کە لەم کتێبە دەمەوێ بیخەمەڕوو. هەوڵدەدەم ئەوەش بخەمەڕوو کە کولتووری ئۆروپی بە خۆجیاکردنەوە لە ڕۆژهەڵات کە وەک فۆرمێک لە خۆی وەریگرتبوو، بەڵام فۆرمێک لە خوارەی خۆی و وەک وەرگرتنێکی زۆرەملێ، کولتووری خۆی بەهێزکردووە و ناسنامەی خۆی سازگاتر کردووە.

له روانگەی مێژوو و کولتوورەوە، جیاوازییەکی تەواوی چەندایەتی و چلۆنایەتیش هەیە لە نێوان ئیلتیزامی فرانسی و بەریتانی لە ڕۆژهەڵات تا دەگاتە بالادەستی ئەمریکی دوای جەنگی دووەمی جیهانی، لەگەڵ تەواوی زلهێزە ئۆروپییەکان و ئەتلەنتیکییەکانی دی. سەرەنجام ئاخاوتن لە بارەی ڕۆژهەڵاتناسییەوە، ئاخاوتنە بە شێوەیەکی سەرەکی نەک تاقە ئاخاوتن لە بارەی پڕۆژەیەکی شارستانی ئینگلیزی و فرانسی، ئاخاوتن لە بارەی پڕۆژەیەک کە کۆمەڵێک بواری جیاجیا و پێکنەچوو وەک خەیاڵی جیاجیا و پێکنەچوو خۆی دەگرێتەوە، هەموو هیندستان و خاوەر "مەشریق" Levant دەگرێتەوە، هەموو تێکستەکان و هەموو ئەو وڵاتانەش دەگرێتەوە کە سەرچاوەی کتێبی پیرۆزن Bible، بازرگانی بەهارات، سوپا کۆلۆنیالییەکان و نەریتی درێژی کارگێڕی کۆلۆنیالی، تەواوێک لە تێکستی تۆژینەوە زانستییەکان، کۆمەڵێک "پسپۆڕ" لە بواری ڕۆژهەڵاتناسی، کۆمەڵێک پڕۆفیسۆری ڕۆژهەڵاتناس، بەکارهێنانێکی ئاڵۆز لە ئایدیاکان لەمەڕ "ڕۆژهەڵاتی" (دسپۆتیزمی ڕۆژهەڵاتی، جوانیی و درەخشانی ڕۆژهەڵاتی، دڕندەیی ڕۆژهەڵاتی، شەهوەت و ئاڵوش پەرستی ڕۆژهەڵاتی)، کۆمەڵێک ئایینزا، فەلسەفە و حیکمەتی ڕۆژهەڵاتی ماڵیی کراو و ڕام کراو بۆ بەکارهێنانی ناوەوەی ئۆروپییەکان خۆیان، دەتوانین ئەم لیستە بێپایان درێژ بکەینەوە. بەکورتی، ڕۆژهەڵاتناسی وەک تایبەتمەندیەکی وردی ئینگلتەرا و فرانسایە بۆ ڕۆژهەڵات (تا ساڵانی یەکەمی سەرەتای سەدەی نۆزدەم مەبەست لەم تێرمە هیندستان و وڵاتانی کتێبی پیرۆز بوو). لە سەرەتای سەدەی نۆزدەمەوە تا کۆتایی جەنگی دووەمی جیهانی، فرانسا و ئینگلتەرا لە ڕۆژهەڵات و لە بواری ڕۆژهەڵاتناسی بالادەست بوون، لە دوای جەنگەوە ئەمریکا لە ڕۆژهەڵات بالادەستە، ئەمریکاش لە تاووتوێی خۆی لەگەڵ ڕۆژهەڵات هەروەکو فرانسا و ئینگلتەرا بوو. ئەم نزیکییە زۆر دەوڵەمەند و بە پیتاکە، ئەگەرچی هەمیشە

هێزی باڵادەستیی رۆژئاوا (ئینگلیزی، فرانسی یا ئەمریکی) پیشاندەدا کە لە بنچینەی بەرهەمهێنانی کۆمەڵێکی گەڵێک زۆر لە سەرچاوە و تێکستن، من وەک رۆژهەڵاتناسی دەیانناسێنم.

دەبێ راستەوخۆ ئەوەش بڵێم کە تەماشای کتێبێکی زۆرم کردووە و سەرنجی نووسراوی دانەرانێکی زۆرم داوە، دوو ئەوەندەشم بە سادە و ساکاری پشتگوێخستووە. تێزی من نە پشت بە کەتەلۆگێکی پڕ لەو تێکستانەی بابەتیان رۆژهەڵاتە نە بەو هەڵبژاردە لە نووسراو و دانەر و ئایدیایانەی بە روونی دیاریکراون و رێساکانی رۆژهەڵاتی پێکدەهێنن نابەستێ: بەڵکو من بژاردەیەکی دیکەی مێتۆدۆلۆژیم کردووە کە بڕبڕەی پشتی ئەمەش بە مانایەک بریتییە لە تەواوی ئەو بەگشتیکردنە مێژووییەی کە لەم پێشەکییە پێشکەشم کردووە و لێرە بە دواوە بە وردی لێکدانەوەی بۆ دەکەم.

2

بەم گریمانەوە هەنگاوی یەکەمم هاویشت کە رۆژهەڵات شتێک نیە لە سروشتێکی بێ گیان. زۆر بە سادەیی ئەم رۆژهەڵاتە ئامادەگی نیە، هەروەکو چۆن رۆژئاوا ئەویش بە سادەیی ئامادەگی نیە. ئێمە دەبێ بە چاوێکی پڕ لە بایەخەوە بڕوانینە تێبینییە بایەخدارەکانی ڤیکۆ :مرۆیەکان مێژووی خۆیان بە خۆیان بنیات دەنێن، ئەوەی دەتوانن بیناسن هەر ئەوەیە کە بنیاتنیان ناوە، ئینجا پەیڕەوکردنی ئەمەش لەسەر جوگرافیا: وەک کۆمەڵێک ماهیەتی جیۆگرافی و کولتووری بە یەکەوە (بێ ئەوەی باس لە ماهییەتی مێژوویی بکەین) وەک شوێنەکان، هەرێم و ناوچەکان، بەش و رووبەری جیۆگرافی وەک "رۆژهەڵات" و "رۆژئاوا"، هەموو ئەمانە لەلایەن مرۆوە دروستکراون.

لەبەرئەوە هەروەکو رۆژئاوا خۆی، رۆژهەڵات ئایدیایەکە مێژوویکی هەیە، نەریتێکی فیکری هەیە، وێنایەکی هەیە، زاراوە و وشەی خۆی هەیە، ئەمانەش هەقیقەت و ئامادەگییان لە رۆژئاوا بۆ رۆژئاوا پێ بەخشیووە. ئەم دوو ماهییەتە جیۆگرافییە پشتگیری لە یەکتری دەکەن، بە چەشنێکیش وەک ئاوێنەن بۆ یەکتری، خۆیان لە یەکتریدا دەبینن.

دوای گوتنی ئەمە، دەشێ ماقووڵ بێ دەست بە هەندێ شتەوە بگرین. لە هەنگاوی یەکەمدا، بە هەڵەدا دەچین ئەگەر ئەو دەرەنجامە بەدەست بهێنین و بڵێین بە شێوەیەکی سەرەکی رۆژهەڵات ئایدیایەکە یان ساختمانێکی ئەقڵییە لەگەڵ هیچ واقیعێک تێکناکاتەوە. کاتێ کە دزرائیلی لە رۆمانەکەی خۆی "تانکرێد" دەینووسی: رۆژهەڵات پیشەیەکە، دەیویست بڵێ بایەخدان بە رۆژهەڵات لەلایەن لاوە سەرکەوتووەکانی رۆژئاوا وەک دۆزینەوەی عاتیفەیەک بووە خۆیان تیا نغرۆ کردووە، نابێ وا لێکبدرێتەوە کە رۆژهەڵات تەنیا پیشەیەکە بۆ رۆژئاواییەکان. کولتوور و نەتەوەی وا هەبوونە "هەن" لە رۆژهەڵات: ژیانیان، مێژوویان، داب و نەریتیان هەقیقەتێکی ئەوەندە خاو و وشکەڕنیان هەیە، هەر شتێکیان لە بارەوە بگوترێ لە رۆژئاوا بە سەهوچوونە. ئەمە یەکێ لەو هەقیقەتانەیە کە ئەم تۆژینەوەی رۆژهەڵاتناسییە تووخنی ناکەوێ، تەنیا بە بێدەنگی دانی پێدادەنێ. لێرەوە، ئەوەی بە پلەی یەکەم سەرنجم رادەکێشێ، هەندێ پەیوەندی نیە لە نێوان رۆژهەڵاتناسی و رۆژهەڵات، بەڵکو پتەوی ناوەوەی یان ناوەکی رۆژهەڵاتناسییە وێڕای روانین و ئایدیاکانی لەمەڕ رۆژهەڵات (رۆژهەڵات وەک پیشە)، بێجگە لە، تا ئەودیوی یان نەبوونی هەموو پەیوەندییەک لەگەڵ رۆژهەڵاتێکی "هەقیقی": روانینەکەی دزرائیلی لەبارەی رۆژهەڵات بە شێوەیەکی گشتی دەگەڕێتەوە بۆ ئەم پتەوییە

ناوەکییە دروستکراوە، بۆ ئەم پۆڵە روانینە راسەقینەیەی کە لەبارەی رۆژهەڵاتن نەک لەبارەی بوونی سادە و ساکاری وەک چۆن "والاس ستیڤنس" بۆی دەچوو.

هەنگاوی دووەم: ئێمە ناتوانین بێ تۆژینەوە بە شێوەیەکی قووڵ لە ئایدیاکان، کولتوورەکان، مێژووەکان بگەین ئەگەر لە هەمان وەخت تۆژینەوە لە هێزی ئەمانەشدا نەکەین، یان وردتر تۆژینەوە لە پێکهاتەی دینامیکییان نەکەین. باوەڕهێنان کە رۆژهەڵات داهێنراوە، یان وەک من دەیڵێم بە زاراوەی خۆم "رۆژهەڵات بە رۆژهەڵاتیکراوە"، ئینجا باوەڕهێنان کە ئەم جۆرە رووداوانە زۆر بە سادیی وەک پێویستییەکی خەیاڵ دەگەن، بەڵگەیەکە بۆ خۆ بە ساویلکە پیشاندانە. پەیوەندی نێوان رۆژئاوا و رۆژهەڵات پەیوەندییەکە لەسەر بنچینەی دەستەڵات و باڵادەستییە: رۆژئاوا تا ئاست و پلەی جیاجیای باڵادەستی Hégémonie (ئەم وشەیە ماوەیەکی زۆر نیە وەک هەژموون هاتۆتە ناو زمانی کوردی/وەرگێڕ) ئاڵۆزی خۆی پەیڕەوکردووە هەروەکو لە ناونیشانی کارە کلاسیکییەکەی "ک. م. پانیککار"دا: ئاسیا و دەستەڵاتی رۆژئاوا" دەردەکەوێ(2). رۆژهەڵات بە رۆژهەڵاتیکرا نەک لەبەرئەوەی دواتر هەستمان کرد "رۆژهەڵاتە" هەروەکو کڵێشە باوەکانی مرۆی چینی ناوەندی ئۆروپی سەدەی نۆزدەم بۆی دەچوو، بەڵکو لەبەرئەوەی ئەم رۆژهەڵاتە هێشتا دەتوانرا بکرێتە رۆژهەڵاتی. دەبا نموونەی ئەو بەیەکگەیشتنەی نێوان فلۆبێر و ژنە سۆزانییە میسرییەکە وەرگرین، دەبینین ئەم بەیەکگەیشتنە، مۆدێلێکی گەلێک زۆر بڵاوە بۆ ژنی رۆژهەڵاتی: ژنی رۆژهەڵاتی هەرگیز باسی خۆی ناکا، هەرگیز هەڵچوونەکانی خۆی پێشان نادا، هەرگیز باسی بوونی خۆی ناکا، باسی مێژووی خۆی ناکا، ئەمە "ئەوی نێر"ە لە جیاتی ئەو قسە دەکا و نوێنەرایەتی ئەو دەکا. کەچی ئەوی نێریش لەم هەڵکەوتە بێگانەیە، تۆزێ

دەوڵەمەندیشە، ئەو پیاوە، هەر ئەم باڵادەستییەشە وەک هەقیقەتێکی مێژوویی ڕێگەی پێدەدا نەک هەر تەنیا جەستەی "کوچک خانم" بەدەست بهێنێ، بەڵکو قسە لەجیاتی ئەویش بکا و بە خوێنەرانی بڵێ لە چیدا "کوچک خانم "نموونەی مۆدێلی ڕۆژهەڵاتییە". تێزی من ئەوەیە کە هەڵکەوتی هێز لە نێوان فلۆبێر و کوچک خانم نموونەیەکی پەراگەندە نیە، دەشێ زۆرباش بەکاربێ و سوودی هەبێ وەک نموونەیەکی بنچینەیی پەیوەندی هێز لە نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەروەها وەک نموونەیەکیش بۆ ئەو گوتارەی لەسەر ڕۆژهەڵات هەیە و هەر ڕۆژهەڵاتیش خۆی ڕێگەی پێداوە ئەم گوتارە شیاو بێ.

ئەمەش ڕێگەمان پێدەدا بەرەو هەنگاوی سێیەم بچین. پێویست بەوە ناکا باوەڕ بەوەبهێنین کە سترەکتوری ڕۆژهەڵاتناسی چ نیە جگە لە سترەکتورێک بۆ درۆیەکان و ئەفسانەکان کە زۆر بە ئاسانی ئەو ڕۆژەی هەقیقەت دەزانرێ ڕادەماڵرێن. لەلایەن خۆمە، لەوبڕوایەدام ڕۆژهەڵاتناسی وەک نیشانەیەک بۆ هێز و توانای ئۆروپی و ئەتلەنتیکی لەسەر ڕۆژهەڵات نرخی زۆرترە نەک وەک گوتارێکی هەقیقەت هەڵگر لەسەر ڕۆژهەڵات (کە ئەم گوتارە لافی ئەوە لێدەدا بە تایبەتی لە فۆرمە ئەکادیمییەکەی). بەڵام بەلای کەمی ئەوەی دەبێ ئێمە ڕێزمان بۆی هەبێ و هەوڵی گرتنی بدەین، ئەو چینینە توندوبەندەی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسییە، پەیوەندییە زۆر نزیکەکەکانیەتی لەگەڵ هێز و توانای دەزگاکانی سۆسیۆئابووری و سیاسی و زیندوویی و چالاکییە بەرچاوەکانی ئەمانەیە. پاشان، سیستەمێک لە ئایدیاکان توانای ئەوەی هەبێ خۆی ڕاگرێ و وەک حیکمەتێک بگوازرێتەوە (لە ڕێگەی ئەکادیمیاکان، کتێبەکان، کۆنفرانسەکان، دانیشگاکان، بیرۆ دیپلۆماتیکیەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوە) هەر لە سەردەمی "ئەرنست ڕێنان"ەوە تا ئێستە، واتە لە کۆتایی ساڵانی 1840 تا ئەمڕۆ لە وڵاتە یەکگرتووەکانی

ئەمریکا، دەبێ شتێکی زۆر توند و ترسناک بێت وەک لە زنجیرە درۆیەکی سادە و ساکار. سەرەنجام، رۆژهەڵاتناسی داهێنانێک نیە بە ئیلهامی ئۆروپی، بەڵکو جەستەیەکە لە رێباز و بزووتنەوە و پراکتیک کە تیایدا وەبەرهێنانێکی زۆر کراوە بۆ ماوەی چەندان نەوە لە دوای یەکتری. لەبەر ئەم وەبەرهێنانە بەردەوامە، رۆژهەڵات ناچار بووە بەناو فلتەری وەرگیراو و دانپیانراوی رۆژهەڵاتناسی وەک سیستەمێکی زانین و ناسین تێپەڕێ بۆ ئەوەی بچێتە ناو هوشیاری ئۆروپی، هەر ئەم وەربەرهێنانەشە لە راستیدا وایکردووە (وایکردووە بەرهەمهێن بێت) حوکمدانەکان کە لە سەرەتادا لەناو رۆژهەڵاتناسی دادەرێژران، بچنە ناو کولتووری گشتی و جێگەی خۆیان بکەنەوە.

گرامشی گەشەی بە جیاکردنەوەیەکی شیکەرەوەی بە سوود داوە لە نێوان کۆمەڵی مەدەنی و کۆمەڵی سیاسی: یەکەمیان بریتییە لە کۆبوونەوە و پەیوەندی خۆبەخشانە (یان بەلای کەمی لەسەر بنچینەی ریسا ئەقڵییەکان، نەک ئیجباری دامەزراوە) وەک خوێندنگەکان، خێزانەکان، سەندیکاکان، هەرچی هی دووەمە لەسەر بنچینەی دەزگا دەوڵەتییەکانە وەک (سوپا، پۆلیس، بیرۆکراسی ناوەندی) کە رۆلیان لە سیاسەتدا بریتییە لە باڵادەستی راستەوخۆ. هەرچی کولتوورە، بێگومان شوێنی کاری لەناو کۆمەڵی مەدەنییە، لەوێدا ئایدیاکان، دەزگاکان و کەسایەتییەکان کاریگەری و رۆڵی خۆیان دەگێڕن، لە رێگەی نەک باڵادەستی بەڵکو هەروەکو گرامشی ناوی لێ دەنێ لە رێگەی رەزامەندی. لەناو کۆمەڵێک کە تۆتالیتار نیە، هەندێ فۆرمی کولتووری باڵادەستییان لەچاو هەندێکی دی هەیە، هەروەکو چۆن هەندێ ئایدیا زۆرتر بڵاون لەچاو هەندێکی دی، گرامشی ناو لەم فۆرمە باڵادەستیە کولتوورییە دەنێ "باڵادەستی Hégémonie"، ئەمەش بێگومان کۆنسێپتێکی پێویستە بۆ ئەوەی لە شتێک بگەین لە ژیانی کولتووری رۆژئاوای پیشەساز. ئەمە ئەم

هەژموونەیە، ئەم باڵادەستییەیە، یان زیاتر کاریگەرییەکانی ئەم باڵادەستی کولتوورییەیە کە هێز و توندوبەندی دەداتە رۆژهەڵاتناسی کە پێشتر باسم کرد. رۆژهەڵاتناسی هەرگیز لەوە دوور نیە کە "دونیز های" ناوی لێ دەنا ئایدیای ئۆروپا (3)، ئەمەش چەمکێکی کۆگەلییە Collective کە شوناسی "ئێمە"ی ئۆروپییەکان دەناسێنێ بەرانبەر بەوانەی "ئەولا" کە ئۆروپی نین، دەتوانین باش پشتگیری لەو خەسڵەتە جەوهەرییەی کولتووری ئۆروپی بکەین، ئەوەی کە بە وردی وایکردووە لە ئۆروپا و دەرەوەی ئۆروپا باڵادەست بێ، ئەو شوناسە ئۆروپییە باڵادەست و بەرزترەیە لەچاو هەموو میللەتانی تر و هەموو ئەو کولتوورانەش کە ئۆروپی نین. بێجگە لەمە هێشتا، باڵادەستی ئایدیا ئۆروپییەکانیش هەن لەسەر رۆژهەڵات، هەر ئەم ئایدیایانەش ئەم باڵادەستییەی ئۆروپی بەرانبەر بە دواکەوتوویی رۆژهەڵات دووبارە دەکەنەوە، ئەو ئەم شیمانەیەش دەسڕێتەوە بشێ هزرمەندێکی دیکەی زیاتر سەربەخۆ و ئازاد یان زیاتر گومانکار خوێندنەوەی دیکەی بۆ بکات و روانینی تری لە بارەوە هەبێ.

بە شێوەیەکی توندوبەند، ستراتیژی رۆژهەڵاتناسی بریتییە لە وەزیفەی ئەم باڵادەستییە کە وەک پێگە وایە و زبر نیە و شوێن بۆ رۆژئاوا لەناو هەموو جۆرە پەیوەندییەک دەکاتەوە لەگەڵ رۆژهەڵات، بێ ئەوەی هەرگیز دەستی لێ بەربێ و رکێفی لەسەر نەمێنێ. ئینجا بۆ دەبوایە بە چەشنێکی دی بێ، بە تایبەتی لەماوەی نێوان سەردەمی بووژانەوە تا ئەمڕۆ کە ئۆروپا بە شێوەیەکی لە ئاسابەدەر باڵادەست بوو؟ پیاوانی زانست، پسپۆڕان، میسیۆنێرەکان، بازرگانەکان، سوپاییەکان، هەموویان لە رۆژهەڵات بوون یان لەوێ بیریان لە رۆژهەڵات دەکردەوە، چونکە دەیانتوانی لەوێ بن، بیری لێ بکەنەوە، بێ ئەوەی رووبەڕووی هیچ بەرگرییەک بنەوە لەلایەن رۆژهەڵاتەوە. لە بن ناونیشانی گشتی زانین و ناسینی رۆژهەڵات و لە بن چەتری

هەژموونی رۆژئاوا، لەگەڵ کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەم، رۆژهەڵاتێکی ئاڵۆز سەرهەڵدەدا، ئەم رۆژهەڵاتەش زۆر گونجاو بوو بۆ تۆژینەوە ئەکادیمییەکان، بۆ پێشانگاکان لەناو مۆزەخانەکان، بۆ بنیاتنانەوەی بیرۆ کۆلۆنیالییەکان، بۆ زیاتر روونکردنەوە و رازاندنەوەی تیۆری تێزەکان لەمەڕ ئەنترۆپۆلۆژی، بیۆلۆژی، زمانناسی، نەژادناسی، تۆژینەوەی مێژوویی لە بارەی مرۆڤایەتی و گەردوون، بۆ نموونە تیۆرەکانی ئابووری و سۆسیۆلۆژی لەبارەی گەشەپێدان، شۆڕش، کەسایەتییە کولتوورییەکان، خەسڵەتی نەتەوەیی یان ئایینی. بێجگە لەمە، بە دەستهێنانی شت لەسەر رۆژهەڵات، لە رێگەی ئەندێشە، کەم و زۆر بوارێک بووە بە تەنیا لەسەر هوشیاری یان ئاگایی حاکمییەتی رۆژئاوا دامەزرابوو، لەسەر پێگەی ناوەندی بێ ئەملاو ئەولای رۆژئاوا جیهانێک سەری هەڵدەدا کە رۆژهەڵاتی بوو، پاشان بە هۆی لۆژیکێکی ورد ئەم رۆژهەڵاتییە بەڕێوەدەبرا نەک هەر تەنیا لەرێگەی واقیعییەتێکی ئەزموونکراو بەڵکو لەرێگەی ماشێنێک لە ئارەزوو، لە چەوساندنەوە، لە وەبەرهێنان، لە سیفەت دانەپاڵ. دەتوانین چەندین کاری رۆژهەڵاتناسی وەک نموونە بهێنینەوە کە وەک کار و بەڵگەی زانستی راستەقینەن، وەک "هەڵبژاردە عەرەبییەکان"ی سیلڤێستر دو ساسی، یان کتێبی "وەسفی داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد ویلیەم لان، بەڵام دەبێ ئەوەش لە یاد نەکەین کە ئایدیاکانی رێنان یان گۆبینۆ لە بارەی نەژادەکان بەشداری لە هەمان بزووتنەوە دەکەن، هەروا کۆمەڵێکی زۆریش لە رۆمانە پۆرنۆگرافییەکانی سەردەمی ڤیکتۆری لەسەر هەمان هێڵن (بڕوانە ئەو شیکردنەوەیەی ستیڤن مارکوس کە بۆ "تورکی بەباهاتوو" دەیکا).(4)

لەگەڵ ئەمەش، دەبێ بەردەوام لە خۆمان بپرسین چی مایەی زۆرترین بایەخە لە رۆژهەڵاتناسیدا: ئایە ئەوە کۆمەڵە ئایدیا

گشتییەکانن کە بەسەر ماتریالەکاندا زاڵن، ئەو ئایدیایانەی کە ناتوانین ئینکاریان بکەین بارگەکرابوون بە بزووتنەوە باڵادەستییە ئۆروپییەکان، بە نەژادپەرستی جیاواز، بە ئیمپریالیزم و هی دیکە، بە روانینی دۆگماتیکی لەبارەی رۆژهەڵاتی وەک جۆرێک لە کورتکردنەوەی رووتی ئایدیالی و نەگۆڕ؟ یان ئەو کارە زۆر جیاوازانەی لەلایەن ژمارەیەکی تا رادەیەک خەیاڵی لە دانەران و نووسەران بەرهەم هێنراون کە دەتوانین وەک هەڵکەوتی تایبەتی، تاکەکەسی ئەو نووسەرانە وەرگرین کە تاووتوێی رۆژهەڵات دەکەن؟ بە چەشنێک، ئەم دوو لقە لە ئەلتەرناتیڤی گشتی و تایبەتی، لەڕاستیدا تەنیا دوو روانینن بۆ هەمان بابەت (ماتریال): لە هەردوو حاڵەتدا، ئێمە سەروکارمان لەگەڵ کەسانی پێشەنگدا هەیە وەک ویلیەم جۆنز، هونەرمەندانی گەورە وەک نێرڤاڵ یان فلۆبێر. سەرەنجام بۆچی هەردوو روانین بەیەکەوە لەیەک کاتدا یان یەک لە دوای ئەویتر بەکارناهێنین؟ خۆڕاگرتن بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو لە ئاستێکی وەسفی زۆر گشتی یان زۆر تایبەتی، بە روونی ترسی خەوشی لێ ناکرێ (بە وردی لە هەمان جۆری ئەو مەترسییەی رۆژهەڵاتناسی ئەکادیمی تێی بکەوێ)؟ لەو بڕوایەدام دەبێ لە دوو خەوش بترسین: خەوش و نەبوونی وردەکاری، باشترە بڵێین جۆرێک لە وردەکاری کە بەگشتیکردنێکی زۆرتر دۆگماتیک و فۆکالیزاسیۆنێکی زۆرتر پۆزەتیڤ بەرهەم دەهێنێ. هەوڵمداوە تۆژینەوە لە سێ لە پرەنسیپەکانی واقیعی تایبەتی خۆم، هی ئەمڕۆ بکەم، ئەمانەش پێموایە ئەوەم بۆ دیاری دەکەن چۆن خۆدەربازکەین لە گرفتەکانی میتۆد و روانین، ئەو گرفتانەش دەشێ لە حاڵەتی یەکەم ناچارمان بکەن تێکستێک دابڕێژین بە شێوەیەکی ناشیرین گفتوگۆ و دەمەقاڵێ هەڵگرێ یان ببێتە تێکستێکی وەسفی ئەوەندە گشتی شایانی ئەوە نەبێ رەنجی بۆ بدەین، یان، لە حاڵەتی دووەم، زنجیرە شیکردنەوەیەکی وردی بارگەدار بنووسین، بەم جۆرە وێڕای

بزرکردنی هەموو دێرە بەهێزەکان کە بوارەکە دەگرێتەوە خۆی و هێزی تایبەتی خۆی دەداتێ. سەرەنجام چۆن ئەو فەردییەتە بناسینەوە و لەگەڵ کۆنتێکستی گشتی خۆی و دەستەڵاتی خۆی بیگونجێنین کە بە دڵنیاییەوە نە پاسیڤە نە تەواو دیکتاتۆری؟

3

لێرەوە هەوڵدەدەم بە کورتی ئەم سێ لایەنەی واقیعی تایبەتی خۆم روون بکەمەوە کە پێشتر ئاماژەم بۆ کردبوون، ئەمەش بۆ ئەوەی باشتر تێبگەین چی هانی منی داوە ئەم تۆژینەوانە بکەین و ئەم کتێبە بنووسین.

1- جیاوازیکردن لە نێوان زانینی بێگەرد و زانینی سیاسەت. زۆر سەختە لافی ئەوە لێدەین بڵێین ئەو زانینەی پەیوەندی لەگەڵ شکسپیر یان وۆردسوۆرت - ەوە هەیە سیاسی نیە کەچی ئەوەی لە بارەی چین یان یەکێتی سۆڤیەتە سیاسییە. پسپۆڕی من وەک خوێندن و وەک پیشە، ئەوەیە من مرۆپەروەرم "هیومانیست"، ئەمەش واتە مرۆپەروەری یان زانستی مرۆپەروەری بواری منە و سەرەنجام، ڕێی تێناچی چالاکی پیشەیی من دوور و نزیک سیاسی بێ. بێگومان دەزانم بەکارهێنانی ئەم زاراوانە هاوسەنگی پێویستە، بەڵام راستیی گشتی لەوەی من دەیخەمەڕوو بەربڵاوانە دانی پیانراوە. رێز لەوە دەگرین کە نووسین لە بارەی وۆردسوۆرت یان تۆژینەوە لە کیتس کەمترین سەروکاری لەگەڵ سیاسەتەوە نیە: هەڵبەت، پێدەچێ ئەم چالاکیانە کاریگەری سیاسی راستەوخۆیان لەسەر واقیعی رۆژانەوە نەبێ، بەڵام ئابووری یەکێتی سۆڤیەت، بۆ نموونە، بوارێکی لێکۆڵینەوەی گەرمە و حکومەتیش کارێکی لەم جۆرەی پێخۆشە،

لێرەوە، گریمانەکان و تۆژینەوەکان کە لەلایەن پسپۆڕان لەم بارەیەوە دەنووسرێن، لەلایەن کارگوزارە جیاجیاکانی حکومەتەکان و ئابووریناسەکانی سەر بە دەزگا جیاجیاکان، پسپۆڕانی بواری هەواڵگری پێشوازی لێ دەکرێ. دەتوانین ئەم جیاوازییانە هێشتا بەرینتر بکەین لە نێوان "مرۆپەروەرەکان" و، ئەوانەی پیشەیان سەروکاری لەگەڵ سیاسەتەوە هەیە، یان مانایەکی سیاسی هەڵدەگرێ، ئەگەر بڵێین رەنگی ئیدیۆلۆژی یەکەم بۆ سیاسەت بایەخێکی ئەوتۆی نیە (بەڵام بۆ هاوکارەکانی نرخی زۆر بێ کە لۆمەی ستالینیزم، یان فاشیزم یان لیبرالیزمی زۆر ساویلکانەی لێ بکەن) کەچی ئیدیۆلۆژی لەگەڵ هی دووەم وەک جەستە وایە بۆ ماتریالی ئابووری، هەڵبەت سیاسەت و سۆسیۆلۆژی زانستی ئیدیۆلۆژین لە دانیشگا ئەمریکییەکان و، بەلای زۆریش پێیان وایە ئەم ئیدیۆلۆژییە "سیاسەت"ە.

زۆربەی ئەو زانینەی ئەمڕۆ لە رۆژئاوا بەرهەمهێنراوە (زیاتر مەبەستم لەمە ولاتە یەکگرتووەکانە) دەکەونە بەر سنووردارکردنێکی دیاریکراو، واتە دەبێ زانستی بێ، ئەکادیمی بێ، بێلایەن بێ، لەسەروەوەی روانینی سەر بە بزووتنەوەیەک بێ، نابێ مەیلی بۆ لایەنێک هەبێ. لەوانەیە هیچ سەرزەنشتێکمان وەک تیۆری لەم بارەیەوە نەبێ بەڵام وەک پراکتیک، واقیع لەمە ئاڵۆزترە و سەر بە کێشەترە. چونکە هیچ کەسێک، هەرگیز نەیتوانیوە مرۆ لە زانستەکانی ژیان دابڕێنێ، نێوان دروست بکا (ئاگاییانە یان نائاگاییانە) لە نێوان خۆی و چینەکەی، خۆی و تەواوی بیروباوەڕەکانی، لە هەڵکەوتی کۆمەڵایەتی خۆی، یان لە شتێکی سادەی وەک ئەوەی ئەندامێک بێ لە کۆمەڵەیەک. هەموو ئەمانە کاریگەرییان لەسەر چالاکییە پیشەییەکانی دەبێ، ئەگەرچی ئەم تۆژینەوانە و ئەنجامی بەدەستهێنراویان زۆر بە سروشتی هەوڵی ئەوە دەدەن بە ئازادییەکی رێژەیی بگەن بەرانبەر بە

واقیعی ڕۆژانەی کپ و سنووردارکراو. بێگومان، شتێک هەیە وەک زانین، کە بەلای زۆری کەمتر بێلایەنە وەک لەو کەسەی بەرهەمی دێنێ، سەرەڕای کێشە و سەرگەرمییەکانی بە هۆی دۆخی ژیانی خۆی. لەگەڵ ئەمەش، ئەم زانینە تا ئەو رادەیەش ناسیاسی نیە.

ئایە گفتوگۆ لە بارەی ئەدەب و فیلۆلۆژی مانای سیاسییان هەڵگرتووە، هیچ مانایەکی سیاسی ڕاستەوخۆیان هەیە؟ لە شوێنێکی دی هەوڵی لێکۆڵینەوەی ئەم مەسەلە ئاڵۆزەم داوە.(5) ئەوەی ئێستە بە لامەوە پەسندە ئەوەیە چۆن هەست بکەم، لە ڕوانگەی سازانی لیبرالی، زانینی"ڕاستەقینە" لە بنچینەدا سیاسی نیە (بە پێچەوانەوە ئەگەر زانینێک بە شێوەیەکی والا سیاسی بێت زانینی "ڕاستەقینە" نیە) ئەمەش دۆخە سیاسییە ئۆرگانیزەکراوەکان بەمەحکەمی دەشارێتەوە، ئەگەر هێشتا لە بەرهەمهێنانی زانین ڕوونیش نەبێ. سەختە ئەمڕۆ تێبگەین، لە کاتێکدا سیفەتی "سیاسی" وەک لەزگەیەک بەکارهێنراوە بۆ کەمکردنەوە لە نرخی هەموو کارێک جورئەتی ئەوەی هەبێ گوێ بە پرۆتۆکۆلی مەوزوعییەتێک نەدا گوایە لەسەرەوەی سیاسەتەوەیە. پێش هەموو شتێک، ئێمە دەتوانین بڵێین کە کۆمەڵی مەدەنی دان بە پلەبەندییەکدا دەنێ لە بایەخی سیاسەت لە بوارە جیاجیاکانی زانینەوە. بایەخ و گرینگییەکی سیاسی دیاریکراو بە بوارێک دەدەین ئەگەر بشێ ڕاستەوخۆ بۆ دەستاوێژی ئابووری وەربگێڕدرێ، بەڵام ئەگەر ئەم بوارە پەیوەندییەکی وردی هەبوو لەگەڵ سەرچاوە ناسراو و دانپیانراوەکانی دەستەڵات لە کۆمەڵی سیاسی ئەوا بایەخەکە زۆرتردەبێ. بەم جۆرە کە تۆژینەوەیەک لە بارەی سەرچاوەی وزەی یەکێتی سۆڤییەت دەکرێ، وەک مەودای دوور و کاریگەرییەکانی لەسەر زلهێزە سوپاییەکان بەلای زۆری لەلایەن وڵاتە یەککگرتووەکان لە ڕێگای وەزارەتی بەرگری باربووی دارایی دەکرێ، پاشان جۆرێک لە ستاتوی سیاسی وەردەگرێ، کەچی تۆژینەوەیەک لەسەر ڕۆمانە

بەرایییەکانی تۆلستۆی ئەگەر بەشێکی باربووکردنیشی لەلایەنی تایبەتەوە بێ ناتوانێ ئەم هەڵکەوتە سیاسیە وەرگرێ. لەگەڵ ئەمەش ئەم دوو تۆژینەوەیە سەر بەوەن کە کۆمەڵی مەدەنی دانیان پێدادەنێ، سەر بە یەک بوار بن: بواری رووسناسی، ئەگەرچی توێژەری یەکەم ئابووریناسێکی کۆنەپارێزە و هی دووەم پسپۆڕێکی پێشکەوتووە لە بارەی مێژووی ئەدەب. ئەوەی دەمەوێ بیڵێم، ئەوەیە"رووسیا" وەک بابەتێکی گشتی پێشینە سیاسییەکەی بە پلەی یەکەم دێ لەچاو هەندێ خەسڵەتی وردتری وەک "ئابووری" و "مێژووی ئەدەب"، چونکە کۆمەڵی سیاسەت بە مانا گرامشییەکەی دەچێتە زۆنی کۆمەڵی مەدەنی وەک زانکۆ پڕی دەکا لە مانا کە راستەوخۆ پەیوەندی بەوەوە هەیە.

نامەوێ لەمە زیاتر پێداگیری لەسەر ئەمە بکەم و هەر لە ناو زەمینەی تیۆری بمێنمەوە: پێموایە دەتوانین نرخ و بەهای روانینەکانم پیشان بدرێ ئەگەر بێت و هێشتا زیاتر بەرجەستە بێت، بۆ نموونە وەک ئەو شێوازەی "ناوۆم چۆمسکی" کاتێ کە تۆژینەوەی لە بارەی پەیوەندی ئەکتیڤ کرد لە نێوان جەنگی ڤێتنام و کۆنسێپتی تۆژینەوەی پسپۆڕی باڵا و مەوزوعی کە دواتر لەلایەن دەوڵەتەوە (6) سوودی لێ وەرگیرا بۆ باربووکردنی لێکۆڵینەوە لە بواری سوپایی. ئێستەش، لەبەرئەوەی بەریتانیای گەورە، فرانسا، بەم دوایییەش وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوونەتە هێزی ئیمپریالی، کۆمەڵی سیاسی ئەم وڵاتانە هەست و مانای ئورژانس و فریاکەوتن، جۆرێک لە تێربوونی سیاسی راستەوخۆ بە کۆمەڵی مەدەنییان دەگەیەنێ، ئەمەش لە هەموو کاتێک و هەر جارەی کە هەر کێشەیەک هەبێ پەیوەندی بە بەرژەوەندییە ئیمپریالییەکانی ئەوانە هەبێ لە دەرەوە. لەو بڕوایەدام، بۆ نموونە، بێ ئەوەی ترسی ئەوەمان هەبێ کەسێک پەڵپمان پێ بگرێ دەتوانین بڵێین کە ئینگلیزێک لە کۆتایی

سەدەی نۆزدەم مەیلی بۆ هیندستان و میسر بچێ هەرگیز ناتوانێ ئەوە لە خەیاڵی خۆی دەرکا کە ئەم دوو وڵاتە دوو کۆلۆنی بەریتانین. گوتنی ئەمە دەشێ شتێکی دیکە بێ وەک لە هەموو ئەو زانینە ئەکادیمییانەی لەسەر هیندستان و میسر هەن، بە چەشنێک بە هەقیقەتی سیاسی رووتەوە رەنگرێژکراون و دەستدرێژی کراوەتە سەریان، بێگومان هەر ئەمەیە لەم تۆژینەوە لەبارەی رۆژهەلاتناسی من دەیڵێم. چونکە، ئەگەر راستە بۆ هەر بەرهەمهێنانێکی مەعریفی لە بواری زانستە مرۆییەکان، ناتوانین ئەو سیفەتە پشتگوێ بخەین یان لەبەرچاوی نەگرین کە دانەرەکەی (نووسەر)، ئەویش زاتێکی مرۆییە، کاریگەرە بە بارودۆخی ژیانی خۆی، ئەوەش راستە کە ئۆروپییەک یان ئەمریکییەک کە لێکۆڵینەوە لەسەر رۆژهەلات دەکا ناتوانێ دان بەو پرەنسیپەی بارودۆخی ژیان و هەقیقەتی خۆی نەنێ کە خۆی لە بەرانبەر رۆژهەلاتدا دەدۆزێتەوە، کە بە پلەی یەکەم ئەو ئۆروپی یان ئەمریکییە، پاشان بە پلەی دووەم کەسێکی ئاساییە. ئینجا ئۆروپی یان ئەمریکی بیت لە نێو ئەم مەرج و هەلکەوتانە، بێگومان بێ ئەنجام نابێ: ئەمەش مانای ئەوە دەدا، هێشتاش مانای ئەوە دەدا، هەتا ئەگەر بە تەمومژیش بێ هەستی ئەوەمان لا دروست دەبێ کە سەر بە زلهێزێکین کە بەرژەوەندی دیاریکراوی لە رۆژهەلاتدا هەیە، لەوەش پڕ بایەختر، ئەوە هەستەشمان هەیە کە سەر بە پارچە زەمینێکین کە پەیوەندییەکی مێژوویی لەگەڵ رۆژهەلاتدا هەیە، کە سەرەتاکانی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی هۆمیرۆس.

بەم جۆرە، ئەم واقیعە سیاسییانە هێشتا گەلێ کەم پێناسەکراون و زۆریش گشتین بۆ ئەوەی بتوانن سەرنجراکێش بن. هەموو کەسێک وەریدەگرێ، بێ ئەوەی هیچ پێویست بکا بە قەد یان ئاوای وەرگرێ کە بۆ نموونە بۆ فلۆبێر زۆر گرینگ بووە، کاتێ کە رۆمانی "سالامبۆ"ی نووسیووە، یان بۆ "ه.ئا.ر.گایب" گرینگ بووە کە کتێبی

"ئاراستە نوێیەکانی ئیسلام"ی نووسیووە. ئەوەی هەراسانکارە، ئەوەیە مەودایەکی زۆر لە نێوان هەقیقەت یان کردەی زاڵ و دیارخەر هەیە وەک ئەوەی باسم کرد لەگەڵ وردەکارییەکانی ژیانی رۆژانە کە دیسیپلینەکان بە هەستیارییەوە دادەرێژن و ئیتر کە رۆمانێک یان تێکستێکی پسپۆڕی وردی ئەکادیمی دەنووسین بواری خۆمان تەسک دەکەینەوە. بەڵام، ئەگەر ئێمە راستەوخۆ رەتی ئەوە بکەینەوە کە هەقیقەت یان کردە زاڵەکان وەک باڵادەستی ئیمپریالی بە شێوەیەکی میکانیکی و دیارخەر بەسەر ئەو ماتەریالە ئاڵۆزانەی وەک کولتوور و ئایدیا پەیرەو دەبن، لێرەوە هەست دەکەین جۆرێکی دی لە توێژینەوەی سەرنجراکێش سەرهەڵدەدا و دەردەکەوێ. لەلایەن خۆمەوە لەو بڕوایەدام ئەو بەرژەوەندییەی ئەورووپا و پاشان ئەمریکا بۆ رۆژهەڵاتیان هەبووە بە دڵنیاییەوە بە پلەی یەکەم لە جۆری سیاسی بووە، هەروەک چۆن هەندێ هەقیقەتی مێژوویی بەدیهی ئەمە پیشان دەدەن هەروەکو لێرە خستوومنەتەڕوو، بەڵام کە کولتوور ئەم بەرژەوەندییەی دروست کردبێ مانای وایە کردە دینامیکیەکەی تێکەڵ بە هۆکاری سیاسی ئابووری سوپایی وشک و رووت بووە، ئەمەش وای لە رۆژهەڵات کردووە وەک شتێکی جۆربەجۆر و زۆر گرێچن دەرچێ، بێگومان ئەمەش بەشێکە لەو بوارەی کە من ناوی لێ دەنێم رۆژهەڵاتناسی.

کەواتە رۆژهەڵاتناسی تێمایەک یان بوارێکی سیاسی سادە نیە رەنگدانەوەیەکی کپی کولتوور بێ، بە هەمان شێوە پسپۆڕی و دامەزراوەیەکیش نیە، هەڵبەت کۆمەڵە تێکستێکی زۆر و بەربڵاویش نیە لەبارەی رۆژهەڵات، رۆژهەڵاتناسی نوێنەرایەتی ناکا، زمانحاڵی هیچ جۆرە پیلانگێڕییەکی ئیمپریالیستی "رۆژئاوا"ش نیە بۆ ئەوە خرابێتە سەر پێ جیهانی "رۆژهەڵات" بچەوسێنێتەوە. بەڵکو رۆژهەڵاتناسی زیاتر بریتییە لە دابەشکردنی یان بڵاوبوونەوەی

جۆرێک لە کۆنسێپتی جیۆئابووری لەناو تێکستی ئێستێتیکی، پسپۆڕی لە بوارەکانی ئابووری، سۆسیۆلۆژی، مێژوویی و فیلۆلۆژی، ڕۆژهەڵاتناسی بریتییە لە ئامادەکردنی نەک هەر جیاکردنەوەیەکی جیۆگرافی (جیهان پێکهاتووە لە دوو نیوەی نایەکسان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا)، بەڵکو پێکهاتووە لە زنجیرە "بەرژەوەندی"یەکیش کە نەک هەر سەر بە داهێنانە، بەڵکو هێشتا لە ڕێگەی دۆزینەوە تایبەت بە توێژینەوە پسپۆ ڕییەکان، بنیاتنانەوە فیلۆلۆژییەکان، شیکردنەوە پسیکۆلۆژییەکان، وەسفی دیمەنە جیاجیاکان و وەسفە سۆسیۆلۆژییەکان، جۆرێکە لە ویست (نەک دەربڕی ویستێک) یان هەستیارییەک بۆ تێگەیشتن، هەندی جاریش بۆ گرتنی، بەکارهێنانی، هەتا گرتنەخۆی ئەوەی وەک بە شێوەیەکی دیار جیهانێکی جیاوازە (یان یەکێکی دی و نوێ) بە تایبەتیش بریتییە لە گوتارێک کە بە هیچ شێوەیەک لە هاموشۆ و پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆدا نیە لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسی ڕووت، بەڵکو زیاتر، بەرهەمێکە و لە میانەی گۆڕینەوەیەکی نایەکسان لەگەڵ دەسەڵاتە جۆربەجۆرەکاندا هەیە و، تا ئاستێکی دیاریکراویش هەر بە هۆی گۆڕینەوە لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسی دروستکراوە (وەک دامەزراوە کۆلۆنیالییەکان و ئیمپریالییەکان)، لەگەڵ دەسەڵاتی ڕۆشنگەری (وەک چۆن لەناو زانستی زاڵ دەبینرێ وەک: زمانناسی، ئەناتۆمی بەراوردکاری یان هەر زانستێکی سیاسی نوێ.) لەگەڵ دەسەڵاتی کولتووری (وەک ڕێبازە سونەتیەکان"ئۆرتۆدۆکسییەکان" ڕێساکانی دیاریکردنی چەشە، نرخ و بەهاکان، تێکستەکان)، هێز و توانای ئەخلاقی (وەک لەناو ئەو ئایدیایانەی "ئێمە" چی دەکەین و ئەوەش کە "ئەوان" ناتوانن بیکەن یان وەک ئێمە تێی بگەن). لە ڕاستیدا، تێزی من ئەوەیە کە ڕۆژهەڵاتناسی بریتییە لەوەی (نەک هەر نوێنەرایەتی) ڕەهەند و مەودایەکی گرینگی کولتووری سیاسی و ڕۆشنگەری نوێ دەکات، کەمتر پەیوەندی بە "ڕۆژهەڵاتەوە" هەیە وەک لە جیهانی ئێمە.

ئینجا، لەبەرئەوەی رۆژهەڵاتناسی هەقیقەتێکی کولتووری و سیاسییە، کەواتە لەناو فەزایەکی بەتاڵدا نیە، هیچ ئەرشیڤێکی نەبێ، تەواو بە پێچەوانەوە، لەو بڕوایەدام دەتواندرێ تەنیا ئەوە پیشان بدرێ کە بیری لێکراوەتەوە، ئەوەی دەیڵێین یان دەیکەین لەبارەی رۆژهەڵاتەوە خۆی لەناو چوارچێوەیەکی دیاریکراو دەستنیشان دەکا کە دەشێ لە رووی فیکرییەوە تێی بگەین. لێرەوە هێشتا، دەتوانین تێبینی هەموو جۆرە کۆنتراست و وردەکارییەکی لە ئاسابەدەر بکەین لەوەی چۆن فشارە سوپەرستروکتورییە سەرتاپاگیرەکان کاریگەرییان دەبێ لە دارشتن و، لە هەقیقەتی سیفەتی تێکستیی. لەو باوەڕەدام، زۆربەی مرۆپەروەکان، "هیومانیستەکان" تەواو لەو ئایدیایە دڵنیان کە هەموو تێکستێک بوونی لە ناو کۆنتێکستێکە، یان هەموو تێکستێک کۆنتێکستێکی هەیە، هەروا ئەنتەرتێکستوالیتییەکیش "نێوتێکست یان دەقئاوێزان" هەیە، کە فشاری هەڵکەوت و پرۆتۆکۆڵەکان، نەوەکانی پێشوو، شێوازی رەوانبێژی سنوورێک بۆ ئەوە دادەنێن کە جارێکیان ڤالتێر بێنیامین پێی وابوو بریتییە لە "بەکارهێنانی بەرهەمهێن بە ناوی پرەنسیپێک: وەک داهێنان، کە پرەنسیپێکە گوایە دەبێ شاعیر خۆی بە خۆی سکەکەی خۆی دانێ کە کارە ئەدەبییەکەی خۆیەتی، کە لەناو ژیانی بێگەردی خۆی دەریهێناوە.(7) لەگەڵ ئەمەش سەرەڕای هەندێ دڵەڕاوکە، دەبێ دان بەوەشدابنێین کە بەربەستە سیاسییەکان، دامەزراوەیی و ئیدیۆلۆژییەکان بە هەمان شێواز کاریگەرییان لەسەر دانەر "بنووس" هەیە وەک تاکەکەسێک. بێگومان هیومانیستێک پێیوایە و شایەن لەوە دەنێ و بەلایەوە شتێکی سەرنجڕاکێشە، بۆ ئەوەی بتوانین باش لە بەلزاک بگەین دەبێ بزانین لە "کۆمێدیای مرۆیی"ەکەی کەوتۆتە ژێر کاریگەری دوبەرەکی و ململانێی نێوان "جیۆفری سان هیلێر" و "کوڤیێ"، بەڵام ئەو کەسە بە ئاستەم هەست بەوە دەکا، نابینێ کە هەمان کاریگەری بە فشاری تیۆرییە سەلتەنەتخوازە تەواو

کۆنەپەرستکان لە "بلیمەتی" ئەو کەم دەکەنەوە، سەرەنجام ئەمەش وادەکا شایەنی ئەوە نەبێ بەو گەرموگوڕییە توێژینەوەی لەسەر بکرێ. بە هەمان شێوە نموونەی "هاری براکن"یشمان هەیە، کە گەلێ ک زۆر هەوڵیداوە ئەوە پیشان بدا کە فەیلەسوفان گفتوگۆ لە بارەی لۆک و هیوم و فەلسەفەی ئەزموونگەری دەکەن، بێ ئەوەی هەرگیز ئەوە لەبەرچاو بگرن کە پەیوەندییەکی شاراوە لە نێوان ئەو نووسەرە کلاسیکییانە هەیە، لە نێوان ئاراستەی فیکری "فەلسەفە" و تیۆری نەژادپەستی، بەهانەهێنانەوە بۆ کۆیلەگەرایی، ئەرگیومەنت هێنانەوە بۆ سوخرەکێشییەکانی سیستەمی کۆلۆنیالی.(8) ئەمانەش پرۆسە و کردەی زۆر بەربڵاون کە ڕێگە بۆ توێژینەوەی پسپۆڕی ورد خۆش دەکەن بێگەردی خۆی بپارێزێ.

زۆرباش دەشێ زۆربەی هەوڵەکان لە پێناوی ئەوەبن لووتی کولتوور بخەنە ناو قوڕی سیاسەت، ئەمەش بە شێوەیەکی ناشیرین بۆ شکاندنی خامەکی پیرۆزییەکان بێ "ئیکۆنۆکلاست". دەشێ ئەوەش بێ کە لێکدانەوەی کۆمەڵایەتی بۆ ئەدەب لەناو ئەو بوارە تایبەتییەی من لەگەڵ پێشکەوتنە تەکنیکییەکانی شیکردنەوەی تێکستی ورد نەگونجێ و هاوتا نەیەتەوە. بەڵام ناتوانین خۆمان لەو هەقیقەتەش لادەین کە لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکان بە گشتی، تیۆریناسە ئەمریکییەکان بە تایبەتی، ئازاریان نەداوەتە خۆیان ئەو کەلێنە پڕکەنەوە کە لە نێوان ئاستی سوپەرستروکتور و ئاستی بچینەییدا هەیە لە پسپۆڕی وردی مێژوویی. لە بۆنەیەکی دیکەدا تا ئەو ئاستە ڕۆیشتبووم بڵێم کە "دامەزراوەی ئەدەبی" و کولتووری وەک گشتێک لەگەڵ ئەوەدان توێژینەوەی ورد لە ئیمپریالیزم و کولتوور(9) بە بەشێک لە بواری توێژینەوەی خۆیان دانەنێن. چونکە ڕۆژهەڵاتناسی ڕاستەوخۆ ڕووبەڕووی ئەم پرسیارەمان دەکاتەوە، ئەم پرسیارەش بریتییە لەوەی کە ئیمپریالیزمی سیاسی فەرمانڕەوایی بوارێک لە توێژینەوە

دەکا، لە خەیاڵ و ئەندێشە، لە دامەزراوەکانی تۆژینەوە، ئەمەش هەڵکەوتێکی ڕۆشنگەری و مێژوویی وای هەیە مەحاڵە خۆتی لێ لادەی. لەگەڵ ئەمەش هەردەم وەک ڕێیەکی دەربازبوونی نەمر دەمێنێتەوە: ئەگەر بڵێین پسپۆڕێک لە بواری تۆژینەوەی ئەدەبی و فەیلەسوفێک بۆ نموونە هەردووکیان بەجیا بۆ ئەدەب و فەلسەفە ئامادەکراون نەک بۆ سیاسەت و شیکردنەوەی ئیدیۆلۆژی. بە چەشنێکی دی ئەرگیومەنتی توێژەری پسپۆڕ دەتوانێ وێڕای کاریگەرییەکی زۆر، فراوانترین ڕوانگە بلۆک بکا و، بەڕای من ئەمەیان چالاکترە لە ڕوانگەی ڕۆشنگەرییەوە.

پێموایە لێرەوە دەتوانین وەڵامێکی سادە بدەینەوە کە لە دوو بەش پێکهاتووە، بەلای کەمی لەوەی پەیوەندی بە تۆژینەوە لە ئیمپریالیزم و کولتوورەوە هەیە (یان ڕۆژهەڵاتناسی). لە هەنگاوی یەکەمدا، نزیکەی زۆربەی نووسەرانی سەدەی نۆزدەم (هەمان شت ڕاستە بۆ تەواوی نووسەرانی سەردەمەکانی پێشوو.) لە ئاستێکی زۆر بەرزی هوشیاریدا بوون بەرانبەر بە ئیمپراتۆری: ئەمەش بابەتێکە زۆرباش لێکۆڵینەوەی لە بارەوە نەکراوە، بەڵام پسپۆڕێکی سەردەمی ڤیکتۆری خێرا دەتوانێ ئەوە دیاری بکا کە پاڵەوانەکانی کولتووری لیبرالی وەک جۆن ستیوارت میل، ماتیو ئارنۆلد، کارلیل، نیویمان، ماکولی، ڕوسکین، جۆرج ئیلیەت و هەتا دیکنزیش ڕوانین و ڕای زۆر وردییان هەبووە لە بارەی نەژاد و ئیمپریالیزم کە بە ئاسانی لە نووسینەکانیان دەدۆزرێتەوە. پاشان هەتا پسپۆڕێکیش دەبێ بگاتە ئەو ڕوانینەی بۆ نموونە ستیوارت میل بە ڕوونی لە دوو نووسراوی خۆی بە ناوی "لە بارەی ئازادییەوە" و "حکومەتی نوێنەر" نووسیویەتی کە ڕوانینەکانی ئەو ناشێ لەسەر هیندستان پەیڕەوببن (دواجار، ستیوارت میل بۆ خۆشی ماوەیەکی باش لە ژیانی کارمەند بووە لە "ئینڈیا ئۆفیس") چونکە هیندییەکان ئەگەر بە نەژاد کەمتر نەبووبن ئەوا لە ڕووی

شارستانییەوە کەمتر بوونە. ئەمە وەک پارادۆکسێک هەتا لەلای یەکێکی وەک مارکسیش دەدوزرێتەوە هەروەکو دەمەوێ لەم کتێبەدا نیشانی بدەم.

وەک هەنگاوی دووەم، ئەگەر باوەڕت وایە کە سیاسەت لە فۆرمی ئیمپریالیزم قورسایی خۆی دەبێ لەسەر بەرهەمهێنانی ئەدەبی، پسپۆڕی زانستی، تیۆرە کۆمەڵایەتییەکان، نووسینە مێژووییەکان و، پاشان پێت وابێ کە کولتوور بە هۆی ئەمەوە لە نرخی کەم دەبێتەوە یان تێکدەچێ، ئەمە هەمان شت نیە، بە پێچەوانەوە: تەواوی تێزی من لەسەر ئەوە بنیاتنراوە دەمەوێ بڵێم، ئەوسا ئێمە باشتر لە پێداگیری و تەمەن درێژی سیستەمێکی باڵادەستی تێر دەگەین وەک کولتوور، ئەگەر دان بەوەدا بنێین کە ئیجباری و بەربەستەکانی ناوەکی لەسەر نووسەران و بیرمەندان بەرهەمهێنەرە نەک تاک لایەنانە رێگرە. ئەمە هەمان ئەو ئایدیایەیە کە گرامشی، بێگومان "میشێل فوکۆ" و "رایمۆند ویلیەمز" هەر یەکەیان بە شێوازی خۆیان گەشەیان پێداوە. تەنیا یەک دوو لاپەڕەی "ویلیەمز" لەبارەی "بەکارهێنانە ئیمپڕاتۆرییەکان" لە کتێبی "شۆڕشی درێژخایەن" لە بارەی دەوڵەمەندی کولتووری سەدەی نۆزدەم زانیاری زۆرترمان پێدەبەخشێ وەک لە چەندان بەرگ لە شیکردنەوەی هێرمێنۆتیکی. (10).

هەر لەبەر ئەمەیە کە من توێژینەوە لە بارەی رۆژهەڵاتناسی دەکەم کە وەک گۆڕینەوەیەکی دینامیکی وایە لە نێوان نووسەران تاک تاکە و دامەزراو و دەزگا سیاسییە فراوانەکان کە لەلایەن سێ ئیمپراتۆری گەورەوەی بەریتانی، فرانسی، ئەمریکی دروستکراون، کە هەر لەسەر خاکی رۆشنگەری و خەیاڵی ئەمانە تەواوی نووسراوەکان بەرهەم هێنراون. ئەوەی زۆرتریش بەلای منەوە سەرنجراکێشە، هەڵبەت وەک زانستپەروەرێک، هەقیقەتی سیاسی وشک و رووت نیە، بەڵکو وردەکارییەکانە، وەک هەمان ئەو وردەکارییە سەرنجڕاکێشانەی

لەلای کەسانی وەک "ئێدوراد لان" یان "گوستاڤ فلۆبێر" یان "ئەرنست رێنان"ەوە هەیە، نەک ئەو هەقیقەتەی گفتوگۆ هەڵناگرێ (بۆ ئەو) کە پێیوایە رۆژئاواییەکان باڵادەستترن لە رۆژهەڵاتییەکان، بەڵکو شایەدحاڵی پوختە ئامادەکراو و گۆڕاو کە وردەکاری خۆی لە ناوەوەی فەزایەکی زۆر فراوان پێشکەش دەکا کە بەو هەقیقەتە کراوەتەوە. بۆ نموونە کە کتێبێکی وەک "داب و نەریتی میسرییەکان"ی ئێدوارد لان بە سەرچاوەیەکی کلاسیکی دادەنرێ بۆ لێکۆڵینەوەی مێژوویی و ئەنترۆپۆلۆژی، بە هۆی ئەوەوەیە کە شێواز و وردەکارییەکانی ئەم کتێبە ئەوەندە زیرەکانە و سەرنجراکێشە نەک لەبەرئەوەی رەنگدانەوەیەکی سادەی باڵادەستی نەژادی نووسەرەکەیەتی.

فەرموو ئەمەش ئەو جۆرە پرسیارە سیاسییانەیە کە رۆژهەڵاتناسی دەیکا: کامانەن جۆرەکانی تری وزەی رۆشنگەری، ئێستێتیکی، تۆژینەوەی زانستی و وکولتووری کە بەشدارییان لە ئامادەکردنی نەریتێکی ئیمپریالیستی کردووە وەک نەریتی رۆژهەڵاتناسی؟ چۆن فیلۆلۆژی، لێکسیکۆگرافی، مێژوو، بیۆلۆژی، تیۆرەکانی سیاسەت و ئابووری، نووسینی رۆمان و شیعری لیریکی سوودیان هەبووە بۆ داڕشتنی جیهانێک تەواو ئیمپریالیستی وەک رۆژهەڵاتناسی؟ کامانەن گۆڕانەکان، ئامادەکردنەکان، جوان کردنەکان و پوختەکردنەکان، ئەو شۆڕشانەی لە ناوەوەی رۆژهەڵاتناسی خۆی روویانداوە؟ مانای رەسەنایەتی، بەردەوامی، یان تاکەکەسایەتی لەناو ئەم کۆنتێکستەدا چیە؟ چۆن رۆژهەڵاتناسی خۆی دەگوازێتەوە یان خۆی بەرهەم دەهێنێتەوە لە سەردەمێکەوە بۆ یەکێکی دی؟ دواجار، چۆن بتوانین ئەو دیاردە کولتووری و مێژووییەی رۆژهەڵاتناسی لێکبدەینەوە وەک جۆرێک لە "کارێکی مرۆیی ویستراو" (نەک وەک سەلماندنێکی سادە و بێ ناوەڕۆک) بە هەموو ئاڵۆزی مێژوویی خۆی، تەواوی

وردەکارییەکانی، تەواوی نرخ و بەهاکانی، بێ ئەوەی لە هەمان کات پەیوەندی نێوان کاری کولتووری و ئاراستە سیاسییەکان، دەوڵەت و واقیعی تایبەتی باڵادەستی لەبەرچاو بزرکەین؟ سەرەنجام بە ڕێنوێنی نیگەرانییەکی لەم جۆرە، تۆژینەوەیەکی هیومانیست دەتوانێ بە شێوەیەکی بەرپرسیارانە خۆی لە قەرەی سیاسەت و کولتوور بدا. بەڵام ئەمەش مانای ئەوە نادا کە ئەم تۆژینەوەیە ڕێسایەکی جێگیر لەبارەی پەیوەندی نێوان زانست و سیاسەت دادەڕێژێ. تێزی من ئەوەیە هەموو تۆژینەوەیەکی هیومانیست دەبێ سروشتی ئەو پەیوەندییە لەناو کۆنتێکستێکی تایبەتی لێکۆڵینەوەکەی، بابەتەکەی و هەڵکەوتی مێژووییەکەی داڕێژێ.

2. کێشەی میتۆدۆلۆژی: لە یەکێ لە کتێبەکانی پێشوو بایەخێکی زۆرم بە بیرکردنەوە و شیکردنەوە لەبارەی میتۆد داوە، هەوڵمداوە پیشانی بدەم میتۆد چەندە گرینگە بۆ زانستە مرۆییەکان، بۆ دۆزینەوە و داڕشتنی هەنگاوی یەکەم، خاڵی دەسپێک، پرەنسیپی بەرایی(11). ئەو وانە سەرەکییەی کە فێری بووم و هەوڵمدا پێشکەشی بکەم ئەوەیە شتێک نیە بە سادە و ساکاری بە خاڵی دەسپێک بچێ یان شتێکی ئاوا هەبێ بە ئاسانی بەدەستی بهێنی: لە هەموو پرۆژەی تۆژینەوەیەک دەبێ بەو چەشنە دەست پێ بکەی ئەو سەرەتایە دروست بکەی و ئەوەی لە دوای ئەوەوە دێ ڕەوان بێ. هەرگیز ئەوەندە بە روونی و هوشیارییەوە هەستم بە سەختی ئەو ڕێسایە نەکردووە (وێڕای کامە سەرکەوتن و کامە بنکەوتن بە ڕاستی نایزانم) وەک لەگەڵ ئەم تۆژینەوەی رۆژهەڵاتناسییە نەبێ.

بیری دەستپێکردن، یان باشتر کردەی دەستپێکردن خۆی بریتییە لە کردەی سنووردانان کە بە هۆی ئەمەوە بەشێک یان شتێک لە بارستەیەکی گەورەی ماددی دەکەینەوە، بە هۆی ئەم سنووردانانەوە لە بارستەکە جیای دەکەینەوە، هەر بە هۆی ئەمەشەوە وادەکەین

نوێنەرایەتی خۆی بکا، هەبێ، ببێتە خاڵی دەسپێک، سەرەتایەک: بۆ ئەو کەسەی تۆژینەوە لەسەر تێکست دەکا، ئەم "کۆنسێپتی سنووردانانەی بەراییی" لەلای ئەلتوسێر بە پرۆبلێماتیک (بەگرفتکردن) problématique ناسێنراوە، یەکەیەکی دیاریکراوی تایبەتی تێکستێکە یان کۆمەڵە تێکستێکە، کە شتێکە و بەرهەمی شیکردنەوەیە (12). لەگەڵ ئەمەش لە حاڵەتی رۆژهەڵاتناسی (بە پێچەوانەی تێکستەکانی مارکس کە لەلایەن ئەلتوسێر لێکۆڵینەوەی بۆ کراوە.) مەسەلەکە بە سادەیی هەر دۆزینەوەی خاڵی دەسپێک یان مەسەلەی پرۆبلێماتیک نیە، بەڵکو مەسەلەکە بریتییە لە دەستنیشانکردنی تێکستەکان، نووسەرەکان، ئەو سەردەمانەی بە باشترین شێوە بۆ تۆژینەوە دەگونجێن.

پێموایە هیچ مانایەکی نەدەبوو هەوڵبدرێ "مێژوو و سەربردەیەکی ئەنسکلۆپیدیایانە بۆ رۆژهەڵاتناسی بنووسرێ، سەرەتا لەبەرئەوەی ئەگەر بهاتایە پرەنسیپی سەرەکی تۆژینەوەکەم "ئایدیا ئۆروپییەکان لە بارەی رۆژهەڵات" بوایە، ئەوسا ئەو ماتریالانەی لێکۆڵینەوەم لەبارەوە دەکردن بە کردەکی سنووردار دەبوون، وەک هەنگاوی دووەمیش، لەبەرئەوەی مۆدێلی گێرانەوە وەک خۆی و بۆ خۆی لەگەڵ ئامانجەکانی وەسف و سیاسەتی من ناگونجێن، وەک هەنگاوی سێیەمیش: چونکە چەندان سەرچاوە هەن وەک: "بووژانەوەی رۆژهەڵاتی"ی رایمۆند شواب، "لێکۆڵینەوە عەرەبییەکان لە ئۆروپا تا سەرەتای سەدەی بیستەم"ی یۆهان فووک، بەم نزیکانەش کتێبی " عەرەب لە ئینگلستانی سەدەکانی ناوەڕاست"ی دۆرۆتی میتلیتزکی (13)، ئەم سەرچاوانە بۆ خۆیان دەمێکە ئەنسکلۆپیدیان لەبارەی هەندێ لایەنی پەیوەندی نێوان ئۆروپا و رۆژهەڵات، ئەمەش هەوڵ و کۆششی رەخنە دەگۆڕێ، هەڵبەت لەنێو ئەو کۆنتێکستە سیاسی و رۆشنگەرییەی من نەخشەم بۆی کێشاوە.

ئەوەی دەمایەوە کەمکردنەوەی ئەو ئەرشیفە بێ رادە زۆرە بوو بشێ تاووتوێی ئاسان بێ و، ئەوەش کە لە هەموو شتێک گرینگتر بوو، ئەوە بوو شتێکی لێ بەرهەم بهێنرێ سروشتێکی رۆشنگەری هەبێ لەناو ئەو کۆمەڵە تێکستە، بەو ئاستەش نەبێ یەک بە دوای یەک هاتنی شتەکان کوێرانە لەبەرچاو بگیرێ. سەرەنجام خاڵی دەسپێکی من ئەو روانینە بوو ئینگلیزەکان و فرانسییەکان و ئەمریکییەکان بە تەواوی مانا گشتییەکەی، چییان لەبارەی رۆژهەڵات هەیە، پاشخانی مێژوویی و رۆشنگەریی ئەم روانینە چی بووە و چۆن دروست بووە، چلۆنایەتی و خەسڵەتەکانی چی بوونە.

لەبەر هەندێ هۆ کە ئێستە پێشکەشی دەکەم، ئەم کۆمەڵە پرسیارانەم سنووردار کردوونە، بۆ خۆشیان سنووردارن (بەڵام هێشتا بێ رادە فراوانن.) هەموویانم لە روانینی ئینگلیز و فرانسی و ئەمریکییەکان کورت کردوونەتەوە کە ئەوان لەناو جیهانی عەرەب و موسلمانان ژیاون، ئەم دووانەش نوێنەرایەتی رۆژهەڵاتیان بە درێژایی نزیکەی هەزار ساڵ کردووە. ئەمە وایکرد بە جارێ بەشێکی گەورە لەو رۆژهەڵاتە ببێتەوە، وەک هیندستان و ژاپۆن و چین و بەشی دیکەی رۆژهەڵاتی دوور، ئەمەش نەک لەبەرئەوەی ئەم ناوچانە گرینگ نین (بێگومان گرینگن)، بەڵکو لەبەرئەوەی دەتوانین بە جیا باس لە روانینی ئۆرووپی بۆ رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئیسلام بکەین وەک لە هەمان روانین بۆ رۆژهەڵاتی دوور.

کەچی، لە هەندێ ماوەی ئەم مێژووە گشتییەی بەرژەوەندی ئۆرووپی بۆ رۆژهەڵات، ناتوانین بایەخ بە هەندێ ناوچەی تایبەتی وەک میسر و سوریا و دورگەی عەرەبی نەدەین، ئەگەر تۆژینەوە بۆ ئەوەش نەکەین ئۆرووپا چۆن خۆی خزاندۆتە ناو بەشە دوورەکان وەک هیندستان و فارس کە سەرەکین: پەیوەندی نێوان میسر و هیندستان نموونەیەکی بەرچاوە بۆ ئینگلستانی سەدەی هەژدەم و

سەدەی نۆزدەم. بە هەمان شێوە دەتوانین لە رۆلی فرانسییەکانیش بگەین لە هەڵهێنان و دۆزینەی مانای پیتەکانی زەندئاڤێستا، رۆلی بە هەرمێنی پاریس وەک سەنتەرێکی توژینەوەی سانسکریتی بە درێژایی دە ساڵی یەکەمی سەدەی نۆزدەم، نابێ ئەوەش لەیاد بکەین، کە ناپۆلیۆن مەیلی بۆ رۆژهەلات هەبووە، چونکە بەرانبەر ئەو رۆلەی ئینگلیزەکان لە هیندستان گێراویانە هوشیار بووە: هەموو ئەم بەرژەوەندییانە بۆ رۆژهەلاتی دوور کاریگەری راستەوخۆیان هەبووە لەسەر ئەو بەرژەوەندییەی کە فرنسا بڕیاری لێ دابوو بۆ رۆژهەلاتی ناوەڕاست و ئیسلام و عەرەبەکان هەیبێ.

بەریتانیای گەورە و فرانسا هەر لەگەڵ کۆتایی سەدەی حەڤدەم لە رۆژهەلاتی دەریای ناوەڕاست باڵادەست بوونە. توژینەوەکەم لەبارەی ئەم باڵادەستییە و ئەم بەرژەوەندییە پلان بۆدانراوە، ناتوانێ هەقی 1- ئەو بەشدارییە گرینگەی رۆژهەلاتناسی ئەلمانی و ئیتالی و رووسی و ئیسپانی و پۆرتگالی پێشکەشیان کردووە بداتەوە. 2- ئەو شۆڕشەی لە بواری توژینەوە لە "کتێبی پیرۆز " کراوە و بە کاریگەری چەندان کەسانی پێشەنگ لە زۆر بواردا وەک بۆ نموونە ئێڤێک : لۆت، ئێکۆرۆن، هێردەر، میکاییلیس، کە هاندانی دیاربوون لە توژینەوە لە رۆژهەلات لە سەدەی هەژدەم.

وەک هەنگاوی یەکەم، دەبوایە بە شێوەیەکی توندوتۆل، هەموو کارەکەم لە دەوری ماتریالە ئەنگلۆ-فرانسییەکان کۆ بکەمەوە، ئینجا هی ئەمریکییەکان، چونکە پێموابوو گومانی تێدانیە نەک هەر تەنیا ئینگلستان و فرانسا پێشەنگ بوونە لە رۆژهەلات خۆی و لەناو توژینەوە رۆژهەلاتییەکان، بەڵکو ئەوان توانیویانە پێگە و هەلکەوتی پێشەنگی خۆیان بپارێزن، بە هۆی دوو تۆڕی هەرە گەورەی کۆلۆنیالی لەناو مێژوو پێش سەدەی بیستەم، بەلام ئەمریکییەکان لە رۆژهەلات لەگەل جەنگی دووەمی جیهانی خۆیان خستۆتە ناو (لەو

بڕوایەدام بە شێوەیەکی هوشیارانە) ئەو بۆشاییەی دوو زلهێزەکەی ئۆرووپی دروستییان کردبوو. پاشان، پێموایە بە هۆی چلۆنایەتی بەرز و توندوتۆڵی و یەکانگیری، بە هۆی قەبارە و رادەوە، نووسینە ئینگلیزی و فرانسی و ئەمریکییەکان لەبارەی رۆژهەڵات لەو کارە بەنرخانەش تێدەپەڕێنن کە لە ئەڵمانیا، ئیتالیا، رووسیا و شوێنی دی ئەنجام دراون. بەڵام لەو بڕوایەشدام کە هەنگاوە سەرەکییەکان لە بواری تۆژینەوەی زانستی رۆژهەڵاتناسی، سەرەتا یان لە ئینگلستان یان لە فرانسا کراون، پاشان لەلایەن ئەڵمانەکانەوە پوختەکراوە. سیلڤێستر دو ساسی بۆ نموونە، هەر تەنیا یەکەمین رۆژهەڵاتناسی ئۆرووپی و مۆدێرن و پیشەیی نەبووە کە لەسەر ئیسلام و ئەدەبی عەرەبی و ئایینزای درووزەکان و و فارسە ساسانییەکان کاری کردووە، ئەو مامۆستای "شامپۆلیۆن و فرانز بۆپ"یش بووە کە دامەزرێنەری زمانناسی بەراوردکاری ئەڵمانی بووە. دەتوانین بڵێین کەسانی وەک "ویلیەم جۆنز" و ئێدوارد لان" هەمان هەڵکەوت و ئاستییان هەیە و دواتر لەمانەی سەرەوش تێدەپەڕێنن.

وەک هەنگاوی دووەم (بێگومان ئەمەش بە فراوانی بژاردەی لاوازییەکانی تۆژینەوەکەم لەبارەی رۆژهەڵاتناسی دەکاتەوە)، بەم زووانەش کارێکی زۆر لەبارەی زەمینەی مێژوویی کتێبی پیرۆز بڵاوبووەوە، ئەمەش تا ئەو سەردەمەی گرتەوە کە من بە سەرەتای سەردەمی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرنی دادەنێم. باشترین یەکێکیش لەم کارانە کە خاوەن گەشترین رۆشناییە بریتییە لە کتێبی سەرنجڕاکێشی "قوبلای خان و رووخانی ئۆرشەلیم" لە نووسینی "ئی. س. شەیفەر"،(14) ئەم کتێبە تۆژینەوەیەکی زۆر پێویست و سەرەکییە لەبارەی رەگ و ریشەی رۆمانتیزم و زەمینەی چالاکی رۆشنگەری کۆلریج و براونینگ و جۆرج ئیلیەت. تا ئاستێکی دیاریکراو، ئەم کارەی شەیفەر گەشە بە هەمان ئەو هێڵە گەورانە دەدا کە لەلایەن

"شواب"ەوە پێشکەش کراون، بە تایبەتیش دڵنیاییکردن لەو ماتریالە گونجاوانە کە لەلایەن پسپۆرە ئەلمانەکان لە تێکستەکانی کتێبی پیرۆز هەن و بەکارهێنانیان هەردەم بە شێوەیەکی زیرەک و سەرنجڕاکێش بۆ خوێندنەوەی کارەکانی هەر سێ نووسەرە گەورەکەی ئینگلیز. لەگەڵ ئەمەش ئەم کتێبە هەندێ لایەنی یەکلاکەرەوەی سیاسی و هەروا ئیدیۆلۆژیشی کەمە وەک ئەو نووسەرە فرانسی و ئینگلیزییانەی من پێیانەوە خەریکم، هەمان ئەو لایەنەیان داوەتە ڕۆژهەڵاتناسی، بە چەشنێکی دی، ئەوەی شەیفەر نەیکردووە، من هەوڵ دەدەم گەشەپێدانەکانی دواتری ڕۆژهەڵاتناسی چ ئەکادیمی یان ئەدەبی ڕوونتر بکەمەوە، لەلایەک ڕوونکردنەوەی پەیوەندی نێوان ڕۆژهەڵاتناسی فرانسی و ئینگلیزی، لەلایەکەی دی هەڵکشانی ئیمپریالیزمێک بە ئیلهامی تەواو کۆلۆنیالیانە. هێشتا دەمەوێ ئەوەش بخەمەڕوو چۆن هەموو ئەم بابەتانە کە پێشتر هەن، کەم و زۆر خۆیان لەناو ڕۆژهەڵاتناسی ئەمریکی لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی بەرهەم دەهێننەوە.

لەگەڵ ئەمەش، دەشێ لێکۆڵینەوەکەم لایەنێکی هەڵخەڵەتێنەری هەبێ: بێجگە لە چەند سەرچاوەیەک لێرە و لەوێ، بە شێوەیەکی قووڵ سەرنجی ئەو پێشکەوتنانە نادەم کە لەلایەن زانایانی پسپۆری ئەلمانی بەدەستهێنراون، بە تایبەتی لە دوای ماوەی سەرەتاکانی ڕۆژهەڵاتناسی بن ڕکێفی سیلڤێستر دو ساسی. هەر کارێک بیەوێ لە ڕۆژهەڵاتناسی ئەکادیمی بگا و بایەخ بە کارە زانستییەکانی کەسانی وەک "شتاینتال"، "ماکس مولەر"، "بێکەر، گۆلدزایر"، "بروکلمان"، "نۆلدکە" نەدات (ئەمانەش تەنیا نموونەیەکن) شایانی ئەوەیە لۆمەی بکەن، من لەم ڕووەوە بە سەخاوەتەوە لۆمەی خۆم دەکەم. بە تایبەتی ئەسەفم هەیە بۆ ئەوە کە نەمتوانیوە باشتر بایەخ بەو نەریتە زانستییە مەزنە بدەم کە ئەمانە توانییان بیخەنە سەر زانستی

لێکۆڵینەوەی ئەلمانی لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم. جۆرج ئیلیەت بەرانبەر بە دوورەپەرێزی زانا بەریتانییەکان نارەزایی دەربڕی کە ئەمانەیان پشتگوێ خستووە: لێرەوە زیاتر خەیاڵم بۆ ئەو پۆرتریتە دەچێ کە هەرگیز لەیاد ناکرێ کە بۆ "بەڕێز کازۆبۆن" لە رۆمانەکەی " میدلمارچ" کێشاویەتی (15) (...)

جۆرج ئیلیەت بە هەڵەدا نەچووە کە لە دەوروبەری ساڵانی 1830 پشتگیری لەوە دەکا کە رووداوی رۆمانەکەی لێ روودەدا، ئەو سەردەمە تۆژینەوەی زانستی ئەلمانی لەمەڕ رۆژهەڵاتناسی گەیشتبووە لووتکەی دەوڵەمەندی و پوختەیی خۆی لە ئۆروپا. بەڵام، لە هیچ یەکێک لە دوو بەشەکەی دی سەدەی نۆزدەم رۆژهەڵاتناسی ئەلمانی گەشەسەندنێکی چڕی پەیوەندی نێوان رۆژهەڵاتناسەکانی بە خۆوە نەبینی، بە هەمان شێوە بەرژەوەندییەکی نیشتمانی درێژخایەنیشی نەبوو لە رۆژهەڵاتەوە پشتگیری بکرێ. لە ئەلمانیا، شتێک نەبوو هاوتای ئامادەگی ئەنگلۆفرانسی بێ لە هیندستان، لە خاوەر"مەشریق" Levant، لە باکوری ئەفریقیا. هێشتا زیاتریش، "رۆژهەڵات"ی ئەلمانی تا رادەیەکی زۆر رۆژهەڵاتێکە تەواو سەر بە تۆژینەوەی زانستی، یان بەلای کەمی رۆژهەڵاتێکی کلاسیکی بووە: سوودی بۆ شیعری لیریک هەبووە، بۆ کاری ئەدەبی خەیاڵی، هەتا بۆ رۆمانیش، بەڵام هەرگیز هەقیقی نەبووە وەک میسر و سوریا کە هەقیقی بوونە بۆ "شاتۆبریان، لان، لامارتین، بورتۆن، دزرائیلی یان نێرڤال. هەڵبەت بێ هۆ نیە کە دوو شاکاری ئەلمانی لە هەمووان ناسراوتر لەبارەی رۆژهەڵات، Westostlicher Diwan (دیوانی رۆژئاوایی و رۆژهەڵاتی)ی گۆتە و کتێبی (وتارێک لەبارەی زمان و فەلسەفەی هیندی)ی "فرێدێریک شلیگل"ە، کە هەردووکیان وایان کرد پیاسەیەک بەناو رووباری راین بکەم و چەندان سەعات لە کتێبخانەکانی پاریس بمێنمەوە. کاری تۆژینەوەی زانستی ئەلمانی

بریتی بوو لە پاککردنەوە و جوانکردن و پوختەکردنی تەکنیکی، ئەمەشیان بەسەر تێکستەکان و بەسەر ئەفسانە "میتۆس"کان و بەسەر ئایدیاکان و بەسەر زمانەکان، کە راستەوخۆ لە رۆژهەڵات کۆکرابوونەوە لەلایەن ئینگلستان و فرانسای ئیمپراتۆری، پەیڕەودەکرد.

لەگەڵ ئەمەش، ئەوەی رۆژهەڵاتناسی ئەلمانی هەیەتی وەک خاڵی هاوبەش لەگەڵ رۆژهەڵاتناسی ئەنگلۆفرانسی، پاشان رۆژهەڵاتناسی ئەمریکی، بریتییە لە جۆرێک لە ئۆتۆریتێ (دەستەڵات) لەسەر رۆژهەڵات لە ناوەوەی کولتووری رۆژئاوایی. دەبێ ئەم ئۆتۆریتێیەش بەشێکی زۆری هەموو وەسفێکی رۆژهەڵاتناسی بگرێتەوە کە لەم تۆژینەوەیەش هەمان شت کراوە. ناوی رۆژهەڵاتناسی خۆیشی وەک پێشنیارێکە بۆ شێوازێکی چالاک، بەڵکو قورس وەک پسپۆڕێک: کە ئەم ناوە بۆ زانستە کۆمەڵایەتییە ئەمریکییە نوێیەکان بەکاردەهێنم (نەک بە مانا کلاسکییەکەی، لەبەرئەوەی ئەم توێژەرانە خۆیان بە رۆژهەڵاتناس دادەنێن) بۆ ئەوەیە سەرنج بۆ ئەو شێوازە راکێشم کە پسپۆرەکان لە بارەی کێشەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەیانە و بتوانن هێشتا پشت بەو پاشماوە رۆشنگەرییە ببەستن کە رۆژهەڵاتناسی لە ئۆروپا لە سەدەی نۆزدەم هەیبووە.

ئۆتۆریتێ نە شتێکە رازی هەبێ نە شتێکە سروشتی. ئۆتۆریتێ دروست دەکرێ، وەک تیشکۆیەک رۆشنایی خۆی پەرش دەکاتەوە، بڵاودەبێتەوە، وەک ئامێرێک بەکاردێ، رازیکەرە، خاوەن ستاتوێکە، ڕێسا بۆ چەشە دادەنێ، بۆ نرخ و بەهاکان، بە شێوەیەکی کردەکی ناشێ جیابکرێتەوە لە هەندێ ئایدیا کە بەهای راستیی و نەریتییان پێشکەش دەکا، ئۆتۆریتێ روانین دروست دەکا و دەیانگوازێتەوە و بەرهەمیان دەهێنێتەوە. لەسەرەوەی هەموو شتێکیشەوە، ئۆتۆریتێ دەشێ و دەبێ لێکبدرێتەوە و شیبکرێتەوە. هەموو ئەم خەسڵەتانەی

ئۆتۆریتی بەسەر رۆژهەلاتناسیشدا پەیڕەو دەبێ، بەشێکی زۆری ئەو کارەی منیش دەیکەم لەم تۆژینەوەیەدا بریتییە لە وەسفکردنی ئۆتۆریتێی مێژوویی رۆژهەلاتناسی و ئەو کەسانەش کە ئەم ئۆتۆریتێیە لەناو رۆژهەلاتناسی دروست دەکەن.

بۆ ئەم تۆژینەوەیە لەمەڕ ئۆتۆریتێ، ئامێرە سەرەکییەکانی مێتۆدۆلۆژی من ئەوەیە دەشێ ناوی لێ بنێین :"دیاریکردنی ستراتیژی"، ئەمەش شێوازێکە لە وەسفکردنی پێگەی نووسەر لە تێکستێک بەرانبەر بە ماتریالەکانی رۆژهەلاتی کە لە بارەیانەوە نووسیوویەتی و، "زانیاری و دروستبوونی ستراتیژی"، ئەمەش شێوازێکە بۆ شیکردنەوە و لێکدانەوەی پەیوەندی نێوان تێکستەکان، چۆن گرووپێک تێکست، تایپێک تێکست، هەتا جۆرە تێکستێکیش، بارستایی، چڕی و دەستەلاتی سەرچاوەیی وەردەگرن. ئەم چەمکی ستراتیژییە زۆر بە سادەیی بەکاردەهێنم بۆ ناساندنی ئەو کێشانەی دێنە سەر رێگەی هەموو ئەو نووسەرانەی کار لەسەر رۆژهەلات دەکەن: چۆن تێی دەگا، چۆن لێی نزیک دەبێتەوە، چۆن وابکا نەڕووخێ یان نەکەوێتە ژێر کاریگەری جوانی و مەزنییەکەی، مەوداکەی و رەهەندە ترسناکەکانی. ئەوەی لەسەر رۆژهەلات دەنووسێ دەبێ بەرانبەری پێناسەی هەلکەوت و پێگەی خۆی بکا: کە ئەمە بۆ تێکست وەردەگێڕدرێ، ئەم دیاریکردنی شوێنە جۆری تۆنی گێڕانەوەش دەگرێتەوە کە بەکاری دەهێنێ، جۆری ئەو سترەکتورەش کە دروستی دەکا، جۆری ئەو وێنایەش، بابەت، مۆتیڤەکان، کە لەناو تێکستەکەی هاتووچۆیانە، هەموو ئەمانەش دەچنەوە سەر شێوازی مەبەستدار بۆ رووکردنە خوێنەر، بۆ گرتنی رۆژهەلات و، دواجار بۆ نوێنەرایەتیکردن یان ئاخاوتن بە ناوی ئەوەوە. هیچ شتێک لە خۆوە ڕوونادا، لەگەڵ ئەمەش، هەموو نووسەرێک کە لەبارەی رۆژهەلات قسەی کردبێ (ئەمە بۆ "هۆمیرۆس"یش راستە) دەبێ رۆژهەلاتێکی

پێشوو هەبووبێ، زانینێکی سەرەتایی لەسەر ڕۆژهەڵات هەبووبێ کە ئەو وەک سەرچاوە بەکاری دەهێنێ و پشتی پێدەبەستێ. بێجگە لەمەش، هەموو کارێک لەسەر ڕۆژهەڵات، تێکەڵ بە کاری دی، بە خوێنەری دی، بە دامەزراوەی دی، بە ڕۆژهەڵات خۆی دەبێ. تەواوی پەیوەندییەکان لە نێوان ئەم کارانە، خەڵک و خوێنەران و هەندێ لایەنی تایبەتی ڕۆژهەڵات فۆرماسیۆنێک (زانین و زانیارییەک) پێکدەهێنن بشێ شیبکرێتەوە (بۆ نموونە، پەیوەندی نێوان توێژینەوە فیلۆلۆژییەکان، هەڵبژاردەیەک لە تێکست لە ئەدەبی ڕۆژهەڵاتی، سەفەرنامەکان، (چیرۆکی) خەیاڵیی ڕۆژهەڵاتی) کە ئامادەگییان لەناو زەمەن، لەناو گوتار، لەناو دامەزراوەکان (وەک قوتابخانە، کتێبخانە، نووسینگەکانی وەزارەتەکانی کاروباری دەرەوە) هێز و ئۆتۆریتێی پێ دەبەخشن.

هیوادارم خۆم باش ڕوون کردبێتەوە کە نیگەرانی من لە بارەی ئۆتۆریتێ بەرەو ئەوە نەچێ ئەوەی لە ناوەوەی تێکستی ڕۆژهەڵاتی خۆی شاردۆتەوە شیبکاتەوە بەڵکو زیاتر ڕووی تێکستەکە، تایبەتمەندی دەرەکی تێکستەکە بەرانبەر بەوەی وەسفی دەکا، شیبکاتەوە. لەو بڕوایەدام زۆر پێداگیری لەسەر ئەم ئایدیایە ناکرێ. ڕۆژهەڵاتناسی لەسەر بنچینەی تایبەتمەندی یان زەمینەی دەرەکی دەوەستێ، واتە لەسەر ئەوەی ڕۆژهەڵاتناس، شاعیر یان توێژەری پسپۆڕ باسی ڕۆژهەڵات دەکا، وەسفی دەکا و نهێنییەکانی بۆ ڕۆژئاوا ڕوون دەکاتەوە. ڕۆژهەڵات هەرگیز پەیوەندی بەوەوە نیە تەنیا وەک یەکەمین هۆکاری ئەوەی دەیڵێ نەبێ. ئەوەی دەیڵێ و ئەوەی دەینووسێ، بە هۆی ئەوەی کە گوتن و نووسینە، ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە ڕۆژهەڵاتناس لە دەرەوەی ڕۆژهەڵاتە، لە یەک کاتدا وەک کردەیەکی وجود و وەک کردەیەکی ئەخلاقی. بەرهەمی سەرەکی ئەم تایبەتمەندییە دەرەکییە هەڵبەت مەسەلەی نوێنەرایەتیکردنە: هەر لە

فارسەکانی "ئێشیل"ەوە، رۆژهەڵات لەوە دەوەستێ ببێتە ئەویترێکی دوور و ناوەناوە هەڕەشەکار بۆ خۆبەرجەستکردن لە شێوەی فیگەرێکی تارادەیەک ماڵیی (بۆ ئێشیل وەک کۆراڵی ژنانی ئاسیایی پرسەدار). راستەوخۆیی دراماتیکی نمایشکردنی فارسەکان، ئەو کردەیە دەشارێتەوە بینەران نمایشێکی زۆر دەستکرد ببینن لەوەی کە یەکێکی نارۆژهەڵاتی کردوویەتی بە رەمزی هەموو رۆژهەڵات.

کەواتە شیکردنەوەی من بۆ تێکستی رۆژهەڵاتناسی دڵنیاییکردنە لەسەر شایەدحاڵی روون و ئاشکرا، پێشکەشکراو لەلایەن ئەو نوێنەرایەتیکردنانەی وەک نوێنەرایتیکردنن نەک وەک وەسفێکی "سروشتی" بۆ رۆژهەڵات. ئەم شایەدحاڵییەش بە شێوەیەکی تەواو دیاریکراو لەناو تێکستەکان دەدۆزینەوە کە دەتوانین بە راستەقانی لە قەڵەمیان بدەین (مێژووەکان، شیکردنەوە فیلۆلۆژییەکان، تۆژینەوە سیاسییەکان) وەک لەناو ئەوانەی خۆیان بە هونەر دەناسێنن (واتە خەیاڵ بە روونی). کەواتە دەبێ بایەخ بە شێواز بدرێ، بە روونبێژی، بە پلان، بە کەرستەکانی گێڕانەوە، بە مەرجە مێژوویی کۆمەڵایەتییەکان، نەک دروستی نوێنەرایتیکردن و دڵسۆزییەکەی بۆ نەژادێکی مەزنی نەناسراو. سیفەتی دەرەکی نوێنەرایتیکردن هەردەم بە ڤێرسیۆنێک یان بە یەکێکی دی گەلێک زۆر سادە بەڕێوەبراوە: ئەگەر رۆژهەڵات بیتوانیایە نوێنەرایەتی خۆی بکا، دەیکرد، لەبەرئەوەی ناتوانێ بیکا، نوێنەرایتیکردن ئەم کارە بۆ رۆژئاوا دەکا، هەڵبەت ئەگەر شتێکی باشتر نەبێ بۆ رۆژهەڵاتی بەسەزمان. (ئەوان ناتوانن نوێنەرایەتی خۆیان بکەن، دەبێ نوێنەرایەتی بکرێن) وەک چۆن مارکس لە کتێبی "18ی برومێری لوی بۆناپارت"دا نووسیوویەتی.

هۆکارێکی دیکەشم هەیە بۆ پێداگیری کردنم لەبارەی سیفەتی دەرەکی: لەوبڕوایەدام دەبێ بە روونی لەبارەی گوتاری کولتووری و

گۆڕینەوەکان لە ناوەوەی کولتوورێک بدوێین، ئەوەی ئەمانە بە ڕەوانی دەیخەنە بواری پراکتیک "هەقیقەت" نیە بەڵکو نوێنەرایەتیکردنە. بە ئاستەمیش پێویستە ئەوە پێشان بدەین کە هێشتا جارێکی دیکەش زمان خۆی بریتییە لە سیستەمێکی توندوتۆڵی ڕێکخراو و بە کۆدکراو، کۆمەڵێک کەرستە و ئامێر دەخاتە بەردەست بۆ دەربڕین، دەستنیشانکردن، گۆڕینەوەی پەیام و زانیاری و نوێنەرایەتیکردن...هتد. لەناو هەموو نموونەیەکی زمانی نووسین، بەلای کەمی، شتێک نیە بریتی بێ لە ئامادەگییەکی بەخشراو، بەڵکو هەموو شتێک تێیدا "سەرلەنوێ ئامادەگی"یە یان نوێنەرایەتیکردنە. نرخ، توانا، هێز، ڕاستی ڕواڵەتیی دڵنیایی نووسینێک لەسەر ڕۆژهەڵات زۆر بە کەمی دەوەستێتە سەر ڕۆژهەڵات وەک خۆی، ناشتوانێ وەک ئامێریش پشتی پێ ببەستێ. بە پێچەوانەوە، دڵنیایی نووسینێک بریتییە لە ئامادەگی بۆ خوێنەر بە هۆی ئەوەی کە ڕۆژهەڵاتی دوورخستۆتەوە، گواستوویەتیەوە، وەک شتێکی هەقیقی کردوویەتی بە شتێکی زیاد.

بەم شێوەیە، هەموو ڕۆژهەڵاتناسی بەرانبەر بە ڕۆژهەڵات دەوستێ لە هەمان کات لە دووری ئەویش دەوەستێ: ئەگەر ڕۆژهەڵاتناسی کەمترین مانایەکی هەبێ ئەوا لەم پرۆسەیەدا زیاتر پشت بە ڕۆژئاوا دەبەستێ وەک لە ڕۆژهەڵات، ئێمەش ڕاستەوخۆ قەرزاری ئەم مانایەین بە هۆی کۆمەڵێک تەکنیکی جیاوازی ڕۆژئاوایی لەمەڕ نوێنەرایەتیکردن کە وا دەکەن ڕۆژهەڵات دیاربێ، ڕوون بێ، کە وادەکەن ڕۆژهەڵات "لێرە" بێ لە نێو ئەو گوتارەی کە لەبارەی ئەوەوە هەمانە. ئەم نوێنەرایتیکردنانە بۆ گەیاندنی کاریگەرییان پشت بە دامەزراوەکان دەبەستن، بە نەریتەکان، بە ڕێککەوتنەکان، بە کۆدەکانی ڕاز دەبەستن نەک بە ڕۆژهەڵاتێکی دوور و بێ شێوە و بچم.

ئەو نوێنەرایەتیکردنانەی کە لەبارەی رۆژهەڵات پێش کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەم هەمانبوو جیاوازن لەوانەی لە دوای ئەو سەردەمە دەمانبێ (واتە ئەوانەی کە سەر بە رۆژهەڵاتناسی مۆدێرنن) بوارەکانیان گەلێک زۆر بەرین بوونەوەتەوە لەچاو ئەو سەردەمانەی دوایی. راستە پاش ویلیەم جۆنز و ئەنکتیل دوپێرۆن، پاش هێرشی بۆناپارت بۆ میسر، ئۆروپا کەوتە ناو ئەو هەڵکەوتەی بە شێوەیەکی زانستییانەتر رۆژهەڵات بناسێ، وێرای ئۆتۆریتێ و دیسیپلینێکی زیاتر تێیدا بژیێ، پێشتر قەت ئەمەی نەبینیبوو. بەڵام ئەوەی بۆ ئەو بایەخدار بوو، دەست رۆیشتنی زیاتر و زۆرتر پوختەکردنی تەکنیکەکانی وەرگرتنی رۆژهەڵات بوو. کە دەگەینە سەروبەندی وەرچەرخانی سەدەی هەژدەم، رۆژهەڵات بۆ دواجار پەردە لەسەر چاخی زمانەکانی هەڵدەداتەوە (کە مێژوویان بەم جۆرە بۆ زۆر کۆن دەگەرێتەوە وەک لە ژینیالۆژی ئیلاهیانەی زمانی عیبری) گروپێک لە ئۆروپییەکان ئەمە دەدۆزنەوە و بۆ زانایانی دی دەیگوازنەوە و ئەم دۆزینەوە نوێیەش لەناو زانستی نوێ دەپارێزن: وەک فیلۆلۆژی هیندوئۆروپی. زانستێکی نوێ و بە توانا لە دایک دەبێ، ئامانج لێی پشکنین و تاقیکردنەوەی رۆژهەڵاتی زماننناسییە و، لەگەڵ ئەم زانستەش، وەک چۆن میشێل فوکۆ لە کتێبی "وشە و شتەکان" پیشانی داوە، تەواوی تۆرێکی بەرژەوەندی زانستی سەر بەوە. بە شێوەیەکی وەک ئەمە، ویلیەم بێکفۆرد، بایرۆن، گۆتە و هوگۆ، لە رێگەی هونەرەکەیان رۆژهەڵاتیان گرتەخۆیان و رەنگی رۆژهەڵاتیان پیشاندا، رۆشناییەکانی رۆژهەڵات و میللەتانی رۆژهەڵاتیان لە رێگەی وێناکانیان پیشاندا، ریتم و مۆتیڤەکانیان پیشاندا. رۆژهەڵاتی "هەقیقی" هەموو شتێکی هەبوو بۆ ورووژاندنی روانینی نووسەرێک، بەڵام زۆر بە دەگمەن ئەو رۆژهەڵاتە بۆتە رابەری.

ڕۆژهەڵاتناسی زیاتر وەڵامی ئەو کولتوورەی دایەوە کە بەرهەمی هێنابوو وەک لە وەڵامدانەوەی بۆ بابەتە وەهمییەکەی، کە ئەمەش هەر بەرهەمی ڕۆژئاوابوو. بەم جۆرە، مێژووی ڕۆژهەڵاتناسی لە یەک کاتدا بریتییە لە توندوتۆڵییەکی ناوەکی و گشتێک لە پەیوەندی توند بەیەکەوە نووساو لەگەڵ کولتوورێکی باڵادەست کە دەورەی داوە. سەرەنجام، هەوڵدەدەم بە شیکردنەوەکانم پیشانی بدەم فۆرمی ئەم بوارە چییە و پێکهاتە ناوەکییەکەی چۆنە، پێشەنگەکانی کێن، دەستەڵاتی باوکانەی چییە، تێکستە ڕێسا داڕێژەکانی چین، وێردکردن "Doxologie"ەکانی چین، کەسایەتییە نموونەییەکانی کێن، ڕەعیەتەکانی کێن، پەراوێز و دامەننووسەکان و ئۆتۆریتییە نوێیەکانی چین و کێن، هەوڵدەدەم ئەوەش لێکبدەمەوە چۆن ڕۆژهەڵاتناسی شوونپێی "ئایدیا-هێز"ەکانی، ڕێباز و تەندانسە کولتوورییەکانی هەڵگرتووە و گەڵێجاریش ئیلهامی لێ وەرگرتوون. بەم جۆرە بوو ڕۆژهەڵاتێکی زمانەوانی، یەکێکی فرۆیدی، شپلەنگەری، داروینی، ڕۆژهەڵاتێکی نەژادپەرست...هتد، پەیدابوو (ئێستەش هەیە). کەچی هەرگیز ڕۆژهەڵاتێکی بێگەرد یان ڕۆژهەڵاتێکی پەلوپۆ نەبەستراو بە مەرج پەیدا نەبوو، بە هەمان شێوە، هەرگیز فۆرمێکی ناماددی ڕۆژهەڵاتناسیش سەری هەڵنەدا، هێشتا لەمەش کەمتر، ڕۆژهەڵاتێک وەک شتێکی بێ گوناهی وەک "ئایدیا"یەکیش نەهاتەکایەوە.

سەرەنجام بەم قەناعەتەوە کە هێشتا ڕوونکردنەوەی دەوێ، بەم ئەنجامە مێتۆدۆلۆژیانە، خۆم لە توێژەرەکانی دی جیادەکەمەوە کە کاریان لەبارەی مێژووی ئایدیاکانەوە کردووە. هەڵبەت، ئەو خاڵانەی لەسەریان دەگیرسێینەوە، خێرایی و ڕەوتی بەجێگەیاندن و کردن و بە تایبەتیش چالاکی ناماتریالی داڕشتنەکانی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی دەشێ هەبن لەناو ئەو دۆخانەی کە هەموو مێژوویێکی هێرمێتیکی ئایدیاکان بەرەو ئەوەدەچن بە تەواوی پشتگوێی بخەن. بێ ئەم

خالانەی لەسەریان دەگیرسێینەوە، بێ ئەم چالاکییە ناماتریالییە، ڕۆژهەڵاتناسی هەروەکو هەموو ئایدیایەکی دیکەی ئاسایی دەمێنێتەوە، کەچی ئەمە بووە و لەمەش زیاتر بووە. هەر لەبەرئەمە پێشنیاری ئەوە دەکەم شیکردنەوە و لێکدانەوە نەک هەر بۆ کارە زانستییەکان بکەم، بەڵکو بۆ کارە ئەدەبییەکان، بۆ وتارە سیاسییەکانیش، بۆ وتارەکانی ڕۆژنامە، سەفەرنامەکان، بۆ تۆژینەوە ئایینی و فیلۆلۆژییەکانیش دەکەم. بە چەشنێکی دی، لە ڕوانگەیەکی تێکەڵی مێژوویی و ئەنترۆپۆلۆژییەوە دەڕوانم، بەو مانایەی پێموایە هەموو تێکستێک سەر بە جیهانە، کاری دۆخێکن، لەناو هەلکەوتی جیاوازن، بێگومان بە پێی جۆر و سەردەمی مێژوویی.

لەگەڵ ئەمەش بە پێچەوانەی میشێل فوکۆ، لە کاتێکدا کارەکانی ئەو زۆر سوودی بۆ من هەبووە، بە تایبەتی لەبارەی خاڵێک: ئەویش ئەوەیە من باوەڕم بە کاریگەری دیار و یەکلاکەرەوەی نووسەران وەک تاکەکەسان هەیە لەسەر تێکست وەک سەرچاوە، ئیتر کۆگەل Colective یان نەناسراو بێ، فۆرماسیۆنێکی لۆژیکی وەک ڕۆژهەڵاتناسی پێکدەهێنن. یەکێتی ئەو هەموو تێکستە زۆرانەی لێکدانەوەیان بۆ دەکەم بەشێکیان هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە زۆرجار دەبنە سەرچاوە بۆ یەکتری: دواجار ڕۆژهەڵاتناسیش سیستەمێکە لە وەرگرتنی تێکست لە کاری دیکە و لە دانەران. کتێبی"داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان، لەلایەن کەسانی جیاواز وەک نێرڤال و فلۆبێر و "ریتشارد بورتن" خوێندراوەتەوە و ئاماژەی پێکراوە. ئەم کتێبە خاوەن ئۆتۆریتی بووە و، هەرکەسێ لەسەر ڕۆژهەڵات نووسی بێ یان بیری لێ کردبێتەوە (نەک هەر تەنیا بۆ میسر) دەبوایە بە هەر شێوەیەک بێ بەکاری بهێنێ: بۆ نموونە نێرڤال وشە بە وشە هەندێ پارچە نووسین لە کتێبی "داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان" بەرهەم دەهێنێتەوە،

پشت بە ئۆتۆریتێی ئێدوارد لان دەبەستێ بۆ نووسینی وەسفی هەندێ دیمەنی دێهاتیانی سوریایی نەک میسریش. "ئێدوارد لان" ئەم دەستەڵاتەی هەبووە، ئەو دوور و نزیک ناوی هاتووە، چونکە رۆژهەڵاتناسی ئەو، ئەو توانایەی هەبووە ئەو وەک تێکستێکی سەرچاوە بەکاربهێنێ. لەگەڵ ئەمەش، ئێمە ناتوانین لەم خەسڵەتەی ئێدوارد لان بگەین ئەگەر لە خەسڵەتە تایبەتەکانی تێکستی ئەو نەگەین، هەمان شت راستە بۆ رێنان و سیلڤێستر دو ساسی و لامارتین و شلیگل و بۆ گروپێک لە نووسەرانی گرینگ. فوکۆ باوەڕی وایە بە گشتی تێکست یان دانەر (نووسەر) وەک تاکەکەس بایەخێکی ئەوتۆی نیە، بەڵام ئەزموون ئەوەی پیشان داوم لە حاڵەتی رۆژهەڵاتناسی وانیە (لەوانەیە لە هیچ شوێنێک وانەبێ). سەرەنجام ئەوەی دەمەوێ، لە شیکردنەوەکانم بیکەم، لە رێگەی لێکدانەوەی تێکستەکان، بەو مەبەستەیە دیالێکتیک لە نێوان تێکست یان نووسەر وەک تاکەکەس و زانیاری کۆلەکتیڤی ئاڵۆز پیشان بدەم، بەو کارەی کە هەر خۆی پێی بەشداری کردووە.

لەگەڵ ئەمەش، ئەم کتێبە سەرەڕای ئەوەی باس لە هەڵبژاردەیەکی زۆری نووسەران دەکا، هێشتا دوورە لەوەی مێژوویێکی پڕ و پوختە بێ یان نوێشکێکی گشتی بێ لەبارەی رۆژهەڵاتناسی. بەرانبەر بەم خەوشەش بێگومان هوشیارم. هەر بە هۆی ئەم دەوڵەمەندییەشە کە وەک چنینێک کە زۆر چڕە، رۆژهەڵاتناسی توانیویەتی بەردەوام بێ و لە خزمەتی کۆمەڵی رۆژئاوادا بێ: هەموو ئەوەی کردووشمە وەسفی بەشێکی ئەو چنینەیە کە لە هەندێ ساتدا دڵی خۆم بەوە خۆش کردووە پێشنیاری بوونی یەکێکی دی فراوانتر بکەم، یەکێکی دی پڕ وردەکاری تر، پڕ کەسایەتی تر، پڕ تێکست و رووداوی هەست بزوێنی تر. پێشموایە ئەم کتێبە تەنیا سەرەتایەکە، هیوادارم زانا و پسپۆڕان و رەخنەگران چەشەی ئەوەیان لەلا دروست بێ هی دیکە

بنووسن. بەڵام توێژینەوەیەکی دیکەی گشتی لەبارەی ئیمپریالیزم و کولتوورمان لە پێشە بینووسین، هەر لەبەرئەمە پێویستە کێشەی پەیوەندییەکانی نێوان ڕۆژهەڵاتناسی و پێداگۆژی قووڵتر بکەینەوە، وەک پێداگۆژی ڕۆژهەڵاتناسی ئیتالی، هۆڵەندی، ئەلمانی و سویسرایی، پێداگۆژی دینامیکی نێوان توێژینەوەی زانستی و خەیاڵ، پێداگۆژی پەیوەندی نێوان چەمکەکانی ئیداری و دیسپلینی ڕۆشنگەری. هەوڵی هەرە مەزنیش لە ئاییندە، دەشێ ئەو لێکۆڵینەوانە بن لەبارەی جێگرتنەوەی ڕۆژهەڵاتناسی لەمڕۆدا، لە خۆمان بپرسین چۆن توێژینەوە لە کولتووری دیکە و دانیشتوانانی دیکە بکەین، هەڵبەت لە ڕوانگەیەک بشێ ڕزگاریخواز بێ، چەوسێنەر و یاری پێکەر نەبێ. ئەمەش بۆ ئەوەمان رادەکێشێ سەرلەنوێ بیر لە هەموو کێشە ئاڵۆزەکانی زانین و دەسەڵات بکەینەوە. ئەمەش ئەو هەوڵە ئاڵۆز و پڕ لە گێرەو کێشەن کە لەم توێژینەوەیەدا دواییان پێنەهێنراوە.
دووەمین تێبینی، لەوانەیە جۆرێک بێ لە ستایشکردنی خۆم: وێڕای دارشتنی ئەم کارە بیرم لە کۆمەڵێک خوێنەر دەکردەوە. ئەوانەی شارەزووی ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبییان هەیە، بۆ ئەوان ڕۆژهەڵاتناسی نموونەیەکی ئێجگار نایابی پەیوەندی چڕ و پڕە کە لە کۆمەڵ و مێژوو و تێکستدا هەیە. بێجگە لەمەش، ئەو ڕۆڵەی ڕۆژهەڵات دەیگێڕێ لەناو کولتووری ڕۆژئاوا، ڕۆژهەڵاتناسی دەبەستێتەوە بە ئیدیۆلۆژی، بە سیاسەت و بە لۆژیکی دەسەڵات، ئەمەش بابەتێکە، بەڕای من، گونجاو و زۆریش بەستراوەتەوە بە ناوەندی ئەدەبی. وێڕای بیرکردنەوە لەوانەی ئەمڕۆ توێژینەوە لەبارەی ڕۆژهەڵات دەکەن، توێژەرانی دانیشگاکان، ئەوانەش کە ئیلهام لە سیاسەت وەردەگرن، بۆ ئەوان دوو نەخشەم هەیە: یەکێکیان ئەوەیە ژینیالۆژی، یان ڕەچەڵەکناسی ڕۆشنگەرییان پێشکەش بکەم، ئەویتریان ڕەخنەگرتنە لە گریمانەکان کە زۆرجار بێ گفتوگۆ زەمینەی بەشێکی گەورەی کارەکانیان لەسەری دادەمەزرێنن، بەو

هیوایەی بەم چەشنە گفتوگۆ بورووژێنن. بۆ ئەو خوێنەرەی کە پسپۆڕ نیە هەردەم لەم توێژینەوەیە ئەو بابەتانە دەدۆزێتەوە هەمیشە سەرنجی رابکێشێ کە بەستراونەتەوە نەک هەر بەو شێوەیەی چۆن رۆژئاوا ئەویتر وەردەگرێ و چارەسەری دەکا، بەڵکو هێشتا بەستراونەتەوەش بەو رۆڵە گرینگ و بێوێنەیەی کولتووری رۆژئاوا دەیگێڕێ لەوەی کە "ڤیکۆ" ناوی لێ دەنێ "جیهانی نەتەوەکان". دواجار ئەم توێژینەوەیە ئەوەش پێشنیاری ئەو خوێنەرانە دەکا کە بە خوێنەرانی جیهانی سێیەم ناسراون، کە ئەم کارە هەنگاوێکە بۆ تێگەیشتن، نەک ئەوەندە زۆر بۆ سیاسەتی رۆژئاوایی و جیهانی غەیرە رۆژئاوایی لەناو ئەم سیاسەتە، بەڵکو هەنگاوێکە بۆ تێگەیشتن لە هێزی گوتاری کولتووری رۆژئاوایی، ئەمەش هێزێکە گەلێجار بە هەڵە تێیدەگەین، لە دیکۆڕ یان خۆپێشاندان وەک سوپەرستروکتورێک زیاتر نەبێ. هیوادارم توانیبێتم ئەو "ستروکتورە دژوارەی باڵادەستی کولتووری"یەم پیشاندابێ، بە تایبەتی بۆ ئەو میللەتانەی کۆلۆنی کرابوون، مەترسی و هەوڵەکانی پەیڕەوکردنی ئەو ستروکتورە بۆ ئەوان و بۆ هی دیکە.

بە ئامانجی هەرچەند بشێ بە ئاسانی گەیاندنی مەبەست، ئەم کتێبەم دابەشی سێ فەسڵ و یانزە بەش کردووە. فەسڵی یەکەم تایبەتە بە "بواری رۆژهەڵاتناسی" وەک بازنەیەکی گەورەیە لە دەورەی تەواوی رووی بابەتەکە، بۆ شیکردنەوەیان لە رووی زەمەن و ئەزموونی مێژوویی و بە هەمان ئاست لە رووی مۆتیڤە فەلسەفی و سیاسییەکانەوە. فەسڵی دووەم کە بە ناوی "رۆژهەڵاتناسی بە ستروکتورکراو و بە ستروکتورکراوەوە"یە، ئامانج لێی پیشاندانی گەشەسەندنی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرنە بە پێی کرۆنۆلۆژی و وەسفکردنی چەند رەفتار و شێوازی هاوبەش لەگەڵ بەرهەمی شاعیران، هونەرمەندان و هەندێ توێژەری زانستی خاوەن ئاستێکی

بالاّ. فەسلی سێیەم کە بەناوی "ڕۆژهەلاّتناسی ئەمڕۆ"یە، لەو شوێنە دەست پێدەکات کە ئەوەی پێشوو لێی وەستاوە: نزیک سالاّنی 1870. ئەمەش سەردەمی فراوانبوونی گەورەی کۆلۆنیالیزمە لە ڕۆژهەلاّت، کە لەگەلّ جەنگی دووەمی جیهانی دەگاتە چلەپۆپەی گەشەسەندنی. دوا بەشی ئەم فەسلّی سێیەمە ئەوە دەخاتەڕوو چۆن هەژموون لە دەستی ئینگلیز و فرانسییەکان دەگوازرێتەوە بۆ ناو دەستی ئەمریکییەکان: لەم بەشە هەوڵدەدەم واقیعی ڕۆشنگەری و کۆمەلاّیەتی ڕۆژهەلاّتناسی ئەمریکی ئەمڕۆ پێشان بدەم.

3– ڕەهەندی کەسیی. لە "دەفتەرەکانی زیندان" گرامشی دەلّێ: "خالّی دەسپێکی ئامادەکردنی ڕەخنە بریتییە لە هوشیاری ئەوەی کە هەقە، واتە "تۆ خۆت، خۆت دەناسی" وەک بەرهەمی پرۆسەیەکی مێژوویی کە تا ئێستە هاتووە و لەناو تۆ خۆت کۆمەلّێکی گەلێک زۆر وردە پاشماوەی بەجێهشتووە، بێ ئەوەی هیچ لیستێکی ژماردن بەجێ بهێلّێ. ئەمەش لیستێکی وایە پێویستە بۆ دەستپێکردن هەبێ.(16)". وەبەرهێنانی کەسیی من لەم تۆژینەوەیەدا بەشی هەرە زۆری لەوەوە دێ کە، لە ئەنجامی گەورەبوون لەناو دوو کۆلۆنی ئینگلیزی، تێگەیشتم کە من "ڕۆژهەلاّتییەکم". لەناو ئەم کۆلۆنیانە (فەلەستین و میسر)، پاشان بۆ ولاّتە یەکگرتووەکان، هەموو پەروەردەی من ڕۆژئاوایی بوو، کەچی ئەو هەستە کۆن و قوولّە بەردەوام لام مایەوە و درێژەی هەبوو. وێڕای لێکۆلّینەوە لە ڕۆژهەلاّتناسی، بە کۆمەلّێک شێواز هەولّمداوە لیستێک بۆ ئەو پاشماوانە دروست بکەم کە لەناو من هێشتوویانەتەوە، من وەک بابەتێکی ڕۆژهەلاّتی، بە هۆی ئەو کولتوورەی کە بالاّدەستییەکەی فاکتەرێکی ئەوەندە بە هێز بوو لە ژیانی هەموو ڕۆژهەلاّتییەک. هەر لەبەرئەمەش بوو دەبوایە مەبەستی خۆم لە چواردەورەی ڕۆژهەلاّتی ئیسلامی کۆبکەمەوە. بۆم نیە من حوکم لەسەر ئەوە بدەم ئەوەی کردوومە تەواو ئەو لیستەیە کە

گرامشی رایسپاردبوو، بەڵام باش هەستم پێکردبوو، چەندە گرینگە هوشیاری ئەوەت هەبێ بیکەی. بە درێژایی تەواوی ئەم کارەم هەوڵمدا، وێڕای توندوتۆڵی و ئەقڵانیەت کە لە توانامدا هەبوو، ئەو گیانی رەخنەگرتنە بپارێزم، لە هەمان کات ئامێرەکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و هیومانیست و کولتووری بەکاربهێنم کە پەروەردەی من وای لێکردم سوودمەندی بەختەوەر بم. هیچ شتێک لە هەموو ئەمە، سەرەڕای هەموو شتێکیش، وای نەکرد پەیوەندیم لەگەڵ واقیعی کولتووری رۆژهەڵاتێک بزر بکەم، وێڕای تێوەگلانی کەسیی خۆم کە ئاوا ئەو رۆژهەڵاتە منی دروستکردووە.

ئەو بارودۆخە مێژووییانەی کە رێگە بە تۆژینەوەیەکی لەم جۆرە دەدەن تا رادەیەکی زۆر ئاڵۆزن، تەنیا دەتوانم وەک هێلکارییەکی سادە بیانژمێرم. هەموو ئەوانەی هەر لە ساڵانی پەنجاکانەوە لە رۆژئاوا ژیاون، بە تایبەتی لە ولاتە یەکگرتووەکان، ئەو ماوە پڕ لە تەنگ و چەڵەمە لە ئاسابەدەرە ژیاون کە لە پەیوەندی رۆژهەڵات و رۆژئاوادا هەبووە. هەڵبەت ئەوەیان بەسەردا تێنەپەڕیوە کە لە ماوەی دیاریکراو رۆژهەڵات هەردەم بە مانای مەترسی و هەڕەشە هاتووە، جا ئەو رۆژهەڵاتە رۆژهەڵاتی ئاسایی بوایە یان رووسیا بوایە. لە دانیشگاکانیش، رێکخستنی ژمارەیەکی زۆر لە پرۆگرام و دامەزراوە بۆ لێکۆڵینەوە لە کولتووری هەرێمەکان area studies، وایان لە تۆژینەوەی زانستی کرد ببێتە لقێک لە سیاسەتی نیشتمانی. کاروباری گشتی لە ولاتە یەکگرتووەکان، بەرژەوەندی دروستیان بۆ رۆژهەڵات تێدایە، بە قەد ئەوەی ئەم بەرژەوەندییە بایەخی ستراتیژی و ئابووری هەڵگرتووە بە قەد ئەمەش بایەخی بۆ لایەنی ئێگزۆتیزمی نەریتی هەڵگرتووە. کە جیهان راستەوخۆ بۆ هاوولاتیانی رۆژئاوایی کراوەتەوە، کە ئێستا لە سەردەمی ئەلیکترۆنیکدا دەژیی، رۆژهەڵاتیش لێی نزیک بووەتەوە و، ئێستە کەمتر لە ئەفسانەیەکە وەک لە شوێنێک

کە تێیدا بەرژەوەندییەکانی ڕۆژئاوایی لێ تەواو دەبێ، بە تایبەتی هی ئەمریکا.

یەکێ لە ڕووەکانی جیهانی ئەلیکترۆنیک "پۆست مۆدێرن" بریتییە لە بەهێزکردنی ئەو ستریۆتایپانەی (وتە و ڕوانین و کلێشە با و نەریتییەکان/و) وەسفی ڕۆژهەڵات دەکەن. تەلەڤیزیۆن، فیلم، تەواوی سەرچاوەکانی میدیا، بە هێزەوە زانیارییان خستە ناو قالبی زۆرتر و زۆرتر ستاندارد. بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە ڕۆژهەڵاتەوە هەبێ، بە ستانداردکردن و دروستکردنی ستریۆتایپی کولتووری دەستەڵاتی دیمێنۆلۆژی "ڕۆژهەڵاتی پڕ لە ڕاز" یان بەهێزترکرد کە لە سەدەی نۆزدەم بوارێک بوو لە دانیشگا و لە ئەندێشە. ئەمە لە هیچ شوێنێک بەو ئاستە ڕاست نیە وەک بۆ شێوازی تێگەیشتن لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نەبێ. سێ فاکتەر بەشدارییان لەم ڕوانینە کرد، ئەگەر هەرە سادەترین ڕوانینیش بێ، وایان کرد عەرەب و ئیسلام وەک شتێکی گەلێک زۆر بە سیاسیکراو ببینن، تا ڕادەی دیماگۆژی: یەکەم: مێژووی ڕوانینی بێ پێشینەی میللی دژەعەرەب و دژەئیسلام لە ڕۆژئاوا کە ڕاستەوخۆ لە مێژووی ڕۆژهەڵاتناسی ڕەنگدەداتەوە. دووەم: ململانێی نێوان و عەرەبەکان و زایۆنیزمی ئیسرائیلی و کاریگەرییەکانی لەسەر جوولەکانی ئەمریکی و بە شێوەیەکی گشتی لەسەر کولتووری لیبرالی و کۆمەڵانی خەڵک. سێیەم: نەبوونی کەمترین هەڵوێستی کولتووری کە ڕێگە بدا پێکچواندنێک هەبێ لەگەڵ عەرەب یان لەگەڵ ئیسلام بێ هیچ سۆزێک لە بارەیانەوە قسە بکرێ. بە ئاستەم پێویستە ئەوەشی بۆ زیاد بکەم کە ئەمڕۆ تا ئەو ڕادەیە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەبەستنەوە بە سیاسەتی زلهێزەکان و ئابووری پترۆل و دوانەی سادە و ساکاری نێوان ئیسرائیلی مەیل بەلای دیمۆکراسی و ئازادی، عەرەبی خراپ و مەیل بە لای تۆتالیتار و تیرۆریزم، شانسێکی زۆر کەممان هەیە بە ڕوونی بزانین کە باس

له ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکرێ باس له چی دەکرێ، هەڵبەت ئەمەش شتێکه جێگەی داخه.

یەکێ لەو هۆیانەی وایانکرد ئەم کتێبه بنووسم ئەزموونی کەسیی خۆم بوو لەم بارەیەوە. ژیانی فەلەستینییەکی عەرەب له ڕۆژئاوا، بەتایبەتی له ئەمریکا، ژیانێکه ورەبەزێنه. کەسی فەلەستینی له ڕۆژئاوا تا ڕادەیەک ڕووبەڕووی ڕوانینێکی هاوبەشی گشتی دەبێتەوە، بەو مانایەی له ڕووی سیاسییەوە فەلەستینی بوونی نیە، کاتێ که بیانەوێ بوونی ئەو وەرگرن، ئەوسا وەک هەراسانکەرێک یان وەک ڕۆژهەڵاتییەک بۆی دەڕوانن. بێگومان تۆڕی نەژادپەرستی، ستریۆتایپی کولتووری، ئیمپریالیزمی سیاسی، ئیدیۆلۆژی مرۆ له مرۆیی کردن، له دەورەی عەرەب و موسلمان زۆر توندوتۆڵه و، هەموو فەلەستینییەک زۆر نیه ئەمەیان چەشتووە، هەڵبەت وەک سزادانێک که چارەنووسی به تایبەتی ئەمەی بۆ دیاریکردووە. هێشتا خراپتریشه کاتێ که تێبینی دەکا که هیچ یەکێک لەوانەی له وڵاته یەکگرتووەکان به هۆی کاروباریان تێکەڵ به ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستن (واته هیچ یەکێک له ڕۆژهەڵاتناسەکان) هەرگیز هیچ کاتێک به گەرمی و چالاکانه خۆیان نەداوەته پاڵ عەرەبەکان، ئیتر له ڕووی کولتووری بێ یان سیاسی، بێگومان هەندێ خۆدانەپاڵ له هەندێ ئاستدا هەبووە، بەڵام هەرگیز ئەم خۆدانەپاڵانه فۆرمێکی (ماقووڵ)یان وەرنەگرتووە وەک ئەو پەیوەندییەی له نێوان لیبراله ئەمریکییەکان لەگەڵ زایۆنیزم هەیە، گەلێجار، زۆر وەک زیادە کێشێکی سەرەکی هاوبەش، حسێبیان بۆ کراوە و تێکەڵ به بەرژەوەندی سیاسی و ئابووری پڕ له خەوش و بێ نرخ کراون (وەک عەرەبیزانەکانی کۆمپانیا پترۆلییەکان و وەزارەتی دەرەوە بۆ نموونه)، یان تێکەڵ به ئایین کراون.

بۆ من، گرێی زانین و دەسەڵات کە "رۆژهەڵاتی" دروست دەکات، بە مانایەک کە وەک بوونەوەرێکی مرۆیی لەناوی دەبا، کێشەیەکی بە تەواوی ئەکادیمی نیە، بەڵکو کێشەیەکی رۆشنگەرییە و بێگومان بایەخەکەی زۆر روونە. من توانیم دڵەراوکە و نیگەرانییە مرۆیی و سیاسییەکانی خۆم بەم کارە دەربڕم بۆ شیکردنەوە و وەسفکردنی بابەتێکی زۆر کۆنکرێت، ئەمەش سەرهەڵدان و گەشەسەندن و توندوتۆڵبوونی رۆژهەڵاتناسی بوو. زۆرجار گریمانی ئەوە دەکەین کە ئەدەب و کولتوور لە رووی سیاسی و هەتا لە رووی مێژووییشەوە بێگوناهن، هەردەم پێموابووە ئەمە هەڵەیە، ئەم توێژینەوەیەش کە لەبارەی رۆژهەڵاتناسی کردوومە دڵنیای کردوومەتەوە (هیوادارم هاوکارانیشم لە ئەدیبان دڵنیابکاتەوە) کە کۆمەڵ و کولتووری ئەدەب تەنیا بە یەکەوە دەتوانرێ تێی بگەین و لێی بکۆڵینەوە. بێجگە لەمە، بە هۆی لۆژیکێک کە ناشێ بەسەریدا تێپەڕین، خۆم بینییەوە خەریکم مێژوویێک دەنووسم بە داوێکی نهێنی و پڕ لە راز بە دژەسامی (ئەنتیسێمیتیزم)ی رۆژئاوایی بەستراوەتەوە. کە دژەسامی و رۆژهەڵاتناسی زۆر بە یەکتری بچن وەک لە بەشە ئیسلامییەکەی پیشانم داوە، ئەمەیان هەقیقەتێکی مێژوویی، کولتووری و سیاسییە، هەر ئەوەندە هەموو شتێکە بۆ فەلەستینییەکی عەرەب ئاماژەی پێ بدەی بۆ ئەوەی لەو تەوس و پلارەی تێوەگلاوە بە تەواوی تێبگا. بەڵام هیوادارم لێرە بەشداریم لە باشترین تێگەیشتن کردبێ کە بالادەستی کولتووری چۆن پەیڕەو دەبێ. ئەگەر ئەمە بشێ برەو بە پەیوەندییەکی نوێ بدا لەگەڵ رۆژهەڵات، لە راستیدا بشێ بە تەواوی "رۆژهەڵات" و "رۆژئاوا" بسڕێتەوە، ئەوسا دەتوانین بڵێین چەند هەنگاوێکمان هاویشتووە لەو پرۆسێسەی "رایمۆند ویلیەم" ناوی لێ دەنێ "سڕینەوەی ئەوەی فێربووینە" لە "ئەقڵییەتی بالادەستی ئاسایی". (17)

فەسڵی یەکەم

بواری ڕۆژهەڵاتناسی

بلیمەتی نیگەران و پڕ خواستی ئەوروپییەکان ئۆقرەیان
نیە ئامێری دیکەی نوێی تواناپان بەکاربهێنن.

ژان باپتیست ژۆزێف فووریێ.
پێشەکی مێژوویی (1809) لە کتێبی "وەسفی میسر".

1

ناسینی رۆژهەڵاتی

لە 13ی پوشپەڕی 1910 "ئارتور جەیمس بەلفور" گوتارێکی لە پەرلەمانی بەریتانی لە بارەی "ئەو کێشانەی لە میسر هەمانە و دەبێ چارەسەریان بکەین" پێشکەش کرد. "دەیگوت ئەو کێشانە بە هیچ شێوەیەک لە جۆری ئەو کێشانە نین کە دووچاری دورگەی وایت یان ناوچەی رۆژئاوای یۆرکشایەر دەبنەوە." ئەو، وێڕای ئۆتۆریتێی پیاوێک قسەی دەکرد ماوەیەکی زۆر ئەندام پەرلەمان بووبێ، کۆنە سکرتێری تایبەتی لۆرد سالیسبێری، کۆنە سکرتێری دەوڵەت بۆ کاروباری ئایەرلەندا، کۆنە سکرتێری دەوڵەت بۆ کاروباری سکۆتلەندا، کۆنە سەرۆک وەزیران، چەندین گرفت و قەیرانی بینیوون، کۆمەڵێک دەستکەوت و گۆڕانی هەبووە لە بواری سیاسەتی دەرەوە. لە سەروبەندی بەشداری لە کاروبارەکانی ئیمپراتۆر، ئەو شاژنەی بەلفور خزمەتی دەکرد لە ساڵی 1876 وەک ئیمپراتۆری هیندستان راگەیەنرا، ئەو بە تایبەتی جێگە و پێگەی باش و گونجاوی هەبووە، لەو پێگانەی ئەو هەیبوون کاریگەری گەورەی هەبوو لە راگەیاندنی جەنگ دژی "زوولووەکان" و "ئەفغانەکان"، داگیرکردنی میسر لەلایەن ئینگلیز لە ساڵی 1882، لە مردنی ژەنەراڵ گۆردۆن لە سودان، ڕووداوی فاکۆدا، جەنگی ئوم دورمان، جەنگی بۆیرس، جەنگی ڕووس و ژاپۆن. بێجگە لەمەش باڵادەستی کۆمەڵایەتی دیاری ئەو، فراوانی زانینەکانی و زیرەکییەکەی، ئەو دەیتوانی لەسەر فەلسەفەی

"بێرگسۆن" بنووسێ هەروا دەیتوانی لەسەر مۆسیقای "هاندل"یش بنووسێ، دەیتوانی لەسەر یەکتاپەرستی "تێیزم" بنووسێ وەک لەسەر یاری گۆلف، ئەو لە خوێندنگەی "ئیتۆن" و "ترینیتی کۆلێژی کامبریج" دەرچوو بوو، توانای هەڵسووڕاندنی کاروباری ئیمپراتۆر، هەموو ئەمانە، دەستەڵاتێکی مەزنیان دابووە گوتارەکەی لە پەرلەمان.

بەڵام هێشتا شتێکی دیکە هەبوو لە گوتارەکەی بەلفور، هەر هیچ نەبێ لە پێشکەشکردنی گوتارەکەی بە شێوەیەکی فێرکارانە و ئەخلاقێکی بەرزەوە، کە هەستی کردووە پێویستە ئەو سیفەتەی هەبێ. ڕاست بوو، هەندێ ئەندام پەرلەمان دژی بوونی پێویستی "ئینگلتەرا لە میسر" بوون، ئەمەش بابەتی کتێبێکی پڕ لە حەماسەت بوو لەلایەن ئەلفرێد میلنەر لە 1892 نووسرابوو، بەڵام لێرە، مەسەلەکە داگیرکردنی میسر بوو کە پێشتر سوودی هەبوو، ئێستە ببووە سەرچاوەی کێشە، لەوەتەی ناسیۆنالیزمی میسری سەری هەڵداوە: بوونی بەردەوامی ئینگلتەرا لە میسر ئەوەندە ئاسان نەبوو بەرگری لێ بکرێ. کەواتە هەوڵی بەلفور گەیاندنی زانیاری و لێکدانەوەیان بوو.

وێڕای بە بیرهێنانەوەی تەحەدای ئەندام پەرلەمانی ناوچەی تینسید، "ج. م. ڕۆبێرتسن"، بەلفور ئەو پرسیارەی وا وەرگرت وەک ئەوەی ئاراستەی ئەو کرابێ، پرسیارەکەش ئەوەبوو: "بە چ مافێک خۆتان وا پیشان دەدەن باڵاتربن بەرانبەر بە خەڵکانێک کە ئێوە هەڵیاندەبژێرن و بە ڕۆژهەڵاتی لە قەڵەمیان دەدەن؟" لێرە هەڵبژاردنی بۆ وشەی "ڕۆژهەڵاتی" هەمان ئەو هەڵبژاردنە بوو کە لەلایەن چۆسەر و ماندڤیل، شکسپیر، درایدن، پۆپ و بایرۆن بەکارهاتبوو. ڕۆژهەڵاتی بە مانای ئاسیا یان خۆرهەڵات Est دەهات لە ڕووی جیۆگرافی و ئەخلاقی و کولتوورییەوە. ئەگەر لە ئۆروپا باسیان لە کەسایەتییەکی ڕۆژهەڵاتی بکردبایە، یان لە ئەتمۆسفێرێکی ڕۆژهەڵاتی، لە هەقایەتێکی

ڕۆژهەڵاتی، لە دسپۆتیزمی ڕۆژهەڵاتی یان لە شێوازی بەرهەمهێنانی ڕۆژهەڵاتی، ڕاستەوخۆ تێدەگەیشتن. مارکس ئەم وشەیەی بەکارهێناوە و، ئێستەش بەلفور، هەڵبەت بژاردەی ئەو تێگەیشتنی ئاسان بوو، پێویستی بە هیچ لێکدانەوەیەک نەبوو.

(من هیچ هەڵوێستێکی باڵاتریی وەرناگرم. بەڵام داوایان لێ دەکەم، لە ڕۆبێرتسن و لە هەموو ئەوانەی کە زانینێکی رووکەشیشیان هەیە لەسەر مێژوو، ئەگەر بتوانن باش سەیری کێشەکان بکەن کە دووچاری پیاوێکی دەوڵەتیی ئینگلیزی دەبێتەوە کە پێگەی لە حاڵەتی باڵایی و باڵادەستی دایە بەسەر زۆرێک لەو نەژادانەی وەک ئەوانەی میسر و وڵاتانی ڕۆژهەڵاتن. ئێمە باشتر شارستانی میسری لە هی هەر وڵاتێکی دی دەناسین، ئێمە بە شێوەیەکی زۆر قووڵ دەیناسین، ئێمە زۆرتری لەسەر دەزانین. ناسینی ئێمە ئاودیوی سنووری هەزاری مێژووی نەژادی ئێمە دەبێ کە هێشتا خۆی لەناو پێش مێژوو بزر دەکا، لە کاتێکدا شارستانی میسری دەمێک بوو سەردەمی زێڕینی خۆی تێپەڕاندبوو. بە وردی باس لە هەموو وڵاتانی ڕۆژهەڵات بکەن، باسی باڵادەستی و بێ دەستەڵاتی مەکەن.)

دوو بابەتی گەورە لەم تێبینیانە و لەوانەی بە دواشیدا دێ دەخوێندرێنەوە: زانین و دەستەڵات، ئەم بابەتانەش تیمای "باکۆنین"ین. کاتێ کە بەلفور بەهانە بۆ پێویستی داگیرکردنی میسر لەلایەن ئینگلیز دەهێنێتەوە، باڵادەستی لە ئەقڵی ئەو دەبەسترێتەوە بە زانینی "ئێمە" لەسەر میسر نەک بە پلەی یەکەم بە هێزی سوپایی یان ئابووری. بۆ بەلفور، زانین (مەعریفە) واتە بوونی ڕوانینێکی گشتی لەسەر شارستانییەک، لە بنچینە و سەرەتاوە تا سەردەمی زێڕین و تا ئاوابوونی، هەڵبەت بە مانای بوونی هۆکار و ئامێری کردنیشی دێ. زانین واتە بەرزبوونەوە بۆ سەرەوەی هەڵکەوتی ئێستە، زانین واتە دەرچوون لە خۆ یان لە خود بۆ گەیشتن بە بێگانە و نەناسراو و بە

دوور. بابەتی ئەم زانینەش بە شێوەیەکی سروشتی تووشی تاقیکردنەوە و پشکنین دەبێتەوە، "هەقیقەتێکە" کە، ئەگەر گەشە بکا، ئەگەر خۆی بگۆڕێ، یان لە حاڵەتێکەوە بچێتە ناو حاڵەتێکی دی هەروەکو چۆن شارستانییەکان زوو زوو دەیکەن، لەگەڵ ئەمەش، وەک بوون یان بوونناسی "ئۆنتۆلۆژی" جێگیرە. ئینجا ناسینی شتێکی لەم جۆرە، واتە باڵادەست بوون بە سەریدا، بوونی ئۆتۆریتێ بە سەریدا و، ئۆتۆریتێ لێرە بە مانای ئەوە دێ کە "ئێمە" ڕەتی دەکەینەوە ئۆتۆنۆمی بدەین بە "ئەو" (بە وڵاتی ڕۆژهەڵات)، چونکە ئێمە دەیناسین و دەزانین هەیە، بە مانایەک، بەو شێوەیەی ئێمە دەیناسین.

ئەو زانینەی ئینگلتەرا لەسەر میسری هەیە واتە میسر خۆی بۆ بەلفور و، قورسایی ئەم زانینەش وادەکا پرسیاری وەک باڵادەستی و بێدەستەڵاتی هەژار بێنە بەرچاو. بەلفور هەرگیز باڵادەستی ئینگلیز و بێدەستەڵاتی میسری ناخاتە ژێر گومانەوە، ئەمانە بۆ ئەو مەسەلەیەکن براونەتەوە کە باس لە ئەنجامەکانی ئەم زانینە دەکا.

(پێش هەموو شتێک با سەرنج لە هەقیقەتی مەسەلەکە بدەین. نەتەوە ڕۆژئاواییەکان هەر کە لەناو مێژوو سەرهەڵدەدەن، توانای خۆبەڕێوەبردن self-government یان لێ دەردەکەوێ (...) چونکە خەسڵەتی تایبەتی ئەمەیان هەیە (...) دەتوانن هەموو مێژووی ڕۆژهەڵاتییەکان بگەڕێن، لەو ناوچانەی کە بە مانا فراوانەکەی بە خۆرهەڵات Est ناسراوە، پاشماوەیەکی ئەو خۆبەڕێوەبردنە نادۆزنەوە. تەواوی سەدە گەورەکانیان، کە بێگومان گەورە بوونە، بەرهەمی دەستەڵاتی دیسپۆتیزم بووە، لە ژێر فەرمانڕەوایی حکومەتێکی ڕەها Absolu بووە. داگیرکەران لە دوای داگیرکەران هاتوون، باڵادەستی ڕەها لە دوای باڵادەستی ڕەها هاتووە، بەڵام ئێوە هەرگیز نەتابینیوە لە هەموو شۆڕشێکی چارەنووس و بەختدا، یەکێ

لەو نەتەوانە بە پێی بزووتنەوەی زاتی خۆی و تایبەت بە خۆی کە ئێمە لە روانگەی رۆژئاواییەوە پێی دەڵێین "خۆبەڕێوەبردن" دابمەزرێنێ. ئەمە هەقیقەتێکە. مەسەلەکە هیچ پەیوەندی بە باڵادەستی و بێدەستەڵاتییەوە نیە. لەو باوەڕەدام کە حەکیمێکی رۆژهەڵاتی بڵێ ئەو کارەی ئەو حکومەتەی ئێمە خستوومانەتە سەر ئەرکی خۆمان لە میسر و لە لایەکانی دیکە، کارێک نیە لە فەیلەسوفێک بووەشێتەوە، بەڵکو کارێکی نزمە، کاری بێدەستەڵاتانە، بۆ کردنی ئەوەی پێویستە بکرێ.)

لەبەرئەوەی ئەم هەقیقەتانە هەقیقەتن، بەلفور دەبێ بچێتە سەر خاڵی دیکە لە بەهانە هێنانەوەکانی:

(ئایە ئەمە باشە بۆ ئەم نەتەوانە، کە بە نەتەوەی گەورەیان دادەنێم، ئەم جۆرە حکومەتە رەهایە لەلایەن ئێمەوە پەیڕەو بکرێ؟ پێموایە باشە. لەو باوەڕەدام ئەزموون پیشانی دەدا کە ئەوان بەم جۆرەن، هەر لە دوورەوە، باشترین حکومەتە لەچاو هەموو ئەو حکومەتانەی بە درێژایی مێژووی جیهان هەیانبووە و، ئەمەش هەر تەنیا قازانج نەبووە بۆ ئەوان، بەڵکو، بێگومان، قازانجیش بووە بۆ هەموو شارستانی رۆژئاوا. (...) ئێمە کە لە میسرین هەر تەنیا بە سادەیی لە پێناوی بەرژەوەندی میسرییەکان نیە، ئەگەرچی بوونی ئێمە لە بەرژەوەندی ئەوانە، ئێمە کە لەوێین لە بەرژەوەندی هەموو ئۆروپایە.)

بەلفور هیچ شایەدحاڵییەک پیشان نادا کە میسرییەکان و ئەو "نەژادانەی کە سەروکارمان لەگەڵیانە" ئەمەیان بە دڵە یان ئەو چاکەیەی کە داگیرکردنی کۆلۆنیالی بۆیان دەکا تێی دەگەن یان نا. هەرگیز ئەوە بە خەیاڵیدا نایەت لێگەڕێ میسرییەکان بۆ خۆیان قسە بکەن، چونکە وادێتە بەرچاو کە هەموو میسرییەک قسە بکا گومانی

ئەوەی لێ بکرێ زیاتر بەو "گێرشێوینە دەناسرێ کە دەیەوێ کێشە دروست بکا" نەک وەک ئەو میسرییە بێوەیەی چاو دەنووقێنێ لە بەرانبەر "کێشەکانی" بالادەستی بێگانە. ئینجا بەم چەشنە، دوای ئەوەی کێشە ئەخلاقییەکانی ریکخست، بەلفور دواجار خۆی بۆ کێشە کردەکییەکان وەردەسووڕێنێ. "ئەگەر ئەمە کاری ئێمە بێ حوکمڕانیان بکەین، بەرانبەر بەمە سوپاسگوزار بن یان نا، ئەگەر بەڕاستی و بە دروستی بە بیریاندا بێتەوە یان نا کە ئەو هەموو خەسارەتەمان بۆ ئاسوودەیی ئەوان داوە (بەلفور باس لەو خەسارەتە ناکا وەک خەسارەتەکان، یان بەلای کەمی دوورخستنەوەی بێ پایانی سەربەخۆیی میسر) بێ ئەوەی بە گەرم و گوڕی بە خەیاڵیاندا بێ ئەو هەموو سوودەمان بۆ ئەوان هەبووە، ئەگەر ئەمە ئەرکی ئێمەیە، چۆن جێبەجێی بکەین؟ " ئینگلتەرا "باشترین ئەو شتانەی لە وڵاتەکەی خۆی هەیە بۆیان دەنێرێ". ئەم کارگێڕە لەخۆبردووانە کاری خۆیان دەکەن، هەڵبەت "لەنێو دەیان هەزاران کەسانی دی کە سەر بە ئایینێکی دین، سەر بە نەژادێکی دیکەن، سەر بە دیسیپلینێکی دیکەن، مەرج و هەلکەوتی ژیانیان جیاوازە". بێگومان کاری حکومەت بۆ ئەوان دەشێ، چونکە هەست دەکەن لە وڵاتی خۆیان پشت ئەستوورن بە حکومەتێک لەگەڵ ئەوەدایە کە دەیکەن. لەگەڵ ئەمەش:

(راستەوخۆ کە دانیشتوانی ئەسلی ئەو هەستی غەریزەیان لا سەرهەڵدەدا لەگەڵ ئەوانەی سەروکار و پەیوەندییان هەیە و لە پشتیان، هێزێک، ئۆتۆریتێیەک، سۆزێک نیە، پشتگیری پڕ و تەواوی ئەو وڵاتە نیە کە ئەوانی ناردووە، ئەم دانیشتوانانە مانای هەستکردن بە نیزامیان لا نامێنێ، ئەمەش بنچینەی راستەقینەی شارستانی ئەوانە، تەواو وەک کارگێڕانی ئێمە کە مانای دەستەلات و ئۆتۆریتێیان لا نامێنێ کە بنچینەی راستەقینەی تەواوی ئەوەن کە دەتوانن بیکەن بۆ سوودی ئەوانەی لەناویانەوە هاتوون.)

لێرە لۆژیکی بەلفور زۆر سەرنجراکێشە، بە تایبەتی لەبەرئەوەی تەواو دەگونجێ لەگەڵ پێشەکی گوتارەکەی. ئینگلتەرا میسر دەناسێ، میسر ئەوەیە کە ئینگلتەرا دەیناسێ، ئینگلتەرا دەزانێ کە میسر ناتوانێ حکومەتی خۆبەڕێوەبەری هەبێ، ئینگلتەرا بە داگیرکردنی میسر ئیقراری ئەمە دەکا، بۆ میسرییەکانیش، میسر ئەوەیە کە ئینگلتەرا داگیری کردووە ئێستەش وەک حکومەت فەرمانڕەوایە، کەواتە داگیرکردنی بێگانە دەبێتە "زەمینەی هەقیقی" شارستانی میسری هاوچەرخ. کەواتە ئەمە میسرە پێویستی پێیە و، لە راستیدا داوای داگیرکردنی ئینگلیز دەکات. بەڵام ئەگەر ئەو پەیوەندییە نزیک و تایبەتەی لە نێوان حکومەتداران و میسرییە حکومەتکراوەکان هەیە بە هۆی گومانی پەرلەمان کەڵێنی تێبکەوێ، ئەوسا "دەستەڵاتی ئەوەی کە نەژادی باڵایە و لەو باوەڕەشدام دەبێ وەک نەژادی باڵا بمێنێتەوە، تێکدەچێ." بۆ ئەمە هەر تەنیا هەیبەتی ئینگلیز زیانی بەرناکەوێ، "بێگومان بێهودەیە بۆ دەستەیەک لە کارگێڕانی بەریتانی، سەرەڕای لێهاتوویی زۆر و بوونی هەموو جۆرە خەسڵەتێک و بلیمەتییەکی خەیاڵی، مەحاڵە بتوانن لە میسر بە باشی ئەو ئەرکە گەورەیە بەڕێوەبەرن کە بەسەریاندا سەپێندراوە، نەک هەر لەلایەن ئێمەوە بەڵکو لەلایەن جیهانی شارستانەوە."(1)

ئەگەر ئەمە وەک راهێنانێکی رەوانبێژی وەرگرین، گوتارەکەی بەلفور سەرنجڕاکێشە، هەڵبەت بەهۆی ئەو شێوازەی کە رۆڵی چەند کەسایەتییەکی جیاواز دەگێڕێ و پێشکەشیان دەکا. بێگومان لێرەوە تێرمی"ئینگلیز" هەیە کە ئەو بەرانبەری راناوی "ئێمە" بەکاردەهێنێ وێڕای تێخستنی تەواوی قورسایی پیاوی هەڵبژاردە و دەستەڵات، کە پێیوایە نوێنەری ئەوە دەکا کە مێژووی وڵاتەکەی بە باشترین شێوە بەرهەمی هێناوە. بەلفور دەتوانێ بە ناوی جیهانی شارستانیشەوە قسە بکا، بەناوی رۆژئاوا، بەناوی ئەو دەستە نیمچە گەورەیەی

کارگێرانی کۆلۆنیالی بەریتانی لە میسریش قسە بکا. کە راستەوخۆش قسە ناکا بۆ رۆژهەلاتییەکان، لەبەرئەوەیە پاش هەموو شتێک ئەو بە زمانێکی دیکە قسە دەکا، لەگەڵ ئەمەش ئەو دەزانێ ئەوان هەست بە چی دەکەن چونکە ئەو مێژوویان دەزانێ، ئەوانیش باوەڕیان بە کەسانی وەک ئەو هەیە و دەزانن چی لێ چاوەڕێ دەکەن. لەگەڵ ئەمەش ئەو بۆ ئەوان قسە دەکا: چونکە ئەوەی دەیڵێن، ئەگەر رای ئەوانمان وەربگرتایە و بیانتوانیبایە رای خۆیان بڵێن، هەتا ئەگەر ئیقرارێکی رووکەشیشی بخستبایەتە سەر ئەوەی پێشتر ناسرابوو: ئەوان هەر نەژادێکی مەحکومن، ژێردەستەی نەژادێکی دیکەن کە دەیاننناسێ و دەزانێ چی بۆ ئەوان باشە کە ئەوان نازانن بۆ خۆیان ئەمە بزانن. ئەوان سەردەمی مەزنیی و شکۆمەندییان کەوتۆتە رابردوو، لە راستیدا ئەوان تەنیا ئەو سوودەیان لەناو جیهانی ئەمڕۆ هەیە کە ئیمپراتۆرە زلهێز و مۆدێرنەکان، ئەوانیان لەناو کوێرەوەری و داتەپیوی ژیانی خۆیان دەرهێناون بۆ ئەوەی سەرلەنوێ وەک دانیشتوانێکی خراوەسەرپێ لە کۆلۆنییە بەرهەمهێنەکان دایان بنێنەوە.

میسر بە تایبەتی، باشترین ئەرگیومەنتە، بەلفوریش ئەوەی زۆر باش لەبەرچاو بوو وەک ئەندامی پەرلەمان، مافی ئەوەی هەبوو ئەمڕۆ بە ناوی ئینگلتەرا، رۆژئاوا و شارستانی رۆژئاوا باسی میسر بکا. راستە، میسر کۆلۆنییەک نەبوو وەک ئەوانی دی: میسر بەهانە و بەراستکەراندنی ئیمپریالیزمی رۆژئاوایی بوو، میسر تا بوونی بە بەشێک لە ئینگلتەرا، نموونەیەکی تا رادەیەک کلاسیک بوو بۆ دواکەوتنی رۆژهەلاتی، پاشان دەبێتە نموونەی سەرکەوتن بۆ زانین و دەستەڵاتی بەریتانی. لە نێوان ساڵی 1882 کە ئینگلتەرا میسری داگیرکرد و کۆتایی بە راپەڕینی ناسیۆنالیستی "سەرهەنگ عەرابی" هێنا، ساڵی 1907 نوێنەری ئینگلتەرا لە میسر، واتە حوکمداری میسر "ئێڤلین بارینگ" بوو (کە بە ئۆڤەر بارینگ"یش بانگیان دەکرد، کەسێکی

لووتبەرز بوو.) بە "لۆرد کرۆمەر" ناسراوبوو. لە 30 خەرمانانی 1907، بەلفور لە پەرلەمان پێشنیاری ئەوە دەکا لە کاتی خانەنشینی پەنجا هەزار پاوەنی پێ ببەخشن، وەک پاداشتێک بەرانبەر بەو خزمەتانەی لە میسر پێشکەشی کردوون. بەلفور دەڵێ کرۆمەر بەم جۆرە میسری دروست کرد:

(دەستی لە هەر شتێک دابێ تێیدا سەرکەوتوو بووە (...) ئەو خزمەتانەی لە میسر لە ماوەی بیست و پێنج ساڵی دوایی کردوونی میسریان لەناو رووخانی کۆمەڵایەتی و ئابووری دەرهێنا تا ئەو پێگەیەی کە بە رەهایی بە رای من بووە شتێکی بێ هاوتا لەنێو میللەتانی رۆژهەڵات، هەڵبەت بە هۆی بووژانەوەی دارایی و ئەخلاقی.)(2)

بێگومان بەلفور کەودەن نیە لەخۆوە بڵێ بووژانەوەی ئەخلاقی میسری چۆن پێوانە دەکرێ. ناردنەکانی بەریتانی بۆ میسر یەکسان بوو بە هەموو ئەو ناردنانەی بۆ تەواوی ئەفریقیا دەچوو: ئەمەش نیشانەیەک بوو بۆ بووژانەوەی دارایی بۆ میسر و بۆ ئینگلتەرا بە یەکەوە. (ئەگەرچی هاوتای یەکتر نەبوونە.) بەڵام ئەوەی بە ڕاستی بە هەند وەردەگیرێ، سەرپەرشتی شەرعیانەی بەردەوام و پڕ و ئەزموونکراوی رۆژئاوایە لەسەر وڵاتێکی رۆژهەڵاتی، توێژەرانی زانستی، میسیۆنێرەکان، پیاوانی کاروبار، سوپایی و چەندان پرۆفیسۆر، تا دەگاتە کاربەردەستانی بەرزی وەک کرۆمەر و بەلفور کە پرۆژەی داگیرکردنیان ئامادە دەکرد و دەیانخستە بواری کردەکییەوە، کە لە نیگای ئەوانەوە، ئەوەی دایاندەهێنا و سەرپەرشتیان دەکرد و هەندێ جار بە تۆبزی هێزی هەڵکشانییان دەدایە میسر هەر لە بینەوایی رۆژهەڵاتیانەی تا دەگاتە ئەو ئاستە بەرزە بێوینەیەی ئێستە هەیەتی.

هەروەکو بەلفور دەڵێ، سەرکەوتنی بەریتانیا لە میسر بێوێنەیە، بەڵام ئەم سەرکەوتنە بە هیچ شێوەیەک ناتەقڵانی و بێ هۆ نەبووە. کاروباری میسر بە پێی تیۆرییەکی گشتی بەڕێوەبراوە کە لە لایەن بەلفور خۆی باسی لێوەکراوە، ئەمەش لە تێبینیە گشتییەکانی لەمەڕ شارستانی رۆژهەڵات و لەلایەن کرۆمەر لەمەڕ ئیدارەی کاروباری رۆژانەی میسردا هاتووە. خاڵی هەرە گرینگ لە 1900 تا 1910 ئەوە بوو ئەم تیۆرییە بە شێوەیەکی باوەڕنەکراو سوودی لێ وەرگیرابوو. هۆکاری سەرەکیش ئەوەبوو، تیۆرییەکە خرابووە سەر باری فۆرمێکی هەرە سادە، روون و وردەکار و ئاسان بۆ پەیڕەوکردن. مەسەلەکە هەموو ئەوە بوو لەلایەک رۆژئاوایی هەن لەلاکەی دی رۆژهەڵاتی. هەندێکیان دەبێ باڵادەست بن، ئەوانی دی دەبێ ژێردەستەبن، واتە وڵاتیان دەبێ داگیربکرێ، کاروباری ناوەوەیان دەبێ بە هێزەوە بگیرێتە دەست، خوێن و کاروباری داراییان دەبێ بخرێتە بن دەستی ئەم یان ئەویتر لە زلهێزە رۆژئاواییەکان. جا مەسەلەی ئەوەی کە بەلفور و کرۆمەر توانیویانە ئەم کارە بکەن، هەروەکو پاش کەمێکی دیکە دەیبینین، مرۆڤایەتی ئەوەندە بە توندی برووتێننەوە و بیهێننەوە سەر باری ماهییەتی کولتووری و نەژادییەکەی، لەلایەن خۆیانەوە نیشانەیەکی شەرانگێزی تایبەتی نەبووە ئەوان کردبیان، بەڵکو ئەمە زیاتر ئەوە پیشان دەدا تا چ رادەیەک ئەم بزووتنەوە گشتییە بە ئاراستەی تەوژم بووە، لەو کاتەوەی دەیخەنە بواری کردەکیشەوە چەندە کاریگەر بووە.

تێزەکانی بەلفور لەبارەی رۆژهەڵاتییەکان لافی جیهانی و مەوزوعییەت رەپێش دەخەن. هەرچی هی کرۆمەرە، ئەو بە تایبەتی باسی رۆژهەڵاتییەکان دەکا وەک ئەوانەی لەبەر دەستی بوون و دەبوایە حکومەتیان بکا یان سەرپەرشتیان بکا، سەرەتا لە هیندستان، پاشان بۆ ماوەی بیست و پێنج ساڵی رابردووی خۆی لە میسر، کە

ئەویان کردە کۆنسولگەری گشتی ئیمپراتۆری بەریتانی. "ڕۆژهەڵاتییەکان"ی بەلفور "نەژادێکی ژێردەستە"ی کرۆمەر بوون، ئەمەش بابەتی وتارێکی درێژی ئەو بوو لە " Edinburg Review"ی ڕێبەندانی ساڵی 1908 دا بڵاوبووەوە. لێرەش مەسەلەی سەرەکی ناسینی نەژادە ژێردەستەکان یان ڕۆژهەڵاتییەکانە کە وادەکەن ئیدارەیان ئاسان بێ و پڕ لە قازانج بێ: زانین دەسەڵاتت پێ دەبەخشێ، دەسەڵاتێکی گەورە پێویستی بە زانینێکی زۆرترە،...هتد، هەڵبەت بە پێی دیالێکتیکێکی "زانیاری و کۆنترۆڵ"ی قازانج زۆرتر و زۆرتر هێنەر. ئایدیای کرۆمەر لەسەر ئەو بنچینەیە بوو کە ئیمپراتۆری بەریتانی لەناوناچێ ئەگەر کۆت و پێوەند لەسەر میلیتاریزم و ئێگۆیزمی بارزگانی پایتەخت و "دامەزراوەی ئازاد"ی کۆلۆنی دابنرێ (وەک نەیارانی حکومەتی بەریتانین بە پێی ئەخلاقی کریستیانی.) چونکە ئەگەر، وەک کرۆمەر دەڵێ لۆژیک شتێکە "ڕۆژهەڵاتی تەواو ئامادەیە بوونی لەبەرچاو نەگرێ" بە کەڵکی ئەوە نایێ حکومەتی بکەی و پێوەرە زانستییە هەرەباڵاکانی لەسەر فەرز بکەی یان بەهێز و بە زۆر وای لێ بکەی لۆژیک وەرگرێ، باشترین مێتۆد ئەوەیە لە سنوورەکانی تێبگەی و "زۆری لە خۆت بکەی لەناو ڕەزامەندی نەژادی ژێردەستە هۆیەکی پەیوەندی زۆر بەهێز لە نێوان ئەوانەی حکومەت دەکەن و ئەوانەی حکومەت دەکرێن بدۆزیتەوە".

لە هەموو شوێنێک لە پشت ئاشتکردنەوە و هێمن کردنەوەی نەژادی ژێردەستە توانا و هێزی ئیمپریالی خۆی شاردوتەوە، کە چالاکی و کاریگەرییەکەی زۆرتر لە توانای ورد و ناسکی تێگەیشتن و کەمی بەکارهێنانی دێ وەک لە سەربازەکانی، باج وەرگرە وشکڕنەکانی، هێزە کۆنترۆلکراوەکەی. بە وشەیەک، ئیمپراتۆر دەبێ ژیر و ئاقڵ بێ: دەبێ خواستەکانی خۆی بە کەمترین ئێگۆییزم بگونجێنێ، حەوسەڵەی خۆی بە دیسیپلینی ڕەوان کۆنترۆل بکا.

(دەشێ ئەمە روونتر بێ، ئەمەتە ئەم مانایە دەگەیەنێ کە دەڵێن ڕۆحی بازرگانی دەبێ بخرێتە ژێر هەندێ کۆنترۆل: وێڕای تاووتوێ لەگەڵ هیندییەکان یان میسرییەکان یان لەگەڵ شیلوکەکان لە سودان یان لەگەڵ زوولووەکان، یەکەمین پرسیار بیری لێ بکرێتەوە ئەوەیە ئەمانە کێن ئەم میللەتانە، ئەمانە هەموویان کێن، لە روانگەی نەتەوەییەوە "کە هێشتا هەرزەکارن"، دەبێ پێیانوابێ ئەمانە باشترین بن بۆ خزمەتی بەرژەوەندییەکانیان، ئەگەرچی ئەم خاڵە هێشتا پێویستی بە بیرکردنەوەیەکی قووڵتر هەیە. بەڵام شتێکی سەرەکییە، بۆ هەر حاڵەتێکی تایبەتی، بڕیار بێتە وەرگرتن بە گەڕانەوە بە شێوەیەکی سەرەکی بۆ ئەوەی لە ژێر رۆشنایی ناسین و ئەزموونی رۆژئاوایی گونجێنراو بە هۆی هەندێ تایبەتمەندی لۆکالی، بەوپەڕی وشیارییەوە پێمانوایە باشترە بۆ نەژادێکی ژێردەستە، بێ ئەوەی بگەڕێینەوە بۆ هەر سوود و بەخششێکی هەقیقی یان گریمانکراو کە دەشێ بۆ ئینگلتەرا وەک نەتەوەیەک بگەڕێتەوە یان ئەوەی کە زۆرجار رێی تێدەچێ بە سوود بگەڕێتەوە بۆ هەندێ بەرژەوەندی تایبەتی نوێنەرایەتیکراو بە یەکێک یان چەندین چینی کاریگەری ئینگلیزی. ئەگەر نەتەوەی بەریتانی وەک گشتێک وەرگرین و لە رۆحی خۆی ئەم پرەنسیپە هەڵگرێ و پێداگری لەوە بکا پەیڕەو بکرێ، ئەگەر ئێمە نەتوانین ئەم نیشتمانپەروەریەش دابهێنین نزیک بێ لەوەی لەسەر بنچینەی وردەکاری و تایبەتمەندیی نەژادی بێ یان لەسەر بنچینەی زمانی هاوبەش بێ، لەوانەیە بتوانین برەو بە تەبەعییەتێکی جیهانی بدەین، زەمینەکەی بریتیی بێ لە رێزگرتن، کە هەمیشە پێشکەش بەو بەهرە باڵا و بەو رەفتارە کراوە، کە کاریگەری لەسەر ئەوانی ترە وەک لە خۆی، بەرانبەر بەوەی پێشکەشمان کردووە و پێشکەشی دەکەین سوپازگوزاریمان پێدەگا. دەتوانین هیوای ئەوەمان هەبێ کە لە هەموو حاڵەتێکدا میسرییەک دڵەڕاوکە و دودڵی دایدەگرێ پێش ئەوەی چارەنووسی خۆی بداتە دەست هەر

کەسێکی وەک ئەحمەد عەرابیەکی دی لە ئایندە.(...) کێویەکانی ئەفریقیای ناوەند خۆیان دواجار فێر دەبن سروود لە شەرافەتی خوداوەندی دادپەروەری "ئاسترایێیا ڕێدوکس"بچڕن، بەو شێوەیەی کاربەدەستی ئینگلیزی نوێنەرایەتی دەکا ڕەتی دەکاتەوە شەرابی "جین"ی بداتێ، بەڵام دادپەروەری پیشکەش دەکا. بێجگە لەمە، ئەوسا بازرگانی دەیباتەوە.)(3)

بە کام پێوەر سەرکردە دەبێ "ئیعتیباری قووڵ" بۆ پێشنیارەکانی نەژادی ژێردەستە دابنێ؟ نەیاریی کرۆمەر بۆ ناسیۆنالیزمی میسری ئەمە روون دەکاتەوە، دامەزراوەی لۆکالی ئازاد، نەبوونی داگیرکردنی بێگانە، سەروەری نیشتمانی بشێ بەرگری لە خۆی بکا، ئەم داواکارییانە کە شتێکی ئەوتۆی سەیریان تێدا نەبوو بەردەوام لەلایەن کرۆمەر ڕەت دەکرانەوە، کرۆمەر بێ هیچ تەمومژییەک بەرگری لەوە دەکرد کە "ئایندەی هەقیقی میسر (...) بە ئاراستەی ناسیۆنالیزمێکی ڕێک و ڕاست نیە تەنیا ئەوانە بگرێتەوە کە بە ڕەچەڵەک خەڵکی میسرن (...) بەڵکو ئایندەی میسر لە کۆسمۆپۆلیتیزمێکی فراوانتردایە."(4) نەژادە ژێردەستەکان خاوەن مەعریفەیەکی خۆڕسک نین بزانن چی باشە بۆیان. بەلای زۆری زۆربەیان رۆژهەلاتین و کرۆمەر زۆر باش خەسڵەتیان دەناسێ، چونکە ئەو ئەزموونی هەبووە لە هیندستان و لە میسر. بۆ ئەو، ئەوەی کە ئاسوودەی دەکا لەگەڵ رۆژهەلاتییەکان ئەوەیە، ئەگەرچی لەناو هەڵکەوتی کەمێک جیاواز لێرە و لەوێ، حکومەت کردنیان تا رادەیەک لە هەموو شوێنێک هەمان شتە.(5) ئەمەش ئەو مانایە دەدا کە رۆژهەلاتییەکانیش تا رادەیەک لە هەموو شوێنێک هەمان شتن.

دواجار، دوای ئەم هەموو گەشەپێدانە درێژە، لەوە نزیک دەبینەوە بگەینە دڵی زانینی جەوهەری، لە یەک کاتدا ئەکادیمی و پراکتیکی کە کرۆمەر و بەلفور دوای سەدەیەک لە رۆژهەلاتناسی رۆژئاوایی

مۆدێرن بۆیان بە میرات ماوەتەوە، کە بریتییە لە زانین لە بارەی رۆژهەڵاتییەکان، نەژادیان، خەسڵەتیان، کولتووریان، مێژوویان، نەریت و توانایان. ئەم زانینە هەقیقییە و، کرۆمەریش لەو بڕوایەدایە لە حکومەتکردنی لە میسر بەکاریهێناوە. هێشتا زیاتریش، ئەم زانینە خراوتەوە ژێر تاقیکردنەوە و بواری گۆڕانی تێدا نەبووە، چونکە "رۆژهەڵاتییەکان" لە رووی پێداویستی کردەکییەوە بریتین لە جەوهەرێکی ئەفلاتونی کە هەموو رۆژهەڵاتناسێک (یان هەموو سەرکردەیەکیش) دەتوانێ پشکنینی بۆ بکا و تێی بگا و بیخاتەڕوو. بەم جۆرە، لە بەشی 34 لە کتێبە دوو بەرگییەکەی بە ناوی "میسری نوێ" کە گێڕانەوەیەکی شکۆمەندانە وسەرەکییە لە بارەی ئەزموون و سەرکەوتنی خۆی لە میسر، کرۆمەر باس لە جۆرێک لە رێسای کەسیی تایبەت بە خۆی دەکا لە بارەی حیکمەتی رۆژهەڵاتی:

(رۆژێک "سێر ئەلفرێد لایال" پێی گوتم:"ئەقڵی رۆژهەڵاتی حەز لە دیققەت و وردەکاری ناکا. ئەنگلۆسەکسۆنێک هەرگیز نابێ ئەم حیکمەتە لە یاد بکا." ئەم نەبوونی دیققەت و وردەکارییە دەشێوێ، بە ئاسانی دەبێتە پێچەوانەی هەقیقەت و ڕاستی، ئەمە لە بنچینەدا خەسڵەتی جەوهەری ئەقڵی رۆژهەڵاتییە. ئۆروپی بە وردی کاری ئەقڵی دەکا، هەقیقەتەکان بە روونی، بێ هیچ تەمومژییەک دەخاتەڕوو، ئەو بە سروشت کەسێکی لۆژیکییە، ئەگەرچی لۆژیکیشی نەخوێندووە. ئەو بە سروشت کەسێکە گومان دەکا و پێش ئەوەی دروستیی پێشنیارێک وەرگرێ داوای بەڵگەو دەستاوێژ دەکا. زیرەکییە راهێنراوەکەی وەک جوولەی ئامێری میکانیک بە وردی کار دەکا. هەرچی ئەقڵی کەسیی رۆژهەڵاتییە، ئەگەرچی دیمەنی شەقامەکانییان ناوێزە و جوانە بەڵام لەولاوە تا ئاستێکی زۆر باڵا پوختی و رێکی نوقسانە. شێوازە ئەقڵییەکەی پڕ لە پشتگوێ خستنە. ئەگەرچی عەرەبە کۆنەکان لە زانستی دیالێکتیک گەیشتبوونە ئاستێکی بەرز، بەڵام

نەوەکانیان بە شێوەیەکی بێوێنە بیرکردنەوەی لۆژیکییان نوقسانە. ئەوان بە نەریت ناتوانن دەرەنجامێکی ئاسایی لە هیچ پێشەکییەکی لۆژیکی سادە سەرەڕای دانپیانان بە راستییەکەی دەربێنن. هەوڵبدەی مانایەکی سادە و ساکار لە هەر میسرییەک بە دەست بهێنی، دەبینی لێکدانەوەکانی درێژە و هیچ روونییەکی تێدانیە. لەوانەیە چەندین جار دژی خۆی بووەستێتەوە پێش ئەوەی بگاتە کۆتایی مەسەلەکە. زۆرجاریش لەگەڵ بچووکترین لێپێچینەوە دەبووریتەوە.)

کرۆمەر پاشان وەسفی عەرەب و رۆژهەلاتییەکان دەکا وەک کەسانی ساویلکە، "دوور لە هەموو وزە و دەسپێشخەرییەک"، زۆر مەیلیان بە لای "ستایش و مەرایی" و پیلان و فێڵ و شەرانگێزییە بەرانبەر بە گیانەوەران، رۆژهەلاتییەکان ناتوانن لەسەر شەقام و شۆستە بڕۆن (ئەقڵی شێواویان ناتوانێ لەوە بگا کە زیرەکیی ئۆروپییەک خێرا تێی دەگا: شەقام و شۆستە بۆ ئەوە کراون مرۆ لەسەری بڕوا)، رۆژهەلاتییەکان بە رەگەز درۆزنن، هەموویان "گێلێکی خەمۆکی و پڕ لە گومانن" و پێچەوانەی هەموو جۆرە روونی و راستگۆیی و بەگزادەییەکن کە نەژادی ئەنگلۆسەکسۆن پێی ناسراوە. (6)

کرۆمەر هیچ رەنجێک ناداتە خۆی ئەوە بشارێتەوە کە بۆ ئەو، رۆژهەلاتییەکان هەرگیز جگە لە ماتریالی مرۆیی زیاتر نەبوونە کە لەسەر ئەوان لە کۆلۆنییە ئینگلیزییەکان حکومەتی کردووە. "هەروەکو چۆن من لە دیپلۆمات و کاربەدەستێک زیاتر نەبوومە، بواری توێژینەوەم مرۆ بووە، بەلام کە مەسەلەکە ئەوە بێ حکومەتییان بکەی، کرۆمەر دەڵێ: (...) بەوەندە دەوەستم ئەو هەقیقەتە تۆمار بکەم، بە هەر چەشنێک بێ، رۆژهەلاتی بە شێوەیەکی گشتی تەواو پێچەوانەی ئۆروپییەک قسە دەکا و بیردەکاتەوە."(7) وەسفەکانی کرۆمەر بێگومان بەشێکی لەسەر بنچینەی تێبینی راستەوخۆ دامەزراون،

ئەگەرچی لێرە و لەوێ وەک سەرچاوە دەگەڕێتەوە بۆ ئۆتۆریتێی ئۆرتۆدۆکسی (سونەتی) ڕۆژهەڵاتناسی (بە تایبەتی بۆ ئەرنست ڕێنان و کۆنستانتنا دو ڤۆلنێ) بۆ پشتگیری کردنی ڕوانینەکانی. بە چەشنێکی دیکەش پشت بەو ئۆتۆریتییە دەبەستێ کاتێ کە دەیەوێ ئەوە ڕوون بکاتەوە بۆچی ڕۆژهەڵاتییەکان بەو شێوەیەن. کرۆمەر بۆ ساتێکیش چییە هیچ گومانێکی نیە کە هەموو زانینێک لەسەر ڕۆژهەڵاتی لەگەڵ ڕوانینەکانی بۆچی ڕۆژهەڵاتی بەم چەشنەن تێکدەکاتەوە، هەڵبەت بە پێی وەسفی بۆ میسرییەکان کە دەڵێ کە لێپێچینەوەیان لەگەڵ دەکرێ دەبووریێنەوە، کە ڕۆژهەڵاتی تاوانبارە، تاوانەکەی ئەوەیە: ڕۆژهەڵاتی ڕۆژهەڵاتییە، ئەم درێژدادڕیەش هەروەکو باوە قبوڵ دەکرێ، هەروەکو چۆن دەشێ ئەم درێژدادڕیە بنووسرێ بێ ئەوەی بگەڕێینەوە بۆ لۆژیک یان ڕێکی و پوختی ئەقڵی ئۆروپییەکان. بەم جۆرە هەموو دەرچوونێک هەر لەوەوە کە وەک پێوەرێک ناسراوە بۆ خەسڵەتی مرۆی ڕۆژهەڵاتی وەک دژە سروشت دێتەبەرچاو: دوا ڕاپۆرتی ساڵانەی کرۆمەر کە لە میسرەوە نێردراوە وەک سەرەنجامێک، دەڵێ ناسیۆنالیزمی میسری "ئایدیایەکی تەواو نوێیە" و ڕووەکێکی بێگانە و ناوێزەیە وەک لەوەی خۆماڵی بێ".(8)

لەو باوەڕەدام ئێمە بە هەڵەدا دەچین ئەگەر بە کەم سەیری یەدەگی مەعریفی بەدەستهاتوو، کۆدەکانی ئۆرتۆدۆکسی ڕۆژهەڵاتناسی بکەین کە هەمووەدەم سەرچاوەن بۆ بەلفور و کرۆمەر و بۆ نووسینەکان، بۆ هەڵوێستی سیاسییان. ئەگەر بە سادەیی بڵێین ڕۆژهەڵاتناسی بریتییە لە بەئەقڵانیکردنی ڕێساکانی کۆلۆنی، ئەمە واتە بێئاگایی لەوەی تا ئاستێک کۆلۆنیالیزم هەر لە سەرەتاوە بۆتە بەهانە بۆ ڕۆژهەڵاتناسی نەک دوای بوونی.

مرۆیەکان هەردەم جیهانیان دابەشی چەند هەرێمێکی جیاواز کردووە، ئیتر ئەو هەرێمانە هەقیقی بووبن یان خەیاڵی. چەندان ساڵی

ویستووه بگره چەندان سەدەی ویستووه تا گەیشتوونەتە دیاریکردنی ڕەهای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا کە بەلفور و کرۆمەر بەم ئاستە ڕەزامەندییەوە قبوڵی بکەن. بێگومان کۆمەڵێک سەفەری دۆزینەوە، کۆمەڵێک پەیوەندی بازرگانی و جەنگی تێدابووە. بەڵام بێجگە لەمەش، هەر لە ناوەڕاستی سەدەی هەژدەمەوە، پەیوەندییەکانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دوو پێکهاتەی سەرەکی تێدابووە. یەکێکیان ئەوەبووە کە ئۆروپا زانینێکی سیستەماتیکی و هەڵکشاوی لەسەر ڕۆژهەڵات هەبووە، ئەم زانینە بە هەقیقەتی کۆلۆنیالی و بە بەرژەوەندیەکی گشتی بۆ بێگانەکان و بە زانستە نائاساییەکان بەهێزکرابوو وەک: ئیتنۆلۆژی، ئەناتۆمی بەراوردکاری، فیلۆلۆژی و مێژوو، بێجگە لەمەش، ئەم زانینە سیستەماتیکیە بارستەیەکی زۆر لە کاری ئەدەبی بەرهەمهێنراو لەلایەن ڕۆماننووسان و شاعیران و وەرگێرەکان و گەڕیدە بەهرەمەندەکانیشی دێتە سەر.

پێکهاتە دیارەکەی دیکەی ئەو پەیوەندییانە ئەوەیە ئۆروپا هەردەم لە پێگەی بەهێزدا بووە، ئەگەر لە پێگەی باڵادەستیدا نەبووبێ. ناتوانین نیشانەیەک بۆ دەربڕین لەم کردەیە بدۆزینەوە، تەنیا دەتوانین بڵێین ڕاستە دەکرا بشاردرێتەوە یان نەهێڵرێ، هەروەکو چۆن بینیمان بەلفور دان بە "شکۆمەندی و مەزنیی" شارستانی ڕۆژهەڵاتدا دەنێ، بەڵام پەیوەندی جەوهەری لە بواری سیاسی، کولتووری، لە ڕووی ئاینییش، بەو شێوەیەیە لە ڕۆژئاوا وەریان دەگرت (کە ئەمە پەیوەندی بە ئێمەوە هەیە) وەک پەیوەندییەک لە نێوان دوو شەریکی بەهێز و لاواز.

زاراوەی زۆر بەکارهات بۆ دەربڕین لەم پەیوەندییە: بەلفور و کرۆمەر بە شێوەیەکی بەرچاو زۆریان بەکاردەهێنا، وەک: ڕۆژهەڵاتی کەسێکی نائەقڵانییە، بێ ئەخلاقە، منداڵکارە، "جیاوازە"، بە هەمان شێوە ئۆروپییەک: کەسێکی ئەقڵانییە، خاوەن فەزیلەتە، پێگەیشتووە،

"ئاسایی"ە. بەڵام بۆ ئەوەی زیاتر برەو بەم پەیوەندییە بدەن، هەردەم گرینگییان بەوە دەدا کە رۆژهەڵاتی وابببینن لەناو جیهانێک تایبەت بە خۆی دەژین، جیاواز بەڵام تەواو رێکخراو، جیهانێک خاوەن سنووری نیشتمانی، خاوەن کولتوور و ئێپیستیمۆلۆژی سەر بە پرەنسیپی توندوتۆڵی ناوەکی خۆی. لەگەڵ ئەمەش، ئەوەی کە روونی و ناسنامەی خۆی دەدایە جیهانی رۆژهەلات، لە ئەنجامی توانا و رەنجی خۆی نەبووە، بەڵکو زیاتر ئەمەیان دەگەڕایەوە بۆ زنجیرەیەکی ئاڵۆز لە بەکارهێنانی زیرەک کە ئەو توانایەی دەدایە رۆژئاوا رۆژهەڵات دیاری بکا و بیناسێنێ. بەم جۆرەیە کە هەردوو سیفەت و پێکهاتەکەی ئەم پەیوەندییە کولتوورییە کە پێشتر باسم کردن دەگەنەوە یەکتری. لەبەرئەوەی زانین لەسەر رۆژهەڵات لە هێزەوە هاتووە، ئەو مانایە دەدا کە رۆژهەڵات داهێنانی رۆژئاوایە، رۆژهەڵاتی و جیهانی رۆژهەڵاتی. لە زمانی کرۆمەر و بەلفور، رۆژهەڵاتی وا نیگار کراوە وەک شتێک کە حوکمی لەسەر بدرێ (وەک چۆن لە دادگاکان روودەدا)، شتێک کە دەتوانین تۆژینەوەی لەسەر بکەین و وەسفی بکەین (وەک چۆن لە سەربردەی پیشەییدا هەیە CV) شتێک کە چاودێری بکرێ (وەک لە قوتابخانە و لە زیندان) شتێک وەک وێنە و جوانکاری تێدابێ (وەک لەو کتێبانەی لەبارەی گیانەوەرانن.) لە هەر یەکێک لەم حاڵەتانەدا، رۆژهەڵاتی بریتییە لە ناواخن و نوێنەرایەتیکراو لەلایەن ستروکتوری باڵادەست. ئەم ستروکتورانە لە کوێوە دێن ؟

هێزی کولتووری شتێک نیە بشێ بە ئاسانی قسەی لەبارەوە بکرێ. یەکێ لە بابەتەکانی ئەم کتێبە روونکردنەوە، شیکردنەوە و لێکدانەوەی رۆژهەڵاتناسییە وەک راهێنانێکی هێزی کولتووری و پرسیارکردن لەم بارەیەوە. بە چەشنێکی دی، باشترە خۆ لە قەرەی ئەوە نەدەین بە ئایدیای گشتی کۆنسیپتێکی ئەوەندە پڕ راز و ئەوەندە

گرینگ لێکبدەینەوە پێش ئەوەی ماتریالێکی زۆرمان شی نەکردبێتەوە. بەڵام وەک سەرەتایەک دەتوانین ئەوە بڵێین: لە سەدەی نۆزدەم و سەدەی بیستەم، لە رۆژئاوا، لەو گریمانەوە لەبارەی رۆژهەڵاتەوە رۆیشتووین وێڕای هەموو ئەوەی تیایەتی، ئەگەر زۆر بە سادەیی رۆژهەڵات لە خوارەوەی رۆژئاوا نەبووبێ و بەرانبەری کەم دەستەڵات نەبووبێ، بەلای کەمی پێویستی بەوە دەبوو تۆژینەوەی لەبارەوە بکرێ و لەلایەن ئەوەوە راست بکرێتەوە. کەواتە رۆژهەڵاتناسی زانستێکە لەسەر رۆژهەڵات کە شتەکانی رۆژهەڵات دەخاتە ناو پۆل، دادگا، زیندان، کتێبی خوێندن یان کتێبی رابەر، بۆ شیکردنەوە و لێکۆڵینەوە لێیان، دادگایی کردنیان، چاودێری کردنیان یان حکومەت کردنیان.

لە ماوەی بیست ساڵی سەرەتای سەدەی بیستەم، پیاوانی وەک کرۆمەر و بەلفور توانیان ئەوە بڵێن کە وتیان، ئەوان توانییان بڵێن چونکە نەریتێکی رۆژهەڵاتناسی هەبوو کە دەگەڕایەوە پێش سەدەی نۆزدەم و وەک سەرچاوەیەکیش، وشە و ئیماژ (وێنا)، گوتار و رەوانبێژییەکی پێشکەش دەکردن بۆ گوتن. لەگەڵ ئەمەش رۆژهەڵاتناسی بەهێز دەبوو و خۆی بەو دڵنیاییەوە بەهێز دەکرد کە ئۆروپا یان رۆژئاوا بەسەر بەشێکی گەورەی گۆی زەوی زاڵ و باڵادەستە. ئەو ماوەیەی دامەزراوە، ناواخنی رۆژهەڵاتناسی زۆر گەشەی کرد، لە هەمان ئەم ماوەیەدا ئۆروپا دەگاتە بەرزترین ئاستی گەشە و بڵاوبوونەوەی خۆی: لە 1815 تا 1914، ئیمپراتۆری کۆلۆنیالی راستەوخۆی ئۆروپا، لە رێژەی 35% گەیشتە رێژەی 85% لە رووبەری گۆی زەوی، هەموو کیشوەرەکان بەریان کەوت بە تایبەتی ئەفریقیا و ئاسیا.

هەردوو ئیمپراتۆرە سەرەکییەکەی ئینگلیزی و فرانسی، لە هەندێ حاڵەت شەریک و هاوبەشی یەکتر بوون، بەڵام لە هەندێ حاڵەتی دی

ڕکابەر و نەیاری یەکتر بوون. لە ڕۆژهەڵاتیشەوە، لە لێوارەکانی "ڕۆژهەڵاتی مێدیترانێ"وە (دەریای ناوەڕاست) تا دەگییە هیندۆچین و مالیزیا، ئەو خاکە کۆلۆنیالییانەی هەیانبوو، ئەو زۆنی کاریگەرییە ئیمپریالییەی بەسەریدا رادەگەیشتن، لە تەنیشت یەکتر بوون یان تێکیان دەکردەوە و گەلێ جاریش دەبوونە بابەتی ململانێ و دووبەرەکی. بەڵام لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لەناو وڵاتانی عەرەبی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کە ئیسلام تێیدا بە گوێرەی گریمانەکان خەسڵەتی کولتووری و نەژادیی دەستنیشان دەکرد، بەریتانی و فرانسییەکان لێی دەگەیشتنە یەکتری و دەگەیشتنە "ڕۆژهەڵات"یش، هەڵبەت وێڕای خەستی و نەرمی و ئاڵۆزییەکی گەلێ زۆر. بۆ ماوەیەکی زۆر لە سەدەی نۆزدەم وەک لۆرد سالسبێری لە 1881 دەیگوت، ڕوانینی هاوبەشی ئەم دووانە لەسەر ڕۆژهەڵات کێشەی ئاڵۆز و پڕگرێی دروست دەکرد:" کە هاوپەیمانێکی دڵسۆزت دەبێ و ئامادەیە بچێتە ناو وڵاتێک کە تێیدا بەرژەوەندییەکی زۆرت دەکەوێتە بەر مەترسییەوە، سێ ڕێگات لە پێشە. دەتوانی ڕەتی کەیتەوە، یان هەڵوێستێکی مۆنۆپۆل وەرگری یانیش بەشداری پێ بکەیت. ڕەتکردنەوە واتە جێگیرکردنی فرانسییەکان لەسەر ڕێگەمان بۆ هیندستان، وەرگرتنی هەڵوێستی مۆنۆپۆلیش وەک نزیکبوونەوە لە مەترسی ڕوودانی جەنگ بوو، لەبەرئەوە بڕیارماندا ببینە هاوبەش لەگەڵ یەکتری."(10)

بەم جۆرە، بوونە هاوبەشی یەکتر وەک ئەوەی ئێستە دەیبینین. ئەوەی لە نێوان خۆیان دابەشیان کرد، هەڵبەت، هەر تەنیا خاک یان قازانج یان سەرووەری نەبوو، بەڵکو ئەو جۆرە دەستەڵاتە ڕۆشنگەرییەش بوو کە من بە ڕۆژهەڵاتناسی پێناسەی بۆ دەکەم. ڕۆژهەڵاتناسی بە مانایەک بریتی بوو لە کتێبخانە، ئەرشیڤەکان و ئەو زانیارییە گشتییانەی بەیەکەوە بە دەستیان دەگەیشت. ئەوەی ئەم

ئەرشیڤەی بەیەکەوە دەبەستەوە بریتی بوو لە ماڵباتێک لە ئایدیا و کۆمەڵێکی یەکگرتوو لە نرخ و بەها کە بە شێوەی جیاجیا کاریگەری خۆیان نواندووە. ئەم ئایدیایانەش خەسڵەتی ڕۆژهەڵاتیەکان پیشان دەدەن: وەک پێدانی ڕەفتاری دەروونی ڕەچەڵەکناسی و ئەتمۆسفێرێک، هێشتا زیاتریش، ڕێ بە ئۆروپییەکان دەدا تاووتوێ لەگەڵ ڕۆژهەڵاتییەکان بکەن، هەتا ڕێی ئەوەشیان پێدەدا بە چەشنێک بیانبینن وەک دیاردەیەک خاوەن خەسڵەتێکی ڕێک.

بەڵام، وەک کۆمەڵێک ئایدیای درێژخایەن، کۆنسێپتە ڕۆژهەڵاتناسییەکان کاریگەرییان لەسەر ئەوانە هەبووە کە بە ڕۆژهەڵاتی ناسراون بە هەمان ئاست کاریگەری لەسەر ئەوانەش هەبووە کە بە ڕۆژئاوایی یان بە ئۆروپی ناسراون. بەکورتی، ڕۆژهەڵاتناسی باشتر وەک گشتێک لە بەربەست و سنووری فیکر دێتە ناساندن وەک لە ڕێبازێکی پۆزەتیڤ. ئەگەر ماهییەتی ڕۆژهەڵاتناسی ئەو جیاوازییە ڕەگاژۆیە بێ لە نێوان باڵادەستی ڕۆژئاوا و کەم دەستەڵاتی ڕۆژهەڵات، دەبێ خۆمان ئامادە بکەین بۆ ئەوە چۆن، ڕۆژهەڵاتناسی لە گەشەسەندنی خۆی و مێژووی دواتری خۆی ئەم جیاوازییەی قووڵ کردۆتەوە، نەک هەر ئەمە بەڵکو بەهێزیشی کردووە. کاتێ کە بووە نەریتێکی باو بۆ بەریتانیای گەورە، بە درێژایی سەدەی نۆزدەم، کارمەند و کاربەدەستەکانی لە هیندستان و شوێنانی دی لە تەمەنی پەنجا ساڵییەوە خانەنشین بکا، هەنگاوێک لە پوختەکردن و قووڵترکردنەوەی ڕۆژهەڵاتناسی چوونە پێشەوە، هەرگیز ڕێگە بە ڕۆژهەڵاتییەک نەدراوە ڕۆژئاواییەک ببینێ پیر بێ و دووچاری شێوان بێ، هەرگیز پێویست نەبووە بۆ ڕۆژئاواییەک خۆی لە چاوی نەژادێکی ژێردەستە و ڕەعییەتدا ببینێ ئەگەر وەک لاوێک نوێنەری شایەک نەبووبێ، لاوێک پڕ لە چالاکی و ئەقڵانی و هەمیشەش بە ئاگا.

ئایدیاکانی ڕۆژهەڵاتناسی لە سەدەی نۆزدەم و سەدەی بیستەم هەندێ فۆرمی جیاوازیان وەرگرت. بە پلەی یەکەم، ئۆروپا لە رابردووی خۆی ئەدەبیاتێکی زۆری لەسەر ڕۆژهەڵات هەبوو، بە میرات بۆی مابووەوە. یەکێ لە تایبەتمەندییەکانی کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم کە ئێمە بە سەرەتای ڕۆژهەڵاتناسی مۆدێرنی دادەنێین، ئەوەی کە لەم ماوەیە روویدا بە پێی روانینی ئێدگار کینێ (13) بریتییە لە ڕێنێسانسی "بووژانەوە" ڕۆژهەڵاتناسی. لەناکاو، نەوەیەک لە بیرمەندان، پیاوانی سیاسەت، هونەرمەندان دەردەکەون، هوشیارییەکی نوێ لەبارەی ڕۆژهەڵات و چین و مێدیترانێ سەری هەڵدەدا، ئەمەش بەشێکی دەگەڕایەوە بۆ دۆزینەوە و وەرگێڕانی تێکستە ڕۆژهەڵاتییەکان وەک سانسکریتی، زەند یان عەرەبی، هەروا بۆ سەرهەڵدانی روانینێکی نوێ لەمەڕ پەیوەندی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا.

ئەوەی لەگەڵ مەبەستەکانی من دەگونجێ، داگیرکردنی میسرە لەلایەن بۆناپارتەوە لە ساڵی 1798 کە وەک تۆنێک بوو درا بە پەیوەندی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، ئەم داگیرکردنەش لە کۆمەڵێک روانگەوە مۆدێلێکی دەستبەسەرداگرتنی راستەقانی زانستی بوو بۆ کولتوورێک لەلایەن کولتوورێکی دی کە بەلای زۆری بەهێزتر بووە. بێگومان وابوو، داگیرکردنی میسر چەندان پرۆسەی خستە نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا کە ئەمڕۆش هێشتا بەسەر روانگەی کولتووری و سیاسیماندا زاڵە. هێرش بۆ سەر میسر لەلایەن بۆناپارت، وێڕای شاکارە زانستییەکەی بەناوی "وەسفی میسر" کە لەلایەن چەندان کەس دانراوە، دیمەن و دیکۆڕی پێشکەش بە ڕۆژهەڵاتناسی کردووە، چونکە سەرەتا میسر، پاشان وڵاتانی دیکەی موسلمان بە رەوتێکی زیندوو کران بە بواری لێکۆڵینەوە بۆ تاقیگە و شانۆی زانینی

ڕۆژئاوایی کاریگەر لەسەر ڕۆژهەڵات. کەمێک دوورتر دەگەڕێمەوە سەر ئەم ئەڤانتورە ناپۆلیۆنییە.

لەگەڵ ئەزموونێکی لەم جۆرەی سەرەوە، ڕۆژهەڵات وەک سەرچاوەیەکی زانین بۆ ڕۆژئاوا خۆی نوێ کردۆتەوە و، سەرەنجام ئەم دووەەمین فۆرمە نوێیەش ڕۆژهەڵاتناسی سەدەی نۆزدەم و بیستەمە. هەر لە سەرەتای ئەو ماوەی کە من لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکەم، ڕۆژهەڵاتناسەکان لە هەموو لایەکەوە ئاواتی ئەوەیان لا دروست بوو دۆزینەوەکانی خۆیان، ئەزموونەکانیان، ڕوانینەکانیان بە زاراوەی مۆدێرن داڕێژن، ئایدیاکانی خۆیان لەمەڕ ڕۆژهەڵات بخەنە ناو پەیوەندی خەست لەگەڵ واقیعی سەردەمی خۆیان. بۆ نموونە، ئەرنست ڕێنان ساڵی 1848 تۆژینەوەکانی خۆی لەبارەی زمانناسی، لەسەر زمانە سامییەکان پێشکەشکرد، ڕێنان تۆژینەوەکانی بە شێوازێک نووسیبوو کە زۆربەی دەستەلاتی خۆی لە ڕێزمانی بەراوردکاری، ئەناتۆمی بەراوردکاری و تیۆرەکانی نەژادی ئەو سەردەمە هەڵێنجابوو، ئەمەش ڕوویێکی گەشی بەخشیبووە ڕۆژهەڵاتناسییەکەی ئەو (ڕووە خراپەکەشی نیشان دەدا کە هەر لەوکاتەوە وەک خۆی ماوەتەوە) چۆن دەکەوێتە بن کاریگەری بزووتنەوەی مۆدە فیکرییە ڕاگوزارەکان لە ڕۆژئاوا، بە هەمان شێوە بن کاریگەری ئەو بزووتنەوانەش کە کاریگەری دروستییان هەبووە لەسەر ڕۆژهەڵاتناسی، هەر لە ئۆتۆپیزمەوە بگرە تا دەگاتە ئیمپریالیزم، بە تێپەڕین بە فەلسەفەی پۆزەتیڤیزم، مێژووناسی، داروینیزم، نەژادناسی، فرویدیزم، مارکسیزم، شپنگلەریزم. بەڵام، وەک زۆربەی زانستە سروشتییەکان و زانستە مرۆییەکان، ڕۆژهەڵاتناسیش بووە خاوەن نموونە "پارادیگم"ی تۆژینەوەی خۆی، گرووپی توێژەرانی خۆی، دامەزراوەی خۆی. بە درێژایی تەواوی سەدەی نۆزدەم، ئەم بوارە بووە خاوەن پرێستیژێکی زۆر و

دامەزراوەی زۆر: "کۆمەڵەی ئاسیایی" (فرانسی)، "کۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی" (بەریتانی)، "کۆمەڵەی رۆژهەڵاتیی ئەلمانی، "کۆمەڵەی رۆژهەڵاتیی ئەمریکی، ئەمانە ناووبانگێکی زۆریان پەیدا کرد و هەڵبەت کاریگەرییەکی زۆریش. لەهەمان کات، ژمارەی کورسییەکانی لێکۆڵینەوەی رۆژهەڵاتناسی لە هەموو ئۆروپا زیادی کرد، هۆیەکانی بڵاوکردنەوەشی زۆر بوو. گۆڤارە وەرزییەکانی تایبەت بە رۆژهەڵاتناسی هەر لە گۆڤاری "دۆزینەوەکانی رۆژهەڵات"ی ئەلمانییەوە لە ساڵی 1809 زۆر بوون و دەستیان هەبوو لە زۆرکردنی زانین و ناسینی رۆژهەڵات و زۆرکردنی پسپۆڕی جیاجیا لەم بوارەوە.

لەگەڵ ئەمەش، تەنیا بەشێکی بچووک لەم چالاکییە و ژمارەیەکی تەواو کەم لەم دامەزراوانە بە ئازادی پەرەیان سەند، چونکە، رۆژهەڵاتناسی بە فۆرمە سێیەمەکەی سنووری بۆ فیکر لەبارەی رۆژهەڵات دەسەپاند. لەو سەردەمەدا، هەتا بەهرەمەندترین نووسەرانی پڕ ئەندێشە و خەیاڵیش، کەسانی وەک فلۆبێر، نێرڤال یان سکۆت، لە نووسینیان یان لە هەست و بینینیان بەرانبەر بە رۆژهەڵات بێگومان هەراسان بوونە، راستە، رۆژهەڵاتناسی دواجار بریتییە لە روانگەیەکی سیاسی بۆ واقیع، ستروکتورەکەی لە جیاوازی نێوان ئەوەی ماڵییە و ئەوەی ناسراوە (وەک ئۆروپا، رۆژئاوا "ئێمە") و ئەوەی بێگانە و ئەوەی نەناسراوە (وەک رۆژهەڵات "ئەوان") قووڵتر دەکاتەوە. ئەم روانگەیە، بە چەشنێک، هەردوو جیهانی داهێناوە و خزمەتی کردوون، پاشان بە ئەندێشەکراوە: رۆژهەڵاتییەکان لە جیهانی خۆیان دەژین، "ئێمە"ش لەناو جیهانی خۆمان، ئەم روانگەیە و واقیعی ماتریالیش پشتگیری کاری یەکترین و بەیەکەوە کاردەکەن و هەڵدەکەن. ئەگەر هەندێک ئازادیش لەم نێوانە هەبێ، ئەوا هەردەم پارسەنگی بەلای رۆژئاوایە، چونکە کولتوورەکەی بەهێزترە، چونکە

دەتوانێ بچێتە ناو نهێنی مەزنیی ئاسیایی، هەروەکو دزرائیلی دەیگوت: خۆی پێوەدەنووسێنێ و فۆرمی خۆی دەداتێ. لەگەڵ ئەمەش تا ئێستە تێبینی وشە و دەستەواژەی تایبەت بەم پارسەنگە و بە سنوورەکانی ئەم روانگەیەمان نەکردووە. ئەوەی دەمەوێ پیشانی بدەم ئەوەیە کە هەقیقەتی رۆژهەڵاتناسی لەیەک کاتدا نامرۆڤانە و خۆسەپێنە. دیاریکردنی سنوورەکانی، بە هەمان شێوە دامەزراوەکانی، کاریگەرییە جیهانییەکەی، تا ئەمرۆ خۆی راگرتووە.

بەڵام رۆژهەڵاتناسی چۆن کاری دەکرد، ئێستە چۆن کار دەکات؟ چۆن دەتوانین هەمووی بەیەکەوە وەک دیاردەیەکی مێژوویی، مۆدێکی فیکری، کێشەی هاوچەرخ و واقیعێکی ماتریالی وەسف بکەین؟ لێرەوە جارێکی دی خەیاڵمان بۆ کرۆمەر دەچێتەوە کە کەسێکی تەکنۆکراتی بێوێنەی ئیمپراتۆری بوو، بەڵام یەکێکیش بوو لەوانەی سوودیان لە رۆژهەڵاتناسی وەرگرتبوو، ئەو دەتوانێ وەڵامی بنچینەییمان بداتەوە. لە وتاری "حکومڕانی نەژادە ژێردەستەکان"دا، خۆی لە قەرەی پرسیاری وا دەدا: چۆن بەریتانیای گەورە، کە نەتەوەیەکە لە تاکەکەسەکان، دەتوانێ ئیدارەی ئەم ئیمپراتۆرە پان و بەرینە بە پێی هەندێ پرەنسیپی بەڕێوەبەر بکا؟ کرۆمەر "کاربەدەستی لۆکالی" کە وەک پسپۆڕێک جیهانی خۆی باش دەناسێ و لە هەمان کات کەسایەتیەکی ئەنگلۆسەکسۆنیشی هەیە، بەرانبەر بە دەستەڵاتی ناوەندی دادەنێ کە لە لەندەنە. "یەکەمیان دەتوانێ ئەو بابەتانە بگرێتە ئەستۆی خۆی کە سەر بە بەرژەوەندی لۆکالین بە چەشنێک دەشێ ئەنجامی ئەمە زیان یان مەترسی بن بۆ بەرژەوەندییەکانی ئیمپراتۆری."دەستەڵاتی ناوەندیش لە حاڵەتێکدایە خۆی لەو مەترسییانە لابدا کە لێیەوە پەیدا دەبن. لەبۆچی ؟ چونکە ئەم دەستەڵاتە دەتوانێ "وەزیفەی هارمۆنی و رێکی بەشە جیاجیاکانی ماشێنەکە مسۆگەر بکا" و " دەبێ هەوڵبدا بە پێی توانای شیاو، ئەو

دۆخە بێنێتە ئاراوە کە دەبنە یاوەری حکومەتی سەر بە ئەو".(14) ئەم شێوازی قسەکردنە روون نیە و سەرنجڕاکێشیش نیە، بەڵام ئایدیاکە وەرگرتنی سەخت نیە. کرۆمەر روانگەیەکی هەیە وەک کورسییەکی دەستەڵات بێ کەوتبێتە رۆژئاوا و وەک ماشێنێکی بەرین بێ هەموو شتێک بگرێتە خۆی و تیشک بەرەو رۆژهەڵات بهاوێژێ، پشتگیری دەستەڵاتی ناوەند دەکا بەڵام هەر لەلایەن ئەویشەوە فەرمانی پێدەکرێ. باسکەکانی ئەم ماشێنە لە رۆژهەڵاتەوە خۆراکی بۆ دەهێنێ، وەک ماتریالی مرۆیی، سامانی ماتریالی "چوزانم چیتر" هەر خۆی ئامادەی دەکات و دواتر دەیگۆڕێ بۆ دەستەڵاتی زیاتر. توێژەری پسپۆڕیش ئەم ماتریالە سادەیەی رۆژهەڵاتی راستەوخۆ بۆ جەوهەرێکی بەسوود وەردەگێڕێ: بۆ نموونە، رۆژهەڵاتی دەبێتە نەژادێکی ژێردەستە، حاڵەتێکی دەروونی "رۆژهەڵاتی"، هەموو ئەمەش بۆ بەهێزکردنی "ئۆتۆریتێ"ی وڵات. "بەرژەوەندییە لۆکالییەکان" بریتین لە بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی رۆژهەڵاتناس، "بەرژەوەندی ناوەند" بریتییە لە بەرژەوەندی گشتی تەواوی کۆمەڵی ئیمپراتۆری. ئەوەی کرۆمەر دەیبینێ زۆر بە وردی ئیدارەی زانینە لەلایەن کۆمەڵ، مەسەلەکە ئەوەیە زانین (ئەگەر لە ئاستێکی زۆر پسپۆڕیش بێ) بە پلەی یەکەم لەلایەن نیگەرانی و دڵەڕاوکەی پسپۆڕێک رێکخراوە، پاشان لەلایەن نیگەرانی و دڵەڕاوکەی گشتی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی دەستەڵاتێک رێکخراوە. کاریگەریی هاوبەشی بەرژەوەندییە لۆکالی و ناوەندییەکان تێکەڵن، بەڵام بە هیچ شێوەیەک ئەم تێکەڵییە بە رێکەوت نیە.

با حاڵەتی تایبەتی کرۆمەر وەرگرین وەک کاربەدەستێکی ئیمپراتۆری: ئەو دەڵێ "تاقە بابەتی توێژینەوەکانی مرۆڤیشە". کاتێ کە "پۆپ" یش گوتی تاقە بابەتی مرۆناسی مرۆیە، ئەو مەبەستی لە هەموو مرۆ بوو، "هیندییە هەژارەکان"یشی دەگرتەوە، کەچی لەلای

کرۆمەر ئەو (...یشە) تەنیا هەندێ مرۆ دەگرێتەوە، وەک رۆژهەڵاتییەکان، دەشێ جیابکرێنەوە وەک تاقە بابەتی تۆژینەوە خۆی. تاقە بابەتی تۆژینەوە خۆی "بەم مانایە" رۆژهەڵاتییەکانی رۆژهەڵاتناسییە، کە جیاکراونەتەوە بە شێوەی تاقە بابەتێک لە فۆرمەکانی دیکەی زانین، بەڵام لە دواجاردا بەسوود (چونکە کۆتایی پێهاتووە) لە پەیوەندی لەگەڵ واقیعی ماتریالی و کۆمەڵایەتی کە لە هەموو ساتێکدا هەموو زانینێک گڵ دەداەوە و پشتگیری لە هەموو زانینێک دەکا و سوودی خۆی پێدەبەخشی. لێرەوە رێکخستنێک لە سەرووەری نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا پەیدا دەبێ، زنجیرەیەکی بێنرخی بوون کە رۆژێک لەلایەن "کیپلینگ"ەوە بە روونترین شێوە خراوەتەڕوو.

(بارگیر، ئەسپ، فیل، یا گا بۆ کێڵان، گوێڕایەڵی خاوەنەکەی دەکا، خاوەنەکەی گوێڕایەڵی عەریفەکەی (گروهبان یان چاوش)، عەریف گوێڕایەڵی سەرتیپ دەکا، سەرتیپ گوێڕایەڵی فەرماندە دەکا، فەرماندە گوێڕایەڵی سەرهەنگ دەکا، سەرهەنگ گوێڕایەڵی سوپاسالار دەکا کە سەرپەرشتی سێ تیپ دەکا، سوپاسالار گوێڕایەڵی ژەنەڕاڵی سەرەوەی خۆی دەکا، ئەمەش گوێڕایەڵی جێگری شا دەکا، جێگری شا-ش بۆ خۆی خزمەتکاری شاژنە.)(15)

ئەم زنجیرە تۆقێنەرە پلەدارییە دەبێ بە توندوتۆڵی دروست کرابێ، "وەزیفەی هارمۆنی" کرۆمەر دەبێ بە توندوتۆڵی ئاراستە کرابێ، بە شێوەیەک رۆژهەڵاتناسیش دەتوانێ هێزی رۆژئاوا و لاوازی رۆژهەڵات بەو شێوەیەی رۆژئاوا دەیبینێ دەربڕێ. ئەم هێزە و ئەم لاوازییە دەبێ بە قەد ئەوە بەشێکی دانەبڕاو بن لە رۆژهەڵاتناسی وەک لەو کۆنسێپت پێدانانەی کە جیهان بۆ بەشی گەورە و گشتی دابەش دەکەن، بۆ چەندان جەوهەر کە بەیەکەوە لەناو بارێکی پڕ لە شڵەژان دەژین کە پێمانوایە بەرهەمی جیاوازییەکی بنچینەییە.

چونکە ئەمەیە پرسیاری سەرەکی رۆشنگەری وروووژێنراو لەلایەن رۆژهەڵاتناسی. ئایە دەتوانین واقیعی مرۆیی دابەش بکەین، هەڵبەت، پێدەچێ واقیعی مرۆیی بە شێوەیەکی رەسەن بۆ کولتوور، مێژوو، کۆمەڵان، هەتا چەندین نەژاد دابەش کرابێ، بێگومان جیاواز لە نێوان خۆیان و، درێژەدان بە ژیان وێڕای لەئەستۆگرتنی ئەنجامەکانی ئەم دابەشکردنە بە شێوەیەکی مرۆییانە؟ لەمە مەبەستم ئەوەیە بپرسم، ئایە هیچ وەسیلەیەک هەیە بۆ خۆلادان لە دژایەتی لەمەڕ ئەو دابەشکردنەی مرۆیان، با بتوانین بڵێین لەنێوان "ئێمە" (رۆژئاواییەکان) و "ئەوان" (رۆژهەڵاتییەکان). چونکە ئەم دابەشکردنانە ئایدیای گشتین و وەزیفەیان لەناو مێژوو و ئێستەدا بریتییە لە پێداگیری لە گرینگی نێوان هەندێ مرۆ و هەندێکی دیکە، بە مەبەستێک کە بە نەریت و بە شێوەیەکی تایبەتی سەرنجڕاکێش نیە.

کە کاتیگۆری وەک رۆژهەڵاتی و رۆژئاوایی بەیەکەوە وەک خاڵی دەسپێک و خاڵی گەیشتن بۆ شیکردنەوە و لێکۆڵینەوە و سیاسەت بەکاردەهێنین (کە بەم شێوەیە لەلایەن بەلفور و کرۆمەر بەکارهێنراون) بە شێوەیەکی ئاسایی ئەنجامەکەی بریتییە لە بەسەرجەبکردنی گرینگی پێدان: رۆژهەڵاتی زیاتر دەبێتە رۆژهەڵاتی، رۆژئاوایی زیاتر دەبێتە رۆژئاوایی، سنووردارکردنی بەیەکگەیشتنی مرۆیی لە نێوان کولتوورە جیاوازەکان، نەریتە جیاوازەکان، کۆمەڵە جیاوازەکان. بە کورتی، هەر لە سەرەتای مێژووی هاوچەرخەوە تا دەگاتە ساتی ئێستە، رۆژهەڵاتناسی وەک فۆرمێکی فیکری بۆ تۆژینەوە لە بێگانە (بیانی) بە شێوەیەکی بەرجەستە و دیار تەندانسێکی لە هەموو زانستەکان پێشکەش کردووە کە مایەی پەشیمانیە و لەسەر بنچینەی گرینگی پێدانی یەکلاکەرەوە بنیات نراوە، کە بریتییە لە کەنالیزەکردنی فیکر لەناو بەشێکی وەک "رۆژئاوا" و "رۆژهەڵات". چونکە ئەم تەندانسە هەتا ناوەندی تیۆرییش داگیردەکا،

هی پراکتیک و هی نرخ و بەهاکانی رۆژهەڵاتناسییش بەو شێوەیەی لە رۆژئاوا دەیاندۆزینەوە و کە مانای دەستەڵاتی رۆژئاوا لەسەر رۆژهەڵات وەک هەقیقەتێکی زانستی بێ گفتوگۆ وەردەگیرێ.

نموونەیەک یان دوو لە ژیانی ئەمرۆ دەبێ تێری ئەوە بکا ئەم تێبینیانە بە تێروتەسەلی روون بکەنەوە. شتێکی سروشتیە بۆ ئەو پیاوانەی سەروکاریان لەگەڵ دەستەڵاتدا هەیە وەختێک بۆ ئەوە تەرخانکەن ناوەناوە روانینێکی گشتییان بۆ ئەو کاروبارانە هەبێ کە پەیوەندی بەوانەوە هەیە. بەلفور زووزوو ئەم کارەی دەکرد. هێنری کیسنجەری هاوچەرخمانیش هەمان کار دەکا، ئەو ئەوەندە بە دەگمەنی ئەو کارەی بە روونییەکی سازگار کردووە ناشێ لەوە روونتر بێ وەک لەو وتارەی بە ناوی (ستروکتووری ناوەوە و سیاسەتی دەرەوە)دا هاتووە. ئەو کارەساتەی ئەو نیگاری دەکا کارەساتێکی هەقیقییە، تێیدا وڵاتە یەکگرتووەکان دەبێ رەفتاری خۆی لە جیهان راست بکاتەوە، بە کاریگەری فشاری هێزی ناوەوە لە لایەک، واقیعی دەرەوە لە لایەکی دی. لەبەر ئەم هۆیە، گوتاری کیسنجەر دەبێ سەرجەبێک داڕێژێ لە نێوان وڵاتە یەکگرتووەکان و جیهان، بە چەشنێکی دی، شتێکی ئاساییە ئەو بە هوشیاری وەک زمانحاڵی رێگەپێدراوی سەرەکیترین هێزی رۆژئاوایی قسە بکا، کە لەلایەن مێژووی هاوچەرخ و واقیعی رۆژەڤ پێگەیەکی هەیە بکەوێتە بەرانبەر جیهانێک کە بە ئاسانی دەستەڵات و باڵادەستی ئەو قبوڵ ناکا. کیسنجەر روانینێکی وای هەیە وڵاتە یەکگرتووەکان کێشەی کەمتر دەبێ لەگەڵ رۆژئاوایەکی پیشەساز و گەشەسەندوو تاووتوێی بکا وەک لە جیهانێک کە لەسەر رێگەی گەشەسەندنە. لەولاشەوە، پەیوەندی رۆژەڤی وڵاتەیەکگرتووەکان لەگەڵ ئەو لایەنەی پێی دەگوترێ جیهانی سێیەم (وەک چین، هیندۆچین، رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەفریقیا و ئەمریکای لاتین) پەیوەندییەکە بە شێوەیەکی

دیار پڕە لە کێشەی خاردار، کیسنجەر بۆ خۆشی ناتوانێ ئەمە بشارێتەوە.

لەم وتارە، مێتۆدی کیسنجەر پەیڕەوی ئەوە دەکا کە زمانناسەکان پێی دەڵێن "دوانەی دژیەک": واتە ئەوە پیشان دەدا کە هەیە بە دوو شێواز لە سیاسەتی دەرەوە، (پێشبینی و سیاسەت)، دوو تیپی تەکنیکی و دوو سەردەم،...هتد. کاتێ، لە کۆتایی بەشی مێژوویی لێکدانەوەکەی، دەبینێ ڕووبەڕووی جیهانی ئەمڕۆ دەبێتەوە، بەم شێوەیە دابەشی دوو نیوەی دەکا، وڵاتانی گەشەسەندو و وڵاتانی ڕوو لە گەشەسەندن. نیوەی یەکەم ڕۆژئاوایە، "کە بە قووڵی کەوتۆتە یان تێرە بەو ئایدیایەی کە جیهانی ڕاستەقینە لە دەرەوەی کەسی چاودێرە، زانینیش بریتییە لە تۆمارکردن و پۆڵینکردنی پێدراوەکان بەوپەڕی وردەکاری شیاو". ئەو بەڵگەیەی کیسنجەر پێشکەشی دەکا "شۆڕشی نیوتن"ە، ئەمەش لەو وڵاتانە ڕووینەداوە کە بەرەو گەشەسەندن دەچن: "ئەو کولتوورانەی بەر هێدمەی بیری نیوتنی نەکەوتوون بە شێوەیەکی سەرەکی بیری پێش نیوتنیان پاراستووە و جیهانی ڕاستەقینە بۆ ئەوان تا ڕادەیەکی پڕ لە ناوەوەیە بۆ کەسی چاودێر." سەرەنجام، ئەو ئەمەش دەڵێ: "واقیعی تەجریبی، بۆ گەلێک لە نەتەوە تازە پێگەیشتووەکان، مانایەکی جیاوازی هەیە وەک لەو مانایەی بۆ ڕۆژئاوای هەیە، لەبەرئەوەی، بە چەشنێک، هەرگیز ئەوان بەناو پرۆسەی خۆدۆزینەوەدا تێنەپەڕیوون".(16)

کیسنجەر پێویستی بەوە نیە وەک ئەوەی کرۆمەر دەیکا، سێر ئەلفرێد لایال بە نموونە بهێنێتەوە لە بارەی ئەو مەحاڵەی کە دەڵێ ڕۆژهەڵاتی ناتوانێ وردەکار بێ. ئەرگیومەنتی کیسنجەر تەواوێک پێویستی بەو گفتوگۆیە نیە داوای ئەوە بکا بۆی تێپەڕێنن: ئێمە شۆڕشی نیوتینی خۆمان هەیە، ئەوان نەیانتوانیوە هەیانبێ. وەک بیرمەندێک ئێمە نرخمان لەوان زیاترە. باشە: دواجار هێڵەکانی

دەستنیشانکردن تارادەیەک بە هەمان شێوەی بەلفور و کرۆمەر کێشران، کەچی، شەست ساڵ بەلای کەمی تێپەڕیووە، لە نێوان ئیمپریالیستە بەریتانییەکان و کیسنجەر. کۆمەڵێک جەنگ و شۆڕش بە شێوەیەکی بنبڕ ئەوەیان پیشاندا کە شێوازی پێشبینی پێش نیوتنی، کە کیسنجەر لە یەک کاتدا دەیداتە پاڵ وڵاتانی روو لە گەشەسەندن (بێ وردەکاری) و ئۆروپای پێش کۆنگرەی ڤییەنا، هەردەم بێ سەرکەوتن نەبووە. لەولاشەوە، بە پێچەوانەی کرۆمەر، کیسنجەر هەست دەکات ناچارە ئیعتیبارێک وێڕای رێزەوە بۆ روانگەی پێش نیوتنی دابنێ، لەبەرئەوەی "ئەم روانگەیە رەوانییەکی مەزن لە بەرانبەر ئاڵۆزی شۆڕشگێری ئەمڕۆ پیشان دەدا". ئەمەش ئەرکی پیاوانی جیهانی پاش نیوتنی (هەقیقی)یە نەوەک نیزامێکی جیهانی دروست بێ "پێش" ئەوەی قەیرانێک وەک پێویستییەک بیسەپێنێ"، بە زاراوەیەکی دی، ئەوەمان بۆ (ئێمە) دەمێنێتەوە بە دوای هۆیەک بگەڕێین جیهانی روو لە گەشەسەندنی پێ کۆنترۆڵ بکەین. ئایە ئەمە زۆر بەو روانگەیە ناچێ کە کرۆمەر هەیبوو وەک ئەو ماشێنەی کە وەزیفەیەکی هارمۆنی هەبوو، دواجار بەو ئامانجە بوو لە خزمەتی دەستەڵاتێکی ناوەندیدا بێ، کە رووبەڕووی ئەو جیهانە دەوەستایەوە کە رووی لە گەشەسەندندا بوو؟

لەوانەیە کیسنجەر ژینیالۆژی (رەچەڵەکناسی) قووڵایی ئەو زانینە نەناسێ کە روانینی خۆی لێ دەردێنێ، کاتێ کە جیهان بە پێی کۆنسێپتی واقیعی دابەشی دوو نیوە دەکا، پێش نیوتنی و پاش نیوتنی. بەڵام ئەم جیاکارییە تەواو هاوتای ئەو جیاکارییە ئۆرتۆدۆکسیەیە (سونەتی) کە رۆژهەڵاتناسەکان دەیکەن، کە رۆژهەڵاتییەکان لە رۆژئاواییەکان جیادەکەنەوە، وەک جیاکاری رۆژهەڵاتناسی، ئەوەی کیسنجەر بەو شێوەیە ناڕوا پشت نەبەستێ بە هەندێ لە نرخ و بەهاکان سەرەڕای زمانە بە رواڵەت بێلایەنەکەی.

بەم جۆرە، زاراوەی وەک "پێشبینی"، "وردەکاری"، "واقیعی تەجریبی" و "نیزام" لێرە و لەوێ لە تەواوی وەسفەکانی دەبینرێ، ئەم زاراوانەش ئاماژەن یان بۆ فەزیلەتێکی سەرنجراکێش، ئاشنا، مایەی ئارەزوو، یان بۆ خەوشی هەڕەشەکار، سەیر، گەڕەڵاوژە. ئینجا رۆژهەڵاتناسی نەریتی وەک دواتر دەیبینین، کیسنجەر جیاوازی لە نێوان کولتوورەکان وا دەبینن، یەکەم وەک دروستکردنی بەرەیەک کە جیایان دەکاتەوە، دووەم، وەک داوەتکردنی رۆژئاوا بێ و کۆنترۆلی بکا، رێکی بخا، یاخود حکومەت لەسەر ئەویتر بکا (بە هۆی زانین و دەستەڵاتی باڵای گونجاندن). لێرەوە پێویست ناکا باسی ئەوە بکەین بە چ ئەنجامێک و بە کام نرخی بەرچاو ئەم دابەشکردنە خەباتکارانە راگیراون.

یەکێکی دی لەو نموونانەی کە بە روونی دەبێتە هاوتای (لەوانەیە زۆر هاوتای بێ) روانین و لێکدانەوەکەی کیسنجەر. لە ژمارەی مانگی رەشەمەی ساڵی 1972 "گۆڤاری ئەمریکی پزیشکی دەروونی" تۆژینەوەیەکی "هارۆلد گلیدن"ی بڵاوکردەوە، گلیدن کۆنە ئەندامی بیرۆی هەواڵگری و لێکۆڵینەوەی سەر بە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکایە، ناونیشانی تۆژینەوەکە بە ناوی: (جیهانی عەرەب)ییە، زمان و ناوەڕۆکی بابەتەکەی ئەوە نیشان دەدەن کە ئەقڵێکی زۆر لە خەسڵەتی رۆژهەڵاتناسی لە پشتە. بۆ کێشانی پۆرترێتێکی سایکۆلۆژی، لە چوار لاپەڕە و بە دوو ستوون، بۆ زیاتر لە سەد ملیۆن کەس و مێژوویێک لە زیاتر لە 1300 ساڵ، گلیدن زۆر بە وردی چوار سەرچاوە دەستنیشان دەکا: کتێبێکی تازە لەسەر تەرابلوس، ژمارەیەک لە رۆژنامەی میسری "الاهرام"، وەرزنامەی "رۆژهەڵاتی مۆدێرن"، کتێبێکی رۆژهەڵاتناسی ناسراو "مەجید خەدوری". ئەم وتارە هەوڵدەدا پەردە لەسەر "وەزیفەی ناوەکی رەفتاری عەرەب" هەڵبداتەوە، کە لە روانگەی "ئێمە" شتێکە "لادەرە"

بەڵام "ئاساییە" بۆ عەرەب. پاش ئەم پێشەکییە پێ و قەدەم بەخێرە، پێمان دەڵێن کە عەرەب مەیلیان بەلای رەفتاری باوە، عەرەب لەناو کولتوورێکی شەرم و عەیب دەژین کە "سیستەمە شکۆمەندەکەی" شیمانەی ئەوەی لێ دەکرێ کریار و موریدان بۆ خۆی راکێشێ (لە تەنیشتەوەش، پێمان دەڵێن کە کۆمەڵی عەرەبی هەردەم لەسەر بنچینەی ئەوە داڕێژراوە سیستەمێک بێ، پێکهاتبێ لە پەیوەندی کریار و خاوەنکار)، عەرەب ناتوانن وەیفەی خۆیان بگێڕن تەنیا لە حاڵەتی ناکۆکی و پێکداهەڵپژان نەبێ، کە شکۆمەندی عەرەب تەنیا لەسەر ئەو توانایە دامەزراوە بەسەر ئەوانی دیکە باڵادەست بێ، وەک کولتوورێکی شەرم و عەیب، لە ئیسلام خۆیەوە بیگرین، تۆڵەسەندنەوە وەک فەزیلەتێکە. (لێرەوە گلیدن بە شێوەیەک وەک ئەوەی سەرکەوتنی بە دەست هێنابێ نموونەی رۆژنامەی ئەهرامی رۆژی 29 پوشپەڕی ساڵی 1970 دەهێنێتەوە، کە لە ساڵی 1969 لە میسر، لەسەر 1070 تاوانی کوشتن، کە تاوانبارەکان گیراون، لەسەدا بیستیان بەو مەبەستە تاوانیان کردووە شەرم و عەیبیان بسڕنەوە، لە سەدا سی تاوانەکان بە مەبەستی تۆڵەسەندنەوە بووە بەرانبەر بە زوڵمێکی هەقیقی یان خەیاڵی، لە سەدا سی و یەکیش بەهۆی تۆڵەسەندنەوەی خوێن بووە). ئەگەر لە روانگەیەکی رۆژئاواییەوە بۆی بڕوانین، "تاقە شتێکی ماقووڵ بۆ عەرەبەکان ئەوە بێ ئاشتی بەرقەرار بکەن (...) ئەوا هەر بۆ عەرەبەکان خۆیان دۆخەکە بەو شێوەیە نیە لۆژیکێکی لەم جۆرە فەرمانڕەواییان بکا، چونکە مەوزوعییەت نرخ و بەهایەک نیە لەناو سیستەمی عەرەبی."گلیدن بەردەوام دەبێ و بە حەماسەتێکی زۆرەوە پێداگیری لە روانینی خۆی دەکا" مایەی سەرنج و تێرامانە، لە کاتێکدا سیستەمی نرخ و بەهاکانی عەرەب لەسەر بنچینەی هاریکاری رەها لە ناوەوەی گرووپێک دامەزراوە، کەچی لە هەمان کات لە نێوان ئەندامەکانی برەو بە جۆرێک لە ململانێ و دووبەرەکی دەدرێ کە ئەم هاریکارییەی ناوەوە

تێکدەدا"، لە کۆمەڵی عەرەب، تەنیا "سەرکەوتن حسێبی بۆ دەکرێ" و "ئەنجام لە وەسیلە بایەخدارترە"، عەرەبەکان بە شێوەیەکی (سروشتی) لەناو جیهانێکدا دەژین خەسڵەتی ئەم ژیانەش "ترس و دڵەڕاوکەیە" و لە شێوەی "گومان و باوەڕبەخۆنەبوون" و نادڵنییایی گشتی تەعبیری لێ دەکرێ، ئەوەی ناوی لێ دەنێن یان بە دژایەتییەکی بێ چێوە دەیناسێنن free-floating ئەوەیە "هونەری فێڵ و لەخشتەبردن زۆر گەشاوەیە لە ژیانی عەرەب، هەتا لە ناو ئیسلام خۆیشی"، پێویستی تۆڵەسەندنەوە لەلای عەرەبەکان لە پێش هەموو شتێکەوە دێ، بێ تۆڵەسەندنەوە، عەرەبەکان هەست بە شەرم و عەیب دەکەن، پێیان وایە ئەمەیان "تێکدەری "من"ی خۆیانە". ئیدی بەم جۆرە، ئەگەر "لەلای رۆژئاواییەکان ئاشتی لە ئاستێکی باڵای پەیژەی نرخ و بەهاکانیان بێ" و ئەگەر "ئێمە هوشیارییەکی زۆر گەشەسەندوومان لەبارەی نرخ و بەهای زەمەن هەبێ"، ئەمە لەسەر عەرەبەکان پەیڕەو نابێ. "لە واقیعدا" پێمان دەڵێن "لە کۆمەڵی خێڵەکی عەرەب (کە نرخ و بەهاکان لێی لە دایکبوون) دووبەرەکی نەک ئاشتی حاڵەتی ئاسایی یان نۆرمالی شتەکانە، چونکە "غەزو" بریتی بووە لە یەکێک لەو دوو پرەنسیپانەی کە پشتگیری ئابوورییان کردووە". بابەتی ئەم ئەنکێتە زانستییە زۆر بە سادەیی ئەوە پیشاندەدا چۆن لە پەیژەی نرخ و بەهاکانی رۆژئاوایی و رۆژهەڵاتی، "رێکخستن و شوێنی رێژەیی پێکهێنەرەکان تەواو جیاوازن". 17) CQFD)

لووتکەی باوەڕبەخۆبوونی رۆژهەڵاتناسی لێرەوەیە. هەموو ئایدیایەکی گۆکراو بە سادەیی و بە روونی، وەک شەرەفی هەقیقەت دانی پێدانراوە. هەموو لیستێکی تیۆری لە خەسڵەتی رۆژهەڵاتیەکان لە جیهانی واقیعی بەسەر رەفتاری رۆژهەڵاتیەکان پەیڕەو کراوە. لەلایەک رۆژئاواییەکان هەن، لەلایەکەی دی عەرەبە رۆژهەڵاتیەکان. یەکەمیان (نموونە بێ ریزکردن دەهێنینەوە) ئاقڵمەندن، ئاشتیخوازن،

ئازادیخوازن، لۆژیکین، دەتوانن نرخ و بەها راستەقینەکان بپارێزن، بە سروشت کەسانی گومانبار نین، هەرچی دووەمیانە هیچ یەکێک لەم خەسڵەتانەیان نیە. لە کام رواتین و نیگای کۆلەکتیڤی لە هەمان کات وردەکار و وردبین لەبارەی رۆژهەڵات ئەم وتە و دڵنیاییە دەرچوونە؟ بە کام توانا و لێهاتوویی تایبەت، بە کام فشاری ئەندێشە، کام دامەزراوە و کام نەریت، کام هێزی کولتووری ئەم پێچوواندنە ئەمەندە روونە بەرهەم دەهێنێ لە نێوان وەسفی رۆژهەڵات کە لەلایەن کرۆمەر و بەلفور هەیە لەلایەک و پیاوانی دەوڵەت، هاوچەرخەکانمان لە لایەکی دی دەیاندۆزینەوە؟

2

جیوگرافیای خەیاڵی و نوێنەرایەتیکردنەکانی

بەرۆژهەڵاتیکردنی رۆژهەڵاتی

رۆژهەڵاتناسی زۆر بە وردی بوارێکی پسپۆڕی باڵای زانستییە. لەو باوەڕەدایین سەرەتای فەرمی دەگەڕێتەوە بۆ رۆژئاوای کریستیانی، بۆ بڕیاری ئەنجومەنی ڤییەنای ساڵی 1312 کە زنجیرەیەک کورسی خوێندنی ئەکادیمی بۆ زمانەکانی "عەرەبی، یۆنانی، عیبری و سریانی، لە پاریس، ئۆکسفۆرد، بوولۆن، ئەڤینیۆن، سەلەمانک" تەرخان کرد.(18) بە وردبوونەوە لە رۆژهەڵاتناسی، دەبێ نەک هەر تەنیا رۆژهەڵاتناسی پیشەکار و چالاکییەکەی لەبەرچاو بگیرێ بەڵکو دەبێ چەمکی بوارێکی توژینەوەش لەبەرچاو بگیرێ کە لەسەر بنچینەی یەکێتی جیۆگرافی، کولتووری، زمانناسی و ئیتنیکی دامەزرابێ کە پێی دەگوترێ رۆژهەڵات. هەڵبەت بوارەکان دادەهێنرێن. لەگەڵ وەخت یەکانگیری و توندوتۆڵی لۆژیکی وەردەگرێ، چونکە توێژەرانی زانستی بە هەر چەشنێک بێ خۆیان تەرخان دەکەن بۆ ئەو بوارەی دەشێ بە گشتی قبوڵ بکرێ. بەڵام شتێکی ئاساییە بوارێکی لێکۆڵینەوە بە دەگمەن بەو سادەییە پێناسە دەکرێ کە لایەنگرە زۆر دڵنیاکان داکۆکی لێ دەکەن، کە بە شێوەیەکی ئاسایی کەسانی

توێژەری پسپۆڕی باڵا و، پرۆفیسۆر و شارەزان،...هتد. لەولاشەوە دەشێ بوارێک بە تەواوی بگۆڕێ، لە نێو بوارە باوەکانیش وەک فیلۆلۆژی، مێژوو یان ئاییناسی، ئەگەرچی تا رادەیەک مەحاڵیشە پێناسەیەکی بدرێتێ بۆ هەموو بابەتێک بشێ. ئەمەش بە دڵنیاییەوە راستە بۆ رۆژهەڵاتناسی، لەبەر هەندێ هۆ کە جۆرە بەرژەوەندییەکی تێدایە.

قسەکردن لەبارەی پسپۆڕییەکی زانستی وەک "بوارێک"ی جیۆگرافی، لە حاڵەتی رۆژهەڵاتناسی مانای روونی خۆی هەیە، چونکە هیچ کەسێک ناچێ بیر لە بوارێکی هاوتا بکاتەوە وەک "رۆژئاواناسی". لێرەوە هەڵوێستی تایبەتی رەسەنی رۆژهەڵاتناسیش یەکسەر دەردەکەوێ. لەبەرئەوەی، زۆرێک لە بواری زانستی پێویستی بە هەڵوێست وەرگرتنە بەرانبەر بە ماتریالێکی مرۆیی، دەتوانین بڵێین (مێژووناسێک لە روانگەیەکی تایبەتی ئەمرۆ بایەخ بە رابردووی مرۆڤەکان دەدا)، هاوتەرییێکی راستەقینە بۆ ئەم هەڵوێست وەرگرتنە جێگیرە نیە، کەم و زۆر جیۆگرافی بێ، بەرانبەر بە واقیعە کۆمەڵایەتییەکان، زمانناسییەکان، سیاسی و مێژووییە جۆراوجۆرەکان. کلاسیکناسەکان، شارەزایانی زمانەکانی رۆمانی، ئەمریکاناسەکانیش، سەنتەری بەرژەوەندی ئەوان پارچەیەکی رێژەیی بێ فیزی جیهانە، نەک نیوەیەکی زۆری ئەم جیهانە. بەڵام رۆژهەڵاتناسی بوارێکە ئاوات و خواستێکی جیۆگرافی بەرچاوی هەیە. ئینجا لەبەرئەوەی رۆژهەڵاتناسەکان نەریتخوازانە بایەخ بە شتەکانی رۆژهەڵات نادەن (توێژەرێکی پسپۆڕ لە شەریعەتی ئیسلامی، هەر بەو ئاستەی یەکێکی دی لە بواری دیالێکتەکانی زمانی چینی یان ئایینەکانی هیندستان، بە رۆژهەڵاتناس لەقەڵەم دەدرێن، بێگومان لەلایەن کەسانێک کە ئەوان خۆیان بە رۆژهەڵاتناس دادەنێن)، ئێمە دەبێ خۆمان رابهێنین لەگەڵ ئەو ئایدیایەی کە یەکێ لە خەسڵەتە

سەرەکییەکانی رۆژهەڵاتناسی بەرینییە بێ سنوورەکەیەتی، سرک و پەنهانە، لەولاشەوە توانایەکی بێپایانی دابەشبوونی هەیە: تێکەڵەیەکی سەر لێشێوێنەری پڕ لە تەم و مژی ئیمپراتۆرییە، پڕ لە وردەکاری دیارە.

هەموو ئەمانە وەسفە بۆ رۆژهەڵاتناسی وەک دیسیپلینێکی ئەکادیمی. پاشگری isme ی رۆژهەڵاتناسی Orientalisme تایبەتمەندی ئەو بوارە پیشان دەدا. ڕێسای گەشەسەندنە مێژووییەکەی فراوانبوونی بواری رۆژهەڵاتناسی بووە نەک هەڵاوێردنێکی زۆر. رۆژهەڵاتناسەکانی سەردەمی بووژانەوە، وەک "ئەرپێنیوس" و "گییۆم پۆستێل"، بە پلەی یەکەم پسپۆڕ بوون لە وڵاتانی "کتێبی پیرۆز"، ئەگەرچی پۆستێل خۆی وانیشاندەدا توانای ئەوەی هەیە بە هەموو ئاسیادا تێپەڕێ تا دەگاتە چین بێ ئەوەی پێویستی بە وەرگێڕ هەبێ. بە شێوەیەکی گشتی، رۆژهەڵاتناسەکان تا ناوەڕاستی سەدەی هەژدەم، شارەزا و پسپۆڕی باڵای "کتێبی پیرۆز" بوون، هی زمانە سامییەکان، هی ئیسلام. بێجگە لەمە جێزویتەکان (یەسوعییەکان) رێگای لێکۆڵینەوە لە زمانە چینییەکانیان خۆشکرد، ئەوان بە چینیناس دەناسران. تەنیا لە کۆتایی سەدەی هەژدەم توانرا تەواوی پانتایی ئاسیای ناوەڕاست لەلایەن رۆژهەڵاتناسەکان بناسرێ، کە "ئەنکتیل دوپێرۆن" و "سێر ویلیەم جۆنز" توانییان لە دەوڵەمەندی بێهاوتایی ئاڤێستا و سانسکریتی بگەن و بیناسێنن. نزیک لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم، رۆژهەڵاتناسی بووبووە بەرینترین گەنجینەی لە خەیاڵ نەهاتوو.

دوو نیشانە هەن ئەم ئاراستەی هەڵاوێردنە نوێ و سەرکەوتووە بە شێوەیەکی نایاب پیشان دەدەن. دەتوانین یەکەمیان لە وەسفی ئەنسکلۆپیدیای رۆژهەڵاتناسی بدۆزینەوە، تا رادەیەک لە نێوان 1765 و 1850، کە رایمۆند شواب لە کتێبەکەی "بووژانەوەی

ڕۆژهەڵاتناسی"(19) باسی دەکا. تەواو لە دەرەوەی دۆزینەوە زانستییەکان لەبارەی شتەکانی ڕۆژهەڵات کە توێژەرانی زانستی لەم ماوەیە لە ئۆروپا دەیانکرد، ڕۆژهەڵات orientalia وەک پەتایەکی لێهاتبوو تووشی ژمارەیەکی زۆر لە شاعیران و وتارنووسان و فەیلەسوفانی ئەو سەردەمە بووبوو. رایمۆند شواب پێیوایە کە وشەی "ڕۆژهەڵاتی oriental " بە مانای شەوقێکی ئەماتۆرانە و پیشەییانە دێ بۆ هەموو شتێکی ئاسایی، ئەم وشەیە هاوواتایەکی جوان و پوختی هەرچی ئێگزۆتیک (ناوێزە و غەریب) و پڕ لە ڕاز، قووڵ، "تۆ" séminal دێ. بە مانای گواستنەوەیەکی هاوشێوەی زیاتر نوێی ئەو حەماسەتە دەهات کە بە هەمان ئاست ئۆروپییەکانی سەرەتای سەردەمی بووژانەوە بۆ سەردەمی کەونارای یۆنانی "ئەنتیکیتی Antiquité" هەیانبوو. ساڵی 1829 ڤیکتۆر هوگۆ لەم گۆڕانە ئاراستەیەکی دیکە وەردەگرێ:"لە سەدەی لویسی چواردە ئێمە هێلینیست (یۆنانییەکانی پێش زایین) بووین، ئێستە ئێمە ڕۆژهەڵاتین."(20) کەواتە ڕۆژهەڵاتناسەکان لە سەدەی نۆزدەم توێژەری زانستی (چینیناس، ئیسلامناس، شارەزا لە هیندوئۆروپییەکان بوون) یان کەسێک بوون حەماسەت و بەهرەداربوون (وەک ڤیکتۆر هوگۆ لە دیوانی"ڕۆژهەڵاتییەکان"، گۆتە لە "دیوانی ڕۆژئاوایی ڕۆژهەڵاتی" یان کەسانی وەک "ریتشارد بورتۆن، ئێدوارد لان، فرێدێریک شلیگل بوون".

نیشانەی دووەم ئەوە پیشان دەدا کە ڕۆژهەڵاتناسی هەر لە بڕیارەکەی ئەنجومەنی ڤیەنناوە چەندە بووەتە کۆکەرەوە، ئەمەش لە تۆمارەکانی سەدەی نۆزدەم دەدۆزرێتەوە کە بوارەکە خۆی لەمانەوە دەرهاتووە. یەکێ لەو تۆمارانەی کە لە هەموویان پڕتر و تەواوترە کتێبی: "بیست و حەوت ساڵ لە مێژووی توێژینەوەی ڕۆژهەڵاتی"ی ژول مۆل ـە، ئەمەش وەک ژورنال یان فەرهەنگێکە لە دوو بەش

پێکهاتووە، تێبینی لەبارەی هەموو ئەو بەرهەمە دیارانەی تێدایە کە لەبارەی ڕۆژهەڵاتناسییە لە نێوان 1840 تا 1870. مۆل سکرتێری "کۆمەڵەی ئاسیایی" پاریس بوو. بۆ ماوەی کەمێک زیاتر لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەم، پاریس پایتەختی جیهانی ڕۆژهەڵاتناسی بوو (بە رای ڤالتێر بنیامین پاریس پایتەختی تەواوی سەدەی نۆزدەم بووە.) پۆستی "ژول مۆل" وایکردبوو لە دڵی بواری ڕۆژهەڵاتناسی بژین. مۆل کارێکی وایکرد تا رادەیەک هەموو بەرهەمی توێژەرانی زانستی ئۆروپییەکان لەبارەی ئاسیا بۆ ماوەی بیست و حەوت ساڵ بخاتە ناو کتێبەکەی "توژینەوە رۆهەلاتییەکان". بێگومان تۆمارکردنەکانی تەنیا بڵاوکراوەکان دەگرێتەوە، بەڵام فراوانی ماتریالە بڵاوکراوەکان لەمەڕ ڕۆژهەڵاتناسی بێ رادە گەلێ زۆرن. وەک زمانی عەرەبی، چەندین دیالێکتی زمانەکانی هیندی، عیبری، پەهلەوی، ئاشووری، بابلی، مۆنگۆلی، چینی، بیرمانی، مێزۆپۆتامی، ژاڤانی: ئەو کارە فیلۆلۆژیانەی کە بە بەشێک لە ڕۆژهەڵاتناسی دادەنرێن، ئەمانەش تا رادەیەک لە ژمارە نایەن. هێشتا زیاتریش، لێکۆڵینەوە ڕۆژهەڵاتناسییەکان هەموو شتێکی دەگرتەوە، لە بڵاوکردنەوە و وەرگێڕانەوە بگرە تا دەگەیشتە زانستی توژینەوە لە پارە و سکەی کۆن، لێکۆڵینەوە ئەنترۆپۆلۆژییەکان، ئارکیۆلۆژییەکان، سۆسیۆلۆژییەکان، ئابوورییەکان، مێژووییەکان، ئەدەبییەکان و کولتوورییەکان لەناو تەواوی شارستانیە ناسراوەکانی ئاسیا و باکوری ئەفریقیا، لە کۆن و نوییەکان. کتێبی "مێژووی ڕۆژهەڵاتناسەکانی ئۆروپا لە سەدەی 12 بۆ سەدەی 19"ی (1868-1870)ی گوستاف دوگا، تایبەتە بە کەسایەتییە باڵادەستەکان، بەڵام جۆراوجۆری بابەتە باسکراوەکانی هیچی لە دەوڵەمەندیی کەمتر نیە لەوەی ژول مۆل.

بێگومان لێکۆڵینەوەی هەڵاوێردنی لەم جۆرە بەو مانایە نایێ شت پشتگوێ نەخراوە. زۆربەی ڕۆژهەڵاتناسە ئەکادیمییەکان بایەخیان بە سەردەمی کلاسیکی زمان یان ئەو کۆمەڵەی لێکۆڵینەوەیان لەسەر کردووە داوە. تەنیا لە سەردەمێکی درەنگ لە سەدەی نۆزدەم، لەگەڵ "ئەنستیتوی میسری"ی ناپلیۆن، ئاراستەی تۆژینەوە بەرەو لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە بارەی ڕۆژهەڵاتی مۆدێرن یان هاوچەرخ دەچێ. بێجگە لەمەش، لێکۆڵینەوە لە ڕۆژهەڵات بە شێوەیەکی گشتی بە مانای جیهانێکی سەر بە تۆژینەوە لە تێکست دەهات، واتە کاریگەری ڕۆژهەڵات لە ڕێگەی کتێب و دەستنووس دەردەکەوت نەک وەک ئەو کاریگەرییەی یۆنان هەیبووە لەسەر سەردەمی بووژانەوە لە ڕێگەی کارە هونەرییەکان وەک پەیکەرتاشی و گۆزەکاری. ئەو پەیوەندییەی لە نێوان ڕۆژهەڵاتناس و ڕۆژهەڵات خۆی هەبووە لە ڕێگای تێکستەوە بووە، ئەمە بە ڕادەیەکی ئەوتۆ بووە لە هەندێ ڕۆژهەڵاتناسی ئەلمانی سەرەتای سەدەی نۆزدەم دەگێڕنەوە، لەگەڵ یەکەم بینینی پەیکەرێکی هیندی هەشت گەز بڵند، لە چەشەی ڕۆژهەڵاتناسیانەیان چاکبوونەتەوە.(23)

کاتێ کە ڕۆژهەڵاتناسێک سەفەری دەکرد بۆ وڵاتی پسپۆڕییەکەی خۆی، هەردەم زەینی خۆی بە کۆمەڵێک حیکمەت و پەندی موجەڕەدی توند وبەند لەبارەی ئەو "شارستانیەی" لێکۆڵینەوەی لەبارەوە دەکرد پڕ دەکرد و دادەپۆشت. دەگمەن بوون ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی گرینگی بە شتێکی دی بدەن، تەنیا هەوڵیاندەدا ئەو "هەقیقەتە" کەڕووهەڵێناوانە، بێ هیچ سەرکەوتنێک بەسەر خەڵکی ئەو وڵاتە کە لەوان نەدەگەیشتن پەیڕەو بکەن، سەرەنجام خەڵکەکەیان بە دواکەوتوو و نەزان دادەنا. دواجار دەستەڵات و ئامانجی ڕۆژهەڵاتناسی خۆیشی نەک هەر ژمارەیەکی زۆر لە زانینی دروست و ئەرێنییان بەرهەم هێنا، بەڵکو هێشتا، جۆرە زانینێکی دیکەی پلە

دووشییان بەرهەم هێنا، ئەمانە کەوتبوونە ناو چیرۆک یان ئەو هەقایەت"انەی "رۆژهەڵاتییەکان"، ناو میتۆلۆژی پڕ لە تەم و مژی رۆژهەڵات، ئایدیای وەک ئەوەی ئاسیاییەکان خوێندنەوەیان سەختە، ژیانی تایبەتی خۆیان هەیە، هەروەک "ڤ.گ. کیرنان" بە روونی لەم بارەیەوە دەڵێ: "خەونی بە کۆمەڵی بەئاگاهاتنەوەی ئۆروپا لەبارەی رۆژهەڵات". ئەمەش ئەنجامێکی دڵگیری هەبوو: ژمارەیەکی زۆر لە نووسەرانی سەدەی نۆزدەم شەوق و ئارەزوویان بۆ رۆژهەڵات هەبوو، لەو باوەڕەدام شتێکی تەواو دروست و رێگەپێدراوە باس لە رۆژهەڵاتناسی بکەم وەک جۆرێکی ئەدەبی بەرجەستەکراو لە کارەکانی هوگۆ، نێرڤال، گۆتە، فلۆبێر، فیتزجرالد و هی دی. لەگەڵ ئەمەش کارێکی لەم جۆرە هەردەم وێڕای میتۆلۆژییەکی زۆر و زەبەندی رۆژهەڵات خۆی دەنوێنێ، رۆژهەڵاتێک کە نەک تەنیا بەرانبەر هەڵوێستی هاوچەرخەکانمان و حوکم لەسەردانی بێ پێشینە میللییەکان ئاوەژوو نابێ، بەڵکو هەروەکو "ڤیکۆ" ناوی لێ دەنێ: غروری نەتەوەکان و پسپۆڕە باڵاکان. پێشتر باسی بەکارهێنانی سیاسییانەی ئەم ماتریالەم کردووە لەمەڕ سەدەی بیستەم.

ئەمڕۆ کەمتر شیمانەی ئەوە هەیە رۆژهەڵاتناسێک خۆی بە رۆژهەڵاتناس بناسێنێ، تەواو کەمتر لە هەموو سەردەمێک، یان بەلای کەمی وەک پێش جەنگی دووەمی جیهانی. ئەم سیفەتە، لەگەڵ ئەمەش، بەردەوام سوود و بەکارهێنانی خۆی هەیە، بۆ نموونە کە دانیشگاکان پشتگیری بەردەوامیان لە پرۆگرامەکان دەکرد، لە بەشی زمانە رۆژهەڵاتییەکان یان شارستانییە رۆژهەڵاتییەکان. لە زانکۆی ئۆکسفۆرد "کۆلیژێک" بۆ لێکۆڵینەوە رۆژهەڵاتییەکان هەیە و بەشێکی لێکۆڵینەوەی رۆژهەڵاتیش لە زانکۆی پرینستۆن هەیە. هێشتا، ساڵی 1959 حکومەتی بەریتانی کۆمیسیۆنێکی پێکهێنا بۆ پشکنینی ئەو پێشکەوتنانەی لە زانکۆکان بە دەست هێنراون لە بواری "لێکۆڵینەوە

ڕۆژهەڵاتییەکان"، وەک لێکۆڵینەوە سلاڤییەکان، ئۆرووپای ڕۆژهەڵات و لێکۆڵینەوە ئەفریقییەکان و، (...) بایەخدان و پێشکەشکردنی ڕاوێژ و پێشنیار بۆ گەشەپێدانی نوێ بۆ لێکۆڵینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان."(25) پێدەچێ مانای ئەمەندە بەرینی وشەی "ڕۆژهەڵات"بۆ ڕاپۆرتەکەی هایتەر هەراسان نەبووبێ (هەر ئەو ناوە بوو کە لە ساڵی 1961 ڕاپۆرتەکە بڵاوببووەوە وەریگرتبوو.) ئەو مانایەی بەلای زانکۆ ئەمریکییەکانیش لە جێی خۆی بووە. وابوو، بۆ نموونە گەورەترین ناو لە بواری لێکۆڵینەوە لە ئیسلامناسی ئەنگلۆئەمریکییەکان "ە.ئا.ر.گایب"ە، ئەو بەلایەوە پەسندتر بوو خۆی بە ڕۆژهەڵاتناس بناسێنێ وەک لە عەرەبناس. ئەو کە کەسێکی "کلاسیست" بوو، دەیتوانی ئەو هەڵکەوتە نیۆلۆجیزمە تۆقێنەرەی "هەرێمی کولتووری area study " بەکاربهێنێ بۆ ناساندن و دیاریکردنی وەک ڕۆژهەڵاتناسی، ئەمەش شێوازێک بوو بۆ پێشاندانی "هەرێمی کولتووری" و ڕۆژهەڵاتناسی، دواجار چ نەبوو جگە لە ناولێنانێکی جیۆگرافی کە لەناوەوە لەگەڵ یەکتری جێگۆڕکێ دەکەن. (26) من لەو باوەڕەدام ئەمەیان شێوازێکی ساویلکانەیە بۆ داپۆشینی پەیوەندی سەرنجڕاکێشتر لە نێوان زانین و جیۆگرافی، کە پەیوەندییەکە لێرە بە دواوە بە خێرایی لێی دەکۆڵمەوە.

سەرەڕای وێڵی کە سەرچاوەکەی بریتییە لە کۆمەڵێک ئارەزووی پەنهان و شاراوە و وێنا یان ئیماژ، پێدەچێ ئەقڵ ئەوەی لیڤی ستڕۆس وێڕای پێداگیری ناوی لێ دەنێ زانستی بەرجەستە (27) دابڕێژێ. (...) ئەو ڕێکخستنەی ئەقڵ پێویستی پێیەتی بە هۆی پۆلێنکردنێکی سەرەتایی دەیگەیێنێ. بەڵام هەمیشە بەشێک لە زۆرداری لە شێوازی وەرگرتنی جیاکاری لە نێوان شتەکاندا هەیە، ئەو شتانەی ئەگەرچی خۆیان پێدەچێ بە شێوەیەکی مەوزوعی هەبن، زۆرجار تەنیا وەک واقیعێکی وەهمین. ئەو خەڵکەی لە چەند دۆنمێک زەوی

دادەنیشن دەچن سنووریک لە نێوان زەوی خۆیان و زەوی دەوروبەری هاوسێ و زەوی دوورتر دەکێشن، ناویان لێ دەنێن "ولاتی بەربەرەکان یان (کێوییەکان)". بە مانایەکی دی، وەک کردەی جیهانی ئەوەیە لە ئەقڵی خۆی شوێنێکی ماڵیی وەک هی"ئێمە" و شوێنێکی دی وەک هی "ئەوان" دەستنیشان بکا، ئەمەش شێوازێکە بۆ جیاکارییە جیۆگرافییەکان کە دەشێ بە تەواوی زۆرداری تێدابێ. لێرە وشەی "زۆرداری" بەکاردەهێنم، چونکە جیۆگرافیای خەیاڵی لە جۆری "ولاتی ئێمە بەرانبەر بە ولاتی بەربەرەکان (کێوییەکان)" داوای ئەوە ناکا ئەمانەی دوایی دان بەم جیاکارییەدا بنێن. هەرئەوەندە بۆ "ئێمە" هەموو شتێکە سنوورەکان لەناو ئەقڵی خۆمان بکێشین، بەم جۆرە "ئەوان" دەبنە "خۆیان" و، خاکەکەشیان لە دەروون و ئەقڵیان وەک خاکێکی جیاواز لە هی "ئێمە" دەستنیشان دەکرێ. تا رادەیەکی دیاریکراو، پێدەچێ کۆمەڵە مۆدێرنەکان و کۆمەڵە سەرەتاییەکان بەم جۆرە بە شێوەیەکی نەرێنی مانایەک بۆ ناسنامەی خۆیان بە دەست بهێنن. ئاتێن- یەکی سەدەی پێنجەم لەوانەیە هەستی نەکردبێ بەو ئاستە بەربەرە وەک لەوەی بە ئەرێنی هەستی کردووە ئاتێن-ییە. سنوورەکانی جیۆگرافیا هەردەم لەگەڵ شێوازێکی چاوەڕوانکراوی سنوورە کۆمەڵایەتی و ئێتنیکی و کولتوورییەکانە. لەگەڵ ئەمەش، زۆرجار وارێدەکەوێ ئێمە هەست نەکەین بێگانەین، ئەمەش لەبەر ئایدیایەکی کەم توندوتۆڵی ئەوەی کە "لەوێیە"، لە دەرەوەی خاکی تایبەت بە خۆمان. پێدەچێ هەموو جۆرە گریمانەیەک، پەیوەندییەک و خەیاڵێک خۆیان لەناو شوێنێکی بێگانە و نەناسراو چڕ بکەنەوە، کە لە دەرەوەی ئێمەیە.

گاستۆن باشلار شیکردنەوەی لە بارەی شوێن هەیە بە ناوی شیعرییەتی شوێن.(28) دەڵێ ناوەوەی ماڵێک، هەستی کەسیی تایبەت بە خۆمان دەداتێ، هەستی نهێنی، ئاسایش، هەقیقی یان خەیاڵی،

ئەمەش لەبەر ئەو ئەزموونە تایبەتییانەی بەو "ناوەوە"یە خۆیان دەردەخەن. شوێنی مەوزوعی ماڵێک، گۆشەکانی، داڵانەکانی، ژێرزەمینەکەی، ژوورەکانی، لە دوورەوە کەمتر بایەخیان هەیە، وەک لەوەی ئەو ماڵە بە شیعرییەت بارگەکراوە و، کە بە نەریت چلۆنایەتییەکە خەسڵەتێکی ئەندیشەیی یان مەجازی هەیە کە ئێمە دەتوانین دیاری بکەین یان ئەزموونی بکەین: دەشێ ماڵێک لانەی ترس بێ، یان تێیدا هەست بکەین لە ماڵی خۆمانین، یان زیندان بێ، دەشێ ماڵێک پڕ لە ئەفسوون بێ. بەم جۆرە شوێن سیفەتێکی دەروونی و ئەقڵانیش وەرگرێ، ئەمەش بە جۆرێک لە پرۆسەی شیعرییەت کە وا دەکا شوێنە چۆڵ و درێژبووەوەکان، پەنهان و نەناسراوبن، بۆ ئێمە لێرە، مانا بدەنە خۆیان.

کە سەروکارمان لەگەڵ زەمەندایە هەمان پرۆسە دووبارە دەبێتەوە. بەشێکی گەورە لەوەی ئێمە دەیبەستینەوە بە ماوە و سەردەمەکان وەک "ماوەیەکی گەلێ زۆرە"، "لە سەرەتادا" یان "لە کۆتایی دنیا"، هەتا ئەوەش کە لە بارەی ئەمەوە دەیزانین، شیعرین، واتە دروستکراون. بۆ مێژووناسێکی "میسر لە سەردەمی ئیمپراتۆری ناوەند"، "ماوەیەکی گەلێ زۆرە" مانایەکی زۆر روونی هەیە، بەڵام ئەمەش خۆی ناتوانێ ئەو چلۆنایەتییە ئەندیشەییە بسڕێتەوە کە تا رادەیەک خەیاڵە، کە هەست دەکەین شادراوەتەوە لەناو زەمەنێکی زۆر جیاواز و دوور لە خۆمان. هیچ گومانێک نیە، هەڵبەت، کە جیۆگرافیا و مێژووە خەیاڵییەکان یارمەتی ئەقڵ دەدەن هەستی تایبەت بە کەسیی خۆی چڕتر بکاتەوە، بە دراماتیکی کردنی نێوانەکان و جیاوازییەکان لە نێوان ئەوەی کە نزیکە و ئەوەی کە دوورە. ئەمە راستتر نیە لەو هەستەی کە زۆرجار ئێمە هەمانە، کە دەشێ ئێمە هەست بکەین باشترین، "لە ماڵی خۆمان" لە سەدەی شازدە، لە تاهیتی.

لەگەڵ ئەمەش سوودێکی نیە، لافی ئەوە لێدەین هەموو ئەوەی دەیزانین لەبارەی زەمەن و شوێن، یان زیاتر مێژوو و جیۆگرافیا، زیاد لە هەر شتێکی دی سەر بە ئەندێشەن. مێژوویێکی پۆزەتیڤ هەیە، جیۆگرافیایەکی پۆزەتیڤیش هەیە کە دەتوانن خۆیان وا پیشان بدەن لە ئۆروپا و وڵاتەیەکگرتووەکان خاوەن ئەنجامێکی جوانن. بۆ نموونە پسپۆڕە باڵاکان ئەمرۆ لەم بارەیەوە لەسەر جیهان، رابردووی، سەردەمی ئێستەی، زیاتر دەزانن وەک لە سەردەمی گیبۆن. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نادا کە ئەوان هەموو شتێک دەزان کە دەبێ بیزانن، هەروا ئەو مانایەش نادا، چی زیاتر بایەخدارترە، وەک لەوەی دەیزانن، بە کردە ناسینی جیۆگرافیا و مێژووی خەیاڵی رەواندۆتەوە کە قسەم لە بارەیەوە کرد. ئێمە پێویستیمان بە زانینێکی خەیاڵی لەم جۆرە نیە لێرە، ئایە مۆرکی خۆی لەسەر مێژوو و جیۆگرافیا بەجێدەهێڵێ یان ئایە بە مانایەک لێیان رەت دەبێ، هەر ئەوەندە هەموو شتێکە بۆ ئەم ساتە وەک شتێکی زیاد لێرەیە وەک لەوەی دەردەکەوێ بە سادەیی زانینێکی پۆزەتیڤ بێ.

لە ئۆروپا، هەر لە ئەسڵەوە یان نزیک لەوە، رۆژهەڵات ئایدیایەکە لەوە تێدەپەڕێ کە بە ئەزموون لەبارەیەوە دەیزانین. بە لای کەمی تا سەدەی هەژدەم، هەروەکو "ر. و. سووزرن" بەو هەموو جوانیەوە پیشانی داوە، ئۆروپا زیرەکییەکی هەبوو لەسەر بنچینەی نەزانینی (گرێ) یەکێک لە فۆرمە کولتوورییەکانی رۆژهەڵات دامەزراندبوو، ئەویش کولتووری ئیسلامی بوو.(29) چونکە چەمکی رۆژهەڵات پێدەچێ هەردەم کۆمەڵێک ئایدیای بۆ خۆی راکێشاوە یان لە دەوری خۆی کۆکردۆتەوە، نە بە نەزانینی بێگەرد دیاریکراون نە بە تەنیا بە زانیاری. لە راستیدا، هەندێ پەیوەندی لەگەڵ رۆژهەڵات، (نە تەواو نەزانراو نە تەواو زانراو) وادێتە بەرچاو هەمیشە لە دەورەی چەمکی رۆژهەڵاتێکە.

با سەرەتا سەرنجی جیاکردنەوە لە نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا بدەین، پێشتر هەر لە سەردەمی ئیلیادەوە بە زەقی دەرکەوتبوو. دوو خەسڵەت لە پەیوەندی بە رۆژهەلات کە زۆرترین کاریگەریان نواندبێ لە شانۆنامەی "فارسەکان"ی "ئێشیل"ە (یان ئەسخیلوس)، کە کۆنترین شانۆنامەی ئاتین-ییە کە تا ئێستە ماوە و، لەگەڵ شانۆنامەی "باکانتەکان – باخوسەکان"ی یورپیدوس، کە دوا شانۆنامەیە کە ئەویش تا ئێستە ماوەتەوە. ئێشیل وەسفی هەستی کارەسات دەکا کە تووشی فارسەکان بووە، کاتێ کە دەزانن سوپاکەیان بە سەرۆکایەتی خشایارشا، بە دەستی یۆنانییەکان شکاوە. کۆرال ئەم سرووده دەخوێنێ:

(بەلێ، وەختی هات هەموو ئاسیا بنالێنێ هەست بکا بەتاڵە. خشایارشا پێشەوایی دەکردن، حەیف! خشایارشا بە فەتارەتی دان، حەیف! خشایارشا پێشەوایی هەمووانی دەکرد، شێتانە، حەیف! خشایارشا و کەشتییەکانی! ئاە بۆچی داریوش، ئەو، خۆی، شایەکی ئەوەندە دلۆڤان بوو بۆ ئەوانەی خۆی، داریوش، تیرهاوێژ، سەرکردەی خۆشەویستی شوش؟) (30)

ئەوەی کە لێرە حسێبی بۆ دەکرێ ئەوەیە کە ئاسیا لە رێگەی خەیاڵی ئۆروپا قسە دەکا، کە وەک سەرکەوتووێک بەسەر ئاسیا وەسف کراوە، ئەم "ئەویتر"ە جیهانێکی دژە تا ئەودیوی دەریاکان. هەست و سۆزی بەتاڵ و بزربوون و کارەسات دراوەتە پاڵ ئاسیا: ئەمەش ئەو نرخەیە کە پێدەچێ رۆژهەلات دەبێ بیداتە رۆژئاوا بەرانبەر بە هەرەشەکانی و لە هەمان کات ناڵە و ئازاریشە بۆ لە دەستچوونی رابردوویێکی شکۆمەند کە ئاسیا ئەوسا زۆر سەرفراز بووە، ئەو خۆی توانی سەرکەوتووبێ بەسەر ئۆروپا.

لەوانەیە شانۆنامەی "باکانتەکان – باخوسەکان" لە هەموو دراماکانی ئاتینی زیاتر ئاسیایی بێ، دیۆنیزۆس بە شێوەیەکی شاراوە لە پەیوەندی دایە لەگەڵ نەژادە ئاسیاییەکانی خۆی و لەگەڵ هەندێ زیادەڕەوی غەریبی هەڕەشەی لێڵ و پەنهانی ڕۆژهەڵاتی. "پەنتێ"، پاشای تێب، لەلایەن دایکی خۆی "ئەگاڤێ" و باخوسەکانی دی دەکوژرێ. چونکە ئاڵنگاری دیۆنیزۆسی کردووە، نە دان بە دەستەڵاتیدا بنێ نە سیفەتی خوداییەکەی بناسێ، بەم جۆرە پەنتێ درندانە سزا دەدرێ و، شانۆنامەکەش بە ناسین و دانپێدانانی گشتی دەستەڵاتی تۆقێنەری ئەم خودا لاچەپە کۆتایی دێ. شیکارە هاوچەرخەکانی "باکانتەکان – باخوسەکان" لە بیریان نەکردووە تێبینی نرخ و بەهای نایابی کاریگەری ڕۆشنگەری و ئێستێتیکی ئەم شانۆنامەیە بکەن، وردەکارییەکی مێژوویی چیە بەسەریاندا تێنەپەڕیوە: یورپیدوس بە دڵنیاییەوە کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەو دیمەنە نوێیەی دەبوایە لە پەرستشی دیۆنیزیاک (خوای با) وەرگرن لەبەر ڕۆشنایی ئاییزا بە خەسڵەت پێکهاتوو لە حەماسەت و وەجدی بیانی وەک "بەندیس" و "سیبێل" و "سابازیۆ" و "ئەدۆنیس" و "ئێزیس" کە خۆیان خزاندبووە ناوچەکانی ئاسیای بچووک و ڕۆژهەڵاتی میدیترانێ (دەریای ناوەڕاست) کە "پیرێ" و "ئاتین"یان ڕامالّی بوو، بە تایبەتی لە ماوەی ساڵانی پەریشانی و دڵ سارد و نائەقڵانی فراژی دوای جەنگی "پێلۆپنێس." (31)

ئەم هەر دوو دیمەنەی ڕۆژهەڵات کە وەک نەیار بەرانبەر بە ڕۆژئاوا دەوەستن لە هەر یەک لەو شانۆنامانە دواجار وەک هاندەری سەرەکی ئەندێشەی جیۆگرافی ئۆروپا دەمێننەوە. هێلێکی هاوبەش لە نێوان هەر دوو کیشوەر ڕاکێشراوە. ئۆروپا بەهێزە و دەتوانێ لە خۆی دەربڕێ، ئاسیا رووخاوە و دوورکەوتۆتەوە. ئێشیل نوێنەرایەتی ئاسیا دەکا، وادەکا لە ڕێگەی دەمی پیرەشاژنی فارس،

دایکی خشایارشا قسه بکا. ئەمە ئۆروپایە کە رۆژهەلات بەگۆ دێنێ، ئەم فۆرم پێدانە دەستەلاتێکە نەک هی پێشاندەری بووکەڵەیەک بەڵکو داهێنەرێکی رەسەن کە دەستەلاتی ژیان پێدانی نوێنەر و رێکخەر و پێکهێنەری شوێنێکە لەودیوی سنووره مالّی و ناسراوەکانە، شوێنێکە، بە مانایەکی دی بێدەنگ و مەترسیدار. هاوتەریبییەک هەیە لە نێوان ئۆرکێسترای ئێشیل کە جیهانی ئاسیایی دەگرێتە خۆی بەو شێوەی درامانووس تێی گەیشتووە لەگەڵ پاکێجی پسپۆڕی و تۆژینەوەی زانستی لەلای رۆژهەلاتناسان، کە ئەویش خۆی بە توندی لەناو بەرینی و بێ شێوەیی و شل و خاوی ئاسیایی رادەگرێ بۆ ئەوەی بیخاتە ژێر تاقیکردنەوەیەک کە هەندێ جار دڵگیرە بەلام هەمیشە بالادەستە.

دووەمینیان هاندەری رۆژهەلاتە وەک ئاماژەیەکی مەترسیدار. ئەقلانییەت مینرێژکراوە بە خەسلەتێکی "زیادەڕەوی" رۆژهەلات، کە تەمومژی خۆی وەک بچمێکی سەرنجڕاکێش دەخاتە بەرانبەر نرخ و بەهایەک وا دێنە بەرچاو ئاسایی بن. ئەو جیاوازییەی رۆژهەلات و رۆژئاوا لێکجیادەکاتەوە بەو سەختییە بە رەمزی کراوە کە "پەنتێ" سەرەتا باخوسە وررووژاوەکان رەت دەکاتەوە. کاتێ، دواتر، ئەو خۆی دەبێتە باخوس، دەکوژرێ، زۆر لەبەرئەوە نا ملی داوە بۆ دیۆنیزۆس بەڵکو لەبەرئەوەی هەر لە سەرەتاوە بە خراپی هەڕەشەکانی هەڵسەنگاندووە.

ئەو دەرسەی کە یورپیدوس دەیەوێ بیداتەوە بە بوونی کادموس و تێریزیاس لەناو شانۆنامەکە مەسەلەکەی زیاتر دراماتیکی کردووە، ئەمانە دوو حەکیمی پیرن لەو باوەڕەدان کە تەنیا "سەروەری" فەرمانڕەوایی مرۆیەکان ناکا، ئەوان دەڵێن لە حوکمدان دەبێ بە دروستی لە هێز و توانای زلهێزە بێگانەکان تێبگەی و پێشبینیان بۆ بکەی، بۆ ئەوەی بە لێوەشاوەییەوە خۆتی لەگەڵ بگونجێنی. پاشان،

نهێنی رۆژهەڵاتییەکان بە هەند وەردەگیرێن، بەتایبەتیش لەبەرئەوەی هەرەشەن لەسەر روحی ئەقڵانی رۆژئاوا، بتوانی بەشێوەیەکی نوێ خواستە نوێیەکان و دەستەڵاتی هەمیشەیی خۆی بەکاربهێنێ.

بەڵام دابەشبوونێکی گەورەی وەک ئەوەی رۆژهەڵات و رۆژئاوا دابەش دەکا بەرەو ئەوە دەچێ دابەشکردنی بچووکتری لێ بکەوێتەوە، بەتایبەتی کە دەسپێشخەری و پرۆژە ئاساییەکانی شارستانی هەندێ چالاکی بە ئاراستەی دەرەوە دەورووژێنن، وەک سەفەرەکان، داگیرکارییەکان، ئەزموونە نوێیەکان. لەلای جیۆگرافیناس و مێژووناسە کەوناراکانی رۆما و یۆنانی کۆن، کەسایەتییە گشتییەکان وەک سیزار (قەیسەر)، وتاربێژەکان و شاعیرەکان بە قووڵی بەشداری لە زانستی تاکسۆنۆمی (زانست و پۆلێنکردنی کەلەپووری میللی و بوونەوەرە زیندووەکان) نەریتی دەکەن کە نەژادەکان و هەرێمەکان و چەمک و ئەقڵەکانی لێکجیادەکردەوە، بەشێکی زۆر لە هەموو ئەمە بۆ بەکارهێنانی ناوەوە بووە و، بوونیشی سوودی بۆ ئەوە هەبووە ئەوە بسەلمێنێ کە رۆمانەکان و یۆنانییەکان باڵاترن لە هەر جۆرە گەلێکی دی. بەڵام لە گرینگیدان بە رۆژهەڵات، نەریتی پۆلێنکردن و پلەبەندی تایبەت بە خۆی هەبوو. بەلای کەمی هەر لە سەدەی دووەمی پێش زایینەوە، هەر گەڕیدەیەک، سەردارێکی رۆژئاوا مەیل و خواستی بۆ رۆژهەڵات هەبووبێ نەیتوانیوە ئەوە لەبەرچاو نەگرێ کە هیرۆدۆت مێژوونووس بووە، گەڕیدە بووە، بنووسی چەندان سەربردەی لەبن نەهاتوو بووە، ئەسکەندەر، پاشا و سوارچاک بووە، داگیرکار و دۆزەرەوەی زانست بووە، پێشتر بێرەدا تێپەڕیوون. کەواتە رۆژهەڵات دەمێک بوو دابەشکرابوو بۆ چەندان هەرێم، پێشتر ناسرابوون، هیرۆدۆت و ئەسکەندەر و لایەنگرەکانی پێیدا تێپەڕیبوون و ناسیبوویان، هەرێم و ناوچەی دیکەش هەبوون کە هێشتا نەناسرابوون، کەس بۆی

نەچووبوو، داگیریش نەکرابوون. بەڵام ئایینی کریستیانی چێوە سەرەکییەکانی رۆژهەڵاتی دیاریکرد: بەم جۆرە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و رۆژهەڵاتی دوور هەبوو، رۆژهەڵاتێکی ماڵیی و ناسراو هەبوو "رۆنێ گرووسێ" ناوی لێ دەنا: ئیمپراتۆری خاوەر (مەشریق) Levant (33)، رۆژهەڵاتێکی دی تازە.

کەواتە رۆژهەڵات جێگۆڕکێی دەکرد، لەناو جیۆگرافیای ئەقڵی لە نێوان "جیهانێکی کۆن" کە بۆی دەگەڕایەوە، وەک گەڕانەوە بۆ بەهەشتی عەدەن و بەهەشت، بۆ دانانی کۆپییەکی نوێ لە کۆنەکە و، لەگەڵ شوێنێکی تەواو نوێ کە پێی دەگەیشتین، وەک چۆن کۆلۆمبوس گەیشتبووە ئەمریکا، بۆ دامەزراندنی جیهانی نوێ" (ئەگەرچی ئەمەیان تەوس و پلارێکی تێدایە، کۆلومبوس خۆی باوەڕی کردبوو بەشێکی نوێی لە "جیهانی کۆن" دۆزیتەوە). سەرەنجام لەوە دڵنیاین کە هیچ یەکێک لەم دوو رۆژهەڵاتە بە تەواوی نە ئەوە نە ئەویتر: بەڵکو لەرینەوە و جێگۆڕکێیەکە لەنێوان هەردووکیان، دەستەڵاتی پێشنیارکردنیان، توانای سەرگەرم کردن و لێڵ کردنیان بۆ ئەقڵ بەلامانەوە سەرنجڕاکێشە.

ئەبێ سەرنجی ئەوە بدەین چۆن رۆژهەڵات، بەتایبەتی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لەلایەن رۆژئاواوە وەک پێچەوانەی گەورەی خۆی و تەواوکەری خۆی، هەر لە سەردەمی کۆنەوە ناسرا. لە سەرەتاوە "کتێبی پیرۆز" و گەشەسەندنی ئایینی کریستیانیزم هەبوو، چەندان گەڕیدەی وەک مارکۆ پۆلۆ هەبوون کە رێگەی بازرگانییان کێشا و سیستەمێکی دروستی گۆڕینەوەی بازرگانییان دامەزراند، پاش ئەو، "لۆدۆڤیکۆ دی ڤارتێما" و "پییترۆ دێلا ڤالا" هەبوون، ئەفسانەنووسانی وەک ماندڤیل هەبوو، هەڵبەت بزووتنەوەی ترسناکی داگیرکردنی رۆژهەڵات هەبوو، بەتایبەتی ئیسلام، حاجییانی جەنگاوەر هەبوون، وەک خاچپەرستەکان. بە گشتی، ئەرشیڤێکی رێکخراوی ئەدەبی لەم

ئەزموونانە دروست دەبێ، لەمەشەوە ژمارەیەکی دیاریکراو لە بەشی بەیەکچوو دەردەچێ وەک: سەفەر، مێژوو، چیرۆکی ئەفسانەیی، روانینی بێ پێشینە، مشتومڕ. ئەمانە هەموو دەبنە نیگا و زەڕەبین کە بە هۆی ئەمانەوە رۆژهەلات دەبینرێ، زمانی گفتوگۆ دەگۆڕێ، هەست پێکردن و ئیدراک دەگۆڕێ، فۆرمی بەیەکگەیشتنی نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا دەگۆڕێ.

لەگەڵ ئەمەش ئەوەی جۆرێک یەکێتی دەداتە ئەم بەیەکگەیشتنە زۆرانە، ئەو هاتوچوون و لەرینەوەیەیە کە پێشتر باسم کرد. هەڵبەت ئەوەی بیانی و دوور بووە بۆ هەر مەبەستێک بێت ستاتوی شتێک وەردەگرێ زیاتر ماڵیی و ناسراو بێ. مەیل بۆ ئەوە دەچێ کۆتایی بێنین بە حوکمدان لەسەر ئەو شتانەی وەک تەواو نوێ یان وەک تەواو ناسراو دێنە بەرچاو: لێرەوە کاتیگۆرییەکی ناوەنجی سەرهەڵدەدا، ئەم کاتیگۆرییەش رێ بۆ ئەوە خۆش دەکا حسێب بۆ شتی هەرە تازە و نوێ بکەین، شتی نوێی بینراو بۆ یەکەمین جار وەک کۆپییەک لە شتەکان پێشتر ناسرابێ. بە جەوهەر، ئەم کاتیگۆرییە، زیاتر وەک شێوازێک بۆ بەدەستهێنانی زانیارییە نوێیەکان، مێتۆدێکە بۆ دەستەلات شکان بەسەر ئەوەی وەک هەڕەشە دەردەکەوێ، لەبەر بوونی جۆرێک لە کۆنسێپتی نەریتی بۆ جیهان. ئەگەر ئەقڵ دەبێ لەناکاو خەریکی ئەوە بێ، ئەوەی کە وەریدەگرێ لە رەگەوە فۆرمێکی نوێی ژیان بێ (وەک دەرکەوتن و بینینی ئیسلام لە روانینی ئۆروپا لە سەرەتای سەدەکانی ناوەڕاست) ئەوسا دەبێ وەلامەکەی بە شێوەیەکی گشتی کۆنەپارێز و بەرگریکار بێ، ئیسلام وەک کۆپییەکی نوێی پڕ لە "هەڕەشە" ئەزموونێکی کۆنتر حوکمی لەسەر دراوە، مەبەستیش لەم ئەزموونە کۆنە کریستیانیزمە. بەم جۆرە هەڕەشەکە نامێنێ، نرخ و بەها ناسراو و ماڵییەکان لە خۆیانەوە خۆیان دەسەپێنن و، دواجار، ئەقڵ ئەو قورساییە لەسەر

خۆی لادەبا کە فشاری لەسەر دروست دەکا، ئەمەش بە گونجاندنی شتەکان لەگەڵ نەریتی خۆی: یان ئەوەتە "رەسەنن" یان ئەوەتە"دووبارەن." لێرەوە ئیسلام کۆنترۆل کراوە: کۆنترۆلی دەوڵەمەندییە سەرشارەکەی کراوە، بە چەشنێک دەتوانرا جیاکاریی تا رادەیەک هەرەشەلێکراوی لێ بکەوێتەوە، ئەوسا مەحاڵ بوو ئەگەر نوێخوازی رووتی ئیسلام "چارەسەر" نەکرایە. کەواتە رۆژهەلات وەک ئایدیایەکی گشتی لە ئەقڵی رۆژئاواییی لە هاتوچوون و لەرینەوەدایە لە نێوان رق بەرانبەر بەوەی ناسراو و ماڵییە لەگەڵ موچرکەکانی لەززەت یان لە ترسان، بەرانبەر بە هەر نوێییەک.

لەگەڵ ئەمەش ترسی ئۆرووپا لە ئیسلام دیاردەیەک بوو لە جێی خۆی بوو، ئەگەر هەردەم رێزیشی نەگرتبێ. پاش کۆچی دوایی "محەمەد" لە 632 زایینی، قەڵەمرەوی سوپایی، پاشان کولتووری و ئاینی ئیسلام گەلێک زۆر فراوان بوو. سەرەتا فارس، سوریا، میسر، ئینجا تورکیا، پاشان باکوری ئەفریقیا، هەمووی لەلایەن سوپای موسلمانان گیران، بە درێژایی سەدەی هەشتەم و نۆیەمی زایینی، ئیسپانیا، سیسیل، بەشێک لە فرانساشی دەچێتە سەر. لە سەدەی سێزدەم و چواردەم، ئیسلام لە رۆژهەلات تا هیند و ئەندۆنیسیا و چین حوکمڕانی دەکرد. بەرانبەر بەم پەلامارە لە ئاسابەدەرە، ئۆرووپا چیتر نەیدەتوانی وەڵام بداتەوە مەگەر بە ترس تا دەگاتە جۆرێک لە تۆقین نەبێ. نووسەرانی (دانەرانی) کریستیانی شایەدحاڵی فتوحاتی ئیسلام، هیچ خۆیان نیگەران نەدەکرد بەرانبەر بە زانست و کولتووری دەوڵەمەند و شکۆی ناسراوی موسلمانەکان، گیبۆن پێیوایە ئەم شایەدحاڵانە "هاوچەرخانی تاریکترین سەردەم و تەمەڵترین کەسانی ناو تۆمارەکانی ئۆرووپا بوون". (بەلام وێڕای جۆرێک لە خۆشنودی ئەوەش دەڵێ: لەوەتەی بارستایی زانست لە رۆژئاوا زیادی کردووە، دەڵێی تۆژینەوە و خوێندن لە رۆژهەلات رماوە و

ئاوەژووو بووە".)(34) روانینی باوی کریستیانەکان بۆ سوپاکانی ڕۆژهەڵات بەم جۆرە بووە: "بە ڕواڵەت وەک شانە هەنگن، بەڵام بە دەستێکی قورسەوە،(...) ئەم سوپایانە هەموو شتێکیان کاول دەکرد": ئەمە نووسراوی ئێرکەمبێرت-ی ڕاهیب بوو لە سەدەی یانزەم لە "مۆنت کاسا".(35)

(...) بۆ ئۆروپا ئیسلام بریتی بووە لە کارەسات و تراژیدیایەکی درێژخایەن. تا کۆتایی سەدەی حەڤدەم، "مەترسی عوسمانییەکان" شاراوە و لە مەلاسدا بووە بۆ هەموو ئۆروپا، بەرجەستەکاری مەترسییەکی بەردەوام بووە بۆ شارستانی کریستیانی، لەگەڵ تێپەڕینی وەخت، شارستانی ئۆروپی چووە ناو تاروپۆی ژیانی ئەم مەترسییە و نەریتەکەی، ڕووداوە مەزنەکانی، کەسایەتییەکانی، فەزیلەت و ڕەزیلەتەکانی. بە تەنیا لە ئینگلستانی سەردەمی بووژانەوە، هەروەکو "سامویل شوو" لە تۆژینەوە کلاسیکییەکەی بە ناوی: "هیلال و گوڵ" دەگێڕێتەوە: "کەسێک بە پەروەردە و زیرەکییەکی ناوەندی، دەتوانێ لەسەر شانۆکانی لەندەن ژمارەیەکی زۆر لە ڕووداوی گەورەی پڕ لە وردەکاری مێژوویی ئیسلامی عوسمانی ببینێ کە لەبارەی زیادەڕەوییەکانی لەسەر ئۆروپای کریستیانی.(36)

مەبەستم لەمە ئەوەیە بڵێم ئەو ئایدیایانەی لەبارەی ئیسلام لە سوورڕانەوەدابوون بە پێویست کۆپییەکی نرخ دابەزیوی گرینگ و مەترسیداربوون کە ئیسلام وەک ڕەمزێک نوێنەرایەتی دەکرد بۆ ئۆروپا. وەک لە "موسلمانەکان"ی والتەر سکۆتدا هاتووە، ئەو نوێنەرایەتیکردنەی ئۆروپا دەیکرد بۆ موسلمانەکان، عوسمانییەکان یان بۆ عەرەبەکان، هەردەم شێوازێک بوو بۆ کۆنترۆلکردنی ڕۆژهەڵاتی مەترسیدار، هەمان شتیش ڕاست بوو تا ئاستێکی دیاریکراو بۆ مێتۆدی زانا ڕۆژهەڵاتناسە هاوچەرخەکان، کە بابەتەکە ئەوەندە

ڕۆژهەڵات خۆی نەبوو وەک لە ڕۆژهەڵاتی بەماڵیی کراو و کەمتر مەترسیدار بۆ خوێنەرانی ڕۆژئاوایی.

شتێک نیە بە تایبەتی قسەی لەسەر بکرێ یان لۆمە بکرێ لەم مەسەلەی بە ماڵیی کردن و ڕام کردنەی ئێگزۆتیک (غەریب، ناوێزە): بە دڵنیاییەوە لەنێوان هەموو کولتوورێک و لە نێوان هەموو مرۆیەک ڕوودەدات. بەڵام دەمەوێ پێداگیری لەسەر ئەم هەقیقەتە بکەم: ڕۆژهەڵاتناس وەک هەموو ئەو کەسانەی لە ڕۆژئاوای ئۆروپی بیری لە ڕۆژهەڵات دەکردەوە یان ئەزموونی لەبارەوە هەبوو، ئەم جۆرە پرۆسە زیهنییەی ئەنجام داوە. هێشتا ئەوەی گرینگتریش بوو، وشە و یاری ئیماژ (وێنا)ی سنووردارییشیان دەسەپاند کە ئەنجامی ئیجباری ئەو پرۆسەیە بوو. ئەو شێوازەی ڕۆژئاوا ئیسلامی پێگەیشتووە یەکێ لە نموونە پوختەکانە، کە بە شێوەیەکی دلگیرانە لەلایەن "نۆرمان دانیەل" تۆژینەوەی لەبارەوە کراوە. یەکێ لەو قەیدانەی کە کاریگەری لەسەر بیرمەندە کریستیانەکان هەبوو کە هەوڵیاندەدا لە ئیسلام بگەن، بریتی بوو لە دروستکردنی هاوتەریبێک: لەبەرئەوەی کریست (مەسیح) زەمینە و بنچینەی ئایینی کریستیانییە، وای بۆ دەچوون، هەڵبەت تەواو بە هەڵە، محەمەدیش بۆ ئیسلام وەک کریستە بۆ کریستیانیزم. هەر لەمەشەوە دەستەواژەی "محەمەدیزم- mahometisme " دراوەتە ئیسلام کە گفتوگۆی زۆر هەڵدەگرێ، سەرەنجام ئەمە وایکردووە، سیفەتی (...) Imposteur " بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی بدرێتە ئیسلام. (37) لەم ئایدیا هەڵەیە و زۆری تریش "بازنەیەک دروست دەبوو هەرگیز دەرچوونی بۆ نەبوو لە بەکردنەدەرەکی extériorisation ئەندێشەیی". کۆنسێپتی کریستیانی بۆ ئیسلام کۆنسێپتێکی پڕ بوو، بەشی خۆی دەکرد".(38) لێرەوە ئیسلام بووبووە ئیماژ (وێنا)، (ئەم دەستەواژەیەش هی نۆرمان دانیەلە و، وا دێتە بەرچاو نیشانەی گرینگ بن بۆ

ڕۆژهەڵاتناسی بە گشتی)، ئەم ئیماژ یان وێنایە، وەزیفەکەی ئەوەندە نوێنەرایەتی ئیسلام خۆی نەبوو بە قەد ئەوەی نوێنەرایەتیکردنی ئیسلام بوو بۆ کریستیانەکانی سەدەکانی ناوەڕاست.

(ئاراستەی نەگۆڕ بۆ پشتگوێخستنی چ مانایەک دەبەخشی، قورئان یان موسلمانەکان چۆن بیریان لەم مانایە دەکردەوە، یان چۆن موسلمانەکان لە هەڵومەرجی دیاریکراو بیریان دەکردەوە یان دەیانگوت، ئەنجامێکی پێویستی وای هەبوو کە مەزهەبی قورئانی و مەزهەبەکانی دیکەی ئیسلام لە شێوەی فۆرمی قایلبوون بۆ کریستیانەکان و، فۆرمی زۆرتر و زۆرتری غەریب بەختی ئەوەی هەبووە وەربگیرێ هەرچەند ئەو ماوەی نووسەران و خوێنەرانیان لێکجیادەکردەوە زۆرتر بوایە لە سنووری ئیسلام. وێڕای بێدەنگییەکی زۆر ئەوەی موسلمانەکان دەیانگوت باوەڕی موسلمانەکان بێ، ئەمە وا وەرگیرابوو وەک ئەوەی بەڕاستی باوەڕیان پێ هەبێ. وێنایەکی کریستیانی هەبوو کە وردەکارییەکانی (بە هۆی فشاری کردەکانیش) پشتگوێ نەخرابوون، تەنیا تا ئاستێکی شیاو نەبێ و هێڵە گشتییەکانی هەرگیز پشتگوێ نەخرابوون. جیاوازییەکی سادە هەبوو، بەڵام تەنیا لەسەر هێڵێکی هاوبەش. هەموو راستکردنەویەکی ئەنجامدراو بۆ زۆرکردنی دیقەت و وردەکاری بوو، سوودی تەنیا بۆ بەرگریکردن بوو لەوەی تازە زانیومانە کە برینە، توندکردنەوەی بنیاتێکی لاواز بوو. رای کریستیانەکان مۆنیمەنتیانە (توحفەیی) بوو نەدەتوانرا بڕووخێندرێ، هەتا بۆ دروستکردنەوەشی.)

ئەم وێنە دڵرەقە کە کریستیانەکان بۆ ئیسلامیان دروست دەکرد بە کۆمەڵێک شێواز توندوتۆڵ کرابوو، لەناو ئەمانە، لە ماوەی سەدەکانی ناوەڕاست و سەرەتای سەردەمی بووژانەوە، بە کۆمەڵێک فۆرمی شیعری، وتووێژی زانستی و خورافاتی میللی.(40) لەم سەردەمە، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە دڵنیاییەوە هێشتا باش تێکەڵ بە وێنای

جیهانیی هاوبەش لەناو کریستیانی لاتین نەبووبوو: لە تێکستی "بەیتی رۆلان" موسلمانەکان "محەمەد" و "ئەپۆلۆ" دەپەرستن. نزیک لە ناوەڕاستی سەدەی پانزەم، هەروەکو چۆن "ر. وو. سوزرن" زۆر بە جوانی پیشانی داوە، بۆ بیرمەندە ئۆروپییە سەنگینەکان روون ببووەوە: "دەبوایە شتێک بکرێ بەرانبەر بە ئیسلام"، کە بە چەشنێک هەڵکەوتەکەی وەرگێڕابووەوە بە هۆی گەیشتنی سوپاکەی بۆ رۆژهەڵاتی ئۆروپا. سوزرن رووداوێکی رووبەڕووبوونەوەی دیمەندار دەگێڕێتەوە کە لە نێوان 1450 و 1460 روویداوە: چوار پیاوی زانست، ژان دو سێگۆڤی، نیکۆلا دو کوزا، ژان ژێرمان و ئاییناس سیلڤیوز (ئەمەی دوایی دەبێتە پاپا پۆلسی دووەم Pie II")، هەوڵیانداوە لە ریگەی کۆنفرانسێک پەیوەندییەکان رێکبخەن. بیرەکە دەگەڕێتەوە بۆ ژان دو سێگۆڤی: دەبوایە ئەم کۆنفرانسە کۆنفرانسێکی گەیشتن بێ بە ئیسلام بۆ ئەوەی کریستیانەکان "بە کۆمەڵ" موسلمانەکان بێننە سەر ئایینی کریستیانی. " ژان سێگۆڤی پێی وابوو ئەم کۆنفرانسە وەک هۆیەکە وەزیفەیەکی سیاسی هەیە بێجگە لە وەزیفەی وردی ئایینی، ئینجا بە شێوازێک قسەی دەکرد وەک ئەوەی بیەوێ ژێیە هەستیارەکانی دڵی گوێگرەکان بجووڵێنێ: ئەگەر ئەم کۆنفرانسە دە ساڵیش بخایەنێ، تێچوو و کاولکارییەکەی کەمتر دەبێ لەچاو جەنگ." هەر چوار پیاوەکە نەیاندەتوانی بگەنە ئەنجامێک هەموویان کۆکاتەوە، بەڵام ئەم رووداوە مەسەلەیەکی سەرەکی بوو، چونکە هەوڵێکی جوان و ناسک بوو (بەشێکە لە هەوڵی ئۆروپا بە گشتی لە بێد –ەوە بۆ لوتەر)، بۆ دانانی رۆژهەڵاتێکی نوێنەر بەرانبەر بە ئۆروپا، بۆ پێدانی "دیمەنێک" بە یەکەوە بە رۆژهەڵات و ئۆروپا بە شێوەیەکی یەکگر و توندوتۆڵ، وێڕای ئەو بیرە بۆ کریستیانەکان باش لە موسلمانەکان بگەیەنن کە ئیسلام چ نیە جگە لە کۆپییەکی نارێکی کریستیانیزم. ئەنجامی سوزرن بەم جۆرەیە:

(تەواو شتێکی ئاساییە بۆ ئێمە کە هەر یەکە لەم سیستەمە فیکریانە "ئۆروپی کریستیانی" توانای ئەوەیان نەبوو لێکدانەوەیەکی پڕ و بێ گرێ و گاڵ و رازیکەر بۆ ئەو دیاردەیە بکەن کە خۆیان بۆ تەرخان کردبوو روونی بکەنەوە کە "ئیسلام" بوو، هێشتا کەمتریش توانای ئەوەیان هەبوو کاریگەری بە شێوەیەکی بڕیار بە دەست لەسەر رەوتی رووداوەکان دانێن. لە ئاستی پراکتیکدا، رووداوەکان هەرگیز بەو رادەیە باش یان بەو رادەیە خراپ نەگەڕانەوە کە پێشتر چاودێرە شارەزاکان پێشبینییان بۆ کردبوو: ئەمەش لەوانەیە شایانی ئەوە بێ تێبینی بکرێ هەرگیز ئەمانە رەوتی هەرە باشیان وەرنەگرتووە کە باشترین لە حاکمەکان وێڕای دڵنیایی چاوەڕێی ئەوەیان دەکرد بە خراپ کۆتایی بێ. ئایە پێشکەوتنێک هەبوو "لەو ناسینەی کە کریستیانەکان بۆ ئیسلام هەیانبوو؟" دەبێ بڵێم بەڵێ. ئەگەرچی چارەسەر بۆ کێشەکە سەرکێشانە بە روونی نەدەبینرا، کەچی شێوازی دەربڕین لێی ئاڵۆزتر بووبوو، زیاتر ئەقڵانی و زیاتر نزیک لە ئەزموون (...) ئەو زانا و توێژەرانەی لەسەر کێشەی ئیسلام لە سەدەکانی ناوەڕاست کاریان کردووە، لە دۆزینەوەی ئەو چارەسەریانەی بۆی دەگەڕان و ئارەزوویان لێ بوو، سەرنەکەوتن، بەڵام هەندێ نەریتی فیکری و هەندێ دەستەڵاتی تێگەیشتنیان بەدەست هێنا کە، لەلای کەسانی دی و لە بواری دیکە، شایانی ئەوەیە هێشتا ئەنجامێکی باشیان هەبێ.)(41)

باشترین بەش لە شیکارییەکەی سوزرن، لێرە یان لە شوێنی دی لە کورتەی مێژووی روانینی رۆژئاوا بۆ ئیسلام، پیشاندانەکانی ئەو خۆیەتی، کە دواجار ئەوە نەزانیی رۆژئاوایە کە وردتر و ئاڵۆزتر دەبێتەوە، نەک هەندێ بەهای زانینی رۆژئاوایی ئەرێنی کە گرینگی و دیققەت و وردەکاری وەردەگرێ. راستە، وەهم و خەیاڵ، لۆژیک و دیالێکتیکی تایبەت بە خۆیان هەیە و کە سەرپەرشتی فراژوو بوون و

ئاوابوونیان دەکا. لە بارەی خەسڵەتی "محەمەد"، لە سەدەکانی ناوەڕاست کۆمەڵێک سیفەت هەبوون کە بەسەر خەسڵەتی ئەو"پەیامبەرانەی سەدەی دوانزەم پەیڕەو دەبوون کە خۆیان بە "روحی ئازاد" دادەنا و بە کردەکی لە ئۆروپا لە دایک بووبوون و داوایان دەکرد خەڵک باوەڕیان پێ بهێنن و موریدی زۆریان هەبوو".(...) (42) بەم چەشنە رۆژهەلات هەندێ نوێنەر، بە مانایەک، هەندێ نوێنەرایەتیکردن وەردەگرێ، گشتی تەواو بەرجەستە، زیاتر گونجاو لەگەڵ هەندێ داواکاری رۆژئاوا لەچاو ئەوانەی پێشوو. ئەمەش وەکو ئەوە وابوو، هەر کە بۆ جارێ رۆژئاوا ئیختیاری لەسەر رۆژهەلات گیرسایەوە وەک شوێنێکی تایبەت بە بەرجەستەکردنی بێپایانی لە بن فۆرمی پایان، ئۆروپا چیتر نەیدەتوانی ئەمە نەکا: رۆژهەلات و رۆژهەلاتی، عەرەب و موسلمان، هیندی و چینی، کێیتر هێشتا، بوون بە نیمچە بەرجەستەکارێکی دووبارە بووەوەی ئەسڵێکی مەزن کە ئەوانیش بریتین لە:(کریست "مەسیح"، ئۆروپا، رۆژئاوا) بە پێی ئەوەی گوایە لاسایی ئەمانە کراوەتەوە. تەنیا سەرچاوەی ئەم ئایدیا رۆژئاواییانە بە پێی تێپەڕینی وەخت گۆڕا کە ئەوەیش زیاتر نارسیسیزم (نرجسی) بوو، نە خەسڵەتیان بگۆڕێ. بەم جۆرە دەبینین لە سەدەی دوانزەم و سێزدەم بە گشتی لەو بڕوایەدابوون کە دورگەی عەرەبی شوێنێکە لە پەراوێزی جیهانی کریستیانی، پەناگایەکی سروشتییە بۆ یاخییە رافزییەکان"(43) (...) کەچی لە سەدەی بیستەم زانا و توێژەرێکی رۆژهەلاتناس، شارەزا و پسپۆڕ، تێبینی ئەوە دەکا کە ئیسلام لە هەقیقەتدا چ نیە جگە لە بە رواڵەت ئایینێکی ئارییانەی پلە دوو(44).

لێرەوە وەسفمان بۆ رۆژهەلاتناسی وەک بوارێکی زانستی خەسڵەتێکی نوێ و بەرجەستە وەردەگرێ. ئایدیای نوێنەرایەتیکردن ئایدیایەکی شانۆییە (تایبەت بە نمایش): رۆژهەلات ئەو شانۆیەیە کە

هەموو خاوەری تێدا قەتیس بووە، لەسەر ئەم شانۆیە هەموو ئەو کەسایەتییانە دەردەکەون کە ڕۆڵیان نوێنەرایەتیکردنی گشتێکی فراوانترینە کە خۆیان لێیەوە هاتوون. سەرەنجام ڕۆژهەڵات لێرەوە پێناچێ درێژبوونەوەیەکی بێسنووری ئەودیوی جیهانی ناسراو و ماڵیی ئۆروپا بێ، بەڵکو زیاتر وەک بوارێکی داخراو دێتە بەرچاو، دیمەنێکی شانۆیی گرێدراو بە ئۆروپا. ڕۆژهەڵاتناسێک تەنیا پسپۆڕێکی تایبەتە لە زانینێک کە تەواوی ئۆروپا لێی بەرپرسیارە، وەک بینەران کە بە شێوەیەکی مێژوویی و کولتووری بەرپرسن لەو درامایانەی کە دەرهێنەر بە شێوەیەکی تەکنیکی دایڕشتووە.(بینەرانیش وەڵامی دەدەنەوە). لە قووڵایی ئەم شانۆ ڕۆژهەڵاتییە فەهرەستێکی کولتووری پەرجوو ئامێز هەیە کە هەر دانەیەکی بە تەنیا بیگری باس لە جیهانی دەوڵەمەندییەکی ئەفسووناوی دەکا: سفینیکس، کلیۆپاترا، عەدەن، تەروادە، سۆدۆم و عامورە، عەشتار، ئیزیس، و ئۆریس، سەبەو ، بابل، ئەجندەکان، موغەکان، نینەوا، کەشیش ژان، "محەمەد" و دەیانی دی. پێشاندانی چەندان دیمەن، لە هەندێ حاڵەت تەنیا هەندێ ناو، نیوە خەیاڵی، نیوە ناسراو، چەندان درندە، چەندان دێو و درنج، پاڵەوانان، تۆقێنەران، چەشە و ئارەزوو. ئەندێشە و خەیاڵی ئۆرووپی بە کۆپی کردن لەم فەهرەستە خۆراکی وەرگرتووە: لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە تا سەدەی هەژدەم، نووسەرانی گەورەی وەک: ئاریۆست، میلتن، مارلۆو، تاس، شکسپیر، سێرڤانتێس، نووسەرانی "بەیتی ڕۆلاند" و "ڕۆمانسێرۆ"ی سید Cid ، هەموویان بۆ بەرهەمەکانیان نغرۆی ناو سامانەکانی ڕۆژهەڵات بوون، ئەمەش وایکردووە هێڵە گشتییەکانی وێناکان (ئیماژ) و ئایدیاکان و ئەو کەسایەتییانەی تێیدان هەراش دەرکەون. بە چەشنێکی دی، بەشێکی گەورەی ئەوەی وەک تۆژینەوەی پسپۆڕی ڕۆژهەڵاتناسی دادەنرا هەندێ میتۆلۆژی

ئیدیۆلۆژیانەی خستەگەڕەوە، تا ئەو کاتەش کە زانست بە شێوەیەکی ڕەسەن وادەهاتە بەرچاو پێشکەوێ.

کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی"ی "بارتێلیمی دێربێلۆ"، کە لە ساڵی 1697 پاش مەرگی خۆی بە پێشەکی ئەنتوان گالان بڵاوبووەتەوە، نموونەیەکی بەناووبانگە بۆ ئەو شێوازەی چۆن فۆرمی دراماتیکی و وێنا زانستییەکان خۆیان دەگەیەننە سەر شانۆی ڕۆژهەڵاتناسی. پێشەکی کتێبی تازەی "مێژووی ئیسلامیی کامبریج" پێی وایە کتێبی "کتێبخانە"، بە هەمان شێوە گوتاری پێشەکی جۆرج سال لە سەروبەندی وەرگێڕانی قورئان (1734) و کتێبی "مێژووی موسلمانان"ی سیمۆن ئۆکلی (1780، 1718)، "بایەخێکی گەلێک زۆریان هەیە" بۆ فراوانکردنی "تێگەیشتنی نوێ لە ئیسلام" و گواستنەوەی "بۆ خوێنەرانێک کەمتر ئەکادیمی". ئەمەش وەسفێکی نوقسانە بۆ کاری دێربێلۆ، کە تەنیا تایبەت نیە بە ئیسلام وەک ئەوانەی سال و ئۆکلی. بێجگە لە کتێبی "مێژووی ڕۆژهەڵات"ی "یۆهان ه. هۆتینگەر"، کە لە ساڵی 1651 بڵاوبووەتەوە، کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵات" وەک تاقە کارێکی جۆری سەرچاوە لە ئۆروپا تا سەرەتای سەدەی نۆزدەم دەمێنێتەوە، بەڕاستی ئەم کتێبە کاری خۆی کرد، بە هۆی ئەوەی سەرچاوەیەک بوو بۆ بوارێکی فراوان: ئەنتوان گالان، کە یەکەم وەرگێڕی "هەزار و یەک شەوە" بوو، عەرەبیزانێکی بە روومەت بوو. گالان کاری دێربێلۆ "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی"ی بەرانبەر بە هەموو ئەوانە دادەنا کە لە پێش ئەو دەرچووبوون، وێڕای تێبینیکردن کە کارێکی پەرجووئامێز و پرۆژەیەکی گەورە بووە. ئەنتوان گالان دەڵێ دێربێلۆ ژمارەیەکی زۆر کتێبی خوێندبووەوە، بە عەرەبی، بە فارسی، بە تورکی، "ئەمەش وای لێ کردبوو زانیاری زۆر بە دەستبهێنێ کە تا ئەو کاتە لە ئۆروپییەکان شاراوە بوو(46)". دوای دانانی فەرهەنگێک بەم هەر سێ

زمانانەی ڕۆژهەلات، دێربێلۆ لە بوارەکانی مێژوو، تیۆلۆژی، جیۆگرافی، زانست و هونەری ڕۆژهەلاتی درێژەی بە خوێندن دا، لە یەک کاتدا لەناو جۆراوجۆری جوان و بلیمەتی ئەم بوارانە خۆیان و جۆراوجۆری ڕاستەقینەیان. لێرەوە بە هۆی ئەم پاشخانەوە بڕیاردەدا دوو کار دابڕێژێ: یەکێکیان "کتێبخانەی ڕۆژهەلات"ە کە فەرهەنگێکە بە پێی ئەلفابێ، دووەم بریتییە لە "هەڵبژاردە"یەک. تەنیا کتێبی یەکەمی تەواو کرد.

ویڕای قسەکردن لەبارەی کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەلاتی"، گالان دڵنیایی لەوە دەکردەوە کە سیفەتی "ڕۆژهەلاتی" دەبێ بە شێوەیەکی گشتی بە مانای "خاوەر Levant " (مەشریق) بێ، (واتە تەنیا ڕۆژهەلاتی دەریای ناوەڕاست/سوریا و لوبنان و خاکی پیرۆز)، ئەگەرچی بە ستایشەوە دەلێ:" نەک هەر تەنیا لەگەڵ ئادەمەوە دەست پێدەکات و، لەگەڵ سەردەمی ئێمە تەواو دەبێ، "هێشتا زیاتر بۆ دواوە هەڵدەکشێ، ئەگەر بە پێی مێژووە ئەفسووناوییەکانەوە بێ، ئەوەی دەیگێڕێتەوە، سەردەمی فەرمانڕەوایی پەیامبەر سولەیمان لە پێش خەلقی ئادەمەوە بووە". لەگەڵ خوێندنەوەی وەسفی گالان، تێدەگەین کە کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەلاتی" وەک هەر "یەکێکی تر" مێژوویێکی جیهان بووە، چونکە هەوڵیداوە کتێبەکەی خولاسەیەکی تەواو بێ بۆ ناسین و زانینەکان، کراوە بێ بەسەر بابەتی وەک: خەلقی جیهان، تۆفان، ڕووخاندنی بابل،...هتد. ویڕای ئەو جیاوازییەش کە سەرچاوەکانی دێربێلۆ ڕۆژهەلاتی بوون. ئەو مێژووی دابەشی دوو جۆر دەکرد: مێژووی پیرۆز و مێژووی پیس (جوولەکە و کریستیانەکان و سەر بە یەکەمن، مولسمانانیش سەر بە دووەمن)، هەروا مێژووەکەشی دابەشی دوو سەردەم دەکرد: پێش و پاش تۆفان. دێربێلۆ توانی بەم شێوەیە لێکۆلینەوە لە مێژوو بکا، بە رادەیەک جۆربەجۆر و فراوان، مێژووی مۆنگۆل، هی تەتەرەکان،

مێژووی تورک و سلاڤەکانیش بگرێتەوە، باس لە هەموو هەرێمی ئیمپراتۆری موسلمانەکان دەکا، لە رۆژهەڵاتی دوورەوە پێدادێ تا دەگاتە کۆلۆنەکانی هێرکول، باس لە داب و نەریت و کەشی ئایینیان دەکا، باس لە نەریتیان دەکا، باس لە لێکدانەوە و روانینیان، لە بنەماڵە و ماڵباتەکانیان، لە کۆشکەکانیان، لە رووبار و رووەکیان دەکا.

ئەم کارە، ئەگەرچی هەندێ سەرنجی تایبەت کردووە بە "مەزهەبی محەمەد"(...)، کە زیانێکی زۆر گەورەی لە کریستیانیزم داوە"، لە هەموو کتێبێکی دیکەی پێش خۆی قووڵترە.

گالان وێرای بە درێژی دڵنیاکردنەوەی خوێنەران ئەنجامێکمان لە "گوتاری" خۆی پێشکەش دەکا کە کتێبی "کتێبخانەی" دێربێلۆ "بەسوود و دڵگیرترە" لەچاو کاری تەواوی رۆژهەڵاتناسانی وەک: پۆستێل، سالیگەر، گۆلیوس، پۆکۆک و ئێرپینیوس، کەچی لێکۆڵینەوە رۆژهەڵاتناسیەکانی ئەمانە گەلێک زۆر تەسک و تریسک بوون، زیاتر گرینگیان بە هەندێ بابەتی وەک رێزمان، وشەناسی، جیۆگرافی،...هتد، دەدا. تەنیا دێربێلۆ توانای ئەوەی هەبوو بابەتێک بنووسێ بتوانێ یان ئەوەی لێ چاوەڕێ بکرێ خوێنەرانی ئۆرووپی بۆ خۆی راکێشێ و پێیان بڵێ کە کولتووری رۆژهەڵاتی ناچالاک و بێ بەرهەم نیە، تەنیا دێربێلۆ، بە رای گالان، بە دوای ئەوە گەڕاوە لەناو ئەقڵی خوێنەرانی ئایدیایەکی تا رادەیەک فراوان لەبارەی ئەوەی ویستوویەتی بیڵێ: ناسین و توێژینەوە لەبارەی رۆژهەڵات چ مانایەک دەگەیەنێ، ئەمەش ئایدیایەک بوو لە یەک کاتدا بتوانێ ئەقڵ پڕ بکا و هیوا گەورەکان تێر بکا کە پێشتر هەمانبوو.(47)

لەگەڵ پرۆژەیەکی وەک ئەمەی دێربێلۆ، ئۆرووپا لەو توانایەدابوو رۆژهەڵات لە باوەش بگرێ و بە رۆژهەڵاتیی بکا. لێرە و لەوێ

چاومان بە هەندێ مانای باڵادەستی دەکەوێ لەوەی گالان دەیویست بڵێ لەبارەی "ماتریالەکانی ڕۆژهەڵاتی" خۆی و ئەوەی دێربێلۆ، بە هەمان شێوە لەناو کاری جیۆگرافیناسی سەدەی حەڤدەمی وەک "رافایل دو مانس"، ئۆروپییەکان دەیانتوانی لەمەوە ڕۆژهەڵات ببینن خەریکە دوور دەکەوێتەوە و لە زانستیی ڕۆژئاوا تێدەپەڕێ.(48) بەڵام ئەوەی دەبێتە شتێکی ئاسایی، تەنیا ئەو سوودە نیە کە ڕوانگەی ڕۆژئاوایی پێشکەشی دەکا یان پیشانی دەدا، بەڵکو تەکنیکی سەرکەوتنیش هەیە کە ڕێگەی پێدەدان دەوڵەمەندیی ڕۆژهەڵات بگرن و وای لێ بکەن بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو کراوە بێ، ئەگەر بە شێوەیەکی ئەلفابێتیش بێ بۆ خوێنەرانی ئۆروپی.

کاتێ کە گالان لەبارەی دێربێلۆ قسە دەکا و وەڵامی ئەوەی داوەتەوە کە لێمان چاوەڕێ دەکرد، لەو باوەڕەدام دەیویست بڵێ کە کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی"، هەوڵی ئەوەی نەداوە ئەو ئایدیا بێ پێشینانە لەسەر ڕۆژهەڵات بگۆڕێ. چونکە ڕۆژهەڵاتناس دڵنیایی و جەغت لەسەر ڕۆژهەڵات لە چاوی خوێنەرانی دەکاتەوە. ڕۆژهەڵاتناس هەرگیز ناگەڕێ و هیوای ئەوە ناخوازێ ئەو دڵنیایی و یەقینانەی پێشتر جێگیربوونە هەڵیانوەشێنێتەوە. کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی" چی نەکردووە جگە لە زیاتر، بە فراوانی و بە ڕوونی ڕۆژهەڵات بناسێنێ، ڕێی تێدەچوو ئەم کارە ببێتە هەڵبژاردەیەکی هەژار لەبارەی هەندێ هەقیقەتی بێ سەروبەر و مێژووی لێڵی خاوەر، وێناکانی کتێبی پیرۆز، کولتووری ئیسلامی، ناوی شوێنەکان و زۆری تری لەم چەشنە، بەڵکو بووە پانۆرامایەکی ئەقڵانی لەبارەی ڕۆژهەڵات، لە ئەلفەوە تا یێ. لە باسی محەمەد، دێربێلۆ سەرەتا ئەو ناوانە ڕێکدەخا و ڕوون دەکاتەوە کە پەیوەندییان بە پەیامبەرەوە هەیە، پاشان درێژەی دەداتێ و دڵنیایی لەسەر نرخی ئیدیۆلۆژی و مەزهەبی محەمەد بەم چەشنەی خوارەوە دەکا:

(محەمەد (...) بەناووبانگە. دانەر و دامەزرێنەری ئایینێکە (...)، ئێمە پێی دەڵێین محەمەدی. برۆ سەر وشەی ئیسلام. لێکدەرەوەکانی قورئان و زاناکانی دیکەی شەریعەی ئیسلامی یان محەمەدی، هەموو ئەو سیفەتانەیان داوەتە ئەم پەیامبەرە (...) کە ئارییەکان، پۆلیتییەکان و پۆلیانیستەکان و ئەوانی(...) دی داویانەتە یەسوعی مەسیح. (...))(49).

محەمەدی بریتییە لە ناولێنانێکی ئۆروپی تایبەت (...) بەڵام ئیسلام کە ناوی تەواوە بۆ موسلمان، لە جێگیەکی دی باسی دەکا، (...) کە ئێمە پێیان دەڵێین محەمەدی ئەمەش وەک لاساییکردنەوەیەک بۆ لاساییکردنەوەیەکی کریستیانیزم وەرگیراوە بۆ ئایینی راستەقینە. پاشان، لە سەربردەی مێژوویی درێژی ژیانی محەمەد، دێربێلۆ دەتوانێ خۆی بۆ گێڕانەوی کەم و زۆر راستەوخۆ تەرخان بکا. بەڵام ئەو شوێنەی بە محەمەد دراوە ئەوەیان حسێبە لە کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەلاتی".(...) کاتێ کە دەیگۆڕین بۆ ماتریالێک بە شێوەیەکی ئیدیۆلۆژی روون بێ بۆ باسکردنی بە پێی ئەلفوبێ لە ژێر پیتی(م). لێرەوە محەمەد چیتر لەناو جیهانی رۆژهەلاتی پیاسە ناکا،(...) بە هێمنی لە شوێنی تایبەت بە خۆی (شوێنێکی دیار بێگومان) لەسەر شانۆ رۆژهەلاتناسی دانیشتووە.(50) لێرەوە ژینیالۆژییەک، لێکدانەوەیەک، هەتا گەشەپێدانێکیش بۆی داڕێژراوە، هەموو ئەمە بە دەربڕینی سادە رێگەی ئەوەی لێ دەگرن بۆ لایەکی دی وێڵ بێ.

ئەم وێنایانەی "رۆژهەلات" جۆرە وێنایەکن نوێنەرایەتی یان جێگرەوەن بۆ جەوهەرێکی زۆر فراوان، زۆر بڵاون، بە هۆی ئەمانەوە مرۆ دەتوانێ بیانبینێ و تێیان بگا، ئەگینا لەبەر فراوانی ئەمە سەخت دەبوو. لە هەمان کات ئەمانە خەسڵەتیشن، وەک هەیتووهووت و بەخیلی و قرچۆکی و زۆرخۆری بێ رادە کە "تیۆفراست" و "لابروییر" یان "سێلدن" باسیان کردووە. (...)

ناتوانین خەسڵەتی تەعلیمی لە نوێنەرایەتیکردنی ڕۆژهەڵاتناسی لە پاشماوەی دیمەنەکە بکەینەوە. لە کارێکی زانستی وەک "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی"، کە ئەنجامی لێکۆڵینەوە و توێژینەی پلان بۆ دانراوە، نووسەر ڕێکخستنێک بەسەر ماتریالەکان دەسەپێنێ کە لەسەریان کاری کردووە، بە شێوەیەکی دی، خۆزگەی ئەوە لە خوێنەر دەخوازێ تێبگا کە کتێب و رووپەڕی چاپکراو حوکمدانێکی ڕێک و پێکی ئەو ماتریالەیە. ئەوەی بەم چەشنە کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی" دەیگەیەنێ، ئایدیای بەهێز و دینامیکی ڕۆژهەڵاتناسییە کە لە هەموو ڕوویێکەوە ئەوە بە یادی خوێنەر دەهێنێتەوە کە لەمەودوا، بۆ گەیشتن بە ڕۆژهەڵات، دەبێ بەناو نەخشە و پلان و کۆدی ڕۆژهەڵاتناس تێپەڕێ. ڕۆژهەڵات نەک هەر بە تام بۆی داواکارییە ئەخلاقییەکانی کریستیانیزمی ڕۆژئاوایی گونجێنراوە، بەڵکو دەوروەدراویشە بە تەواوی کۆمەڵێک لە زنجیرە هەڵوێست و حوکمدان کە ئەقڵی ڕۆژئاوا دەگەڕێنێتەوە، نەک بە پلەی یەکەم بۆ سەرچاوەکانی ڕۆژهەڵاتی بە مەبەستی پێداچوونەوە و پشکنین، بەڵکو زیاتر بۆ کاری دیکەی ڕۆژهەڵاتناسی. بەم جۆرە، شانۆی ڕۆژهەڵاتناسی، وەک چۆن بەم شێوەیە ناساندوومە، دەبێتە سیستەمێکی توندوتۆڵی ئەخلاقی و ئیپیستیمۆلۆژی.

ڕۆژهەڵاتناسی وەک دیسیپلینێک کە نوێنەرایەتی زانینی بەدامەزراوەکراو دەکا و کە ڕۆژئاوا لەسەر ڕۆژهەڵاتی هەیەتی، ڕۆژهەڵاتناسی ڕوو لەوە دەکا هێزێک بە سێ ئاراستە بنوێنێ: لەسەر ڕۆژهەڵات، لەسەر ڕۆژهەڵاتناس و، لەسەر "بەکاربەرانی" ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەڵات. لەو باوەڕدام بەهەڵەدا دەچین ئەگەر هێز و توانای ئەم سێ پەیوەندییە بە کەم سەیر بکەین. ڕاستە، ڕۆژهەڵات ("لەوێ" بەرەو ڕۆژهەڵات) ڕاستکراوەتەوە، بەڵکو سزاش دەدرێ، بە هۆی ئەوەی خۆی لە دەرەوەی سنوورەکانی کۆمەڵی ئۆرووپی دەدۆزێتەوە،

جیهانی (ئێمە)، بەم شێوەیە ڕۆژهەڵات بە ڕۆژهەڵاتی دەکرێ، ئەمەش پرۆسەیەکە نەک هەر تەنیا ڕۆژهەڵات وەک هەرێمێکی (ئوستان، پارێزگا)ی ڕۆژهەڵاتناسی دیاری دەکا، بەڵکو هێشتا زۆریی لە خوێنەری ڕۆژئاوایی بێ ئاگا دەکا بە کۆدکردنەکانی ڕۆژهەڵاتناسی (بۆ نموونە: ڕیزکردنی وشەکان بە پێی ئەلفوبێی کتێبی "کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتی" دێربێلۆ") وەک ڕۆژهەڵاتی ڕاستەقینە وەرگرێ. بە کورتی، لێرەوە هەقیقەت دەبێتە وەزیفەی حوکمدانی تۆژینەوەی زانستی، نەک بۆ ماتریالەکان خۆیان، کە لەگەڵ تێپەرینی وەخت، پێدەچێ قەرزاربار ببنەوە بەرانبەر بە بوونی ڕۆژهەڵاتناس خۆی.

هەموو پرۆسەیەکی تەعلیمی نە سەختە بۆ تێگەیشتن نە سەختە بۆ لێکدانەوە. پێویستە، جارێکی دیکەش، بە بیرخۆمانی بهێنینەوە کە هەموو کولتوورێک چەندان ڕاستکردنەوە بەسەر واقیعی خاو دەسەپێنێ، لە هەڵبژاردەیەک لە شتی خراپ دەستنیشانکراو دەیانکا بە یەکەی زانین. سەرەنجام ئەوەی کێشە دروست دەکا، ئەوە نیە ئەم گۆڕانە ڕوویداوە. تەواو شتێکی سروشتییە، بۆ ئەقڵی مرۆ، بەرگری لە خۆی بکا بەرانبەر بەو هێرشانەی کە هەڵکەوتی بێگانەی ڕووت بۆی دێنێ، لەبەر ئەم هۆکارە، کولتوورەکان هەمیشە مەیلی ئەوەیان هەبووە گۆڕینی تەواو بەسەر کولتووری دیکە بسەپێنن، بە وەرگرتنی ئەم گۆڕینانە، نەک بەو شێوەی کە هەن، بەڵکو بۆ بەرژەوەندی باشیی وەرگر، وەک ئەوەی دەبێ ببن. لەگەڵ ئەمەش، بۆ ڕۆژئاوا، ڕۆژهەڵاتی هەردەم "وەک" ڕوویەکی یان یەکێکی تری ڕۆژئاوا بووە. لەلای ڕۆمانتیکە ئەلمانەکان بۆ نموونە، ئایینی هیندی وەک ماهییەت کۆپییەکی ڕۆژهەڵاتی بووە لە ئایینزای حلولی جێرمانۆ-کریستیانی. بەڵام هەمیشە ڕۆژهەڵاتناس ئەو ئەرکە دەخاتە سەرخۆی ڕۆژهەڵات لە شتێکەوە بگۆڕێ بۆ شتێکی دی. ئەو ئەمە بۆ خۆی دەکا، بۆ بەرژەوەندی کولتووری خۆی، لە هەندێ حاڵەتیش بە باوەڕی ئەوەی

له بەرژەوەندی رۆژهەلاتیدا دەیکا. ئەم پرۆسەیەی گۆڕینە پرۆسەیەکە بە ڕێکوپێکی بەڕێوە دەچێ: دەخوێندرێ، کۆمەڵەی خۆی هەیە، وەرزنامەی خۆی هەیە، نەریتی خۆی هەیە، وشەی خۆی هەیە، ڕەوانبێژی خۆی هەیە، هەموو ئەمە بە شێوەیەکی زەمینەساز لەگەڵ نۆرمە کولتووری و سیاسییە باوەکانی رۆژئاوان کە هەر لەلایەن خۆیشییەوە پێی دەدرێ. هەروەک چۆن دواتر پیشانی دەدەم، زیاتر مەیلی بەلای ئەوەوە هەیە لە هەوڵەکانی سەرتاپاگیر بێ، ئەگەرچی، کە لە سەدەی هەژدەم بۆ سەدەی بیستەم بەسەر رۆژهەلاتناسیدا دەچینەوە، ئینتیباعی بالادەست بریتییە لە نمایشێکی ساردی پیشاندانی تەواوی رۆژهەلات لەلایەن رۆژهەڵتناسییەوە.

ئەم نمایشە لە زوویکەوە کەوتۆتەگەڕ، ئەو نموونانەی لە بارەی نوێنەرایەتیکردنی رۆژئاوا بۆ رۆژهەلات لە یۆنانی کلاسیکیدا پێشکەشم کردن، زۆر بە جوانی ئەمە روون دەکەنەوە. نوێنەرایەتیکردنی نوێتر لەسەر روونی و سازگاری کۆنەکانەوە بیناکراوە، بە نمایشکردنەکانیان بەوپەڕی جوانی لە ئاسابەدەر ڕێکخرابوو، جێگیرکردنییان لەناو جیۆگرافیای خەیاڵی رۆژئاوا کاریگەرییەکی دیمەنداری بەرچاوی هەبووە، ئێمە ئێستە دەتوانین نموونە بۆ ئەمە بهێنینەوە، ئەمەش بە سەرنجدان لە "دۆزەخ"ی دانتێ. لە "کۆمیدیای ئیلاهی" تواندراوە بە ڕێکخستنێکی بێ گرێ گۆڵ بگەن، بە رووالەت بۆ نیگاری واقیعی ژیانی دنیایی و سیستەمێکی جیهانی و نەمریی نرخ و بەهاکانی کریستیانی. ئەوەی دانتێ وەک زیارەتێک لە تەی کردنی دۆزەخ و بەرزەخ و بەهەشت دەیبینێ، روانگەیەکی بێ هاوتای حوکمدانە. بۆ نموونە، پاولۆ و فرانچێسکا وەک زیندانیانی ئەبەدی دۆزەخ دادەنرێن، لەبەر ئەو گوناهانەی کردوویانە، کەچی دەیانبینین دەژین و نمایشی ئەو کەسایەتییانە و ئەو کردانە دەکەن کە لەو شوێنە دایانناون کە لەوێ بۆ هەتاهەتایی دەمێننەوە. بەم جۆرە،

هەر یەکە لە کەسایەتییەکانی روانینی دانتێ نەک هەر خۆیان نوێنەرایەتی خۆیان دەکەن، بەڵکو نوێنەرایەتیەکیشە لە جۆری کەسایەتی خۆی بە چەشنێک کە بۆی دەست نیشان کراوە.

"ئەو لە سروودی 28ی دۆزەخ دەردەکەوێ. ئەو لە بازنەی هەشتەم لە نۆ بازنە دۆزەخ دانراوە، لە چاڵی نۆیەم لەسەر دە چاڵی "مالێسفۆس" دانراوە، بازنەیەک لە چاڵی دۆزەخی و تاریک و تروسک دەورەی قەڵای شەیتانی داوە لە دۆزەخ، بە چەشنێک پێش ئەوەی چاوت بە "ئەو" بکەوێ، دانتێ بەناو بازنەکان تێدەپەڕێ کە پڕن لە خەڵکانێک کە تاوانیان سووکترە: ئەوانەی بە دوای ژیانێکی پڕ لە فەخامەت و شیک گەڕاون، نەوسنەکان، چاوچنۆکەکان، هاروتووڕەکان، زافزییەکان، خۆکوژەکان، کفرکەرەکان. پاش "ئەو"، تەنیا ئەوانە هەن کە موزەیەف و خائینن (وەک جودا، بروتوس و کاسیوس) پێش ئەوەی بگەی بە قووڵایی دۆزەخ، لەو شوێنەی شەیتان خۆی لێیەتی. بەم جۆرە "ئەو" سەر بە پلەبەندییەکەی زۆر توندوتۆڵی شەرانگێزەکانە، لەو کاتیگۆرییەی دانتێ ناوی لێ دەنێ "بڵاوکەرەوانی فەسادیی و فتنە".

سزای ئەو کە لە هەمان کات چارەنووسیشیەتی بۆ هەتاهەتایی، سزایەکی بێزهێنەرەوە و تایبەتە: بێ کۆتاییە، دابەشی دوو بەش کراوە، لە چەناگەوە بۆ کۆم، دانتێ دەڵێ وەک بەرمیلێکە هەناوی لێککردبێتەوە. شیعری دانتێ لێرەوە هیچ وردەکارییەکی سکاتۆلۆژی (ئەدەبی تایبەت بە پیسایی و شتی پیس و کاری سوزانی- و) کە لەم سزایەدا هەیە بەجێناهێڵێ: هەناو و پیسایی "ئەو" بە وەسفێکی زۆر بە دیقەتەوە نووسراوە. "ئەو" سزادانەکەی خۆی بۆ دانتێ لێکدەداتەوە، هاوڕێکەشی پێشان دەدا، ئەویش لە بازنەی پێش ئەوە، لە نێو ئەوانەدایە کە کراوەنەتە دوو لەتەوە لەلایەن یاریدەدەری شەیتان، داوا لە دانتێ دەکا ئاگاداری "فرا دۆلچینۆ" بکاتەوە کە چی چاوەڕێی

دەکا، فرا دۆلچینۆ قەشەیەکی هەڵگەڕاوەیە سەر بە تایفەیەکە داوای ئەوە دەکەن بەشداری لە ژنەکانیان و سامانەکانیان بکەن، بەوە تاوانبار کراوە کە دۆستێکی هەبووە. خوێنەر تێبینی ئەوە دەکا کە دانتێ شەهوانییەتی فرا دۆلچینۆ و ئەوی خستۆتە بەرانبەر یەکتر وەک هاوتای یەکتری، بە هەمان شێوە لافی باڵادەستی تیۆلۆژیشیان.

بەڵام دانتێ هێشتا شتی دیکەشی هەیە لەم بارەیەوە (...) بیلێ. کەمێک پێش دۆزەخ گروپێکی گچکەی موسلمانان هەن. ئیبن سینا، ئیبن روشد و سەلاحەدین، ئەمانە بەشێکن لە (...)کەسانی فەزیلەتدار، کە لەگەڵ هێکتۆر، ئێنی، سۆکرات، ئەفلاتون، ئەریستۆ، لە بازنەی یەکەمی دۆزەخ دانراون بۆ چەشتنی سزایەکی سووک (بەڵکو شەرافەتمەندانەش) چونکە سوودیان لە وەحی کریستیانی وەرنەگرتووە. بێگومان دانتێ سەرسامە بە فەزیلەت و تایبەتمەندی بەرزیان، بەڵام لەبەرئەوەی کریستیانی نین ئەگەر بە سووکیش بێ دەبێ لە دۆزەخ سزا بدرێن. ئەبەدییەت لەناوبەریکی مەزنی جیاوازییەکانە، راستە، بەڵام ئەناکرۆنیزم (پارادۆکسی مێژوویی) و بێ تەرتیبی تەواو تایبەتن کە بریتییە لە دانانی کەسایەتیە گەورەکانی پێش کریستیانیزم لەناو هەمان کاتیگۆری سزادانی "بت پەرستان" وەک موسلمانانی دوای کریسیانیزم دانتێ تێک نادەن. ئەگەرچی قورئان بە وردی باسی ئەوەی کردووە کە عیسا پەیامبەرە، دانتێ دەیەوێ فەیلەسوفە گەورەکان و پاشای موسلمانان بە شێوەیەکی سەرەکی لە روانگەی کریستیانیزم وەک نەزان حسێبیان بۆ بکا. ئەگەر بتوانن هەمان ئەو ئاستە بەرزە وەرگرن وەک پاڵەوانەکان و حەکیمەکانی سەردەمی کۆنی پێش مێژوو، ئەوا روانینێکی نامێژووییە، وەک رافایل لەناو فرێسکەکەی "خوێندنگەی ئاتێن" کە تێیدا ئیبن روشد هاوسێی سۆکرات و ئەفلاتونە لە ئەکادێمیا (دەشێ بەراوردیش بکرێ بە "دیالۆگی مردووان"ی "فێنێلۆن"ن لە نێوان 1700 تا 1718

نووسراوە، کە تێیدا سۆکرات و کۆنفۆشیوس بەیەکەوە گفتوگۆ دەکەن.).

جیاوازیکردن و وردبوونەوەی زۆر لە گرتن و تێگەیشتنی شیعرییەتی ئیسلام لەلایەن دانتێ –وە نموونەیەکی ئەم ویستی نمایشەیە، کە تا رادەیەک کۆسمۆلۆژییە (جیهانی بە مانای فراوانی گەردوونی– و)، بە هۆی ئەمەوە ئیسلام و نوێنەرایەتیکردنەکانی دیاریکراون، بە تێگەیشتنی جیۆگرافی و مێژوویی، بە تایبەتی مۆرالی ئۆروپی داهێنراون. زانراوە تەجریبییەکان لەمەڕ رۆژهەلات یان لەمەڕ هەر بەشێک لە بەشەکان گەلێک کەم حسێبی بۆ دەکەن، ئەوەی گرینگە، بەشێوەیەکی ئێجگاری، ئەوەیە کە من بە روانینی رۆژهەلاتی دادەنێم، ئەمەش روانینێکە بە هیچ شێوەیەک تایبەت نیە بە توێژەری پسپۆڕی پیشەیی، بەلام زیاتر بە هاوبەشی سەر بەوانەیە کە لە رۆژئاوا بیریان لە رۆژهەلات کردۆتەوە. هێز و توانای شیعرییەتی دانتێ هەلدەکشێ، ئەم روانینانە، یان ئەم روانگانە بۆ رۆژهەلات وا دەکەن زیاتر ببنە نوێنەرایەتیکار. دانتێ محەمەد و سەلاحەدین و ئیب روشد و ئیبن سینا لەناو کۆسمۆلۆژییەکی روانگەدار جێگیر دەکا، جێگیرکراون، رێکخراون، دەورەدراون و زیندانیکراون، وێرای بایەخ نەدان تەنیا بە (وەزیفەیان) و بەو کەسایەتییانەی دێنە سەر شانۆ و لێی دەردەکەون. "ئیزاییا بەرلین" باسی لە کاریگەری ئەم هەلوێستانە کردووە:

(لەناو ئەم (...) کۆسمۆلۆژییە، ژیانی مرۆیان و (لە هەندێ کۆپی، تەواوی گەردوون) پلەبەندی یان هێرارشییەکی سادەیە، سەرتاپاگیرە، بە چەشنێک کە لێکدەدەینەوە بۆچی هەر یەک لەم شتانە وەک ئەوەی کە هەن، لەو دەمەی کە وان و ئەوە دەکەن کە دەیکەن بە هەمان شێوە دەلێین ئامانجی چیە، تا کوێ بڕ دەکا، کامەیە پەیوەندی و ناونیشان و وابەستەگی لە نێوان ئامانجەکانی ماهییەتە تیلۆلۆژییە

(واتە هەموو شتێک لە سروشتدا بۆ مەبەستێک ئاراستەکراوە/و) جیاوازەکان لەناو پیرامیدی هارمۆنی کە بە هاوبەشی دروستی دەکەن. ئەگەر ئەم وێنایەی واقیع راست بێ، لێکدانەوەی مێژوویی، وەک هەر فۆرمێکی دیکەی لێکدانەوە، دەبێ بە تایبەتی لەسەر ئەوە بەند بێ وەک تاکەکەسەکان، گروپەکان، نەتەوەکان، هەر یەک لە جۆرەکان لە جێی خۆی دانێ لەناو تاروپۆی (چنین)ی جیهانی. ناسینی جێگەی (کۆسمی، گەردوونی) شتێک یان کەسێک، واتە ئەو شتە، ئەو کەسە چیە و چی دەکا. کەواتە شتێکە و هەمان شتە وەک لەوەی ببی یان نرخ و بەهایەکت هەبێ، هەبی و وەزیفەیەکت هەبێ و (تا رادەیەک سەرکەوی لە جێبەجێکردنی) تاروپۆ یان چنین، خۆی بە تەنیا، ژیان دەبەخشێ، دەیوەستێنێ و وێنەیەک دەبەخشێ، واتە نرخ و بەهاو مانایەک بۆ هەموو ئەو شتانەی هەن. تێگەیشتن واتە بینینی تاروپۆ یان چنینەکان (...) هەرچەند بتوانین رووداوێک، کردەیەک یان خەسڵەتێک نەشێ خۆی لێ لادەین، هەرچەند مەزەندەی توێژەر قووڵ بێ، لە تاقە دوا هەقیقەت نزیک دەبینەوە. ئەم هەڵوێستە بە قووڵی دژەتەجریبییە.) (51)

ئەمەیە نموونەی هەڵوێستی رۆژهەڵاتناس بە گشتی. ئەو ئەفسوون و میتۆلۆژی دەخاتە پاڵ خەسڵەتی سیستەمی داخراو، کە لە خۆیدایە و خۆی لە خۆیەوە بەهێز دەکا، تێیدا شتەکان بەو شێوەیەن کە وان "لەبەرئەوەی" بە ئێجگاری وان کە بەم شێوەیەن، لەبەر هۆکاری بوونیان "ئۆنتۆلۆژی" کە هیچ یەکێک لە زانراوە تەجریبییەکان ناتوانێ نە دەرکرێ نە بگۆڕدرێ. چوونەناو پەیوەندی لەگەڵ رۆژهەڵات و، بە تایبەتیش لەگەڵ ئیسلام، ئۆروپا سیستەمی نوێنەرایەتیکردنی خۆی بۆ رۆژهەڵات توندتۆڵ کردووە و، بەو چەشنەی "هێنری پیرێن" بۆی چووە، ئیسلامی کردووە بە جەوهەری بوونێک لە دەرەوە، هەر لە دژی سەرتاپاگیری ئەمەشەوە شارستانی ئۆروپی هەر لە سەدەکانی

ناوەڕاستەوە خۆی بنیاتناوەتەوە. رووخانی ئیمپراتۆری رۆمانی بەهۆی هێرشی بەربەرەکان ئەنجامێکی پارادۆکسی هەبوو کە بووە هۆی ئەوەی شێوازی بەربەرەکان بچێتە ناو کولتووری رۆمانی و مێدیترانی: رۆمانیا (خوێنەری کورد نابێ ئەم ناوەی لێ تێکەڵ بێ لەگەڵ کۆماری "رووومانیا"ی ئێستا کە بە هەڵە دەنووسن رۆمانیا/و) سەرەنجام هێنری پیرێن دەڵێ: هێرشەکانی ئیسلام کە لە سەدەی حەفتەم دەستی پێکرد، ئەنجامێکی وایان هەبوو ناوەندی کولتووری ئۆروپی لە مێدیترانی کە ئێستە بۆتە هەرێمێکی عەرەبی، بەلادا بچێ و بگوازرێتەوە بۆ باکوور. "لێرەوە جێرمانیزم دەست دەکا رۆڵی خۆی بگێڕێ. بەڵام تا ئێرە نەریتی رۆمانی درێژە بە خۆی دەدا. لێرەوە شارستانیەکی رۆمانۆجێرمانی رەسەن گەشەدەسێنێ." ئۆروپا بەسەر خۆیدا داخرابوو: رۆژهەڵاتیش، کە تەنیا شوێنێکی بازرگانی نەبوو، لە رووی کولتووری، رۆشنگەری، روحی، خۆی لە دەرەوەی ئۆروپا و شارستانی ئۆروپی دەدۆزێتەوە، وەک هێنری پیرێن دەڵێ، ببووە کۆمەڵێکی گەورەی کریستیانی بەرین وەک "ئێکلێزیا (...) لێرەوە رۆژئاوا لەسەر ژیانی تایبەتی خۆی دەژیێ".(52) لە قەسیدەکەی دانتێ، لە کارەکانی "پیێری شکۆمەند" و رۆژهەڵاتناسە کلونییەکان، لە نووسینی نووسەرە وتووێژخوازە polémiste کریستیانەکانی دژ بە ئیسلام وەک: گیبێر دو نۆژن، بێدێ، رۆژێ باکۆن، گویۆم دو تریپۆلی، بورشارد دو مۆنت سیۆن، لوتەر، لە "رۆمانسێرۆ"ی سید Cid و لە "بەیتی رۆلاند" و لە "ئۆتیلۆ"ی شکسپیر (ئەم هەڵخەڵەتێنەرەی جیهان)، رۆژهەڵات و ئیسلام هەردەم بە چەشنێک نوێنەرایەتیکراون وەک بوونێک لە دەرەوە کە رۆڵێکی تایبەتییان هەیە لە ناوەوەی ئۆروپا بیگێڕن.

جیۆگرافیای خەیاڵی، کە لە پۆرترێتە زیندووەکانەوە دەست پێدەکا کە لە "دۆزەخ" و لە تێکستە پەخشانیەکانی کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەڵاتی"

دێربێلۆ دا هەن، شەرعییەت بە وشەیەک، بە جیهانی گوتارێکی نوێنەرایەتیکاری سەر بە گفتوگۆ و تێگەیشتن لە ئیسلام و لە رۆژهەڵات دەدرێ.(...) لە بن یەکە جیاوازەکانی رۆژهەڵاتناسی، (مەبەستم لەمە زۆر بە ئاسانی ئەو وشەیەیە کە هەموو جارێک بەکاری دەهێنین کە باس لە رۆژهەڵات دەکەین یان کە لەسەری دەنووسین)، کۆمەڵێک یان گەلێک زۆر لە کەسایەتی نوێنەرایەتیکار هەیە. ئەم کەسایەتییانە هی رۆژهەڵاتی هەقیقین یان هی ئیسلامن، (کە لێرەوە من بە تایبەتی خەریکیم)، وەک بەرگ و پۆشاکی شێواز تایبەتن بۆ ئەکتەرەکانی شانۆگەرییەک، وەک بۆ نموونە، ئەو خاچەی بەرێز "تولۆمۆند" هەڵیدەگرێ یان بەرگی رەنگاورەنگی "ئارلۆکا" لە شانۆنامەی "کۆمێدیا دێلا ئارتا" پۆشیووە. بە مانایەکی دی، واتە ئێمە پێویستیمان بەوە نیە بگەرێین نێوانێک بدۆزینەوە لە نێوان زمانی بەکارهێنراو بۆ وێنەکێشانی رۆژهەڵات و رۆژهەڵات خۆی، مەسەلەکە زۆر ئەوە نیە ئەم زمانە دیقەتی نیە، بەڵکو لەبەرئەوەیە نایەوێ بگەرێ دیقەتی هەبێ. ئەوەی هەوڵی بۆ دەدا بیکا، ئەوەیە وەک لە "دۆزەخ" دەیبینین، بە هەمان شێوە دەستنیشانی رۆژهەڵات بکرێ وەک بێگانەیەک و، جەستەیەکی نمایشی بدرێتێ لە دیمەنی شانۆیەک کە بینەرانی، بەرێوەبەری، ئەکتەرەکانی "بۆ" ئۆروپان، تەنیا بۆ ئۆروپا. لێرەوە مەسەلەی هاتوچوون و لەرینەوە لە نێوان ئەوەی ناسراو و ماڵییە، ئەوەی بێگانەیە هەستی پێدەکرێ. (...)

لە جیاتی ریزکردنی لیستی هەموو رەوانبێژییەکانی گوتاری سەر بە رۆژهەڵات، بێگانەییەکەی، جیاوازییەکەی، شەهوانییەتە ناوێزەکەی، دەتوانین ئایدیای گشتی لێ دەربهێنین، چۆن بە درێژایی سەردەمی بووژانەوە گواستراونەتەوە. هەموویان گفتوگۆ هەڵناگرن و لە خۆیانەوە دەرۆن، ئەو زەمەنەی بەکاریشی دێنێ نەمریی دەرەوەی زەمەنە. ئینتیباعی دووبارەبوونەوە و هێز دەبەخشن، هەردەم

هاوسەنگن کەچی بە شێوەیەکی ریشەیی لە خوارەوەی هاوتا ئۆروپییەکەیانن، هەندێ جار دیاریکراون هەندێ جاریش دیارینەکراون. بۆ هەموو ئەم وەزیفانە، زۆرجار هەر ئەوەندە تێری ئەوە دەکا راناوی کەسیی کەسی سێیەمی بوون (ە – est) بەکاربهێنی.(...) : ئەم رستەیە خۆی لەلایەن دیربێلۆ لە کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەڵاتی" سیفەتێکی شەرعی دراوەتێ، لە هەمان کات لەلایەن دانتێ –وە بە دراماتیکی کراوە. بێگومان پێویست بە هیچ بەهانە هێنانەوەیەک ناکات، ئەو بەڵگەیەی پێویستمانە بۆ حوکمدانی(ئەو)(...) لەناو ناوەڕۆکی راناوی کەسیی کەسی سێیەمدا هەیە (ە). رستەکەمان بۆ روون ناکەنەوە، پێشناچێ پێویست بێ ئەمە بگوترێ(...). بۆ ساتێکیش پێویستمان بەوە نیە، دەشێ پێوست نەبێ داڕشتنەکە دووبارە بکرێتەوە لەگەڵ ئەمەش دووبارە دەکرێتەوە (...)، دانەری ئەم داڕشتنەش کەمێک زیاتر دەستەڵات بە گوتنەوەی دەباتەوە. بەم جۆرە دەبینین کە بیۆگرافیای بەناووبانگی مەحەمەد لە سەدەی هەژدەم لەلایەن "هامفری پریدۆ"نووسراوە(...). دواجار، شتێکی سروشتییە کە کاتیگۆرییەکی(...)، (بەرێککەوت رۆژهەڵاتیی) داوای یان پێویستی بە پێچەوانە و دژێکە نە شتێک بێت بە چەشنێک موزەیەف بێ نە بەردەوام بە دوای ناسنامەی روون بگەڕێ. ئەم دژە "رۆژئاوایە لە حاڵەتی محەمەد مەسیحە.

کەواتە لە روانگەی فەلسەفییەوە، جۆری زمان و فیکر و روانین کە بە شێوەیەکی گشتی من بە رۆژهەڵاتناسیم داناوە، بریتییە لە فۆرمێکی بنەوانخوازانەی ریالیزم. بەندە بە شێوازێکی ناسراوی تۆژینەوە لە پرسیارێک، شتێک، چلۆنایەتییەک، هەندێ ناوچەی پێشنیارکراو کە رۆژهەڵاتین. ئەوانەی بەکاریان دەهێنن دەستنیشانی دەکەن، ناوی لێ دەنێن، دیاری دەکەن، جێگیری دەکەن، لە بارەی زاراوەیەک بێ یان دەستەواژە و ئیدیۆمێک. سەرەنجام وای بۆ

دەڕوانن ئەو زاراوەیە یان ئەو دەستەواژەیە هەندێ سیفەتی واقیعی وەرگرتووە یان، زۆر بە سادەیی خۆی بریتییە لە واقیع. لە ڕوانگەی گوتاری ڕەوانبێژییەوە، ڕۆژهەڵاتناسی بە ڕەهایی ئەناتۆمی و ژمێرەرە: بەکارهێنانی وشەی خۆی تایبەت، واتە چوونە ناو تایبەتمەندییەک و دابەشکردنی شتەکانی ڕۆژهەڵات بۆ ئەوەی بتوانرێ تۆژینەوە لەبارەیانەوە بکرێ. لە ڕوانگەی سایکۆلۆژییەوە، ڕۆژهەڵاتناسی فۆرمێکی پارانۆیایە، بۆ نموونە زانینێکە وەک سیستەمی زانینی مێژوویی، ئاسایی نیە. ئەمە هەندێ لە ئەنجامەکانی جیۆگرافیای خەیاڵی و ئەو سنوورە دیمەندارانەیەتی کە دەیکێشێ. ئێستەش بەرەو ئەوە دەچم لە هەندێ گۆڕانی تایبەتی مۆدێرنی ئەم ئەنجامە بە ڕۆژهەڵاتیکراوانە بکۆڵمەوە.

3

پرۆژەکان

پێویستە پشکنین بۆ سەرکەوتنە رۆشنەکانی رۆژهەڵاتناسی بکەین بۆ حوکمدان تا چ رادەیەک ئەوەی "میشلێ" دەیڵێ بە تەواوی پێچەوانەی ئەوەیە کە پێویستە بیڵێ کە باس لە ئایدیای ئەم هەڕەشە مەزنە دەکا:" رۆژهەڵات هەنگاو دەنێ، ناشکێندرێ، بکوژە بۆ خواکانی رۆشنایی بە هۆی ئەفسوونی خەونەکانی، بە هۆی ئەفسوونی تاریک و روونی."(53) پەیوەندییە کولتووری و ماتریالی و رۆشنگەرییەکانی نێوان ئۆروپا و رۆژهەڵات بەناو چەندان رستەی بێ ئەژمار تێپەڕیون، ئەگەرچی ئەمەش راستە کە دیاریکردنی تخووبەکان لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا بەردەوام بێ پچڕان لە ئۆروپا هەستیار بوونە. کەچی، بە گشتی رۆژئاوا بەرەو رۆژهەڵات هەنگاوی ناوە نەک بە پێچەوانەوە.

من زاراوەی رۆژهەڵاتناسیم بۆ نزیکبوونەوە و تێگەیشتنی رۆژئاوا لە رۆژهەڵات بەکارهێناوە، رۆژهەڵاتناسی دیسیپلینێکە بە هۆی ئەمەوە رۆژهەڵات بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو باسکراوە (هەڵبەت ئێستەش) وەک بابەتی لێکۆڵینەوە، دۆزینەوە و پراکتیک. بەڵام هێشتا ئەم زاراوەشم بۆ دەستنیشانکردنی کۆمەڵێک شتی دیکەش

بەکارهێناوە، وەک: خەون، وێنا و ئەو وشانەی لەبەر دەستی ئەوانەن کە هەوڵدەدەن قسە لەبارەی ئەوە بکەن کە لەلای رۆژهەڵاتی ئەو تخووبە هاوبەشەیە. ئەم دوو رووەی رۆژهەڵاتناسی لەگەڵ یەکتری ناکۆک نین، چونکە بە سوود وەرگرتن لەمە یان لەویتر ئۆروپا توانیویەتی پێشکەوێ و هەنگاو بنێ بەرەو رۆژهەڵات، هەڵبەت بە دڵنیاییەوە نەک بە شێوەیەکی مەجازی. لێرەوە، دەمەوێ بە شێوەیەکی سەرەکی شوون پێی ماتریالیانەی ئەم پێشکەوتن و هەنگاونانە هەڵگرم.

ئیسلامی لێ دەرکە، رۆژهەڵات تا سەدەی نۆزدەم بۆ ئۆروپا، بوارێک بووە، مێژوویێکی بەردەوامی هەبووە لە باڵادەستی بێ ئەملاو ئەولای رۆژئاوایی. بەڵگەی راستیی بەرچاوی ئەمەش بوونی بەریتانیایە لە هیندستان، بوونی پۆرتوگال لە رۆژهەڵاتی هیندستان، لە چین و ژاپۆن، بوونی فرانسی و ئیتالییەکانە لە کۆمەڵێک ناوچەی رۆژهەڵات. نموونەی بەرهەڵستی لێرە و لەوێ لەلایەن خەڵکی رەسەنی شوێنەکان هەبووە کە سەفای شیعری ئەم هەڵکەوتەیان تێکداوە، وەک لە ساڵانی 1638-1639، گروپێک لە کریستیانەکانی ژاپۆن پۆرتوگالیەکانیان لە ناوچەکانی خۆیان دەرکردووە: وەکوتر، تەنیا رۆژهەڵاتی عەرەبی و ئیسلامی تەحەدایەکی بەردەوام بوونە بۆ ئۆروپا، ئەمەش لەسەر ئاستی سیاسی، رۆشنگەری، بۆ ماوەیەکیش ئابووری. رۆژهەڵاتناسی لە بەشێکی گەورەی مێژووی خۆی، مۆرکی هەڵوێستی شڵەژانی ئۆروپی بەرانبەر بە ئیسلام هەڵگرتووە و، سەرەنجام لەم تۆژینەوەیەدا بایەخ بەو رووە زۆر هەستیارە دەدەم.

گومانی تێدا نیە لە زۆر باردا ئیسلام ئەنگیزە و پشێوی هەقیقی بووە (بۆ رۆژئاوا). بەشداری لە نەریتی جودایی و هێلینی (یۆنانی) کردوە، بە شێوەیەکی هەراسانکار لە کریستیانیزم نزیک بووە، لە رووی جیۆگرافی و کولتووریەوە، بە شێوەیەکی داهێنەرانە شتی لە

کریستیانیزم وەرگرتووە، دەیتوانی شانازی بە سەرکەوتنە سوپایی و سیاسییە بێ هاوتاکانی بکا. ئەمەش هەموو شتێک نیە. وڵاتانی موسلمان راستەوخۆ لە تەنیشت وڵاتانی کتێبی پیرۆزن، هەتا لەسەرەوەی ئەوانیشن. هێشتا زیاتر، دڵی بواری ئیسلامی هەردەم ناوچەیەک بووە وایکردووە نزیکترین هاوسێی ئۆروپا بێ، کە بە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست یان خاوەرمیانە ناسراوە. عەرەبی و عیبری دوو زمانی سامین، بەیەکەوە، ماتریالێک بەکاردەهێنن و بەکاردەهێننەوە کە گرینگییەکی لەبن نەهاتوویان بۆ کریستیانیزم هەیە. لە کۆتاییەکانی سەدەی حەفتەمی زایینی تا "جەنگی لیپانت" لە 1571، ئیسلام، چ بە فۆرمە عەرەبی یان عوسمانی یان باکوری ئەفریقیایی یان ئیسپانیایی بێ، باڵادەست و هەڕەشەی کاریگەر بووە لەسەر کریستیانی ئۆروپی. ئیسلام توانی بە پێش رۆما بکەوێ و ئەستێرەی ئاوا بکا، هیچ ئۆروپییەک، هی دوێنێ و هی ئەمڕۆ، ناتوانێ بیر لەمە نەکاتەوە. هەتا گیبۆن – خۆیشی نەیتوانیوە ئەمە بە سەریدا تێپەڕێ، وەک چۆن ئەم تێکستەی خوارەوە ئەم مەسلەیە دەخاتە بەر رۆشنایی لە کتێبی (مێژووی رووخان و کەوتنی ئیمپراتۆریای رۆمانی):

(لە رۆژانی سەرکەوتن و سەرفرازی کۆماری رۆمانی، ئامانجی سێنات سنووردارکردنی ئەنجومەن و تیپەکانی جەنگ بوون بۆ یەک جەنگ بە تەنیا تا لەناوبردنی تەواوی یەکەم دوژمن پێش دوژمنایەتیکردن لەگەڵ یەکێکی دی. بەڵام ئەم حیکمەتە شەرمنەی سیاسی لەلایەن شەهامەت و حەماسەتی خەلیفە عەرەبەکان مایەی گاڵتەجاڕی بوو. بە زیندوویی و بە هەمان سەرکەوتنەوە خەلیفە عەرەبەکان هێرشیان بردە سەر خاکی جێگرەوەکانی ئۆگوست و ئارتەهشاستا. سەرەنجام شا ناکۆکەکان لە نێوان خۆیان لە هەمان وەخت بوونە نێچیری دوژمنێک کە ماوەیەکی زۆر بوو نەریتیان

بەوەگرتبوو رقیان لێ بێتەوە. لە ماوەی دە ساڵی ئیدارەی عومەر، موسلمانەکان دەستیان بەسەر سی و شەش هەزار شار و قەڵادا گرت، چوار هەزار کڵێساو پەرستگای بێ باوەڕەکانیان رووخاند و هەزار و چوار سەد مزگەوتیان بۆ پراکتیکی ئایینی محەمەد بنیاتنا. چەند سەد ساڵێک دوای ئەوەی لە مەکە هەڵات، سوپا و ئیمپراتۆڕی جێگرەوەکانی پەیامبەر لە هیندەوە درێژ دەبۆوە تا دەگەیشتە ئۆقیانووسی ئەتلەنتیکی، بە درێژایی چەندان هەرێمی جیاجیا و لێک دوور (...).(54)

کە وشەی رۆژهەڵات هێشتا بە سادەیی وەک هاوواتایەکی رۆژهەڵاتی ئاسیا کە هەموو ناوچەکە بگرێتەوە وەرنەگیرابوو، یان بە مانایەکی گشتی وەک ناو بەکارنەدەهات بۆ وڵاتی دوور و ئێگزۆتیک، بە شێوەیەکی تەواو توندۆتۆڵ وا تێگەیشتبوون ئەم ناوە بەسەر رۆژهەڵاتی ئیسلامی پەیڕەو دەبێ. ئەم رۆژهەڵاتە "جەنگاوەرە" وا دەهاتە پێشەوە خۆی بناسێنێ وەک ئەوەی "هێنری بۆدێ" دەڵێ:"شەپۆلێکی ئاسیایی" بوو. بە دڵنیاییەوە ئەمە حاڵەت و هەڵکەوتەکە بوو لە ئۆروپا تا ناوەڕاستی سەدەی هەژدەم، لەو دەمەوە، ئەرشیفی زانینی "رۆژهەڵاتی" وەک کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەڵاتی"ی دێربێلۆ لەوە وەستان هەر تەنیا سەروکاریان لەگەڵ ئیسلام، عەرەبەکان یان عوسمانیەکانەوە هەبێ. تا ئەو سەردەمە، یاداشتی کولتووری، گرینگی بە شتێک دەدا بشێ تێبگەن، یان بایەخی پلە یەکی بە هەندێ رووداو دەدا تا رادەیەک دوور بوون، وەک رووخانی کۆنستەنتینۆپل، خاچپەرستەکان، داگیرکردنی سیسیل و ئیسپانیا، بەڵام کە ئەمە مانای هەرەشەی رۆژهەڵاتی دەگەیاند، مانای وانیە بەو ئاستەش شوێنەکانی دیکەی ئاسیای دەسڕییەوە.

هەمیشە هیندستان هەبووە، راستە: لە دامەزراندنی یەکەمین بنکە ئۆروپییەکان لە سەرەتای سەدەی شانزەم پۆرتوگال پێشەنگ بوو،

پاشان ئۆروپا، بە پلەی یەکەم ئینگلتەرا، دوای ماوەیەکی درێژ، لە 1600 بۆ 1758 بە شێوەیەکی سەرەکی خەریکی چالاکی بازرگانی بوون، توانی لە رووی سیاسییەوە باڵادەست بێ، دواتر داگیری بکا. کەچی، هیندستان خۆی وەک دانیشتوانی ئەسلی هەرگیز نەبۆتە سەرچاوەی هەڕەشە بۆ ئۆروپا. ئەمەش لەبەرئەوە بوو کە دەستەڵاتی لۆکالی هەڵوەشابووەوە و وڵاتی خستبووە سەر گازەرای پشت بۆ ناکۆکی نێوان ئۆروپییەکان خۆیان و، بە هەمان شێوە بۆ کۆنترۆلی سەرلەبەری سیاسی ئۆروپی، هەر لەبەر ئەمەشە ئۆروپا بەو لووتبەرزیە ملکدارییەوە تاووتوێی لەگەڵ هیندی رۆژهەڵات کردووە، هەرگیز نەک بەو هەست و سۆزە پڕ لە مەترسییەی کە بۆ ئیسلامی هەبوو.(56) بە لای کەمی نێوانێکی فراوان لە نێوان ئەو لووتبەرزییە و ئەوەی کە بە زانینێکی پۆزەتیڤی ورد و دیاریکراو دەچوو هەبوو. لە کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەڵاتی" دێربێلۆ، ئەو بابەتانەی لەبارەی هیند و فارس بوون، لە هەموویان پشت بە سەرچاوەی ئیسلامی بەسترا بوو، راستیشە، تا سەرەتای سەدەی نۆزدەم، کە دەگوترا "زمانە رۆژهەڵاتییەکان"، مەبەست لێی تەنیا "زمانە سامییەکان" بوو. بووژانەوەی رۆژهەڵات کە "کینێ" قسەی لەبارەوە کردووە، وەزیفەکەی بەرینکردنی هەندێ سنووری تەواو تەسک بوو کە ئیسلام تێیدا نموونەی هەگبەیەکی رۆژهەڵاتی بوو هەموو شتێکی تێدابوو.(57) سانسکریتی، ئایین، مێژووی هیندستان لەگەڵ هەوڵ و کۆششی "سێر ویلیەم جۆنز" لە کۆتایی سەدەی هەژدەم بوونە بابەتی ناسینی زانستی، ئەم بایەخدانەی جۆنز خۆیشی بە هیندستان بە پلەی یەکەم لە رێگەی بەرژەوەندی پلە یەکی خۆی بوو بۆ ئیسلام.

کەواتە شتێکی سەیر نیە کە یەکەم کاری گرینگی تۆژینەوەی پسپۆڕی رۆژهەڵاتی، پاش کتێبی "کتێبخانەی رۆژهەڵاتی" دێربێلۆ،

کتێبی "مێژووی موسلمانان"ی "سیمۆن ئۆکلی" بێ، کە بەرگی یەکەمی لە ساڵی 1708 بڵاوبۆتەوە. مێژوونووسێکی هاوچەرخ لە ڕۆژهەڵاتناسی ڕای وابووە کە هەڵوێستی سیمۆن ئۆکلی بەرانبەر بە موسلمانان (بەو پێیەی کریستیانە ئۆروپییەکان لە یەکەم ناسینیان بۆ فەلسەفە قەرزاری ئەوانن) خوێنەرە ئۆروپییەکانی "تووشی هێدمەیەکی بە ئێش کردووە". هەڵبەت، سیمۆن ئۆکلی هەر بەوە نەوەستا لە کارەکەی بە ڕوونی ئەم باڵادەستییەی ئیسلامی پیشان بدا، بەڵکو ئەو "یەکەمین تامکردنی ڕەسەن و جەوهەری پیشانی ئۆروپادا لە ڕوانگەی عەرەب لەمەڕ جەنگەکان لەگەڵ فارس و بیزەنتییەکان"(58). لەگەڵ ئەمەش ئۆکلی وشیاربووە خۆی بە دوور بگرێ بکەوێتە ژێر کاریگەری ئیسلام و، بە جیاواز لە هاوکارەکەی "ویلیەم ویستن" کە جێگەی نیوتنی گرتەوە لە کامبریج، (...) سەرەنجام ویلیەم ویستن بە هۆی حەماسەتی بۆ ئیسلام ساڵی 1709 لە کامبریج دوورخرایەوە.

بۆ گەیشتن بە سەروەت و سامانی هیندییەکان (ڕۆژهەڵاتییەکان) دەبوایە هەردەم بە هەرێمی وڵاتە موسلمانەکاندا تێپەڕی و وێڕای بەرگری کردن لە کاریگەرییەکانی (...) ئیسلام، کە سیستەمێکی ئایینی تا ڕادەیەک ئارییانەیە. بەلای کەمی لە بەشی زۆری سەدەی هەژدەم، ئینگلتەرا و فرانسا توانیان لەمە سەرکەون. ئیمپراتۆری عوسمانیش ماوەیەکی زۆر بوو کەوتبووە ناو پیرییەکی ئاسوودە بۆ ئۆروپا. ئەم دیاردەیەش لە مێژووی سەدەی نۆزدەم وەک "مەسەلەی ڕۆژهەڵات" ناسرابوو. لە نێوان ساڵی 1744 و 1748 ئینگلتەرا و فرانسا لە هیندیستان ڕووبەڕووی یەکتر بوونەوە، جارێکی دیش لە نوێ لە نێوان 1753 و 1763، تا ئەو کاتەی بەریتانیاییەکان، لە ساڵی 1769 بە تەواوی لەم ڕووبەڕووبوونەوەیە دەرچوون و بە تەواوی دەستیان بەسەر ئابووری و سیاسەتی نیمچە کیشوەرەی هیندستاندا گرت.

سەرەنجام، کام لەمپەر لە پێش ناپۆلیۆن بۆناپارت هەبوو وای لێ بکا دەست هەڵنەگرێ لە هەراسانکردنی ئیمپراتۆڕی ڕۆژهەڵاتی بەریتانی بە بڕینی ڕێگەی ئیسلامی هاتووچۆیان لە میسر؟

داگیرکردنی میسر لەلایەن ناپۆلیۆن بۆناپارت لە ساڵی 1798، پاشان هەڵکوتانە سەر سوریا، کۆمەڵێک ئەنجامی زۆر گەورەیان هەبوو بۆ مێژووی مۆدێرنی ڕۆژهەڵاتناسی. پێش بۆناپارت، تەنیا دوو پرۆژە هەبوو کە لەلایەن دوو لە توێژەرە پسپۆڕەکان دانرابوون، بۆ هێرشکردنە سەر ڕۆژهەڵات و لابردنی ئەو پەردانەی دەیشاردنەوە، وێڕای ئەمەش ئاودیو بوون لە پەناگا نیمچە ئارامەکانی ڕۆژهەڵاتی "کتێبی پیرۆز". هەوڵی یەکەم لەلایەن "ئەبراهام هایکنت ئەنکتیل دوپێرۆن" بوو (1731-1805)، ئەنکتیل دوپێرۆن کەسێکی ڕەفتار سەیر بوو، تیۆریناسێکی یەکسانیخواز بوو، پیاوێک بوو لە فیکر و ئەقڵی خۆی سازانی لە نێوان ئایینی جانسانیزم و لایەنی ئۆرتۆدۆکسی کاتۆلیکی و براهمانیزم دەکرد، ئەنکتیل دوپێرۆن تا هیندستان چوو، بۆ سەلماندنی باڵادەستی "گەلی هەڵبژێردراو" لەگەڵ ژینیالۆژی باسکراو لە "کتێبی پیرۆز" کە بەرای ئەو هەقیقەتێک بووە. لە جیاتی ئەمە، بەسەر ئامانجی یەکەمی خۆی بازی دا، تا شاری "سورات" چوو، لەوێ گەنجینەیەکی لە تێکستەکانی ئاڤێستا دۆزییەوە، هەر لەوێ مایەوە تا وەرگێڕانی ئاڤێستای تەواو کرد. رایمۆند شواب لە بارەی ئەم پارچە تێکستە رازدارانەی ئاڤێستا کە وای کردووە ئەنکتیل دو پێرۆن ئەم سەفەرە بکا گوتوویەتی "زاناکان سەیری پارچە تێکستە ناسراوەکانی ئۆکسفۆردیان کرد و گەڕانەوە ناو کابینەی لێکۆڵینەوەکانیان: "ئەنکتیل تێکستەکان دەبینێ و دەڕوا بۆ هیند". شواب ئەمەش دەڵێ کە ئەنکتیل و ڤۆلتێر، ئەگەرچی سروشت و ئیدیۆلۆژییان لێکدژە و هیچ شتێک کۆیان ناکاتەوە، بەڵام هەمان مەیل و بەرژەوەندییان بۆ ڕۆژهەڵات و کتێبی پیرۆز هەبووە، "یەکێکیان

لەگەڵ ئەوە بووە وابکا کتێبی پیرۆز گفتوگۆ هەڵنەگرێ، ئەویتر لەگەڵ ئەوە بووە وای لێ بکا هێشتا جێگەی باوەڕ نەبێ." ئەوەی کە سەرەنجراکێشە، وەرگێڕانی ئاڤێستا بۆ ڤۆلتێر زۆر بە سوود بووە، چونکە دۆزینەوەکانی ئەنکتیل "لەناکاو ڕێگە بۆ ڕەخنە لەم کتێبانە دەکەنەوە کە تا ئەو کاتە وەک تێکستی دابەزیو بە وەحی حسێبیان بۆ دەکرا، وەک "کتێبی پیرۆز".

(ئەنکتیل، لە ساڵی 1759، لە سورات وەرگێڕانی "ئاڤێستا" تەواو دەکا، لە ساڵی 1786 وەرگێڕانی "ئوپانیشاد" لە پاریس تەواو دەکا، بەم جۆرە کەناڵێک لە نێوان هەر دوو بەشی بلیمەتی مرۆیی دروست دەکا، ژیاندنەوەی پیرە هیومانیزمی ستێرکی مێدیترانێ، کەمتر لە پەنجا ساڵ پێشتر، هاوولاتییەکانی خۆی دەیانپرسی چۆن دەتوانین ببین بە فارس، بوون بە فارس مانای چیە، ئەمە کاتێ بوو کە باسی بەراوردکردنی میراتەکانی فارسی بە هی یۆنانییەکان دەکرد. پێش ئەو خەڵکەکە هەر بەوە دەوەستان لە داواکردنی زانیاری لەبارەی رابردووی گۆی زەوی، بۆ نووسەرانی لاتین و یۆنانی و جوولەکە و عەرەبەکان بگەڕێنەوە. کتێبی پیرۆز وەک بلۆکێکی سەربەخۆ و وەک ستێرەیەکی رژاو لە ئاسمانەوە بۆ سەر زەوی حسێبی بۆ دەکرا. جیهانی نووسین لەناو دەستی خەڵکەکە بوو، بەلام بە ئاستەم خەیاڵیان بۆ فراوانی و بەرینی ئەو خاکە نەناسراوانە دەچوو. بەلام بە وەرگێڕانی ئاڤێستا لەلایەن ئەنکتیل، روانین و جیاوازی و هەستکردن سەرهەڵدەدا، ئێستەش لەگەڵ دۆزینەوەکانی ئاسیای ناوەڕاست بۆ ئەو زمانانەی لە دوای بابل سەرهەڵدەدەن دەگاتە ئاستێکی بالای سەرسورمێنەر. لە خوێندنگەکانمان کە تا ئەوسا زۆر لاف لێدەرانە خۆی بە میراتی سەردەمی بووژانەوەی یۆنانی و رۆمانی قەتیس کردبوو (کە بەشێکی زۆری ئەمەش هەر لە ڕێگەی ئیسلامەوە پێیان گەیشتبوو)، ئەوەی ئەنکتیل روانینێک بەسەر

کۆمەڵێک شارستانی بێ ئەژمار و کەونارا دەکاتەوە، بەسەر ئەدەبیاتێکی بێ پایان، لێرە بە دواوە، چەند کانتۆنێکی ئۆرووپی چیدی تەنیا نین لەناو مێژوو ناویان بە هەڵکۆلراوی بمێنێتەوە.(59)

بۆ یەکەمین جار، ئۆرووپا ڕۆژهەڵات لەناو ماتریالی تێکستەکانی خۆی، زمانەکانی خۆی و شارستانییەکانی خۆی بە ڕوونی دەبینێ. بۆ یەکەمین جاریش، ئاسیا ڕەهەندیکی ڕۆشنگەری و مێژوویی ورد وەردەگرێ ڕێگەی پێدەدەدن میتۆلۆژی دوورییەکانی خۆی و جیۆگرافیای مەزنی خۆی توندوتۆل بکاتەوە. بە هۆی یەکێک لەم ناکۆکییە ئەستەمانە کە وەک بژاردەیەک بوو بۆ گەشانەوەیەکی کولتووری لە ناکاو، پاش کارەکانی ڕۆژهەڵاتناسی ئەنکتیل ئەوانەی ویلیەم جۆنز دێن کە دووەمین پرۆژەیە پێش ناپۆلیۆن دێ. ئەگەر ئەنکتیل ڕوانگەی فراوانی کردبێتەوە، ئەوا ویلیەم جۆنز، دایدەخستن، لە ڕێگەی بە کۆدکردنیان، داڕشتنیان، بەراوردکردنیان. پێش ئەوەی ئینگلتەرا بەجێبهێڵێ لە ساڵی 1783 بچێتە هیندستان، جۆنز بە دروستی و بە قووڵی عەرەبی و عیبری و فارسی دەزانی. پێدەچێ ئەمە لە شتە بچووکەکانی بلیمەتییەکەی بێ: ئەو شاعیر بوو، قانونناس بوو، ئەقڵێکی ئەنسکلۆپیدیایی هەبوو، کلاسیکێک بوو بۆ خۆی، توێژەرێکی پسپۆڕی ماندوویی نەناس بوو کە تواناکانی وای لێ دەکەن بێتە ڕیزی کەسانی وەک بنیامین فرانکلین، ئیدمۆند بورک، ویلیەم پایت و سامویل جۆنسن.

لە کاتی گونجاو لە "پۆستێکی شەرافەتمەند و بە قازانج لە هیندستان" دامەزرا، هەر کە گەیشت بۆ وەرگرتنی پۆستەکەی لە "کۆمپانیای هیندی ڕۆژهەڵات"، بۆ تۆژینەوە تایبەتییەکانی خۆی کەوتە کارکردن، کۆکردنەوەی ماتریالی پێویست، لێکجیاکردنەوەی، ماڵیی و ڕام کردنی ڕۆژهەڵات، لێرەشەوە بۆ گۆڕین و خستنەناو بوارێکی زانستی ئۆرووپی. هەرچی کارەکەیەتی بەناوی (بابەتی لێکۆڵینەوە لە

ماوەی دانیشتنم لە ئاسیا)، هەندێ لە بوارەکانی توێژینەوەکەی ئەمانەن: قانونەکانی هیندوس و موسلمانەکان، سیاسەت و جیۆگرافیای هیندستان، باشترین شێواز بۆ حوکمڕانی بەنگال، زانستی حیساب و ئەندازە، جیۆمەتری و زانستی جۆراوجۆری دیکەی ئاسیایی وەک پزیشکی، کیمیا، نەشتەرگەری و ئەناتۆمی هیندییەکان، بەرهەمهێنانە سروشتییەکان لە هیندستان، شیعر، ڕەوانبێژی و ئەخلاق لە ئاسیا، مۆسیقای نەتەوە ڕۆژهەلاتییەکان، گۆڕینەوە، پیشەسازی، کشتوکاڵ و بازرگانی هیندستان"...هتد. ڕۆژی 17 گەلاوێژی 1787، بە سادەیی بۆ لۆرد ئالترۆپ دەنووسێ: "ئامانجم ئەوەیە هیند ئەوەندە باش بناسم لە هەر ئۆرووپییەکی تر کە ناسیوویەتی." ئیدی لێرەوەیە کە بەلفور لە ساڵی 1910 توانی یەکەمین مۆدێل بۆ ئیدیعاکەی خۆی وەک ئینگلیزێک بدۆزێتەوە، کە ڕۆژهەلات لە هەموو کەسێکی تر باشتر دەناسێ.

بە شێوە فەرمییەکەی جۆنز لە بواری قانون کاری دەکرد، ئەمەش چالاکییەک بوو مانایەکی ڕەمزی هەبوو بۆ مێژووی ڕۆژهەلاتناسی. حەوت ساڵ پێش ئەوەی جۆنز بگاتە هیندستان، "وارێن هاستینگ" بڕیاری دابوو کە هیندییەکان دەبێ بە پێی قانونی تایبەتی خۆیان حوکمڕانی بکرێن، ئەمەش پرۆژەیەکی جوان و پڕ خواست بوو، بەلام وا دەرنەدەکەوت، چونکە کۆدەکانی قانونی سانسکریتی بۆ بەکارهێنانی ژیانی کردەکی بوونی نەبوو، تەنیا بە وەرگێڕانی فارسی نەبێ، لەو سەردەمەش، هیچ ئینگلیزێک بە باشی سانسکریتی بۆ ڕاوێژکردن بە تێکستە ئەسڵییەکانی نەدەزانی. یەکێ لە کاربەدەستانی "کۆمپانیای هیندی ڕۆژهەلات"، "شارل ویلیکین"، فێری سانسکریتی دەبێ، پاشان دەکەوێتە سەر وەرگێڕانی: "قانونەکانی مانوو"، لەم کارەدا، دواتر جۆنز یارمەتی دەدا، ویلیکین یەکەم وەرگێڕی (بهاگاڤاد-گیتا-یە).

له مانگی ڕێبەندانی 1784، جۆنز ئەنجومەنی دامەزراندنی "کۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی بەنگال" کۆدەکاتەوە، دەبێ ئەم کۆمەڵەیە بۆ هیندستان بێ، هەوەکو چۆن "کۆمەڵەی شاهانە" تایبەت بوو بە ئینگلتەرا. ئەو وەک یەکەمین سەرۆکی کۆمەڵە و وەک دادوەرێکیش زانین و ناسینی بە کاریگەری لەمەڕ ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتییەکان بە دەست هێنا، کە دەبوایە ئەو بکاتە دامەزرێنەری ناسراوی ڕۆژهەڵاتناسی (ئەم زاراوەیەش هی "ئا، ژ، ئابێری" یە). حوکمڕانی و فێربوون، پاشان بەراوردکردنی ڕۆژهەڵات بە ڕۆژئاوا: ئەمە بوو ئامانجی جۆنز و پێشی گەیشت، هەڵبەت وێڕای توانای بێوچانی بۆ بە کۆدکردن، بچووککردنەوە یان کەمکردنەوەی جۆراوجۆری بێپایانی ڕۆژهەڵات بۆ "کورتەیەکی پوختە"ی قانونەکان، بۆ کەسایەتییەکان و بۆ نەریت و کارەکان. وتە هەرە ناسراوەکانی ئەوە نیشان دەدەن تا چ ڕادەیەک ڕۆژهەڵاتناسی مۆدێرن، لە سەرەتا فەلسەفییەکانیشیەوە، دیسیپلینێکی بەراوردکاری بووە، کە بابەتە سەرەکییەکانی دۆزینەوەی سەرچاوەیەکی ڕۆژهەڵاتی دوور و بێ زیان بووە بۆ زمانەکانی ئۆروپی:

(زمانی سانسکریتی، کەوناراییەکەی هەر چییەک بێ، ستروکتوورێکی جوان و نایابی هەیە، زۆر پوختەترە لە یۆنانی، دەوڵەمەندترە لە لاتینی، وردەکاری و ناسکی لە هەردووکیان زیاترە، لەگەڵ ئەمەش پەیوەندییەکی نزیکی بە هەردووکیانەوە هەیە، لە یەک کاتدا لە ڕەگی فەرمانەکان و فۆرمە ڕێزمانییەکانی، پەیوەندی نێوانیان ئەوەندە بەهێزە ناشێ بەرهەمی ڕێکەوت بێ، دروست، ئەو پەیوەندییە ئەوەندە بەهێزە، فەیلەسوفێک ناتوانێ توێژینەوە لە هەر سێ زمانەکە بکا ئەگەر باوەڕنەکا ئەمانە لە یەک سەرچاوەی هاوبەشەوە هاتوون). (60)

ژمارەیەکی زۆر لە رۆژهەڵاتناسە بەراییەکانی ئینگلیز لە هیندستان وەک جۆنز تویژەری قانون بوون یان سەرەنجراکێشتر پزیشک بوون، ویڕای هەڵگرتنی خەسڵەتی بەهێزی میسیۆنێریانە. ئەوەی دەتوانین بیڵێین، زۆربەیان بە ئامانجی بایەخدان بە تۆژینەوە لە دوو بوارەوە ئەو رێگایەیان گرتبوو "زانست و هونەرەکانی ئاسیا"، ویڕای هیوای ئەوەی بتوانن هونەرەکانی وڵاتی خۆیان ئاسانتر بکەن، چاکتر و پوختەتری بکەن"(61)؛ بەم جۆرە بوو ئامانجی هاوبەشی رۆژهەڵاتناسەکان لەو بەرگە کتێبەی بە ناوی "سەدساڵەی کۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی" کە بڵاوکرایەوە، کە لە ساڵی 1823 لەلایەن "هێنری تۆماس کۆلبرووک" دامەزرابوو. لە پەیوەندییان لەگەڵ رۆژهەڵاتییەکانی ئەو سەردەمە، رۆژهەڵاتناسە پیشەکارەکانی بەرایی تەنیا دوو رۆڵیان هەبوو بیبینن، بەڵام ئەمڕۆ ناتوانین لۆمەیان بکەین، بە هۆی ئەو نالەبارییەی خرابووە سەر هەڵکەوتی مرۆیی ئەوان بە هۆی کاریکتەری فەرمی بوونی "رۆژئاواییەکان" لە رۆژهەڵات. یان ئەوەتە رۆژهەڵاتناسەکان دادوەر بوون، یان ئەوەتە پزیشک بوون. کەسێکی وەک "ئیدگار کینێ"ش، کە لە روانگەیەکی میتافیزیکییەوە وەک لە ریالیزمییانە دەینووسی، کەمێک بەرانبەر بەم پەیوەندییە تێراپوتیکی (وەک چارەسەرکردنی نەخۆشی)یە بە ئاگابووە. لە کتێبی "بڵیمەتی ئایینەکان" دەڵێ : "ئاسیا پەیامبەرەکانی خۆی هەیە، ئۆرووپاش پزیشکەکانی". (62)

ناسینی گونجاو بۆ رۆژهەڵات سەرەتا بە تۆژینەوە لە تێکستە کلاسیکییەکانەوە دەستی پێدەکرد، پاشان بە پەیڕەوکردنی ئەم تێکستانە بەسەر رۆژهەڵاتی مۆدێرن کۆتایی دەهات. لە ئەنجامی بەرکەوتنیان بە لاوازی دیاریی کەسایەتی رۆژهەڵاتی و بێتوانایی سیاسیان، رۆژهەڵاتناسەکان بە ئەرکی خۆیان دەزانی بەشێک لە مەزنایەتی رابردووی کلاسیکی رۆژهەڵات رزگار بەکەن، بەم جۆرە

بۆ "ئەوەی بتوانن بە ئاسانی چاکسازی لە ڕۆژهەلاتی ئێستە بکەن". ئەوەی ئۆروپییەک لە رابردووی کلاسیکی رۆژهەلات وەریدەگرت، روانینێک و (سەدان هەقیقەت و شت بوون) کە تەنیا ئەو دەیتوانی بە باشترین شێوە بەکاریبهێنێ، ئەو بۆ رۆژهەلاتی مۆدێرن شتەکانی ئاسان دەکردەوە و روانینی خۆی پێ دەوڵەمەند دەکرد، بۆ ئەوەی بە سوود بگەڕێتەوە بۆ رۆژهەلاتی مۆدێرن.

یەکێ لە تایبەتمەندییەکانی تەواوی پرۆژە رۆژهەلاتناسییەکانی پێش ناپۆلیۆن تەنیا شتێکی کەم هەبوو بیکەن وەک سەرەتایەک بۆ ئامادەکردنی سەرکەوتنەکانیان. بۆ نموونە ئەنکتیل و جۆنز لەوەی دەیانزانی تەنیا بە ئامادەبوونیان لە رۆژهەلات فێری بووبوون، دەڵێن ئەوان رووبەڕووی تەواوی رۆژهەلات بوونەوە، تەنیا بە وەخت تێپەڕین و هەڵگرتنی بەشێکی زۆری کارەکانیان لەسەر دڵ توانیان لە قەبارەی زانیارییەکان کەم بکەنەوە بۆ ئەوەی وەک هەرێمێکی بچکۆڵە دیاربێ. لەولاشەوە بۆناپارت، لەوە کەمتری نەدەویست دەست بەسەر هەموو میسردا بگرێ و، ئامادەکارییەکانیشی ئەمەندە بەرین و ورد بوون هاوتای نەبوو. هەتا بەم جۆرەش، ئامادەکارییەکانی تا رادەیەک بە شێوەیەکی فەناتیکانە بە پێی پلانێکی رێک بوو، ئەگەر بشێ ئەو زاراوەیە بەکاربهێنم، لەسەر بنچینەی "تێکستەکان" بووە: ئەمەش ئەو خەسڵەتانەن کە لێرە شیکارییان بۆ دەکەم.

پێدەچێ ناپۆلیۆن سێ شتی لە مێشکدا بوو بێ کە لە ساڵی 1797 لە ئیتالیا بوو، کە خۆی بۆ هێرشی سوپایی ئایندەی ئامادە دەکرد. یەکەمینیان، لە دەرەوەی هێزوتوانای هەمیشە مەترسیداری ئینگلتەرا، سەرکەوتنە سوپاییەکانی، لەگەڵ "پەیماننامەی کامپۆفۆرمیۆ" گەیشتبوونە لووتکە، تەنیا خۆرهەلاتی بۆ دەمایەوە تێیدا شکۆمەندی خۆی لێ وەدەست بهێنێ. بە چەشنێکی دیکە، تالێران ئەوسا تازە تێبینی ئەوەی کردبوو "ئەو سوودەی کە دەشێ لە کۆلۆنی دیکەی

نویێ له هه‌ڵکه‌وتی ئێسته وه‌ربگیرێ"، ئه‌م روانینه و له هه‌مان کات ئه‌و روانینه دڵگیره‌ی زیان گه‌یاندن به به‌ریتانیای گه‌وره، به‌ره‌و خۆرهه‌ڵات پاڵی پێوه‌ده‌نا. دووه‌مینیان، بۆناپارت هه‌ر له سه‌رده‌می هه‌رزه‌کاری که‌وتبووه ژێر کاریگه‌ری رۆژهه‌ڵات، بۆ نموونه ده‌ستخه‌ته‌کانی سه‌رده‌می لاویی ئه‌و، کورتکردنه‌وه‌یه‌کی تێدایه بۆ کتێبی: "مێژووی عه‌ره‌ب" له نووسینی مارینی، لێره‌وه به جوانی له رێگه‌ی ئه‌و نووسینانه و ئه‌و گفتوگۆیانه‌ی هه‌یبوو، هه‌روه‌کو "ژان تێری" بۆی چووه، که‌وتبووه ژێر کاریگه‌ری یاداشته‌کان و شکۆمه‌ندییه‌کانی ئه‌سکه‌نده‌ری گه‌وره له رۆژهه‌ڵات به گشتی و میسر به تایبه‌تی.(63) سه‌ره‌نجام به‌م جۆره بوو، داگیرکردنه‌وه‌ی میسر وه‌ک ئه‌سکه‌نده‌رێکی نویێ خۆی خۆی پێشکه‌ش به ئه‌و ده‌کا، هه‌ڵبه‌ت له ته‌نیشت سوودێکی دیکه‌ش که بریتی بوو له به‌ده‌ستهێنانی کۆلۆنییه‌کی ئیسلامی له‌سه‌ر حیسابی ئینگلته‌را. سێیه‌مینیان، بۆناپارت پێیوابوو میسر پرۆژه‌یه‌که شیمانه‌ی جێبه‌جێبوونی تێدایه چونکه به شێوه‌یه‌کی تاکتیکی و ستراتیژی و مێژوویی ده‌یناسی، ئه‌مه‌ش شتێک بوو نه‌ده‌بوایه به چاوێکی که‌م سه‌یر بکرێ، هه‌ڵبه‌ت له رووی تێکسته‌وه، یان تێکستییانه، وه‌ک شتێکی ناسراو بوو به هۆی خوێندنه‌وه‌ی تێکسته‌کانی ئۆتۆریتێی ئۆروپی نویێ و کلاسیکییه‌کانیش.

هه‌موو ئه‌مه نیشانه‌ی ئه‌وه‌ن بۆ بۆناپارت که میسر پرۆژه‌یه‌ک بووه له‌ناو زه‌ینی ئه‌و و هه‌قیقه‌تێکی هه‌بووه، پاشان ئه‌م هه‌قیقه‌ته له‌ناو ئاماده‌کارییه‌کانی بۆ داگیرکردنی میسریشه‌وه هه‌بوو، به هۆی ئه‌و ئه‌زموونانه‌ی سه‌ر به بواری ئایدیاکان و میتۆلۆژییه‌کانه‌وه بوو که سه‌رچاوه‌یان تێکسته‌کان بوو نه‌ک واقیعی ئه‌زموونکراو. نه‌خشه‌کانی ناپۆلیۆن بۆ میسر کردنه‌وه‌ی ده‌رگه بوو له‌سه‌ر زنجیره‌یه‌کی درێژ له په‌یوه‌ندی له نێوان ئۆروپا و رۆژهه‌ڵات، که تیایاندا، پسپۆری رۆژهه‌ڵاتناسی راسته‌وخۆ خرایه خزمه‌ت داگیرکردنی کۆلۆنیالی،

هەڵبەت، هەر لە سەردەمی ناپۆلیۆنەوە، ئەو ساتە هەستیارە گەیشت رۆهەڵاتناس تێیدا بڕیاری خۆی بدا مەیل و سۆزی بۆ رۆژهەڵات دەچێ یان بۆ رۆژئاوای داگیرکار، بێگومان هەردەم ئەمەی دوایی هەڵدەبژارد. هەرچی ناپۆلیۆن بوو بۆ خۆی، ئەو رۆژهەڵاتی تەنیا وەک ئەوە دەبینی کە خۆی کۆدی بۆ دانابوو، سەرەتا بە هۆی تێکستە کلاسیکییەکان، پاشان بە هۆی تێکستی رۆژهەڵاتناسەکان کە روانینیان، لەسەر بنچینەی تێکستە کلاسیکییەکان بوو، ئەمەش وەک ئەلتەرناتیڤێکی گونجاو دەهاتە بەرچاو بۆ هەموو پەیوەندییەکی هەقیقی لەگەڵ رۆژهەڵاتی هەقیقی.

وەک کردەیەکی ناسراو و بەناووبانگ، ناپۆلیۆن دەیان توێژەری پسپۆڕی بەگەڵ هێرشەکەی دابوو بۆ میسر، لەم بارەیەوە پێویستمان بەوە نیە وردەکارییەکان لێرە باس بکەین. ناپۆلیۆن لەم کارە ئامانجی ئەوەبوو ئەرشیڤێکی زیندوو بۆ هێرشەکەی دروست بکا، لە ژێر فۆرمی تۆژینەوە لەبارەی هەموو بابەتێکەوە لەلایەن "ئەنستیتوی میسر" کە هەر خۆی دایمەزراندبوو. ئەوەی کەمتر لێی ئاگادارین، لەوانەیە، ئەوە بێ ناپۆلیۆن پشتی بە کاری گەریدەیەکی فرانسی دەبەست ئەویش "کۆنت ڤۆلنێ" بوو، کە سەرفەنامەکەی "سەفەر بۆ میسر و سوریا" کە بە دوو بەرگ لە ساڵی 1787 بڵاوبووەتەوە. بێجگە لەو پێشەکیە کورتەی ڤۆلنێ خۆی کە تێیدا زانیاری دەداتە خوێنەر کە لەناکاو هەندێ پارەی کەوتۆتە دەست (میراتەکەی)، توانیویەتی لە ساڵی 1783 رێگەی خۆرهەڵات بگرێ، سەفەرنامەکەی ڤۆلنێ، وەک بەڵگەنامەیک دێتە بەرچاو مۆرکی کەسیی خۆی لێ نەبینرێ و زۆریش ماندووە. بێگومان ڤۆلنێ خۆی بە کەسایەتییەکی زانستی لەقەڵەم داوە، هەوڵەکانیشی هەردەم بۆ ئەوە بووە باس لە "بار"ی ئەوەی دەیبینێ بکا. خاڵی هەرە دیاری سەفەرەکەی لە بەرگی دووەمی سەفەرنامەکەیدایە: باس لە ئیسلام دەکا وەک ئایینێک.(64)

رایەکانی ڤۆلنێ بە شێوەیەکی قانونی دژی ئیسلامن، هەڵبەت وەک ئایینێک و سیستەمێکی دامەزراوەیی سیاسی، لەگەڵ ئەمەش ناپۆلیۆن پێیوابوو ئەم کارە و کارەکەی دی ڤۆلنێ بەناوی "هەندێ روانین لەبارەی شەڕی ئێستەی تورک" کە لە ساڵی 1788 بڵاوبۆتەوە، گرینگییەکی تایبەتییان بۆ ئەو هەبووە. دواجار، ڤۆلنێ فرانسییەکی ژیر بووە، وەک شاتۆبریان و لامارتین کە چارەکە سەدەیەک پاش ئەو سەفەریان بۆ رۆژهەڵات کردووە، ڤۆلنێ پێیوابوو رۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەو شوێنەیە کە فرانسا دەتوانێ خواستە کۆلۆنیالییەکانی لێ بهێنێتە دی. ئەوەی بۆناپارت لەلای ڤۆلنێ بە گرینگی دەبینی، ژماردنی ئەو سەختی و بەربەستانە بوون لە سەرەتاوە تا کۆتایی، کە هێزێکی نێردراو لەسەر رێگەی خۆی بۆ رۆژهەڵات تووشیان دەبێ.

ناپۆلیۆن بە ئاشکرا پشتی بە روانین و ئایدیاکانی ڤۆلنێ بەستبوو بۆ حەملەکەی بۆ سەر میسر، "حەملەی میسر و سوریا (1798-1799) کە بە ژەنەراڵ بێرتراندی لە "سانت هێلێن" نووسیەوە. ڤۆلنی پێیوابووە سێ بەربەست لە پێش دەستەڵاتی فرانسی دان لە رۆژهەڵات، هێزێکی نێردراوی فرانسی دەبێ سێ جەنگ بکا: یەکێک دژ بە ئینگلتەرا، دووەم دژ بە بابی عالی عوسمانی، سێیەم لە هەموویان سەختتر دژ بە موسلمانەکانە.(65). تەخمینەکانی ڤۆلنێ لە یەک کاتدا ورد و بیرتیژیان تێدابوو، لە هەمان کاتیش سەخت بوو رەت بکرێنەوە، چونکە زۆر روون بوو، بۆ بۆناپارت و بۆ هەموو خوێنەرانی ڤۆلنێ، کە "سەفەرەکەی" و "هەندێ روانین لەبارەی شەڕی ئێستەی تورک" تێکستێک بوون دەبوایە کردەی هەموو ئۆروپییەک دیاری بکا بیانوستایە لە رۆژهەڵات سەرکەوێ. بە مانایەکی دی، کارەکەی ڤۆلنێ وەک کتێبی رابەر و رێنمایی دەهاتە بەرچاو، بۆ ئەوە کرابێ مرۆ لە هێدمەی پەیوەندی لەگەڵ رۆژهەڵات بپارێزێ کە ئۆروپییەک هەستی پێدەکا، کە دەکەوێتە ناو پەیوەندی راستەوخۆ

لەگەڵ رۆژهەڵات: ئەم کتێبانە بخوێننەوە و، لە جیاتی تووشی دڵەڕاوکە ببن، دەست بەسەر رۆژهەڵاتدا دەگرن، پێدەچێ ئەمە بووبێ تێزی ڤۆلنێ.

بۆناپارت روانینەکانی ڤۆلنێی دێر بە دێر پەیرەو کرد، بەڵام وێڕای وردبینی خۆی، کە پێی ناسراو بوو. لەو ساتەوە کە سوپای میسر (فرانسی) لە ئاسۆی میسر دەردەکەوێ، هەموو هەوڵێک خرانەگەڕ بۆ دڵنیاکردنەوەی موسلمانەکان کە "ئێمە موسلمانی هەقیقین"، وەک چۆن لە بانگەوازەکەی بۆناپارت هاتبوو لە 2 خەرمانانی 1798 لە ئەسکەندەریە بۆ گەلی خوێندەوە. بۆناپارت لەگەڵ خۆی دەستەیەک لە رۆژهەڵاتناسانی لەگەڵ خۆی هێنابوو (لەناو کەشتییەکی فەرماندەیی دابوون بە ناوی "رۆژهەڵات")، بۆناپارت سوود لە دژایەتی میسرییەکان بەرانبەر بە مەملوکەکان وەردەگرێ، بە هەمان شێوە لە بانگەوازی ئایدیای شۆڕشگێری وەک شانسی یەکسان بۆ هەموو کەسێک، لە پێناوی هەڵگیرساندنی شەڕێکی نەرم و پچڕپچڕ کە هەرگیز دژ بە ئیسلام نەبینرابێ.

ئەوەی لە هەموو شتێک زیاتر سەرنجی یەکەمین مێژوونووسی عەرەبی "عبدالرحمن الجبرتي" لەبارەی حەملەکە راکێشابوو، بەکارهێنانی زانا توێژەرە رۆژهەڵاتناسەکان بوو بۆ پەیوەندی کردن لەگەڵ خەڵکی میسر، ئەوەش کە دووچاری شۆکی کردبوو، چاودێری نزیکی ئەو بوو بۆ دامەزراوەی رۆشنگەری مۆدێرنی ئۆروپییەکان. بۆناپارت دەگەڕا بە هەموو شێوەیەک بیسەلمێنێ کە بۆ ئیسلام تێدەکۆشێ، هەموو ئەوەی دەیگوت بۆ سەر زمانی "عەرەبی نووسین" وەردەگێڕدرا، بێجگە لەمەش داوای لە فەرماندەی سوپاکەی کردبوو هەرگیز هەستیاری ئیسلامی لە یاد نەکەن. (بەراوردکردنی تاکتیکی ناپۆلیۆن لەم بارەیەوە بەوەی لە بەڵگەنامەی "مەرجەکان Requerimiento"ی ئیسپانییەکاندا هاتووە کە لە ساڵی 1513 بە

ئیسپانی نووسرابوو بۆ ئەوەی بە دەنگێکی بەرز بۆ هیندییەکان بخوێندرێتەوە، نووسرابوو: "دەتانگرم، ئێوە، ژنەکانتان و منداڵەکانتان و، دەتانکەمە کۆیلە (...). دەست بەسەر سامانتان دادەگرم و هەموو شتێکی خراپتان بەرانبەر دەکەم، هەر زیانێک کە بتوانم بیکەم، ئەمە بۆ ئەو تابعانەش راستە کە سەر بۆ سەردارەکانیان دانانوێنن....هتد.)(68)

کە بۆ بۆناپارت روون دەبێتەوە هێزەکەی کەمە و بەشی ئەوە ناکا دەستەڵاتی خۆی بەسەر میسرییەکان بسەپێنێ، هەوڵیدا قورئان لە خزمەتی سوپا گەورەکەی بە ئیمامەکان، قازییەکان، موفتییەکان و عولەماکان و مەلاکان لێکبداتەوە. بۆ ئەم مەبەستە، ئەو شەست عولەمایەی لە ئەزهەر دەرسیان دەگوتەوە، داوەتی بارەگای دانیشتنی ناپۆلیۆن کران، بە مەراسیمێکی عەسکەری وەک رێزلێنان پێشوازی کران، پاشان گوێیان لە ستایش و پەسنی بۆناپارت گرت بۆ ئیسلام و بۆ پەیامبەر و بۆ مەزنی قورئان، وا دەهاتە بەرچاو بۆناپارت شارەزایی باشی لەم بارەیەوە هەبێ. پلانەکەی بۆناپارت سەرکەوت، پێدەچوو هەر زوو تەواوی دانیشتوانی قاهیرە گومان و دوودڵییان بەرانبەر بە داگیرکەران رەوییبێتەوە.(69) دوای ئەمە، بۆناپارت نوێنەرایەتی خۆی و رێنمایی توندی دا بە جێگرەوەی خۆی "کلێبەر" بۆ ئەوەی حوکمڕانی میسر بکا، هەڵبەت بە یارمەتی رۆژهەلاتناسەکان و رابەرە ئایینیەکانی موسلمانان، بۆ ئەوەی بەلای خۆیاندا رایانکێشێ، هەر سیاسەتێک پێچەوانەی ئەمە بە گران لەسەریان دەکەوێتەوە و لە هەمان کاتیش شتێکی ناماقووڵە. ڤیکتۆر هوگۆ پێیوابووە هەستی بەو گەشانەوە پڕ لە ناسکییەی حەملەکەی ناپۆلیۆن بۆ رۆژهەلات کردووە کە لە قەسیدەیەک بە ناوی "بۆ ئەو" دەڵێ:

له لێواری نیل هێشتا دەیبینمەوە
میسر گەشاوەیە بە بڵێسەی بەرەبەیانی
ستێرەی شاهانەی لە ڕۆژهەڵات هەڵدێ

سەرکەوتوو، پڕ لە حەماسەت، گەشاوە بە شکۆمەندییەکانی
پەرجوو، خاکی پەرجووش پێی سەرسامە
شێخەپیرەکان پەسنی میری لاو دەکەن و هەستیارن
گەلیش گیانی پڕ لە ترسە لەبەر چەکی بێوێنەی
لە چاوی خێڵە ترساوەکان پڕ بوو لە مەزنیی بێهاوتا
وەک محەمەدێکی هاتوو لە ڕۆژئاوا. (71)

ئەم جۆرە سەرکەوتنە دەبێ پێش حەملەی سوپایی ئامادەکاری بۆ کرابێ و، هەڵبەت لەلایەن یەکێکەوە کە هیچی نەزانیوە لە ڕۆژهەڵات تەنیا پشتی بەوە بەستبێ تویژەرە زانستی و کتێبەکان چی پێ دەڵێن. ئایدیای بردنی دەستەیەک لە ئەکادیمییەکان لەگەڵ خۆی ڕوویێکی ئەم هەڵوێستە سەر بە "تێکستە" ڕوون دەکاتەوە بەرانبەر بە ڕۆژهەڵات. ئەم هەڵوێستەش لەلایەن خۆیەوە، پشت ئەستووربووە بە هەندێ فرمانی شۆڕشگێڕی تایبەت (بەتایبەتی ئەوەی 10 ژێرمینالی ساڵی 3 ڕێپۆبلیک (30 مانگی نەورۆزی 1793) کە بووە هۆی دامەزراندنی "خوێندنگەیەکی گشتی لە کتێبخانەی نیشتمانی فرانسی بۆ خوێندنی زمانی عەرەبی و تورکی و فارسی (72)) ئامانجیش لەمە "ئامانجێکی ئەقڵانی بوو" بۆ ڕەواندنەوەی هەموو پەنهانییەک و بە دامەزراوەکردنی زانست هەرچەند سەختیش بێ. بەم جۆرە، زۆرێک لە وەرگێڕە ڕۆژهەڵاتناسەکانی بۆناپارت قوتابی سیلڤێستر دو ساسی بوون، کە هەر لە مانگی پوشپەڕی 1796 تاقە پرۆفیسۆری زمانی عەرەبی بوو لە "خوێندنگەی گشتی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان".

قوتابییەکانی "دو ساسی" بۆ ماوەی سێ چارەکە سەدە دەستەڵاتییان بەسەر رۆژهەڵاتناسیدا هەبوو. زۆرێک لەمانە سوودیان بۆ سیاسەت هەبوو، بە هەمان شێوە بەشێکیان لەگەڵ حەملەکەی بۆناپارت بوون لە میسر.

بەڵام پەیوەندییەکانی بۆناپارت لەگەڵ موسلمانان تەنیا بەشێک بوون لە پرۆژە باڵادەستییەکەی بەسەر میسر. بەشەکەی دی بریتی بوو لە کردنەوە و واڵاکردنی میسر بە تەواوی بۆ لێکۆڵینەوە ئۆروپییەکان. کۆتاییهێنان بە پەنهانی و شاراوەیی ئەم وڵاتە، کە تا ئەوسا بەشێک بوو لەو رۆژهەڵاتەی کە تەنیا لە رێگەی دەستی دوو دەناسرا، وەک سەردان و گەڕانی گەڕیدەکان، زاناکان و داگیرکارە کۆنەکان، میسر دەبوایە ببێتە بەشێک لە زانستی فرانسی. لێرەشەوە، هەڵوێستی سەر بە تێکستەکان و نەخشە و پلان زۆر بە جوانی هەستی پێدەکرێ. ئەو ئەنستیتوەی بۆناپارت دایمەزراندبوو بۆ میسر، لەگەڵ تیپی کیمیاناسەکانی، مێژوونووسەکانی، بیۆلۆژیستەکانی، ئارکیۆلۆگەکانی، پزیشکەکانی، پسپۆڕەکانی لە بواری مێژووی کەونارا، تیپێکی زانای سوپاکەی بوون. توندوتیژی ئەمانەش هیچی کەمتر نەبوو لە سوپاکەی: ئامانجی ئەمانەش کردنی میسر بوو بە فرانسییەکی مۆدێرن و، جیاوازی کتێبی "وەسفی میسر"ی کەشیش "لۆ ماسکریێ"(1735) لەگەڵ ئەوەی بۆناپارت، دەبێ پرۆژەیەکی جیهانی بووبێ.

تارادەیەک لە ساتەکانی یەکەمی داگیرکردنی میسر، بۆناپارت هانی ئەنستیتوی دەدا کۆبوونەوەکانی خۆی بکا، ئەزموونەکانی پیشانبدا، کە بە زمانی ئەمڕۆ بە میسیۆنەکانی کۆکردنەوەی ماتریالەکان ناوی دەهێنین. هێشتا بایەخدارتر، هەموو ئەوەی دەگوترا و دەبینرا و تۆژینەوەی لەسەر دەکرا، دەبوایە تۆمار بکرێ، ئەمەش خۆی لەو دەستبەسەرداگرتنە گەلەکۆمەکییەی وڵاتێک بۆ یەکێکی تر دەدۆزییەوە

که لە شێوەی کتێبی "وەسفی میسر" هاتووە کە 33 بەرگی گەورەیە و لە 1803 بۆ 1828 بڵاوبۆتەوە.(73).

تاقە خەسڵەتی کتێبی چەند بەرگی "وەسفی میسر" تەنیا ناگەڕێتەوە بۆ مەزنییەکەی، هەروا بۆ زیرەکی دانەرەکانیشی، بەڵکو بۆ هەڵویستیەتی بەرانبەر بابەتەکەی (بابەتی کتێبی وەسفی میسر/ و) ئەم هەڵوێستەشە کە وای لێ دەکا ئەوەندە سەرنجڕاکیش بێ بۆ لێکۆڵینەوە لە پڕۆژەکانی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن. لە چەند لاپەڕەی بەرایی "پێشەکی مێژوویی" کە لەلایەن سکرتێری ئەنستیتو" ژان باپتیست ژۆزێف فووریێ" نووسراوە، ئەوە باش روون دەکاتەوە کە "کارکردنیان لەسەر میسر" زانا پسپۆڕەکان راستەوخۆ سەروکاریان لەگەڵ جۆرێک لە مانای کولتووری و جیۆگرافی و مێژوویی بێگەرد دایە.

میسر ئەڵقەی بەیەکەوە بەستنی پەیوەندییەکان بوو لە نێوان ئەفریقیا و ئاسیا، لە نێوان ئۆروپا و خۆرهەڵات، لە نێوان یاداشت و ژیانی ئەمڕۆ.

(میسر کە کەوتۆتە نێوان ئەفریقیا و ئاسیا و، دەتوانێ بە ئاسانی پەیوەندی لەگەڵ ئۆروپا بکا، کەوتۆتە ناوەڕاستی کیشوەری کۆنی (ئاسیا، ئەفریقیا، ئۆروپا)، ئەم ناوچەیە بیرەوەری زۆری لێیە، وڵاتی هونەرە و شوێنەواری زۆری هەیە، پەرستگا سەرەکییەکانی و کۆشکی نشینگەی پاشاکانی هێشتا ماون، ئەگەرچی ساختمانە هەرە تازەکانی پێش جەنگی تروادە بنیات نراون. هۆمیروس، لیکورگ، سۆلۆن، پیتاگۆر و ئەفلاتون، سەردانی میسریان کردووە، بۆ خوێندنی زانست و ئایین و قانون. ئەسکەندەری گەورە شارێکی دەوڵەمەندی لێ بنیاتناوە، ماوەیەکی زۆر بازرگانی مەزنی لێ کراوە، هەر ئەو شارە، دیدەنیگای پۆمپێ و سێزار و مارک ئەنتوان و ئۆگوست بووە،

که له نێوان خۆیان بیریان له چارەنووسی رۆما و هی هەموو دنیا دەکردەوە. خاسیەتی ئەم وڵاتە ئەوەیە سەرنجی میرە بەناوودەنگەکان راکێشێ که چارەنووسی میللەتانیان له دەست بووە. هیچ زلهێزێک نه له رۆژئاوا نه له ئاسیا دروست نەبووە رووی له میسر نەکردبێ، وا سەیری نەکردبێ به چەشنێک وەک بەشێکی خۆی نەبێ). (74)

چونکه میسر تێربوو به مانا بۆ هونەرەکان، بۆ زانستەکان بۆ حوکمڕانی، رۆڵێکی وای هەبوو وەک شانۆیەک بوو که تێیدا چەندان کردەی لێ روودەدا، گرینگ و مەزن بوون بۆ مێژووی جیهانی. کەواتە، دەست بەسەرداگرتنی میسر، بۆ زلهێزێکی مۆدێرن وەک پیشاندانێکی سروشتی هێزی خۆی بووە و له هەمان کات بەڕاستەقانی گەڕاندنی مێژوویش بووە بۆ ئەو، چارەنووسی تایبەتی میسریش ئەوە بووە به پلەی یەکەم ببێتە بەشێک له ئۆروپا. به شێوەیەکی دی، ئەم زلهێزە ئەویش دەچێتە ناو مێژوو که رەگەزی هاوبەشی پێشتر پێناسە و دیاریکرابوو، به چەندان کەسایەتی وەک هۆمیروس، ئەسکەندەر، سێزار، ئەفلاتون، سۆلۆن و پیتاگۆر، که پێشتر به ئامادەبوونی خۆیان لەوێ رۆژهەلاتیان شەرافەتمەند کردبوو. به کورتی، رۆژهەلات وەک کۆمەڵێک نرخ و بەها بوونی هەبووە، نەک به هەڵکەوت واقیعی ئەمڕۆی، بەڵکو بەو هەموو پەیوەندییانەی که لەگەڵ رابردوویێکی دووری ئۆروپاوە هەیبووە. سەرەنجام لێرەوەیە نموونەی بێگەردی هەڵوێستی سەر به تێکست و نەخشە و پلان که پێشتر باسم کردووە.

فووریێ بەم جۆرە به درێژایی زیاتر له سەد پەڕە بەردەوام دەبێ (لەولاشەوە هەر پەڕەیەک رووبەرەکەی مەترێکی چوارگۆشە بووە، وەک ئەوەی بیریان لەوە کردبێتەوە که پڕۆژەکە و بەرینایی پەڕەکان هەمان پایەیان هەبێ). لەگەڵ ئەمەش لەبەر ئەو رابردووە زۆرە و خراپ دیاریکراوە و ناسێنراوە، فووریێ ناچاربووە بەڵگە و بەهانەی

دروست بۆ حەملەکەی بۆناپارت بهێنێتەوە کە لە جێی خۆی بووە ئەم کارە لەم ساتە بکرێ کە کراوە. فووریێ هەرگیز واز لە روانگەی شانۆیی ناهێنێ. ئەو هوشیارە لە خوێنەری ئۆروپی خۆی و کەسایەتییە رۆژهەڵاتییەکان کە بەکاریان دەهێنێ، دەنووسێ:

(بە بیرمان دێتەوە کە لە هەموو ئۆروپا هەواڵی سەرسووڕمێنەری فرانسییەکان لە رۆژهەڵات چ ئینتیباعێکی دروست کرد (...) ئەم پرۆژە مەزنە، بە بێدەنگی لێی وردبیتەوە، کە بەو هەموو چالاکی و نهێنییەوە ئامادەکرابوو، کە وریایی پڕ لە دڵەڕاوکەی دوژمنەکانمان لە خشتەبرد، تا رادەیەک هەر ئەو ساتە زانییان کە نەخشەی بۆ کێشرابوو، دەست پێکرا بوو و جێبەجێ کرا. (...)

ئەم کردە لەناکاوە سوودی بۆ رۆژهەڵاتیش هەبوو:

(ئەم ناوچەیە، کە زانین و ناسینەکانی بۆ چەندان میللەتان گواستۆتەوە، ئەمڕۆ نغرۆی ناو بەربەرییەت بووە.)

تەنیا پاڵەوانەکان دەتوانن ئەم هەموو فاکتۆرانە کۆکەنەوە، هەر ئەمەشە کە فوریێ لەبارەیەوە دەنووسێ:

(ناپۆلیۆن ئەو کاریگەرییەی بەرز دەنرخاند کە ئەم رووداوە دەبێ هەیبێ لەسەر پەیوەندییەکانی ئۆروپا لەگەڵ رۆژهەڵات و ناوەوەی ئەفریقیا، لەسەر هاتووچۆی کەشتیرانی لە مێدیترانێ و لەسەر چارەنووسی ئاسیا (...) بۆناپارت مەبەستی بوو نموونەیەکی ئۆروپی بە سوود پێشکەش بە رۆژهەڵات بکا و دواجار ژیانی خەڵکەکە ئارامتر بکاتەوە و هەموو سیما و خەسڵەتێکی شارستانی باڵایان بۆ بەدەستبهێنێ. ناتوانین بێ پەیڕەوکردنی بەردەوامی زانست و هونەرەکان بەم ئامانجە بگەین.)(75)

بنیاتنانەوە و چاککردنەوەی ناوچەیەک لە بەربەریتی خۆی، هی ئێستە و گەڕاندنەوەی مەزنایەتییە کلاسیکییە کەوناراکەی، گۆشکردنی ڕۆژهەڵات (بۆ بەرژەوەندی ئەو) بە میتۆدەکانی ڕۆژئاوای مۆدێرن، بەستنەوە یان نەرمکردنەوەی هێز و توانای سوپایی بۆ بەخشینی فراوانی زیاتر بۆ پرۆژەی بە دەستهێنانی شکۆمەندییەکانی زانین لە ناو ڕەوتی پرۆسەیەکی باڵادەستی ڕۆژهەڵات، دارشتنەوەی ڕۆژهەڵات، بەخشینی فۆرم پێی، ناسنامە، پێناسەکردن، وێڕای دانپیانان بە پری بە شوێنی لەناو یاداشت، گرینگییەکەی بۆ ستراتیژی ئیمپریالی و ڕۆڵی "سروشتی" ببێتە بەشێک لە ئۆروپا، مەزنکردنی هەموو زانینێکی کۆکراوە لە ماوەی داگیرکردنی کۆلۆنیالی بەناولێنانی "بەشداریکردن لە زانستی مۆدێرن" لە کاتێکدا خەڵکی ڕەسەنی وڵاتەکە پرسییان پێنەکراوە، تەنیا وەک بەهانە و حوجەت نەبێ بۆ تێکستێک بەکارهێنراون، کە بۆ ئەوان هیچ سوودێکی نیە، هەستکردن وەک ئۆروپییەک، ئیرادەی مێژووت هەبێ، لە زەمەن و لە جیۆگرافیای ڕۆژهەڵات، دارشتنی دیسیپلینی نوێ، دابەشکردن، بەکارهێنان، نەخشەدانان، لە چوارچێوە گرتن، دانانی ئەندێکس بۆی و تۆمارکردنی ئەوەی دیارە (ئەوەش کە نادیارە) دەرهێنانی بەگشتیکردنێک لە هەموو وردەکارییەک بشێ چاودێری بکرێ و، لە بەگشتیکردنەکانیش قانونێک دەربهێنی جێگیر بێ لەبارەی سروشت و میزاج و دەروون و نەریت و تایپی ڕۆژهەڵاتییەکان و، بە تایبەتیش، گۆڕینی واقیعی زیندوو بۆ ماهییەتێکی تێکستەکان، بە دەستهێنانی (یان بیرکردنەوە لە بەدەستهێنانی) واقیع، چونکە بە گشتی هیچ لە ڕۆژهەڵات نیە بتوانێ خۆی ڕاگرێ بەرانبەر دەستەڵاتەکانتان: ئەمانەن لە خەسڵەتە دیارەکانی نمایشی ڕۆژهەڵاتناسی کە بە تەواوی لە کتێبی "وەسفی میسر" جێبەجێ بووە و کە ڕێگەی داوە قووتدانی تەواو ڕۆژهەڵاتناسیانەی میسر لەلایەن بۆناپارتەوە بەهێزبێ، بە هۆی ئامێرەکانی زانست و دەستەڵاتی ڕۆژئاوایی. بەم شێوەیە، فووریێ،

کۆتایی بە پێشەکییەکەی دەهێنێ و وێڕای گوتن کە مێژوو بە بیری دێتەوە چۆن "میسر بووە شانۆی شکۆمەندی بۆناپارت و، لە هەموو دۆخێکی ئەو رووداوە لە ئاسابەدەرە دەپارێزی لە یاد بکرێ". (76).

بەم شێوەیە کتێبی "وەسفی میسر" لە مێژووی میسر یان لە مێژووی رۆژهەلات، پێگەی مێژوو دەدزێ، لێناگەڕێ توندوتۆلی یان ناسنامە یان مانایەکی تایبەت بە خۆی هەبێ و، راستەوخۆ دەیخاتە ناو مێژووی جیهان، ئەگەر نەڵێین مێژووی ئۆروپا. پاراستنی رووداوێک لە لەبیرچوونەوە یان لە لەیادچوونەوە، لە ئەقڵی رۆژهەلاتی، واتە گۆڕینی رۆژهەلات بۆ شانۆیەکی نوێنەرایەتیکردنەکانی خۆی (ئۆروپا) بۆ رۆژهەلات: تا رادەیک بە دروستی ئەمەیە فووریێ دەیڵێ. بێجگە لەمە، بە کورتی و بە سادەیی، توانات هەبێ وەسفی رۆژهەلات بە زمانی رۆژئاوای مۆدێرن بکەی، رۆژهەلات کە لەناو مەملەکەتی تاریکی بەجێماوە دەباتە (بێجگە لە پسەپسە بێدەنگەکانی هەستێکی بەرین بەلام نادیار لە رابردووی خۆی) ئاستی روونی و سازگاری زانستی مۆدێرنی ئۆروپایی. لێرەوە، ئەم رۆژهەلاتە نوێیە بۆ نموونە لە تێزە بیۆلۆژییە پەخشکراوەکانی "جیۆفروا سان هیلێر" دەدردەکەوێ لەناو کتێبی "وەسفی میسر"، وەک دڵنیاکردنەوەیەک لە قانونەکانی پسپۆڕی گیانەوەرناسی داڕێژراو لەلایەن بووفۆن.(77) یان ئەوەتە، سوودی "وەک کۆنتراستێکی بەڵگەنەویست بۆ نەریتی نەتەوە ئۆروپییەکان"هەیە، وەک: "لەززەت وەرگرتنە سەیر و سەمەرەکان"ی رۆژهەلاتییەکان، سوودی ئەوەیان هەیە بەهاو نرخ بدرێ بە زوهد و ئەقلانیەتی نەریتی رۆژئاواییەکان. یان نموونەیەکی دی لە لە سوودوەرگرتنەکانی رۆژهەلات، بۆ جەستەی ئۆروپییەکان لە هاوتای ئەو تایبەتمەندییە فیزیۆلۆژیانەی رۆژهەلاتییەکان دەگەڕێین کە رێگەیان داوە جەستەی خۆیان مۆمیا بکەن، بە چەشنێک کە سەربارە

سوارچاکەکانیان لە گۆڕەپانی شەرەف دەکوژرێن بتوانن بیانپارێزن وەک شوێنەوارێکی زیندوو بۆ حەملەی مەزنی بۆناپارت بۆ رۆژهەلات"(79).

لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر داگیرکردنی میسر لەلایەن بۆناپارت شکانێک بووبێ لەسەر ئاستی سوپایی، ئەمە مانای ئەوە نادا ئەم شکانە دەوڵەمەندی نمایشەکەی بە تەواوی لەناو دەبا بۆ میسر یان بۆ تەواوی رۆژهەلات. بە شێوەیەکی دی رێکتر، لەم داگیرکردنە ئەزموونی مۆدێرنی تەواوی رۆژهەلات لە دایک دەبێ وەک بەو شێوەی لە ناوەوەی جیهانی گوتاری دارێژراو لەلایەن بۆناپارتەوە بۆ میسر شیکردنەوەی بۆ کرابوو کە جەوهەرەکانی بالادەستی و پەرشوبلاوکردنەوە ئەنستیتو و کتێبی "وەسفی میسر"ی دەگرتەوە. ئایدیاکە وەک ئەوە بوو کە "شارل روو" بۆی چووە، کە میسر "گەڕایەوە ناو بووژانەوە، بە حکومەتێکی ئاقڵ و رووناک نوێکرایەوە، تیشکی خۆی بۆ هەموو ولاتانی دەوروبەری دەنێری".(80) راستە زلهێزەکانی دیکەی ئۆرووپی دێن خۆیان دەخەنە ناو پێشبڕکێی ئەم میسیۆنە، ئینگلتەرا لە هەمووان زیاتر. بەلام ئەوەی دەبێتە میراتی درێژخایەنی بەجێماو بۆ رۆژهەلات بە هۆی ئەم میسیۆنە هاوبەشەی رۆژئاوا (سەرەڕای دووبەرەکی، ناکۆکی ناشیرین یان بە ئێجگاری جەنگی تەواو لە نێوان ئۆرووپییەکان) دەبێ داهێنانی پرۆژەی دی بێ، روانینی نوێ بێ، پرۆژەی دیکەی نوێ کە هێشتا بەشەکانی دیکەی پیرە رۆژهەلات لەگەڵ ئەقڵی داگیرکاری ئۆرووپییەکان بگونجێ.

کەواتە پاش ناپۆلیۆن، زمانی رۆهەلاتناسی خۆیشی گۆڕانی رادیکالی بەخۆوە بینی. بەزربۆوە بۆ سەرەوەی ریالیزمی وەسفی بۆ ئەوەی ببێتە، نەک هەر بە سادەیی شێوازێکی نوێنەرایەتیکردن، بەلکو زمانێک، هۆیەکی "داهێنان". لە هەمان کات "زمانەکانی دایک"، کە ئەمەش ناوێکە لەلایەن "ئەنتوان فابر دۆلیڤێ" دراوەتە سەرچاوە

نووستووەکان، لەبیرکراوەکان، زمانە میللییەکانی ئۆروپای مۆدێرن، ڕۆژهەڵات بنیاتنرابووەوە، کۆکرابووەوە، دروست کرابوو، بە کورتی، بە هەوڵ و کۆششی ڕۆژهەڵاتناسەکان تازە کرابووەوە. کتێبی "وەسفی میسر" ببووە نموونە تایپی هەموو هەوڵ و کۆششێکی دواتر خۆیشی بۆ نزیککردنەوەی ڕۆژهەڵات لە ئۆروپا، پاشان قووتدانی بە تەواوی (کە گرینگییەکی سەرەکی هەیە) و نەهێشتنی، یان بە لای کەمی رامکردنی و کەمکردنەوەی بێگانەیی و ناوێزەییەکەی و نەهێشتنی دژایەتییەکەشی بەرانبەر بە ئیسلام. چونکە، لێرە بە دواوە، ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی وەک کاتیگۆرییەک دەردەکەوێ مانای دەستەڵاتی ڕۆژهەڵاتناس بگەیەنێ نەک گەلی موسلمان وەک گرووپێک لە بوونەوەرانی مرۆیی یان مێژووەکەی وەک مێژوو.

بەم جۆرە بوو لە حەملەی بۆناپارت تەواوی زنجیرەیەک لە منااڵانی تێکستەکان دەرچوون، لە "ڕێگە"ی شاتۆبریان"ەوە بۆ "سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات"ی لامارتین و لە "سالامبۆ"ی فلۆبێرەوە بە هەمان شێوە لەناو هەمان نەریت، تا دەگاتە هەر دوو کتێبی:"وەسفی داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان و "گێڕانەوەیەکی کەسیی بۆ حەج بۆ مەدینە و مەکە"ی ریتشارد بورتۆن. ئەوەی ئەم نووسەرانە بە یەکەوە دەبەستێتەوە، هەر تەنیا قووڵایی ئەفسانەکان و ئەزموونەکانی ڕۆژهەڵاتی نین کە تیایاندا هاوبەشن، بەڵکو ئەوەشە ئەوان زانستێک دەزانن دڵنیان کە ڕۆژهەڵات جۆرێکە لە زایەنگە یان پزدان هەموویان لێی دەرهاتوون. ئەگەر بە پێچەوانەی نەریت، وادەرکەوت ئەم داهێنانانە رواڵەتێکی هەڵخەڵەتێنەری گەلێک زۆرباش هۆنراوە بن یان لاسایی کردنەوەی ئامادەکراوی ئەوەی پێمانوایە ڕۆژهەڵاتی زیندووە، ئەمە لە هیچ کەم ناکاتەوە، نە لە هێزی کۆنسێپتی خەیاڵییان نە لە دەستەڵاتی ئۆروپا لەسەر ڕۆژهەڵات و، نموونەکانیشی بە ڕێکی بە "کاگلیۆسترۆ" بوون، گەورە

بەرجەستەکاری ئۆرووپی بۆ رۆژهەڵات و، ناپۆلیۆنیش یەکەم داگیرکاری مۆدێرنیەتی.

هێرشی سوپایی بۆناپارت تەنیا بەرهەمەکانی هەر کاری هونەری یان تێکستیی نەبوو، بەڵکو لەمەش تێپەڕی و ئەمەش بێگومان کاریگەرییەکی مەزنی هەبوو، وەک پرۆژەیەکی زانستی، یەکێ لەو نموونە سەرەکییانە"سیستەمی بەراوردکاری و مێژووی زمانە سامییەکان"ی ئەرنست رێنان بوو، کە لە ساڵی 1848 بڵاوبووەوە، کە خەڵاتی (ئەمەش بۆ خۆی شتێکی خۆشە، تەوسێکی تێدایە) ڤۆلنیی وەرگرت. ئەویتر پرۆژەیەکی جیۆپۆلیتیکییە کە بەرهەمە دیارەکەی پرۆژەی مەزنی کەناڵی سوێسە، کە لەلایەن فێردیناند دو لیسێپ"ەوە جێبەجێ کراوە، یەکێ لە بەرهەمەکانی دی داگیرکردنی میسرە لەلایەن ئینگلیز لە ساڵی 1882. جیاوازی نێوان ئەم دوو جۆرە پرۆژەیە هەر تەنیا پەیوەندییان بە پێگەیانەوە نیە لە رووی مەزنییان، بەڵکو پەیوەندی بە چلۆنایەتی باوەڕبەخۆبوونی رۆژهەڵاتناسییانەوەیە. رێنان بە راستی لەو باوەڕەدابوو کە رۆژهەڵاتی لەناو کارەکانی داهێناوەتەوە بەو شێوەی کە لە واقیعدا هەبووە. هەرچی "فێردیناند دو لیسێپ"ە، لەولاوە، هەرگیز لەوە نەوەستا کەمێک تۆقیو نێتە بەرچاو بە هۆی ئەو تازەگەرییە دەرهاتووەی لە پرۆژەکەی و لە پیرە رۆژهەڵات و، ئەم هەستەش گەیشتە تەواوی ئەو کەسانەش کە پێیان وابوو کردنەوەی کەناڵی سوێس لە ساڵی 1869، رووداوێکی لەئاسابەدەرە. لە گۆڤاری "رێکلامی گەشت و گەڕان"ی یەکی خەرمانانی 1869، حەماسەتی "تۆماس کووک" وەک درێژەپێدەری ئەوەی فێردیناند دو لیسێپ دەهاتەبەرچاو:

(لە 17 سەرماوەرز، سەرکەوتنی گەورەترین کاری تەکنیکی ئەم سەدەیە بە ئاهەنگێکی گەورەی کردنەوەی (کەناڵی سوێس) بەرپا دەکرێ، بۆ ئەمەش نزیکەی تەواوی ماڵباتە حوکمڕانەکانی ئۆرووپا

نوێنەری خۆیان بۆی دەنێرن. ئەمەش بێگومان فرسەتێکی بێوێنەیە. دروستکردنی رێگەیەکی پەیوەندی ئاویی لە نێوان ئۆروپا و خۆرهەڵات ئایدیای چەندان سەدەیە و کۆنە، پێشتر یۆنانییەکان، رۆمانییەکان، ساکسۆنەکان، گۆلواییەکان (فرانسییەکان) بیریان لی کردبۆوە، بەڵام تەنیا لەم ساڵانەی دوایی کە شارستانی نوێ بە گەرمی کەوتە بیری رکابەری ئەو کارەی پێشتر کۆنە فیرعەونەکان کردبوویان، چەند سەدەیەک پێش ئێستە، کە کەناڵێکیان لە نێوان دوو دەریاکە بنیاتنابوو کە تا ئەمڕۆش شوێنەواری ماوە (...) هەموو ئەو شتانەی پەیوەندییان بە کارەکانی ئەمڕۆی ئەم پرۆژەوە هەیە لە ئاستێکی زۆر مەزن و گەورەن، خوێندنەوەی نامیلکەی وەسفی ئەم پرۆژەیە کە بە قەڵەمی "شوڤالیێ سان ستۆس"ە، هەستێکی بەهێزی بلیمەتی ئەقڵێکی گەورەمان دەداتێ کە هی بەرێز "فێردیناند دو لێسێپ"ە، بە هۆی هەوڵ و کۆششی ئەو، جورئەتی هێمن و دووربینییەکەی، ئەم خەونە کەونارایە دواجار هاتە دی و دەبینرێ (...) پرۆژەی نزیککردنەوەی زیاتری وڵاتانی خۆرهەڵات و خۆرئاوا و کۆکردنەوەی شارستانە جیاجیاکانی سەردەمی جیاجیا بە یەکەوە.) (81)

گونجاندنی ئایدیا کۆنەکان بە مێتۆدی نوێ، کۆکردنەوەی کولتوورەکان کە پەیوەندییان بە سەدەی نۆزدەمەوە جیاواز بوو، سەپاندنی راسەقینانەی هێزی تەکنۆلۆژیای مۆدێرن و ویستی رۆشنگەری لەسەر دوو جەوهەر کە تا ئێرە جێگر بوونە و لە رووی جیۆگرافییەوە لێکجیابوونە وەک خۆرهەڵات و خۆرئاوا، هەر ئەمە بوو کە تۆماس کووک دەیبینی و فێردیناند دو لێسێپ لە رۆژانە یاداشتەکانی، گوتارەکانی، نامیلکەکان و نامەکانی باسی دەکرد.

لە رووی رەچەڵەکناسییەوە فێردیناند دو لێسێپ سەرەتایەکی بەختەوەری هەبووە. "ماتیۆ دو لێسێپ"ی باوکی پێشتر لەگەڵ

بۆناپارت هاتبووه میسر و وەک مارلۆو دەڵێ (بە "نوێنەری نافەرمی فرانسا" ناسرابوو)(82) بۆ ماوەی چوار ساڵ لەوێ مابووەوە تا ئەو کاتەی فرانسییەکان لە ساڵی 1801 خۆیان لە میسر دەکێشنەوە. لە زۆر لە نووسینەکانی دوایی، فێردیناند وەک سەرچاوە دەگەڕێتەوە بۆ ناپۆلیۆن خۆی کە دروستکردنی کەناڵێک سەرنجی راکێشاوە، بەڵام هەرگیز باوەڕی نەکردووە، چونکە لەلایەن شارەزاکان لە خشتەبردراوە پرۆژەیەکی لەم جۆرە جێبەجێ بکرێ. فێردیناند دو لیسێپ کەوتبووە ناو مێژووی پڕ سەیر و سەمەرەی پرۆژەکانی کەنال، ئەو پلان و نەخشە فرانسییانەشی دەگرتەوە کە لەلایەن "ریشیلیو و سان سیمۆن"یەکانەوە بۆی داڕێژرابوو. فێردیناند دو لیسێپ ساڵی 1854 دەگەڕێتەوە میسر، بۆ دەستکردن بە پرۆژەکە کە دەبێ پانزە ساڵ دواتر تەواو بێ. فێردیناند دو لیسێپ هیچ پاشخانێکی ئەندازیاری هەقیقی نەبووە، بەڵکو تەنیا پشت ئەستوور بووە بە باوەڕێکی قووڵی تا رادەیەک ئیلاهییانەی بنیاتنەرانە و رێکخەرانە و داهێنەرانەی خۆی، بەهرە دیپلۆماتی و داراییەکەی وایکردبوو لەلایەن ئۆروپا و میسر پشتگیری بکرێ، پێدەچێ زانین و ناسینی باشی بە دەست هێنابێ بۆ سەرپەرشتیکردنی شتەکان بە باشی. ئەوەی دەشێ زۆرتر سوودمەند بێ، لەوانەیە، فێری ئەوە بووبێ چۆن بەشداریکارە شیاوەکانی سەر شانۆی مێژووی جیهان دابنێ و پێیان پیشان بدا "بیری ئەخلاقی" ئەو کە پرۆژەکەی بەم شێوەیە ناو دەهێنا، دروست چ مانایەک دەگەیەنێ. ساڵی 1860 پێی دەگوتن "دەبێ ئەو خزمەتگوزارییە مەزنە بێننە بەرچاوتان کە نزیککردنەوەی رۆژئاوا لە رۆژهەڵات چ سوودێک بە شارستانی و بە گەشەسەندنی سامان بە گشتی دێنێ."(83) بە گوێرەی ئایدیاکانی ئەو، ناوی کۆمپانیای وەبەرهێنەری دامەزرێندراو لەلایەن فێردیناند دو لیسێپ لە ساڵی 1858 دەوڵەمەندە بە مانا کە نەخشە مەزنەکان تێیدا رەنگ دەدەنەوە: "کۆمپانیای جیهانی".

سالّی 1862، ئەکادیمیای فرانسی پێشنیاری خەڵاتێک بۆ قەسیدەیەکی مەلحەمی لەبارەی کەنال دەکا. ئەو کەسەی خەڵاتەکەی بردەوە: "بۆرنیێ" بوو کە بە درێژدادڕییەوە وەسفی ئەوە دەکا کەسێک نەتوانێ پێچەوانەی ئەو وێنایە ببینێ کە فێردیناند دو لیسێپ لە پڕۆژەکەیدا دەیبینێ:

بڕۆن بۆ کار، کرێکارانی هاتوو لە فرانسامان
راکێشن بۆ جیهان ئەم رێگەیە
باوکانتان، پاڵەوانەکان، تا ئێرە هاتن
بەهێزبن وەک ئەوان بەجورئەت
وەک ئەوان لە دامێنی پیرامیدەکان خەبات بکەن
چوار هەزار ساڵی ئەوان سەیرتان دەکەن

بەڵێ، بۆ جیهانە، بۆ ئاسیایە بۆ ئۆروپا،
بۆ ئەو کەشە دوورانەیە کە شەو دایاندەپۆشێ
بۆ چینییە بتپەرستەکان و هیندییە نیوە رووتەکان
بۆ گەلە بەختەوەرەکان، مرۆیی و ئازاکان،
بۆ گەلە دڕندەکان، بۆ گەلە کۆیلەکان
بۆ ئەوانەی هێشتا مەسیح ناناسن. (84)

فێردیناند دو لیسێپ هەرگیز ئەوەندە رەوان و ئەوەندە بیرتژ و جاقی نەبووە کە دەبوایە بەهانە بۆ ئەو هەموو خەرجی زۆرە بە پارە و بە دەستی کاری پێویست بۆ کەنال بهێنێتەوە. دەبێ ئەو زۆر دڵخۆش بووبێ بە پڕکردنی گوێیەکان بە ئامارەکان (ئەو توانای هەبوو هەر بەو ئاسانییە نموونە لە هێرۆدۆت و ئامارە دەریاییەکانی

بهێنێتەوە). لە لاپەڕەکانی یاداشتی ساڵی 1864، وێڕای دانپیانان نموونەی تێبینییەکی "کازیمیر لۆکۆنت" دەهێنێتەوە: ژیانێکی سەیر و نائاسایی دەشێ لەلای مرۆ رەسەنایەتیەکی دیار گەشە پێ بدا، لە رەسەنایەتیش کار و دەستکەوتی گەورە و چاوەڕوان نەکراو پەیدا دەبێ (85) ئەم کار و دەستکەوتانە خۆیان خۆیان بەڕاست دەگەڕێنن. سەرەڕای مێژووی کەونارای پێکهاتوو لە شکان و رووخانەکان، سەرەڕای نرخی لە رادەبەدەر و زۆری، سەرەڕای ئاواتی بێسنووری لە گۆڕانی ئەو شێوازەی ئۆروپا چارەسەری رۆژهەلاتی پێدەکا، کەنال ئەو نرخەی دەهێنا ئازار و رەنجی بۆ بدەین. پرۆژەیەک بوو کە لە نێو هەموو ئەوانی دی، شیمانەی ئەوەی تیا بوو بەسەر رەتکردنەوەی ئەوانەی راوێژیان پێکرابوو ئاودیوو بێ، وێڕای چاککردنی رۆژهەلات بە گشتی، شتێک بکرێ کە میسرییە پیلانگێرەکان، چینییە بت پەرستەکان، هیندییە نیوەڕووتەکان هەرگیز نەیاندەتوانی بە خۆیان بیکەن.

مەراسیمی کردنەوەی کەنالی سوێس لە سەرماوەرزی 1869، فرسەتێک بوو، تەواو وەک هەموو مێژووی میکانیزمی "فێردیناند دو لێسێپ" دەیویست بە تەواوی ئایدیاکانی خۆی بەرجەستەکرد. بۆ ماوەی چەندان ساڵ، گوتارەکانی، نامەکانی، نامیلکەکانی پڕ بوون لە وشەی پڕ لە وزە و نمایشکارانە. لە خەباتی بێوچانی بۆ سەرکەوتن، دەمانتوانی هەست بەوە بکەین خەریکە بە خۆی دەڵێ (بەردەوام بە کەسی یەکەمی کۆ: ئێمە): ئێمە دامانهێنا، تێکۆشاین، پێداگیریمان کرد، تەواومان کرد، هەنگاومان نا، دانیان پێدانایین، پاراستیانمان و پێشکەوتین، هیچ شتێک (وێڕای زۆر دووبارەکردنەوەی لە چەندان فرسەتی دی) نەیتوانی رامانگرێ، هیچ شتێک نەبوو مەحاڵ بێ، هیچ شتێک حسێبی بۆ نەکرا لە غەیری بنیاتنانی "ئەنجامی کۆتایی"، ئامانجی گەورە" کە نەخشەی بۆ دانرابوو، دیاریکرابوو، دواجار

جێبەجێ کرا. کاتێ کە نوێنەری پاپا لە مەراسیمەکە لە 16 سەرماوەرز رووی لە ئەنجومەنی گەورەپیاوان کرد، هەوڵی دەدا لە گوتارەکەی بە هەر نرخێک بێت بگاتە ئاستی ئەو دیمەنە فیکری و خەیاڵییەی بۆ کەنال لەلایەن فێردیناند دو لیسێپ ئامادەکرابوو:

(رێگەمان پێدراوە بڵێین ئەم ساتەی ئێستە نەک هەر لە هەموو وەختێکی دی ئەم سەدەیە پڕ لە ئوبهەت و ئاهەنگە، بەڵکو هێشتا لە هەمووان بەهادارتر و قەرار بەدەستترە لە ژیانی مرۆ لەوەتەی مێژووی هەیە. ئەم شوێنە، کە ئەفریقیا و ئاسیا بێ ئەوەی تێکەڵ بن لێی دەگەنەوە یەکتری، ئەم جەژنە گەورەی مرۆ، ئەم کۆبوونەوە شکۆمەند و جۆراوجۆرە، هەموو نەژادەکانی زەمین، هەموو ئاڵاکان، هەموو کەشتییەکان، بە شادییەوە لەسەر ئەم ئاوەن، لە بن ئەم ئاسمانە جوان و بێ سنوورە، خاچ بەرانبەر بە هیلال بە پێوەیە و لەلایەن هەمووان رێزی لێ گیراوە، چ جوانییەکی بێهاوتایە، چ جیاوازییەکی سەرنجڕاکێشە، چەند خەون، کە وەک وەهم و تراوێلکە سەیریان دەکرا بوونە راستی، لەم کۆکردنەوە پڕ لە پەرجووەدا چەندان بابەتی بیرکرنەوە بۆ بیرمەندان هەبوون، ئەم ساتە چەند پڕ لە شادییە و، لە روانگەی ئاییندەشەوە تەنیا هیوای پڕ لە شکۆمەندی دیارە.(...) دوو سەرجەبی گۆی زەمین دەگەنەوە یەکتری، لەگەڵ بەیەکگەیشتن یەکتر دەناسنەوە، وێڕای ناسینەوەی یەکتری، هەموو مرۆ، منداڵانی تاقە خوای هەمووان، لە خۆشی هاوبەش و برایەتیان موچڕکیان پێدادێ، ئەی رۆژئاوا، ئەی رۆژهەڵات، لێک نزیکبنەوە، سەیری یەکتر بکەن، دان بە یەکتریدابنێن، سڵاو لە یەکتری بکەن، باوەش بۆ یەکتری بکەنەوە. (...) بەڵام لە پشت دیاردەی ماددی، روانینی بیرمەند ئاسۆی دیکەی بەرینتر لە شوێنی پێوانەکراو دەدۆزێتەوە، ئاسۆ بێ سنوورەکان کە تیایاندا بەرزترین چارەنووس و شکۆمەندترین سەرکەوتن و بکوژترین یەقین بۆ جۆری مرۆ

مەیسەر دەبن. (...) خودای گەورە و نەمر. دەبا بای هەناسە ئیلاهییەکەت بەسەر ئەم ئاوانە هەڵکا، لە رۆژئاواوە بۆ رۆژهەڵات، لە رۆژهەڵاتەوە بۆ رۆژئاوا، ئای خودای مەزن، دەبا ئەم دەنگە بۆ نزیککردنەوەی مرۆیەکان بێ لە یەکتری.). (86)

پێدەچوو هەموو جیهان لەم شوێنە گردبوونەتەوە بۆ ستایشکردنی نەخشەیەک کە خودا رێزی لێ بنێ. کۆنە جیاوازی و کۆنە بەربەستەکان دەتوانەوە: خاچ لە بەرزاییەوە دەیڕوانییە هیلال، خۆرئاوا هاتبووە رۆژهەڵات بۆ هەتاهەتایی جێی نەهێڵێ (تا ئەو ساتەی، لە مانگی خەرمانانی 1956، جەمال عەبدولناسر، بە شەتاو وێرای ناوهێنانی "فێردیناند دو لێسێپ" کەنالی بۆ میسرییەکان گەڕاندەوە).

لە مەسەلەی ئایدیای کەنالی سوێس، دەرەنجامی لۆژیکی فیکری رۆژهەڵاتی دەبینین، بەڵام ئەوەی لە هەمووان سەرنجڕاکێشترە، هەوڵ و کۆششی رۆژهەڵاتناسیە. بۆ رۆژئاوا، پێشان، ئاسیا نوێنەرایەتی نێوانێکی لاڵ و بێگانە و ناوێزەی دەکرد، ئیسلامیش بەرانبەر بە کریستیانیزمی ئۆرووپی دوژمنێکی جەنگاوەر بوو. بۆ سەرکەوتن بەسەر ئەم بەرقەرارییە ترسناکە، رۆژهەڵات دەبوایە بناسرێ، پاشان هێرشی بکرێتەسەر و داگیربکرێ، پاشان سەرلەنوێ لەلایەن توێژەرە زانستییەکان، سەربازەکان، دادوەرەکان کە لەناو مێژوو گەڕابوون، نەژادەکان و کولتووری لەبیرکراو بۆ سەرلەنوێ پێشخستنی (بۆ ئەودیوی خۆناسینی رۆژهەڵاتی مۆدێرن) وەک رۆژهەڵاتی راستەقینە بتواندرێ بەکاربهێنرێ بۆ حوکمدان و حوکمڕانی رۆژهەڵاتی مۆدێرن، دابهێنرێتەوە. رۆژهەڵاتێکی تازە سەرهەڵدەدا: زاراوەی رۆژهەڵات دەربڕینێکی پسپۆڕی سەر بە توێژینەوەی هەبوو، بە مانای ئەوە دەهات ئۆرووپای مۆدێرن دێ و خۆرهەڵاتێکی دیکەی نوێ بنیات دەنێ. دواجار فێردیناند دو لێسێپ و کەنالەکەی، نێوانی رۆژهەڵات،

تایبەتمەندیی کەسیی قەتیسبووی "لەلاوەنراو"ی رۆژهەلاتی دوور لە رۆژئاوا، ئێگزۆتیزمە بەرقەرارەکەی رۆژهەلاتیان لەناوبرد. تەواو وەک بەربەستێک لە خاک توانیبی ببێتە دەمارێک لە شلە، بەم جۆرە رۆژهەلات دەگۆڕدرا بۆ جەوهەرێک، لە بەرگریکاریکی نەیارەوە بۆ هاریکاریکی هاوبەش و گوێڕایەڵ و بێدەنگ. پاش فێردیناند دو لێسێپ، هیچ کەسێک نەیدەتوانی باس لە رۆژهەلات بکا، بە تەواوی مانا، وەک ئەوەی سەر بە جیهانێکی تر بێ. جیهانی "ئێمە" هەبوو، ئەمەش "یەک" جیهان بوو، بەردەوام جیهانێکی بێ چارە، چونکە کەنالی سوێس ئەم دوا خەڵکەی هەرێمەکانی لەسەر هەڵە و گومڕا دادەنا کە هێشتا لە ناو جیهان باوەڕیان بە جیاوازی بوو.

لێرە بە دواوە چەمکی "رۆژهەلاتی" دەبێتە چەمکێکی کارگێڕی و، دەکەوێتە ژێر کاریگەری فاکتۆرە دیمۆگرافی، ئابووری و سۆسیۆلۆژییەکان. بۆ کەسانی ئیمپریالیستی وەک بەلفور یان بۆ کەسانی دژەئیمپریالیستی وەک "ژ. ئا. هۆبسن"، رۆژهەلاتی وەک ئەفریقیایی، ئەندامێکن لە نەژادی ژێردەست، ئەوان بە هیچ شێوەیەک و بە تەواوی دانیشتوانی هەندێ زۆنی جیۆگرافیش نین. فێردیناند دو لێسێپ، ئەو، ناسنامەی جیۆگرافی رۆژهەلاتی دامەزراندبوو بە راکێشان و (نزیکەی بە پڕی) هێنانەناوەوەی رۆژهەلات بۆ ناو رۆژئاوا، دواجار وێڕای رەواندنەوەی مەترسی ئیسلام. سەرەنجام کاتیگۆری نوێ، ئەزموونی نوێ سەرهەڵدەدەن، لەگەڵ وەخت تێپەڕین، رۆژهەلاتناسی خۆی لەگەڵیان دەگونجێنێ، بەلام نەک بێ هەندێ گیروگرفت.

4

قەیران

دەشێ ئەمە سەیر بێ قسە لەبارەی هەڵوێستێکی تێکستییانە بکەی، باشتر لەم دەستەواژەیە دەگەین ئەگەر بیر لە ڕوانینەکانی ڤۆلتێر بکەینەوە کە لە "کاندید" هێرش دەبا، یان بیر لە ڕەفتاری سێرڤانتێس بکەینەوە بەرانبەر بە واقیع کە بە شێوەیەکی ساتیریکی لە "دۆن کیخۆتێ" باسی دەکا. بۆ ڤۆلتێر هەروا بۆ سێرڤانتێسیش، ڕوانینی دروست کە وەک گریمانەیەک پێشنیاری دەکەین کە کتێب یان تێکست دەتوانێ یاریدەدەر بێ لە تێگەیشتن لە ژیانی ئاپۆڕە و شتی چاوەڕوان نەکراو و پڕ لە کێشە، وەک خۆدانە دەست شێتیی و کارەسات وایە بمانەوێ پێت بە پێت ئەوەی لە کتێبان فێری دەبین بەسەر واقیعی پەیڕەو بکەین. بە قەد ئەوەی ناتوانین زیاتر بیر لەوە بکەینەوە سوود لە ڕۆمانی "ئەمادی گۆڵوایییەکان Amadis des Gaules" وەرگرین بۆ تێگەیشتن لە ئیسپانیای سەدەی شانزە (یان هی ئەمڕۆ) بە هەمان شێوە ناتوانین سوود لە "کتێبی پیرۆز" وەرگرین بۆ تێگەیشتن لە "ئەنجومەنی نوێنەران"ی بەریتانی. بەڵام بە دڵنیاییەوە هەندێ کەسانێک هەبوونە هەوڵیانداوە، ئێستەش بەم ساویلکەییە هەوڵدەدەن تێکست بەکاربهێنن، هەر لەبەر ئەمەشە کە "کاندید" و "دۆن کیخۆتێ" توانیویانە ئەفسوونی خۆیان بۆ خوێنەری ئەمڕۆ ڕاگرن. پێدەچێ، ئەمە خەوشێکی باو بێ وەک لەوەی پێت باشتر بێ دەستەڵاتی نەخشەدار و پلانی تێکستێک هەڵبژێری بۆ پەیوەندی

مرۆیی راستەوخۆ، یان ئایە دۆخێک هەیە، زیاتر لەوانی دی، پێشبینی هەڵوێستی سەر بە تێکست بکا؟

دوو هەڵکەوت یان دوو حاڵەت برەو بە هەڵوێستی سەر بە تێکست دەدەن. یەکێکیان بەو شێوەیە خۆی پێشکەش دەکا کە بوونەوەرێکی مرۆیی دەخرێتە ناو پەیوەندی لەگەڵ شتێک تا رادەیەک نەناسراو بێ، مەزندەی هەرەشەی لێ بکرێ و تا ئێرەش لەو دوور بێ. لەم هەڵکەوتەدا، هەر تەنیا پەنا بۆ ئەوە نابا لەناو ئەزموونی خۆی لەم تازەییە نزیک بێتەوە، بەڵکو هەوڵدەدا پەنا بۆ ئەوەش ببا کە لە بارەی ئەم بابەتە خوێندوویەتییەوە. سەفەرنامەکان و کتێبەکانی رێنوێنی جۆرە تێکستێکن تارادەیەکی زۆر "ئاسایی"ن و هەر بەو شێوەیە لۆژیکین، ئەمەش بە هۆی دارشتن و بەکارهێنانیان وەک هەر کتێبێکی دی، هۆکاری ئەمەش زۆر بە وردی دەگەرێتەوە بۆ ئەو مەیلەی مرۆ کە پشت بە تێکستێکەوە دەبەستێ کە گومانەکانی سەفەرێک بۆ وڵاتێکی بیانی ئارامی دەخاتە مەترسییەوە. گەلێک لە گەرێدەکان دەڵێن لەو وڵاتە نوێیانەی بۆی چوونە تووشی ئەوە نەبوونە کە لێی گەراون: مەبەستیان ئەوەیە بڵێن ئەوەی دیویانە جیاوازە لەوەی لە کتێبێک خوێندوویانەتەوە. هەڵبەت، زۆرن دانەرانی سەفەرنامە و کتێبی رێنوێنی، دانەرەکانیان بۆ ئەوەیان دارشتوون بڵێن وڵاتێک "بەم" جۆرەیە، یان باشتر، زۆر نایاب "ە"، گرانە، سەرنجراکێشە،...هتد. لە هەر دوو حاڵەتدا، ئایدیاکە ئەوەیە کە مرۆڤەکان، شوێنەکان و ئەزموونەکان دەشێن هەمیشە لە کتێبێکدا وەسف بکرێن، بە لای زۆری ئەگەرچی کتێب (یان تێکست) ئۆتۆریتێی زیاتر و هەتا بەکارهێنانی زیاتریش وەردەگرێ لەچاو ئەو واقیعەی باسی دەکا. ئەوەی کە کۆمێدییە لەلای "فابریس دێل دۆنگۆ" پاڵەوانی رۆمانی "دێری پارم"ی ستاندال لە گەرانی لە "جەنگی واترلوو"، مەسەلەکە بەو

رادەیە نیە کە ناتوانی بیدۆزێتەوە، بەڵکو ئەو بە دوای دەگەڕێ، وەک ئەوەی شتێکە تێکستەکان باسیان کردووە.

دۆخی دووەم کە برەو بە هەڵوێستی تێکستیی دەدا سەرکەوتنی تێکست خۆیەتی بە رواڵەت.(...) ئاسان نیە تێکستێک بەلاوە بنێی کە لافی ئەوە لێ دەدا زانین و ناسینی لەسەر شتێکی هەقیقی تێدایە. خەسڵەتی نرخ و بەهای شارەزا بەم تێکستە دەدەن. ئۆتۆریتیی توێژەرە پسپۆڕەکان، دامەزراوەکان و حکومەتەکان دەتوانن ناووبانگێکی هێشتا مەزنتری پێبدەن لەچاو گەرانتیکردنی سەرکەوتنی کردەکی. ئەوەی کە زۆر مەترسیدارە، ئەم جۆرە تێکستە دەتوانێ نەک هەر زانین "دابهێنێ" بەڵکو دەتوانێ واقیعیش دابهێنێ، ئەگەرچی وا دەردەکەوێ خۆی وەسفی دەکا. لەگەڵ تێپەڕینی وەخت، ئەم زانینە و ئەم واقیعە نەریتێک پێشکەش دەکەن، یان وەک ئەوەی "میشێل فوکۆ" دەڵێ گوتارێک دادەهێنن: ئامادەگی ماتریالی یان قورسایی ئەم نەریتە، نەک رەسانەیەتی نووسەرێکی دیاریکراو، بەرپرسی هەقیقی تێکستەکانە کە لە رێگای ئەوەوە (نووسەرەکە) بەرهەم هێنراون. ئەو تێکستانەی بەم جۆرەن، لەو یەکە زانیاریانەوە دروستبوون کە بوونێکی پێشینەییان هەیە (پێش ئەوەی ببن) لەلایەن فلۆبێرەوە لەناو کاتیگۆری روانین یان "ئایدیا پەسندەکان" دانراون.

ئێستە لەبەر رۆشنایی هەموو ئەمانە بایەخ بە بۆناپارت و فێردیناند دو لیسێپ دەدەین. زانیارییەکانیان لەبارەی رۆژهەڵات لەو کتێبانەوە دێن کە لەناو نەریتی رۆژهەڵاتناسی نووسراون، لەناو کتێبخانەی "ئایدیا پەسندەکان" دانراون، رۆژهەڵات بۆ ئەوان، شتێک بووە پێی بگەن و تاوتوێی لەگەڵ بکەن، لە هەندێک حاڵەتیشدا تێکستەکان ئەم بەیەکگەیشتنەیان لەگەڵ رۆژهەڵات بۆ مەیسەر دەکردن. ئەم رۆژهەڵاتەی ناو تێکستەکان رۆژهەڵاتێکی لاڵە، لەبەر دەستی ئۆروپا بووە بۆ ئەوەی ئەو پڕۆژانەی لێ دروست بکا کە پەیوەندییان بە

خەڵکە رەسەنەکەوە (خەڵکی رۆژهەڵات) هەیە بێ ئەوەی راستەوخۆ بەرانبەر بە ئەوان بەرپرسیار بن، رۆژهەڵاتێک نەتوانێ خۆی رابگرێ بەرانبەر بە پرۆژەکان، بەرانبەر بە وێناکان یان بە سادەیی بەرانبەر بە وەسفی داهێنراو بۆ ئەو. من ئەم پەیوەندییەی نێوان نووسینەکانی رۆژئاوایی و (دەرەنجامەکانیان) و ئەو لاڵییەی رۆژهەڵات وەک ئەنجام و نیشانەی هێزی گەورەی کولتووری رۆژئاوا دەبینم، هی ئیرادە و توانای بەسەر رۆژهەڵات.

بەڵام ئەو هێزە رووێکی دیکەشی هەیە، ئەنجامی کاریگەری نەریتی رۆژهەڵاتناسییە و بە هۆی هەڵوێستی تێکستیی بەرانبەر بە رۆژهەڵاتە، رووێکە کە لەسەر ژیانی خۆی دەژێ. بە دەگمەن بایەخمان بە بۆناپارت و فێردیناند دو لێسێپ داوە (وەک نموونەیەک بۆ دوو لەو دانەرانەی پرۆژەیان هەبووە بۆ رۆژهەڵات) هەڵبەت لە چوارچێوەی ئەو روانگەیەی کە پێشانیان دەدا خەریکن دەکەونە ناو بێدەنگی بەردەوام و دیارینەکردن و نەناساندنی رۆژهەڵات، چونکە گوتاری رۆژهەڵاتناسی، لەگەڵ بێتوانایی رۆژهەڵات هەر چییەک بکا لە بابەتەکەی، چالاکییەکانی خۆیان نغرۆی ناو مانا دەکەن، نغرۆی ناو روونی ماقووڵییەت و واقیع دەکەن. گوتاری رۆژهەڵاتناسی و ئەوەش کە شیاوی کردووە یان کە دەشێ ببێ، واتە وای کردووە بشێ (بۆ بۆناپارت، ئەوە بووە کە رۆژئاوا توانا و هێزێکی سوپایی تەواو بالاتری لەوەی رۆژهەڵاتی هەبووە) رۆژهەڵاتییەکانی پێشکەش بە ئەوان کردووە کە دەیانتوانێ وەسفیان بکەن هەڵبەت لەناو کارێک وەک "وەسفی میسر" و رۆژهەڵاتێک بشێ دوو لەت بکرێ وەک چۆن فێردیناند دو لێسێپ لە سوێس کردی. بێجگە لەمەش، رۆژهەڵاتناسی سەرکەوتنیشی پێشکەش دەکردن، بەلای کەمی لە روانگەی ئەمانەوە، کە هیچ پەیوەندییەکی بەمەی رۆژهەڵاتییەکانەوە نەبووە.

هەر کە دەکەوینە ناو بیرکردنەوە لە رۆژهەلاتناسی وەک جۆرێک لە نمایش یان دروستکردنی وێنایەکی رۆژئاوا لەسەر رۆژهەلات و وەک ئیرادەیەک بۆ حوکمڕانی کردنی، کەمتر تووشی شتی چاوەڕواننەکراو دەبین. لەبەرئەوەی، ئەگەر راستە مێژوونووسانی وەک میشلێ و رانک و تۆکڤیل و بۆرکهارت "گرێ یان چیرۆک"ێک بنیات دەنێن بۆ گێڕانەوەکانیان "وەک چیرۆکێک لە جۆرێکی تایبەتی"(87) هەمان شتیش راستە بۆ رۆژهەلاتناسەکان کە سەرکردایەتی مێژوو، کەسایەتییەکان و چارەنووسی رۆژهەلاتیان بۆ ماوەی سەدان ساڵ کردووە. لەناو سەدەی نۆزدەم و بیستەم، رۆژهەلاتناسەکان لەوە دەوەستن ژمارەیەکی لەبیرکراوبن، چونکە لەو دەمەدا، خاکی جیۆگرافیای خەیاڵی و هەقیقی بچووک ببووەوە، چونکە پەیوەندییەکان لە نێوان رۆژهەلاتییەکان و ئۆروپییەکان بە فراوانبوونێکی ئۆروپییانەی بێ بەرگری دیاری دەکران لە گەڕان لە بازاڕ، لە سەرچاوەکان و لە کۆلۆنییەکان و، دواجار، چونکە رۆژهەلاتناسی بە مێتامۆرفۆزبوونی (کەولگۆڕین، حلول) گوتاری زانستی خۆی تەواوکرد و کردنی بە دامەزراوەی ئیمپریالی. نموونەی شایەدحاڵ بۆ ئەم بە مێتامۆرفۆزبوونە ئەوەیە کە لە بارەی بۆناپارت و فێردیناند دو لیسێپ و بەلفور و کرۆمەر گوتوومن. تەنیا لەسەر ئاستێکی زۆر سەرەتایی دەشێ لە پرۆژەکانیان لە رۆژهەلات بگەن، وەک پرۆژەی کەسانی خاوەن روانین و مرۆڤی بلیمەت، پاڵەوان بە مانا "کارلیل"یەکەی. لە راستیدا لەوانەیە بۆناپارت، فێردیناند دو لیسێپ، کرۆمەر، بەلفور، کەسانی دروستتر و کەمتر لەسەرەوەی ئاسایی بن ئەگەر نەخشە و پلانەکانی دێربێلۆ و دانتێ بە بیرخۆمان بهێنینەوە، وێڕای زیادکردنی دینامیزمی مۆدێرن و کاریگەری ئۆروپی (وەک ئیمپراتۆری ئۆروپی ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم) بۆ هەردووکیان لە پاڵ خەسڵەتێکی ئیجابی: لەبەرئەوەی ناتوانین بە شێوەیەکی ئۆنتۆلۆژیانە رۆژهەلات لەناوبەرین (لەوانەیە هەر ئەمەش

بێ دێربێلۆ و دانتێ ئەنجامیان دابێ)، بەلام وەسیلەمان لەبەردەستە بیگرین، تاووتوێی لەگەڵ بکەین، وەسفی بکەین، چاکی بکەین، گۆڕانێکی رادیکالی بەسەردا بهێنین.

ئەوەی لێرە هەوڵی بۆ دەدەم پیشانی بدەم، گۆڕین یان گواستنەوەیە لە نێوان تێگەیشتنێک یان دارشتنێک یان پێناسەکردنێکی رووت و سادەی تێکستییە کە بە کردەکی لە رۆژهەلات روویداوە و، رۆژهەلاتناسی بە مانای وشە رۆڵێکی گەورەی لەم گواستنەوەیە گێراوە و لە جیهان بە پێچەوانەوە هاتۆتەدی. ئەگەر مەسەلەکە کاری تۆژینەوەی پسپۆڕی رۆژهەلاتناسی بووبێ (من ئازارم هەیە لە تێگەیشتن لە ئایدیا کاری تۆژینەوەی پسپۆڕی بە مانای وشە، واتە پاک و موجەڕەد: بەلام ئەگەر لە روانگەی رۆشنگەرییەوە بڕوانین دەتوانین بیهێلینەوە) ئەوا رۆژهەلاتناسی وەک چالاکییەک دەستکەوتی زۆری هەبووە. رۆژهەلاتناسی لە سەردەمی مەزنی خۆی، واتە لە سەدەی نۆزدەم، کۆمەلێک لە توێژەری پسپۆڕی زانستی بەرهەم هێناوە، ژمارەی خوێندنی زمانەکانی لە رۆژئاوا بەرزکردەوە، لێکۆلینەوە لە دەستخەتەکان (دەستنووسەکان) زۆرتر بوون، وەرگێڕان و لێکدانەوەکان زۆرتر بوون، لە زۆر حاڵەتدا، کۆمەلێک لە خوێندکاری ئۆروپی دڵگیری پێشکەش بە رۆژهەلات کرد، کە بە هەقیقی کاریان لە زۆر بواردا کرد، وەک رێزمانی سانسکریتی، سکەناسی فینیقی و شیعری عەرەبی. لەگەڵ ئەمەش (کە پێویستە لێرە زۆر بە روونی بدوێین) رۆژهەلاتناسی زاڵ بوو بەسەر رۆژهەلات. وەک سیستەمێکی فیکری لەبارەی رۆژهەلات، رۆژهەلاتناسی هەردەم لە ئاستێکی تایبەتمەند لەمەڕ وردەکاری مرۆیی بەرزبووەوە بۆ ئاستێکی وردەکاری گشتی ئاودیوی مرۆ خۆی بێ: تێبینییەک لەبارەی شاعیرێکی عەرەب لە سەدەی دەیەمی زایینی لە خۆیەوە زۆر دەبوو، دواجار دەبووە سیاسەتێک بەرانبەر (لە بارەی) دەروون و رەفتاری

ڕۆژهەڵاتی لە میسر، لە عێراق یان لە دورگەی عەرەبی.(...) ڕۆژهەڵاتناسی پێشنیاری ڕۆژهەڵاتێکی جێگیری دەکرد، بە ڕەهایی جیاواز لە ڕۆژئاوا. (هۆی ئەمەش لە سەردەمێکەوە بۆ یەکێکی دی دەگۆڕێ) ئینجا ڕۆژهەڵاتناسی بە پێی ئەو فۆرمەی دوای سەدەی هەژدەم وەریگرتبوو، هەرگیز نەیتوانی خۆی ببینێتەوە و خۆی خۆی ڕاست بکاتەوە. هەموو ئەمە بە شێوەیەک نەشێ خۆی لێ لابدرێ، کرۆمەر و بەلفور دەکەنە چاودێر و کاربگێڕی ڕۆژهەڵات.

سیاسەت و ڕۆژهەڵاتناسی لە یەکتری نزیکن، یان وردتر و بە ئەسپاییەوە، زۆر پێدەچێ کە ڕوانین و ئایدیاکان لە بارەی ڕۆژهەڵات ئامادەکراو لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسی بەکارهێنانێکی سیاسی هەبێ: ئەمەیە هەقیقەتێکی مەترسیدار، ئەگەرچی گەلێک زۆریش هەستیار و ئاڵۆزە. ئەمە سەروکاری لەگەڵ هەندێ کێشە هەیە کە تایبەتن بە بوونی مەیلێکی پێشینەیی بۆ بێگوناهی یان بۆ هەستکردن بە تاوانباری، بە پێچەوانەی یان بە پیلانگێڕی گروپی فشار لە بوارەکانی وەک لێکۆڵینەوە لە ڕەشەکان یان لێکۆڵینەوە لە ژنان. هەڵبەت ئەمەش بە پێویست هوشیارییەکی دڵەڕاوکە دەورووژێنێ لە بارەی بە گشتیکردنە کولتوورییەکان، نەژادییەکان یان مێژووییەکان، لە بارەی بەکارهێنانەکانیان، نرخ و بەهاکانیان، پلە و ڕادەی مەوزوعی تیایاندا و ئامانجی قووڵیان. زیاتر لە هەر شتێکی دی، دۆخە سیاسییەکان و کولتوورییەکان کە ڕۆژهەڵاتناسی ڕۆژئاوایی تیایاندا گەشەی کردووە سەرنج بۆ پێگەی نزمی ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتی ڕادەکێشن وەک کەرستەی (بابەت) لێکۆڵینەوە. ڕۆژهەڵاتی بە ڕۆژهەڵاتیکراو کە لەلایەن ئەنوەر عەبدولمەلیک پێناسەی بۆ کراوە تواندراوە لەلایەن پەیوەندییەکی دیکەوە دابهێنرێ لە غەیری ئەو پەیوەندییەی لە نێوان سەردار و کۆیلەدا هەیە ؟

(ئا: لەسەر ئاستی پێگەی کێشە، بە کێشەکردن، (ڕۆژهەڵاتناسەکان) پێیانوایە ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتییەکان وەک "کەرستە – شت"ی لێکۆڵینەوەن، گیرۆدەی ئەویتر بووە، وەک هەموو ئەوانەی دی ئەویترن، ئیتر "بابەت" بن یان "کەرستە، شت"، بەڵام وەک ئەویترێکی دروستکەر، خەسڵەت جەوهەری (...) ئەم "کەرستە، شت"ەی لێکۆڵینەوە دەبێتە، هەروەکو دەبێ، دەبێ بە پاسیڤ، نەک بەشداربووێکی خاوەن مەزوعییەتێکی "مێژوویی"، لە سەرەوەی هەمووشی، ناچالاک، نائۆتۆنۆم، ناسەروەر بەرانبەر بە خۆی: تاکە ڕۆژهەڵات یان ڕۆژهەڵاتی یان "بابەت" کە دەبێ دانی پێدابنێین، ئەوپەڕەکەی، بوونەوەری دێوانە و شێتە (مغترب) بە مانا فەلسەفییەکەی، واتە یەکێکی تر وەک لە ئەو خۆی بەرانبەر بە ئەو خۆی، دانراو، بیستراو، پێناسەکراو، جوولەپێکراو لەلایەن ئەویترەوە.

(بێ: لەئاستی تێماتیک یان بابەتی هەڵبژێردراو (ڕۆژهەڵاتناسەکان) لە تۆژینەوەکانیان پشتگیری لە کۆنسێپتێکی جەوهەری بۆ وڵاتەکان، نەتەوەکان، گەلانی ڕۆژهەڵات دەکەن، ئەمەش کۆنسێپتێکە بە تایپۆلۆژییەکی ئێتنیکی خەسڵەت دیار لە خۆی دەردەبڕێ کە خێرا وەردەگەڕێ بۆ نەژادپەرستی "ڕاسیزم".

بە گوێرەی ڕۆژهەڵاتناسە نەریتییەکان، جەوهەرێک بوونی هەیە، هەندێ جار زۆر بە ڕوونی وەک میتافیزیک وەسفی دەکەن، کە زەمینەی نەگۆڕ و هاوبەشی هەموو بوونەوەرێک دەگرێتەوە کە تۆژینەوەی لەبارەیەوە دەکەن، ئەم جەوهەرە لە یەک کاتدا "مێژووییە" چونکە لە قووڵایی مێژووەوە دێ، لە هەمان کاتیش زۆر بە قووڵی نامێژووییە، چونکە بوونەوەر "کەرستە، شت" دەمەیێنێ لەناو تایبەتمەندی نەگۆڕ و ناگەشەسەندوو، لە جیاتی ئەوەی بیکاتە، وەک هەموو ئەوانیتر، دەوڵەتان، نەتەوەکان، گەڵ و کولتوورەکان، کە بەرهەمێکن، ئەنجامێکی هێزی بکەرن لەناو گەشەسەندنی مێژوویی.

بەم جۆرە دەگەینە تایپۆلۆژییەک دامەزراو بێ لەسەر تایبەتمەندییەکی هەقیقی، بەڵام نەبەستراو بە مێژوو، کەچی وا دروستکراوە وەک ئەوەی نەتواندرێ دەستی لێ بدرێ، جەوهەری بێ، کە "کەرستە، شت"ی لێکۆڵینەوە لەسەرکراو دەکاتە یەکێکی تر، ئەویتر، بەرانبەر بەمەش ئەو بابەتەی لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکات بەرزبوونەوەی مێتافیزیکییە transcendent: بەم جۆرە دەبینە خاوەنی: مرۆی چینی، مرۆی عەرەبی (ئینجا بۆچی نا مرۆی میسریش،...هتد) مرۆیەکی ئەفریقیایی، لێرەوە "مرۆ"ش واتە "مرۆی سروشتی" واتە ئەو، مرۆی ئۆروپی سەردەمی مێژوویی، واتە هەر لە یۆنانییەکانەوە بیگرە تا دەگاتە ئەمرۆ. بەم شێوەیە دەبینین لە سەدەی هەژدەمەوە تا سەدەی بیستەم چەندە دەستەڵاتخوازی "هێژێمۆنیزم" کەمایەتییە خاوەن ملکە (سەرمایەدارەکان) پەردە لەسەر هەڵدراوەکان لەلایەن مارکس و ئەنگلز و، ئەنترۆپۆسەنتەریزمی هەڵوەشاوە لەلایەن فروید یاوەری ئۆروپۆسەنتەریزمن لە بابەت زانستەکانی مرۆناسی و کۆمەڵایەتی و، بە تایبەتی لەناو ئەو بوارانەی پەیوەندی راستەوخۆیان لەگەڵ گەلانی نائۆروپی هەیە). (88).

بە رای ئەنوەر عەبولمەلیک رۆژهەڵاتناسی مێژوویێکی هەیە، بە پێی "رۆژهەڵاتی" کۆتایی سەدەی بیستەم، خستوویەتییە ناو بنبەستێکی وەک ئەم وەسفەی سەرەوە. دەبا بە خێرایی هێڵە گشتییەکانی ئەم مێژووە دیاریی بکەین لە کاتێکدا ئەم مێژووە خۆی، بە درێژایی سەدەی نۆزدەم قورسایی و هێزی وەرگرتووە، "دەستەڵاتخوازی "هێژێمۆنیزم" کەماتییە سەرمایەدارەکان" و ئەنترۆپۆسەنتەریزمی هاوپەیمانی ئۆروپۆسەنتەریزمێک. لە ساڵانی دەیەی کۆتایی سەدەی هەژدەم و بۆ ماوەی سەدە و نیوێک بەلای کەمی، ئینگلتەرا و فرانسا وەک دیسیپلینێک دەستەڵاتیان بەسەر رۆژهەڵاتناسیدا هەبوو. دۆزینەوە گەورەکان لە بواری فیلۆلۆژی، رێزمانی بەراوردکاری

لەلایەن جۆنز، فرانتس بۆپ، ژاکۆب گریم و هی دی، ئەسڵیان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو دەستنووسانەی لە ڕۆژهەڵاتەوە هێنابوویانە پاریس و لەندەن. هەموو ڕۆژهەڵاتناسەکان بێ هەوڵاوێردن سەرەتای ژیانی زانستییان بە فیلۆلۆژی دەست پێکرد و، ئەو شۆڕشەی لەناو فیلۆلۆژیش بەرپا بوو کە کەسانی وەک بۆپ و سیلڤێستر دو ساسی و بورنووف و قوتابییەکانی بەرهەم هێنا، بووە هۆی داهێنانی زانستی بەراوردکاری دامەزراو لەسەر گریمانەیەک کە هەموو زمانەکان سەر بە خێزانەزمانی تایبەتین، وەک خێزانە زمانی هیندوئۆروپی و سامی کە دوو نموونەی بەرچاون. هەر لەسەرەتاوە ڕۆژهەڵاتناسی دوو خەسڵەتی پیشاندا: یەکەم: هوشیارییەکی زانستی داهێنانی تازە دامەزراو لەسەر بایەخی زمانەوانی ڕۆژهەڵات بۆ ئۆروپا. دووەم: بوونی تەندانس و ڕوانینێک بۆ دابەشکردن و بندابەشکردن و دابەشکردنەوەی بابەتەکان (تێمایەکان Thèmes) بێ ئەوەی قەت ڕوانین بگۆڕی لەسەر ڕۆژهەڵات، بابەت "کەرستە" هەمیشە هەر ئەو شتە بێت، بێ گۆڕان، بەیەکچوو، تایبەتمەند بە شێوەیەکی ڕادیکاڵ.

فریدێریک شلیگل، کە لە پاریس فێری سانسکریتی بووبوو، نموونەیەکە بۆ تەواوی ئەمانە هەمووی. ئەگەرچی لەو سەردەمەی کە کتێبی "وتارێک لەبارەی زمان و فەلسەفەی هیندییەکان"ی لە ساڵی 1808 بڵاوکردەوە، شلیگل بە کردەکی خۆی لە ڕۆژهەڵاتناسی کشاندەوە، بەڵام بەردەوام بوو لە پشتگیریکردن کە زمانی سانسکریتی و فارسی لەلایەک، یۆنانی و ئەلمانی لەلایەکی دی، پەیوەندی و نزیکییان زۆرترە لەچاو زمانەکانی سامی، چینییەکان، ئەمریکاییەکان یان ئەفریقاییەکان. هێشتا زیاتر، ئەو پێی وایە، خێزانە زمانی هیندوئۆروپی، لە ڕوانگەیەکی ئێستێتیکییەوە، زمانی سادە و تێرن، زمانە سامییەکان هەمان هەڵکەوتیان نیە. ئەم جۆرە تەجریدانە شلیگلی هەراسان نەدەکرد، چونکە بە درێژایی ژیانی کەوتبووە بن

کاریگەری نەتەوەکان، نەژادەکان، دەروون و رەفتارەکان، گەلان، ئەمانەش شتێک بوون دەکرا بە شەوقەوە باسیان بکرێ (هەردەم بە روانگەیەکی تەسکتر لە پۆپولیزمی برەوپێدراو لەلایەن هێردەر). کەچی نابینین شلیگل لە هیچ شوێنێک باس لە رۆژهەڵاتی زیندوو و هاوچەرخ بکا. ساڵی 1800 کە دەڵێ: "ئێمە دەبێ لە رۆژهەڵاتەوە لە رۆمانتیزمی هەرە باڵا بگەڕێین." مەبەستی لەم رۆژهەڵاتە، رۆژهەڵاتی "چاکونتالا" و "زەند ئاڤێستا" و "ئوپانیشادەکان"ە. بەڵام پێیوایە زمانە سامییەکان، کە زمانێکی "بەیەکەوەنووساو Agglutinate"ن، نائێستێتیکی و مێکانیکین، جیاوازن و پایەنزم و دواکەوتوون. کۆنفرانسەکانی شلیگل لەبارەی زمان و ژیان، مێژوو و ئەدەب، پڕن لەم جۆرە جیاکارییە نەژادپەرستییە بێ هیچ لێکدانەویەکی بەهانەدار. شلیگل دەڵێ زمانی عیبری زمانێکە بۆ دەربڕینێکی پەیامبەرانە و ئیلاهییانە دەگونجێ، هەرچی موسلمانەکانن، ئەوان سەر بە یەکتاپەرستییەکی مردوو و بەتاڵن، ئیمانێکی پەکتاپەرستی تەواو نێگەتیڤیان هەیە".(89)

بەشێک لەو نەژادپەرستییەی لە رەخنەکانی شلیگلدا هەیە بەرانبەر بە سامییەکان و رۆژهەڵاتییە ژێردەستەکانی دی، لە کولتووری ئۆرووپی باو بوو. بەڵام ئەم روانینە لە هیچ شوێنێکی دی، لەوانەیە تەنیا دواتر لە درێژەی سەدەی نۆزدەم، لەلایەن ئەنترۆپۆلۆگە داروینییەکان و فرینۆلۆگەکان (فرینۆلۆژی=کەلەناس یان کاژەلاکناس) نەبێ، ئەگینا نەبۆتە زەمینەی ماتریالی زانستی وەک چۆن لە زمانەوانی بەراوردکاری و یان فیلۆلۆژی هەبووە. پێدەچوو زمان و نەژاد لە پەیوەندییەکدابووبن جیابوونەوەیان نەبێ و، رۆژهەڵاتی "باش"یش، بێ ئەوەی بگۆڕێ سەردەمێکی کلاسیکی بووە، کەوتبووە شوێنێک لە هیندستان ماوەیەکی زۆری بەسەرچووبێ، کەچی رۆژهەڵاتی "خراپ" لە ئاسیای ئەمڕۆیە، لە بەشێک لە باکوری ئەفریقیا

و لەگەڵیشی ئیسلام لە هەموو شوێنێک. "ئارییەکان" لە ئۆرووپا و لە ڕۆژهەڵاتی کۆندابوونە، وەک چۆن "لێیۆن پۆلیاکۆڤ" پیشانی داوە (بێ ئەوەی دیاریی بکا کە "سامییەکان" هەر تەنیا جوولەکە نەبوونە، بەلکو موسلمانەکانیش دەگرێتەوە.)(90) ئەفسانەی ئاری باڵادەستی لە ناو ئەنترۆپۆلۆژی مێژوویی و کولتووری هەبوو، ئەمەش لەسەر حسێبی گەلانی "ژێردەستە".

ئەگەر بمانەوێ ڕەچەڵەکناسی ڕۆشنگەری و فەرمی بۆ ڕۆژهەڵاتناسی بکەین، بە دڵنیاییەوە ئەوانەش دەگرێتەوە کە نموونەیەکن بۆ هەڵبژاردنێکی بە ڕێکەوت لە بیرمەندانی بەناوودەنگی وەک: "گۆبینۆ، ڕێنان، هومبۆلد، شتێنتال، بورنووف، ڕۆموسات، پالمێر، ڤەی، دۆزی، مووێر". بێجگە لەمانە دەبێ دەستەڵاتی دابەشکردنی کۆمەڵەی توێژەرەوانی زانستیشی بەگەڵ بدەین وەک: "کۆمەڵەی ئاسیایی"، کە لە ساڵی 1822 دامەزراوە، "کۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی" کە لە ساڵی 1823 دامەزراوە، "کۆمەڵەی ڕۆژهەڵاتی ئەمریکایی" کە لە ساڵی 1842 دامەزراوە،...هتد. بەڵام دەبێ بە پێویستیش بەشداری گرینگی کارە ئەدەبییە خەیاڵییەکان و سەفەرنامەکانیش لەلایەکەوە دانێین، کە ڕۆڵی گەورەیان هەبووە لە بەهێزکردنی دابەشکردنەکان کە لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان دامەزرابوو لە نێوان بەشە جیاجیاکانی جیۆگرافی، لەمەڕ زەمەن و نەژادەکانی ڕۆژهەڵات، هەڵبەت بە هەڵە، چونکە، بۆ ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی، ئەم ئەدەبیاتە بە تایبەت دەوڵەمەندە و بە شێوەیەکی مانادار بەشداری لە بنیاتنانی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی دەکا. ئەمەش کارەکانی "گۆتە، هوگۆ، لامارتین، شاتۆبریان، کینگلەیک، نێرڤال، فلۆبێر، لان، بورتۆن، والتەر سکۆت، بایرۆن، ڤینی، دزرائیلی، جۆرج ئێلیەت، و گۆتیێ" دەگرێتەوە. دواتر، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەم، دەتوانین ئەم ناوانەشی بۆ زیاد بکەین وەک: "دوگتی، مۆریس بارێس،

پیتر لۆتی، ت، ە. لۆرەنس، فۆرستەر"، ئەو نووسەرانەش کە چوارچێوەیەکی گشتی دیارتر دەدەن بە "نهێنی مەزنی ئاسیا"ی دزرائیلی. ئەم پرۆژەیە بە شێوەیەکی پڕ بایەخ برەوی پێدراوە، نەک هەر بە پشکنین لە شارستانی مردوو (لەلایەن شوێنەوارناسە ئۆروپییەکان) لە میزۆپۆتامیا و لە میسر و سوریا و تورکیا، بەڵکو هێشتا بە هۆی پشکنینە سەرەکییەکانی جیۆگرافی لە هەموو رۆژهەڵات.

داگیرکردنی تەواوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەلایەن ئۆروپییەکانەوە (جگە لە ئیمپراتۆری عوسمانی کە لە دوای 1918 قووتدرا) لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم، بووە راگرێک بۆ کاری ئۆروپییەکان. بۆ جارێکی دیکەش، زلهێزە کۆلۆنیالییە گەورەکان بەریتانیای گەورە و فرانسا بوون، ئەگەرچی رووسیا و ئەلمانیاش رۆڵێکیان گێڕا.(91) بە کۆلۆنیکردن، پێش هەموو شتێک لە راستیدا بەمانای "ناسین و دانپیانان" دەهات، واتە دروستکردنی کۆمەڵێک بەرژەوەندی، ئەم بەرژەوەندیانەش بریتی بوون لە: بازرگانی، پەیوەندی، ئایینی، سوپایی، کولتووری. بۆ ئیسلام و خاکی ئیسلامی بۆ نموونە، ئینگلتەرا کە زلهێزێکی کریستیانی بوو، پێیوابوو بەرژەوەندی ئایینی لە رۆژهەڵاتدا هەیە و دەبێ بیپارێزێ. کۆنە رێکخراوەکانی وەک "کۆمەڵەی گەشەپێدانی زانستی کریستیانی" کە لە ساڵی 1698 دامەزرابوو، لەگەڵ "کۆمەڵەی پڕۆپاگەندە بۆ ئینجیل لەناو بێباوەڕان" کە لە ساڵی 1701 دامەزرابوو، دەیانبینی کاریان درێژەی هەیە و، پاشان پشتگیری و هان دەدران لەلایەن "کۆمەڵەی میسیۆنێری بابتیستی" کە لە ساڵی 1792 دامەزرابوو، لەلایەن "کۆمەڵەی میسیۆنێری کڵێسایی" کە لە ساڵی 1799 دامەزرابوو، لەلایەن "کۆمەڵەی کتێبی پیرۆز لە بەریتانیا و لە بیانی" کە لە ساڵی 1804 دامەزرابوو، لەلایەن "کۆمەڵەی لەندەن بۆ بڵاوکردنەوەی کریستیانی

لەناو جوولەکەکان" کە لە ساڵی 1808 دامەزرابوو. پڕۆژە و میسیۆنی ئەم کۆمەڵانە بە ئاشکرا تێکەڵ بە بڵاوبوونەوە و فراوانخوازی ئۆرووپی" دەبووەوە.(92) دەبێ ئەو کۆمەڵانەش بخەینە سەر ئەمانە کە لە بوارەکانی وەک: بازرگانی کاریان دەکرد، کۆمەڵەکانی توێژینەوەی پسپۆڕی زانستی، دەزگاکانی دۆزینەوەی جیۆگرافی، دەزگاکانی وەرگێڕان، کردنەوەی قوتابخانەکان لە ڕۆژهەڵات، تەرخانکردنی میسیۆنەکان، بیرۆیەکانی ڕاوێژکاری، کارگەکان و، هەندێ جاریش بوونی کۆمەڵێک لە دانیشتوانی ئۆرووپی لە ڕۆژهەڵات و، بەم جۆرە چەمکی "بەرژەوەندی" بە مانا و واتا دەوڵەمەند دەبێ. پاشان، ئەم بەرژەوەندیانە بە گەرمی بەرگرییان لێ دەکرێ.

تا ئێرە ئەوەی باسکراوە هێڵە گشتییەکانە. ئەی چی دەڵێین لە بارەی ئەزموونەکان و هەڵچوونە تایبەتییەکانیان، گەشەسەندنەکان لە بواری توێژینەوەی پسپۆڕی زانستی ڕۆژهەڵاتناسی و، داگیرکردنە سیاسییەکانی کە بە یارمەتی ڕۆژهەڵاتناسی کراون؟ پێش هەموو شتێک بێئومێدییەک هەستی پێدەکرێ: ڕۆژهەڵاتی مۆدێرن ئەوە نیە کە لە تێکستەکاندا هەیە. ژێرار دو نێرڤال لە کۆتایی مانگی گەلاوێژی ساڵی 1843 بۆ "تیۆفیل گۆتیێ"ی نووسیووە:

(من، هەموویم لە دەستدا، مەملەکەت لە دوای مەملەکەت، هەرێم لە دوای هەرێم، جوانترین نیوەی جیهان و، ماوەیەکی دیکەش چیتر نازانم پەناگا بۆ خەونەکانم لە کوێ بدۆزمەوە، بەڵام ئەوە میسرە کە بە داخەوەم لە هەموو شتێک زیاتر لە ئەندێشەم دوورخستۆتەوە، بۆ ئەوەی بە غەمباری لەناو بیرەوەرییەکانم جێیان بۆ بکەمەوە.) (93)

کەواتە ئەمەیە کە نووسەری سەفەرنامەی مەزن"سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات" نووسیوویەتی. ئاە و ئەسەفی نێرڤال بابەتێکی هاوبەشی

ڕۆمانتیکەکانە "خەونی لە دەستچوو" کە لەلایەن "ئەلبێر بێگا" لە کتێبەکەی:"گیانی ڕۆمانتیکی و خەون"دا هاتووە و، لەلای ئەوانەش کە سەفەریان بۆ ڕۆژهەڵاتی "کتێبی پیرۆز" کردووە وەک شاتۆبریان تا دەگاتە مارک توین. هەموو هەستکردنێکی ڕاستەوخۆ بە ڕۆژهەڵاتی هەقیقی ماتریالی لێکدانەوەیەکی تەوسبار و پڕ لە پلاری نرخ و بەها پێدانەکانیەتی، کە دەتوانین لە قەسیدەی "چریکەیەک بۆ محمەد"ی گۆتە یان لە "ماڵئاوایی میوانە عەرەبەکە"ی هوگۆ بدۆزینەوە. بیرەوەری ڕۆژهەڵاتی مۆدێرن لە دووبەرەکی دایە لەگەڵ ئەندێشە، ئەوەی بۆ ئەندێشەی دەگەڕێنێتەوە شوێنێکە زیاتر گونجاوە بۆ هەستیاری ئۆروپی لەچاو ڕۆژهەڵاتی هەقیقی. ڕۆژێک نێرڤال بە "تیۆفیل گۆتیێ"ی دەگوت بۆ کەسێک هەرگیز ڕۆژهەڵاتی نەبینیبێ، گوڵی لۆتس هەر گوڵی لۆتسە، بەڵام بۆ من تەنیا جۆرێکە لە پیاز. نووسین لەبارەی ڕۆژهەڵاتی مۆدێرن، واتە یان دەبێ وابکەی بە شێوەیەکی هەراسانکار سیحر و ئەفسوون لەو وێنایانە بکەیتەوە کە لە ناو تێکستەکاندا بەدەستیان دەهێنین یان خۆت دوورەپەرێز ڕاگری لەناو ئەو ڕۆژهەڵاتەی ڤیکتۆر هوگۆ باسی دەکا لە پێشەکییەکەی بۆ کۆمەڵە شیعری "ڕۆژهەڵاتییەکان": "ڕۆژهەڵات، چ وەک وێنا "ئیماژ" چ وەک فیکر، بووەتە (...) جۆرێک لە دڵەڕاوکەی گشتی. (...).(94)

ئەگەر لە سەرەتادا، لابردنی سیحر و ئەفسوونی کەسیی و دڵەڕاوکەی گشتی تا ڕادەیەکی باش نەخشەی هەستیاری ڕۆژهەڵاتناسی کێشابێ، هەندێ نەریتی دیکەی فیکری، سۆز، هەستکردنی ئاشنا و ناسراوی دیکەیش بۆ خۆی ڕادەکێشێ. ئێمە فێردەبین لە نێوان تێگەیشتنی گشتی لە ڕۆژهەڵات لەگەڵ ئەزموونێکی تایبەتی ڕۆژهەڵاتیانە جیاوازی بکەین، ئەگەر بشێ بڵێین هەر یەکە بە ڕێی خۆیدا دەڕوا. لە "ریتشارد لە فەلەستین" لە ڕۆمانی "تەلیسمان"ی والتەر سکۆت کە لە ساڵی 1825 بڵاوبۆتەوە، سێر کنێت (ناسراو بە:

شێری مەیدان) دەکەوێتە ململانێیەکی بێوێنە لەگەڵ یەکێ لە موسلمانەکان لە شوێنێک لە سەحرای فەلەستین، بەردەوام دەبێ لە ململانێ تا ئەو کاتەی هەست دەکا هاوتان لە هێز و توانا: کە خاچپەرستەکە و نەیارەکەی، کە کەسێکی دی زیاتر نیە لە سەلاحەدین، دەکەونە گفتوگۆ، خاچپەرستەکە هەست دەکا نەیارە موسلمانەکەی پاش هەموو شتێک ئەوەندە خراپ نیە، ئەم تێبینییەی هەیە:

(تەواو وامدەزانی کە نەژادە کوێرەکەت نەوەی گیانی دۆزەخەکانە، بێ یارمەتی ئەو هەرگیز نەتاندەتوانی خۆتان لەم خاکە پیرۆزەی فەلەستین راگرن بەرانبەر بەو هەموو ژمارە زۆرەی ئەم سەربازە ئازایانە. مەبەستم تۆ نیە بە تایبەتی ئەی موسلمان، مەبەستم گەلەکەت و ئایینەکەتە بە گشتی، لەگەڵ ئەمەش پێم سەیرە، نەک لەبەرئەوەی ئێوە نەوەی گیانی خراپەن، بەڵکو دەبینم شکۆمەندن پێی.(95)

سەرەنجام لەم رۆمانەی والتەر سکۆت، گوایە موسلمانان لافی ئەوە لێدەدن رەچەڵەکیان دەگەڕێتەوە بۆ ئیبلیس، کە وەک "لوسیفێر"ی موسلمانان وایە، واتە گەورەی شەیتانەکان. بەڵام ئەوەی سەیرە، مەسەلەکە لاوازی لایەنی مێژوویی نیە کە بە هۆی ئەمەوە والتەر سکۆت دەیەوێ دیمەنێکی "چاخەکانی ناوەڕاست" بداتە رۆمانەکەی بۆ ئەوەی لە روانگەی ئاینییەوە لە موسلمانان بدا بە هۆی کریستیانەکانەوە، کە بە چەشنێک ئۆروپییەکانی سەدەی نۆزدەم بێگومان پشتگیری لە روانینێکی وا ناکەن، بەڵکو ئەوەی زیاتر سەرنجڕاکێشترە ئەو هەستی لێبووردەییە ناشیرینەیە کە دەیەوێ تەواوی میللەتێک تاوانبار بکا "بە گشتی" کاتێ کە دەیەوێ لە توندی هەڕەشەکەی کەم بکاتەوە بە گیانێکی سارد دەڵێ: " مەبەستم تۆ نیە بە تایبەتی".

بەلای کەمی والتەر سکۆت پسپۆڕ نەبووە لە ئیسلام (ئەگەرچی "ە.ئا.گایب" پسپۆڕ بوو لە ئیسلام، دەبینین ستایشی روانینە قووڵەکان دەکا لە بارەی ئیسلام و سەلاحەدین کە لە "ریتشارد لە فەلەستین"دا هاتووە)(96) والتەر سکۆت ئازادییەکی زۆری بە خۆی دەدا لە رۆڵی ئیبلیس، دەیکردە پاڵەوانێک بۆ ئیماندارەکان. لەوانەشە سکۆت زانیارییەکانی لە "بایرۆن و بێکفۆرد"ەوە وەرگرتبێ، لێرەوە دەبێ تێبینی ئەوە بکەین بە چ هێزێکی توندوتۆڵەوە خەسڵەتی گشتی دراوەتە شتەکانی رۆژهەڵات، سەرەڕای هێزی رەوانبێژی و وجودی جیای بەڵگەنەویست، توانیوویەتی خۆی رابگرێ. ئەمە وەک ئەوە وایە لەلایەکەوە سندوقێک هەبووبێ بە ناوی "رۆژهەڵاتی" هەموو هەڵویستێکی ئۆتۆریتاری، نەناسراو و نەریتی رۆژئاواییەکانی لە بارەی رۆژهەڵاتی بێ بیرکردنەوە تێدا فڕیدرابێ، کەچی لە لایەکەی دی، وێڕای شوون هەڵگرتنی نەریتی مەتەڵی حیکایەتبێژەکان، دەمانتوانی بەلای کەمی ئەو ژیانە بگێڕینەوە کە لەناو یان لەگەڵ رۆژهەڵات بینیومانە، ئەمەش ئەزموونێک بووە هیچ پەیوەندییەکی بەو سندوقەی بەکارهێنانی گشتییەوە نەبووە. بەڵام ستروکتوری پەخشانی والتەر سکۆت خۆیشی ئەم دوو روانینە پیشان دەدا چەندە بە ئاڵۆزی تێکەڵی یەکترن. چونکە کاتیگۆری گشتی پێشتر وەک نموونەیەکی تایبەتی رووبەری سنووردار جێگیردەکا کە لە سەری کار دەکا: ئەگەر جیایی تایبەتی زۆر دووریش بڕوا، هەتا ئەگەر رۆژهەڵاتییەکی تاکەکەسیش بتوانێ لەناو هەڵ و مەرجێکی فراوانیش خۆی بگەیەنێتە دەرەوەی بەربەستە دانراوەکان لە چواردەورەی خۆی، بە پلەی یەکەم هەر رۆژهەڵاتییە، بە پلەی دووەم بوونەوەرێکی مرۆییە، دواجاریش سەرلەنوێ هەر رۆژهەڵاتییەکە.

کاتیگۆرییەکی ئەوەندە گشتی وەک ئەوەی "رۆژهەڵاتی" گومانی جۆربەجۆری تەواو سەرنجڕاکێشی لێ دەکرێ. حەماسەتی دزرائیلی

بۆ رۆژهەلات سەرەتا لە درێژەی سەفەرێکی دەردەکەوێ کە لە ساڵی 1801 کردوویەتی، ئەو لە قاهیرە دەنووسێ:" لەگەڵ ئەمەش چاوەکانم و ئەقڵم بە ئازارن بەرانبەر بەم مەزنییە ئەوەندە کەم هارمۆنییە لەگەڵ رواڵەتی تایبەتی خۆمان."(97) مەزنی و سۆزی گشتی ئیلهامی فڕین یان بەرزبوونەوەی میتافیزیکی transcendant شتەکان وێڕای بێزاربوون و هەراسان بوون بەرانبەر بە واقیعی هەقیقی پێ بەخشیووە. رۆمانەکەی "تانکرێد" پڕە لە شتی سووکی نەژادپەرستی و جیۆگرافی، سیدۆنیا دەڵێ هەموو مەسەلەکە پەیوەندی بە نەژادەوە هەیە، ئەگەرچی بە لای زۆری رزگاربوونیش ناشێ بدۆزرێتەوە تەنیا لە رۆژهەلات نەبێ، لەناو نەژادە رۆژهەلاتیەکان نەبێ. لێرەوە، لەم حاڵەتە کە پەیوەندی بە ئێمەوە هەیە، درووزەکان، کریستیانەکان، موسلمانەکان و جوولەکەکان بێ هیچ کێشەیەک تێکەڵی یەکتر دەبن، چونکە (بە پێکەنینەوە بە یەکێک بڵێی) عەرەبەکان بە سادەیی بریتین لە جوولەکەی توند و سەخت و، هەمووشیان لە قووڵایی دڵەوە رۆژهەلاتین. هارمۆنی لە نێو کاتیگۆری گشتی روودەدا، نەک لە نێوان کاتیگۆرییەکان و ناوەرۆکەکانیان. رۆژهەلاتی لە رۆژهەلات دەژێ، ئەو ژیانێک دەژێ ژیانی تەمبەلانەی رۆژهەلاتییە، لەناو وڵاتێکی دیسپۆتیک "زۆردار" و شەهوانییەتی رۆژهەلاتی دەژێ، تێرە بە قەدەری بکوژی رۆژهەلاتی. نووسەرانی جیاوازیش وەک مارکس، دزرائیلی، بورتۆن و نێرڤال توانیوویانە لە نێوان خۆیان گفتوگۆیەکی درێژیان هەبێ، بۆ نموونە وەک بەکارهێنانی ئەم هەموو روانینە گشتییە بێ ئەوەی پرسیار لە خۆیان بکەن، لەگەڵ ئەمەش لەگەڵ یەکتر ماونەتەوە، تێگەیشتوو بەرانبەر بە یەکتری.

لەگەڵ روانینی بێهیوایی و ئایدیای گشتی (بۆ ئەوەی نەڵێم شیزۆفرێنی) بۆ رۆژهەلات، دەتوانین وەک باوە خەسڵەتی دیکەی

دیاری بۆ زیاد بکەین. لەبەرئەوەی ئێمە رۆژهەلاتمان کردووەتە "کەرستە، شت"ی گشتی، دەشێ رۆژهەلات سوودی هەبێ وەک نموونەیەک بۆ فۆرمێکی تایبەتی سەیر و ناتەواویی لە رووی رەفتارەوە. ئەگەر رۆژهەلاتی وەک تاکەکەس نەتوانێ کاتیگۆرییە گشتییەکان بجوولێنێ یان هەراسانیان بکا کە مانایەک بەم تایبەتمەندییە سەیر وناتەواوەی لە رووی رەفتارەوە دەبەخشن، کەواتە ئەم سەیر و ناتەواوییە لە رووی رەفتارەوە بەلای کەمی دەشێ خۆی نرخ بۆ خۆی دابنێ. ئەمەش نموونەیەکی لەم جۆرە کاتێ کە فلۆبێر باس لە دیمەنێکی رۆژهەلات دەکا:

(لێبووکی (مهرج) محەمەد عەلی، بۆ سەرگەرمی ئاپۆرەکە، رۆژێک ژنێکی لە بازاری قاهیرە گرت، لەسەر لێواری دوکانی فرۆشیارێک دایناو لەبەرچاوی خەلکەکە لەگەلی جووت بوو لە کاتێکدا فرۆشیارەکە بێ ئەوەی خۆی تێکدا بە ئارامی خەریکی کێشانی قەلنەکەی خۆی بوو.

لەسەر رێگەی "شوبرا" ماوەیەک بەر لە ئێستە، لاوێکی سەیروسەمەرە هەبوو لەبەرچاوی خەلک مەیموونێکی گەورەی سواری خۆی دەکرد، بە مەبەستی پێکەنین و سەرنجراکێشانی خەلکەکە.

بەم دواییە دێوانەیەک هەبوو مرد. کەسێکی گێل بوو، ماوەیەکی زۆر بوو خەلکەکە بە پیر و وەلی خودایان دەزانی. تەواوی ژنانی موسلمان دەهاتنە لای ببینن و ئارەزووی تێرکەن، دواجار لەبەر ماندووییان مرد. لە بەیانی تا ئێوارە ئەم کارەی دەکرد. (...)

هەمان شت لە بارەی ئەم رووداوەش دەلێن. ماوەیەک بەر لە ئێستا وەلییەک هەبوو (قەشەیەکی زاهید) تەواو رووت، تەنیا کلاوێکی

لەسەر دەنا یەکێکی لەسەر شوێنە هەستیارەکەی دادەنا. کە میزی دەکرد دەبوایە کڵاوەکەی لابەرێ، ئەو ژنانەی نەزۆک بوون و حەزیان لە منداڵ بوو دەچوون خۆیان دەخستە بەر پرووشکی ئەو میزە و لەشی خۆیان پێ تەڕ دەکرد. (98)

فلۆبێر بە روونی دان بەوەدا دەنێ ئەم دیاردانە تەواو بێ نرخ و نزمن grotesque . (هەموو ئەمانە بە رای فلۆبێر کۆمێدیایەکی کۆنە، وەک: کۆیلەی بە قامچی لێدراو، فرۆشیاری وشکەڕنی ژنان، بازرگانی دز، بەڵام لێرە زۆر لاوە، زۆر راستە، زۆر دڵگیرە.) ئەم نموونانە زۆر ناسراون و مانایەکی نوێ بە رۆژهەڵات دەبەخشن، کە ناشێ بەرهەم بهێندرێنەوە، دەتوانین تەنیا لە شوێنی رووداو چەشەی لێ وەرگرین و تۆزێک وەک خۆی "بیگوازینەوە". لێرەوە رۆژهەڵات چاودێری کراوە، چونکە رەفتار و هەڵسوکەوتی تا رادەیەک (هەرگیز بە تەواوی نا) توندوتیژی دەگەڕێتەوە بۆ کۆگایەک لەم رەفتارە سەیر و ناتەواوە بێ رادە زۆرانە، هەرچی ئۆروپییە کە وەک هەستیارییەک وایە زیارەتی رۆژهەڵات بکا، وەک گەشتیارێکە، ئەو چاودێری دەکا، هەرگیز تێکەڵی نابێ، هەمیشە لە دوورەوەیە، هەمیشە ئامادەیە بۆ بینینی نموونەی نوێ لەوەی کتێبی "وەسفی میسر" ناوی لێ دەنێ " لەززەتە سەیرەکان". سەرەنجام رۆژهەڵات دەبێتە تابلۆیەکی زیندوو لە سەیر و سەمەرە.

ئینجا ئەم تابلۆیە تەواو بە شێوەیەکی لۆژیکی دەبێتە تێمایەکی "بابەت" تایبەتی بۆ تێکستەکان. بەم جۆرە بازنەکە دادەخرێتەوە، لە سەرەتادا بەو چەشنە بوو کە هێشتا بۆ تێکست ئامادە نەبووبێ، بەڵام لێرەوە رۆژهەڵات بە چەشنێکی دیکە دەگەڕێتەوە وەک شتێک کە بە شێوازێکی دیسپیلینیکراو لەسەری بنووسین. بێگانەیی و سەیروسەمەرەکەی وەردەگێڕدرێ، کۆدی ماناکانی هەڵدەهێندرێ، دوشمنایەتیەکەشی رام یان ماڵیی دەکرێ، لەگەڵ ئەمەش سیفەتی

گشتی دراو بە ڕۆژهەڵات، ئەو بێهیواییەی لە دوای سەردانیکردنی هەستی پێدەکەین، ناتەواوییەکەی لە ڕووی ڕەفتارەوە کە بێ چارەسەرە و بڵاویشی دەکاتەوە، سەرلەنوێ لەناو هەموو ئەوانەی لە بارەیەوە دەگوترێ و دەنووسرێ دابەش دەکرێنەوە. بۆ نموونە ئیسلام، تایپێکی ڕۆژهەڵاتییە بۆ ڕۆژهەڵاتناسەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەم. بۆ نموونە "کارل بێیکەر" دەڵێ ئەگەرچی ئیسلام (تێبینی ئەم ڕوانینە بکە چەندە گشتییە) لە میراتی نەریتی هێلینی (یۆنانی پێش زایین) سوودی وەرگرتوە، بەڵام نەیتوانی نە ئەم میراتە بگرێ نە نەریتی مرۆیی یۆنانییەکان بەکاربهێنێ، هێشتا زیاتریش دەڵێ، بۆ تێگەیشتن لە ئیسلام، بە تایبەتی پێویستە وەک جۆرە ئایینێک سەیری بکرێ، (...) وەک هەوڵێکی ڕۆژهەڵاتی لە دەستچوو بۆ بەکارهێنانی فەلسەفەی یۆنانی بێ ئیلهامی داهێنەرانە کە ئێمە لە ئۆروپا لەسەردەمی بووژانەوە دەیدۆزینەوە.

بۆ "لوی ماسینیۆن" کە لەوانەیە لەناو ڕۆژهەڵاتناسە فرانسییە مۆدێرنەکان لە هەموویان ناسراوتر بێ و لە هەمووشیان زیاتر کاریگەری هەبووبێ، لەلای ئەو ئیسلام بریتییە لە ڕەتکردنەوەی سیستەماتیکی "مەزهەبی بەرجەستەکردن"ی کریستیانی، گەورەترین کەسایەتیش لەلای ئەو نە محەمەدە نە ئیبن ڕوشد، بەڵکو حەلاجە. حەلاج کەسایەتییەکی پیرۆزی موسلمانە و لەلایەن موسلمانە سوننەتییەکان لەدار دراوە، دوای ئەوەی جورئەتی هەبووە سیفەتی "بەجەستەکار" بداتە خۆی و بداتە ئیسلام خۆیشی.(100) بەڵام ئەوەی بە ڕوونی لەلایەن کارل بێیکەر و لوی ماسینیۆن لە توێژینەوەکانیان خراوەتە لایەکەوە ئەم "ناتەواوی"یە لە ڕفتاری ڕۆژهەڵات، ئەوان وەک "نێگەتیڤ" ناساندوویانە و هەوڵێکی زۆر سەختیان داوە لە زمانی ڕۆژئاوایی ڕاستی بکەنەوە. بەم جۆرە

محەمەد بەلاوە دەنرێ، بەلام حەلاج پێشدەخرێ چونکە ئەو خۆی بە خۆی وەک روخسارێکی "کریست – مەسیح" داناوە.

بۆ حوکمدان لەسەر رۆژهەلات، پسپۆڕی"رۆژهەلاتناس"ی مۆدێرن لە خۆی زیاتر پێگەیەکی نیە مەوزوعی بێ، وەک چۆن باوەڕی وایە و خۆیشی وا دەڵێ. جیابوونەوە مرۆییەکەشی، کە نیشانەکەی نەبوونی روویێکی سەرنجڕاکێش و دڵگیری داپۆشراو بە زانینی پیشەییە، بە گەڵێک هەڵوێست، روانگە، سەلیقە سوننەتییکانی رۆژهەلاتناسی کە من وەسفیان دەکەم، بارگرانە. رۆژهەلاتەکەشی، ئەو رۆژهەلاتە نیە کە وەک خۆی هەیە، بەڵکو ئەو رۆژهەلاتەیە کە بەڕۆژهەلاتیکراوە. وەک کەوانەیەکی نەپچڕاوی زانین و دەستەلاتە، پیاوی سیاسی ئۆروپی یان رۆژئاوایی دەبەستێتەوە بە رۆژهەلاتناسە رۆژئاواییەکان. ئەم کەوانەیە لێواری شانۆ دروست دەکا کە رۆژهەلاتی تێدایە. لە کۆتایی جەنگی دووەمی جیهانی، ئەفریقیا و رۆژهەلات بۆ رۆژئاوا کەمتر دیمەنێکی رۆشنگەرییان پێکدەهێنا وەک لە رووبەرێکی تایبەت و ئیمتیازی خۆیان. بواری رۆژهەلاتناسی تێکەڵ و هاوتای بواری ئیمپراتۆری دەبووەوە و، هەر ئەم یەکگرتنە رەهایەشە کە لە نێوان هەردووکیان هەیە کە بووەتە هۆی وررووژاندنی تاقە قەیرانی مێژوویی فیکر و رەفتاری رۆژئاواییەکان بەرانبەر بە رۆژهەلات.

هەر لە سەرەتای ساڵەکانی 1920، لەم سەری جیهانی سێیەمەوە بۆ ئەوسەری، پەرچەکردار بەرانبەر بە ئیمپراتۆری و ئیمپریالیزم دیالێکتیکانە بوو. لە سەروبەندی کۆنفرانسی جیهانی سێییەم لە باندوگ لە ساڵی 1955، تەواوی رۆژهەلات سەربەخۆیی سیاسی خۆی بەرانبەر بە ئیمپراتۆرە رۆژئاواییەکان بردەوە، سەرەنجام خۆی بەرانبەر بە نەخشەیەکی نوێ لە زلهێزە ئیمپریالییەکان دۆزییەوە کە پێکهاتبوون لە ولاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا و یەکێتی سۆڤییەت. رۆژهەلاتناسی توانای ئەوەی نامێنێ رۆژهەلاتی "خۆی" لەناو جیهانی

سێیەمی نوێ بدۆزێتەوە، لێرەوە ڕۆژهەڵاتناسی دەکەوێتە بەرانبەر ڕۆژهەڵاتێکی ورووژێنەر و چەکدار بە سیاسەت. ڕۆژهەڵاتناسی خۆی بەرانبەر بە ئەلتەرناتیڤێک دەدۆزێتەوە. سەرەنجام بەشێک لە ڕۆژهەڵاتناسی، وەک ئەوەی هیچ ڕووینەدابێ درێژە بە خۆی دەدا. بەشی دووەم پشتگیری لە شێوازە کۆنەکان دەکا بۆ حاڵەتی نوێ. بەڵام بۆ ڕۆژهەڵاتناس، کە لەو باوەڕەدایە ڕۆژهەڵات هەرگیز ناگۆڕێ، نوێییەکە تەنیا کۆنە خیانەت لێکراوەیەکەیە لەلایەن ڕۆژهەڵاتییە نوێییەکان (ڕێگە بە خۆمان دەدەین ئەم دەربڕینە نوێیە بەکاربهێنین) کە خراپ تێیگەیشتوون. ئەلتەرناتیڤی سێیەم یان بەشی سێیەم، بوونی شیمانەی پێداچوونەوە بووە بە ڕۆژهەڵاتناسی، کە بریتی بووە لە نەهێشتنی ڕۆژهەڵاتناسی بە تەواوی، بەڵام ئەمەیان تەنیا لەلایەن کەمایەتییەکی لاواز پشتگیری لێ دەکرا.

یەکێ لە نیشانەکانی ئەم قەیرانە، بەڕای ئەنوەر عەبدولمەلیک، هەر تەنیا بە سادەیی بۆ بوونی "بزووتنەوە ڕزگاریخوازە نیشتمانییەکان لە ڕۆژهەڵات و کۆلۆنییەکانی پێشوو" ناگەڕێتەوە، کە زیانی گەورەیان لە ئایدیاکانی ڕۆژهەڵاتناسی دا لەبارەی "نەژادی ژێردەستە"ی پاسیڤ و فەتالیست (بکوژ)، بەڵکو هۆی دیکەش هەن وەک "پسپۆڕەکان و خەڵکی زۆر هوشیاربووەوە لە تێکچوونی یان بوونی نێوانێک "بۆشاییەک" نەک هەر لە نێوان زانستی ڕۆژهەڵاتناسی و ماتریالی بابەتی تۆژینەوە، بەڵکو بە هەمان شێوە (کە دەبێ ئەمەش هۆکاری بنەڕەتی بێ) لە نێوان کۆنسێپتەکان، مێتۆدەکان، ئامێرەکانی کاری زانستەکانی مرۆیی و کۆمەڵایەتی و ئەوانەش کە هی ڕۆژهەڵاتناسین.(101) ڕۆژهەڵاتناسەکان (لە"ڕێنان"ەوە بگرە تا دەگاتە "گۆلدزایەر"، لە "ماکدۆناڵد"ەوە تا دەگاتە "ڤۆن گرونبۆم، گایب، بێرنارد لویس") بۆ نموونە ئیسلامیان وا دەبینی کە "سەنتێزێکی کولتوورییە" (بە پێی دەربڕینی "پ.م.هۆڵت") دەشێ لە دەرەوەی ئابووری،

سۆسیۆلۆژی، سیاسەتی گەلانی موسلمان لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ. بۆ رۆژهەڵاتناسی، ئیسلام مانایەکی هەبوو، ئەگەر بگەڕابایین دەمانتوانی لەناو سادەترین داڕشتنی لێکۆڵینەوە بەراییەکانی رێنان بیدۆزینەوە: ئینجا بۆ باشتر تێگەیشتن، دەبێ ئیسلام لە "خێوەت و خێڵ" کورتبکرێتەوە. کاریگەری کۆلۆنیالیزم، کاریگەری دۆخەکان، گەشەسەندنی مێژوویی: بۆ رۆژهەڵاتناسەکان چ نەبوون جگە لە، لەو مێشانەی لەناو دەستی منداڵانی هار بوون کە دەیانکوشتن (یان دووریان دەخەستنەوە) بۆ شۆخی کردن، هەرگیز ئەوەندە بە قووڵی بۆ ئاڵۆزکردنی ئیسلام بە گشتی وەریانەگرتبوو.

ژیانی ئەکادیمی گایب هەر بۆ خۆی نموونەیەکە ئەم دوو روانینە شیاوە پیشان دەدا کە بە هۆی ئەمانەوە رۆژهەڵاتناسی لە رۆژهەڵاتی مۆدێرن کاری کردووە. ساڵی 1945 گایب لە زانینگەی شیکاگۆ "سیمینارەکانی هاسکیل"ی لەبارەی "ئایینناسی بەراوردکاری" پێشکەش کرد. ئەو جیهانەی ئەو باسی دەکرد ئەوە نەبوو کە بەلفور و کرۆمەر پێش جەنگی یەکەمی جیهانی ناسیبوویان. کۆمەڵێک شۆڕش، دوو جەنگی جیهانی و کۆمەڵێک گۆڕانی سیاسی و کۆمەلایەتی هەقیقەتی ساڵی 1945 یان کردبووە بابەتی تازەگەرییەکی بێ ئەملاو ئەولا و کارەسات خۆیشی. لەگەڵ ئەمەش، دەبینین گایب سیمینارەکانی بەوە دەکاتەوە و ناوی لێ دەنێ: "ئاراستە نوێیەکان لە ئیسلام" بەم شێوەیەی خوارەوە:

(ئەو کەسەی کە لێکۆڵینەوە لە شارستانی عەرەب دەکا کۆنتراستە بەرچاو و دیارەکانی نێوان هێزی خەیاڵ رایدەگرن کە بۆ نموونە هەندێ لە لقەکانی ئەدەبی عەرەبی و سیفەتی ئەدەبیانەی عەرەبی پێشکەشی دەکا، لەگەڵ ئەو ئاراستەیەی کە لافی زانست لێدەدا و رێنوێنی و لێکدانەوەکان پێشکەش دەکا کە بەسەر بەرهەمەکانی خۆیشی پەیڕەوی دەکا. راستە فەیلەسوفی گەورە هەبوونە لەناو

میللەتانی موسلمان و هەندێک لەمانە عەرەب بوون، بەڵام ئەمە ریزپەڕێکی دەگمەن بووە. ئەقڵی عەرەب، چ لە پەیوەندی لەگەڵ جیهانی دەرەوە یان لە پەیوەندی لە پرۆسەی فیکریدا، ناتوانێ خۆی لەو هەستە قووڵە جیابکاتەوە کە رووداوە کۆنکریتەکان لێکجیاوازن و تاکەکەسین. لەو باوەڕەدام ئەمە یەکێ لەو فاکتۆرانەیە کە لە پشت ئەم "نەبوونی هەستی قانونی"یە دایە کە لەلایەن پرۆفیسۆر ماکدۆنالد وەک خەسڵەتی جیاوازی رۆژهەڵاتی دەردەکەوێ.

ئەمەش ئەو دیاردە لێکدەداتەوە کە بۆ قوتابیانی رۆژئاوایی زۆر سەختە تێی بگەن (تا ئەو کاتەی رۆژهەڵاتناس خۆی لێکدانەوەی بۆ دەکا): کە موسلمانەکان ڕقیان لە بیرکردنەوەی رۆشنگەری ئەقڵانییە (...). رەتکردنەوەی مۆدی بیری ئەقڵانی و ئەخلاقی سوودمەند کە لێکجیاناکرێنەوە و رەگ و ڕیشەیان هەیە، ئەمەش ناگەڕێتەوە بۆ ئەو شتەی پێی دەڵێن "تاریکپەرستی" پیاوانی ئاییناسی موسلمان، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ئەتۆمیزم و دابەشبوون و پچڕپچڕبوونی ئەندێشەی عەرەب خۆی.)(102)

فەرموو بێگومان ئەمەیە رۆژهەڵاتناسی بێگەرد، بەڵام، ئەگەر ناسینی لەئاسابەدەری ئیسلامی بە دامەزراوەکراوەیش دانی پێدابنێین کە سیفەتی جیاکەرەوەی پاشماوەی کتێبەکەیە، لایەنگیری گایب هەر لە سەرەتای گوتارەکەی وەک بەربەستێکی نایاب دەمێنێتەوە بۆ یەکێک هیوای ئەوە بخوازێ ئیسلامی مۆدێرن بناسێ. مانای "جیاوازی" چ دەگەیەنێ کە ئامرازی پەیوەندی "لەگەڵ" بە تەواوی بزردەبێ؟ ئایە داوامان لێ ناکەن، بۆ جارێکی دیکەش، پشکنین بۆ موسلمانی رۆژهەڵاتی بکەین وەک ئەوەی جیهانی ئەو (بە جیاوازی) لە هی خۆمان، هەرگیز لە سەدەی حەفتەمی زایینی تێنەپەڕیوە؟ هەرچی ئیسلام خۆیەتی، ئەگەرچی زانینێکی هەیە خاوەن ئاڵۆزییەکی زۆرە و لەولاشەوە سەرەکییە، ئەی بۆچی گایب دەبێ بەو

دوژمنایەتییە هارە بۆ ئیسلام بڕوانی؟ ئەگەر ئیسلام هەر لە سەرەتاوە خەوشێکی هەبووبێ بە هۆی نوقسانییە بەردەوامەکانی، دەبێ رۆژهەڵاتناس نەیاری هەموو هەوڵێک بێ بۆ ریفۆرمی ئیسلام، چونکە بەرای ئەو گایب، ریفۆرم خیانەتکردنە لە ئیسلام خۆی: فەرموو ئەمەیە تیزی گایب بە تەواوی. رۆژهەڵاتییەک چۆن خۆی بخزێنێتە دەرەوەی ئەو هەموو زنجیرانەی جیهانی مۆدێرن، ئەگەر بە دووبارەکردنەوەی ئاخاوتنەکانی ئەو "شێتە" نەبێ کە لە شانۆنامەی "شالیر" هەیە: (دەیانەوێ بە قامچی لێم بدەن ئەگەر راستیی بڵێم، تۆ خۆت دەتەوێ بە قامچی لێم بدەی ئەگەر درۆ بکەم، هەندێ جاریش بە قامچی لێم دراوە چونکە قسە ناکەم.)

هەژدە ساڵ دواتر، گایب بۆ هاووڵاتییە ئینگلیزەکانی قسە دەکا، بەڵام ئەو تەنیا وەک بەڕێوەبەری "سەنتەری توێژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە هارڤەرد" قسە دەکا. بابەتی ئەم جارەی "بیرکرنەوە لە هەرێمە کولتوورییەکان"ە، یەکێ لە تێبینییەکانی لەناو کۆمەڵێکی دی بریتییە لەوەی "رۆژهەڵاتناسی گەلێک زۆر لەوە گرینگترە بۆ رۆژهەڵاتناسەکان بەجێهێڵدرێ." ئەمە راگەیاندنی روانینی نوێیە (بەشی دووەمی ئەلتەرناتیڤەکەیە) کراوەیە بۆ رۆژهەڵاتناسەکان، تەواو وەک "ئاراستە نوێیەکانی ئیسلام" کە نموونەیەکە بۆ ئەلتەرناتیڤی یەکەم، بۆ روانینی بەشی نەریتی. دارشتنی گایب لە بارەی "بیرکرنەوە لە هەرێمە کولتوورییەکان"، بە هوشیارییەوە قسە دەکا، بەلای کەمی لەبارەی توێژەرە پسپۆڕە رۆژئاواییەکان، کە کاریان بریتییە لە ئامادەکردنی خوێندکار بۆ ئەزموونی "ژیانی سیاسی و کاروبار". گایب دەڵێ هەر ئەمەیە کە ئێستە ئێمە پێویستمان پێیەتی، ئەمەش رۆژهەڵاتناسی نەریتییە لەگەڵ توێژەرانی پسپۆڕی باش لە زانستە مرۆییەکان، بۆ ئەوەی بەیەکەوە کاربکەن: لە هەردووکیان دەیانەوێ کار لەسەر "تێکهەڵکێشکردنی بوارەکانی

لێکۆڵینەوە interdisciplinaire " بکەن. لەگەڵ ئەمەش پسپۆڕی ڕۆژهەڵاتناسی نەریتی زانینێکی بەسەرچوو لەبارەی ڕۆژهەڵات ناهێنێتەوە، نەخێر، زانین و ناسینەکانی وەک توێژەری پسپۆڕ سوودیان بۆ ئەو دەبێ بە بیر هاوکارەکانی بهێنێتەوە کە لە بواری "هەرێمی کولتووری" تازەکارن "دروونناسی و میکانیزمی دامەزراوە سیاسییەکانی ڕۆژئاوا بەسەر حاڵەتی ئاسیایی پەیڕەو بکا، ئەمەش تەواو "والت دیزنەی" بێخەوشە.."(103)

لە رووی کردەییەوە، کە ڕۆژهەڵاتییەکان لە دژی داگیرکردنی کۆلۆنیالی ڕۆژئاوایی تێدەکۆشن، دەبێ بڵێین (بۆ ئەوەی وەک والت دیزنەی نەکەوێتەوە) هەرگیز وەک ئێمە تێنەگەیشتوون ئۆتۆحوکمڕانی self-gouvernement مانای چی دەگەیەنێ. کاتێ کە هەندێ ڕۆژهەڵاتی دژی نەژادپەرستی دەوەستنەوە کەچی هەندێکی دیکە بە کردەوە دەیکەن، ئێوە بڵێن:"لە بنچینەدا هەموویان هەر ڕۆژهەڵاتین"، لێرەوە بەرژەوەندی چین، هەلکەوتی سیاسی، فاکتۆرە سیاسییەکان هەموویان لە دەرەوەی بابەتەکەن و باسیان ناکرێ. یانیش لەگەڵ بێرنارد لویس بڵێن، ئێوە دەڵێن ئەگەر فەلەستینیە عەرەبەکان دژی نیشتەجێبوون و داگیرکردنی خاکەکەیانن لەلایەن ئیسرائیلییەکانەوە، ئەمە چ نیە جگە لە "گەڕانەوەی ئیسلام"، یان، وەک چۆن ڕۆژهەڵاتناسێکی هاوچەرخی بەناوودەنگ وەسفی دەکا، نەیاری ئیسلامییە دژی خەڵکە نائیسلامییەکان.(104) ئەمەش پرەنسیپێکی ئیسلامە ڕەگەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەوتەم. مێژوو، سیاسەت، ئابووری حسێبی بۆ ناکرێ. ئیسلام هەر ئیسلامە، ڕۆژهەڵات هەر ڕۆژهەڵاتە: کەواتە ئایدیاکانتان بگەڕێننەوە بۆ "دیزنەی لاند" لەبارەی چەپ و ڕاستڕەو، شۆڕش و گۆڕانەکان.

ئەگەر ئەم درێژدادڕی و ئاخنینانە، دڵنیاکردنەوانە، لە بنچینەدا ئامانج وەرنەگرتنی شتەکان بێ و وا پێ بچێ بۆ مێژوونووسەکان،

کۆمەڵناسەکان، ئابووریناسەکان و پسپۆڕەکانی بواری زانستە مرۆییەکان ئاشنا نەبن لە هیچ بوارێکی دی جگە لە ڕۆژهەڵاتناسی، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هەقیقەتێکی بەڵگەنەویست. چونکە، ڕۆژهەڵاتناسی، سەرەڕای بابەتی بواری خۆیشی، ڕێگەی نەداوە بە ئایدیاکان قووڵایی سەروەرییەکەی ببڕێ. بەڵام ڕۆژهەڵاتناسی ئەمڕۆ، یان پسپۆڕەکانی بواری هەرێمە کولتوورییەکان، بۆ ئەوەی بە ناوی خۆیان بانگیان بکەین، خۆیان بە پاسیڤی گل نەداوەتەوە لەناو بەشەکانی زمانناسی، بە پێچەوانەوە، سوودیان لە راوێژەکانی گایب وەرگرتووە. زۆربەیان ئەمڕۆ جیاناکرێنەوە لە "توێژەرە پسپۆڕەکانی دی" و "راوێژکارەکان" لەناو ئەوەی هارۆلد لاسوێل ناوی لێ دەنێ "زانستی سیاسەت".(105) بەم جۆرە بوو دواتر خێرا دانمان بە شیمانەی فەرمانی سوپایی و ئاسایشی نیشتمانیدا هێنا کە هاوپەیمانییەک لە نێوان توێژەرێکی پسپۆڕ لە "شیکردنەوەی خەسڵەتی نیشتمانی" و توێژەرێکی پسپۆڕ لە حاڵەتەکانی ئیسلامی پێشکەشی دەکا، هەڵبەت بۆ مەبەستی سازان یان بۆ هەر مەبەستێکی دی. پاش هەموو شتێک، "ڕۆژئاوا" هەر لەگەڵ جەنگی دووەمی جیهانی دوژمنێکی تۆتالیتار و زیرەکی لە بەرانبەر خۆی دۆزییەوە و ئەم دوژمنەش هاوپەیمانێکی زۆری لە نەتەوە ڕۆژهەڵاتییە کەودەنەکان بۆ خۆی راکێشا (لە ئەفریقایی و ئاسیاییە کەم گەشەسەندووەکان). ئەمە چ شێوازێکی نایابە لەم دوژمنە وەرسووڕێنیتەوە وەک لە نمایشکردن لەگەڵ ئەقڵی نالۆژیکی ڕۆژهەڵاتییەکان بە چەشنێک تەنیا ڕۆژهەڵاتناسێک بتوانێ خەیاڵی بۆ بچێ؟ بەم جۆرە بوو تاکتیکە نایابەکان داهێنران وەک تەکنیکی چەکوچ و سمبە، هاوپەیمانی بۆ پێشکەوتن، هاوپەیمانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا otase...هتد، هەموویان لەسەر بنچینەی "زانست"ی نەریتی دامەزرابوون، سەرلەنوێ کاریان لەسەر کرابووەوە، بۆ

ئەوەی، ئەوەی ڕێگەی باشترین بەکارهێنانی بۆ بابەتی پێشنیارکراو هەبێ.

بەم جۆرە، لە کاتێکدا زریانی شۆڕشگێڕی چەنگی لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی گیرکردووە، چەندان کۆمەڵناس بە یادمان دەهێننەوە کە عەرەبەکان هەر قسەیان هەیە (106)، لەولاشەوە ئابووریناسەکان، وەک ڕۆژهەڵاتناسانێک لە کۆنەکانەوە دروستکرابنەوە، تێبینییەکان بەیان دەکەن کە نە سەرمایەداری نە سۆسیالیزم بابەتێک نین لەگەڵ ئیسلامی مۆدێرن بگونجێن. لەولاشەوە ئەنتی کۆلۆنیالیزم هەموو شتێک رادەمالێ و هەر ئەمەش نا بەڵکو هەموو جیهانی ڕۆژهەڵات یەکدەخا، بەڵام ڕۆژهەڵاتناسی ئیدانەی هەموو ئەمانە دەکا، نەک هەر وەکو هەڵکەوتێکی زیانبەخش بەڵکو وەک نەفرەتێک بۆ هەموو دیمۆکراتیە ڕۆژئاواییەکان. لە کاتێکدا جیهان ڕووبەڕووی کێشەی مەترسیدار دەبێتەوە و بایەخی ئەم کێشانەش زۆر گشتین، لەوانە وەک مەترسی کارەساتی ناووکی، دەگمەنیی کارەساتباری سەرچاوەکان، داواکاری بێوێنە بۆ یەکسانی و عەدالەت و یەکسانی ئابووری لە نێوان مرۆیەکان، کاریکاتۆری میللی لەسەر ڕۆژهەڵات لەلایەن سیاسییەکان بەکاردەهێنرێ، کە سەرچاوەی ئیدیۆلۆژییان هەر تەنیا تەکنۆکراتە نیوە شارەزاکان نین، بەڵکو هێشتا ڕۆژهەڵاتناسە سوپەر شارەزاکانن. عەرەبناسە ئەفسووناوییەکانی "وەزارەتی کاروباری دەرەوەی وڵاتەیەکگرتووەکان" ئاگاداری لەبارەی پلانی عەرەبەکان بۆ داگیرکردنی دنیا بڵاودەکەنەوە. چینییە خائینەکان، هیندییە نیوەڕووتەکان، موسلمانە پاسیڤەکان وەک داڵ وان لەسەر بەخشندەیی "ئێمە" دەژین، کە "ئێمەش لە دەستیان دەدەین" ڕوو لە کۆمۆنیزم دەکەن یان دەگەڕێنەوە بۆ غەریزەی ڕەگاژۆی ڕۆژهەڵاتیانەیان، بۆ ئەمەش هەر لەلایەن ئێمە ئیدانەکراون: جیاوازییەکان ئەوەندە زۆر مانادارنین.

ئەم هەڵویستانەی رۆژهەلاتناسەکان ئەمرۆ رۆژنامەگەری و ئەقڵی خەڵکیان نغرۆ کردووە. بۆ نموونە خەیاڵیان بەو شێوە بۆ عەرەبەکان دەچی وەک ئەوەی سواری وشترن، تیرۆرستن، لووتیان چەماوەیە و پوولەکین و ئەو سامانەی کە شایانیان نیە ئیهانەیە بۆ شارستانی هەقیقی. هەردەم ئەو گریمانەیەش هەیە، ئەگەرچی بەشێوەیەکی شاراوەش بێ، کە بەکاربەرە رۆژئاواییەکان لە رووی ژمارەوە کەمایەتییەک پێکدەهێنن، مافی ئەوەیان هەیە خاوەن ملک بن یان مافی خەرجکردنی (یان هەردووکیان) گەورەترین بەشی سەرچاوەکانی جیهانیان هەبێ. بۆچی؟ چونکە بە پێچەوانەی رۆژهەلاتییەکان، رۆژئاواییەکان بریتین لە مرۆی هەقیقی. ئەمرۆ نموونەیەکی لەوە باشتر نیە کە ئەنوەر عەبدولمەلیک ناو لەمە دەنێ "دەستەلاتی کەمایەتی سەرمایەدار" و، ئەنترۆپۆسەنتەریزمی هاوپەیمانی ئۆرۆسەنتەریزم: رۆژئاواییەکی سەر بە بۆرژوازی لەوبڕوایەدایە مافی مرۆیی خۆیەتی نەک هەر جیهانی غەیرە سپییەکان بەڕێوەبەرێ، بەڵکو ئەو مافەی هەیە ببێتە خاوەنیشی، هەر لەبەرئەوەی "ئەو" تەواو مرۆ نیە وەک "ئێمە". ناشێ نموونە لەوە روونتر بدۆزرێتەوە لەبارەی "لەمرۆخستن".

بە چەشنێک، سنوورەکانی رۆژهەلاتناسی بریتین لە، هەروەکو پێشتریش گوتوومە، ئەوانەن ئەو کاتە دەردەکەون کە دانیان پێدادەنێین، بچووککراوە بۆ خولاسەیەک، مرۆیی لە کولتوورێک، لە گەلێک یان لە هەرێمێکی جیۆگرافی دادەبڕێ. بەڵام رۆژهەلاتناسی هەنگاوێکی دیکەی زیادیشی نا: پێیوایە رۆژهەلات وەک شتێکە کە بوونەکەی نەک هەر خراوەتەڕوو بۆ رۆژئاوا، بەڵکو هەر بۆ ئەویش خۆی لەناو زەمەن و شوێن جێگیر دەکا. سەرکەوتنی وەسفی و تێکستییانەی رۆژهەلاتناسی ئەوەند سەرنجڕاکێش بوو، تەواوی سەردەمەکانی مێژووی کولتووری، سیاسی و کۆمەلایەتی رۆژهەلات

تەنیا وەک پەرچەکردارێک بەرانبەر بە رۆژئاوا چاویان لێ کراوە. رۆژئاوا بکەرە، رۆژهەڵات پاسیڤ. رۆژئاوا بینەر و حاکم و دەستەی دادوەریی هەموو گۆشەیەکی هەڵسوکەوت و رەفتاری رۆژهەڵاتییە. لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر مێژوو لە درێژەی سەدەی بیستەم بووە هۆی گۆڕانێکی جەوهەری لە رۆژهەڵات و بۆ رۆژهەڵات خۆی، ئەوسا رۆژهەڵاتناس گێژ دەبێ: ناتوانێ ئەوە بهێنێتە بەرچاوی:

(کە سەرکردە نوێیەکان، رۆشنگەرە نوێیەکان، بەرپرسە سیاسییە "رۆژهەڵاتییەکان" ئەو وانانەیان دۆزییەوە کە لە کاری ئەوانەی پێش خۆیان فێری بوون. گۆڕانی ستروکتوری و دامەزراوەییە تەواو بووەکان لە ماوەی رابردوو یارمەتییان دان و بە هۆی ئەوەی ئەوان لە روانگەیەکی فراوانترەوە ئازادتر بوون دوارۆژی وڵاتەکەیان داڕێژنەوە. ئەوان زیاتر باوەڕیان بە خۆیان هەیە و لەوانەشە کەمێک توندوتیژبن. چیتر چاوەڕێی ئەوە ناکەن هیوا بخوازن فەرمانێک لە بەرژەوەندی ئەوان لە دەستەی دادوەرییەکی نادیاری رۆژئاواوە بۆیان دەرچێ. ئەوان دیالۆگ لەگەڵ رۆژئاوا ناکەن، دیالۆگ لەگەڵ هاووڵاتیانی خۆیان دەکەن. (108)

بێجگە لەمە، رۆژهەڵاتناس گریمانەی ئەوە دەکا بە هۆی ئەو هۆکارانەی نەیتوانیوە تێکستەکانی ئامادە بکا، ئەنجامەکەی دەگەڕێتەوە یان بۆ ئەو ئاشووبەی لە دەرەوە هاتۆتە ناو رۆژهەڵات یان بە هۆی خراپی رۆژهەڵات خۆیەتی. هیچ یەکێک لەو تێکستە رۆژهەڵاتناسییانەی لە بارەی ئیسلامەوەن، هەتا ئەوەش کە بە لووتکە دادەنرێ:"مێژووی ئیسلامیی کامبریج"، توانای ئەوەیان نەبووە خوێنەرانیان بۆ ئەوە ئامادە بکەن لە 1948 تا ئەمڕۆ چی روویداوە لە میسر، لە فەلەستین، لە عێراق، لە سوریا، لە لوبنان و لە هەردوو یەمەن. کە دۆگمەکان لەبارەی ئیسلامەوە هیچ سوودێکیان نەبێ، هەتا بۆ رۆژهەڵاتناسە هەرە گەشبینەکانیش "دۆکتور پانگلۆس"، لەم

حاڵەتەدا ڕووو لە زەمانێکی پڕ لە تەمومژی زانستی مرۆیی بەرۆژهەڵاتیکراو دەکەین، ڕووو لە تەجرید دەکەین کە باش دەفرۆشرێن: هەڵبژاردەکان، جێگیری سیاسی، نوێخوازی، گەشەپێدانی دامەزراوەیی، هەموو نیشانەکراو بە مۆری حیکمەتی رۆژهەڵاتناس. لەم ماوەیەدا، ئەو چاڵەی کە بەرین دەبێ و، کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ مەترسیدار دەبێ، رۆژهەڵات لە ڕۆژئاوا جیادەکاتەوە.

قەیرانی ئەمڕۆ بە شێوەیەکی دراماتیکی جیاوازی لە نێوان تێکستەکان و واقیع دەخاتە سەر شانۆ. لەگەڵ ئەمەش، لەم لێکۆڵینەوەیە لەبارەی رۆژهەڵاتناسی، هەر تەنیا نامەوێ سەرچاوەکانی کۆنسێپتی رۆژهەڵاتناسی بخەمەڕوو، بەڵکو هێشتا بیرکردنەوەیە لە بایەخەکەی، چونکە، رۆشنگەری ئەمڕۆ، پێیوایە دروست کە هەڵاتن لە واقیع وەک پشتگوێ خستنی بەشێک لە جیهان شتێکی ئاساییە پەیوەندی بەویشەوە هەیە. پسپۆڕانی زانستە مرۆییەکان زۆرجار مەبەستی خۆیان لە هەندێ بابەتی لێکۆڵینەوەی دیاریکراو کۆدەکەنەوە. ئەوان نە چاودێرییان کرد نە وەک رۆژهەڵاتناسەکان فێری دیسیپلینەکان بوون، کە ئامانجی رۆژهەڵاتناسەکان بەردەوام کۆنترۆلکردنی تەواوی جیهان بوو، نەک بەشێک لەو جیهانە کە بە ئاسانی دەکرا سنووردار بکرێ وەک: دانەرێک، هەڵبژاردەیەک لە تێکست. لەگەڵ ئەمەش، لە هەمان کات لەناو هەندێ لە بەشە ئەکادیمییە ئاسوودەکان لە جۆری "مێژوو" و "ئەدەب" یان "زانستە مرۆییەکان"، سەرەڕای خواستی زۆریان، رۆژهەڵاتناسی دەخرێتە ناو دۆخەکانی جیهانی و مێژوویی کە هەوڵیداوە لە پشت "زانستیزم یان زانستخوازی" بیشارێتەوە کە زۆرجار مەزنە و بانگەوازێکە بۆ ئەقڵانییەت. رۆشنگەر ئەمڕۆ چۆن دەتوانێ لە رۆژهەڵاتناسییەوە فێربێ، لەلایەکەوە، یان بە هۆی سنووردانان و بچووککردنەوەیە، یان بە هۆی فراوانکردنی دووری و

مەودای بوارەکانی لێکۆڵینەوەیە بە شێوەیەکی ریالیستیانە، لەلایەکی ترەوە، بینینی زەمینەی مرۆییە (ئەوەی کە شاعیر "ییتس" ناوی لێ دەنا:"کۆگای هەوکردووی دڵم") کە تێیدا تێکستەکان، رایەکان، مێتۆدەکان و دیسیپلینەکان لێی لە دایکدەبن، گەورە دەبن، گەشەدەکەن و لەناودەچن. تۆژینەوە لە رۆژهەڵاتناسی واتە پێشنیاری وەسیلەکانی رۆشنگەری بۆ تاووتوێکردنی کێشە مێتۆدۆلۆژییەکان کە مێژوو دروستی کردوون یان دەریهێناون، ئەگەر دروست بۆی بچین، لە بابەتەکەی، کە رۆژهەڵاتە. بەڵام پێشتر، ئێمە دەبێ ئەوە پێشان بدەین نرخ و بەها مرۆییەکان چین کە رۆژهەڵاتناسی، بە دووری و مەوداکەی، بە ئەزموونەکانی، بە ستروکتوورەکانی تا رادەیەک لەناوی بردوون.

فەسڵی دووەم

ڕۆژهەڵاتناسی بە ستروکتورکراو
و
بە ستروکتورکراوەوە

کە سەید عومەر، نەقیبلئەشراف، پێش نزیکەی چل و پێنج ساڵ، یەکێ لە کچەکانی بە شوودا، لە پێش کەژاوەی زەماوەند لاوێک دەرۆیشت سکی خۆی شەق کردبوو، بەشێک لە هەناوی خۆی دەرهێنابوو، لەسەر سینییەکی زیوین لەپێش خۆی دانابوو. دوای تەواو بوونی کەژاوەی زەماوەند، هەناوی خستەوە شوێنی خۆی، بۆ ماوەی چەندان ڕۆژ لە جێ کەوت پێش ئەوەی لەم کردە شێتانە و بێزهێنەرەوەیە چاکبێتەوە.

ئێدوارد ویلیەم لان

(...) لە حاڵەتی رووخانی ئەم ئیمپڕاتۆریە (عوسمانی)، بە شۆڕش لە کۆنستەنتینۆپل (ئەستەنبۆل) یان بە پارچە پارچەبوونی یەک لە دوای یەکی، هەر یەک لە زلهێزە ئۆروپییەکان بەشێک وەک هەرێمی پارێزراوی خۆی (محمیە) دەبەن، کە بە پێی مەرجەکانی کۆنگرە بۆیان دیاری دەکرێ، کە هەرێمە پارێزراوەکان پێناسە کراون و دیاری کراون، هەرچی خاکی ئەم هەرێمانەیە، بە پێی دراوسێیی و ئاسایشی سنوورەکان و نزیکی ئایینی، نەریت و بەرژەوەندییەکان (...) سەر بە سەروەری زلهێزەکان دەبێ. کە ئەم جۆرە سەروەرییە بەو شێوە پێناسە دەکرێ، وەک مافێکی ئۆروپییەکان حسێبی بۆ دەکرێ، ئەمەش ئەو مافە بۆ ئۆروپییەکان دەگەڕێنێتەوە ئەم و ئەو خاکە داگیر بکەن یان ئەو لێوار دەریایانە داگیر بکەن، بۆ بنیاتنانی چەندین شاری ئازاد، یان چەندین کۆلۆنی ئۆروپی، یان بەندەر و مەڵبەندی بازرگانی (...) زلهێزە ئۆروپییەکان بە ماندای سوپایی و شارستانی دەستەڵاتی خۆیان لەسەر هەرێمە پارێزراوەکان پەیڕەو دەکەن، بەم جۆرە لە بن ئاڵای نەتەوەیەکی بەهێز گەرانتی بوون و پێکهاتە نیشتمانییەکانیان دەکەن.

ئەلفۆنس دو لامارتین

1

کێشانەوەی سنوورەکان،

پێناسەکردنەوەی کێشەکان، بە عەلمانی کردنی ئایین.

گوستاڤ فلۆبێر ساڵی 1880 کۆچی دوایی کرد بێ ئەوەی بتوانێ ڕۆمانی "بووڤار و پیکوشێ" تەواو بکا، ئەم ڕۆمانە زیاتر ئەنسکلۆپیدیایەکی کۆمیدییە لە فۆرمی ڕۆمان لە بارەی ڕووخانی مەعریفی و بێمانایی ڕەنجەکانی مرۆ. لەگەڵ ئەمەش هێڵە گشتییەکانی پڕۆژەکەی سازگارن و بە ڕوونی پشت ئەستوورن بە وردەکاری ڕۆمانەکەی. هەر دوو پاڵەوانی ڕۆمانەکە، کە ناونیشانی ڕۆمانەکەشن، کەسانێکن لە چینی بۆرژوازی، لەبەرئەوەی یەکێکیان بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو میراتێکی زۆری بۆ بەجێ دەمێنێ، هەردووکیان بڕیار دەدەن خۆیان لە ژیانی شار بکێشنەوە و ڕوو لە دێهات بکەن لەناو ماڵێک کە هی خۆیانە بژین: "لەوێ هەرچی ئارەزووومان لێ بێ بۆ خۆمان دەیکەین!" فلۆبێر ئەزموونی ئەمانە دەگێڕێتەوە: هەرچی ئارەزوویانە بیکەن بووڤار و پیکوشێ رادەکێشێتە ناو گەڕان و پیاسەیەکی کردەکی و تیۆری بۆ ناو: کشتوکاڵ، مێژوو، کیمیا، پەروەرشت، شوێنەوارناسی، ئەدەب، هەمیشەش وێڕای بە دەستنەهێنانی سەرکەوتنی پێویست، هەردووکیان لەناو بوارەکانی مەعریفە وەک گەڕیدەیەک لەناو زەمەن و لەناو زانین دەگەڕێن،

بێهیوایی، کارەسات، وەک ئەماتۆرێکی بێ بلیمەتی چاوەڕێی ڕەواندنەوەی وەهم دەکەن. لە ڕاستیدا ئەوەی لێی دەگەڕێن ڕەواندنەوەی وەهمەکانی سەدەی نۆزدەمە هەروەکو شارل مۆرازێ لەم بارەیەوە دەڵێ "بۆرژوا سەرکەوتووەکان" خۆیان دەبیننەوە بوونەتە قوربانی خراپی بێتوانایی خۆیان و قرچۆکی ڕێ خۆشکەر. هەموو حەماسەتێک دەگۆڕێ دەبێتە کلێشەیەکی بێزارکەر، هەموو دیسیپلینێک و هەموو جۆرە زانینێک لە ئۆمێد و دەستەڵاتەوە دەگۆڕێن دەبنە گەڕەلاوژە و کاولگە و خەم.

لە نێو ئەو پلانانەی لەلایەن فلۆبێرەوە نووسراون بۆ ئەنجامی ئەم پانۆرامای بێهیواییە، دوو بابەت سوودی بۆ ئێمە هەیە. هەر دوو پیاوەکە لەبارەی ئایندەی مرۆڤایەتییەوە قسە دەکەن. پێکوشێ پێیوایە "ئایندەی مرۆڤایەتی تاریکە" کەچی بووڤار ئاییندەی مرۆ "گەش" دەبینێ.

(مرۆی نوێ لە پێشکەوتندایە، ئۆروپا بە هۆی ئاسیا نوێدەبێتەوە. قانونی مێژوویش وایە شارستانی لە ڕۆژهەڵاتەوە بچێتە ڕۆژئاوا (...) سەرەنجام هەردوو مرۆڤایەتی تێکەڵی یەکدی دەبن.(1)

ئەم زایەڵە ڕوونەی فیکری "کینێ" هێشتا سەرەتایەکی ترە بۆ بازنەکانی حەماسەت و ڕەواندنەوەی وەهم کە بە هۆی ئەمانەوە هەر دوو کەسایەتییەکە دەگەنە ئەودیو. تێبینییەکانی فلۆبێر ئەوە دەستنیشان دەکەن، وەک هەموو پرۆژەکانی دیکە، ئەم دەسپێشخەرییەی بووڤار لەناکاو بە توندی بە هۆی قورسایی واقیع دەپچڕێ: لێرەوە کێشەکە پۆلیسی تێدەکەوێ کە بە فەسادی تاوانباریان دەکەن.

لەگەڵ ئەمەش، چەند دێرێک لەولاتر، بابەتی دووەم دەردەکەوێ کە سەرنجی ئێمە رادەکێشێ: هەردوو پیاوەکە بە یەکەوە نهێنی خۆیان دەگۆڕنەوە: "کۆپیکردنەوە وەک پێشوو". بۆیە داوای مێزێک دەکەن جێگەی کارکردنی دوو کەسی لێ بێتەوە، ئینجا کەرستەی دۆسیە و قەڵەم و رەشکەرەوە دەکڕن،...هتد. بەم جۆرە فلۆبێر کۆتایی بە تەواوی پلان و نەخشەکانی دەهێنێ "ئێتر دەکەونە کارکردن". بووڤار و پێکوشێ هەوڵیاندا بژین، کەم و زۆر راستەوخۆ زانین پەیڕەو بکەن، دواجار هەموو کارەکەیان لەوە کورت بووەوە تێکستەکان کۆپی بکەنەوە بێ ئەوەی رەخنە بگرن.

ئەگەر نوێبوونەوەی ئۆرووپا بە هۆی ئاسیا بەو شێوەیەی بووڤار خەیاڵی بۆچووە بە تەواوی گەشەی نەکردبێ، بەلام دەتواندرێ هەڵبسەنگێندرێ (بەو شێوەی لەسەر مێزی کۆپیستەکە کۆتایی هاتووە) بە کۆمەڵێک شێواز. وەک زۆرێک لە روانینەکانی ئەم دوو پیاوە، ئەمەشیان "گشتی" و "بنیاتنەرانە"یە، وەک ئەوە وان کە فلۆبێر بۆ سەدەی نۆزدەمی پێشنیار دەکرد: سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی جیهان بە پێی پرۆژەیەکی خەیاڵی کە هەندێجار تەکنیکێکی زانستی تایبەتی بە دوادادێ. لە نێو ئەو روانینانەی فلۆبێر بیری لێ دەکردنەوە ئەمانە دەبینرێن: یۆتۆپیاکانی سان سیمۆن و فووریێ و نوێنەرایەتیکردنی زانستی مرۆڤایەتی بەوشێوەیەی لەلای ئۆگوست کۆنت هەیە، تەواوی ئایینزا تەکنیکییەکانی یان عەلمانییەکانی بەرهەمی ئەو ئیدیۆلۆژییانەی باوەڕیان بە هێزی شاراوە هەیە، نەرتیخوازەکان، ئیدیالیستەکان وەک "دێستو دو تراسی"، کابانییەکان، میشلێ، ڤیکتۆر کوزا، پرودۆن، کورنۆ، کابێ، ژانێت و لامۆنێ.(2) بە درێژایی ئەو رۆمانە، بووڤار و پێکوشێ، باوەش بۆ کۆمەڵێک ئەنگیزەی ئەم کەسایەتییانە دەکەنەوە، پاشان دوای لەناوبردنیان، بەردەوام دەبن لە هی نوێتر بگەڕێن، بەلام بێ ئەوەی هیچ ئەنجامێکی باش بەدەستبهێنن.

خواستی ئەم جۆرە روانینە لەمەڕ پێداچوونەوە، بە شێوەیەکی زۆر تایبەتی رەگ و ڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ رۆمانتیزم. دەبێ بە بیرخۆمان بهێنینەوە تا رادەیەک پرۆژە روحی و رۆشنگەرییەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەم زۆربەیان تیۆلۆژییەکی دروستکراوەوە بوون: "م، ە، ئەبرامز" پێی وابوو ئەمە سورناتورالیزمێکی (ئەودیوی سروشت یان سەرەوەی سروشت وەک سوریالیزم کە دەکاتە سەرەوەی واقیع/ و) سروشتییە، ئەم جۆرە فیکرە لە هەڵوێستی تایبی سەدەی نۆزدەمە کە فلۆبێر لە بووڤار و پێکوشێ ساتیری لێ دروست کردووە. کەواتە چەمکی نوێبوونەوە گەڕانەوەیە بۆ :

(ئاراستەیەکی رۆمانتیکی دیار پاش راسیۆنالیزم (ئەقلانییەت) و لیاقەتی سەردەمی رۆشنایی (...)(کە مەبەستی گەڕانەوەیە بۆ) درامای رەها و نهێنییە سوپراراسیۆنالی (سەرەوەی ئەقلانییەت/و) مەزهەبی کریستیانەکان و دووبەرەکییە پڕ لە توندوتیژییەکان، بۆ هەڵگەڕانەوە لەناکاوەکانی ژیانی ناوەوەی کریستیانی، کە روانینی بنەوانیان بەرهەم هێناوە وەک: رووخان و داهێنان، بەهەشت و دۆزەخ، مەنفا و ژیانی بەیەکەوە، مەرگ و لەدایکبوون، بێهیوایی و شادیی، بەهەشتی لەدەستچوو و بەهەشتی دۆزراوە (...)، بەڵام، لەبەرئەوەی رۆمانسییەکان بە شێوەیەکی حەتمی لە دوای سەدەی رۆشنایی ژیاون، نووسەرە رۆمانتیکەکان بابەتە کۆنەکانی ئەوان وێڕای ئەم جیاوازییەی خوارەوە دەژیێننەوە: پرۆژەیان بریتییە لە پاراستنی روانینی پانۆرامایانەی مێژوو و چارەنووسی مرۆڤایەتی، پاراستنی پارادیگمەکانی بوون، پاراستنی نرخ و بەها سەرەکییەکانی میراتی ئایینییان، وێڕای بنیاتنانەوەیان بە شێوەیەک لە رووی رۆشنگەرییەوە گونجاو بێ، لە رووی هەست و سۆزیشەوە بێ خەوش بێ بۆ ئەوەی بە کەڵکی سەردەمەکەیان بێ.(3)

ئەوەی لەناو سەری بووڤار بوو: نوێبوونەوەی ئۆروپا بوو بە هۆی ئاسیا. ئەم ئایدیایەش لەلای رۆمانتیکەکان زۆر بڵاوە. بۆ نموونە "فریدێریک شلیگل و نۆڤالیس" هاوولاتی خۆیان و ئۆروپییەکانیان بە گشتی هاندەدا بە وردی لێکۆڵینەوە لە بارەی هیندستان بکەن، دەیانگوت تەنیا کولتوور و ئایینی هیندییەکان دەتوانن چۆک بە تەندانسی ماتریالیستی و میکانیستی (هی کۆماریخوازەکانیش) کولتووری رۆژئاوا بدا. لەم شکانەدا ئۆروپایەکی نوێی زیندووبووەوە لە دایکدەبێ: چۆنیەتی وێنای "کتێبی پیرۆز" بۆ مەرگ و لە دایکبوونەوە و رزگاربوونی بەشەرییەت بە دەستی کریست/مەسیح، لەم زانیارییانە بە روونی دیارن. هێشتا زیاتریش، پرۆژەی رۆژهەلاتناسی رۆمانتیکەکان هەر تەنیا نموونەیەکی تایبەتی نەبوو بۆ ئاراستەیەکی گشتی، بەڵکو بەهێزەوە بەشداری لەوە دەکرد فۆرمێک بداتە ئەم ئاراستەیە، هەروەک چۆن رایمۆند شواب دڵنیایی لەسەر کردۆتەوە، وێڕای ئەرگیومەنتی بێ ئەملاو ئەولا وەک پشتگیرییەک بۆ "لەدایکبوونەوەی رۆژهەلات". بەلام ئەوەی حسێبی بۆ دەکرا ئەوەندە ئاسیا نەبوو وەک لە سوودی ئاسیا بۆ ئۆروپای مۆدێرن. بەم جۆرە کەسانی وەک شلیگل یان فرانز بۆپ، کە زمانی رۆژهەلاتیان دەزانی وەک پاڵەوانێکی روحی یان سوارچاکێکی ماندوو وابوون ئەو مانایانە لە گەڕانە پیرۆزەکانیان بگەڕێننەوە ئۆروپا کە ئەمڕۆ بزربوونە و نەماون. ئەمە دروست ئەو مانایانەن کە ئایینە عەلمانییە زیاتر نوێیەکان کە لە سەدەی نۆزدەم بە دوایدا دەگەڕان فلۆبێر وەسفی دەکا. "ئۆگوست کۆنت"یش کەمتر لە شلیگل و وۆردسوۆرت و شاتۆبریان، وەک بووڤار راگر و بەرگریکار نەبوو لە میتۆلۆژییەکانی عەلمانی پاش سەردەمی رۆشنایی کە هێڵە گشتییەکانی بە دڵنیاییەوە کریستیانی بوون.

وێڕای ڕێگەدان هەر جارەی بە بووڤار و پێکوشێ لە ڕێگەی ئایدیا پێداچووەوەکان révisionists بۆ گەیشتن بە ئەنجامێک بە شێوەیەکی کۆمێدی رووخاو بێ، لەم بارەیەوە فلۆبێر سەرنج بۆ خەوشی هاوبەشی مرۆیی هەموو پرۆژەیەک رادەکێشێ. دروست ئەو بە روونی دەبینێ کە روانینی باوی "نوێبوونەوەی ئۆرووپا بە هۆی ئاسیا" لووتبەرزییەکی فێڵبازانەی تیایە. نە "ئۆرووپا" نە "ئاسیا" نابنە هیچ بێ تەکنیکی کەسانی خاوەن روانین کە بوارێکی بەرینی جیۆگرافی دەگۆڕن بۆ چەندین قەوارە کە گومانی ئەوەیان لێ دەکرێ تاووتوێ بکرێن و سەرپەرشتی بکرێن. بە گشتی لە بنچینەدا ئۆرووپا و ئاسیا بریتین لە ئۆرووپای "ئێمە" و ئاسیای "ئێمە"، واتە ویستی "ئێمە" و نوێنەرایەتیکردنی "ئێمە"، وەک چۆن شۆپنهاوەر بۆی چووبوو. قانونە مێژووییەکان لە راستیدا قانونی "مێژوونووسەکانن"، تەواو وەک چۆن "هەر دوو مرۆڤایەتییەکە" سەرنجیان کەمتر بۆ واقیع دەچێ وەک بۆ ئۆرووپییەکان کە بە شێوەیەکی حەتمی لە توانایاندا هەیە ئەو تایبەتمەندییانە تێپەڕێنن کە کردەی مرۆن.

هەرچی پەیوەندی بە بەشی دووەمی رستەکەوە هەیە: "سەرەنجام هەردوو مرۆڤایەتی تێکەڵ یەکدی دەبن"، فلۆبێر لە ڕێگەی ئەمەوە دەیەوێ گاڵتە بەو بێباکییە شادمانەی زانست بکا بەرانبەر بە واقیع، زانستێک کە مانا لێکدەدادەتەوە و چەندین قەوارەی مرۆیی دادەمەزرێنێ وەک ئەوەی هیچ نەبووبن جگە لە ماتریالی بێ گیان. بەڵام ئەو زانستەی گاڵتەی پێدەکا هەروا لە خۆڕا هەر زانستێک نیە، بەڵکو زانستی ئۆرووپییەکانە کە پڕە لە حەماسەت و کریستیانیزم خۆیشی، کە سەرکەوتنەکانیان پڕە لە شۆڕشی بە ئەنجام نەگەیشتوو، جەنگ، چەوساندنەوە و چەشەیەکی خراپ و بێ چارە بۆ راستەوخۆ و بە شێوەیەکی دۆکیخۆتییانە بە کردەکی کردنی ئایدیای گەورەی سەر بە کتێبان. ئەوەی ئەم زانستە یان ئەم زانینە هەرگیز نایخاتە ناو

حسێبی خۆی، بێگوناهییه خراپ و شەڕانگێزی و بەربەرەلاکەیەتی و، ئەو بەرگرییەش کە واقیع بەرانبەری هەیەتی. کاتێ کە بووڤار خۆی بە پیاوی زانست دادەنێ، ساویلکانە پێیوایە زانست بە روونی و بە سادەیی هەیە و تەواو، واقیعیش وەک ئەوەیە کە پیاوی زانستی دەیڵێ، ئیتر ئەو پیاوە شێت بێ یان کەسێکی زانای خاوەن روانین بێ بایەخێکی ئەوتۆی نیە، ئەو توانای بینینی نیە (وەک هەموو ئەوانەی وەک ئەو بیردەکەنەوە.) کە دەشێ رۆژهەلات ئارەزوو نەکا ئۆروپا نوێ بێتەوە یان ئۆروپا ئامادە نەبێ بە شێوەیەکی دیمۆکراتیانە خۆی تێکەڵ بە ئاسیای زەرد یان رەشتاڵە بکا. بە کورتی، پیاوێکی زانستی لەم جۆرە لە زانستەکەی ویستی بەهێز و ئێگۆیستی ناناسێتەوە کە خۆراک دەدەن بە پرۆژەکانی و، خواستەکانی تێکدەدەن.

هەڵبەت فلۆبێر هوشیارە لەوەی ئەم دوو کەسە لەم سەختییانە نزیکبنەوە. بووڤار و پێکوشێ فێری ئەوە بوون لە یەک کاتدا تاووتوێ لەگەڵ ئایدیاکان و واقیع نەکەن. رۆمانەکە بە وێنای یەکێ لە کەسایەتییەکان تەواو دەبێ کە بە پڕی گەیشتۆتە دڵنیابوون کە بە دڵسۆزییەوە ئەو ئایدیایانەی بەلایانەوە گرینگە بیخەنە سەر کاغەز. "زانین پێویستی بەوە نیە پەیڕەو بکرێ بەسەر واقیعدا، زانین ئەوەیە کە بە بێدەنگی دەگوازرێتەوە، بێ هیچ کۆمێنتێک، لە تێکستێکەوە بۆ یەکێکی تر. ئایدیاکان بۆ خۆیان بڵاودەبنەوە و رادەگەیەنرێن بێ ئەوەی بدرێنە پاڵ نووسەرێک، دووبارەش دەکرێنەوە بێ ئەوەی باس لە نووسەرەکەی بکرێ، ئایدیاکان "لەوێن" بۆ دووبارەکردنەوە، بە بەر پەرچەکردار دەکەون و جارێکی دی پەرچەکردار دەکرێنەوە، بێ ئەوەی بکەونە بەر رەخنە".

ئەم فۆرمە زۆر کورتکراوەوەی ئەم رووداوە کورتە کە لە تێبینیەکانی فلۆبێر دەرهێنراون لە بارەی بووڤار و پێکوشێ، نیگارێکە بۆ چوارچێوەی ستروکتورە تایبەت و مۆدێرنەکانی رۆژهەلاتناسی،

که پاش هەموو شتێک، دیسیپلینێکه له نێو ئایینزا عەلمانییەکان (که نیمچه ئایینێکیشن) له فیکری ئۆروپی سەدەی نۆزدەم. ئێمه پێشتر وەسفی بواری گشتی فیکرمان کرد لەبارەی رۆژهەڵات که به درێژایی سەدەکانی ناوەڕاست تا سەردەمی بووژانەوه گواستراونەتەوه، ئەمانەش چەندین سەردەمن که تیایاندا ئیسلام خاڵی سەرەکی بوو له رۆژهەڵات. لەگەڵ ئەمەش، به درێژایی سەدەی هەژدەم، هەندێ پێکهاتەی نوێی هاتۆته سەر و تێکەڵی بوونه، وێڕای ئاماژەدان به هاتنی پەیامی ئینجیلی که دواتر فلۆبێر هێڵه گشتییەکانی دادەڕێژێتەوه.

یەکەمین پێکهاته: رۆژهەڵات فراوانتر دەبێ و سنوورەکانی ئاودیوی وڵاته موسلمانەکان دەبێ. ئەم گۆڕانه چەندایەتییه به رادەیەکی زۆرتر دەگەڕێتەوه بۆ ئەوه که ئۆروپییەکان بەردەوام له دۆزینەوه دابوون و هەردەمیش له پێش خەڵکانی دیکەی جیهان بوونه. کاریگەری زۆرتر و زۆرتری سەفەرنامەکان، هی یۆتۆپیا خەیاڵییەکان، سەفەره ئەخلاقییەکان و وتار و راپۆرته زانستییەکان لەبارەی رۆژهەڵات که له یەک کاتدا به شێوەیەکی خەست و فراوان سەرنجەکانیان بۆ سەر رۆژهەڵات راکێشاوه. ئەگەر رۆژهەڵاتناسی له پێشکەوتنەکانی به شێوەیەکی سەرەکی له پاری کۆتایی سەده قەرزاری دۆزینەوه دەوڵەمەندەکانی "ئەنکتیل و جۆنز" بێ، ئەمانه لەناو کۆنتێکستێکی بەرینتر دانراون که لەلایەن "کووک" و "بووگێنڤیل" داهێنراون، بەهۆی سەفەرەکانی "توورنەفۆر" و "ئەدنسۆن"، به هۆی "مێژووی کەشتیرانییەکان بۆ خاکەکانی باشوور"ی سەرۆک "برۆس" و، به هۆی کەشتییەکانی بازرگانی فرانسی لەناو "زەریای هێمن" و، به هۆی میسۆنێره جێزویتەکان (یەسوعییەکان) له چین و هەر دوو ئەمریکا و، به هۆی دۆزینەوەکان و پشکنین و راپۆرته زانستییەکانی "ویلیەم دامپیێ" و، به هۆی کۆمەڵێک رامان و وردبوونەوه لەبارەی کۆلۆسەکان "مرۆ بەرزەکان" و، لەناو پەتاگۆنییەکان، خەڵکه

کێوییەکان، دانیشتوانە رەسەنەکان و دێو و ئەژدیها نیشتەجێکانی دووری بەرەو خۆرهەڵات، خۆرئاوا، باشوور، باکووری ئۆروپا. بەڵام ئەم هەموو ئاسۆیانە کە بەرین دەبوون و دوور دەکەوتنەوە هەردەم ئۆروپای تیابوو وەک سەنتەر، وەک چاودێری سەرەکی (یان چاودێریکراو بە شێوەیەکی سەرەکی وەک چۆن لە کتێبی "هاووڵاتی جیهان"ی گۆلدسمیت"دا هاتووە). سەرەنجام کاتێ کە ئۆروپاش بەرەو دەرەوە پێشرەوی دەکرد، ئەو هەستەی لەبارەی هێزی کولتووری خۆی هەبوو زیاتر توندوتۆڵتر دەبوو. بە کاریگەری سەفەرنامەی گەڕیدەکان بوو نەک تەنیا بە کاریگەری دامەزراوە گەورەکان وەک کۆمپانیا جیاجیاکانی هیندستان، کە چەندین کۆلۆنی دروستکران و چەندین روانگەی ئێتنۆسەنتریک جێگیرکران. (4)

پێکهاتەی دووەم: بوونی هەڵوێستێکی باشتر و پڕ زانیاری ترە لەبارەی ئەویتر و ئەویتری ئێگزۆتیک، بڕەوپێدراو نەک تەنیا بە کاریگەری گەڕیدەکان و دۆزەرەوەکان، بەڵکو هێشتا بە هۆی مێژوونووسان کە بەلایانەوە ئەزموونی ئۆروپا دەیتوانی وێڕای قازانج خۆی بە ئەزموونی شارستانییە جیاواز و هەرە کۆنەکانیش بەراورد بکا. ئەم هێزە رەوانەی ئەنترۆپۆلۆژی مێژوویی سەدەی هەژدەم، کە توێژەرە پسپۆڕە باڵاکان وەک رووبەڕووبوونەوەی خوداکان وەسفیان کردووە، ئەم ئەنجامەی خوارەوەی هەبووە: کە "گیبۆن" دەیتوانی لە وانەی رووخانی رۆما هەڵکشانی ئیسلام ببینێ، تەواو وەک "ڤیکۆ" دەیتوانی لەبەر رۆشنایی بێهاوتای جوانیی کێویانە و شیعریانەی سەرەتاکانی لە شارستانی نوێ بگا. کەچی مێژوونووسەکانی سەردەمی بووژانەوە بە پێداگیرییەوە وەک دوژمنێک حوکمیان لەسەر رۆژهەڵات دەدا، بەڵام ئەوانەی سەدەی هەژدەم وێڕای بوونی جۆرێک لە پەیوەندی رووبەڕووی ئەم خەسڵەتە تایبەتیانە دەبوونەوە، وێڕای گەڕانی کەم و زۆر کارکردن

راستەوخۆ لەگەڵ هەندێ ماتریالی دەرهێنراو لە سەرچاوە رۆژهەڵاتییەکان، لەوانەیە ئەمەش لەبەرئەوە بووبێ ئەم تەکنیکە یارمەتی ئۆروپییەکانی دابێ باشتر خۆیان بناسن. نموونەی ئەم گۆڕانەش وەرگێڕانی قورئانە لەلایەن "جۆرج سال" لەگەڵ گوتارە هاوپێچەکانی بەرایی. جۆرج سال بە پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆی هەوڵی دەدا باس لە مێژووی عەرەب لە روانگەی سەرچاوە عەرەبییەکان خۆیان بکا، بێجگە لەمەش، رێگەی خۆش دەکرد لێکدەرەوە موسلمانەکانیش لە بارەی تێکستە پیرۆزەکان قسەیان بۆ بکا.(5) لە کن جۆرج سال، هەروەک بە درێژایی سەدەی هەژدەم، بەراوردکردنێکی سادە وەک یەکەم هەنگاو بووە بۆ ئەم دیسیپلینە بەراوردکارییانە (فیلۆلۆژی، ئەناتۆمی، قانونناسی، ئایین) کە سەدەی نۆزدەم وەک شکۆمەندییەک شانازی پێوەدەکرد.

بەڵام لەلای هەندێ لە بیرمەند، تەندانسێک هەبوو بۆ تێپەڕین لە تۆژینەوە بەراوردکارییەکان و روانینەکانی کە بە گشتی زیرەکانە بوون لەبارەی مرۆڤایەتی، "لە چینەوە بگرە تا دەگاتە پێرۆ"، ئەمەش لە رێگەی ناسینەوەیەکی دڵگیرانە. ئەمەیە سێیەم پێکهاتە کە لە سەدەی هەژدەم، رێگەی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن ئامادە دەکا. ئەوەی ئەمڕۆ ئێمە پێی دەڵێین "مێژووناسی" ئایدیای سەدەی هەژدەمە، ڤیکۆ، هێردەر و هامان، بێجگە لە هیتر، لەوباوەڕەدابوون کە هەموو کولتوورێک توندوتۆڵییەکی لۆژیکی ناوەکی و ئۆرگانیکی هەیە، کە پێکهاتەکانی هەموویان بەیەکەوە بە روحێک، بلیمەتییەک، وشەیەک یان ئایدیایەکی نەتەوەیی بەستراونەتەوە کە کەسێکی دەرەکی ناتوانێ بچێتە ناوی تەنیا بە هۆی سۆزێکی مێژوویی نەبێ. بەم جۆرە، کتێبەکەی "هێردەر":"هەندێ ئایدیا لەبارەی فەلسەفەی مێژووی مرۆڤایەتی" (1784-1791) پانۆرامایەکە لەبارەی کولتووری جیاجیا، کە هەر یەکەیان لەلایەن خۆیانەوە کەوتوونەتە بن کاریگەری ئەقڵ و

ئاوەزێکی داهێنەر و نەیار، هەر یەکەشیان لەلایەن خۆیانەوە تەنیا بۆ یەک چاودێر کراونەتەوە حوکمدانە پێشینەییەکانی دەکاتە قوربانی "هاوسۆزی". پڕ لە هەست و سۆزی میللیانە و ئازادیخوازانەن و پیرۆزکراون لەلایەن هێردەر و هی دیکە (6) کەسێکی زیرەکی سەدەی نۆزدەم دەیتوانی کەلێنێک لە دیوارە مەزهەبییەکان بکاتەوە کە لە نێوان رۆژئاوا و ئیسلام بنیاتنرابوو، پێکهاتە هاوبەشە شاراوەکانی نێوان خۆی و رۆژهەلات ببینێ. ناپۆلیۆن نموونەیەکی بەناووبانگە بۆ ناسینەوە (کە بێ هیچ پێوەرێک هەلبژێردراوە) هەلبەت بە هۆی ئەو دلگیرییەی بۆ کەسایەتی ئەو هەیە. مۆزارت نموونەیەکی ترە: "فلووتی شادمان" (کە تیایدا کۆدەکانی فرانماسۆنی تێکەل بەو روانینانەی رۆژهەلاتیکی میهرەبان دەبن) و، "رفاندن لە سەرای" رۆژهەلات پڕ دەکا لە فۆرمێکی مرۆپەروەری بەخشندەی تایبەت. ئینجا ئەمەش، زۆر زیاتر لە مۆدی موزیکی "تورکی" دلگیری مۆزارت زیاتر بەرەو خۆرهەلات رادەکێشێ.

گەلێ سەختە مەیل و هەستی رۆژهەلاتیانەی وەک ئەوەی مۆزارت جیابکەیتەوە لە هەموو چنینەکانی نوێنەرایەتیکردنی پێش رۆمانتیک و رۆمانتیکی رۆژهەلات وەک دیمەنی ئێگزۆتیک و ناوێزە. لە کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم، رۆژهەلاتناسی میللیانە سەرکەوتنێکی بەرچاوی هەبوو. بەلام سەختە، ئەم تەوژمە، کە ئاسانە لەلای "ویلیەم بێکفۆرد و بایرۆن و تۆماس موور و گۆتە" دیاری بکرێ، لە چەشە و تام بۆ چیرۆک و هەقایەتە گۆتیکییەکان کە گوایە غەزەلی عاشقانەی سەدەکانی ناوەڕاستن جیابکەیتەوە لە روانینە جوانەکان و درەندەیی کێویانە. بەم جۆرە لە هەندێ باردا دەتوانین نوێنەرایەتیکردنی رۆژهەلات ببەستینەوە بە زیندانی "پیرانێس"، لە هەندێ باری تردا، لەگەل کەشی پڕ لە شکۆمەندی تابلۆکانی "تیپۆلۆ"، هێشتا لە هەندێ باری تریشدا لەگەل ئێگزۆتیک و ناوێزەیی پڕ لە

جوانی نایابی نیگار و شێوەکاری کۆتایی سەدەی هەژدەم.(7) دواتر، لە سەدەی نۆزدەم، لە کارەکانی دولاکروا و دە دوانزە نیگارکێشی (بە مانای وشە) دیکەی فرانسی و ئینگلیزی، تابلۆکان لەمەڕ بابەتی رۆژهەلاتی یان رۆژهەلاتناسی، دەربڕینێکی بینراو (تایبەت بە چاو و بینین) و ژیانێکی تایبەتی خۆیان بەم نوێنەرایەتیکردنە بەخشی (کە ئەم کتێبە بە داخ و کەسەرەوە ناچارە پشتگوێی بخا). شەهوەت پەرستی، عەهدوپەیمان، تیرۆر، جوانی نایاب و بێ هاوتا، لەززەتی عاشقانە، وزەی خەست و چڕ: رۆژهەلات و ئاوەڵناوی رۆژهەلات لە ئەندێشەی "رۆژهەلاتناس"ی پێش رۆمانتیک، پێش تەکنیکی ئۆروپی کۆتایی سەدەی نۆزدەم، لە راستیدا خەسڵەتێکی حەربابییانەی هەبوو.(8) بەلام ئەم رۆژهەلاتە نەناسێنراوە، بەرەو ئەوە دەچوو بە گەرمی لە نرخی کەم بکرێتەوە، هەڵبەت بە هۆی سەرهەڵدانی رۆژهەلاتناسی ئەکادیمی.

چوارەم پێکهاتە کە رێگە بۆ ستروکتوری رۆژهەلاتناسی مۆدێرن خۆش دەکا بریتییە لە: هەموو جۆرە بزووتنەوەیەکی پۆلێنکردن لە تایپی سروشت و مرۆ. ناوە گەورەکان بێگومان "لینێ" و "بووفۆن"ن، بەلام پرۆسەی رۆشنگەری کە رێگەی دەدا بە گۆڕانی فراوانبوونی جەستەیی (دواتر ئەخلاقی، رۆشنگەری و روحی) لە جۆری ماتریالی شتێک، دیمەنی بێگەرد بە پێوانەی وردی خەسڵەتێکی جیا و تایبەت زۆر گشتی بوو. "لینێ" دەیگوت هەموو تێبینییەکی وەرگیراو لە بارەی تایپێکی سروشتی "دەبێ لە ژمارە و روخسار و مەودا و حاڵەت وەربگیردرێ)، ئەمەش راستە، ئەگەر سەیری "کانت" یان "دیدرۆ" یان "جۆنسۆن" بکەین و لێیان وردبینەوە، دەبینین لەلای هەمووان هەمان روانین هەیە بۆ بەرجەستەکردنی خەسڵەتە گشتییەکان، بۆ بچووککردنەوەی ژمارەیەکی زۆر لە شتەکان بۆ ژمارەی بچووکتر لە جۆرێک یان لە تایپێک بتوانین رێکیان بخەین و وەسفیان بکەین. بۆ

مێژووی سروشت، بۆ ئەنترۆپۆلۆژی، بۆ بەگشتیکردنە کولتوورییەکان، جۆرە خەسڵەتێکی تایبەتی هەیە کە ناولێنانێک یان دیاریکردنێک (یان دەستنیشان کردنێک) دەداتە چاودێر، وەک فوکۆ دەڵێ "ئاوەژووبوونێکی بەرزەفتکراو"ە. ئەم تایپ و خەسڵەتانە سەر بە سیستەمێکن، سەر بە تۆڕێکی بەگشتیکردنەکانن. بەم شێوەیە:

(هەموو ناولێنان و دیاریکردنێک دەبێ لە ڕێگەی جۆرێک لە پەیوەندیدا بکرێ بۆ هەموو ناولێنان و دیاریکردنێکی دیکەی شیاو. ناسینی ئەوەی بە تەواوی هی کەسێکی تاکە، واتە هەبوونی پۆلێنکردنێک لەلای خۆم و لە قووڵایی خۆم یان شیمانەی پۆلێنکردنی تەواوی ئەوانی دی." (9)

لە نووسینی فەیلەسوفەکان، مێژوونووسەکان، ئەنسکلۆپێدیاییەکان، وتارنووسەکان، دەبینین ئەم خەسڵەتی ناولێنان و دیاریکردنە وەک پۆلێنکردنێکی دەروونی و ئەخلاقی دەردەکەوێ: بۆ نموونە وەک خەڵکانی کێوی و دڕندە، ئۆروپییەکان، ئاسیایی،...هتد. هەڵبەت لەلای "لینێ" و مۆنتیسکیو و جۆنسۆن و بلومنباخ و سۆمێرگ و کانت —یش هەیە. خەسڵەتەکانی دەروونی و ئەخلاقی کەم و زۆر بە یەکسانی دابەشکراون: وەک ئەمریکییەکان کەسایەتییەکی " سوور و تووڕە و ڕاستگۆیان هەیە"، ئاسیاییەکان کەسایەتییەکی "زەرد و خەمبار و گرژیان هەیە" ئەفریقاییەکان کەسایەتییەکی "ڕەش و سروشت سارد و خاوبووەوەیان هەیە" (10) بەڵام ئەم ناولێنان و دیاریکردنانە هەر لە پێش سەدەی نۆزدەم بەهێز دەبن یان هێز و توانا وەردەگرن کە دەبەسترێنەوە بە خەسڵەتێکی وەک ئاوەژووبوون (لە ڕێ لادان) وەک تایپێکی ژێنێتیک (کە لە بنچینەیدا هەبووبێ) بۆ نموونە لەلای "ڤیکۆ" و لەلای "ڕووسۆ"، هێزی بەگشتیکردنی ئەخلاقی هەڵکێشراوە یان بڵندکراوەتەوە، بەهۆی وردبوونەوەیەک لە ڕێگەی ئەوەوە هەندێ ڕوخساری دیمەندار پیشان دەدرێن وەک نموونەی بنچینەیی و

سەرەتایی تایپ یان جۆرن: وەک مرۆی سەرەتایی یان مرۆی سەرەتایی و دواکەوتوو، کۆلۆسەکان (بالابەرزەکان) پاڵەوانەکان، ئەمانە بنچینە و نەژادی پرسیارە ئەخلاقییە باوەکانی فەلسەفە و زمانناسین. بەم جۆرە، کە باس لە رۆژهەلاتێک دەکرا، مەبەست لەو زاراوە گەردونییە ژێنێتیکیانە بوون کە حاڵەتە "سەرەتایی و دواکەوتوو"ەکەیەتی، خەسڵەتە سەرەتاییەکانییەتی، پاشخانی تایبەتە روحیەکەیەتی.

هەر چوار پێکهاتە کە لێرە باسم کردوون بریتین لە: فراوانبوون و بەرینبوونی ئۆروپا، پێکداهەڵپژان و رووبەڕووبوونەوەی مێژوویی، سۆز و دڵگیری، پۆلینکردن، ئەمانە بزووتنەوەکانی فیکری سەدەی هەژدەمن کە ئامادەگی و بوونیان، کە ستروکتورە تایبەتەکانی رۆژهەلاتناسی، رۆشنگەری و دامەزراوەییەکان دەگونجێنن. بێ ئەمانە وەک کەمێکی دیکە دەیانبینین، رۆژهەلاتناسی بوونی نەدەبوو. بێجگە لەمە، ئەم پێکهاتانە ئەنجامێکیان هەبوو وەک ئازادکردنی رۆژهەلات بە گشتی، ئیسلام بە تایبەتی، لە تاقیکردنەوەی ئایینی کە هەر بە هۆی ئەمەشەوە تا ئەو کاتە لێکۆڵینەوەی لەسەر کرابوو لە لایەن رۆژئاواشەوە (حوکمی لەسەر درابوو). بە چەشنێکی دی، واتە، رۆژهەلاتناسی مۆدێرن ببووە سەرچاوەی چەندین پێکهاتەی بگوازەرەوە لە ژیانی ئایینی بۆ ژیانی مەدەنی کولتووری ئۆروپی سەدەی هەژدەم.

1- فراوانبوونی رۆژهەلات، درێژبوونەوەی زیاتر بەرەو خۆرهەلات لە رووی جیۆگرافییەوە، هەڵکشانی لە رووی زەمەنەوە، ئەمەش بە شێوەیەکی دیار وای کرد چوارچێوەی رۆژهەلاتیانەی "کتێبی پیرۆز" نەرم بێتەوە و تا ئەو ئاستەی لەناویشی بەرێ. لێرەوە خاڵی سەرچاوە و بەیەکگەیشتن چیتر نە کریستیانیزمە نە جودابیزم، وێڕای ساڵنامە و نەخشەکانیان کە زیاتر سادە و ساکار بوونە، بەڵکو

ئەوانەی لەمەودوا دەبنە سەرچاوە بریتین لە هیندستان، چین، ژاپۆن، سومەر، بودابیزم، سانسکریت، زەرتوشتی و مانەوی.

2- توانای لێکۆڵینەوە و چارەسەری مێژوویی (نەک بە مەبەستی بچووککردنەوەی بۆ بابەتە سیاسییەکان) بۆ ئەو کولتوورانەی نە ئۆروپین نە جودایی و کریستیانین، واتە دڵنیاییکردن و بە راستەقانیکردن بەو رادەیەی کە مێژوو خۆیشی وا نەخشەی بۆ کێشراوە بە چەشنێک زیاتر پێشکەوتووخواز بێ، باش تێگەیشتن لە ئۆروپا، مەبەست لێی تێگەیشتنیش بووە لە پەیوەندییە مەوزوعییەکان لە نێوان ئۆروپا و سنوورە زەمەنی و کولتوورییەکانی کە تا ئێرە داخرابوون. بە مانایەک، بە پێی روانینی "ژان سێگۆڤی" پێکداهەڵپژان یان رووبەڕووبوونەوەیەک لە نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا سەرهەڵدەدا، بەڵام ئەمەیان بە شێوەیەکی تەواو عەلمانی و مەدەنیانەیە، لەمەوە دەبینین "گیبۆن" لێکۆڵینەوە لەسەر "محەمەد"دا دەکات وەک کەسایەتییەکی مێژوویی کە کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لەسەر ئۆروپا(...).

3- ناسینەوە و هاوتابوونێکی بژاردەیی لەگەڵ چەندین هەرێم و کولتووری جیاواز لە هی خۆمان بووە هۆی تێکدانی "من" لەگەڵ ناسنامەکەی، کە پێشتر، بە هۆی ئۆپۆزیسیۆنێکی کەم خایەن لە نێوان کۆمەڵەی باوەڕدارانی رێکخراو لە شێوەی خۆتەیارکردن بۆ جەنگ و ئۆردووی بەربەرەکان ورووژێنرابوو. چیتر سنوورە دوورەکانی ئۆروپای کریستیانی جۆرێک نین لە پۆستی گومرگی، چەمکەکانی پەیوەندی و بەیەکگەیشتن و هاریکاری مرۆیی و شیمانەی مرۆپەروەری شەرعیەتێکی زۆر گشتی وەردەگرن، بەرانبەر یان بە پێچەوانەی شەرعیەتێکی تەسک و تریسک.

4- پۆلێنکردنەکانی مرۆیی بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو زۆر دەبن، لە هەمان کات شیمانەکانی ناولێنان و دیاریکردن و ئاوەژووبوون پڕ دەبن لە وردەکاری و دیقەت تا ئەودیوی کاتیگۆرییەکان کە "ڤیکۆ" وەک کاتیگۆری خەڵکانی ژیر، نەتەوە پیرۆزەکان، نەژاد، رەنگ، رەچەڵەک، میزاج، خەسڵەت، دەیاننناسێنێ، تایپەکانیش دوو جۆر خەڵک دەگرنەوە، ئەویش جیاوازی کردنە لە نێوان کریستیانەکان و هەموو ئەوانی دی.

بەڵام ئەگەر ئەم پێکهاتانە کە لەناوەوەی خۆیان لە پەیوەندیدان نوێنەرایەتی تەندانسێکی عەلمانی و مەدەنی بکەن، مانای ئەوە ناگەیەنێ کە مۆدێلە ئایینییە کۆنەکانی مێژوو، چارەنووسی مرۆ و "پارادیگمە وجودییەکانی" مرۆیان بە سادەیی بەلاودەنرێن. دوور لەمەوە: بنیات دەنرێنەوە، بەکاردەهێنرێنەوە، لەناو چوارچێوەیەکی عەلمانی و مەدەنی دابەشدەکرێنەوە کە تازە ژماردمانن. ئەو کەسەی توێژینەوە لەبارەی رۆژهەلاتناسی دەکا دەبێ وشەی خۆی هەبێ بگونجێ لەگەڵ ئەم چوارچێوانە. لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر رۆژهەلاتناسی وشەی خۆی، فەهرەستی کۆنسێپتەکانی، تەکنیکەکانی خۆی پێشکەش بکا (چونکە ئەمە بوو رۆژهەلاتناسی دەیکرد و هەر ئەمەش رۆژهەلاتناسی بوو، هەر لە کۆتایی سەدەی هەژدەمەوە)، وەک تەوژمێکی بەردەوامی گوتارەکەی، هاندەرێکی ئایینی بنیاتنراوەوە، سورناتورالیزمێکی بە سروشتیکراویش دەپارێزێ. ئەوەی دەمەوێ وەک هەوڵێک پیشانی بدەم، ئەوەیە ئەم هاندەرەی رۆژهەلاتناسییە لەناو کۆنسێپت نیشتەجێیە کە رۆژهەلاتناس وەک سیفەتێک دەیداتە خۆی، لەبارەی رۆژهەلات و دیسیپلینەکەی.

"توێژەری رۆژهەلاتناس"ی مۆدێرن لە روانگەی خۆی، پاڵەوانێکە رۆژهەلات لە تاریکی، لە شێتبوون، لە بێگانەیی دەپارێزێ کە هەر ئەو خۆی بە شێوەیەکی گونجاو هەستی بەمە کردووە. توێژینەوەکانی لە

زمانە بزرەکانی رۆژهەلات، نەریتەکانی، هەتا دەروون و هەڵکەوتیشی بنیات دەنێتەوە. شامپۆلیۆن لە رێگەی یان بە هۆی دۆزینەوەی بەردەنووسی "رۆزێت" لە ئەلرەشید، توانی خەتی هێرۆگلیفی میسری بخوێنێتەوە. تەکنیکە تایبەتەکانی رۆژهەلاتناسی بریتین لە: لێکسیکۆگرافی، رێزمان، وەرگێڕان، هەڵهێنانی کۆدە کولتوورییەکان، گەڕاندنەوە و بەرجەستکردن و دڵنیاکردنەوە لەسەر نرخ و بەهاکان لە یەک کاتدا لە هی رۆژهەلاتێکی کۆن، لە هی کلاسیک و بوارە نەریتییەکانی وەک: فیلۆلۆژی، مێژوو، رەوانبێژی، جەدەلی سەر بە بزووتنەوە و رێبازەکان. بەلام لە میانەی ئەم پرۆسێسە، رۆژهەلات و بوارەکانی رۆژهەلاتناسی بە شێوەیەکی دیالێکتیکی دەگۆڕێ، چونکە ناتوانن لە بن فۆرمە بەرایییەکانیان بژین و درێژە بە خۆیان بدەن. رۆژهەلات بە فۆرمە "کلاسیکی"یەکەشی، کە لە بن ئەمەوە بە نەریت رۆژهەلاتناس تۆژینەوەی خۆی دەکا، نوێدەکرێتەوە، دەگەڕێندرێتەوە بۆ باری ئێستە، بوارە نەریتییەکانیش، ئەمانیش، دەهێنرێنەوە ناو کولتووری هاوچەرخ. لەگەڵ ئەمەش، ئەمەی سەرەوەتر لەگەڵ ئەمەی دوایی، شوێنپێیەکانی دەستەلات پیشان دەدەن، دەستەلاتی ژیاندنەوە، داهێنانی رۆژهەلات خۆی، ئەو دەستەلاتەی کە لەناو تەکنیکە نوێیەکاندا هەیە، تەکنیکە زانستییە پێشکەوتووەکان کە فیلۆلۆژی و بەگشتیکردنە ئەنترۆپۆلۆژییەکانن.

بە کورتی، دوای گواستنەوەی رۆژهەلات بۆ ناو مۆدێرنیتی، رۆژهەلاتناس دەتوانێ ئاهەنگ بۆ مێتۆدەکەی بگێڕێ، بۆ پێگەی خۆی وەک ئەوانەی داهێنەری عەلمانی و مەدەنییەتن، وەک پیاوێک کە جیهانە نوێیەکانی دامەزراندووە بەو شێوەیەی چۆن خودا لە کۆندا دایهێناوە. هەرچی دەربارەی درێژەدانە بەم مێتۆدانە و بەم پێگەیانە تا ئەودیوی ماوەی ژیانی رۆژهەلاتناس وەک تاکە کەسێک، نەریتێکی عەلمانی لەبارەی بەردەوامی و درێژەدان دێتە ئاراوە، سیستەمێکی لایک "Laïc" انە (عەلمانی) بۆ مێتۆدۆلۆژیناسە رێکخراوەکان

سەرهەڵدەدا کە برایەتی نێوانیان لەسەر پەیوەندی خوێن دانەمەزراوە بەڵکو لەسەر گوتارێکی هاوبەش، لەسەر کاری پراکتیکی، کتێبخانەیەک، کۆمەڵێک ئایدیای جێگیر، بە کورتی لەسەر وێرد و زکرێکی Doxologie هاوبەش بۆ هەموو ئەوانەی دەیانەوێ ببنە ریزی ئەوان. فلۆبێر رادەیەکی باش لە پێشبینی دووری هەبوو کە "رۆژهەڵاتناس"ی مۆدێرن دواجار دەبێتە کۆپیستێک (لەبەرگرەوەیەک) وەک بووڤار و پێکوشێ، بەڵام، لە سەرەتادا، لە درێژەی کاری رۆژهەڵاتناسی سیلڤێستر دو ساسی و ئەرنست رێنان، هیچ مەترسییەکی لەم جۆرە دەرنەکەوتن.

بە پێی تێزی من دەتوانین لە رووە جەوهەرییەکانی تیۆری و پراکتیکی "رۆژهەڵاتناس"ی مۆدێرن بگەین (کە رۆژهەڵاتناسی ئەمرۆی لێوە دەردێ)، نەک وەک گوزەرێکی لەناکاو بۆ زانینی مەوزوعی لەسەر رۆژهەڵات، بەڵکو وەک کۆمەڵێک ستروکتوری میراتی رابردوو، بە عەلمانیکراو، سەرلەنوێ رێکخراوە و ریفۆرمکراوەوە بە بوارەکانی وەک فیلۆلۆژی، کە ئەمانیش بە نۆرەی خۆیان، بریتی بوون لە جێگرەوەکانی (یان نوسخەکان) ستروکتورالیزمی کریستیانی. خۆرهەڵات لە فۆرمی ئایدیاکان و چەندین تێکستی نوێ بەم ستروکتورانە گونجێنراوە و راهێنراوە. زمانناسان و دۆزەرەوەکانی وەک جۆنز و ئەنکتیل بە دڵنیاییەوە بەشدارییان لە رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن کردووە، بەڵام ئەوەی وایکردووە تایبەتمەندی ئەمەی دوایی (رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن) وەک بوارێک، کۆمەڵێک ئایدیا، کۆمەڵێک گوتار بکەوێتەوە، کاری نەوەی دوای ئەوانە، یان هی دواترە.

ئەگەر ئێمە ئەزموونی ناپۆلیۆن بۆناپارت (1798-1801) وەرگرین وەک جۆرێک لە یەکەمین ئەزموونی ئامادەسازی بۆ رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن، دەتوانین پاڵەوانە پێشەنگەکان بخەینە بەرایی کە بۆ تۆژینەوە ئیسلامییەکان "سیلڤێستر دو ساسی و ئەرنست رێنان و ئێدوارد ویلیەم لان"ن کە وەک بنیاتنەری بوارەکەن، وەک داهێنەری

نەریتێکن، وەک باوکانی دامەزرێنەری برایەتی (یان تەریقەتی) رۆژهەڵاتناسانن. ئەوەی سیلڤیستر دو ساسی و ئەرنست رێنان و ئێدوارد ویلیەم لان کردوویانە، دانانی رۆژهەڵاتناسییە لەسەر زەمینەیەکی زانستی و ئەقڵانی. ئەمەش بەرەو ئەوەی راکێشاون نەک هەر کاری نموونەیی خۆیان داهێنن، بەڵکو وشە و کۆمەڵێک ئایدیاش دابهێنن بە شێوەیەکی غەیرەکەسی، لەلای هەموو ئەوانەش بەکاربهێنرێ کە هیوای ئەوە دەخوازن ببنە رۆژهەڵاتناس. پێشەنگیی ئەوان بۆ رۆژهەڵاتناسی وەبەرهێنانێکی گەورە بوو. هەر ئەم پێشەنگی و دەسپێشخەرییەی ئەوان سەرچاوەی زاراوەسازییەکی زانستی شیاو بوو، تاریکی رەواندەوە و فۆرمێکی تایبەتی رۆشنکردنەوەی بۆ رۆژهەڵات دامەزراند، کەسی "رۆژهەڵاتناس"ی وەک دەستەڵاتێکی ناوەندی بۆ رۆژهەڵات و لەسەر رۆژهەڵات جێگیر کرد، شەرعیەتی دا بە جۆرێکی تایبەتی لە کاری رۆژهەڵاتناس کە یەکانگیرییەکی تایبەتی هەبێ، لەناو جیهانی کولتوور فۆرمێکی لە "تێکستی سەرچاوە" یان وەک سەرچاوە خستە ناو هاتووچۆ کە لێرە بە دواوە بۆ رۆژهەڵات بدوێ و، بە تایبەتی بۆ کاری پێشەنگەکان، بوارێکی لێکۆڵینەوە و ماڵباتێک لە ئایدیای جیاکردەوە، کە ئەوانیش بە نۆرەی خۆیان، بتوانن کۆمەڵەیەک لە توێژەرانی زانستی پێکبهێنن کە هێڵی پەیوەندی نێوانیان و نەریت و خواستەکانیان لە هەمان کات دەبنە بەرایی بوارەکە و تەواوێک لە دەرەوەی ئەوەوە بۆ نرخ و بەهای مەزنیی پێگەیان لەناو خەڵک. لە درێژەی سەدەی نۆزدەم هەرچەند ئۆروپا گرتن و زیانی بۆ رۆژهەڵات زیاتر بوایە ئەوەندە رۆژهەڵاتناسی زیاتر دڵنیایی خەڵکی دەبردەوە. بەڵام ئەگەر ئەم بردنەوەیە بەر زیانێکی رەسەنایەتی بکەوتایە، نابێ ئەمە دووچاری سەرسوڕمانمان بکا، چونکە مۆدەکەی بە جاری بنیاتنانەوە و دووبارەکردنەوە بووە.

دواتیبینی: ئایدیاکان، دامەزراوەکان و کەسایەتییەکانی کۆتایی سەدەی هەژدەم و هی سەدەی نۆزدەم کە لێرە بە دواوە لەبارەیان دەدوێم، بەشێکی گەورە و بنیاتنان و ئامادەکردنێکی سەرەکی پێکدەهێنن لە گەورەترین سەردەمی بەدەستهێنانی خاک، هەرگیز نموونە و هاوتای نەبووبێ. هەر بۆ رۆژی دوایی جەنگی یەکەمی جیهانی، کە پێشتر باسم کردووە، ئۆروپا لەسەدا 85 خاکی گۆی زەمینی کۆلۆنی کردبوو. ئەگەر بە سادەیی بڵێین کە رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن چ نەبووە جگە لە رووەکانی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزم، ئەوا شتێک ناڵێین زۆر نارەزایی تێدابێ. بەڵام هەر گوتن هەموو شتێک نیە، بەڵکو دەبێ بخرێتە ژێر ئامادەکردنێکی شیکارانەی مێژوویی. ئەوەی بەلامەوە سەرنجراکێشە پیشانی بدەم ئەوەیە چۆن رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن، بە جیا لە هوشیاری پێش کۆلۆنیالی دانتێ و دێربێلۆ، بوارێکی پلان بۆ دانراوی کەڵەکەکردن دەگرێتە خۆی. دوور لەوەی هەر تەنیا خەسڵەتێکی رۆشنگەری یان تیۆری بێ، ئەمە پاڵی بە رۆژهەڵاتناسی ناوە بە شێوەیەکی خۆکوژانە خۆی بڵاوبکاتەوە بەرەو کەڵەکەکردنی سیستەمێکی بوونەوەرە مرۆییەکان و خاکەکان بچێ. زیندووکردنەوەی زمانێکی رۆژهەڵاتیی مردوو یان بزربوو، دواجار ئەو مانایە دەدا رۆژهەڵاتێکی مردوو یان پشتگوێخراو زیندوو بکەیتەوە، بەو مانایەش دێ کە وردبوونەوە و دیقەت، زانست و ئەندێشەی بنیاتنانەوە خۆیشیان دەتوانن ئەو رێگەیە ئامادە و ساز بکەن بۆ ئەوەی سوپاکان، ئیدارەکان و بیرۆکراتیەکان، دواتر زەمینەی خۆیان لە رۆژهەڵات دامەزرێنن. بە مانایەکی دی، بەهانەی رۆژهەڵاتناسی هەر تەنیا لە سەرکەوتنەکانیدا نیە لە بوارە رۆشنگەری و هونەرییەکانی، بەڵکو لە کاریگەری و ئەکتیڤیەکەیدایە، لە سوودی، لەو دەستەڵاتەی دواتر دەیبێ. ئەمەش شایانی ئەوەیە لە نزیکەوە بایەخی پێ بدەین

2

سیلڤێستر دو ساسی، ئەرنست رێنان، کارل مارکس

ئەنترۆپۆلۆژی ئەقڵانی،

تاقیگەی فیلۆلۆژی و ئەنجامەکانی

لە ژیانی سیلڤێستر دو ساسی دوو بابەتی گەورە هەبوونە: رەنجی باڵەوانانە و خۆبەختکردن و دڵسۆزی بۆ سوودی پێداگۆژی. لە ساڵی 1757 لە خێزانێکی سەر بە ئایینزای ژانسێنی لە دایکبووە کە بە نەریت کاریان پارێزگاریی بووە. ئەتوان ئیسحاق سیلڤێستر دو ساسی، لە یەکێ لە کڵێساکانی "بەنەدیکتانەکان" وانەی تایبەتی خوێندووە، سەرەتا زمانی عەرەبی و سیریاکی و کلدانی خوێندووە، پاشان زمانی عیبری. بە پلەی یەکەم زمانی عەرەبی دەروازەی رۆژهەڵاتی بۆ کردۆتەوە، چونکە، بە گوێرەی "ژۆزێف رێینۆ"، تەواوی نووسراوە رۆژهەڵاتییەکان بە زمانی عەرەبی نووسراون، ئیتر نووسراوە ئایینی یان غەیرە ئایینییەکان بن، هەرە کۆنەکان و هەرە پڕ لە زانستەکان بەو زمانە نووسراون.(11) ئەگەرچی سیلڤێستر دو ساسی کەسێکی سەڵتەنەتی بوو، کەچی لە ساڵی 1796 بووە یەکەم پرۆفیسۆری زمانی عەرەبی لە "خوێندنگەی زمانە زیندووەکانی رۆژهەڵات" کە تازە دامەزرابوو، ساڵی 1824 بووە بەڕێوەبەری ئەم خوێندنگەیە. ساڵی 1806 وەک پرۆفیسۆر لە "کۆلێژ دو فرانس" بە فەرمی بووە ئەندام، ئەگەرچی هەر لە ساڵی 1805ەوە وەک

ڕۆژهەڵاتناس لە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فرانسا کاری دەکرد. کاری ئەو (ئەگەرچی تا ساڵی 1811 بێ بەرانبەر دەیکرد) لە سەرەتادا بریتی بوو لە وەرگێڕانی بولتەنەکانی "سوپای گەورە" و "مانیفێستی" ساڵی 1806 کە بە هۆی ئەمەوە ناپۆلیۆن دەیوست دنەی "فەناتیزمی موسلمانان بدا و بیانورووژێنێ دژی رووسیای ئۆرتۆدۆکس". بەڵام بۆ ماوەی ساڵانێکی زۆر، سیلڤێستر دو ساسی کۆمەڵێک وەرگێڕی ئامادە و فێرکرد، وەک "تەرجومانی مەشریق یان تەرجومانی خاوەرزەمین" ناسرابوون، لە هەمان کات ئامادەکردن و پێگەیاندنی کۆمەڵێک توێژەری زانستی لەمەڕ ڕۆژهەڵات. کە فرانسییەکان لە ساڵی 1830 جەزایریان داگیرکرد، سیلڤێستر دو ساسی بەیاننامەکانی بۆ جەزایرییەکان وەردەگێڕا، وەک راوێژکارێک لە هەموو بوارێکی تایبەت بە ڕۆژهەڵات بۆ کاروباری دیپلۆماتی لەلایەن وەزیری جەنگ گوێی لێ دەگیرا. لە تەمەنی حەفتا و پێنج ساڵی، جێگەی "داسییێ"ی گرتەوە، وەک سکرتێری هەمیشەیی Académie des Inscriptions (ئەکادیمیای تۆمارەکان) و دەبێتە کۆنزێرڤاتۆری دەستنووس و دەسخەتە ڕۆژهەڵاتییەکانیش لە "کتێبخانەی شاهانە". بە درێژایی ژیانی پڕ لە کار و بێوێنەی، ناوی سیلڤێستر دو ساسی هاوتا لەگەڵ بنیاتنانەوە و ڕیفۆرمی خوێندن (بەتایبەتی لە بواری تۆژینەوەکان لەسەر ڕۆژهەڵات) لە فرانسای دوای شۆڕش.(12) سیلڤێستر دو ساسی ساڵی 1832 نازناوی "کۆنت دو فرانس" لە هەمان کات وەک "کوڤێن" وەردەگرێ.

هەر لەبەرئەوە نیە کە سیلڤێستر دو ساسی یەکەمین سەرۆکی کۆمەڵەی ئاسیایی (دامەزرێنراو لە ساڵی 1822) بووە، ناوی ئەو لە سەرەتای ڕۆژهەڵاتناسی مۆدێرن دێ، بەڵکو بە گشتی لەبەرئەوەیە، پێشنیاری بوونی کۆمەڵێک یان بنچینەیەک لە کۆمەڵێک تێکستی سەرچاوەی پلان بۆ دانراو کردووە، پێشنیاری کردەکی بۆ پێداگۆژی

و دامەزراندنی نەریتێکی پسپۆڕی زانستی کردووە، هەروا بە دامەزرێنەری پەیوەندییەکی ئەکتیڤ دادەنرێ لە نێوان پسپۆڕی زانستی رۆژهەلاتی و بەرژەوەندی خەلک. لە کارەکانی سیلڤێستر دو ساسی، بۆ یەکەمین جار لە ئۆروپا، هەر لە سەردەمی "ئەنجومەنی ڤیەننا"وە، دەبینین پرەنسیپێکی میتۆدۆلۆژی هوشیار لەهەمان کات لەگەڵ بواری پسپۆڕی زانستی لە ئارادایە و بەردەوامە. گرینگ بە هەمان ئاست، سیلڤێستر دو ساسی بەردەوام خۆی وەک کەسێکی پێشەنگ لە پرۆژەی نوێبوونەوەی زانست داناوە. ئەو بە پێشەنگ و دەسپێشخەر دادەنرێ، بەرانبەر بەمەش هوشیار بووە و، ئەوەش کە لە زۆر نزیکەوە پەیوەندی بە تێزە گشتییەکەی ئێمەوە هەبێ، لە نووسینەکانی خۆی بەو شێوەیە پیشاندەدا، وەک ئەوەی کاهینێکی عەلمانی بێ کە رۆژهەلات بۆ خۆی و بۆ خوێندکارەکانی وەک رێباز و بزووتنەوە بێتە بەرچاو و خوێندکارەکانیشی وەک فەقێی ئەو بن. یەکێ لە هاوچەرخەکانی کە پێی سەرسام بووە، "دوک دو برۆگۆلی" بووە، لەبارەی کارەکانی سیلڤێستر دو ساسی دەڵێ هەوڵیدەدا گونجان و ئاشتەوایی لە نێوان شێوازی زانستی و پسپۆڕی مێژووی پیرۆز دروست بکا، ئەو تاقە کەسێک بووە توانای هەبووە ئەو گونجان و ئاشتەواییە لە نێوان "هیوایەکانی لایبنتز لەگەڵ هەوڵ و رەنجەکانی بووسوێ" بێنێتەدی(13). سەرەنجام، هەموو ئەو شتانەی دەینووسین بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ خوێندکارەکانی بووە (لە نموونەی یەکەمین کاری ئەو "پرەنسیپەکانی رێزمانی گشتی" کە لە ساڵی 1799 بلاوبووەتەوە، ئەو خوێندکارە کوڕەکەی خۆی بووە.) ئەم نووسینانەشی وەک شتێکی نوێ پێشکەش نەدەکرد، بەڵکو وەک نوێشکێکی پوختە لە هەموو ئەوانەی پێشتر بە باشترین شێوە نووسراون و گوتراون.

ئەم دوو خەسڵەتە: پێشکەشکردن و سیفەتی فێرکاری بۆ خوێندکارانی لەگەڵ مەبەستی روونی بۆ دووبارەکردنەوە، بە پێداچوونەوە و وەرگرتنی نوێشکێکی پوختە، دوو خاڵی سەرەکین. نووسراوەکانی سیلڤێستر دو ساسی هەردەم تۆنی یان ئاوازی گوتارێکی ئاخاوتنانەی هەیە، پەخشانی ئەو پڕە لە راناوەکانی کەسی یەکەم، دەربڕینی سەر بە دیاریکردنی کەسایەتییەکان، وێڕای ئامادەگییەکی تیۆری. هەتا لە نووسینە سەخت و قووڵەکانیشی (وەک تێبینییە زانستییەکانی لەبارەی سکە ساسانییەکانی سەدەی سێیەم) زیاتر دەنگێک قسە دەکا وەک لەوەی قەڵەمێکە دەنووسێ.

لە یەکەمین دێرەکانی لە پێشکەشکردنی کتێبی "پرەنسیپەکانی رێزمانی گشتی" بۆ کوڕەکەی، تۆنی کارەکەی دەردەکەوێ: "ئەمە بۆ تویە، کوڕی ئازیزم، ئەم کارە بچووکە"، ئەمەش بەو مانایە دێ: بۆت دەنووسم (یان قسەت بۆ دەکەم) چونکە تۆ پێویستیت بە زانینی ئەم شتانە دەبێ و، لەبەرئەوەی بەو شێوەیە لە فۆرمێکدا نین بشێ بەکاربهێنرێ، بۆیە هەر خۆم ئەم کارەم بۆت کردووە. گوتاری راستەوخۆ، سوود، رەنج، ئەقڵانیەتی راستەوخۆ و سوودمەند. چونکە سیلڤێستر دو ساسی لەو بڕوایەدابووە دەتواندرێ هەموو شتێک ماقووڵ و روون بکرێتەوە، هەرچەند ئەو شتە سەخت و تاریک بێ. ئەمەش پێکهاتەیەکە لە سەختی "بووسوێ"، مرۆپەروەری تەجریدی لاییبینتز، لەگەڵ تۆنی رووسۆ، هەمووی لەناو یەک شێواز کۆبوونەوتەوە.

تۆنی سیلڤێستر دو ساسی بریتییە لە دروستکردنی نێوانێکی جیاکردنەوە، جیاکردنەوەی ئەو خۆی لە خەڵک و ئەوانی دی لەناو جیهان، لە شێوەی مامۆستا و خوێندکار لەناو پۆلێک کە فەزایەکی داخراو پێکدەهێنن. بابەتی لێکۆڵینەوە رۆژهەڵاتییەکانی وەک ئەوانەی فیزیک و فەلسەفە یان ئەدەبی کلاسیک نین، بەڵکو وەک بابەتێکی

شاراوە وان، وەک باتنیەت وان، گرینگی بۆ ئەوانە هەیە کە پێشتر ئارەزووی رۆژهەڵاتناسییان هەیە، دەیانەوێ بە باشی بیناسن، بە شێوەیەکی ئۆرگانیزەکراو و، لێرەوەش بوارە پێداگۆژییەکە زیاتر بە دوای کاریگەری دەگەڕێ وەک لە مەیل و سەرنجراکێشان. ئەو کەسەی بە مەبەستی فێرکردن لە خۆی دەردەبڕێ ماتریالەکانی بۆ خوێندکارەکانی پەخش و بڵاو دەکاتەوە، کە رۆڵی بریتییە لە وەرگرتنی ئەوەی پێیان دراوە لە فۆرمی چەندین بابەت کە بە پوختی هەڵبژێردراوە و رێکخراوە. ئینجا لەبەرئەوەی رۆژهەڵات کۆنە و دوورە، مەسەلەی سەرەکی بریتییە لە ژیاندنەوە، زیندووکردنەوە، بینینەوەی ئەوەی بزربووە لە بوارە فراوانەکانی زانین و ناسین. جا لەبەرئەوەی دەوڵەمەندی بێ پایانی رۆژهەڵات (لە شوێن و لە زەمەن و لە کولتوورەکان) ناشێ وەک گشتێک بخرێتە روو، دەبێ ئەم کارە لە رێگەی پارچە یان بەشە هەرە دیار و بەرچاوەکانی بکرێ. بەم جۆرە ئەوەی بە لای سیلڤیستر دو ساسی-یەوە گرینگە، بریتییە لە پێشکەشکردن لە شێوەی ئەنتۆلۆژی، کورتەیەکی هەڵبژێردراو، نوێشکێک، لە شێوەی تابلۆیەک، خستنەڕووی پرەنسیپە گشتییەکان، کە تیایاندا گشتێک کە تا رادەیەک وەک نموونەی کورتەیەکی بەهێز لەبارەی رۆژهەڵات پێشکەش بە خوێندکار دەکرێ. ئەم نموونانە زۆر بەهێزن، ئەمەش لەبەر دوو هۆ: یەکەم: لەبەر ئەوەی ئەو دەستەڵاتەی سیلڤیستر دو ساسی پیشان دەدەن وەک رۆژئاواییەک، بۆ وەرگرتنی ئەوەیە لە رۆژهەڵات کە دوورییەکەی و لاتەریکیەکەی تا ئێستە بە شاراوەیی هێشتوویانەتەوە. دووەم: چونکە ئەم نموونانە لە خۆیاندا (یان لە رۆژهەڵاتناسییەوە پێیان گەیشتووە) دەستەڵاتی سیمیۆتیکین بۆ مانای رۆژهەڵات.

بە گشتی هەموو کارەکانی سیلڤیستر دو ساسی لە هەڵبژاردە پێکهاتوون، بە شێوەیەکی فەرمیانە وێرای توانایەکی لە بن نەهاتوو

فێرکاریانە و ڕوانیندارن و سەر بە ڕوانینی پێداچوونەوەن. بێجگە لە "پرەنسیپەکانی ڕێزمانی گشتی"، کتێبی دیکەشی بە ناوی "هەڵبژاردە عەرەبییەکان" نووسیوە، لە سێ بەرگدا لە نێوان 1806 بۆ 1827 بڵاوبوونەتەوە. کتێبی "هەڵبژاردەیەک لە تێکستە ڕێزمانییە عەرەبییەکان" کە لە ساڵی 1825 بڵاوبۆتەوە، کتێبی "ڕێزمانی عەرەبی" کە لە ساڵی 1810 بڵاوبۆتەوە (بۆ خوێندکارانی لە خوێندنگەی تایبەتی)، چەندین تۆژینەوە لە بارەی عەروزی عەرەبی و ئایینی درووزەکان و کۆمەڵێک کاری دی کورتتر لە بارەی سکەناسی، ناوی کەسایەتییەکان، نەقشەکان (وەک نەقشەکانی تاقی بوستان/و) جیۆگرافی، مێژوو، کێش و پێوانە لە ڕۆژهەلات. کۆمەڵێک وەرگێران و لێکدانەوەی وردی هەیە لەبارەی کتێبی "کلیلە و دمنە" و لە بارەی "مەقاماتی ئەلحەریری". سیلڤێستر دو ساسی بە قەد ئەوەی توانا و وزەی بۆ ئامادەکردن و داڕشتنەوەی نووسراوەکان هەبووە بە قەد ئەمەش وەک یاداشتنووسێک و مێژوونووسێکی زانستی نوێ وزەی خەرج کردووە. شتێک نەبووە لەلای سیلڤێستر دو ساسی هەرچەند کەم بایەخیش بوایە لە بوارەکەی ئەو و نزیک بوایە لەو بایەخی پێنەدابێ، ئەگەرچی نووسینەکانی زیاتر بەلای سادەییدا دەشکێنەوە، بۆ ئەوانەی سەروکاریان بە ڕۆژهەلاتناسییەوە نیە، مەیلێکی پۆزەتیڤیستی بەرتەسکییان هەیە.

کەچی، کاتێ کە ناپۆلیۆن لە ساڵی 1802 "ئەنستیتوی فرانسا" ڕادەسپێرێ بۆ ئامادەکردنی "تابلۆیەکی گشتی" لە بارەی هەڵکەوت و پێشکەوتنەکانی هونەر و زانستەکان هەر لە ساڵی 1789 وە ، سیلڤێستر دو ساسی وەک ئەندامێکی ئێکیپی نووسین هەڵدەبژێردرێ، ئەو لەناو پسپۆڕەکان لە هەموویان زیاتر وردەکار و توندوتۆڵتر بوو، لەناو ئەوانەش کە تاووتوێی کێشە گشتییەکانییان دەکرد، بیر و هزری ئەو لە هەموویان زیاتر بەلای مێژوودا دەشکایەوە. ڕاپۆرتی داسیێ

(که به فەرمی بەم ناوە ناسرابوو) روانینەکانی سیلڤێستر دو ساسی دەخاتە بەرایی و بە هەند وەریان دەگرێ و، کە بەشدارییەکانی ئەو لەم راپۆرتەدا لەبارەی هەڵکەوتی زانستی رۆژهەلاتی بوو. ناونیشانی بابەتەکەی بریتی بوو لە :"تابلۆیەکی مێژوویی لەبارەی پسپۆڕی زانستی فرانسی"، ئەمەش وەک هوشیاریەکی مێژوویی نوێ بوو.(کە پێچەوانەکەی هوشیاری ئاینی بوو). ئەم هوشیارییە مێژووییە هەڵکەوتێکی شانۆیی هەیە: گوایە دەشێ زانست بخرێتە سەر شانۆ، لەوێوە دەتوانرێ بە ئاسانی وەک گشتێک هەمووی ببینرێ. پێشەکییەکەی داسیی، کە ئاراستەی ئیمپراتۆر کراوە بە جوانی ئەم بابەتە پیشان دەدا. ئەم دیمەنە گشتییە ریگەی ئەوەی پێدەدا وەک نیشانەیەک بە ئیمپراتۆر رابگەیەنێ کە شتێکی لەم جۆرە هەرگیز هیچ ئیمپراتۆرێک نەیکردووە یان هەوڵی بۆ نەداوە، واتە:"بە جارێ بە یەک نیگا بینینی جیهانی زانینی مرۆڤایەتی". ئەگەر لە کۆندا پرۆژەیەکی لەم جۆرە وەک تابلۆیەکی مێژوویی بکرابایە " ئەگەر تابلۆی مێژوویی لەم جۆرەمان هەبوایە ئێستە چەندین شاکار پارێزرابوون، کەچی لەناوچوون و بوونە خۆراکی نەزانین! ئەگەر لەبەر دەست بوونایە دەمانتوانی لەناو هەموو سەردەمەکان و لە هەموو وەختێک هاتووچۆ بکەین". داسیی هێشتا دەڵێ کە ئەزموونی میسر کارەکەی ئاسان کرد، بەم جۆرە کۆمەڵێک سەفەر "بوونە هۆی بەشداری لە فراوانکردنی چێوە و رووبەری زانینە جیۆگرافییەکانمان".(14)

"تابلۆی مێژوویی" کارێکی گرینگە بۆ تێگەیشتن لە هەنگاوی یەکەمی رۆژهەلاتناسی، چونکە وادەکا فۆرمی زانینی رۆژهەلاتناسی و خەسڵەتە تایبەتەکانی بناسین، باس لە پەیوەندی "رۆژهەلاتناس"یش دەکا بە بابەتەکەی. لەو پەڕانەی کە سیلڤێستر دو ساسی لەبارەی رۆژهەلاتناسی لێی نووسیون، (وەک چۆن لە تەواوی نووسینەکانیشیدا هاتووە)، باس لە کاری خۆی دەکا، وەک ئەوەی

بارستەیەکی زۆر لە ماتریالێکی تاریکی "دۆزیبێتەوە، پێویستی بە نوێکردنەوە و رزگارکردن هەبێ". بۆ کام مەبەست؟ بۆ "پێشکەش" کردنی بە خوێندکارەکانی. چونکە، وەک هەموو خوێندەوارێکی سەردەمی خۆی، سیلڤێستر دو ساسی پێیوابوو هەر کارێکی پسپۆڕی زانستی ئیزافەیەکی پۆزەتیڤە بۆ سەر ساختمانێک کە هەموو زاناکان تێدا بەشداری دەکەن لە بنیاتنانی. زانین، بە شێوەیەکی سەرەکی واتە: بەدیارخستنی ماتریالێک بە زەین و بینین و، بابەتی تابلۆیەکیش بریتییە لە دروستکردنی جۆرێک لە ساختمانی"پانۆپتیکۆن Panopticon" لە شێوە و شێوازی "بێنتام". بواری پسپۆڕی زانستی تەکنیکیکی تایبەتی دەستەڵاتە: وادەکا بەکارهێنەرەکەی و (خوێندکارەکانیشی) ئامێر و زانین ببەنەوە کە (ئەگەر ئەو کەسە مێژوونووس بێ) تا ئێستە بزربووبوون. (15) راستە وشەی دەستەڵات و بەدەستهێنانی پسپۆڕی تایبەتی پەیوەندی تەواویان بە ناووبانگی سیلڤێستر دو ساسییەوە هەیە وەک پێشەنگێکی رۆژهەڵاتناسی. پاڵەوانیی سیلڤێستر دو ساسی وەک توێژەرێکی زانستی بریتی بووە لە رووبوڕووبونەوەی سەختی و گرانییە ئەستەمەکان، ئەویش وەسیلەی ئەوەی هەبوو بوارێک پێشکەش بە خوێندکارەکانی بکا کە پێشتر نەبووە. دوک دو برۆگلی دەڵێ: چەندان کتێبی نووسی، چەندین کۆنسێپتی داهێنا و چەندین نموونەی پێشکەش کردن. ئەنجام: بەرهەمهێنانی ماتریالەکان لەبارەی رۆژهەڵات، مێتۆد بۆ توژینەوە لە بارەیان و نموونە هێنانەوە کە رۆژهەڵاتییەکان خۆشیان نەیان بووە.

بەراوردکردنی کاری سیلڤێستر دو ساسی بە رەنج و کۆششی هێلینیستێک (پسپۆڕ لە یۆنانی پێش زایین/و) یان بە هی لاتینیستێک (زمانی ئیمپراتۆری رۆمانی/و) کە بەیەکەوە لەناو تیپی ئەنستیتوی فرانسا کاریان دەکرد، ئەوەی سیلڤێستر دو ساسی ترسناک دێتە

بەرچاو. ئەوان تێکست و پەیماننامە و قوتابخانەیان لەبەر دەست بوو، هەرچی ئەو بوو، سیلڤێستر دو ساسی هیچ شتێکی لەم جۆرەی نەبوو، سەرەنجام دەبوایە دروستیان بکا. دینامیکی لە دەستچوونی رەسەنایەتی و قازانجی دوایی لەناو ئەوەی سیلڤێستر دو ساسی دەینووسین لێی ببووە سەرشێتییەک، لەم رووەشەوە وەبەرهێنانەکەی بەڕاستیی قورس بوو. وەک هاوکارەکانی لە بواری دیکە، لەو باوەڕەدابوو کە زانین واتە بینین بە شێوەیەکی "پانۆپتیکی Panoptic " واتە بە شێوەیەکی سەرتاپاگیری، بەڵام ئەو وەک هاوکارەکانی هەر تەنیا کاری ناسینەوەی زانین نەبووە، بەڵکو ئەو دەبوایە کۆدەکان هەڵێنێ، شیکاری بکا، ئەوەش کە لە هەموو شتێک سەختتر بوو، دەبوایە بیخاتە بەردەستی هەموو کەسێک. سیلڤێستر دو ساسی لە بەرهەمهێنانی بوارێکی تەواودا سەرکەوتووبوو. وەک ئۆروپییەک، بەناو ئەرشیڤە رۆژهەڵاتییەکان دەکەوت و دەگەڕا، توانیشی ئەمە بکا بێ ئەوەی لە فرانسا بچێتە دەرەوە. ئەو تێکستانەی جیای دەکردنەوە، دواتر دەهاتەوە سەریان، "چاکی دەکردن" پاشان تێبینی بۆ دەنووسین، کۆدی بۆ دادەنا، رێکی دەخستن، بێگومان وێڕای لێکدانەوە. پاشان، لەگەڵ تێپەڕینی وەخت، رۆژهەڵات خۆی گرینگییەکی ئەوتۆی نەدەما لەچاو ئەوەی رۆژهەڵاتناس دەیکرد، بەم جۆرە، کە رۆژهەڵات رادەکێشرایە ناو پێگەی گوتاری داخراو لەناو تابلۆیەکی پێداگۆژی، رۆژهەڵاتی رۆژهەڵاتناس رەونەقێکی ئەوتۆی نەدەما بچێتە ناو واقیع.

بێگومان سیلڤێستر دو ساسی گەلێک زۆر زیرەک بووە روانین و کارە پراکتیکییەکانی وا بەجێهێڵێ هیچ پشتگیرییەکی تیۆرییان نەبێ. پێش هەموو شتێک، هەردەم بە روونی ئەوەی پیشان داوە کە رۆژهەڵات خۆی توانای ئەوەی نەبووە بتوانێ خۆی بەرانبەر بە هێدمەی چەشە و زیرەکی و ئارامی ئۆروپییەک راگرێ. سیلڤێستر دو

ساسی بەرگری لە سوود و بەرژەوەندی شتانێک دەکا وەک شیعری عەرەبی، بەڵام ئەوەی دەیڵێ، لە راستیدا ئەوەیە، کە شیعری عەرەبی پێویستی بەوەیە بە شێوەیەکی گونجاو و دروست لەلایەن رۆژهەڵاتناس بگۆڕدرێ پێش ئەوەی بتوانرێ نرخی بزانرێ و چەشەی لێ وەربگیرێ. هۆکاری ئەمەش بە پان و پۆڕی بۆ کێشەیەکی ئێپیستیمۆلۆژی دەگەڕێتەوە، بەڵام بەهانە بە خۆدانێکیشی تیایە بۆ رۆژهەڵاتناس. شیعری عەرەبی لەلایەن گەلێکەوە بەرهەم هێنراوە تەواو بێگانەیە (بۆ ئۆروپییەکان)، لەناو هەڵومەرجێکی کەشناسی و کۆمەڵایەتی و مێژوویی گەلێک زۆر جیاواز لەوەی ئۆروپییەک بتوانێ بیناسێ بەرهەم هێنراوە، بێجگە لەمەش، ئەم شیعرە، "خۆراکی خۆی لە کۆمەڵێک را و بۆچوون، حوکمدانی پێشوەخت، باوەڕەکان، ئەفسوونەکان وەردەگرت کە بۆ ئێمە سەختە زانین و ناسینی لێ دەربێنین ئەگەر بە لێکۆڵینەوەی درێژ و بە ئازار نەبێ". هەتا ئەگەر خۆمان بخەینە ژێر باری توندوتۆڵی زانیاری پسپۆڕێکی زانستی، بەشێکی گەورە لە وەسفەکان، لەناو ئەم شیعرە، ناگاتە دەستی هەموو ئۆروپییەک "کە ئەوان گەیشتوونەتە پلەیەکی بەرزی شارستانی". لەگەڵ ئەمەش، ئەوەی دەیتوانین لێی وەرگرین نرخ و بەهایەکی مەزنی بۆ ئێمەی ئۆروپی هەیە، کە بەوە راهاتووین خەسڵەتە دەرەکییەکان و چالاکی جەستەیی و پەیوەندییەکانمان لەگەڵ سروشت بشارینەوە، بەم جۆرە دەبینین، رۆژهەڵاتناس سوودی زۆرە بۆ ئەوەی ئەزموونێکی زۆری نەناسراو بخاتە بەردەستی هاوولاتییەکانی، ئەوەی کە هێشتا نرخ و بەهاشی زۆرترە، جۆرێکە لە ئەدەب بتوانێ یارمەتیمان بدا لە شیعری "بە راستی ئیلاهیانە"ی عیبری بگەین. (17)

بەم شێوەیە، ئەگەر راستە رۆژهەڵاتناس پێویستە چونکە هەندێ مرواری بە سوود لە قووڵایی دووری رۆژهەڵات راودەکا، چونکە

ناتوانین رۆژهەڵات بناسین بێ رامان و بیرکردنەوەی رۆژهەڵاتناس، ئەوەش راستە پێویست بەوە ناکا نووسراوە رۆژهەڵاتییەکان وەک گشت و بە تەواوی وەرگرین. ئەمەیە پێشەکی سیلڤێستر دو ساسی بۆ "تیۆری پارچەپارچەییەکەی Théorie des frgments"، کە هەردەم وەک نیگەرانییەکی ئاشنا بووە بۆ رۆمانتیکەکان. نەک هەر تەنیا بەرهەمە ئەدەبییە رۆژهەڵاتییەکان بە شێوەیەکی سەرەکی بێگانەن بۆ ئۆروپییەکان، بەڵکو بێجگە لەمەش "سوودێکی ئەوتۆی تێدانییە و وێرای چەشە و رەخنەیەکی ئەوتۆ نەنووسراوە و تەنیا شایەنی ئەوەیە بەشێکی لێ بڵاوبکرێتەوە".(18) کەواتە لە رۆژهەڵاتناس داواکراوە رۆژهەڵات لە شێوەی زنجیرە پارچەپارچەیەکی نوێنەرایەتیکار "پێشکەش" بکا، پارچەپارچەی بڵاوکراوەوە، پارچەچارچەی شیکاریکراو، پارچەپارچە وێرای تێبینی و نۆت، دەورەدراو هێشتا بە پارچەپارچەی دی. بۆ ئەم جۆرە پێشکەشکردنە، پێویستیمان بە ژانرێکی تایبەتی دەبێ وەک: هەڵبژاردە chrestomathies، (منتخبات) سەرەنجام لێرەوەیە لە حاڵەتی سیلڤێستر دو ساسی، ئەم هەڵبژاردە و هەڵبژاردنەکان بە شێوەیەکی زیاتر راستەوخۆ بە قازانج بۆ بەکارهێنان و بەرژەوەندی رۆژهەڵاتناسی بەکاردەهێنرێ. بەناووبانگترین کاری سیلڤێستر دو ساسی، کتێبە سێ بەرگییەکەیەتی بە ناوی "هەڵبژاردە عەرەبییەکان"، کە دروستتر هەر لە سەرەتاوە بە دوو دێری سەروادار دەست پێدەکا: "کتاب الانیس المفید، للطالب المستفید، وجامع الشذور، من منظوم و منثور". (کتێبی هاوەڵی بە سوود بۆ قوتابی سوودمەند، کۆمەڵە دانە مروارییەکان "واتە پارچە پارچە" لە شیعر و پەخشان).

هەڵبژاردەکانی سیلڤێستر دو ساسی بە شێوەیەکی گەلێ فراوان لە ئۆروپا لەلایەن کۆمەڵێک نەوە لە قوتابیان سوودی لێ وەرگیراوە. ئەگەرچی ناوەڕۆکی کارەکانی لافی ئەوە لێدەدەن تایبەتمەند بێ، بەڵام

سانسۆری ڕۆژهەڵات لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان دادەپۆشن و دەشارنەوە. بێجگە لەمەش، تەرتیبی ناوەڕۆک، ڕێکخستنی بەشەکان، بژاردەی (اختیار) پارچەپارچەکان، هەرگیز نهێنییەکانی خۆیان پیشان نادەن، وادێنە بەرچاو، ئەگەر پارچەپارچەکان لەبەر گرینگییان یان لەبەر گەشەسەندنی یەک لە دوای یەکیان یان لەبەر چڵۆنایەتی ئیستێتیکییان هەڵنەبژێردرابن (کە ئەمە حاڵەتی پارچەپارچەکانی سیلڤێستر دو ساسی نیە) دەبێ بەلای کەمی هەندێ سروشتی ڕۆژهەڵاتی یان پێویستییەکی نوێنەرایەتیکراو بگرنە خۆیان. بەڵام ئەمەش هەرگیز ناوترێ. فەرموو سیلڤێستر دو ساسی چی دەڵێ: "بابەتی سەرەکی کە لە دانانی ئەم هەڵبژاردەیە کە پێشنیارم کردووە بە مەبەستی ئەوە بووە دەستاوێژێک (وەسیلەیەک) لەبەر دەست بێ بۆ قوتابیانی "خوێندنگەی شاهانەی تایبەت بە زمانە زیندووەکانی ڕۆژهەڵات" بۆ خۆڕاهێنان لەسەر جۆرێکی زۆر لە داڕشتنی عەرەبی، بێ ئەوەی ناچار بن دەست بۆ کۆمەڵێک سەرچاوەی دی ببەن کە بەدەستهێنانیان سەختە و خەرجییەکی زۆری دەوێ". لەگەڵ وەخت تێپەڕین، خوێنەر ڕەنجی ڕۆژهەڵاتناس لەیاد دەکا و، پێیوایە ئەو ڕۆژهەڵاتەی بنیاتنراوەتەوە کە بە مانای هەڵبژاردە دێ، ڕۆژهەڵات خۆیەتی و تەواو. ستروکتوری مەوزوعی (ناولێنان و ناساندنی ڕۆژهەڵات) و بەستروکتورکردنەوەی زاتی (واتە نوێنەرایەتیکردنی ڕۆژهەڵات لەلایەن ڕۆژهەڵاتناس) لەناوەوە جێگۆڕکێ دەکەن. بەم جۆرە ڕۆژهەڵات بە ئەقڵانییەتی ڕۆژهەڵاتناس دادەپۆشرێ، پرەنسیپەکانی ئەوەی دوایی دەخرێنە سەر ئەوەی بەرایی. ئەمەش واتە ڕۆژهەڵات دوور بووە، دەخرێتەوە بەردەستی هەمووان، ڕۆژهەڵات بەرژەوەندییەکی نەبووە خۆی پێ ڕاگرێ، لێرەوە سوودێکی پێداگۆژی وەردەگرێ. ڕۆژهەڵات بزر بووبوو، ئێستە دۆزراوەتەوە، ئەگەر لەم پرۆسەیەدا هەندێ پارچەشمان لێ لەناوبردبێ. هەڵبژاردەکانی سیلڤێستر دو ساسی هەر تەنیا

تەواوکەرێک نین بۆ رۆژهەڵات، بەڵکو وەک ئامادەگییەکی رۆژهەڵاتە پێشکەش بە رۆژئاوای دەکا.(19) کارەکانی سیلڤێستر دو ساسی رێسایەک بۆ رۆژهەڵات دادەنێن، لەم رێسایانەش رێسایەکی دی لە شێوەی بابەتە تێکستییەکان دەردێ کە لە نەوەیەکەوە دەگوازرێنەوە بۆ نەویەکی دی.

میراتی زیندووی سیلڤێستر دو ساسی لەسەر خوێندکارەکانی سەرنجڕاکێش بووە. زۆربەی عەرەبیزانە ئۆروپییەکانی سەدەی نۆزدەم دەستەڵاتی رۆشنگەری خۆیان بۆ ئەو دەگەڕێننەوە. زانینگەکان، ئەکادیمیاکانی فرانسا، ئیسپانیا، نۆرڤێژ، سوێد، دانمارک، بە تایبەتیش ئەلمانیا، پڕبوون لە قوتابیان کە لەسەر رێبازی ئەو رۆیشتبوون و بە تایبەتیش بە کاریگەری تابلۆ هەڵبژاردەکانی کە کارەکانی بە گشتی پێشکەشیان دەکرد.(20) وەک هەموو کەلەپوورێکی رۆشنگەری، دەوڵەمەندی و کەمبوونەوەی بایەخدان بە کارەکانی بە یەک ئاست گوازراونەتەوە. رەسەنایەتی ژێنیالۆژی سیلڤێستر دو ساسی لەسەر ئەوە بەندە کە تاووتوێی لەگەڵ رۆژهەڵات وەک شتێک بووە بنیات بنرێتەوە، نەک هەر لەبەرئەمە، بەڵکو لەبەرئەوە و سەرەڕای ئەوەش رۆژهەڵاتی مۆدێرن ئامادەگییەکی نارێک و سرکی هەبووە. سیلڤێستر دو ساسی عەرەب لەناو رۆژهەڵات "دادەنێ"، رۆژهەڵات خۆیشی لەناو تابلۆ گشتییەکانی زانستی مۆدێرن دادەنێ. کەواتە رۆژهەڵاتناسی دەبێتە بەشێک لە پسپۆڕی باڵای زانستی ئۆروپی، بەڵام ماتریالەکانی دەبێ سەرلەنوێ دابهێنرێنەوە لەلایەن رۆژهەڵاتناس پێش ئەوەی بە بن تاق و کەوانەکانی دانیشگا تێپەڕێ لە تەنیشت تۆژینەوە لاتینی و یۆنانییەکان. هەموو رۆژهەڵاتناسێک رۆژهەڵاتی خۆی بە پێی رێسا ئێپیستیمۆلۆژییە بنچینەییەکانی زیان و قازانج دادەهێنێ کە سەرەتا لەلایەن سیلڤێستر دو ساسی پێشکەش کراون و پەیڕەو کراون.

هەروەکو چۆن سیلڤێستر دو ساسی باوکی رۆژهەلاتناسییە، لە هەمان کات یەکەمین قوربانیشە، چونکە، رۆژهەلاتناسەکانی دوای ئەو بە وەرگێرانی تێکستەکان، پارچەپارچەکان، نوێشکێک لە تێکستە نوێیەکانیان بە تەواوی جێگەی کارەکانی 'سیلڤێستر دو ساسی'یان گرتەوە، هەڵبەت لە رێگەی دانانی رۆژهەلاتی بنیاتنراوەی تایبەت بە خۆیان لە جێگەی ئەو. هەر هیچ نەبێ ئەو پرۆسیسەی کە سیلڤیستر دو ساسی خستییەگەڕ بەردەوام دەبێ تا ئەو کاتەی کە فیلۆلۆژی بە تایبەتی، هێز و توانایەکی پلان بۆ دانراو و دامەزراوەیی وەردەگرێ کە سیلڤێستر دو ساسی هەرگیز بەکاری نەهێنابوو. ئەمەش، کاری ئەرنست رێنانە: ئەرنست رێنان رۆژهەلات تێکەڵ بە بوارە بەراوردکارییە زۆر تازەکان دەکا کە فیلۆلۆژی تیایاندا یەکێ لە بوارە هەرە سەرنجراکێشەکانیانە.

جیاوازی سیلڤێستر دو ساسی لەگەڵ رێنان وەک ئەو جیاوازیە وایە کە لە نێوان پێشەنگی و بەردەوامیدا هەیە. سیلڤێستر دو ساسی داهێنەرە، کارەکانی نوێنەرایەتی سەرهەڵدانی بوارێک دەکەن و ستاتوەکەی وەک بوارێکی زانستی سەدەی نۆزدەمە کە رەگەکانی دەگەڕێنەوە بۆ ناو رۆمانتیزمی شۆڕشگێری. رێنان لە نەوەی دووەمی رۆژهەلاتناسییە: کۆششی رێنان بەهێزکردنی گوتاری فەرمی رۆژهەلاتناسی بوو، بە سیستەماتیکیکردنی مەزندەکانی بوو، بە جێگیرکردنی دامەزراوە رۆشنگەری و ئیدارییەکانی بوو. سیلڤێستر دو ساسی بە هەوڵی تاکەکەسی خۆی چووە ناو بوارێک وەک دەسپێشخەر و زیندووکەرەوەی ستروکتورەکانی. هەرچی رێنانە، ئەو رۆژهەلاتناسی لەگەڵ فیلۆلۆژی گونجاندووە، هەردووکیشی خستۆتە ناو کولتووری زانستی سەردەمەکەی خۆی، کە لەسەر ئاستی رۆشنگەری بەردەوامییان بە ستروکتورەکانی رۆژهەلاتناسی داوە و وای لێ کردوون دیارتربن.

رێنان خۆی نه به سەرتاپاگیری رەسەنه نه به رەهاییش نارەسەن و لاتەریکه. کەواته، ئەگەر وەک هێزێکی کولتووری یان وەک رۆژهەلاتناسێکی گرینگی دابنێین، ناتوانین به سادەیی بچووکی بکەینەوه نه له کەسایەتی خۆی نه له هەموو ئایدیا مێتۆدییەکانی که ئەو باوەڕی پێیان بوو. باشتر له رێنان وەک هێزێک دەگەین که پێکهاتەکانی لەلایەن کەسانی پێشەنگی وەک سیلڤێستر دو ساسی ئامادەکرابێ، بەڵام کارەکانی ئەوانی گۆڕیبێ بۆ جۆرێک له تێکستی سەرچاوه که خۆی خستوونیەڕوو و جارێکی دی خراوتەوەڕوو، هەمیشه بوونەتەوه سەرچاوه بۆ خۆی. به کورتی، رێنان کەسایەتییەکه دەبێ وەک تایپێک له پراکتیکی کولتووری و رۆشنگەری لێی بڕوانین، وەک شێوازێک که تێیدا دڵنیاییه رۆژهەلاتناسییەکان پیشان دەدا له ناوەوەی ئەوەی میشێل فوکۆ پێی دەڵێ "ئەرشیڤی سەردەمەکەی؟" (21).

ئەوەی حسێبی بۆ دەکرێ، هەر ئەو شتانه نین که رێنان گوتوویەتی، بەڵکو شێوازی گوتنیانه، ئەو شتانەی هەڵیبژاردوون، له چوارچێوەی رەگ و ریشه و چۆنیەتی دروست بوونیان، پاشان کردنیان به بابەتی تۆژینەوەکانی، چی لەگەڵ چی گونجاندووه،...هتد. ئەوسا دەتوانین باسی پەیوەندییەکانی رێنان بکەین لەگەڵ بابەتی رۆژهەلاتی خۆی، باس له پەیوەندی ئەو بکەین لەگەڵ سەردەمەکەی، خوێنەرەکانی، هەتا لەگەڵ کاری خۆیشی، بێ ئەوەی پەنا بۆ ئەو دارشتنانه ببەین که به شێوەیەکی شاراوه پشت به جێگیرییەکی ئۆنتۆلۆژی دەبەستن (بۆ نموونه zeitgeist گیانی سەردەم، مێژووی ئایدیاکان، "دانەر یان نووسەرێک و سەردەمەکەی")، جیا لەمه، له توانامانداا هەیه رێنان وەک نووسەرێک بخوێنینەوه که شتێک دەکا مایەی وەسفکردن بێ، لەجێیەکی دیاریکراو له رووی زەمەنی و کولتووری و شوێنەوه (وەک سەرەتایەکیش ئەگەر له روانگەی

ئەرشیڤەوە بۆی بڕوانین)، بۆ خوێنەران و، ئەوەش کە بایەخی کەمتر نیە، بۆ بەردەوامیدان بە پێگەی تایبەتی خۆی لەناو ڕۆژهەڵاتناسی سەردەمەکەی خۆی.

ڕینان لە ڕێگەی فیلۆلۆژییەوە هاتۆتە ناو ڕۆژهەڵاتناسی و، دەوڵەمەندیی باڵا و شکۆمەندیی ئەم بوارەش بوون کە خەسڵەتە تەکنیکییە سەرەکییەکانی بە ڕۆژهەڵاتناسی بەخشی. هەرکەسێ خەیاڵی بۆ ئەوە بچێ کە فیلۆلۆژی وەک بوارێکی تۆژینەوەیە لە وشە گران و بێ بەرهەمەکان، وێڕای سەرسامی دەبینێ کە "فرێدێریک نیچ" لەگەڵ ئەقڵە هەرە مەزنەکانی سەدەی نۆزدەم خۆی بە فیلۆلۆگ یان فیلۆلۆژیناس دادەنێ، بەڵام دووچاری سەرسامی نابێ ئەگەر "لوی لامبێرت"ی بەلزاک بە بیری خۆیدا بێنێتەوە:

(دەبێ ئەو کتێبە چەند جوان بێ کە لە بارەی ژیان و ئەڤانتورەکانی وشەیەک دەینووسین؟ بێگومان وشە چەندان هەست و ڕوانین و ڕووداوی بینیووە کە بە کاری هێناون، بە پێی شوێنەکان ئایدیای نوێی بەئاگاهێناوە، بەڵام ئەمە هێشتا مەزنتر نیە لە ڕوانگەی گیان و جەستە و جووڵەدا سەرنجی بدەینێ.) (22)

ئینجا ئەو کاتیگۆرییە چیە کە پاشان "نیچ" دەپرسێ و ئەو خۆی و ڤاگنەر و شۆپنهاوەر و لیۆپاردی، هەموویان وەک فەیلەسوف تێیدەگەن؟ پێدەچێ ئەم زاراوەیە لە یەک کاتدا بەهرە و مەزندەیەکی ناوێزەی هەبێ بۆ زمان و بتوانین پێی، کارێک داهێنین کە گۆکردنی هێزێکی ئێستێتیکی و مێژوویی هەبێ. ئەگەرچی پیشەی فیلۆلۆگ یان فیلۆلۆژیناس لە ساڵی 1777 سەریهەڵداوە، کە "ف. ئا. وۆلف" بۆ خۆی وشەی "خوێندکاری فیلۆ"ی داهێنا، لەگەڵ ئەمەش دەبینین "نیچ" زەحمەتی دەداتە خۆی بۆ ئەوەی پیشانی بدا کە ئەوانەی پیشەیان تۆژینەوەیە لە کارە کلاسیکییەکانی یۆنانی و لاتینی، بەلای زۆری

بێتوانان لە بواری خۆیان بگەن:"هەرگیز ناگەنە رەگ و ڕیشەکانی بابەت: هەرگیز وەک کێشەیەک باس لە فیلۆلۆژی ناکەن. "چونکە زۆر بە سادەیی" وەک زانین و ناسینی جیهانێکی کۆن، بێگومان فیلۆلۆژی ناتوانێ بە نەمریی درێژە بە خۆی بدا، ماتریالەکانی هەڵبەت لە بن دێن.(23) ئەمەیە ئەو کۆمەڵە فیلۆلۆگانە کە ناتوانن تێی بگەن.

بەڵام ئەوەی چەند گیانێکی تایبەتمەند جیادەکاتەوە کە "نیچ" پێیوایە شایەنی پەسن و ستایشن (هەڵبەت بێ هیچ تەمومژییەک و بەو شێوە رووکەشیەی من لێرە باسی دەکەم)، قووڵی پەیوەندییانەوەیە بە مۆدێرنیتێوە، ئەم پەیوەندییە قووڵەش ئەنجامی پراکتیکی ئەوانە بۆ فیلۆلۆژی.

فیلۆلۆژی هەموو شتێک بە پرۆبلێماتیک (بەگرفتکردن/اشکالیە) دەکا: بەگرفتکردنی خۆیشی، ئەوانەش کە پراکتیکی دەکەن، بە سەردەمی ئەمرۆشەوە. فیلۆلۆژی بەرجەستەی مەرجێکی تایبەتی مرۆی نوێ و مرۆی ئۆروپی دەکا، چونکە هیچ یەکێک لەم دوو کاتیگۆرییە مانای راستەقینەیان نابێ ئەگەر نەخرێنە ناو پەیوەندی لەگەڵ کولتوورێکی دی یان سەردەمێکی کۆنتر. "نیچ" فیلۆلۆژی بەو شێوەیەش دەبینێ وەک شتێک "لەدایکبووبێ"، دروستکرابێ، بەو شێوەیەی ڤیکۆ بۆی دەچێ: وەک نیشانەی پرۆژەیەکی مرۆیی، شتێکی داهێنراو وەک کاتیگۆری دۆزینەوەیەکی مرۆیی، خۆدۆزینەوە و رەسەنایەتی. فیلۆلۆژی شێوازێکە بۆ خۆدابڕاندن، وەک چۆن هونەرمەندە گەورەکان دەیکەن، لەگەڵ سەردەمی خۆیان و رابردووی نزیکیان، لە راستیدا بە شێوەیەکی دژیەک و ناکۆک لە رێگەی ئەم شێوازەوە مۆدێرنیتێ خۆی دیاری دەکا.

لە نێوان "فریدێریک ئۆگوست وۆلف"ی سالی 1777 و "فریدێریک نیچ"ی ساڵی 1875 ئەرنست رێنان هەیە: رێنان فیلۆلۆژناسێکی

ڕۆژهەڵاتناس بوو، پیاوێکیش بوو خاوەن هەستێکی گرێچن بوو لەبارەی شێوازی تێکەڵبوون و لێکڕەتبوونی فیلۆلۆژی و کولتووری مۆدێرن. لە کتێبی "ئایندەی زانست" کە لە ساڵی 1848 نووسراوە بەڵام لە ساڵی 1890 بڵاوبووەتەوە، بە بایەخەوە دەنووسێ: "دامەزرێنەرانی ئەقڵی نوێ فیلۆلۆژناسەکانن". "ئەو مەبەستی لە ئەقڵی نوێ راسیۆنالیزمە (ئەقڵانیەت)، رەخنەیە، لیبرالیزمە، ئەمانە لە هەمان ئەو رۆژە لەگەڵ فیلۆلۆژی دامەزراون". فیلۆلۆژی بوارێکی بەراوردکارییشە: فیلۆلۆژی یەکێ لەو باڵادەستیانەشە کە مۆدێرنەکان بە مافی خۆیانی دەزانن لەسەر کۆنەکان هەیانبێ. "شۆڕشە هەرە گرینگەکانی فیکر راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ لەلایەن ئەو کەسانەوە بەرپاکراون کە دەتوانین ناویان لێ بنێین ئەدیبان یان فیلۆلۆژناسەکان". "رۆڵی فیلۆلۆژی لەناو کولتووری مۆدێرن"، کە رێنان بە کولتووری فیلۆلۆژیانە ناوی دێنێ، هاورێکە لەگەڵ زانستە فیزیاییەکان، (...) لە جێگەی ئەندێشە فەنتاستیکییەکان خەونە سەرەتاییەکان بۆ روانین و نیگا سازگارەکانی چاخی زانستی دانێ". "بەم جۆرە، هەموو سوپەرناتورالیزمێک دوا تیری بکوژی فیلۆلۆژی بەردەکەوێ".

(بەڵام روانین و نیگا گشتییەکان و رەخنە، بریتییە لە لێکەڕانێکی گەردوونی، هەست دەکەم، ئەگەر من خۆم دە ژیانی مرۆییم هەبوایە هەموویم بە تەریبی لە پاڵ یەکتری ببایەتەسەر، بە ئامانجی گەڕان و پشکنین و دۆزینەوەی هەموو جیهان، من خۆم لە ناوەڕاست بدۆزیبایەوە، بۆنی هەموو شتێکم بکردایە، حوکمم لەسەر هەموو شتێک بدایە، هەموو شتێکم بەراورد بکردبایە، شتەکانم بگونجاندبایە، هەڵێنجانم بکردایە، ئەوسا دەگەیشتمە سیستەمی شتەکان.(...) کارکردن لەناو فەلسەفە، واتە زانینی شتەکان، واتە، وەک چۆن "کوڤیێ" بە جوانی دەیڵێ: "فێرکردنی جیهان لە رێگەی induction

تیۆرییەوە". وەک "کانت" لەو بڕوایەدام کە هەموو بەڵگەهێنانەوەیەکی تەواو فیکری نرخی لە بەڵگەهێنانەوەیەکی ماتماتیکی زیاتر نیە و، هێچمان فێرناکا لەبارەی ئەو واقیعەی تێیدا دەژین. فیلۆلۆژی "زانستی دروستی" شتەکانی ئەقڵە. فیلۆلۆژی بۆ زانستە مرۆییەکان وەک فیزیا و کیمیا وان بۆ زانستی فەلسەفەی تایبەت بە جەستەکان). (24)

کەمێک دواتر دەگەڕێمەوە سەر روانینەکەی "کوڤیێ" کە لەسەرەوەدا هاتووە، بە هەمان شێوە بۆ سەرچاوەکانی لەبارەی زانستە سروشتییەکان کە هەردەم رێنان ئاماژەیان پێدەدا. بۆ ئێستە، دەبێ تێبینی ئەوە بکەین کە تەواوی بەشی سەرەکی کتێبی" ئایندەی زانست" وێڕای ستاییشەوە تایبەتە بە ناساندن و پێناسەی فیلۆلۆژی، کە زانستێکە رێنان پێیوایە "بریتییە لە هەموو بەشەکانی زانین، ئەوانەی لە هەمووان سەختترە ئامانج و یەکێتییەکەی بگیرێ" و، لە هەموو بوارێک زیاتر وردەکارترە. رێنان لە ئیلهام و خولیای خۆی دەیەوێ فیلۆلۆژی بکاتە زانستێکی راستەقینەی زانستە مرۆییەکان، بە روونی خۆی دەداتە پاڵ ڤیکۆ، هێردەر، وۆلف و مۆنتێسکیو، ئەو فیلۆلۆژیناسانەش کە تا رادەیەک هاوچەرخی خۆی بوون وەک: ویلیەم ڤۆن هومبۆلت، بۆپ و رۆژهەڵاتناسی گەورە "ئۆژێن بورنووف" (کە کتێبەکەشی پێشکەش بەو کردووە). رێنان فیلۆلۆژی لە ناوەندی ئەوە دادەنێ کە هەردەم وەک سەرچاوە بۆی دەگەڕێتەوە و ناوی لێ دەنێ "رێڕەوی زانست"، کتێبەکە خۆیشی وەک مانیفێستێکی رێبازی پێشکەوتنی مرۆییە، ئەگەر سەرنج لە ناونیشانی دووەمیشی بدەین کە نووسیویەتی (هزر و بیری ساڵی 1848) مایەی پلار و تەوسێکیشە، بە هەمان شێوە وەک کتێبی دیکەی ساڵی 1848 وەک "بووڤار و پێکوشێ" و "18ی برومێری لوی بۆناپارت". کەواتە دەتوانین بڵێین کە رێنان ئەم مانیفێستەی بە تایبەتی و بە گشتی لەگەڵ سیمینارەکانی بەو چەشنە داڕشتووە (ئەو پێشتر ئەو

لێکۆڵینەوەیەی لەبارەی فیلۆلۆژی زمانە سامییەکان بڵاوکردبووەوە کە خەڵاتی ڤۆلنیی پێ وەرگرت) جێگەی خۆی وەک رۆشنگەرێک لەناو پەیوەندییەکی سادە دەرکەوێ لە بەرانبەر کێشە گەورە کۆمەڵایەتییەکان کە هەر لە ساڵی 1848 ەوە باسی لێوەکراوە. رینان لە زوویێکەوە ئەوەی هەڵبژاردووە فۆرمێک بداتە ئەم پەیوەندییە، ئەمەش لەسەر بنچینەی ئەو بوارە رۆشنگەرییانەی (فیلۆلۆژی) بە کەمترین شێوە لەبەردەستن، ئەوەی، بە رواڵەت، پەیوەندی بە کەمترین خەڵکەوە هەیە و لە هەمووش کۆنەپارێزترە، ئەمەش وامان لێ دەکا بیر لە پێگەی رینان بکەینەوە کە بەوپەڕی ئەنقەستەوە وایکردبێ. چونکە بە هەقیەقەت، وەک مرۆیەک لەگەڵ هەموو مرۆیەکانی دی قسە ناکات، بەڵکو زیاتر وەک دەنگێکی بیرکەرەوە و پسپۆڕ قسە دەکا، شتەکان بەو شێوە وەردەگرێ کە لە پێشەکیەکەی ساڵی 1890 نووسیویەتی، نایەکسانی نەژادەکان و پێویستی باڵادەستی هەندێک لەسەر کۆمەڵانی خەڵک شتێکی جێگیرن، وەک قانونێکی دژەدیمۆکراتی سروشت و کۆمەڵ وان. (25)

بەڵام رینان چۆن دەتوانێ خۆی و ئەوەی دەیڵێ بخاتە ناو ئەم هەڵکەوتە دژبەیەکە؟ راستە، لەلایەکەوە فیلۆلۆژی چیە ئەگەر زانستێک نەبێ بۆ هەموو مرۆڤایەتی، زانستێک نەبێ یەکێتی نەژادی مرۆ و تەواوی نرخ و بەهای هەموو وردەکارییەکی مرۆیی لە بەرایی خۆی دانەنێ و لەسەر ئەوە بەند نەبێ، لەولاشەوە فیلۆلۆگ خۆی چیە، کە رینان خۆی بە حوکمدانە لە پێشینە و رەگەزپەرستە بەناووبانگەکانی بەرانبەر سامییە رۆژهەڵاتییەکان پیشانی داوە، کە خۆی لە رێگەی لێکۆڵینەوە لەبارەیانەوە ناووبانگێکی پیشەیی بەدەستهێناوە. (26) پیاوێک کە بە سەختی مرۆیەکان بۆ نەژادی باڵادەست و ژێردەستە لێکجیادەکاتەوە، رەخنەگرێکی ئازاد کە کارەکانی پڕە لە چەمک و پێناسەی زۆرتر باتنی لە رووی زەمەنەوە، لە رووی بنچینەوە، لە

رووی گەشەسەندن و لە رووی پەیوەندی و نرخ و بەها مرۆییەکان؟ بەشێکی وەڵام بۆ ئەم پرسیارە ئەوەیە کە رێنان، هەروەکو لە نامە فیلۆلۆژییە بەراییەکانیدا هاتووە و بۆ "ڤیکتۆر کوزان و میشلێ و ئەلێکساندەر ڤۆن هومبۆلت"ی ناردوون، (27) هەستێکی زۆر بەهێزی پیشەیی پسپۆڕی زانستی پیشەیی هەبووە، هەستێک، کە نێوان یان دوورییەکی لە نێوان ئەو خۆی و کۆمەڵانی خەڵکی دادەنا. بەڵام ئەوەی زیاتر بە رای من حسێبی بۆ دەکرا، ئەو ئایدیا و روانینە بوو کە رێنان لەبارەی رۆلی خۆی هەیبوو وەک فیلۆلۆگێکی رۆژهەڵاتناس لە ناوەوەی مێژوویێکی زیاتر گشتی تری گەشەسەندن و ئامانجەکانی فیلۆلۆژی بەو شێوەیەی خۆی دەیانیبینی. بە چەشنێکی دی، ئەوەی دەشێ بۆ ئێمە ناکۆک بێ، ئەو ئەنجامە چاوەڕوانکراوەیە کە رێنان هەیەتی لەبارەی پێگەی "ماڵباتانەی" خۆی لەناوەوەی فیلۆلۆژی، لە ناوەوەی مێژووی فیلۆلۆژی و دۆزینەوە بەراییەکانی فیلۆلۆژی، ئەوەش کە رێنان خۆی چی دەکرد لەناوەوەی ئەمانە. کەواتە پێویستە رێنان بناسێنین، نەک وەک کەسێک کە لەبارەی فیلۆلۆژییەوە قسە دەکا، بەڵکو زیاتر وەک یەکێک کە فیلۆلۆژیانە قسە دەکا وێڕای تەواوی هێز و توانای شارەزایەک کە زمانی بە کۆدکراوی زانستێکی نوێ و پڕ لە شکۆمەندی بۆ خۆی بەکاردێنێ کە هیچ یەکێک لە دڵنیابوون و دووپاتکردنەوەکانی لە بارەی زمان خۆی ناتوانێ نە راستەوخۆ نە ساویلکانە خۆی بنیات بنێ.

فیلۆلۆژی بەو شێوەی رێنان وەریگرتووە و تێی گەیشتووە و فێری بووە، بوارێکە کۆمەڵێک رێسای دۆکسۆلۆژی (وەک رێسا و وێردە ئایینییەکان) خۆی دەسەپێنێ. بوون بە فیلۆلۆگ یان فیلۆلۆگبوون، واتە پێش هەموو شتێک ئێمە لەناو چالاکییەکانیدا رێنوێنی دەکرێین بە هۆی زنجیرەیەک لە دۆزینەوەی تازە، هەڵسەنگاندنەوەیەک، کە هەنگاوی یەکەمیان لە زانستی فیلۆلۆژی

هەڵێناوە و ئێپیستیمۆلۆژی تایبەت بە فیلۆلۆژی خۆی داڕشتووە: من لێرەوە قسە لەو سەردەمە دەکەم کە لە ساڵانی 1780 دەست پێدەکا تا دەگاتە ناوەڕاستی ساڵانی 1830، لەو ماوەیەدا، رێنان دەستی کردووە بە خوێندن و لێکۆڵینەوە. لە بیرەوەریەکانی خۆی ئەوەمان بە یاددا دەهێنێتەوە چۆن قەیرانی ئایینی دواجار بۆتە هۆی لەدەستدانی باوەڕی ئایینی خۆی، هەر ئەمەش رێنمایی کردووە لە ساڵی 1845 خۆی تەرخان بکا بۆ بواری تۆژینەوەی زانستی: ئیتر چوونی بۆ ناو فیلۆلۆژی بەم شێوەیە بووە، کە بۆتە شێوەی تێگەیشتنی بۆ جیهان و شێوازی خۆی و گرفتەکانی. لەسەر ئاستی کەسیش لەوبڕوایەدابووە کە لە ژیانی خۆی ژیانی دامەزراوەیی فیلۆلۆژی رەنگدەداتەوە. لەگەڵ ئەمەش، لە ژیانیدا، دەبینین بڕیاری ئەوەشی داوە کریستیانیانە بێ کە پێشتر وابوو، تەنیا ئەوەبوو ئەم ژیانە بێ کریستیانیزم بووە، ئەو بە "زانستی لایک – زانستی عەلمانی" دەیناساند. (28)

چەند ساڵێک دواتر، رێنان باشترین نموونەیەک لەو "زانستی عەلمانی "ەمان پێشکەش دەکا La science laïque، ئەو زانستە چی پێدەکرێ و چی پێناکرێ، ئەمەشی بە سیمینارێک لە سۆربۆن لە ساڵی 1878 لە ژێر ناوی "لەبارەی ئەو خزمەتانەی فیلۆلۆژی پێشکەشی زانستە مێژووییەکان دەکا" پێشکەش کرد. رێنان کە باس لە فیلۆلۆژی دەکا بە روونی ئایینی لەناو سەردایە. "بۆ نموونە: فیلۆلۆژیش وەک ئایین زانیاریمان لەبارەی ئەسڵی مرۆڤایەتی، شارستانی، زمان دەداتێ" ئەمەش تەنیا ئەوە بۆ ئەوانە ئاشکرا دەکا کە گوێیان لێی گرتووە کە فیلۆلۆژی ناتوانێ لە تاقە یەک پەیامی کەمتر تونوتۆڵ، زۆر کەمتر تێکئاڵاو و ئەرێنی لەچاو ئایین پێشکەش بکا. (29) چونکە، روانگەی رێنان بێ گەڕانەوە دواوە و بە شێوەیەکی حەتمی مێژووییە و، هەروەک جارێکیش خۆی گوتوویەتی، روانگەیەکی مێژوویی مۆرفۆلۆژیانەی هەیە، ئەمەش بۆ خۆی هەر

ئەو مانایە دەدا کە تاقە یەک ڕێگەی کراوە لەبەردەم ئەو هەیە وەک کەسێکی لاو بۆ دەرچوون لە ئایین و چوونەناو پسپۆڕی زانستی فیلۆلۆژی، ئەمەش خۆی لە پاراستنی شێوەی ڕوانین و کۆنسێپتی خۆی بۆ جیهانی مێژوویی لەناو ئەم زانستە لاییکەی (عەلمانی) کە ئایین پێشکەشی کردووە دەدۆزێتەوە. کەواتە "تەنیا یەک کار شایەنی ئەوە بووە ژیانی خۆمی پێوە خەریک بکەم ئەمەش درێژەدان بووە بە تۆژینەوە ڕەخنەییەکانم لەبارەی کریستیانیزم" (ئاماژەیە بۆ پرۆژە گەورەکەی ڕێنان لەم بارەیەوە) لە ڕێگەی وەسیلەی فراوانتر ڕێنان بە شێوازی خۆی کە شێوازێکی پۆست کریستیانیزمە خۆی تێکەڵ بە فیلۆلۆژی کردووە.

بوونی جیاوازی لە نێوان مێژووی ناوەکی کە کریستیانیزم پێشکەشی دەکا لەگەڵ ئەوەی فیلۆلۆژی، بوارێکە تا ڕادەیەک نوێیە، هەر ئەمەش زۆر بە وردی بۆتە هۆی سەرهەڵدانی فیلۆلۆژی مۆدێرن، ڕێنانیش ئەمەی بە تەواوی دەزانی. ڕاستە، هەرجارەی لە کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم لەبارەی "فیلۆلۆژی" قسە بکەین، دەبوایە لە فیلۆلۆژی "نوێ" بگەین، کە سەرکەوتنە سەرەکییەکانی ئەو بوارانەی دەگرتەوە وەک: ڕێزمانی بەراوردکاری، پۆلینکردنی نوێی زمانەکان بۆ خێزانەزمان و ڕەفزی کۆتایی ئەسلی ئیلاهییانەی زمانەکان. لەمەش درێژدادڕییەکی تێدا نیە ئەگەر بڵێین ئەم ئەنجامانە بەری کەم و زۆر ڕاستەوخۆی ئەو ئایدیایانەن کە زمان دیاردەیەکی تەواو مرۆییە. ئەم ڕوانینەش ببووە ئایدیایەکی باو، بە تایبەتی، کە بە شێوەیەکی کردەکی بۆیان دەرکەوت ئەو زمانانەی بە پیرۆزیان دادەنان (وەک زمانی عیبری بە پلەی یەکەم) زمانێکن نە جەوهەرێکی خالقی کەونارایان هەیە نە بنچینەیەکی ئیلاهییانە. لە بارەی دۆزینەوەی زمان، فوکۆ ئەمە بە ڕووداوێکی مەدەنی و خوێندەواری Séculier دادەنێ، ئەم ڕوانینەش

جێگەی کۆنسێپتی ئایینی دەگرێتەوە کە پێیوایە خودا لە "بەهەشتی عەدەن" زمانی بە مرۆ بەخشیووە.(31) لە راستیدا، ئەم گۆڕان و جێگۆڕکێیە، کۆنسێپتی ئێتیمۆلۆژی و ماڵباتیی رەچەڵەکی زمان بەلاوە دەنێ، بۆ جێگرتنەوەی بە کۆنسێپتی زمانیی وەک بوارێکی ئۆتۆنۆم و توندوتۆڵکراو لە رێگەی ستروکتورەکانی ناوەوە کە یەک خۆی بەوی تر هەڵدەواسێ بۆ بەدەستهێنانی ئەنجامێک لە دوورخستنەوەی هەموو بەرژەوەندییەک لە کێشەی نەژادی زمانەکان. سەرەنجام کە گفتوگۆ لە بارەی ئەم کێشەوە ئاگری دەکردەوە، هەر لەو سەردەمەش دەبینین وتارەکەی هێردەر لەبارەی ئەسلی زمانەکان خەڵاتی مەدالیای ئەکادێمیای بەرلینی ساڵی 1772 دەبردەوە، هەر لە دەیەی یەکەمی سەدەی نوێ (سەدەی نۆزدەم) تا رادەیەک بە تەواوی ئەم بابەتە لە گفتوگۆی زانستی لە ئۆروپا دوورخرایەوە.

لە هەموو لایەکەوە و بە زۆر شێوازی جیاجیا، ئەوەی ویلیەم جۆنز دڵنیایی لەسەر دەکرد لە کتێبی "گوتارەکانی یادی ساڵی لەدایکبوون" (1785-1792) یان ئەوەی فرانز بۆپ دەیخستەڕوو لە 1832 لە کتێبی (Vergleichende Grammatik") کە لە ساڵی 1866 لە ژێر ناونیشانی "رێزمانی بەراوردکاری بۆ فرانسی وەرگێڕدراوە"، ئایدیای ئەسلی ئیلاهییانەی زمان بە یەکجارەکی کۆتایی پێهێنراوە و مایەی گومانیش بووە. بەکورتی، پێویستمان بە کۆنسێپتێکی دیکەی مێژوویی نوێ بووە، چونکە وایپێدەچوو کریستیانیزم بەرگەی بەڵگە کردەکی و تەجریبییەکان نەگرێ، کە تێکستی سەرەکی خۆی لە هەموو قەوارەیەکی ئیلاهییانە بێبەری دەکرد. وەک چۆن شاتۆبریان دەڵێ، بۆ هەندێک ئیمان هەڵتەکانی بۆ نەبوو کەچی ئەوان لێرە بە دواوە دەزانن زمانی سانسکریتی لە زمانی عیبری کۆنترە: "بەداخەوە، وارێدەکەوێ زانین و ناسینێکی قووڵتری زمانی هیند بە شێوەیەکی زانستی وایکرد ئەم سەدە زۆر و

لە ژمارە نەهاتووانە بگەڕێندرێنەوە ناو بازنەی تەسکی "کتێبی پیرۆز". ئەمەش زۆر شتی فێرکردم ببمەوە کەسێکی ئیماندار پێش ئەوەی ناچاربم ئەزموونی ئەم شەرمە بکەم".(32) بۆ ئەوانی دی، بەتایبەتیش بۆ فیلۆلۆگەکان، وەک "بۆپ"ی پێشەنگ خۆی، تۆژینەوە لە زمان، راماندەکێشێتە ناو مێژووی زمان، فەلسەفەی زمان، مەعریفەی زمان خۆی، هەمووشی خۆیان لە هەموو چەمکێکی سەرەتاییانەی بەخشراو لەلایەن خوداوە لە بەهەشتی عەدەن بە مرۆ دادەبڕێن. بە هەمان شێوە تۆژینەوە لە زمانی سانسکریتی و مەیل و چەشەی فراوانخوازی کۆتایی سەدەی هەژدەم پێدەچێ سەرەتا یەکەمەکانی شارستانی زۆر دوورخستبێتەوە بۆ خۆرئاوای ولاتانی "کتێبی پیرۆز"، بەم جۆرە زمان خۆیشی، ئەو بەردەوامییە لە نێوان زلهێزێکی دەرەکی و ئاخێوەرانی مرۆیی پیشان نادا، بۆ ئەوەی ببێتە بوارێکی ناوەکی لەلایەن ئەوانەوە داهێنرابێ و جێبەجێ کرابێ کە بەکاری دەهێنن. هیچ زمانێکی سەرەتایی بوونی نیە، (تەنیا بە مێتۆدێک نەبێ کە ئێستە پێشکەشی دەکەم) هەروەک چۆن بە هیچ شێوەیەکیش زمانی سادەش بوونی نیە.

میراتی ئەم نەوەی یەکەمی فیلۆلۆگانە بۆ رێنان بایەخێکی گەلێ زۆری هەبوو، هەتا گەورەتریش لە کاریگەری کارەکانی سیلڤێستر دو ساسی لەسەر رێنان. هەر جارێک رێنان قسەی لەسەر زمان و فیلۆلۆژی کردبێ، لە سەرەتای ژیانی زانستی، لە ناوەڕاست یان لە کۆتایی ئەم ژیانە، وانەکانی فیلۆلۆژی نوێی دووبارە کردۆتەوە کە کۆڵەگە سەرەکییەکانی بریتی بوونە لە دۆگمە دژەماڵباتی و دژەبەردەوامی پراکتیکێکی زمانناسی تەکنیکی (وەک پێچەوانەیەک بۆ روانینی ئیلاهی). بۆ زمانناس، ناشێ زمان بەو شێوە وێنا بکرێ وەک ئەنجامی هێزێک بێ لە یەک تەرەفەوە هاتبێ کە خودایە. هەروەکو کۆلریج نووسیویەتی:" زمان جبەخانەی ئەقڵی مرۆڤە، لە یەک کاتدا

تالان و سەرکەوتنەکانی رابردوو و چەکی داگیرکردنەکانی ئاییندەشی هەلگرتووە". (33) بیری زمانێکی "بەهەشتی عەدەنی" یەکەم جێگەی خۆی چۆل دەکا بۆ کۆنسێپتی دۆزینەوە یان دۆزەرەوەی زمانی سەرەتایی (وەک هیندوئۆرووپی، سامی) کە هەرگیز گفتوگۆ لەسەر بوونیان ناکرێ، چونکە دەبێ دان بەوەدا بنێین کە زمانێکی لەم جۆرە ناشێ بدۆزرێتەوە یان بگەڕێندرێتەوە، بەلام تەنیا دەتوانرێ بە پرۆسەیەکی فیلۆلۆژی بنیاتبنرێتەوە. ئەگەر تا ئێستە زمانێک هێشتا وەک بنچینە و کلیلێکی بدۆزەرەوە بەکاربهێنرێ بۆ هەموو زمانەکانی دی، ئەوا تەنیا زمانی سانسکریتییە کە وەک فۆرمێکی هەرەکۆنی هیندوئۆرووپییە، ئەم کارەی پێدەکرێ. لەم بارەیەوە زاراوەسازییەکانیش گۆڕاون: ئێستە باس لە خێزانەزمانەکان دەکرێ (بە تەریبی لەگەڵ پۆلینکردنی جۆرەکانی زمان و پۆلینکردنە ئەناتۆمییەکان)، لەولاشەوە فۆرمێکی زمانناسی "پوختە" هەیە پێویستی بەوە نیە لەگەڵ هیچ زمانێکی "هەقیقی" تێکبکاتەوە و، هیچ کۆمەڵە زمانێکی ئەسڵی بوونی نیە تەنیا بە پێی وەزیفەی گوتاری فیلۆلۆژی نەبێ، نەک بە پێی بوونی سروشتی.

بەلام هەندێ نووسەر تێبینی جوانییان هەبووە لەبارەی زمانی سانسکریتی و شتەکانی هیندستان کە بە گشتی و بە شێوەیەکی سادە جێگەی زمانی عیبری و خەسڵەتی زمانی "بەهەشتی عەدەنی"ی عیبری گرتۆتەوە. هەر لە ساڵی 1804 ەوە بنیامین کۆنستان لە "رۆژانە یاداشتەکانی" خۆی دەنووسێ:"هۆکارێکی ماقووڵم لەبەر دەستە بە وردی لە کتێبەکەم باس لە (ئایین) و میتۆلۆژی هیندی نەکەم (...) ئینگلیزەکان کە سەردارانی هیندستان بوون، پێیان وایە هەموو شتێک لەوێوە دێ. شلیگل کە بە درێژایی چوار ساڵی ژیانی خەریکی فێربوونی هیندی بوو، هەمان شت دەڵێ. فرانسییەکانیش کە لە میسر گەڕاونەتەوە پێیان وایە میسر بنچینەی هەموو شتێکە".(34)

ئەم هەموو حەماسەتە تێلێۆلۆژیانە "مەبەستدارانە" دوای ساڵی 1808 بوونەتە خۆراکی کاری بەناووبانگی فریدێریک شلیگل کە لە ژێر ناوی (Uber die Sprache und Weisheit der Indiens) ساڵی 1837 لە ژێر ناوی "زمان و فەلسەفەی هیندییەکان" بۆ زمانی فرانسی وەرگێڕدراوە)، ئەمەش پێدەچوو هەمان ئەو دڵنیاییەی سەرەوە هی ساڵی 1800 دوپات بکاتەوە کە دەڵێ: "ڕۆژهەڵات باڵاترین فۆرمی ڕۆمانسیزم پێکدەهێنێ."

ئەوەی نەوەی ڕینان (کە خوێندنی خۆی لە نێوان 1835 تا 1848 کردووە) لەم هەموو حەماسەتانە بۆ ڕۆژهەڵات دەریانهێناوە، ئەوەیە بۆ کەسێکی توێژەری زانستی ڕۆژئاوایی خەریکی زمان و کولتوور و ئایین بێ، ڕۆژهەڵات وەک سەرچاوەیەک پێویستییەکی ڕۆشنگەری بووە. لێرەشەوە تێکستی کلیل لەم بارەیەوە کتێبی "بڵیمەتی ئایینەکان"ی "ئێدگار کینێ"یە کە لە ساڵی 1832 بڵاوبووەتەوە، ئەمەش کاریگە بووژانەوەی ڕۆژهەڵات ڕەپێش دەخا و ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دەخاتە ناو پەیوەندییەکی کردەکی یەک بەرانبەر بەویتر. پێشتر باسی مانای دیاری ئەم پەیوەندییەم کردووە کە لەلایەن رایمۆند شواب بە پان و پۆڕی لە کارەکەی بە ناوی "بووژانەوەی ڕۆژهەڵات" شیکاری بۆ کراوە، لێرەوە جارێکی دی ناگەڕێمەوە سەری تەنیا بۆ تێبینی کردن نەبێ لەبارەی هەندێ رووی تایبەتی کە کاریگەرییان لەسەر ڕوانینەکانی ڕینان هەبووە لەبارەی فیلۆلۆژی و ڕۆژهەڵاتناسی. کینێ و میشلێ بە یەکەوە و بەرژەوەندییان بۆ هێردەر و ڤیکۆ هەر یەکەیان بە جیا، ئەو پێویستییەی لەلای ئەوان وەک توێژەری زانستی مێژوویی وروووژاندووە، تا رادەیەک بە شێوازی خەڵکانێک ڕووبەڕووبینەوە جیاوازی و ناوێزە و مەودای دوور ببینن وەک بینەرانێک کە لەبەر چاوی خۆیان دەبینن ڕووداوەکان وەک شانۆ لە پێشیان تێدەپەڕێ، یان وەک ئیماندارێک

که شایەدحاڵی سروشێکە. داڕشتنەکەی کینێ ئەوەبوو کە ڕۆژهەڵات پێشنیار دەکا و ڕۆژئاوا جێبەجێی دەکا: "ئاسیا پەیامبەرانی هەیە بەڵام ئۆروپا پزیشکی هەیە"، (لێرەشەوە یاری کردن بە وشە مەبەستدارە). لەم بەیەکگەیشتنە دۆگمێکی نوێ لە دایکدەبێ، یان خودایەکی نوێ لە دایکدەبێ، بەڵام ئەوەی کینێ دەیەوێ بیڵێ، لەم بەیەکگەیشتنە خۆرهەڵات و خۆرئاوا چارەنووسی خۆیان دەگرنە دەست و دڵنیایی و پێداگیری لە ناسنامەکانی خۆیان دەکەنەوە. پێداچوونەوە بە هەڵوێستی پسپۆڕی زانستی توێژەرە زانستییە ڕۆژئاواییەکان، وەک ئەوەی لە خاڵ و نیگایەکەوە بە باشترین شێواز هەڵبژێردرابێ، ڕۆژهەڵات پاسیڤە و شێوەی زاییندەی هەیە، مێ و لاڵ و هەڵتەکاوە، پاشان ڕۆژهەڵاتناس بە ئۆتۆریتێی زانستی فیلۆلۆژی خۆی کە توانای هەیە کۆدی زمانە نهێنی و شاراوەکان و ناوەوەیان هەڵبێنێ، نهێنییەکانیان هەڵدەماڵێ، ئەم هەڵوێستە لەلای ڕێنان بە قووڵی هەیە. ئەوەی کە لەلای ڕێنان لە ماوەی سالانی 1840 ، واتە بە درێژایی ماوی خوێندنی وەک فیلۆلۆگێک قورساییەکی ئەوتۆی نەبووە، هەڵوێستی شانۆییانەیە: ئەم هەڵوێستە شانۆییە بە هەڵوێستی زانستی جێگەی پڕکراوەتەوە.

بۆ کینێ و میشلێ، مێژوو شانۆنامەیەکە. کینێ بە شێوازێکی مەیل و مانابەخش وەسفی تەواوی جیهان دەکا وەک پەرستگایەک بێ و مێژووی مرۆڤایەتیش وەک جۆرێک لە نەریتی ئایینی بێ. میشلێ و کینێ هەردووکیان ئەو جیهانە دەبینن کە قسەی لەبارەوە دەکەن. ئەسڵی مێژووی مرۆیی شتێکە ئەوان دەتوانن باسی بکەن، هەڵبەت بە هەمان زاراوە قەشەنگ و پڕ لە عاتیفەکان، لەولاشەوە دراماتیکانە وەک چۆن ڤیکۆ و رووسۆ ئەم وەسفەیان بەکارهێناوە بۆ باسکردنی ژیانی سەر ئەرز لە ڕۆژگارە دوور و سەرەتاییەکاندا. بۆ میشلێ و کینێ، هیچ گومانێکی تێدا نیە ئەوان سەر بە گرووپی ڕۆمانتیکە

ئۆرووپییەکانن کە "یان بە داستان، یان بە جۆرێکی ئەدەبی دی گەورە، بە دراما یان بە رۆمانی نووسراو بە پەخشان یان بە بەیت و چامەی درێژ"ی پڕ لە روانین و نیگا، نەخشە و روانینی کریستیانی بۆ کەوتن یان رووخان، خەلاسی بەشەرییەت و سەرهەڵدانی خاکێکی نوێ کە بەهەشتی بنیاتنراوەوە پێکدەهێنێ بە شێوەیەکی رادیکالانە لە ناو زمانێک بتوێننەوە کە لەگەڵ دۆخە مێژوویی و رۆشنگەرییەکانی رۆژگاری خۆیان دەگونجێ.(35) لەوباوەڕەدام بۆ کینێ ئایدیای خودایەکی نوێ خەریکبووە لە دایکبێ، ئەو خودایەش بە گشتی، ئەو شوێنەی پڕ دەکردەوە کە خودا کۆنەکە بە بەتاڵی جێی هێشتبوو، بەڵام، بۆ رێنان، بوون بە فیلۆلۆگ یان فیلۆلۆژناس بەو مانایە دەهات خۆت لە هەموو پەیوەندییەک لەهەر جۆرێک بێ لەمەڕ خودای کریستیانی دووربخەیتەوە، بە چەشنێک وەک رێباز و بزووتنەوەیەکی نوێ کە دەشێ بە زانست ناوی بهێنین، لەناو فەزایەکی نوێ و ئازاد دەربکەویتەوە. رێنان هەموو ژیانی زانستی خۆی بۆ ئەوە تەرخان دەکا جەستەیەک بداتە ئەم پێشڤەچوونە.

رێنان زۆر بە روونی لە کۆتایی وتارە هەژارەکەی لەبارەی ئەسڵی زمانەکان دەڵێ: مرۆ چیتر داهێنەر نیە و، سەردەمی داهێنان بەتەواوی بەسەرچووە.(36) سەردەمێک هەبوو کە ئێمە ناتوانین دیاری بکەین مرۆ تێیدا بە تەواوی لە بێدەنگییەوە گواسترایەوە بۆ ناو وشە (وشەکان). پاش ئەوە، زمان پەیدابوو، سەرەنجام بۆ مرۆی پسپۆڕی زانستی، دەبێ هەوڵ و کۆششی پشکنین بێ لەوەی زمان چیە و چۆنە نەک چۆن هاتووە و گەیشتووە. لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر رێنان بایەخ بە داهێنانی پڕ لە شەوق و هەڵچوونی رۆژگاری سەرەتایی نەدا (کە ئەمە هێردەر و ڤیکۆ و رووسۆ و هەتا میشلێ و کینێ —شی وروووژاندبوو)، لە جێی ئەو تایپێکی دیکەی نوێ لە داهێنانی دەستکرد بە ئەنقەستیش بێ دادەنێ، داهێنانێک کە بە

شێوەیەک تەواو و پوختەکراوەوە وەک بەرهەمی شیکاری زانستی بێ. ڕێنان لە سیمینارە بەراییەکەی لە "کۆلێژ دو فرانس" لە 21 ڕەشەمەی 1862، بانگەوازی ئەوەی دا کە وانەکانی بۆ هەموو خەڵک کراوەیە بۆ ئەوەی بتوانن بێ هیچ یاریدەدرێک راستەوخۆ "تاقیگەی زانستی فیلۆلۆژی خۆی" ببینن.(37) تەواوی خوێنەرانی ڕێنان واتێگەیشتن ئەم دڵنیایی و دووپاتکردنەوەیە بە مەبەستی گەیاندنی تەوس و پلارێکی تایبەتییە ئەگەرچی زیاتر لاواز بوو، بەڵام مەبەست ئەوە بوو خوێنەران کەمتر دووچاری هێدمە بن وەک لە سەرسامی. چونکە ڕێنان لە "کۆلێژ دو فرانس" کورسی تایبەت بە زمانی عیبری وەرگرتبوو، سیمینارەکانیشی لەبارەی بابەتی بەشداری گەلانی سامی بوو لە مێژووی شارستانی. ئەمە چ سووکایەتییەکی زیرەکانەیە بۆ مێژووی "پیرۆز" لە جیاتی دەستێوەردانی ئیلاهییانە بۆ مێژوو تاقیگەیەکی فیلۆلۆژی دابمەزرێنی بانگەوازی ئەوە بدەی کە بەرژەوەندی ڕۆژهەڵات بۆ ئێمە، ئەمڕۆ، تەنیا بە سادەیی خزمەتکردنی ئەو ماتریالانەیە بۆ تۆژینەوەی زانستی ئۆروپیانە.(38) پارچە هەڵبژێردراوەکانی سیلڤێستر دو ساسی، کە وەک تابلۆ ڕێکخرابوون و ژیانێکی ئەوتۆیان نەبوو، ئێستە بە شتێکی دیکەی نوێ شوێنیان پڕکراوەتەوە.

گوتەی دوایی پڕ لە هەست و سۆز کە ڕێنان کۆتایی بە سیمینارەکەی هێنا تەنیا ئەو وەزیفەیەی نیە فیلۆلۆژی سامی و ڕۆژهەڵاتی بە ئایندە و زانست ببەستێتەوە."ئێتیەن کاترۆمێر" کە ڕاستەوخۆ لە دوای ڕێنان کورسی تایبەت بە زمانی عیبری لە "کۆلێژ دو فرانس" وەرگرت، زانایەک بوو زیاتر بە کاریکاتورێکی میللییانەی کەسێکی توێژەری زانستی دەچوو. ئێتیەن کاترۆمێر خاوەن توانایەکی گەورەی کاری هەبوو، لاف لێدەرێکی بێوێنەش بوو، لەم بارەیەوە ڕێنان لە وتارێکی سارد و سڕ کە تا ڕادەیەک تایبەت بوو بە

یادهێنانەوەی ئێتیەن کاترۆمێر کە لە کۆواری " Journal des débats" ساڵی 1857 بلاوی کردبووەوە، وەک کەسێکی کارگەری دادەنێ، ئەو کاتانەی خزمەتێکی گەورەش پێشکەش دەکا ناتوانێ تەواوی ساختمانەکە ببینێ کە لە ئانی بنیاتنانە:"ئەو (ئێتیەن کاترۆمێر) ئامانجی بالای پسپۆڕی بالای زانستی نابینێ کە کاری بنیاتنانی بەرد بە بەردی زانستی مێژوویی ئەقڵی مرۆڤایەتییە."(39) ئێتیەن کاترۆمێر سەر بە سەردەمی ئێمە نەبوو، بەلام رێنان بە کارەکانی پێداگیری لەوە دەکرد سەر بە سەردەمی ئێمە بێ. بێجگە لەمە، ئەگەر تا ئەوسا، رۆژهەلات بە شێوەیەکی سەرەکی و بێهاوتا تەنیا هیند و چین بوو، ئەوا خواستی رێنان بنیاتنانی هەرێمێکی دی نوێ بوو لەو رۆژهەلاتە تایبەت بە خۆی بێ: ئەمەش رۆژهەلاتی سامی بوو. بێگومان رێنان هەستی بەو تێکەڵکردنە راگوزارە کردووە کە بە دڵنیاییشەوە باو بووە لە نێوان زمانی عەرەبی و سانسکریتی (وەک چۆن بەلزاک لە رۆمانی "پێستی ئەفسوونی" خەتی عەرەبی وەک تەلیسمێکی بکوژ بە خەتی سانسکریتی دادەنێ) سەرەنجام خۆی تەرخان دەکا هەمان ئەو شتەی "بۆپ" بۆ زمانە هیندوئۆروپییەکان کردوویەتی ئەویش بۆ زمانە سامییەکان بیکا: هەر ئەمەشە کە لە ساڵی 1855 لە پێشەکی لێکۆڵینەوە بەراوردکارییەکەی لە زمانە سامییەکان باسی دەکا.(40) کەواتە نەخشەکانی رێنان رۆشنکردنەوەی زمانە سامییەکان بوو بە رووناکییەکی زیندوو و سەرنجراکێش، بە شێوازی "بۆپ" و، بێجگە لەمەش، بەرزکردنەوەی توێژینەوە لەم زمانە پشتگوێخراو و ژێردەستانە بۆ ئاستی زانستێکی دیکەی نوێی ئەقڵی، وەک گەڕان و پشکنینێکی پڕ لە سۆز و هەڵچوونی "لوی لامبێرت"ییانەی بەلزاک.

زیاتر لە جارێک رێنان بە روونی دووپاتی ئەوەی کردۆتەوە کە سامییەکان و زمانی سامی داهێنانی توێژینەوە فیلۆلۆژییە رۆژهەلاتناسییەکان بووە. لەبەرئەوەی خۆیشی وەک مرۆ و پسپۆڕی

ئەم جۆرە لێکۆڵینەوەیە بووە، ئەمەش مانای وایە ئیدی تەمومژێک لەسەر رۆڵی ناوەندی ئەو لەم داهێنانە نوێ و دەستکردە نەبووە. بەڵام ڕێنان چۆن لە وشەی "داهێنان" لەناو ئەم دۆخانە دەگەیشت؟ ئینجا چۆن ئەم داهێنانە بەستراوەتەوە بە داهێنانی سروشتی یان بەو داهێنانەی لەلایەن ڕێنان و تاقیگەکانی دی دراوەتە پاڵ زانستە پۆلینکارەکان و سروشتییەکان، بە شێوەیەکی سەرەکی ئەوەی پێی دەڵێن ئەناتۆمی فەلسەفی؟ لێرەوە پێویستیمان بە کەمێک رامان و قووڵبوونەوە هەیە. پێدەچێ ڕێنان بە درێژایی تەواوی ژیانی زانستی خۆی، خەیاڵی بۆ ئەوە چووبێ کە رۆڵی زانست لە ژیانی مرۆ "واتە گوتنی یەکجارەکی ئەوە بە مرۆ کە وشەی (لۆگۆس؟) واتە شتەکان".(42) زانست زمانی ئاخاوتن دەداتە شتەکان، هێشتا وێوەتر، زانست وادەکا گوتارێکی هەبوو وەک وزەیەکی شیاوی پێش شتەکان دەربێنێ و خۆی بەیان بکا. نرخی زمانناسی (کە بەم شێوەیە زۆرجار ناوی فیلۆلۆژی نوێیان هێناوە)، مەسەلە ئەوە نیە زانستە سروشتییەکان بەو دەچن، بەڵکو مەسەلەکە زیاتر ئەوەیە کە تۆژینەوە لەبارەی وشەکان، وشەکان وەک شتە سروشتییەکان وەریدەگرێ، لە دەرەوەی ئەمە وشەکان لاڵن، ئێمە ناچاریان دەکەین لە نهێنییەکانی خۆیان هەڵماڵن. دەبێ ئەوە بە بیرخۆمان بهێنینەوە کە گوزەری سەرەکی لە بواری لێکۆڵینەوە لە ڕێنووس و خەتەکان، لە خەتی هێرۆگلیفی، ئەو کاتە هاتە بەرهەم و جێبەجێکردن کە شامپۆلیۆن رەمزە هەڵکۆڵراوەکانی سەر بەردی "رۆزێت"ی (بەردەنووسی رۆزێت) دۆزییەوە، ئەم نووسراوەی سەر ئەم بەردە پێکهاتەیەکی فۆنێتیکی و شێکاری هەبوو.(43) سەرەنجام قسەپێکردنی شتەکان، وەک ئەوە وابوو قسە بە وشەکان بکەی، نرخ و بەهایەک لەمەڕ دۆخ و زروفیان پێ ببەخشی و بە وردی جێگەیەکی دیاریکراویان لەناو دەستوری گونجان و ڕێکیی بە قانونێک پێ بدەی. لە هەنگاوی یەکەم وەک مانا، وشەی "داهێنان" بەو شێوەیەی ڕێنان بەکاریهێناوە، بە

مانای دروست گۆکردن دەهات کە بە هۆی ئەمەوە شتێک وەک زمانی سامی بەو چاوە سەیری بکرێ وەک بوونەوەرێک بێ بە چەشنێک. دووەمین، ئەم وشەیە بە مانای دێکۆر-یش دەهات (لە حاڵەتی زمانی سامیدا، ئەم وشەیە بە مانای مێژوو، کولتوور، نەژاد، گیانی رۆژهەڵاتیش دەهات) لەلایەن مرۆی توێژەری زانستی رۆشنکراوەتەوە و لەناو ڵاڵی و بێدەنگی دەرهێنراوە. دواجار "داهێنان" خۆی بریتی بوو لە دارشتنی سیستەمێکی پۆلێنکردن رێگەی بۆ ئەوە خۆشدەکرد بتوانێ ئەو شتەی مەبەستە ببینرێ، ئەمەش بە بەراوردکردن لەگەڵ شتی دیکەی هاوشێوە. ئینجا لە مەسەلەی "بەراوردکردن"یش رێنان مەبەستی لە تۆرێکی گرێچن بوو کە پەیوەندییەکی پارادیگماتیک کۆی دەکردنەوە لە نێوان زمانە سامییەکان و هیندوئۆروپییەکان ئەکتیڤ بوو.

ئەگەر، لە هەموو ئەوانەی تا ئێستە گوتوومە، لەم تۆژینەوەیە پێداگیریم لەسەریان کردووە، کە تا رادەیەکیش لەیادکراون، زمانە سامییەکان لەلایەن رێنانەوە باسکراون، لەبەر چەند هۆیەکە، زمانی سامی بابەتی تۆژینەوەی زانستییە کە رێنان بایەخی پێداوە راستەوخۆ هەر ئەو کاتەی باوەڕی کریستیانی لە دەستداوە، لەسەرەوە باسی ئەوەم کردووە چۆن، رێنان گەیشتۆتە تۆژینەوە لە بواری زمانی سامی و شوێنی باوەڕی ئایینی ئەوی گرتۆتەوە هەر ئەمەش رێگەی ئەوەی بۆ کردۆتەوە، دواتر بچێتە ناو بواری پەیوەندییەکی رەخنەیی لەگەڵی. لێکۆڵینەوە لە زمانی سامی یەکەمین لێکۆڵینەوەی رۆژهەڵاتناسی راستەقینە و مەزن بووە کە لەلایەن رێنانەوە کراوە. (ساڵی 1847 تەواو بووە و ساڵی 1855 بۆ یەکەمین جار چاپ و پەخش کراوە.) ئەمەش وەک دەروازە و سەرەتایەکە بۆ کارە سەرەکییەکانی دواتری لەبارەی ئەسڵی کریستیانیزم و مێژووی جوولەکەکان. پرۆژەی رێنان ئەگەر نەخشە

یان کارنامەی ئەو لەبەرچاو بگرین، شتێکی سەرنجڕاکێشە، ئەگینا تەنیا هەندێ لە کارە کلاسیکییەکان یان هاوچەرخەکانی، چ لەبارەی مێژووی ڕۆژهەڵاتناسی بن یان مێژووی زمانناسی، زیاتر ڕینانی پێ ناسراوە (44). کارەکەی لەبارەی زمانی سامی وەک گوزەر و چوونەناو فیلۆلۆژی وایە هەر لەسەر ئەمەش بەندە، هەر لەمەشەوە دواتر دەستەڵاتێکی بەسەر رابردوو لێ دەرهێناوە، هەڵبەت بۆ پشتگیری پێگەی خۆی (کە تا ڕادەیەک هەمیشە لاواز بووە) لەبارەی ئایین، نەژاد و ناسیۆنالیزم. (45) بۆ نموونە هەر جارەی ڕینان ویستبی شتێک لەبارەی جوولەکەکان یان موسلمانەکان بڵێ، هەردەم ئەو ڕەخنە زبر و دیارەی لەبارەی سامییەکان لە مێشکدا بووە (ئەمەش ڕەخنەیەک بوو بێ بنچینە تەنیا لە زانستدا نەبێ بەو شێوەیەی پراکتیکی کردووە). بێجگە لەمە، لێکۆڵینەوە لە زمانە سامییەکان بابەتێک بووە لەلای ڕینان لە یەک کاتدا بۆ بەشداری کردن لە گەشەپێدانی زمانناسی هیندوئۆروپی و لێکجیاکردنەوەی چەندین جۆری ڕۆژهەڵاتناسی لە یەکتری. بۆ یەکەمیان، زمانی سامی فۆرمێکی (یان زمانە سامییەکان) داوەشاو و ڕووخاو بووە، داوەشاو و ڕووخاو بە مانا ئەخلاقییەکەی و بە مانا بیۆلۆژییەکەی، کەچی بۆ دووەمیان، زمانی سامی فۆرمێکی جێگیری ڕووخانی کولتووری بووە. دواجار، زمانی سامی یەکەمین داهێنانی ڕینان بووە، خەیاڵێک بووە کە لەناو تاقیگەی فیلۆلۆژی دایهێنابوو بۆ تێرکردنی ئەو پێگەیەی خۆی و میسیۆنە گشتییەکەی هەیبوو. بێگومان ئێمە نابێ ئەوەمان بۆ ساتێکیش بەسەردا تێپەڕێ کە بابەتی سامی و سامییەکان بەلای کەمییەوە، ڕەمزی باڵادەستی ئۆروپایە (بە هەمان شێوە هی خۆشی) لەسەر ڕۆژهەڵات و لەسەر سەردەمەکەی.

کەواتە بەم جۆرە وەک لقێک لە ڕۆژهەڵات، زمانی سامی نە بە تەواوی شتێکی سروشتی بووە، وەک جۆرێک لە مەیموون بۆ

نموونە، نە بە تەواوی شتێکی ناسروشتی یان خودایی بووە وەک پێشتر بۆی دەچوون. بەڵکو زیاتر زمانی سامی پێگەیەکی ناوەنجی هەبووە، هەڵکەوتە خواروخێچەکەی ئەم شەرعییەتەی پێداوە (بەو مانایەی زمانە هیندوئۆرووپییەکان خواروخێچی تێدانیە) ئەمەش بە بەراورد لەگەڵ زمانە ئاساییەکان، دەبینین زمانی سامی وەک دیاردەیەکی لاتەریک و تا رادەیەک کێویانە تێیگەیشتوون، چونکە کتێبخانەکان و تاقیگەکان و مۆزەخانەکان دەیانتوانی سوودی لێ وەرگرن بۆ پیشانگا و شیکاری. رینان لە توێژینەوەکەی، تۆنی دەنگێک و مۆدێکی پیشاندانی وای بەکارهێناوە بتوانێ گەورەترین کاریگەری زانینی سەر بە کتێبان لەگەڵ تێبینی سروشتی بە دەست بهێنێ بەو شێوەی کەسانی وەک "کوڤیێ" و "ژیۆفروا سان هیلێر"ی باوک و کوڕ بەکاریانهێناوە. کارەکەی رینان بەرهەمێکی شێوازگەری گرینگە، چونکە رینان توانیویەتی بە شێوەیەکی توندوتۆڵ "کتێبخانە" بەکاربهێنێ، وەک لە پشت بەستن بە "سەرەتایی" یان کردەی ئیلاهی، وەک چوارچێوەیەکی کۆنسێپتی تێیدا لە زمان بگەین، هەروەها توانیویەتی لە هەمان کات مۆزەخانەش بەکاربهێنێ، کە شوێنێکە تێیدا ئەنجامەکانی تێبینی بەدەستهێنراو لە تاقیگەکان دەبنە کەرستەی پیشانگا یان کەرستەی لێکۆڵینەوە و خوێندن. (46) کەچی رینان کە باس لە هەقیقەتە مرۆییە ئاساییەکان دەکا وەک: زمان، کولتوور، زیرەکی، ئەندێشە، بەو شێوە باسیان دەکا وەک ئەوەی بۆ شتێکی دیکە گۆڕابن، شتێک تەواو لە رێی خۆیان لایاندابێ چونکە ئەم شتانە سامین یان رۆژهەلاتین، چونکە دواجار دەبنە کەرستەی تاقیگە بۆ ئەوەی شیبکرێنەوە. بەم جۆرە دەبینین سامییەکان لەلای ئەو خەڵکێکی یەکتاپەرستی مولتەزیمن، نە میتۆلۆژی نە هونەر نە بازرگانی نە شارستانییان بەرهەم نەهێناوە، خاوەن هوشیارییەکی کەم و گرژن، بە گشتیش سامییەکان نوێنەرایەتی "هاوکێشەیەکی ژێردەستە و ئاست نزمی سروشتی مرۆیی" دەکەن.(47) لە هەمان

کات ڕێنان دەیەوێ تێی بگەین کە ئەو باس لە نموونەی تایپێک دەکات نەک تایپی ڕاستەقینەی سامی، ئەگەرچی ئەو خۆشی لەگەڵی لە نووسینەکانی لەسەر ئەو پێگەیە بەردەوام نەبووە: بۆ نموونە کە باس لە جوولەکە و موسلمانانی ئەمڕۆ دەکا، هەست بە بێلایەنی زانستی ناکرێ. (48) بەم جۆرە دەبینین لەلایەک، گۆڕان یان گۆڕینی مرۆیی بۆ نموونەیەک، لەلایەکی دی بە حوکمدانێکی بەراوردکاری کە ئەم نموونەیە وەک نموونەیەک و وەک بابەتێکی تۆژینەوەی فیلۆلۆژی و زانستی دەمێنێتەوە.

لێرە و لەوێ لە (مێژووی گشتی و سیستەمی بەراوردکاری زمانە سامییەکان)، قووڵبوونەوە و بیرکردنەوەیەک لەبارەی پەیوەندییەکان لە نێوان زمانناسی و ئەناتۆمی هەستی پێدەکرێ، (بێگومان ئەمەش بە قەد ئەوە گرینگە بۆ ڕێنان) لەبارەی شێوازی یان چۆنیەتی ئەم پەیوەندییانە بتوانرێن بەکرابهێنرێن بۆ "زانستی مێژوویی". بەڵام پێویستە سەرەتا باس لە پەیوەندییەکانی بنەوە یان پەیوەندییە شاراوەکان بکەین. لەو باوەڕەدا نیم هەڵە یان درێژدادڕی بێ بڵێین لاپەڕەیەک وەک نموونەیەک لە کتێبی "مێژووی گشتی.." ڕۆژهەڵاتیانەی ڕێنان بە چەشنێک نووسراوە وەک نموونە و ستروکتورێک ڕێنان ئەوەی لە خەیاڵدابووە بە شێوازی لاپەڕەیەک لە ئەناتۆمی فەلسەفەی بەراوردکارانەی "کوڤیێ یان ژیۆفروا سان هیلێر" بنووسێ. زمانناسەکان و ئەناتۆمیستەکان زۆربەیان پێیانوایە باس لە بابەتێک دەکەن ڕاستەوخۆ ناگیرێ یان ناشێ لەناو سروشت تێبینی بکرێ، لەبەرئەوەی سکێلێتێک (ئێسکبەندێک) یان نیگارێکی وردی ماسولکەیەک و پارادیگمە بنیاتنراوەکان لەلایەن زمانناسەکان لە ڕێگەی نموونەیەکی سەرەتایی سامی یان هیندوئۆروپی تەواو وەک پێشنیهادێک، بە هەمان شێوە ئەمانەش بەرهەمی تاقیگە و کتێبخانەن. تێکستی نووسراوێکی زمانناسی یان ئەناتۆمی هەمان ئەو پەیوەندییە

گشتییە بە سروشت (یان بە واقیع) پیشان دەدا وەک چۆن مینای مۆزەخانەیەک نموونەیەک لە گیانەوەری شیردەرە لەناوچووەکان یان ئۆرگانێک لەمانە پیشان دەدەن. ئەوەی لە لاپەڕەکە پێشکەش کراوە لەگەڵ ئەوەی لەناو مینای مۆزەخانە پیشان دراوە درێژدادڕی ناتەواوی تێدایە، وەک زۆرێک لە پارچە هەڵبژێردراوە ڕۆژهەڵاتییەکانی سیلڤێستر دو ساسی، کە ئامانجی پیشاندانی پەیوەندییەک بووە لە نێوان زانست (یان توێژەری زانستی) و شت، نەک پەیوەندییەک لە نێوان شت و سروشت. هەر لاپەڕەیەک بێ هەڵبژاردنی پێشوەختە لە نووسراوەکانی ڕێنان لەبارەی زمانی عەرەبی، عیبری یان ئارامی یان سامی سەرەتایی بخوێنیتەوە: وەک ئەوە وایە کردەیەکی دەستەڵات بخوێنیتەوە کە بە هۆی ئەمەوە ئۆتۆریتێی فیلۆلۆگی ڕۆژهەڵاتناس بە ئارەزووی خۆی لەناو کتێبخانە کۆمەڵێک لە نموونەی گوتاری مرۆیی دەردێنێ و، جارێکی دیکە لە کتێبخانەیان دادەنێتەوە، بەڵام ئەم جارە دەورەدراو بە پەخشانێکی ناسکی ئۆروپییانە کە وادەکا جارێکی دیکە خەوشەکانیان، خەسڵەتی چلۆنایەتییان، خەسڵەتی کێویانەیان، خەوش و ناتەواوی زمانەکەیان، هی گەل و شارستانییان دەربێنێتەوە. ئەم پیشاندانەش بە تۆن و زەمەنێک باس دەکرێن وەک ئەوەی باس لە ئێستە و ڕۆژەڤدا بکەن، بە چەشنێک هەستی ئەوە دروست بکا لە کاتی پێشکەشکردنی وانەیەکی پێداگۆژی مرۆی پسپۆڕی باڵای زانستی لەسەر تریبون بەرانبەر بە ئێمە لەناو هۆڵی پێشاندان دەوەستێ، بۆ ئەوەی داهێنانی لێ بکا، شت گلداتەوە و حوکم لەسەر ئەو ماتریالە بدا کە تۆژینەوە لەبارەیانەوە دەکا.

لەو شوێنەی دەبینین ڕێنان چەندە بە باشی خۆزگە دەخوازێ ڕوانینێک وەک پیشاندان و خستنەڕوویێک پێشکەش بکا کە خەریکە ڕوودودا، ئەمە ئەو کاتەیە کە بە شێوەیەکی ڕوون تێبینی دەکا، کەچی

ئەناتۆمی نیشانەی جێگیر و دیار بەکاردەهێنێ کە بە هۆی ئەمانەوە دەتوانێ دەستنیشانی شتەکان بکا بۆ چەندین کلاس، بەڵام زماننناس ئەمە ناکا.(49) کەواتە فیلۆلۆگ دەبێ بە هەر شێوازێک بێ هەقیقەتێکی زماننناسی خراوەڕوو لەگەڵ سەردەمێکی مێژوویی بسازێنێ: لێرەوە شیمانەی پۆلینکردنێک هەیە. لەگەڵ ئەمەش، هەروەک ڕێنان زۆرجار دەیگوت، خەسڵەتی زماننناسی و مێژوو پڕ لە کەلێنن، پڕ لە پچڕانی مەزنن، پڕ لە سەردەمێکی گریمانین. کەواتە ڕووداوە زماننناسییەکان لەناو مەودا و ڕەهەندێکی زەمەنی نەک لەسەر هێڵێکی ڕێک ڕوودەدەن، ئەمەش بە شێوەیەکی سەرەکی پچڕپچڕە کە زماننناس بە شێوازێکی زۆر تایبەتی کۆنترۆلی دەکا. ئەم شێوازەش شێوازی بەراوردکارییە وەک هەموو تۆژینەوەکانی ڕێنان لەبارەی لقی زمانە سامییەکانی ڕۆژهەڵاتی کە بە ئازارێکی زۆرەوە پیشانی دەدا: ڕێنان زمانەکانی هیندوئۆرووپی وەک پێوەرێکی زیندوو "ئۆرگانیک" وەردەگرێ، سەرەنجام بە بەراوورکردن دەبینین زمانە سامییەکان نائۆرگانیکن.(50) زەمەن گۆڕدراوە بۆ شوێن کە تێیدا پۆلێنکردنە بەراوردکارییەکانی لێ ڕوودەدا، ئەمەش لە بنچینەدا لەسەر ئۆپۆزیسیۆنێکی دوانەیی گرژ لە نێوان زمانە ئۆرگانیکەکان و زمانە نائۆرگانیکەکان دامەزراوە.(...) ئەوەی کە زۆر گرینگە، ئەوەیە ڕێنان زۆر بە ڕوونی دڵنیایی لەسەر دەکاتەوە کە ئەم حوکم لەسەردانە ئیجبارییە کاری فیلۆلۆگە لەناو تاقیگە، چونکە جیاکردنەوەی تایبێک لەوانەی کە ئەو پێیانەوە خەریکە تەنیا ئەو کاتە دەشێ یان کە بۆ پسپۆڕی شارەزا کراوەیە: "کەواتە ئێمە خەسڵەتی خۆنوێکردنەوە لە زمانە سامییەکان ڕەت دەکەینەوە وێڕای دانپیانان کە ئەوانیش ناتوانن وەک هەموو کارێکی دیکەی هوشیاری مرۆیی خۆیان لە پێویستی گۆڕان و گۆڕانی یەک لە دوای یەک دەرباز بکەن".(51).

بەڵام لەم دیوی ئەم ئۆپۆزیسیۆنە رادیکالە، ئۆپۆزیسیۆنێکی دی لە کارەکە لەناو زەینی رێناندا هەیە و، لەم رووەشەوە بە شێوەیەکی ساویلکانە هەڵوێستی خۆی بۆ خوێنەر لە چەند لاپەڕەیەک لە بەشی یەکەمی کتێبی پێنجەم روون دەکاتەوە. ئەمەش ئەو کاتەیە کە روانینەکانی "ژیۆفروا سان هێلێر" لەبارەی "پووکانەوەی تایپەکان"(52) دەهێنێتەوە. ئەگەرچی رێنان ناڵێ پشت بە کام ژیۆفروا سان هێلێر دەبەستێ، ژیۆفروا سان هێلێری باوک یان کوڕ، سەرچاوەکەی زۆر روونە، چونکە، "ئێتیەن" و "ئیزیدۆر"ی کوڕەکەی هەردووکیان خاوەن ناوودەنگ و کاریگەری مەزن بوون بەهۆی بیرکردنەوەیان وەک بیۆلۆژیست، بەتایبەتی لەناو ئەدیبانی فرانسی نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەم. نابێ ئەوە لەیاد بکەین "ئێتیەن" یەکێک بوو لە ئەندامانی "حەملەی میسر" و "بەلزاک"یش لە "کۆمێدیای مرۆیی"ەکەی بەشێکی گەورەی لە پێشەکییەکەی پێشکەش بەو کردووە، کۆمەڵێک شایەدحاڵیش هەیە کە فلۆبێر کارەکانی باوک و کوڕی خوێندۆتەوە و سوودی لە ئایدیاکانی ئەوان بۆ کارەکانی خۆی وەرگرتووە.(53) ئێتیەن و ئیزیدۆر نەک هەر تەنیا میراتگری نەریتی بیۆلۆژی "رۆمانتیک" بوون، کە "گۆتە" و "کوڤیێ"ش دەگرێتەوە، بەڵکو ئەوان بایەخیان بە ئەنالۆژی و هۆمۆلۆژی و فۆرمی سەرەتایی لەناو جۆرەکان دەدا، لە هەمان کاتیش پسپۆڕبوون لە فەلسەفە و ئەناتۆمی ئەندامی شێواو کە ئیزیدۆر ناوی لێنابوو "تێترالۆژی"، ئەوان پێیانوابوو شێوانە فیزیۆلۆژییە هەرە تۆقێنەرەکان ئەنجامی پووکانەوەی ناوەکی ژیانی جۆرەکان بووە.(54) لێرەوە من ناتوانم بچمە ناو ئاڵۆزییەکان (سەرسامی ناقۆڵای خۆم پیشان بدەم) لەبارەی تێترالۆژی: تەنیا ئەوەندە هەموو شتێکە ئاماژە بەوە بدەم کە ئێتیەن و ئیزیدۆر ژیۆفروا سان هێلێر، هەردووکیان هێز و توانای تیۆری پارادیگمی زمانناسییان بەکاردەهێنا بۆ شیکردنەوەی لادانەکان کە دەشێ لەناوەوەی سیستەمێکی بیۆلۆژی بێتەکایەوە. بەم جۆرە،

ئێتیەن لەوباوەڕەدابوو کە بوونەوەرێکی شێواو "لادانێکە"، بە هەمان ئاراستەی مانا، لەناو زمانیش، هەندێ وشە لەناو پەیوەندییەکی ئەنالۆژیدا هەن یەک لەگەڵ ئەویتر لە پەیوەندییەکی نائاساییدان: لە زمانناسیدا، ئەم روانینە بەلای کەمی دەگەڕێتەوە بۆ "زمانی لاتینی" ڤارۆن. هیچ "لادانێک" ناشێ بە سادەیی وەک دەراویتە (استثناء Exception) یەکی بێ بنەما دابنرێ، بە پێچەوانەوە "لادانەکان" ئەو ستروکتورە رێکانە بە راست دەگەڕێنن کە ئەندامەکانی یەک چین یان یەک جۆر بە یەک دەگەیەنن. ئەمەش بۆ ئەناتۆمی روانینێکە جورئەتێکی زۆری تێدایە. ئێتیەن ژیۆفروا سان هێلێر لە بەراییەکانی کتێبی "فەلسەفەی ئەناتۆمی"دا دەڵێ:

(راستە، ئەمەیە خەسڵەتی سەردەمی ئێمە، مەحاڵە ئەمڕۆ دڵڕەقانە خۆمان لەناو چوارچێوەیەکی سادەی مۆنۆگرافییەک (وەک کتێبی رێنمایی) قەتیس بکەین. تۆژینەوە لە شتێک دوور و دوورەپەرێز، تەنیا دەبێ بۆ خۆی بیگەڕێنیتەوە، سەرەنجام تەنیا زانینێکی ناتەواوت دەست دەکەوێ. بەڵام ئەگەر لەناو کۆمەڵێک شتی دیکە تۆژینەوەی لەسەر بکەی، دەبینین لە زۆر لاوە لێک نزیک دەبنەوە و لە هەندێکی دیکە دوور دەکەونەوە، ئەوسا پەیوەندی فراوانتر دەدۆزینەوە. سەرەتا باشتر دەیناسی، هەتا لەناو تایبەتمەندی خۆیشی: بەڵام ئەگەر زیاتر لەناوەڕاستی چێوەی چالاکی خۆی بایەخی پێبدەی، ئەوسا دەزانی چۆن دەچێتە دەرەوەی جیهانی بوونی خۆی و، هەموو ئەوانەش دەناسی کە ئەو خۆی پێشوازییان لێ دەکا وەک چلۆنایەتی، بەهۆی پەرچەکرداری ناوەندێکی گونجاو.(55)

ژیۆفروا سان هێلێر هەر ئەوە ناڵێ پشکنینی بەراوردکارانەی دیاردەکان خەسڵەتی تایبەتی لێکۆڵینەوەی سەردەمەکەیەتی (ئەو لە ساڵی 1822 دەینووسی)، بەڵکو، بۆ مرۆی زانستخواز، ئەمە بوونی نیە، دیاردەیەک، ئەگەر شێواو و دەراویتەش بێ، نەتوانرێ شیکاریشی

بۆ بکرێ بە گەڕانەوە بۆ سەرچاوە لەمەڕ چەندین دیارەی دی. با تێبینی ئەوە بکەین ژیۆفروا سان هێلێر چۆن میتافۆری (مەجاز) ناوەند (سەنتەر) بەکاردەهێنێ (سەنتەری چێوەی چالاکی) کە دواتر رێنان لە کتێبی (ئاییندی زانست) بۆ وەسفکردنی پێگەی هەموو شتێک بەکاری دەهێنێ کە لەناو سروشت داگیری دەکا، (هەتا بۆ فیلۆلۆژناسیێکیش) راستەوخۆ دوای ئەوەی بە شێوەیەکی زانستی لەلایەن توێژەری زانستی لە شوێنی خۆی دادەنرێ بۆ پشکنین لەبارەیەوە. پاشان، پەیوەندییەکی دڵگیر لە نێوان شت و توێژەری زانستی بەرقەرار دەبێ. لەولاشەوە ناشێ ئەمە رووبدا تەنیا لەناو تاقیگە لەکاتی پشکنیندا نەبێ. ئەوەی دەمانەوێ پیشانی بدەین، ئەوەیە کە توێژەری زانستی جۆرێک لە باڵادەستی هەیە رێگەی پێدەدا بە شێوەیەکی سروشتی ببینێ و، بە شێوازێکی زانستیانەش رووداوێکی چاوەڕوانەکراویش ببینێ، لەم حاڵەتەدا، مانای وایە بێ ئەوەی پشت بە شتێکی وەک "سەرەوەی سروشت یان ئەودیو سروشت" ببەستین، دەتوانین پشت بە ناوەندێکی گونجاو ببەستین لەلایەن توێژەری زانستییەوە پێکهاتبێ. ئەنجام: سروشت خۆیشی دەشێ سەرلەنوێ وەک بەردەوامییەک ببینرێ، توندوتۆڵ بە شێوەیەکی هارمۆنیانە و بە شێوەیەکی سەرەکیش روون بۆ تێگەیشتن.

بەم جۆرە، زمانی سامی بۆ رێنان دیاردەیەکە بۆ گەشەپێدانێکی پچڕاو ئەگەر بە زمان و کولتوورەکانی هیندوئۆروپی بەراوردی بکەین کە گەیشتوونەتە پلەی پێگەیشتن، هەڵبەت بە زمانەکانی دیکەی رۆژهەڵاتیش.(56) لەگەڵ ئەمەش دەبینین رێنان پشتگیری لە پارادۆکسێک دەکا: ئەو کاتەش کە رێنان ئازایەتیمان پێدەبەخشێ زمانەکان وەک پەیوەندییەک لەگەڵ (بوونەوەرە زیندووەکانی سروشت) ببینین، لەولاشەوە دەیەوێ لە هەموو روویێکەوە ئەوە بسەلمێنێ کە زمانەکانی رۆژهەڵات، زمانە سامییەکان، زمانی

نائۆرگانین، وەستاون، تەواو بە بەردبوونە، توانای نوێبوونەوە یان لەدایکبوونەوەشیان نیە، بە چەشنێکی دیکە، دەیەوێ بیسەڵمێنێ کە زمانی سامی زمانێکی زیندوو نیە، دواجار ئەو مانایەش دەدا کە سامییەکان خۆشیان بوونەوەری زیندوو نین. بەڵام زمان و کولتووری هیندوئۆروپییەکان زیندوون، هەڵبەت بە هۆی تاقیگە نەک لەبەر خۆیان.

بەڵام، دوور لەوەی ئەم روانینە شتێکی پەراوێزخراوبێ لە کارەکانی رێنان، بە رای من ئەم پارادۆکسە، لە ناوەندی ئەم کارانەیدا هەیە، لە شێوازی نووسینی، هەروا لە بوونی خۆی وەک ئەرشیڤێک لەناو کولتووری سەردەمی خۆی، ئەو کولتوورەی کە ئەو زۆر بەشداری تێدا کردووە، بەوانەشەوە کە بەشدارییان لەم کولتوورە کردووە وەک کەسانی جیاجیای وەک ماتیۆ ئارنۆلد، ئۆسکار وایلد، جەیمس فرێزەر و مارسێل پروست. ئەم روانینەش تەواوی ژیانی بوونەوەرە نیمچە زیندووەکانی گرتۆتە خۆی و دەستی پێوەگرتوون (هیندوئۆروپی، کولتووری هیندوئۆروپی) بەوانەشەوە کە دیاردەی نائۆرگانیکن لەپاڵ ئەوانی دی هەن، کە شێواون (وەک زمانی سامی و کولتووری رۆژهەڵاتی): هەر ئەمەش کە زۆر بە وردی مرۆی زانستخوازی ئۆروپی لە تاقیگەی خۆی بەدەستی دەهێنێ. ئەو مرۆڤە بنیات دەنێ، ئەم کردەی بنیاتنانە خۆیشی نیشانەیەکە بۆ دەستەڵاتی ئیمپریالی لەسەر دیاردە یاخییە بەرگریکارەکان، لە هەمان کاتیش بە دروست پیشاندانی کولتووری باڵادەست و هەڵکەوتە ئاساییەکەیەتی (سروشتی). لە راستیدا دەتوانین بە دروستی بڵێین کە تاقیگەی فیلۆلۆژی رێنان شوێنی راستەقینەی ئیتنۆسەنتەریزمی ئۆروپی ئەوە، بەڵام ئەوەی دەبێ لێرەدا خەتی بەژێردا بهێنین، ئەوەیە تاقیگەی فیلۆلۆژی لە دەرەوەی گوتار بوونێکی نیە، لە دەرەوەی ئەو نووسینانە بوونێکی نیە کە لە رێگەی ئەمانەوە بەردەوام بەرهەم

هێنراوە و هەستی پێکراوە. بەم جۆرە، هەتا ئەو کولتوورەش کە ئەو، رێنان، بە ئۆرگانی و زیندووی لەقەڵەم دەدا، کولتووری ئۆروپا، ئەمەش کولتوورێکە لە پرۆسەی دروستبوون و بنیاتانە لەناو تاقیگە بە هۆی فیلۆلۆژییەوە.

کۆتایی ژیانی زانستی رێنان هەمووی ئۆروپی و کولتووری بوو، ئەم ژیانە پڕ لە کاری جۆربەجۆر بوو، هەر ئەمەش ناووبانگی پێدابوو. ئەگەر شێوازی رێنان هەندێ دەسەڵاتی هەبووبێ، لەو باوەڕەدام هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەکنیکەی بەکاری دەهێنا بۆ بنیاتنانی نائۆرگانیک و (یان ئەوەی نوقسان بووە) بە رواڵەت بەخشینی ژیان پێی. بێگومان ئەوەی کە زیاتر ناووبانگی پێدەرکردبوو کتێبی "ژیانی کریست" بوو، کە وەک دەروازەیەک بوو بۆ مێژووە مەزنەکەی لە بارەی کریستیانیزم و گەلی جوولەکە. بەڵام ئێمە دەبێ تێبگەین کە "ژیانی کریست" "شاکارێک" بوو تەواو وەک هەمان تایپی کتێبی "مێژووی گشتی": بنیاتنانی مێژوویێک، توانای هەبێ بە لێوەشاوەیی بایۆگرافییەکی رۆژهەڵاتی مردوو دابهێنێ (مردوو بۆ رێنان دوو مانای هەبوو، جارێک وەک مردنی ئیمانێک، جارێکیش وەک سەردەمێکی مێژوویی لەدەستچوو، واتە مردوو) راستەوخۆ پارادۆکسێکی تێدایە، وەک ئەوەی سەربردەی هەقیقی ژیانێکی سروشتی بێ. هەموو ئەو شتەی رێنان دەیگوت سەرەتا بەناو تاقیگەی فیلۆلۆژیدا تێدەپەڕی، لێرەوە لەناو تاروپۆی تێکستە چاپکراوەکەی، هێزێکی داهێنەری ژیانی مۆرکێکی کولتووری هاوچەرخ هەبوو، کە هەموو دەسەڵاتی زانستی خۆی و هەموو "ئۆتۆرازیبوون"ی خۆی لەناو مۆدێرنیتی دەردەهێنا. بۆ ئەم جۆرە کولتوورە، هەندێ یەکەی مێژوویی وەک ماڵبات، نەریت، ئایین، کۆمەڵە ئیتنیکییەکان، ئەمانە هەموویان بە سادەیی وەزیفەی تیۆرێک بوونە ئەرکیان فێرکردنی جیهان بووە. بە وەرگرتنی ئەم دەستەواژەی

دوایی لە کوڤیێ، ڕێنان بە هوشیارییەوە پیشاندانی ئەزموونی زانستی لەسەرەوەی ئەزموون خۆی دادەنا، سیفەتی زەمانی لە "لەناو جیهانی ئەزموونی ڕۆژانە" دووردەخستەوە، هیچ سوودێکی زانستی نەبووە، کەچی دەستەڵاتەکانی ڕوانینی ئەخلاقی زۆر پێشکەوتوو بەگەڵ سەردەم (ایەتی) تایبەتی کولتووری و بەراوردکاریانەی کولتووری دەخرا (کە ببوونە سەرچاوەی دایک بۆ ئێتنۆسەنتەریزم، تیۆری نەژادپەرستی و چەوساندنەوەی ئابووری).

شێوازی ڕێنان، تەواوی ژیانی وەک ڕۆژهەڵاتناسێک و وەک ئەدیبێک، ئەو کۆنتێکستەی لەمەڕ مانا کە دەیگەیەنێ، پەیوەندی زۆر نزیکی بە گشتی لەگەڵ کولتوور و لەگەڵ توێژینەوەی باڵای ئۆرووپی سەردەمەکەی (لیبرال، گشتگیر، بڕیاردەر، دژەمرۆ بە مانایەکی زۆر تایبەتی) من وەک ڕوانینەکانی کەسێکی ڕەبەن و زانستخوازی دەیبینم. بۆ ئەو، داهێنان زیاتر سەر بە مەملەکەتی ئایندەیە، ئەمەش لە مانیفێستە بەناووبانگەکەیدا تێکەڵ بە زانستی دەکا. ئەگەرچی ئەو وەک مێژوونووسێکی کولتووری سەر بە هەمان قوتابخانەی ئەو کەسانەن وەک "تورگۆ"، "کۆندۆرسێ"، "ڤیکتۆر کوزا"، "ژیۆفروا" و "بالانش"، وەک پسپۆڕی باڵاش وەک "سیلڤێستر دو ساسی، کۆسا دو پێرسوڤال، ئۆزانام، فوریەل و بوورنووف" وایە، جیهانی ڕێنان بە شێوەیەکی تایبەتی جیهانێکە زیانبارە، شێتانە نێرە، جیهانێکە لە ڕاستیدا پڕ لە مێژوو و زانستە، ئەمەش جیهانێکە، هی باوکان و دایکانی خاوەن منداڵ نین، جیهانێکە وەک مەسیحەکەی خۆی، وەک مارک ئۆرێل، "کالیبان"ەکەی خۆی، "خودای هەتاو"ەکەی خۆی (بەو شێوەی خۆی لە "خەونەکان" لە "دیالۆگە فەلسەفییەکان" وەسفی کردووە).(57) ڕێنان بە چاوێکی پیرۆز تەواو تایبەتی سەیری دەستەڵاتی زانست و فیلۆلۆژی ڕۆژهەڵاتناسی دەکرد، بە دوای ڕوانینی قووڵ و تەکنیکەکانی دەگەڕا، بۆ دەستێوەردانەکانی بەکاری

دەهێنا، هەردەمیش وێڕای سەرکەوتن لە ژیانی سەردەمەکەی. لەگەڵ ئەمەش دەبینین ڕۆڵی ئیدیالی ئەو بۆ خۆی، ڕۆڵی بینەر بووە.

بە ڕای ڕێنان فیلۆلۆژناس دەبێ "بەختەوەری" لە جیاتی "چێژ" هەڵبژێرێ: هەڵبژاردنی بەختەوەرییەکی باڵا، ئەگەر نەزۆکیش بێ، لە چێژی سێکسی باشترە. وشەکان سەر بە بواری بەختەوەرین، هەروەکو چۆن لێکۆڵینەوە لە وشەکان بۆ ئەوەیە بە شێوەیەکی نموونەیی قسە بکەین. بە پێی شارەزایی خۆم، لەناو هەموو ئەو نووسینانەی ڕێنان بۆ خەڵک نووسیونی، بە دەگمەن لە شوێنێک دەبینین ڕۆڵێکی سوودمەند و چالاکی دابێتە ژنان. یەکێک لەو ڕۆڵانە دەبینین کاتێ کە ڕێنان ڕای خۆی لەبارەی ژنانی بێگانە دەردەبڕێ (پەرستیاران و خزمەتکارەکان) دەبوایە منداڵانی داگیرکارە نۆرماندییەکان بەخێو بکەن، ئەمەش سەرنج بەلای ئەوە دەشکێنێتەوە بووبێتە سەرچاوەی گۆڕان لە زمان. دەبێ تێبینی ئەوە بکەین کە ئەمە نەبۆتە هۆی یاریدەدان بۆ زۆربوونی بەرهەم و بڵاوبوونەوە، بەڵام بۆتە هۆی گۆڕان لە ناوەوە، سەرەنجام ئەم گۆڕانەش گۆڕانێکی لاوەکی بووە. (ڕێنان لە کۆتایی سیمینارەکەی دەڵێ مرۆ: نە سەر بە زمانەکەیەتی نە سەر بە نەژادی، بەڵکو مرۆ پێش هەموو شتێک سەر بە خۆیەتی، چونکە پێش هەموو شتێک ئەو بوونێکی ئازادە، بوونێکی ئەخلاقییە.)(58) لە ڕوانگەی ڕێنان مرۆ ئازادی و مۆراڵە، بەڵام ئەم مرۆیە بە نەژاد، بە مێژوو، بە زانست زنجیرکراوە، ئەمانەش چەند مەرجێکن لەلایەن مرۆی توێژەری زانستییەوە بەسەر مرۆ دەسەپێنرێن.

لێکۆڵینەوە لە زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان "ڕێنان"یان بۆ ناو دڵی ئەم مەرجانە برد و، فیلۆلۆژیش بە شێوەیەکی بەرجەستە ئەوەی پیشاندا کە زانین بە شیعر ناگۆڕدرێ (بۆ لێکدانەوەی ڕوانینەکەی ئەرنست کاسیرەر)،(59) تەنیا ئەگەر پێشتر لە واقیعی ڕووت دانەبڕاندرابێ

(هەروەک چۆن سیلڤێستر دو ساسی بە پێویست پارچە عەرەبییەکانی لە واقیعی خۆیان دابڕیبوو)، پاشان خرابوونەوە ناو بەرگێکی ئیجباری بۆ وێرد و زیکرکردن Doxologie . پاشان کە تۆژینەوە لە وشەکان بووە فیلۆلۆژی، بەو شێوەی پێشوو "ڤیکۆ، هێردەر، رووسۆ، میشلی و کینێ" پەیڕەویان دەکرد، گرێی بنچینەیی خۆی و خەسڵەتی دراماتیکی خۆی بزر کرد، هەڵبەت بەو شێوەی "شێلینگ" پێشتر رۆژێک دایڕشتبوو. بە پێچەوانەوە، بە شێوەیەکی ئێپیستیمۆلۆژیانە فیلۆلۆژی ئاڵۆز دەبێ، چیتر Sprachegefühl گیرکردنی "هەستی زمانەوانی" بەشی هیچ ناکا، چونکە وشەکان خۆیان کەمتر سەر بە ماناکان یان جەستە بوون (وەک چۆن بۆ ڤیکۆ وابوو) وەک لەوەی سەر بە جیهانێکی نابینا، بێ وێنا و ئەبستراکتی بنیاتنراو بە داڕشتنە گەرمەکان بن وەک: نەژاد، ئەقڵ، کولتوور و نەتەوە. لەناو ئەم جیهانە، کە بە شێوەیەکی زەینی دروستکرابوو و ناوی لێنرابوو رۆژهەڵات، دەمانتوانی دڵنیایی لەسەر هەندێ تایپ بکەین، هەموویان هەمان خەسڵەتی گشتی بەهێزوتوانا و هەمان دروستی کولتووریان هەبێ. چونکە هەموو رەنجی رێنان لەوە کۆدەبووەوە ئینکاری مافی نوێبوونەوە لە کولتووری رۆژهەڵاتی بکا، تەنیا بە شێوەیەکی دەستکرد نەبێ، لەناو تاقیگەی فیلۆلۆژی نەبێ. لەلای ئەو مرۆ منداڵی کولتوور نیە، ئەم کۆنسێپتە ماڵباتییەش بە شێوەکی زۆر کاریگەر لەلایەن فیلۆلۆژییەوە کرابووە پرسیار. فیلۆلۆژی مرۆی فێری ئەوە دەکرد کە کولتوور بنیاتنانێکی ئەقڵە، واتە "ئاخاوتن و گۆکردن" ئەمەش بۆ خۆی داهێنانێکە، بەلام لە ستروکتورێکی نیمچە ئۆرگانیکی زیاتر نیە.

ئەوەی بە تایبەتی لەلای رێنان سەرنجی من رادەکێشێ، ئەوەیە تا چ رادەیەک ئەو خۆی دەیزانی بوونەوەرێکی سەردەم و کولتووری ئێتنۆسەنتریزمە. بە وەلامدانەوەی گوتاری پێشوازی "فێردیناند دو

لێسێپ" لە ئەکادیمیای فرانسی لە ساڵی 1885، رێنان دەڵێ:"شتێکی خەمبارە مرۆ ئەوەندە زیرەکتر بێ لە وڵاتەکەی (...) بێگومان رق بەرانبەر بە وڵات هەڵناگرین. بەڵام باشترە مرۆ لەگەڵ ئەو بەهەڵدا بچێ وەک لەوەی زۆر لەسەر هەق بێ لەگەڵ ئەوانەی هەقیقەتە رەهاکانی پێ دەڵێن).(60) کورتەی ئەم پێشنیارەش تا رادەیەک گەلێک زۆر پوختەیە بۆ ئەوەی راست بێ. دروستە، ئایە رێنانی پیر لەمە مەبەستی ئەوە نیە بڵێ باشترین پەیوەندی پەیوەندی هاوتایە لەگەڵ کولتوورەکەی خۆی، مۆرالی خۆی، گیانی گەل لە ماوەی ژیانی خۆی، نەک ئەو پەیوەندییەماڵباتییەی کە بە هۆی ئەمەوە یان منداڵی سەردەمی خۆمانین یان هی دایباب؟ لێرەوە دەگەڕێینەوە بۆ تاقیگە، چونکە لێرەوەیە، لەمەدا، لە ئایدیای رێنان بەرپرسیارییە کوڕایەتییەکان دەوەستن و، وەک دواهەوڵیش بەرپرسیارییە کۆمەڵایەتییەکان، سەرەنجام بەرپرسیارییە زانستی و رۆژهەڵاتناسییەکان شوێنیان دەگرنەوە. تاقیگەکەی رێنان وەک تریبونێکی بڵند بوو لەوێوە رێنان وەک رۆژهەڵاتناسێک قسەی بۆ جیهان دەکرد، بانگەوازەکانی بە مێدیایی دەکرا و دڵنیایی و دیقەتی گشتی بەردەوامیشی پێدەبەخشی. بەم جۆرە، تاقیگەی فیلۆلۆژی بەو شێوەیەی رێنان تێیدەگەیشت، هەر تەنیا بە ناساندنی سەردەم و کولتوورەکەی خۆی بە شێوازی جیاجیای نوێ نەدەوەستا مێژوویان دیاری بکا و فۆرمێکیان بداتێ، بەڵکو توندوتۆڵییەکی زانستی باڵای بە ماتریالی رۆژهەڵاتناسی دەبەخشی و، لەمەش زیاتر، رێنانی دەکردە (ئەو رۆژهەڵاتناسانەش کە لە دوای ئەو دەهاتن و درێژەیان بە نەریتی ئەو دەدا) ئەو کەسایەتییە کولتوورییەی رۆژئاوا کە ئەو لە کۆتاییدا خۆی بوویێ. ئێمە کە گرینگی بە مێژووی رەخنەی رۆژهەڵاتناسی دەدەین، دەتوانین بپرسین ئایە ئەم ئۆتۆنۆمییە نوێیەی ناوەوەی ئەم کولتوورە ئازادییەکی تەواو هێنرابوو وەک چۆن رێنان باوەڕی وابوو، بە هۆی زانستە رۆژهەڵاتناسییە فیلۆلۆژییەکەی، یان

ئەگەر ئەو زیاتر مەبەستی ئەوە نەبووبێ پەیوەندییەکی کورپوباوکانەی ئالۆز لەنێوان رۆژهەڵاتناسەکان و ماتریالە مرۆییەکان دامەزرێنێ، دواجار ئەو پەیوەندییە کورپوباوکانەیە لەسەر دەستەڵات بەرقەرار دەبوو نەک لەسەر ئامانجی نەویستراو.

روانینەکانی رێنان لەبارەی سامییە رۆژهەڵاتییەکان، بێگومان کەمتر بوارێکن بۆ حوکمدانی پێشینە و میللیانە و دژەسامی باو وەک لە بواری فیلۆلۆژی رۆژهەڵاتی زانستی. بە خوێندنەوەی رێنان و سیلڤێستر دو ساسی، بە ئاسانی دەتوانین تێبینی ئەوە بکەین چۆن بەگشتیکردنە کولتوورییەکان خۆیان بە دەربڕینی زانستی و ئەتمۆسفێرێکی تۆژینەوەی زانستی راستکەرەوە زرێپۆش دەکەن. وەک زۆرێک لە پسپۆرە ئەکادیمییەکان لە سەرەتای دەسبەکاربوونیان، رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن بە چەشنێک دەستی بە بابەتی خۆی دەگرتەوە وەک ئەوەی لەناو قووتوویەک بێ هەموو شتێک بکا بۆ ئەوەی بەردەوام بێ. بێگومان بەم جۆرە وشەنامە زانستییەکان، وەزیفەیان، بە هەمان شێوە شێوازیان گەشەیان سەندووە و رۆژهەڵاتیان خستۆتە ناو ستروکتورێکی "بەراوردکاری"، لەو جۆرەی رێنان بەکاری دەهێنا و سوودی لێ وەردەگرت. ئەم تایبە بەراوردکارییە بە دەگمەن وەسفییە، بەڵکو زۆربەی جار، لە یەک کاتدا سوودی هەبووە بۆ هەڵسەنگاندن و پیشاندان. ئەمەش نموونەیەکە لەوەی رێنان دەڵێ کە پەردە لەسەر زۆر شت هەڵدەداتەوە:

(لە هەموو رووێکەوە، دەبینین، نەژادی سامی وەک نەژادێکی نوقسان دەردەکەوێ، ئەمەش بە هۆی سادەییەکەی خۆی. نەژادی سامی، ئەگەر جورئەتم هەبێ بڵێم، بە بەراورد بە نەژادی هیندوئۆروپی وەک تەمێک وایە بەرانبەر بە تابلۆیەک، وەک سروودێکی ئایینی کۆن وایە بەرانبەر بە مۆسیقای مۆدێرن، نەژادی

سامی ئەم هەقیقەتەی نوقسانە، ئەم پانتاییەی نیە، پڕ لە ژیان نیە کە مەرجێکە بۆ پوختەیی و کەماڵ. زیاتر بەو سروشتە دەچێ کە کەم بە پیتە، دوای بەسەربردنی منداڵییەکی گەشاوە، تەنیا دەتوانێ بگاتە پیاوەتییەکی (نێرایەتی) چرووک، نەتەوە سامییەکان سەردەمی بووژانەوە و پوختەییان دەگەڕێتەوە بۆ چاخی یەکەمیان، چیتر ڕۆڵیان لە سەردەمی پێگەیشتنیان نەماوە.)(61).

لەم ڕوانینەدا نەژادی هیندوئۆرووپی کراوەتە بەردی بنچینە، تەواو بەو شێوەیەن کە ڕێنان دەڵێ هەستیارییە ڕۆژهەڵاتییە سامییەکان هەرگیز نەگەیشتوونەتە ئەو ئاستە باڵایەی نەژادی هیندوجێرمەنیەکان پێی گەیشتوون.

بەدڵنیایی ڕەهاوە ئێمە ناتوانین بزانین ئایە ئەم هەڵوێستە بەراوردکارییە بە شێوەیەکی سەرەکی پێیوستییەکی تۆژینەوەی باڵایە یان حوکمدانێکی پێشوەختی نەژادپەرستانەی ئیتنۆسەنتریزمی شاردۆتەوە. ئەوەی دەتوانین بیڵێین هەردووکیان هاریکارن و یەک پشتگیری ئەویتر دەکا. ئەوەی ڕێنان و سیلڤیستر دو ساسی هەوڵیان بۆ دەدا خەسڵەتی مرۆیی ڕۆژهەڵات لە هەر دوو مەودا و ڕەهەند کەم بکەنەوە، ئەم کەم کردنەوەشە ڕێگەی بۆ ئەوە ئاسان دەکرد تۆژینەوە لە خەسڵەتەکان بکەن بە لادانی سیفەتی مرۆیی لێی، کە سەرچاوەی شیمانەی ئالۆزییەک بوو. بۆ ڕێنان، هەوڵ و ڕەنجەکانی لە ڕێگەی فیلۆلۆژی پشتڕاست دەکرانەوە، کە دۆگمە ئیدیۆلۆژییەکانی برەویان بە کەمکردنەوە یان بچووککردنەوەی زمانێک دەدا بۆ ڕەگەکانی، پاشان، فیلۆلۆژناس هەوڵی دەدا شیمانەیەک بدۆزێتەوە ئەم ڕەگە زمانناسییانە بەیەکەوە گرێبداتەوە، وەک چۆن ڕێنان و ئەوانی دی کردوویانە، بۆ نەژاد، بۆ ئەقڵ، بۆ خەسڵەت و بۆ نەریت و خوو و ڕەوشت و کارکردن لەسەریان لە ڕێگەی ڕەگەکانیانەوە. بۆ نموونە ڕێنان دانی بەوەدانابوو کە پەیوەندییەکانی لەگەڵ "گۆبینۆ" دەگەڕایەوە

بۆ بوونی روانگەی فیلۆلۆژی و رۆژهەلاتناسی هاوبەش لەلای هەردووکیان،(62) لە یەکێ لە چاپە بەراییەکانی "مێژووی گشتی.."، بەشێک لە کارەکانی گۆبینۆی خستبووە ناو کاری خۆی. بەم جۆرە رێبازی بەراوردکاری لە تۆژینەوە لە رۆژهەلات و رۆژهەلاتییەکان دەبێتە هاوواتای نایەکسانی ئۆنتۆلۆژی (بوونناسی) دیاری نێوان رۆژئاوا و رۆژهەلات.

لێرەوەش شایەنی ئەوەیە بە خێرایی بەسەر خەسلەتە سەرەکییەکانی ئەم نایەکسانیەدا بچینەوە: بۆ نموونە ئێمە حەماسەتی شلیگل بۆ هیندستان دەناسین، هەروا ئەوەش دەناسین پاشان چۆن بێزی لەمە دەبووەوە. لە نێو ئەماتۆرە بەراییەکانی رۆژهەلات، بەشێکی زۆریان وەک "هەراسانییەک" بۆ دروستی نەریتی فیکری و ئەقلی ئۆروپی وەریانگرت. لە باسی رۆژهەلات، بە هۆی بوونی سیفەتی Pantheism یەکتابوونی، سیفەتی روحانییەتی، جێگیرییەکەی، تەمەنی درێژ و سیفەتی سەرەتاییەکەی درێژدادڕیان دەکرد،...هتد. شێلینگ بۆ نموونە، پێیوابوو کە باوەڕبوون بە چەندین خودا Polytheisme لە رۆژهەلات، رێگای خۆشکردووە بۆ دەرکەوتنی یەکتاپەرستی monotheisme جودایی و کریستیانی، براهما رێگەی بۆ ئیبراهیم خۆشکردووە دەرکەوێ. بەلام تا رادەیەک بێ هیچ دەراویتەیەک، درێژدادڕییەکی لەم جۆرە پەرچەکردارێکی بە پێچەوانەوەی لێ کەوتۆتەوە: رۆژهەلات لەناکاو وەک زۆر کەم مرۆیی دەردەکەوێ، بە داخەوە وەک دژەدیمۆکراتی و دواکەوتوو و کێویانە...هتد، دەردەکەوێ. واتە لەرینەوەی پەندۆل بە ئاراستەیەک دەبووە هۆی لەرینەوەیەکی دی پەندۆل یەکسان و پێچەوانە: ئەمەش واتە خراپ هەلسەنگاندنی رۆژهەلات بوو. رۆژهەلاتناسی وەک پیشەیەک لەسەر ئەم دژ و پێچەوانانە گەورە بووە، لەسەر ئەم بژاردنانە و ئەم راستکردنەوانە کە لەسەر نایەکسانی بنیاتنرابوون

گەورە بووە، ئەمەش ئەو ئایدیایانە بوون لەیەک کاتدا هۆ و ئەنجام بوون، ئایدیایەک بوون لە هەمان تایپی ناو کولتوور بە تەواوی. لە راستیدا، دەتوانین راستەوخۆ بگەڕێینەوە بۆ پڕۆژەی کۆت و بەند دانان و بنیاتنانەوە و گرێیانبدەینەوە بە ڕۆژهەڵاتناسی و بە نایەکسانی کە بە هۆی ئەمەوە هەژاری (یان دەوڵەمەندی) ڕێژەیی ڕۆژهەڵات پێویستی بە چارەسەرێکی توێژینەوەی زانستی باڵا بێ لە جۆری ئەو توێژینەوانەی لە بواری جیاجیای وەک فیلۆلۆژی، بیۆلۆژی، مێژوو، ئەنترۆپۆلۆژی، فەلسەفی یان ئابووری دەکرێ.

بەم جۆرە، کاری راستەقینەی ڕۆژهەڵاتناسی دانان و جێگیرکردنی ئەم نایەکسانییە بووە و ئەمەش هەر ئەو پارادۆکسە بووە کە لێیەوە سەریهەڵداوە. زۆربەی جاران کەسێک کە دەهاتە ناو ڕۆژهەڵاتناسی وەک پیشەیەک، بەوشێوەیە دەهات وەک ئەوەی ڕۆژهەڵات مافی لەسەر ئەو هەبێ، بەڵام، زرۆبەی جارانیش، زانیاری و خوێندنەکانی ئەگەر راست بێژین وەک ڕۆژهەڵاتناس چاوی دەکردنەوە و، ئەوەی بۆی دەمایەوە، جۆرێک بوو لە پڕۆژەیەکی پەنماو، کە بە هۆی ئەمەوە ڕۆژهەڵات بچووک دەکرایەوە بۆ مەوداو ڕەهەندی کەمتر وەک لەوەی جاران پێی ناسرابوو. ئەگەر وانەبووبێ ئەی چۆن ڕەنجی زۆری پێشکەشکراو لە کارەکانی "ویلیەم مویر" (1819-1905) لێکبدەینەوە، یان بۆ نموونە لە کارەکانی "ڕێنهارت دۆزی" (1820-1883) کە دژایەتییەکی زۆری بەرانبەر ڕۆژهەڵات و ئیسلام و عەرەب تێدایە؟ شتێکی مانادارە، ڕێنان خۆی یەکێک بووە لە لایەنگرانی "ڕێنهارت دۆزی"، تەواو وەک لە کارە چوار بەرگییەکەی ڕێنهارت دۆزی دەیدۆزینەوە: "مێژووی موسلمانەکانی ئیسپانیا تا دەگاتە داگیرکردنی ئەندەلوسیا لەلایەن مورابیتەکان (1861)، ڕەخنەیەکی زۆری ڕێنان لە سامییەکان لەو بەرگە کتێبەدا هاتووە کە لە ساڵی 1864 بڵاوبۆتەوە، تێیدا ئەوە خراوەتەڕوو کە خودای

سەرەتایی جوولەکەکان "یەهوە Jahweh " نەبووە بەڵکو "بەعل Baal " بووە، بەڵگەی ئەمەش لە "مەککە"دا هەیە! کتێبەکانی ویلیەم مویر: "ژیانی محەمەد" (1858-1861) و "خەلافەت: سەرهەڵدان و رووچوون و رووخان" (1891)، ئەم کتێبانە وەک توحفەیەکی توێژینەوەی باڵاو گرینگ سەیریان کراوە، بەڵام ویلیەم مویر هەڵوێستی خۆی بەرانبەر بە بابەتەکانی بە روونی پیشانداوە (...)(63) دەتوانین ئایدیای زۆری تری وەک ئەمە لە کارەکانی "ئەلفرێد لایاڵ" بدۆزینەوە کە یەکێ لە نووسەرە دڵگیرەکانی "کرۆمەر" بووە.

ئەگەر رۆژهەڵاتناس حوکمدانی خۆی لەسەر ماتریالەکان وەک چۆن رێتهارت دۆزی و ویلیەم مویر بە روونی کردوویانە دەرنەبڕێ، ئەوا بەلای کەمی هەر هیچ نەبێ کەوتۆتە ژێر کاریگەری پرەنسیپی نایەکسانی. کۆششی توێژەری پسپۆڕ هەردەم لەسەر ئەوە دەوەستێ پێکهاتەکانی وێنەیەکی رۆژهەڵات یان رۆژهەڵاتی بەیەکەوە دانێ و کۆیان بکاتەوە وەک ئەوەی تابلۆیەک بێ دروست کرابێتەوە، وەک ئەو پارچە پارچانەی سیلڤێستر دو ساسی دۆزیبوونیەوە و سەرچاوەی ماتریالەکان بوون، بەڵام فۆرمی بگێڕەوە، بەردەوامی و کەسایەتیەکان لەلایەن توێژەری زانستی دروستکرابوون، بۆ ئەمەش کاری توێژینەوەی زانستی باڵا لەسەر ئەوە دەوەستێ فێڵ لە "نا-مێژووی ناڕێک" (نارۆژئاوایی) رۆژهەڵات بکرێ لە رێگەی سەربردەی باش رێکخراو و وێنە و چیرۆک. کتێبی "وتارێک لەبارەی مێژووی عەرەبی پێش ئیسلام و لەسەردەمی محەمەد" (کە سێ بەرگە و لە ساڵانی 1847- 1848 بڵاوبوونەتەوە) لە نووسینی "کوسا دو پێرسوڤال"، کە توێژینەوەیەکی تەواو پسپۆڕانەن و سەرچاوەکانی لەو دۆکیومەنتەکانە دەرهێناون کە لە ناوەوەی بوارەکە لەلایەن رۆژهەڵاتناسانی دی پێشکەش کرابوون (بێگومان بە شێوەیەکی سەرەکی لە سیلڤێستر دو ساسی) یان لەو دۆکیومەنتانە وەریگرتوون

وەک تێکستەکانی "ئیبن خەلدون" کە "کوسا دو پێرسوڤال" زۆر لێیان دڵنیابوو، لە کتێبخانە رۆژهەلاتییەکانی ئۆروپا دانرابوون. تێزی "کوسا دو پێرسوڤال" ئەوە بوو کە محەمەد عەرەبەکانی کردە گەل، ئیسلامیش بە شێوەیەکی سەرەکی وەسیلەیەکی سیاسی بووە و بە هیچ شێوەیەک وەسیلەیەکی رۆحی نەبووە. کوسا دو پێرسوڤال هەوڵ و رەنجی زۆر دەدا رووناکی بخاتە سەر بارستەیەکی زۆر لە وردەکاری تێکەڵ و پێکەڵ. بەم جۆرە ئەوەی لە تۆژینەوەکەی لەسەر ئیسلام بە دەست دێ، لە کۆتایی کارەکەیدایە (پاش وەسفی مردنەکەی) وێنەیەکی پڕ لە وردەکاری، فۆتۆگرافیانەی "محەمەد" دەکێشێ(64).(...) بەڵکو "محەمەد"ی کوسا دو پێرسوڤال" کەسێکە گونجاوە بۆ مێژوویێکی ئیسلام (لە باشترین جۆری ئیسلام)، وەک بزووتنەوەیەکی تەواو سیاسی، جێگیربوو بە کۆمەڵێک دەربڕین و شایەدحاڵی کە بەزری دەکەنەوە بە چەشنێک، بۆ دەرەوەی تێکست. مەبەستی کوسا دو پێرسوڤال پشتگوێخستنی هیچ شتێک نەبووە لەبارەی "محەمەد"، لەم رووەوە، لە روانگەیەکی ساردەوە پەیامبەر بینراوە، لە یەک کاتدا دووریدەخاتەوە لەو هێزە ئاییننییە مەزنەی هەیەتی لەو توانایەش ببێتە سەرچاوەی مەترسی بۆ ئۆروپییەکان. خاڵی هەرە گرینگ لێرەوە، کەسایەتی "محەمەد"ە لەسەردەمەکەی خۆی، لە وڵاتی خۆی، ئەمانە هەمووی رەشکراونەتەوە، بە چەشنێک هیچی لێ نەماوەتەوە تەنیا وێنەیەکی زۆر بچووک نەبێ، وەک وێنەیەکی مینیاتوری.

لە دەرەوەی رۆژهەلاتناسەکان، وێنەیەکی دی هاوتای ئەمەی کوسا دو پێرسوڤال لەلایەن نووسەرانی تر پێشکەش کراوە، وەک ئەمەی "کارلیل". کارلیل ناچار بووە تێزێک پێشکەش بکا تەواو دوور بێ لە بارودۆخی مێژوویی و کولتووری سەردەمەکەی و وڵاتی پەیامبەر. ئەگەرچی کارلیل پشتی بە سەرچاوەکانی سیلڤێستر دو ساسی

بەستووە، ئەوەش روونە لە وتارەکەی، خەریکی ئەوەیە بەرگری بکا لە هەندێ ئایدیای گشتی وەک دڵسۆزی و سوارچاکی و خەسڵەتی پەیامبەری. هەڵوێستی لەبارەی پەیامبەر روون و پۆزەتیڤە: محەمەد کەسایەتییەکی ئەفسانەیی نیە، کەسێکی لەززەت پەرست نەبووە، هەروا جادوگەرێکیش نەبووە (...) بەڵکو کەسایەتییەکی خاوەن روانین و باوەڕدار بە روانینی خۆی بووە.(...) (65) بێ ئەوەی کارلیل خۆی نموونەیەک بێ بۆ روونی و رەوانی و شێوازی روونبێژی، ئەو بە چەشنێک باس لەم شتانە دەکا وەک ئەوەی شێوازێک بێ بۆ رزگارکردنی "محەمەد" لەم مۆدێلە "ژێرێمی بنتام"یانەی کە بە هۆی ئەمەوە دەتوانێ حوکم لەسەر هەموو شتێک، خۆی و "محەمەد"یش بدا. بەڵام ئەو پێیوایە "محەمەد" پاڵەوانێکە، لە رۆژهەڵاتی بەربەر گواستراوەتەوە بۆ ئۆروپا کە "لۆرد ماکۆلێ" پێی وایە ئەو رۆژهەڵاتە بۆ خۆی نوقسانییەکە، هەروەکو چۆن لە تێبینییە بەناووبانگەکەیدا هاتووە لە "خولەکێک" لە ساڵی 1835 بڵاوبۆتەوە، تێیدا دەڵێ:" رەعیەتی ئێمە لەو وڵاتانە دەبێ زۆرتر لە ئێمە فێربن وەک ئێمە لەوان."(66)

بە چەشنێکی دی، کوسا دو پێرسوڤال و کارلیل، هەر یەکەیان دەیانەوێ ئەوەمان نیشان بدەن تا ئەو کاتەی دەستکەوت و جێبەجێکردنە رۆژهەڵاتییەکان دوور بن لەوەی ئۆروپا پێویستمان بەوە نیە لە رۆژهەڵات بترسین. لێرەوە دەبینین روانگەی رۆژهەڵاتناسان و نارۆژهەڵاتناسان تێکدەکەنەوە. بێگومان وایە، لەم بوارە بەراوردکارییە کە پاش شۆڕشی فیلۆلۆژی بۆتە رۆژهەڵاتناسی لە سەرەتای سەدەی نۆزدەم و، لە دەروەی ئەم شۆڕشەش، ئەگەر لەناو ستریۆتایپە میللییەکان بێ یان لەناو ئەو وێنایە بێ کە لەلایەن فەیلەسوفەکانەوە لەسەر رۆژهەڵات هەڵچنراون وەک ئەمەی کارلیل و لەناو ستریۆتایپەکانی "ماکۆلێ"، رۆژهەڵات خۆی لە رووی

رۆشنگەرییەوە کراوەتە پاشکۆی رۆژئاوا. وەک ماتریالی تۆژینەوە و بیرکردنەوە، رۆژهەڵات هەموو نیشانەیەکی لاوازی رەگاژۆ وەردەگری. دەبێتە بابەتی ناز و نووزی تیۆری جیاجیا، کە وەک نموونەیەک بەکاریاندەهێنێ. بۆ نموونە کاردینال نیومان، کە رۆژهەڵاتناس نەبوو، رۆژهەڵاتی ئیسلامی وەک دەروازەیەک بۆ کۆنفرانسی خۆی لە ساڵی 1853 بەکاردەهێنێ بۆ بەهانەدان بە دەستتێوەردانی بەریتانی لە جەنگی کریمێ. (67) لەولاشەوە "کوڤیێ" پێیوایە رۆژهەڵات سوودی هەیە بۆ کتێبەکەی "مەمەلەکەتی گیانەوەران" کە لە ساڵی 1816 بڵاوبووتەوە. لەلایەکی تریشەوە، رۆژهەڵات بۆتە بابەتی گفتوگۆی ئاسوودە لە سالۆنە جیاجیاکانی پاریس.(68) لیستی سەرچاوەکان، وەرگرتنی تێکستەکان، گۆڕانەکان کە پەیوەندییان بە رۆژهەڵاتەوە هەیە، گەلێک زۆر و بەرینن، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی، ئەوەی رۆژهەڵاتناسە پێشەنگەکان تەواویان کردووە و ئەوەش کە نارۆژهەڵاتناسە رۆژئاواییەکان بەرهەمیان هێناوە، هەمووی لە مۆدێلێکی بچووکبووەوەی رۆژهەڵات کۆدەبێتەوە، رۆژهەڵاتێکی گونجێنراو لەگەڵ کولتووری فەرمانڕەوا، دەستەڵاتدار و داوا تیۆرییەکانی (لەگەڵ داواکارییە کردەکییەکانی کە راستەوخۆ دوای ئەمە دێ).

هەندێ جاریش بە رێکەوت دەکەوینە بەرانبەر هەندێ دەراویتە یان بەلای کەمی هەندێ لێکدانەوەی دڵگیر لەم پەیوەندییە نابەرابەرەی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا. کارل مارکس لە شیکردنەوەکەی پێناسەی چەمکی سیستەمی ئابووری ئاسیایی دەکا کە لە ساڵی 1853 نووسیویەتی، هەروا باس لە باڵادەستی بەریتانیا لە هیندستان دەکا، پاشان لە پاڵ ئەمە، راستەوخۆ لە تەنیشت ئەمەوە، باس لە راو و رووت رووتاندنەوەی مرۆیی دەکا لەناو ئەم سیستەمە کە لەلایەن دەستپێشخەری کۆلۆنیالی ئینگلتەرا جێگیرکراوە، باس لە تێرنەبوون و

ئێرەیی و نفرین و دڕندەییەکەی دەکا. مارکس وتار دوای وتار وێڕای باوەڕی زیاتر دەگەڕێتەوە سەر هەمان ئایدیا، ئەگەر هەموو ئاسیاش لەناوبەرن، ئینگلتەرا دەتوانێ شیمانەی شۆڕشێکی راستەقینەی کۆمەڵایەتی برەو پێ بدا. شێوازی مارکس ناچارمان دەکا رووبەڕووی ئەم سەختییە ببینەوە: ئەمەش سازاندنی ئەو نەفرەتەیە کە وەک ئیلهامێک وایە بەرانبەر بەو ئازارانەی برا رۆژهەڵاتییەکانمان چەشتوویانە لە کاتێکدا کۆمەڵیان بە هۆی توندوتیژی گۆڕاوە و لەگەڵ پێویستی مێژوویی ئەم گۆڕانانە.

(سەرەنجام، ئەگەر لە روانگەی سۆزی مرۆییەوە ئەمەندە خەمبار بێ بینینی ئەم هەزاران رێکخراوە کۆمەڵایەتییە باوکسالاریانە، کە بێوەی و کارگەرن، بتوێنەوە و هەڵوەشێنەوە بۆ پێکهاتەی دارێژەر و، بچووک ببنەوە و ببنە مایەی خەمباری و، ئەندامەکانیان لە هەمان کاتدا فۆرمی کۆنی شارستانی خۆیان و وەسیلەی بژێوی نەریتی خۆیان بزر بکەن، ئێمە نابێ لە بیری بکەین کە کۆمەڵەی ئەم دێهاتیە شاعیرانەیە، سەرەڕای دیمەنی بێ زیانیان، هەردەم زەمینەیەکی توندوتۆڵ بوونە بۆ دیسپۆتیزمی رۆژهەڵاتی، هەر ئەم کۆمەڵەی دێهاتیانە ئەقڵی مرۆییان لەناو چوارچێوەیەکی زۆر تەسک گل دەدایەوە و دەیانکردە هۆیەکی نەرم بۆ جادوگەری و کۆیلەی رێسای نەریتی، وێڕای دابڕاندنی لە هەموو مەزنییەک و هەموو هێز و توانایەکی مێژوویی. (...)

راستە کە ئینگلتەرا شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی لە هیندستان ورووژاند، رێنمایی بەرژەوەندییەکانی سووکی و ریسوایی بوو، بە شێوەیەکی زۆر بێماناو کەودەنانە هەنگاوی دەنا بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی. بەڵام مەسەلە ئەمە نیە. بەڵکو کێشەی سەرەکی ئەوەیە ئایە مرۆڤایەتی دەتوانێ بێ شۆڕشێکی بنچینەیی لە بارودۆخی ئێستەی ئاسیا چارەنووسی خۆی بگرێتە دەست، یان تاوانەکانی ئینگلتەرا هەر

چییەک بوون، ئەو توانیویەتی ببێتە وەسیلەیەک لە نائاگایی مێژوویی بۆ وروووژاندنی ئەم شۆڕشە. لەم هەڵکەوتەدا، هەست بە هەر غەم و پەژارەیەک بکەین بەرانبەر بە رووخانی جیهانێکی کۆن، مافی ئەوەمان هەیە لەگەڵ گۆتە سەرسوڕمانی خۆمان بەیان بکەین:

Sollte deise Qual nus qualen

Da sie unsere Lust vermerhrt

Hat nicht Myriaden Seelen

? Timurs Herrschaft aufgezehrt

ئایە دەبێ بەم ئازارە بتلێینەوە

کە شادیمان زۆر دەکا

ئەی بە حوکمی تەیمور هەزاران

گیانی مرۆیی لەناونەچوون ؟ ((69))

ئەم چەند دێرە شیعرە کە پشتگیری ئەرگیومەنتی مارکس دەکا لەبارەی ئەو ئازارەی شادی زۆر دەکا لە کتێبی "دیوانی رۆژئاوایی رۆژهەڵاتی" وەرگیراوە و، پێماندەڵێ سەرچاوەی ئایدیاکانی مارکس چین لەبارەی رۆژهەڵات. ئەم سەرچاوانەش سەرچاوەی رۆمانتیک و کریستیانین: رۆژهەڵات وەک ماتریالێکی مرۆیی کەمتر بایەخی هەیە

وەک لە پێکهاتەی پرۆژەیەکی رۆمانتیکی رزگارکار (بە مانا ئاییەنییەکەی/و) شیکردنەوە ئابوورییەکانی مارکس تەواو لەگەڵ پرۆژەی رۆژهەڵاتناسی ئاسایی دەگونجێ، ئەگەرچی هەستی مرۆیی و سۆزی بەرانبەر بە کوێرەوەری گەل بە روونی دیارە. بەڵام، دواجار، ئەوەی حسێبی بۆ دەکرێ روانینی رۆژهەڵاتناسی و رۆمانتیکییە، هەرچی روانینە تیۆری و سۆسیۆئابوورییەکانی مارکسە نغرۆی ناو ئەم وێنا کلاسیکییەیە:

(ئینگلتەرا دوو میسیۆنی هەیە دەبێ لە هیندستان تەواویان بکا: یەکێکیان تێکدەرە، ئەویتریان بنیاتنەرە، یەکەمیان بۆ لەناوبردنی کۆمەڵی کۆنی ئاسیاییە، دووەمیان بۆ دانانی بنچینەی ماتریالی کۆمەڵی رۆژئاواییە لە ئاسیا). (70)

ئایدیای نوێکردنەوەی ئاسیا بە شێوەیەکی بنچینەیی بێ ژیان، رۆژهەڵاتناسییەکی رۆمانتیکی بێگەردە، بەڵام، لەلایەن هەمان ئەو دانەرەی (نووسەر) کە ئازاری هەبوو ئێشی سەر بەو نوێکردنەوەیە لەیاد بکا، دڵنیاکردنەوەیەکی بێ دەردەسەری نیە. ئەم ئێشە وامان لێ دەکا دوو پرسیار بکەین: سەرەتا، چۆن ئەو هاوکێشە ئەخلاقییەی کە مارکس وەک پرسیار دەیکا لە نێوان ئەو زیانەی بە ئاسیا گەیشتووە لەگەڵ باڵادەستی کۆلۆنیالی بەریتانی کە ئەو خۆی ئیدانەی دەکا، لەناو مانای کۆنی نایەکسانی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا کە تا ئێستە ئێمە تێبینیمان کردبێ بە خراپ هەڵگێڕدراوەتەوە؟ پاشان، ئەو سۆزە مرۆییە چووە کوێ، لەناو کام بیرکردنەوە بزربوو تا روانینی رۆژهەڵاتناسی جێی بگرێتەوە؟

لێرەوە ئێمە راستەوخۆ واتێدەگەین کە رۆژهەڵاتناسەکان، وەک زۆربەی بیرمەندانی سەرەتای سەدەی نۆزدەم، مرۆڤایەتی بەو چەشنە وێنا دەکەن کۆمەڵە خەڵکێکی زۆر بن یان گشتێکی ئەبستراکت

بن. رۆژهەڵاتناسەکان بایەخ بە تاکەکەس نادەن، توانای ئەوەشیان نیە لەبارەیانەوە قسە بکەن، بە پێچەوانەوە ئەوەی لەلای ئەوان بە هەرمێنە و رکێفی هەیە یەکە دەستکردەکانە، ئەمانەش لەوانەیە رەگ و ریشەیان بگەڕێتەوە بۆ پۆپۆلیزمی هێردەر. لە روانگەی رۆژهەلاتناسی، رۆژهەلاتی هەیە، ئاسیایی هەیە، موسلمانەکان هەن، عەرەبەکان هەن، جوولەکەکان هەن، نەژادەکان هەن، دەروون و رەفتارەکان و شتی لەم جۆرە هەن، هەندێکیشیان بەرهەمی ئۆپەراسیۆنی تۆژینەوەی زانستین وەک لەو جۆرانەی لەلای رێنان دەیاندۆزینەوە. وەک ئەو کۆنە جیاوازییەی لە نێوان "ئۆروپا" و "ئاسیا"دا هەیە، یان ئەو جیاوازییەی لە نێوان "رۆژئاوا" و رۆژهەڵات" دا هەیە، لە پشت خۆی چەندان "ناونیشانی زۆر گەورە" جۆربەجۆری و جیاوازی پلورالیزمی مرۆیی وەک شیمانەیەک کۆدەکاتەوە، لە درێژەی ئەم پرۆسەیەدا بۆ یەک یان دوو ئەبستراکتی کۆمەڵی کۆتایی بچووکیان دەکاتەوە. مارکسیش لەم پرۆسەیەدا دەراویتە نیە. ئاسانترە بۆ ئەو هەموو کۆمەڵی رۆژهەلات وەک نموونەیەکی تیۆری بەکاربهێنێ وەک لە ناسنامە مرۆییە وجودییەکان. چونکە، لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوادا، وەک ئەوەی لەناکاو سیحرێک روویدابێ، تەنیا ئەوەی بایەخدار بێ یان هەبێ، ئەو کۆمەڵە گەورە و زۆر نەناسراوەی رۆژهەڵاتە. هیچ جۆرە پەیوەندییەکی دیکەی بەردەست نەبووبێ، هەتا بۆ رۆڵێکی لابەلاش.

مارکس هێشتا توانای ئەوەی هەیە هەست بە هاوکاری بکا و کەمێک هاوسۆزی بەرانبەر بە ئاسیای هەژار بنوێنێ، ئەمەش وامان لێ دەکا بیر لەوە بکەینەوە کە شتێک روویداوە پێش ئەوەی "ناونیشانی زۆر گەورە" بیباتەوە، پێش ئەوەی مارکس روو لە "گۆتە" بکا وەک سەرچاوەیەکی حیکمەت لەبارەی رۆژهەڵات بەکارییبهێنێ. ئەمەش وەک ئەوە وایە ئەقڵی تاکەکەسێک (لێرە مەبەست لە مارکسە)

نەیتوانیبێ فەردییەتێکی پێش دەستەجەمعی (کۆگەلی) و پێش بە فەرمیکردن لە ئاسیا بدۆزێتەوە "پاشان دۆزیبێتیەوە و لە بن فشاری ئەو فەردییەتە وازی هێنابێ کە کاریگەری هەبووە لەسەر دەروون و سۆز و ماناکانی" وەک لەوەی وازی لێ بێنێ کە رووبەرووی سانسۆرێکی زیاتر نایاب دەبێتەوە لەناو ئەو وشەنامەی هەست دەکا ناچارە بەکاربهێنێ.

ئەوەی ئەم سانسۆرە دەیکا وەستاندنە، پاشان نەهێشتنی هاوسۆزییە، وێڕای ناساندنێکی کورت: دەڵێ ئەم خەڵکانە ئازاریان نیە، چونکە ئەمانە رۆژهەڵاتین و سەرەنجام دەبێ لە رێگەی وەسیلەی دی تۆژینەوەیان لەسەر بکەین وەک ئەوەی ئێوە تازە بەکارتان هێناوە. کەواتە شەپۆلێک لە هەست و سۆز کە رووبەڕووی پێناسە جێگیرەکان دەبێتەوە بزردەبێ کە لەلایەن زانستی رۆژهەڵاتناسی بنیاتنراوە و بە بارستەی زانینی "رۆژهەڵاتی"ی پشتگیری کراوە (وەک بۆ نموونە دیوانی گۆتە) کە پێدەچێ گونجاو بێ بۆ ئەو. وشەنامەی هەست و سۆز ئەو کاتە بزر دەبێ و نامێنێ کە دەخرێتە ژێر ئۆپەراسیۆنی پۆلیسی لێکسیکۆگرافی زانستی رۆژهەڵاتناسی و هونەری رۆژهەڵاتناسی خۆیشی. لێرەوە ئەزموونێک بە هۆی پێناسەکردنی فەرهەنگیانە جێگۆڕکێی پێدەکرێ: دەتوانین بە ئاستەم ئەمە لە وتارەکانی مارکس ببینین کە لە بارەی هیندستان روودەدا، دواجار ئەوەی روودەدا، شتێک هەیە ناچاری دەکا خۆی بۆ لای گۆتە وەرگێڕێ و لەناو رۆژهەڵاتی بە رۆژهەڵاتناسیکراو بمێنێتەوە و ببێتە هۆی پارێزەری ئەمەش.

لەلایەکەوە ئاساییە مارکس بە دوای بەرگریکردن لە تێزەکانی خۆی گەڕابێ لەبارەی شۆڕشی سۆسیۆئابووری، بەڵام لەلایەکی دیکەشەوە، پێدەچێ بە ئاسانی دەستی بە بارستەیەکی زۆر لە تێکستان گەیشتبێ، لە یەک کاتدا لەناوەوە لەلایەن رۆژهەڵاتناسییەوە

توندوتۆڵ کرابێ هەر لەلایەن ئەمەشەوە خرابێتە دەرەوەی بوارەکە، ئەم تێکستانەش فرمانڕەوایی هەموو دڵنیابوونێکی کردووە لە بابەت ڕۆژهەڵات.

لە بەشی یەکەمی ئەم کتێبە، هەوڵمداوە ئەوە پێشان بدەم چۆن ئەم فەرمانڕەواییکردنە هەر لە پێش مێژووەوە مێژوویێکی کولتووری گشتی لە ئۆروپا هەبووە، لەم بەشەدا دەمەوێ ئەوە پێشان بدەم چۆن لە سەدەی نۆزدەم زاراوەسازییەک و پراکتیکێکی مۆدێرن و پسپۆ◌ڕانە دروستکراون، کە بوونیان دەستەڵاتداربووە لەسەر گوتار لەبارەی ڕۆژهەڵات، لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان یان نارۆژهەڵاتناسەکان پەیڕەو کراون. سیلڤێستر دو ساسی و ئەرنست ڕینان نموونەی ئەو شێوازانەمان پێشکەش دەکەن کە ڕۆژهەڵاتناسی دروستی دەکرد، بۆ یەکیان سەرچاوەکان تێکست بوون، بۆ ئەویتریان پرۆسەیەکی ڕەگاژۆ بوو لەناو فەلسەفە، کە بە هۆی ئەمانەوە ڕۆژهەڵات ناسنامەیەکی گوتاریی وەرگرت و وای لێکرد یەکسان نەبێ بە ڕۆژئاوا. ئەگەر هەڵکەوتی مارکس وەرگرین وەک یەکێکی نارۆژهەڵاتناس کە ئیلتیزامە مرۆییەکانی سەرەتا نەماون، پاشان لەلایەن بەگشتیکردنە ڕۆژهەڵاتناسییەکان داگیرکرابێ، لێرەوە دەبێ ئێمە پرۆسەی توندوڵکردنی لێکسیکۆگرافی و دامەزراوەیی تایبەت بە ڕۆژهەڵاتناسی لەبەرچاو بگرین. ئەو ئۆپەراسیۆنە چیە کە دەبێ بە هۆی ئەمەوە هەموو جارێک کە قسە لەبارەی ڕۆژهەڵاتەوە دەکەین، میکانیزمێکی نایابی پێناسەکردنی کەم توانا لە خۆیەوە پەیدا دەبێ وەک تاقە شتی ڕێپێدراو بۆ گفتوگۆ؟ ئینجا، لەبەرئەوەی دەبێ ئەوەش پێشان بدەین چۆن ئەم میکانیزمە بە شێوەیەکی دیاریکراو (چالاکانەش) لەسەر ئەزموونە کەسییەکان پەیڕەو دەبێ، کە لەلایەکی ترەوە قەدەغەی دەکردن، ئێمە دەبێ ئەوەش پێشان بدەین ئەم ئەزموونە کەسییانە دەچوونە کوێ و تا بەردەوام بوونیان کام

فۆرمیان وەردەگرت. مەسەلەکە ئۆپەراسیۆنێکی زۆر سەخت و زۆر ئاڵۆزە، بەلای کەمی ئەمەندە سەخت و ئاڵۆزە، وەک شێوازێک، کە بوارێک لە گەشەسەندن دابێ، نەیارەکانی خۆی دووربخاتەوە، بۆ نەریت و میتۆد و دامەزراوەکانی ئۆتۆریتییەک وەربگرێ، بە هەمان شێوە شەرعییەتێکی کولتووری گشتی بۆ دڵنیایی، بۆ کەسایەتی و ئۆرگانیزمەکانی وەرگرێ. بەڵام ئێمە دەتوانین بە شێوەیەکی هەستیار ئاڵۆزی تەواوی بگێڕەوەی ئۆپەراسیۆنەکەی بچووک بکەینەوە، وێڕای دیاریکردنی جۆرەکانی ئەزموونی تایبەتی کە رۆژهەلاتناسی بەکاری هێناوە بۆ ئامانجی تایبەتی خۆی و نوێنەرایەتیکراوە بۆ خوێنەرانی خۆی کە پسپۆڕنین. بە گشتی، ئەم ئەزموونانە درێژە بە خۆیان دەدەن وەک ئەوانەی وەسفم کردوون بۆ سیلڤێستر دو ساسی و رێنان. بەڵام، ئەگەرچی ئەم دوو توێژەرە بالایە رۆژهەلاتناسییەکی تەواو کتێبیانە یان سەربە "کتێبی"مان پێشکەش دەکەن، چونکە هیچ یەکێک لەمانە لافی هیچ توانایەکی تایبەتییان لێ نەداوە لەمەڕ رۆژهەلات لەناو سروشتی تایبەتی خۆی، بۆیە نەریتێکی دی شەرعییەتی خۆی لەو هەقیقەتە تەواو مەترسیدارە دەردێنێ ئەمەش نیشتەجێبوونە لە رۆژهەلات و بوونی پەیوەندییەکی راستەقینەی مان و نەمانە لەگەڵی.

ئەنکتیل، جۆنز، حەملەی میسر، ئەمانە هەموویان بێگومان سنوور و گۆشە و هێڵە سەرەکییە هەرە کۆنەکانی ئەم نەریتە پێناسە دەکەن، ئەمەش پاشان کاریگەرییەکی جێگیر لەسەر تەواوی رۆژهەلاتناسە دانیشتووەکانی رۆژهەلات بەجێدەهێڵێ. ئەم سنوور و گۆشەو هێڵە سەرەکییانە هەر ئەمانەی زلهێزە ئۆروپییەکانن: دانیشتن لە رۆژهەلات، واتە گوزەراندنی ژیانێکی تایبەت و بێوێنە، نەک وەک هاوولاتییەکی ئاسایی، بەڵکو وەک ئۆروپییەکی نوێنەر کە ئیمپراتۆرەکەی (فرانسی بێ یان بەریتانی) بە چەکی سوپایی یان

ئابووری، بە تایبەتیش کولتووری دەورەی رۆژهەڵاتی دابێ. بەم جۆرە نیشتەجێبوون لە رۆژهەڵات بەرەکەی کە تۆژینەوەی باڵایە دەبێتە خۆراکێک بۆ نەریتی کتێبیانەی هەڵوێستە تێکستییەکان کە ئێمە لەلای رێنان و سیلڤێستر دو ساسی دەستنیشانمان کردن: بەیەکەوە، هەردوو ئەزموون دەبنە پێکهێنانی کتێبخانەیەکی مەترسیدار هیچ کەسێک ناتوانێ بەرانبەریان بووەستێتەوە، هەتا مارکسیش، هەروا هیچ کەسێکیش ناتوانێ خۆی لێیان لادا.

3

حەج و حاجیانی ئینگلیز و فرانسی

نیشتەجێبوون لە ڕۆژهەڵات تا ئاستێکی دیاریکراو پێویستی بە هەندێ ئەزموون و شایەدحاڵی کەسیی هەیە. بەشداریکردنەکان لە کتێبخانەی ڕۆژهەڵاتناسی و توندوتۆڵکردنی دەوەستێتە سەر شێواز و شایەدحاڵییەکان بۆ ئەوەی بچنە ناو کۆدە دامەزرێنەرەکانی زانستی ڕۆژهەڵاتناسی کە دەبێ لە چوارچێوەی دۆکیومەنتی تەواو شەخسی بچنە دەرەوە. بە چەشنێکی دی، دەبێ لە ناوەوەی تێکستێک مێتامۆرفۆزێک جێگەی خۆی بکاتەوە بۆ ئەوەی دڵنیاییەکی کەسیی بگۆڕێ بۆ دڵنیاییەکی فەرمی: سەربردەی دانیشتنێک یان ئەزموونێک لە ڕۆژهەڵات لەلایەن ئۆروپییەک دەبێ خۆی دابڕێنێ لە وەسفە تەواو ئۆتۆبیۆگرافییەکان و وەسفە نەرم و نیانەکان، یان هەر هیچ نەبێ بۆ کەمترین ئاست دایبەزێنێ، لە پێناوی ئەو وەسفانەی ڕێگە بە ڕۆژهەڵاتناسی گشتی دەدەن، دواتریش، بۆ ڕۆژهەڵاتناسەکانیش بە شێوەیەکی تایبەتی، تێبینی و وەسفی دیکەی زانستی لێ دەربێنن و بنیاتی بنێن و دایمەزرێنن. بەم جۆرە، یەکێ لەو شتانەی کە ئێمە چاوەڕێی لێ دەکەین گۆڕانە، ڕوونتر وەک ئەو هەڵکەوتەی لەلای مارکس دەیبینین، کە هەست و سۆزی کەسیی لەبارەی ڕۆژهەڵات دەگۆڕێ بۆ دڵنیایی ڕۆژهەڵاتناسی فەرمی.

سەرەنجام ئێمە خۆمان لەناو هەڵکەوتێکی دەوڵەمەندتر و ئاڵۆزتر دەدۆزینەوە، ئەمەش بە هۆی ئەوەی، بە درێژایی تەواوی سەدەی نۆزدەم، رۆژهەڵات، بە تایبەتیش رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، یەکێ لە ئامانجەکانی سەفەر و یەکێ لە تێما ئەدەبییە دڵخوازەکانی ئۆروپییەکان بوو. بەڵکو لەمەش زیاتر، بینیمان چۆن ئەدەبێک لەسەر شێوازی رۆژهەڵاتی ئۆروپیانە گەشە دەکا و زۆربەی جاریش لەسەر بنچینەی ئەزموونە تاکەکەسییەکان لە رۆژهەڵات دامەزرابوو. لێرەوە راستەوخۆ خەیاڵمان بۆ فلۆبێر دەچێ وەک یەکێ لە مۆدێلە گەورەکانی ئەم ئەدەبە، هەڵبەت "دزرائیلی و مارک توین و کینگلەیک" سێ نموونەی دیارن لەم بارەیەوە. بەڵام ئەوەی بەلای ئێمەوە سەرجراکێش و دڵخوازە، ئەو جیاوازییە کە لە نێوان تێکستەکاندا هەیە، کە لە تێکستی کەسیی گۆڕاون بۆ تێکستی رۆژهەڵاتناسی پیشەیی (فەرمی)، بێجگە لەمە تایپێکی دیکەی دووەمیش لە تێکستان سەرنجمان رادەکێشن، کە ئەمانیش لەسەر بنچینەی ئەزموونی نیشتەجێبوون لە رۆژهەڵات و شایەدحاڵی تاکەکەسیی دامەزراون، کە وەک "ئەدەب" دەمێننەوە بێ ئەوەی ببنە زانست: سەرەنجام ئەو جیاوازییە کە دەمەوێ لێرە کاری لەسەر بکەم و لێکی بدەمەوە.

کە ئۆروپییەک بیت لە رۆژهەڵات هەمیشە ئاگایی ئەوەت لا دروست دەبێ جیاواز بیت لە دەوروبەرەکەت، لەگەڵ ئەو بیت بەڵام لەناو پەیوەندییەکی نابەرابەر و نایەکسان. بەڵام ئەوەی بە تایبەتی پێویستە تێبینی بکرێ، مەبەست لەم هوشیاربوونەوەیە چیە: مەبەست لە هاتن بۆ رۆژهەڵات چیە؟ بۆچی بایەخی پێ بدەین، ئەگەرچی ئەمە حاڵەتی هەندێ نووسەرە وەک "والتەر سکۆت، هوگۆ، گۆتە"، بێ ئەوەی سەفەر بۆ رۆژهەڵات بکەن بایەخیان بە رۆژهەڵات داوە بۆ دۆزینەوەی جۆرێک لە ئەزموونی زۆر بەرجەستە؟ لێرەوە ژمارەیەکی بچووک لە کاتیگۆری مەبەست و مەزندە لە خۆیانەوە خۆیان رەپێش

دەخەن، هەڵبەت وەک نەخشە یان پلانێک: یەک: ئەو نووسەرەی دەیەوێ نیشتەجێبوونی خۆی بۆ کاری زانستی بەکاربهێنێ و دەیەوێ ماتریالی زانستی پێشکەش بە رۆژهەڵاتناسی زانستی بکا و، نیشتەجێبوونی خۆی وەک فۆرمێک لە تێبینی زانستی دادەنێ. دوو: ئەو نووسەرەی هەمان مەبەستی هەیە، بەڵام کەمتر مەیلی بەلای ئەوەدا دەشکێتەوە رەسەنایەتی و شێوازی تایبەت بە هوشیاری تاکەکەسیی خۆی قوربانی هەندێ پێناسەی رۆژهەڵاتناسی ناتاکەکەسییەکان بکا. ئەمانەی دوایی بە باشی لەناو کارەکانی خۆیان دەردەکەون، بەڵام لەبەر ناز و فیزی شێوازی خۆیان بە سەختی خۆیان تێکەڵ دەکەن. سێیەم: ئەو نووسەرانەی سەفەرکردنیان بۆ رۆژهەڵات هەقیقی یان مەجازی بێ، وەک جێبەجێکردنی پرۆژەیەک بە قووڵی هەستی پێکراوە و فشاری لەسەری هەیە. تێکستی ئەمەیان لەسەر بنچینەی ئێستێتیکێکی کەسیی دامەزراوە و هەر لەلایەن پرۆژەکەشی ئەم ئێستێتیکییە توێشووی پێ دەدرێ و زانیاری پێدەبەخشرێ. لەناو کاتیگۆری دووەم و سێیەم، جێگە زۆرترە وەک لە ناو کاتیگۆری یەکەم بۆ ئەوەی هوشیاری تایبەتی تاکەکەسیی رۆڵی خۆی ببینێ، یان بەلای کەمی هوشیارییەکی نارۆژهەڵاتناسیانە، ئەگەر ئێمە نموونەیەکی دەراویتە بۆ کاتیگۆری یەکەم وەرگرین وەک بۆ نموونە کتێبی "وەسفی داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان، کتێبی "گێرانەوەیەکی کەسیی بۆ حەج بۆ مەدینە و مەکە"ی ریتشارد بورتۆن، وەک ئەوەی سەر بە کاتیگۆری دووەم بێ و، کتێبی "سەفەر بۆ رۆژهەڵات"ی نێرڤاڵ، وەک نوێنەرایەتییەک بۆ کاتیگۆری سێیەم، بە روونی جێگەی بەجێهێڵراوی تایبەت بە ئامادەگی نووسەر لەناو تێکست دەبینین.

سەرەڕای جیاوازییان، ئەم سێ کاتیگۆرییە لەگەڵ ئەمەش ئەوەندە یەک لەویتر جیاواز نیە باوەڕ بکەین. هیچ یەکێکیش لە کاتیگۆرییەکان

تایپێکی نوێنەرانەی "بێگەرد"یشیان تێدانیە. بۆ نموونە، ئەو کارانەی سەر بە هەر سێ کاتیگۆرین پشت بە دەستەڵاتێکی تەواو ئیگۆیستی هوشیاری ئۆروپیانە دەبەستن کە سەنتەری ئەوان پێکدەهێنێ. لە هەموو حاڵەتێکدا، رۆژهەڵات بۆ چاودێری ئۆروپی، بێجگە لەمەش، لەو کاتیگۆرییەی کە "میسرییە هاوچەرخەکان"ی "ئێدوارد لان"ی تێدایە، منی رۆژهەڵاتناس زۆر بە روونی دیارە، ئەگەرچی شێوازەکەی هەوڵی ئەوەدەدا وەک مەوزوعیەتێکی بێلایەن خۆی بناسێنێ. هێشتا زیاتر، هەندێ هاندەر لەناو هەر سێ کاتیگۆری بە رێکی دووبارە دەبنەوە. لەناو یەک لەمانە رۆژهەڵات شوێنی حەج کردنە و، وێنای رۆژهەڵاتیش وەک دیمەنێکە یان "تابلۆیەکی زیندوو"ە. هەر یەک لەم کتێبانە لە بارەی رۆژهەڵات، لەناو ئەم کاتیگۆریانە، لە دوای ئەوە دەگەڕێن بێگومان وەسفی شوێنەکە بکەن، بەڵام ئەوەی زیاتر بەرژەوەندی پێشکەش دەکا، ئەوەیە بە کام پێوانە ستروکتوری ناوەوەی کارەکە هاوواتای لێکدانەوەیەکی گشتگیرە لە بارەی رۆژهەڵات (یان هاوواتای هەوڵێکی لێکدانەوەیە). زۆربەی وەخت، ئەوەی کە مایەی سەرسوڕمان نیە، ئەم لێکدانەوەیە فۆرمێکی بە ستروکتورکردنەوەی رۆمانتیکی رۆژهەڵاتە، سەرلەنوێ پێداچوونەوەی رۆژهەڵاتە، کە دەیگەڕێنێتەوە بۆ ئێستە بە شێوازی رزگاربوون (خلاص) بە مانا ئایینییەکەی. کەواتە هەموو لێکدانەوەیەک، هەموو ستروکتورێکی داهێنراو بۆ رۆژهەڵات سەرلەنوێ لێکدانەوەیە، بۆ بە ستروکتورکردنەوەیەتی.

پاش گوتنی ئەمە، دەگەڕێینەوە بۆ جیاوازی نێوان کاتیگۆرییەکان. کتێبەکەی ئێدوارد لان لەبارەی میسرییەکان گەشانەوە و کاریگەرییەکی زۆری هەبوو، گەلێ زۆر خوێندراوتەوە و وەک سەرچاوە بەکارهێنراوە (وەک لەلایەن فلۆبێر بۆ نموونە)، ئەم کتێبە ناووبانگێکی زۆری بە ئێدوارد لان بەخشیوە، وەک کەسایەتییەکی

گەورەی پسپۆڕی توێژینەوەی باڵای ڕۆژهەڵاتناسی. بە مانایەکی دی، ئۆتۆریتێی ئێدوارد لان بەو شێوە وەرگیراوە، نەک فەزیلەتی ئەوەی دەیڵێ، بەڵکو بە فەزیلەتی ئەو شێوازەی ئەوەی دەیڵێ توانیویەتی لەگەڵ ڕۆژهەڵاتناسی بگونجێ. وەک سەرچاوەیەکی زانین و ناسینی میسر و وڵاتی عەرەبی سوودی لێ وەرگیراوە، کەچی بورتۆن و فلۆبێر خوێندراونەتەوە و ئێستاش دەخوێندرێنەوە بە هۆی ئەوەی ئەم دوو نووسەرە چیمان لەسەر بورتۆن و فلۆبێر لەو دیوی زانین و ناسینیان لەسەر ڕۆژهەڵات بۆ دەگێڕنەوە. "وەزیفەی دانەر یان نووسەر" لە کتێبی "میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان کەمتر توند و بەهێزە لەچاو کاتیگۆرییەکانی دی، چونکە کارەکەی ئێدوارد لان لەناو پیشەکەی خۆی بڵاوبۆتەوە، هەر بە هۆی ئەمەشەوە توندوتۆڵکراوە، وەک ئەو بە دامەزراوەیی کراوە. ناسنامەی یان شوناسی دانەر یان نووسەر لەناو کارێک یان لەناو بوارێکی پیشەیی زانستی وەک ئەمە (ڕۆژهەڵاتناسی) پەیوەستە بە داواکاریەکانی بوارەکە هەروا داواکارییەکانی بابەتەکە. بەڵام ئەمە هەروا بە سادەیی ڕوووینەداوە یان بێ ئەوی کێشەی بەدوادا نێ.

کتێبە کلاسیکییەکەی ئێدوارد لان "وەسفی داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان" (1836) ئەنجامێکی بە ئاگای زنجیرەیەک کاری دوو جار مانەوە و دانیشتنە لە میسر (1825–1828 و 1833–1835). ئێمە لێرە وشەی "ئاگایی" وێڕای جۆرێک لە پێداگیری بەکاردەهێنین، چونکە ئێدوارد لان هەوڵیداوە ئەو ئینتیباعە بگەیێنێ کە توێژینەوەکەی وەسفێکی ڕاستەوخۆ و بێ ڕازاندنەوە و بێلایەنە، لەکاتێکدا لە ڕاستیدا بەرهەمی کارێکی زۆری داڕشتن (ئەو کارەی کە نووسی هەر ئەوە نیە کە دواجار بڵاویکردەوە) و زنجیرەیەک ڕەنجی زۆر تایبەتییە. هیچ شتێک، نە لە دایکبوونی، نە خوێندنی، بەوە نەدەچوون چارەنووسی بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوا، تەنیا ئەوە نەبێ کاری مێتۆدیانەی خۆی و

توانای زۆری لە بواری تۆژینەوەی کلاسیکی و ماتماتیکی، نیشانەیەکن بۆ هەندێ لە روونی و ڕێکی ناوەوەی ڕواڵەتی کتێبەکەی. پێشەکی کتێبەکەی کۆمەڵێک نیشانەی سەرنجڕاکێش لەبارەی ئامادەکردن و داڕشتنی پێشکەش دەکا. سەرەتا چۆتە میسر بۆ فێربوونی زمانی عەرەبی. پاشان، دوای ئەوەی هەندێ نۆتی لەبارەی میسری نوێ نووسیوە، لەلایەن کۆمیتەی "کۆمەڵەی بڵاوکردنەوەی زانینی بەسوود" پشتگیری کراوە کارێکی نەخشەڕێژ لەبارەی میسر و دانیشتوانەکەی بنووسێ. لە هەموو ئەو چاودێری و تێبینیە تۆمارکراوانەی بە بێ نەخشە و پلان نووسیوونی، کارەکەی گۆڕاوە بۆ دۆکیومەنتێکی پڕ لە زانینی بەسوود، زانینەکان و ناسینەکان بە چەشنێک ڕێکخراون گەیشتن پێیان، بۆ هەموو ئەو کەسانەی دەیانەوێ زانینێکی سەرەکی لەبارەی کۆمەڵێکی بیانی بزانن ئاسان بێ. پێشەکییەکەی بە روونی دەڵێ ئەم زانینە دەبێ، بە شێوازێک، دەستەڵاتی هەبێ بەسەر زانینی پێشوو، بە هەمان شێوە خۆشی وەک خەسڵەتێکی زۆر کاریگەر بناسێنێ: لێرەوە ئێدوارد لان وەک کەسێکی زیرەک و بە توانا دەردەکەوێ. دەبێ سەرەتا ئەوە پیشان بدا کە ئەو شتێکی کردووە، کەسی تر پێش ئەو نەیتوانیوە بیکا، یان نەیانکردووە، پاشان ئەو توانای هەبووە زانیاری بەدەست بهێنێ لە یەک کاتدا زانیارییەکان رەسەن بن و تەواو دروست بن. بەم شێوەیە، دەبینین ئۆتۆریتێی ئەو دەکەوێتە دەرکەوتن.

سەرەنجام لە کاتێکدا ئێدوارد لان لە پێشەکی کتێبەکەی خۆی بە کتێبێک بەناوی "وەسفی دانیشتوانی حەلەب" (کارێکی لەیادکراو) لە نووسینی "دۆکتۆر رووسێل" ناوێک رادەبوێرێ، بەڵام دیارە کتێبی "وەسفی میسر" پێشوەخت رکابەری سەرەکی ئەو بووە. بەڵام لەبارەی ئەم کارەوەش کە ئێدوارد لان لە پەراوێزی لاپەڕەکەی بە درێژی باسی دەکا، لە نێوان دوو کەوانەی بە سووک سەیرکردن

دەنووسێ "کارە مەزنەکەی فرانسی" لە بارەی میسر. لە بارەی ئەم کارەشەوە ئێدوارد لان پێیوایە لە یەک کاتدا گشتێکی زۆر فەلسەفییانەیە و زۆریش نارێکە. بەڵام توێژینەوە ناسراوەکەی "ژاکۆب بورکهارت" چ نیە جگە لە هەڵبژاردەیەکی سادە و ساکاری حیکمەتی پەندئامێزی میسرییەکان.

به پێچەوانەی فرانسییەکان و بورکهارت، ئێدوارد لان توانای هەبووە خۆی تێکەڵی دانیشتوانی رەسەن بکا و وەک ئەوان بژیێ و، خۆی لەگەڵ نەریتەکانی ئەوان بگونجێنێ و، "نێوانێک لە نێوان خۆی و ئەوان بپارێزێ و نەیان وروژێنێ وەک بێگانەیەک سەیری بکەن(...) وەک ئەوەی ئەو مافی نەبێ خۆی تێکەڵیان بکا". ئەمەش لە ترسی ئەوەی نەوەکا بەو شێوە بکەوێتەوە بڵێن ئێدوارد لان روانینی مەوزوعی خۆی لە دەست داوە، بۆیە درێژەی پێدەدا و دەڵێ ئەو تەنیا خۆی لەگەڵ "وشەکان"ی قورئان دەگونجێنێ (ئێدوارد لان وشەکانی خستۆتە ناو دوو کەوانە)، ئێدوارد لان هەمیشە هوشیار بووە کە ئەو جیاوازی هەبووە لەگەڵ کولتوورێکی دیکەی تەواو جیاواز.(71) بەم جۆرە، لە کاتێکدا بەشێک لە شوناسی ئێدوارد لان بە ئاسانی بێ هیچ گومانێک لەسەر دەریای موسلمان شەپۆل دەدا، بەشی ژێرەوەی ئەم شوناسە کە لە بن ئاوە، دەستەلاتی نهێنی ئۆروپی دەپارێزێ بۆ لێکدانەوە، بە دەستهێنان، خاوەنداری کردنی هەموو ئەوەی لە دەوروبەریەتی.

رۆژهەڵاتناس دەتوانێ لاسایی رۆژهەڵات بکاتەوە بێ ئەوەی پێچەوانەکەی جیاواز بێ. کەواتە ئەوەی رۆژهەڵاتناس دەیڵێ دەبێ بەو شێوەیە تێبگەین وەک وەسفێک لەناو گۆڕینەوەیەکی یەک ئاراستە بێ: رۆژهەڵاتییەکان قسە دەکەن و کردار دەنوێنن، کەچی رۆژهەڵاتناس چاودێری دەکا و تێبینی دەنووسێ. دەتوانین بڵێین، دەستەلاتی رۆژهەڵاتناس لەسەر ئەوە بەندە خۆی لە ناوەڕاستی

ئەوان (ڕۆژهەڵاتییەکان) دەورووژێنێ وەک ئەوەی یەکێک بێت لەوان و نووسەرێکی نهێنی بێ. ئینجا، ئەوەی دەینووسێ بە ئامانجی ئەوەیە ببێتە زانستێکی بەسوود بەڵام نەک بۆ ئەوان، بەڵکو بۆ ئۆروپا و بۆ دامەزراوە ئۆروپییە جیاجیاکانی بڵاوکردنەوە. چونکە، لەناو پەخشانی ئێدوارد لان شتێک هەیە هەرگیز لێناگەڕێ لە بیری بکەین: کە من، راناوی کەسی یەکەم کە دەچێتە میسر، بەناو داب و نەریتەکان، کەش و مەراسیمەکان، جەژنەکان، منداڵیی، تەمەنی گەورە، و مەراسیمەکانی ناشتن تێدەپەڕێ، لە راستیدا، لە یەک کاتدا وەک خۆشاردنەوەیەکە لەناو بەرگێکی رۆژهەڵاتیانە و پرۆسەیەکی رۆژهەڵاتناسییانە، بە ئامانجی بە دەستهێنان و گواستنەوەی زانیارییە بە نرخەکان، کە بە شێوەیەکی دی بێجگە لەمە چوونە ناویان ئەستەمە. وەک بگێڕەرەوەیەک، ئێدوارد لان لە یەک کاتدا کەرستەی نیشاندان و نیشاندەر خۆیەتی، ئەو لە هەردوو لاوە قازانج دەکا. ئێدوارد لان دوو چەشەی خواردن پیشان دەدا: چەشەیەکی رۆژهەڵاتیانە کە هانی دەدەن پەیوەندی برادەرانە ببەستێ، (وەک وا پێدەچێ بە لای کەمی)، چەشەیەکی رۆژئاواییانە بۆ بەدەستهێنانی زانینی بەسوود و ئۆتۆریتێ دروست بکا.

هیچ نموونەیەک لەوە جوانتر نیە کە لە دوا بەشی پێشەکیەکەی باسی دەکا. لەوێ ئێدوارد لان باس لە سەرچاوەی سەرەکی زانیارییەکانی دەکا کە یەکێکە لەگەڵ شێخ ئەحمەدی برادەری، وەک هاوڕێ و وەک نموونەیەکی فزولی: هەردووکیان بەو شێوە باس لە ئێدوارد لان دەکەن کە موسلمانێکە، لەگەڵ ئەمەش دوای ئەوەی ئێدوارد لان بەسەر ترسەکانی خۆی زاڵ دەبێ، کە ئەمەش توانای لاساییکردنەوەی بە جورئەتی ئەو پیشان دەدا، وەک شێخ ئەحمەد دەتوانێ لە تەنیشت ئەو لە مزگەوت نوێژ بکا. پێش ئەمە، دوو دیمەن هەبوو کە شێخ ئەحمەد لە هەردووکیان وەک شووشە خۆرێکی سەیر

و سەمەرە و وەک کەسێکی پۆلیگام (خاوەن دوو ژن یان زیاتر) باسی کراوە. لە هەر سێ بەشی وەسفی شێخ ئەحمەد، نێوانی موسلمان و ئێدوارد لان زیاتر دەبێ، ئەگەرچی لە رووی کردەییەوە کەمتر دەبێتەوە. ئەگەر بڵێین وەک ناوبژێک و وەرگێڕێکی هەڵسوکەوتی موسلمانان، ئێدوارد لان بە تەوسەوە دەچێتە ناو هێڵی موسلمانان، تەنیا هەر ئەوەندە بتوانێ وەسفی ئەو موسلمانانە بکا و بیانخاتە ناو پەخشانێکی نهێنیانەی ئینگلیزی. شوناسی ئێدوارد لان وەک کەسێکی باوەڕداری موزەیەف و ئۆروپییەکی خاوەن پایە جەوهەری فەسادی ئیمان خۆیەتی، چونکە هی دووەم ئەوەی یەکەم بە دڵنیاییەوە لەناو دەبا. بەم جۆرە، ئەوەی وەک سەربردەی رووداني کردە و رەفتاری موسلمانێک دێتە بەرچاو و هەڵکەوتێکی سەیری هەیە، ئێدوارد لان بەو شێوەیە پیشانی دەدا وەک ئەوەی سەنتەری باوەڕی هەموو موسلمانێک بێت بە شێوەیەکی ساویلکانە خۆی دەرخستبێ. بۆ ئێدوارد لان، ئەمە هیچ نرخێکی نیە خیانەتی لە هاوڕێکەی شێخ ئەحمەد و ئەوانی دی کردبێ کە سەرچاوەی زانیارییەکانی ئەو بوون. چونکە ئەوەی بایەخدارە ئەوەیە سەربردەکە دیمەنێکی دروستی هەبێ، گشتی بێ و بێ حوکمدانی پێشوەخت بێ، خوێنەری ئینگلیزی قەناعەت بێنێ کە ئێدوارد لان هەرگیز نەبۆتە رافزی و هەڵنەگەڕاوەتەوە و، دواجاریش، تێکستی ئێدوارد لان ناوەڕۆکی مرۆییانەی بابەتەکەی لەناوببا و هەڵبەت لە پێناوی دروستی زانستی.

ئەمانە ئەو نیگارانەن کە کتێبەکەی ئێدوارد لان پێکدەهێنن، نەک بە سادەیی وەک سەربردەی دانیشتنی لە میسر، بەڵکو زیاتر وەک ستروکتوری گێڕانەوەی نغرۆبووی ناو بەستروکتورکردنەوەکان و شیکاری پڕ لە وردەکاری رۆژهەڵاتناسیانە. ئەمەش بە ڕای من، سەرکەوتووترین شتێکە لە کارەکەی ئێدوارد لان. پلان و فۆرمی

کتێبی "داب و نەریتی میسرییە هاوچەرخەکان" لەسەر هێڵی رۆمانی سەدەی هەژدەمە، بۆ نموونە وەک "هێنری فیلدینگ". کتێبەکە بە وەسف و دیمەنی ناوچەکە دەست پێدەکات، پاشان بەشێکی بەدوادا دێ لەبارەی "خەسڵەتە کەسایەتییەکان" و "سەردەمی منداڵی و پەروەرش". پاشان بیست و پێنج بەشمان هەیە لەبارەی چەندین بابەتی وەک جەژنەکان، یاساکان، خەسڵەت، پیشەسازی، ئەفسوون و ژیانی رۆژانە، دوابەشیش تەرخانە بۆ "مەرگ و مەراسیمەکانی ناشتن". لەگەڵ یەکەم بینین، لان شتەکان وەک رووداوی یەک لە دوای یەک هاتوو باس دەکا و پاشان گەشە دەسەنن. باس لە خۆی دەکا هەڵبەت وەک چاودێرێکی دیمەنەکان کە بە ناو ژیانی مرۆدا تێدەپەڕێ، مۆدێلی ئەو نەخشە و پلانی گێڕانەوەیە وەک لە رۆمانی "تۆم جۆنز"دا هاتووە، سەرەتا لە دایکبوونی پاڵەوان، پاشان ئەڤانتورەکان دەست پێدەکەن، پاشان ژن هێنان و بە شێوەیەکی شاراوەش مەرگی خۆی. تەنیا ئەوەندە هەیە لە تێکستی ئێدوارد لان، دەنگی بگێڕەرەوە بێ تەمەنە و هەست بە تەمەنی ناکرێ، لەگەڵ ئەمەش بابەتەکەی میسرییە هاوچەرخەکانە کە بەناو بازنەیەکی ژیانی تاکەکەسیدا تێدەپەڕێ. ئەم رۆڵ وەرگێڕانە کە بە هۆی ئەمەوە تاکەکەسێکی تەنیا توانایەکی بێهاوتا دەداتە خۆی و ماوەی تەمەنی ژیانی تاکەکەسێک بەسەر کۆمەڵێک یان گەلێک دەسەپێنێ، تەنیا یەکێکە لەو ئۆپەراسیۆنە زۆرانەی دەیانەوێ بۆ رێکخستنی ئەوەی دەشێ نەبێتە هیچ شتێک جگە لە گێڕانەوەیەکی سادە و ساکاری سەفەرێک بۆ وڵاتی بێگانە، گۆڕینی تێکستێکی بێ هیچ هونەرێک بۆ ئەنسکلۆپێدیایەکی ئێگزۆتیزم و بۆ زەمینەی راهێنان بۆ پشکنین و دۆزینەوەکانی رۆژهەڵاتناسەکان.

ئێدوارد لان دەستەڵاتی بەسەر ماتریالەکانیدا دەشکێ، نەک هەر تەنیا بە دوو رووە ئامادەگییە شانۆییەکەی (وەک موسلمانێک بە فێڵ

و رۆژئاواییەکی رەسەن) و بە جوانی بەکارهێنانی دەنگەکان و بابەتی سەربردەکەی، بەڵکو بە شێوازی بەکارهێنانی وردەکاریەکانیشی. لە هەر یەک لە بەشە گەورەکانی، لەناو هەر بەشێکی لابەلاش، بێ هیچ گۆڕانێک تێبینی گشتی بێ هیچ شاگەشکەیەک خراوتە ناویەوە. بۆ نموونە "بە شێوەیەکی گشتی تێبینی ئەوە دەکرێ دەتوانین بە باشی خەسڵەتە هەرە دیارەکانی رەفتار و داب و نەریت و کەسایەتی نەتەوەیەک بدەینە خەسڵەتە فیزیکییەکانی وڵاتێک".(72) ئەوەی لە دوای ئەمەوە دێ دڵنیایی لەم دیاردەیەوە دەکا: "نیل"، کەشی "زۆر گونجاو بۆ دروستی"ی میسر، کاری "وردی" جوتیارەکان. بەڵام، لە جیاتی ئەوەی ئەمە بەرەو بەشی دوای ئەمە بچێ لەناو ریزبەندی گێڕانەوە، دەبینین وردەکاری تری دێتە سەر، سەرەنجام، ئەو گێڕانەوە تەواوەی چاوەڕێی دەکەین، لەبەر هۆی تەواو سەر بە فۆرم، پێشکەش نەکراوە. بە چەشنێکی دی، ئەگەرچی تایبەتمەندییە گەورەکانی تێکستی ئێدوارد لان لەگەڵ بەش و زانیاری گێڕانەوە و هۆیەکانی لەدایکبوون و ژیان و مردن تێکدەکەنەوە، وردەکارییە تایبەتمەندەکان، ئەوانەی لە درێژەی ئەم بەشە دەخرێنە ناوەوە دەبنە بزووتنەوەی گێڕانەوە. تێپەڕین لە تێبینییەکی گشتییەوە بۆ نیگارکێشانی هەندێ روو یان لایەنی خەسڵەتی کەسایەتی میسری، بۆ وەسفێکی ژیانی منداڵیی، هەرزەکاری، لە سەردەمی بالغییەوە بۆ سەردەمی پیری میسرییەک، ئێدوارد لان هەمیشە وێڕای وردەکارییەکی زۆر ئامادەیە بۆ رێگری لە گواستنەوەیەکی نەرم. کەمێک دوای ئەوەی بیستمان باس لە کەشی دروستی میسر دەکا بۆ نموونە، دەبینین پێمان دەڵێ میسرییەکان تەمەنیان کورتە بە هۆی نەخۆشییە بکوژەکان و نەبوونی دەرمانسازی و بوونی هاوینی گەرم و بە تین. پاشان دەگێڕێتەوە و دەڵێ "گەرمی میسرییەکان دەورووژێنێ (هەڵبەت ئەمەش بەگشتیکردنێکی بێ بەڵگەیە) روو لە لەززەتە سێکسییەکان بکەن"، لێرەوە نغرۆی ناو هەندێ لە وەسفەکانی

دەبینەوە کە بریتین لە دیاگرام و وێنە بۆ هەندێ خەسڵەت و بیناسازی و دیکۆڕ و نافورە و وەسفی قوفڵەکانی شاری قاهیرە. ئینجا کە مۆدی گێڕانەوە جارێکی دی دەگەڕێتەوە، وەک ڕواڵەتێکی بێگەرد دێتە بەرچاو.

تۆنی گێڕانەوە، لەو ساتەی وەک وەزیفەیەکی باڵادەستیی تێکستی ئێدوارد لان دەردەکەوێ، بە هۆی وەسفی سادە و ساکار و بێ بەرگری و سەرنجڕاکێش، شێوانی تێدەکەوێ. ئامانجی ئێدوارد لان بەدیارخستنی تەواوی میسر و میسرییەکانە و هیچ شتێکی نادیار لەم بارەیەوە بۆ خوێنەر نەهێڵێتەوە، تەنیا ڕواڵەتی میسرییەکانی پێشکەش بکا، بێ هیچ قوڵبوونەوەیەک. کە هەندێ ڕووداو دەگێڕێتەوە، زیاتر مەیلی بۆ گێڕانەوەی وەسفی برینداركەر و گەورە و سادی و مازۆشی هەیە وەک: لەخۆدان و خۆبریندارکردنی دەروێشەکان، دڕندەیی حاکمەکان، تێکەڵبوونی فسق و فجور بە ئایین لە لای موسلمانەکان، مەیلی زۆری شەهوانی،...هتد. لەگەڵ ئەمەش، هەرچەند ڕووداوەکان سەیر و بەدکار بن، هەرچەند لەناو گێژاوی وردەکارییەکان ئاوارە بین، ئێدوارد لان لە هەموو لایەکەوە ئامادەیە، کاری ئەو کۆکردنەوەی پارچەکان و ڕێ خۆشکردنە، بتوانین بۆ پێشەوە بڕۆین ئەگەر بە پچڕپچڕیش بێ. تا ڕادەیەکی زۆر ئەو کە ئەمە دەکا، وەک ئۆروپییەک دەیکا کە دەتوانێ بە شێوازی نووسین کۆنترۆڵی ئەو هەڵچوون و ورووژانانە بکا کە موسلمانەکان بەداخەوە بوونەتە کۆیلەی. بەڵام توانای ئێدوارد لان لە ڕاگرتنی بابەتەکەی بە توندی و بە مەوزوعی، بۆ ئەو نێوانە ساردە دەگەڕێتەوە کە جیای دەکاتەوە لە ژیان و لە دەوڵەمەندیی میسرییەکان.

ساتی سەرەکی و ڕەمزی لەسەرەتای بەشی شەشەم دەگا "ژیانی ڕۆژانە، پاشماوە". لێرەوە ئێدوارد لان وەک پەیماننامەیەک ئەوە پەیڕەو دەکا گەڕانەکانی بەناو ژیانی میسرییەکان بگێڕێتەوە و، دوای

ئەوەی لە گەڕانەکانی لەناو ژوور و نەریتە گشتییەکانی ناو ماڵێکی میسری تەواو دەبێ، جیهانی کۆمەڵ تێکەڵ بە جیهانی شوێن دەکا، دەست دەکا بە باسکردنی لایەنی تایبەتی و ناوەوەی ژیان لەناو ماڵ. پاشان راستەوخۆ دەبێ "وەسفێکی مارەیی و مەراسیمەکانی مارەیی پێشکەش بکا". هەروەکو باویشە ئەم وەسفە بە تێبینییەکی گشتی دەست پێدەکا: ژن نەهێنان "کاتێ کە مرۆ دەگاتە تەمەنێکی گونجاو بۆ ئەم کارە و هیچ رێگرییەکی هەقیقی نیە، بەلای میسرییەکانەوە کارێکی شیاو نیە بگرە شەرم ئاوەریشە"، بێ هیچ پێشەکییەک، ئێدوارد لان ئەم تێبینییە لەسەر خۆی پەیڕەو دەکا و هەست دەکا لەم بارەیەوە تاوانبارە. بە درێژایی پەڕەگرافێک، ئەو فشارانە دەگێڕێتەوە کە لەم بارەیەوە لەسەر خۆی هەبووە ژن بهێنێ، ئەویش بێ چەند و چۆن رەتی کردۆتەوە. دواجار، دوای ئەوەی یەکێ لە هاوڕێ میسرییەکانی پێشنیاری ئەوەی بۆ دەکا ژنهێنانێکی "تایبەتی" بۆ رێکبخا، ئەمەش هەر لەلایەن ئێدوارد لانەوە رەت دەکرێتەوە، پاشان لەناکاو تەواوی ئەم پەڕەگرافە بە خاڵێک کۆتایی دێ.(73) لێرەوە دەگەڕێتەوە بۆ تێبینییە گشتییەکانی هەڵبەت بە تێبینییەکی دی کە ئەویش هەر گشتییە.

ئەوەی لێرەوە دەیبینین، هەر تەنیا ئەو شێوازە تایبەمەندە نیە کە ئێدوارد لان دەیەوێ سەربردەی سەرەکی بە هەندێ وردەکاری بیچڕێنێ کە هیچ پەیوەندییەکیان بەمەوە نیە، بەڵکو ئەو دەیەوێ جیابوونەوەی توندوتۆڵ و بێ ئەملاو ئەولای خۆیشی بەرانبەر بە پرۆسە بەرهەمهێنەکانی کۆمەڵی رۆژهەڵاتیش نەهێڵێ. چیرۆکی یان سەربردەی رەتکردنەوەی خۆی بۆ تێکەڵبوون بەو کۆمەڵەی وەسفی دەکا بە درزێکی دراماتیکی کۆتایی دێ: بۆیە واپێدەچێ سەربردەکەی ئەو نەتوانێ درێژە بە خۆی بدا تا ئەو کاتەی نەچێتە ناو ژیانی رۆژانە و ناوەوەی ئەم کۆمەڵەی وەسفی دەکا، بەم جۆرە وەک

کاندیدایەک بۆ ئەم هەلکەوتە لەبەر چاوان بزر دەبێ. ئەو خۆی خۆی بە پڕی ڕەت دەکاتەوە، وەک زاتێکی مرۆیی دژی ئەوە دەوەستێتەوە تێکەڵ بە کۆمەڵی مرۆیان بێ و ژن بێنێ. بەم جۆرە ناسنامەی ڕێگەپێدراوی خۆی دەپارێزێ وەک بەشدارێک لەو پێکەنینە و توندوتۆڵکردنی مەوزوعیەتی سەربردەکەی خۆی. ئەگەر پێشتر زانیمان کە ئێدوارد لان موسلمان نیە، ئێستە دەزانین بۆ ئەوەی ببێتە ڕۆژهەلاتناسێک "لەجیاتی ڕۆژهەلاتییەک"، دەبوایە لەززەتە فیزیکییەکانی ژیانی ناوەوە لە خۆی دووربخاتەوە. بە چەشنێکی دی، ئەو ناچار بووە خۆی لە سەردەمەکەشی دابڕێنێ، هەڵبەت بە ڕەتکردنەوەی چوونی بۆ ناو بازنەی ژیانی مرۆییانە. سەرەنجام تەنیا بەم شێوازە نێگەتیڤەیە ئەو دەتوانێ دەستەلاتی تێبینیکاری خۆی لە دەرەوەی سەردەم بپارێزێ.

ئێدوارد لان دەبوایە لە نێوان ژیانێکی بێ "گێرە و کێشە" یان درێژەدان بە تۆژینەوە لە میسرییە هاوچەرخەکان یەکێکیان هەڵبژێرێ. ئەو یەکێکی هەڵبژارد، ئەمەش ڕێگەی پێدا میسرییەکان بناسێنێ، چونکە، ئەگەر ئەو ببایەتە کەسێک لەوان، ڕوانگە و ڕوانینەکانی چیتر نەدەبوونە لێکسیکۆگرافی بە شێوەیەکی گوماناوی و ناسێکسی. لێرەوە ئێدوارد لان هەلکەوتێکی ڕاستەقانی و شەرعی توێژەری باڵا بە دوو شێوازی پڕ لە فشار دەباتەوە. یەکەمینیان بە هۆی دەستتێوەردان لە ڕێڕەوی گێڕانەوەی ژیانی مرۆڤایەتی: هەر لەبەر ئەمەشە دەچێتە ناو ئەم وردەکاریە گەورەیە، کە تێیدا زیرەکی تێبینیکاری بێگانەیەک دەتوانێ بچێتە ناوی و پاشان بارستەیەک لە زانیاری بەدەست بهێنێ. ئەگەر بشێ بڵێین، لان سکی میسرییەکان هەڵدەدڕێ بۆ ئەوەی هەناوی خۆیان ببینن، پاشان وێڕای سەرزەنشت و سەرکوتکردنیان سکەکەیان بۆ دەدوورێتەوە. دووەمیان: بەهۆی ڕەتکردنەوەی لە بەشداریکردن لە دروستکردنی

ژیانی میسری و رۆژهەڵاتی : هەر لەبەرئەمەشە بەسەر چەشە گیانەورئاساکانی رکێفدارە، بە ئامانجی بەرژەوەندی بڵاوکردنەوەی زانیاری، نەک لە میسر و بۆ میسرییەکان خۆیان، بەڵکو بۆ زانستی ئۆروپییەکان بە مانا فراوانەکەی و هەر لە پێناوی ئەمەش. ناووبانگی مەزنی ئێدوارد لان لەناو نیگار و ساڵنامەکانی رۆژهەڵاتناسی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە لە یەک کاتدا توانیویەتی ئیرادەیەکی تۆژینەوەی باڵای پەرش و بڵاو بسەپێنێ و بە مەبەست جێگەی خۆی بۆ ناووبانگە زانستییەکەی جێبهێڵێ. زانستێکی بەسوودی وەک ئەمەی ئەو، نەدەتوانرا بە دەست بهێنرێ، دابڕێژرێ، بڵاوبکرێتەوە، تەنیا بەو جۆرە رەتکردنەوەیەی ئەو نەبوایە. (...)

شتێکی زۆر رۆشنکەرەوەیە کتێبی "...میسرییە هاوچەرخەکان" بخوێنیتەوە، نەک وەک سەرچاوەیەک بۆ زانین و ناسینی رۆژهەڵاتی، بەڵکو وەک کارێک بە مەبەستی دەوڵەمەندکردنی رێکخستنی رۆژهەڵاتناسی ئەکادیمی. مەیلی"من"ی ژێنێتیکی (یان جەنەتیکی) بۆ دەستەڵاتی تۆژینەوەی باڵا لەلای ئێدوارد لان، تەواو لەگەڵ خۆپسپۆڕکردن و بەدامەزراوەکردنی هەڵکشاوی زانین لەبارەی رۆژهەڵات تێکدەکاتەوە کە نوێنەرایەتی کۆمەڵانی جیاجیای رۆژهەڵاتی دەکەن. "کۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی" دەیان ساڵ پێش بڵاوبوونەوەی کتێبەکەی ئێدوارد لان دامەزرابوو، بەڵام کۆمیتەی خوێندنەوەی کۆمەڵەی شاهانە، کە "ئامانجی وەرگرتنی زانیاری و تۆژینەوە بوو لەبارەی هونەرەکان، زانستەکان، ئەدەبیات، مێژوو و سەردەمە کەوناراکان"ی رۆژهەڵات، (74) بە هۆی ستروکتورە وەرگرەکەی سوودمەندی سەرەکی بوو لە گەنجینەی زانیارییەکانی ئێدوارد لان، بەو شێوەیەی پێشتر ئامادەکرابوون و داڕێژرابوون. هەرچی لەبارەی بڵاوکردنەوەی کارێکن وەک ئەمەی ئێدوارد لان، هەر تەنیا کۆمەڵەی جیاجیای زانینی بەسوود نەبوون، بەڵکو لەم

سەردەمەش کە پڕۆگرامی ڕۆژهەڵاتناسی ڕەسەن بۆ یارمەتیدانی بازرگانی و گۆڕینەوەکان لەگەڵ ڕۆژهەڵاتیش نەمابوون، کۆمەڵە زانستییە پسپۆڕەکان کە بەرهەمەکانیان نرخ و بەهای شاراوە (یان هەقیقی) تۆژینەوەی باڵایان پیشاندەدا بێ سەروبەر بوون. بەم جۆرە دەبینین پڕۆگرامێکی کۆمەڵەی ئاسیایی ئەمە دەخاتەڕوو:

(داڕشتنی یان چاپکردنی کتێبی ڕێزمان، فەرهەنگ یان کتێبی دیکەی سەرەتایی ناسراو و بە سوود یان پێویست بۆ خوێندنی زمانەکان کە لە ناوەندە گشتییەکان دەگوترێنەوە، بەشداریکردن بە ئابۆنە یان بەهەر شێوەیەکی تر لە بڵاوکردنەوەی کاری لە هەمان جۆر لە فرانسا یان لە دەرەوە، بەدەستهێنانی دەستخەتە ئاسیاییەکان یان کۆپیکردنەوەیان بە تەواوی یان بەشێک لەوانەی لە ئۆروپا هەن لە ناوەندە گشتییەکان، وەرگێڕانی هەموویان یان بەشێک لێیان، زۆرکردنیان لە ڕێگەی چاپکردن و نیگاری هەڵکۆڵراو یان بە لیتۆگرافی، وەرگرتنی کاری بەسوود لەبارەی جیۆگرافیا، مێژوو، زانست یان هونەرەکان لە ناوچە جیاجیاکانی ڕۆژهەڵات و دابینکردنی ئەو وەسیلانەی وابکەن خوێنەران چەشە لە بەرهەمی ڕەنج و شەونخوونی وەرگرن، ڕاکێشانی سەرنجی خوێنەران لە ڕێگەی بڵاوکراوەیەکی وەرزی لەبارەی بەرهەمە زانستییەکان، ئەدەبی یان شیعرییەکانی ڕۆژهەڵات و لەسەر ئەوانەش کە لە هەمان جۆرن و بە ڕێکی لە ئۆروپا بەرهەم دەهێنرێن، لە بارەی ئەو ڕاستییانەش کە دەشێ بۆ ئۆروپا گرینگ بن، لەبارەی دۆزینەوە و کارە جۆربەجۆرەکان کە دەشێ میللەتانی ڕۆژهەڵاتی ببنە بابەتیان: ئەمەیە ئامانجەکانی کۆمەڵەی ئاسیایی کە پێشنیاری دەکا)

ڕۆژهەڵاتناسی بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو خۆی لە بن فۆرمی بە دەستهێنانی ماتریالی ڕۆژهەڵاتی و بڵاوکردنەوەی ڕێکخراو وەک زانستێکی پسپۆڕ ئۆرگانیزە دەکا. لە ناوەوەی ئەم سیستەمە و هەر

بۆ ئەمەش لان کتێبەکەی نووسیووە و "من"ی خۆی کردۆتە قوربانی. بەو مۆدەی کە کارەکەی ئەو لە ئەرشیڤی ڕۆژهەڵاتناسی بوون و بەردەوامی هەیە، خۆیشی بەو شێوەیە دەبینرێ. هەروەکو سیلڤێستر دو ساسی دەڵێ:

(یەکێ لە پێداویستییە هەرە لە پێشینەکانی ئەم کۆمەڵەیە "مۆزەخانەی ئاسیا"یە کە کۆگایەکی مەزنی هەموو جۆرە بابەتێکە، نیگار و هێڵکاری، کتێبی ئەسلی، نەخشە، سەفەرنامەکان، ئەمانە هەموو لەبەر دەستی ئەو کەسانەن کە خۆیان تەرخان دەکەن بۆ تۆژینەوە لە ئاسیا، ئەمانە بە چەشنێک ڕێکخراون بۆ ئەوەی هەموو کەسێک بە ئەفسوونێک بکەوێتە ناو ئەو خێڵە مۆنگۆلە یان ئەو نەژادە چینییە کە بۆتە بابەتی تایبەتی لێکۆڵینەوەکانی (...) گونجاوە بڵێین (...) دوای بڵاوکردنەوەی کتێبە سەرەتاییەکان لەبارەی زمانەکانی ئاسیا، هیچ شتێک لەوە گرینگتر نیە هەنگاو بنێین بۆ دانانی یەکەمین بەردی بناغەی ئەو مۆزەخانەیە، کە من وەک گوزارە و لێکدانەوەیەکی زیندووی فەرهەنگەکانی دادەنێم کە پێویستییان بە وەرگێر"تەرجومان" truchement ە).

وشەی truchement بە جوانی لە وشەی "تەرجومانی" عەرەبییەوە هاتووە، کە بە مانای "وەرگێر" و "نێوانگر" یان "قسەکەر" دێ. لەلایەکەوە، ڕۆژهەڵاتناسی تا ئەو ئاستەی پێی بکرێ و بشێ، ڕۆژهەڵاتی بە پڕی وەرگرتووە و بەدەستی هێناوە، لەلایەکی ترەوە، دوای تێپەڕاندنی بەناو کۆمەڵێک کۆدی ڕێکخەر، بەناو پۆلێنکردنەکان، بەناو ئەو حاڵەتەی کە نموونەیەکە بۆ جۆرێک، بەناو وەرزنامەکان، فەرهەنگەکانی، کتێبەکانی ڕێزمان، لێکدانەوەکان، پەخشنامەکان، نەریتەکان، کە هەموویان بەیەکەوە ڕواڵەتێکی لەخشتەبردنی ڕۆژهەڵاتن و لە شێوەی ماتریال لە ڕۆژئاوا بەرهەم دەهێنرێنەوە بۆ ڕۆژئاوا خۆی. بە کورتی، واتە ڕۆژهەڵات لەلایەن سوپایەک لە

کارگەرانی زانستی لە شایەدحاڵی کەسییەوە، هەندێجاریش لە درۆی گەڕیدەکان و ئەو کەسانەی بێ هیچ ترسێک دەچن لە رۆژهەڵات دادەنیشن دەگۆڕدرێ بۆ پێناسە و ناساندنێکی ناکەسیی. واتە لە ئەزموونی یەک بە دوای یەکدا هاتوو دەگۆڕدرێ بۆ لێکۆڵینەوەیەکی ناکەکەسیی، بۆ جۆرێک لە مۆزەخانەی خەیاڵی بێ هیچ دیوارێک، کە هەموو ئەوەی پێشتر لێی کۆکرابووەوە لە جۆر و جیاوازی زۆر و بەرینی کولتووری رۆژهەڵاتی بە شێوەیەکی ئێجگاریی بە "رۆژهەڵاتی" دەکرێن. بەم جۆرە دەگۆڕدرێن، سەرلەنوێ بە ستروکتور دەکرێنەوە، بە دەستپێکردن لە باڵەی پارچەپارچەکان کە یەک یەکە لەلایەن دۆزرەوەکان، میسیۆنەکان، کۆمیسیۆنەکان، سوپاکان، بازرگانەکان بە مانا رۆژهەڵاتناسیە لێکسیکۆگرافییەکەی، بیبلۆگرافییەکەی، لە بەشەکان دادەنرێن و بە تێکست دەکرێن. تا رادەیەک لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم، هەروەکو دزرائیلی دەیگوت رۆژهەڵات ببووە پیشەیەک، تێیدا دەتوانرا نەک هەر رۆژهەڵات دروست بکرێتەوە و بگەڕێندرێتەوە، بەڵکو خۆیشی بە هەمان شێوە.

هەموو ئەو ئۆروپیانەی سەفەریان دەکرد یان دەچوون لە رۆژهەڵات دادەنیشتن دەبوایە خۆیان لە کاریگەری هەراسانکاری رۆژهەڵات بپارێزن. ئێدوارد لان بۆ نموونە، کە دەکەوتە نووسینی بابەتەکەی، دواجار دەیتوانی رۆژهەڵات بە پرۆگرام بکاتەوە و بیگەڕێنێتەوە. ناتەواوییەکانی ژیانی رۆژهەڵاتی، وێڕای ساڵنامە سەیر و سەمەرەکانی، شێوە و هەڵکەوتی شوێنە ئێگزۆتیکەکانی، زمانەکانی کە بێگانە و هیوا بکوژن، مۆراڵی رۆژهەڵاتی کە زیاتر بەلای بەدکاری و فەسادیدا دەشکێتەوە، بە شێوەیەکی بەرچاو بچووک و کەم کراونەتەوە، بە تایبەتی کە وەک زنجیرەیەک وردەکاری بە شێوازێک لەناو پەخشانێکی ئۆروپی پێوەرئاسا پێشکەش کراون. دروستە بڵێین لە، بە رۆژهەڵاتیکردنەوەی رۆژهەڵات لەلایەن "ئێدوارد لان"ەوە، هەر

تەنیا پێناسەی بۆ نەکراوە، بەڵکو ئەو بە کاری داڕشتن و کاری (ئێدیت "دوافۆرمی نووسین") یش هەڵساوە: هەموو ئەو شتانەی لێ لابردووە ببنە سەرچاوەی هەراسانکردنی هەستیاری ئۆروپی و هەست و دڵگیری مرۆییانەی خۆیشی. لە هەموو حاڵەتاکاندا، وادەهاتە بەرچاو رۆژهەڵات لە روانگەی دروستی یان لیاقەتی سێکسییەوە بریندارکاربێ، چونکە هەموو شتێک لە رۆژهەڵات، یان بەلای کەمی لە میسر وەک رۆژهەڵاتی ئێدوارد لان خۆی، بۆنێکی سێکسی مەترسیداری لێ هاتووە کە هەڕەشە بووە بۆ سەر دروستی گشتی و پەیوەندی ناوماڵ بە هۆی بوونی "ئازادی سێکسی" یەکی بێ مانا هەروەکو ئێدوارد لان دەیڵێ سەرەڕای نەبوونی بەربەستێک بە نەریت لەلای ئەو نەیتوانیوە خۆی لەم بەکارهێنانە لادا.

بەڵام کۆمەڵێک جۆرە هەڕەشەی دی وەک لە هەڕەشەی سێکس هەبوون کە هەموو شتێکی دەخستە بەر تاقیکردنەوەیەکی سەختی ئەو مانایەی ئۆروپییەکان هەیانبوو بۆ نابەردەوامی و ئەقڵانیەتی زەمەن، بۆ شوێن و بۆ ناسنامەی کەسایەتی هەیانبوو. کەچی لە رۆژهەڵاتەوە، لەناکاو رووبەڕووی کەونارایەکی دەرەوەی خەیاڵ دەبووینەوە، رووبەڕووی جوانیەکی نامرۆڤانە دەبووینەوە، رووبەڕووی مەودای دوور و بێپایان دەبووینەوە، کە دەکرا زیاتر بێگوناهانە سوودی لێ وەربگیرابایە ئەگەر بابەتی بیرکردنەوە و نووسین بوایە نەک بەو شێوەیە بە کردە تێیدا بژیابایینە. لە کتێبی "گاور Giaour"ی بایرۆن، لە کتێبی "دیوانی رۆژئاوا و رۆژهەڵات"ی گۆتە، لە کۆمەڵە شیعری "رۆژهەڵاتییەکان"ی ڤیکتۆر هوگۆ، رۆژهەڵات فۆرمێکی رزگاریخوازییە، شوێنێکە بۆ فرسەتێکی رەسەن، کە گۆتە ئاوازە سەرەکییەکەی لە شیعری Hegire داڕشتووە.

Nord und West Süd zersplittern

,Throne bersten, Reiche zittern

Fluchte du, in reinen Osten

! Patriarchenluft zu kosten

باکور، خۆرئاوا پارچەپارچە دەبن

عەرشەکان دەشکێن، ئیمپراتۆرەکان دەلەرزن

خۆت رزگار بکە، برۆ بۆ رۆژهەڵاتی بێگەرد

هەناسەی حەکیمەکان هەڵمژە !

Dort, im Reinen und in Rechten

Will ich menschlichten Geschlechten

In des Ursprungs Tiefe dringen

هەمیشە دەگەڕاینەوە بۆ رۆژهەڵات، "لەوێ، لەناو بێگەردی و دادپەروەری/ نەژادی مرۆیانەم دەوێن/ بگەڕێنەوە بۆ دوا رەچەڵەک" ئەمەیان وەک تەواوکەرێک بۆ دڵنیایی هەموو ئەو شتانەی خەیاڵمان بۆ چووە بینراوە.

!Gottes ist der Orient

!Gottes ist der Okzident

Nord und südliches Gelände

.Ruht im Frienden seiner Hände

رۆژهەڵات هی خودایە

رۆژئاوا هی خودایە

هەرێمەکانی باکور و باشور

لەناو ئارامی دەستەکانی پشوو دەدەن (76)

رۆژهەڵات بە شیعر و ئەتمۆسفێرەکەی، بە شیمانەکانی، لەلایەن شاعیرانی وەک حافز نوێنەرایەتیکراوە، unbegrenzt وەک شوێنێکی "بێ سنوور" وایە بە رای گۆتە، پیرتر و لاوترە وەک لە ئێمەی ئۆروپییەکان. بۆ "ڤیکتۆر هوگۆ"ش لە قەسیدەی "هاواری شەڕی موفتی" و "ئازاری پاشا"(77)، دڕندەیی و داماوی بێ سەروبەری رۆژهەڵاتییەکان بە میدیایی کراوە، نەک بە هۆی ترسێکی هەقیقی لە ژیانیان یان بوونی هەست و سۆزی لەدەستدان و وێڵی، بەڵکو بەهۆی ڤۆلنێ و جۆرج سال، کە لە نووسینەکانیان باسیان لە جوانی و مەزنی بەربەرەکان کردووە وەک زانیارییەک بشێ وەک بەهرەیەکی زۆر مەزن و جوان لەلایەن شاعیر بەکاربهێنرێ.

ئەوەی رۆژهەڵاتناسانی وەک لان، سیلڤیستر دو ساسی، رینان، ڤۆلنێ (بێ ئەوی باسی کتێبی "وەسفی میسر" بکەین) و پێشەنگانی دی دەیانخستنە بەردەست، لەلای ئەدیبانەوە بەکاردەهاتنەوە. دەبا بگەڕێینەوە بۆ هەموو ئەوانەی لەبارەی هەر سێ تایپی ئەو کارانە بوون کە لە رۆژهەڵاتیان دەکۆڵییەوە و لەسەر بنچینەی نیشتەجێبوون لە رۆژهەڵات دامەزرابوون. مەرج و داواکارییە توندوتۆڵەکانی زانست، نووسراوە رۆژهەڵاتناسییەکانی لە هەستیاری نووسەر (دانەر) پاک کردۆتەوە: هەر لەمەشەوە ئۆتۆسانسۆری ئێدوارد لان (خۆسانسۆرکردن) سەرچاوەی گرتووە، هەر لەمەشەوە یەکەمین جۆری ئەو کارانە دێن کە ژماردمانن. لە تایپی دوو و سێ، "من"ی نووسەر یان دانەر بە روونی دەردەکەوێ کە سەر بە دەنگێکە کاری بریتییە لە پێشکەشکردنی زانینی راستەقینە (تایپی دووەم) یان دەستەڵاتدار و بە مێدیاکاری هەموو ئەوانە دادەنرێ کە لەبارەی رۆژهەڵاتەوە پێمان دەڵێن (تایپی سێیەم). لەگەڵ ئەمەش، لەمسەر بۆ ئەوسەری سەدەی نۆزدەم، دوای بۆناپارت، رۆژهەڵات شوێنێک بووە بۆ حەج کردن، هەموو کارێکی گرینگی سەر بە رۆژهەڵاتناسییەکی رەسەنیش، ئەگەر ئەم کارانە هەردەم ئەکادیمیایش نەبووبن، فۆرم و شێواز و مانا و مەبەستی خۆی لە ئایدیای حەجکردن بۆ رۆژهەڵات دەرهێناوە. سەرچاوەی سەرەکی ئەم ئایدیایەش، وەک زۆر فۆرمی نووسراوی رۆژهەڵاتناسی دیکە کە لەبارەیانەوە قسەمان کردووە، ئایدیایەکی رۆمانتیکی بنیاتنانەوەی بنیاتنانەوەیەکە (واتە سورناتوراليزمی سروشتی).

هەر حاجییەک بە شێوازی خۆی شتەکان دەبینێ، بەڵام سوودی هەر حەجێکیش بۆ رۆژهەڵات سنووری خۆی هەیە، بەو شێوەیەی وەریدەگرێ و ئەو هەقیقەتانەی دەیخاتەڕوو. هەموو حەجەکان (زیارەتەکان) بۆ رۆژهەڵات بە وڵاتی "کتێبی پیرۆز Bible" دا

تێدەپەڕی یان دەبوایە بەوێدا تێپەڕێ، لە راستیدا زۆربەیان هەوڵێک بوون بۆ ژیاندنەوەی بەشێک لە واقیعی جودایی-کریستیانی/ یۆنانی-رۆمانی، یانیش بۆ رزگارکردنی ئەو رۆژهەڵاتە بەرینە بوو کە بە چەشنێکی باوەڕنەکراو بە پیت و دەوڵەمەند بوو. بۆ ئەم حاجییانە (ئەوانەی زیارەتی رۆژهەڵاتیان دەکرد) رۆژهەڵاتی زانا رۆژهەڵاتناسەکان ئاڵنگارییەک بوو دەبوایە قبوڵی بکەن، تەواو وەک وەرگرتنی "کتێبی پیرۆز Bible"، خاچپەرستەکان، ئیسلام، ناپۆلیۆن و ئەسکەندەر کە پێشینانێکی مەزن و مەترسیدار بوون، دەبوایە بە هەند وەربگیرێن. نەک هەر تەنیا رۆژهەڵاتی رۆژهەڵاتناسەکان بەربەست بوو لە پێش خەون و خەیاڵی تاکەکەسی حاجی، بەڵکو وێنای پێش گەشتکردنیشی بەربەستی لە نێوان گەڕیدەی ئەمڕۆ و ئەوەی دەینووسی دادەنا، مەگەر وەک نێرڤاڵ و فلۆبێریان بکردبایە لە شێوازی بەکارهێنانیان بۆ ئێدوارد لان، کاری رۆژهەڵاتناس لە کتێبخانە جیانەکرابایەوە و وەک بەشێک لە پرۆژەی ئێستێتیکی خۆیان وەریانبگرتایە. بەربەستی دیکە: نووسراوی رۆژهەڵاتناسی قەتیس و دەورەدراوە بە کۆمەڵێک مەرج و داواکاری رەسمی زانستی رۆژهەڵاتناسی. حاجییەکی وەک شاتۆبریان بە بێمانایی لافی ئەوەی لێ دەدا کە تەنیا سەفەر بۆ خۆی دەکا: "دەڕۆم بەدوای وێناکان دەگەڕێم و هیچی تر."(78) بەڵام فلۆبێر و نێرڤاڵ و کینگلەیک، دزرائیلی و بورتۆن، ئەمانە هەموویان حەجیان کرد بۆ رەواندنەوە و لابردنی تەڵخی سەر ئەرشیڤی پێشووی رۆژهەڵاتناسی. نووسینەکان دەبێ وەک دەفرێکی نوێ بێ بۆ هەموو ئەزموونێکی رۆژهەڵاتی، کەچی، وەک دواتر دەیبینین، ئەم پرۆژەیەش بە نەریت لە خۆیەوە دەگۆڕدرا (نەک هەمیشە) بۆ روانین و میتۆدی کەمکردنەوە و بچووککردنەوەی reductionisme بەکارهێنراو لەلای رۆژهەڵاتناس. بێگومان هۆیەکان زۆر و ئاڵۆزن، پەیوەندییان بە سروشتی حەجەوە

هەیە، بە مۆدی نووسینی و بەو فۆرمەی وەک نیگاریک دەیدایە کارەکەی خۆی.

رۆژهەلات بۆ گەریدە و گەشتیار وەک تاکەکەسێک لە سەدەی نۆزدەم چی بوو؟ سەرەتا با بزانین چ جیاوازییەک لە نێوان گەڕیدەی ئینگلیزی زمان و گەریدەی فرانسی زمان هەیە. بۆ یەکەمیان رۆژهەلات بێگومان هیندستان بوو، کە بە ڕاستی ملکی بەریتانیا بوو، سەرەنجام تێپەڕین بە رۆژهەلاتی ناوەڕاست، هەنگاوێک بوو لەسەر رێگەی یەکێ لە کۆلۆنییە سەرەکییەکانی ئیمپراتۆر. کەواتە پێشتر شوێنی پێویست بۆ یاری خەیاڵ و ئەندێشە سنووردار بوو بە واقیعی ئیداری و شەرعییەتی هەرێمایەتی و دەستەلاتی جێبەجێکردن. والتەر سکۆت، کینگلەیک، دزرائیلی، واربورتۆن، بورتۆن، هەتا جۆرج ئیلیەت خۆیشی (لە کتێبی "دانیال دێرۆندا" نەخشەیان بۆ رۆژهەلات کێشاوە)، نووسەرانێک بوون، وەک ئێدوارد لان خۆی و پێش ئەویش ویلیەم جۆنز، بۆ هەموو ئەمانە رۆژهەلات بە ملکایەتی ماتریالی یان دەتوانین بڵێین بە ئەندێشەیەکی ماتریالی پێناسەدەکرا. ئینگلتەرا ناپۆلیۆنی شکاندبوو، فرانسای دوورخستبووەوە: ئەوەی ئەقڵی ئینگلیزی باوەڕی پێی بوو یان دەیگرتە خۆی، مەودا و بوارێکی ئیمپراتۆری بوو لە سالانی 1880 ببووە سەرزەمینێک برانەوەی بۆ نەبوو، قەڵەمڕەوی بەریتانی بوو، لە مێدیترانێوە دەگەیشتە هیندستان. نووسین لەبارەی میسر، سوریا یان تورکیا، وێڕای سەفەرکردن بۆیان، بەندبوو بە زیارەتی مەملەکەتی ئیرادەی سیاسی، ئیدارەی سیاسی، شوناسی سیاسی. قەڵەمڕەوی هەرێمایەتی مرۆی ناچار دەکرد پێیەوە پابەند بێ، هەتا بۆ نووسەرێکی ئازادی وەک دزرائیلیش، کە کتێبەکەی "تانکرێد" هەر تەنیا بە سادەیی فەنتازییەکی رۆژهەلاتی نیە، بەڵکو راهێنانێکە بۆ رێکخستنێکی سیاسی زیرەکانەی هێزە هەقیقییەکانە لەسەر زەمینە راستەقینەکان.

هەرچی حاجی فرانسییە، بە پێچەوانەوە، پڕ لە هەست و سۆزی توندی لەدەستچوون بوو. فرانسییەکان دەگەیشتنە سەر شوێنێک فرانسا بە پێچەوانەی ئینگلتەرا ئامادەگییەکی سەروەرانەی نەبوو. دەریای مێدیترانێ بووبووە شوێنی زایەڵە و دەنگدانەوەی شکانی فرانسییەکان، ئەمەش لە سەردەمی خاچپەرستەکانەوە بگرە تا دەگەیشتە ناپۆلیۆن. ئەوەی دواتر وەک "میسیۆنێکی بە شارستانیکردن"ی پرۆژەی فرانسایی دەناسرێ لە سەدەی نۆزدەمەوە دەست پێدەکا، ئەمەش لە ئامادەگییەکی سیاسی پلە دوو زیاتر نەبووە لە دوای "بەریتانیای مەزن". سەرەنجام حاجیانی فرانسی، هەر لە "ڤۆلنێ" وە بگرە تا کۆتایی، نەخشە و پرۆژەیان دادەڕشت، خەیاڵیان بۆ شوێنێک دەچوو تەنیا لەناو زەینی خۆیان هەبوو، هەر ئەمەشیان کاوێژ دەکردەوە، پارچە مۆسیقایەکیان دادەهێنا بۆ کۆنسێرتێکی فرانسی، بگرە بۆ ئۆروپاش، لە رۆژهەڵات، هەڵبەت وا پێشنیاریشیان دەکرد خۆیان سەرپەرشتی بکەن. "رۆژهەڵات"ی فرانسی رۆژهەڵاتی بیرەوەرییەکان بوو، هی شوێنەوارە ئیلهامبەخشەکان بوو، هی نهێنییە لەبیرکراوەکان بوو، هی سازاندنە شاراوەکان بوو، هی شێوازێکی تا رادەیەک دەستڕەنگینی ژیان بوو، رۆژهەڵاتێک کە باڵاترین فۆرمە ئەدەبییەکەی لەلای نێرڤاڵ و فلۆبێر بوو: کارە ئەدەبییەکانی هەر یەکێک لەمانە لەسەر زەمینەیەکی توندوتۆڵ بوون و بەرجەستەی ناو مەودا و رەهەندێکی خەیاڵی مەحاڵ بوون (تەنیا بە ئێستێتیکا نەبێ).

راستە، ئەمەش تا رادەیەکی زۆر بەسەر گەڕیدە توێژەرە باڵاکانی فرانسیش پەیڕەو دەبوو. زۆربەیان بایەخیان بە رابردووی "کتێبی پیرۆز"یانە یان بە رابردووی خاچپەرستەکان دەدا، هەروەکو چۆن "هێنری بۆردۆ" لە کتێبی "گەڕیدەکانی رۆژهەڵات" باسی دەکا.(79) ئەو ناوانانەی هێنری بۆردۆ دەیانهێنێ دەبێ ئەوانەشی بخەینە سەر (بە پێشنیاری حەسەن ئەلنوتی) ناوی رۆژهەڵاتناسە پسپۆڕەکان لە

زمانی سامی، له نێوانیشیان کەسانی وەک کاترۆمێر، سولسی، دۆزەرەوەی "دەریای مردوو"، رێنان وەک ئارکیۆلۆگێکی فینیسی (یان فینیقی)، ژودا، پسپۆڕ لە بواری زمانەکانی فینیسی، کاتافاگۆ و دێفریمێری، کە تۆژینەوەیان لەبارەی ئەنساریەکان و ئیسماعیلییەکان و سەلجوقییەکان کردووە، کۆنت کلێرمۆ-گانۆ، کە پشکنینی بۆ ناوچەی "جودێ" کردووە، مارکیز ڤۆگێ، کە کارەکانی بە شێوەیەکی سەرەکی تایبەت بوو بە خوێندنەوەی بەردەنووسەکانی "پالمیر". بێجگە لەمە هێشتا قوتابخانەی "میسرناسەکانیش" هەبوو، کە بە کاریگەری شامپۆلیۆن و دوماریێت سەریان هەڵدابوو، کە دواتر "ماسپێرۆ" و "لۆگران"یش دێنە ناویان. بۆ باش جیاکردنەوە لە نێوان واقیعی بەریتانیەکان و فەنتازی فرانسییەکان، ئەوە دێنێ وتەکەی هونەرمەندی نیگارکێش "لودۆڤیک لۆپیک" بە یادی خۆمان بهێنینەوە، کە لە ساڵی 1884 (دوو ساڵ دوای سەرەتای داگیرکردنی بەریتانی) ئەم قسە غەمبارەی کردووە:" رۆژهەڵات لە قاهیرە مرد." تەنیا رێنان، وێڕای ریالیزمە رەگەزپەرستەکەی، پۆزش و بەهانەی بۆ سەرکوتکردنی ئینگلیزی بۆ راپەڕینی ناسیۆنالیستی عەرابی دەهێنایەوە، بە حیکمەتە باڵاکەی خۆی دەیگوت ئەم راپەڕینە شەرمێک بوو بۆ شارستانی.(80)

ڤۆلنێ و بۆناپارت بە دوای هەقیقەتێکی زانستیدا دەگەڕان، هەرچی حاجییەکانی فرانسی بوون لە سەدەی نۆزدەم، ئەوان لە هەقیقەتێکی ئێگزۆتیک دەگەڕان، هەڵبەت، بەڵام هەقیقەتێکی ئێگزۆتیکی تایبەتی. ئەمەش بە روونی بەسەر حاجیە ئەدیبەکان پەیڕەو دەبوو، هەر لە شاتۆبریانەوە بگرە، کە لەناو رۆژهەڵات دیمەنێکیان دەدۆزییەوە پەیوەندییەکی دڵگیری هەبوو لەگەڵ ئەفسانە و میتۆیەکانی خۆیان، لەگەڵ مەراق و خواستە کەسییەکانی خۆیان. دەبێ لێرە تێبینی ئەوە بکەین کە هەموو حاجییەکان، بەتایبەتی فرانسییەکان، رۆژهەڵاتیان

بەو جۆرە لە کارەکانیان بەکارهێناوە، وەک بەهانەهێنانەوەیەک بێ بۆ هەندێ شێواز کە خولیا وجودییەکانی خۆیان رەپێش بخا. تەنیا کە پرۆژەیەکی مەعریفی زیاتر لە کردەی وەک نووسین لەسەر رۆژهەلات هەبوو، پێدەچوو هەڵچوونی عاتیفی خۆیان باشتر کۆنترۆل بکەن. بۆ نموونە لامارتین لەبارەی خۆی نووسیوە هەروا لەبارەی فرانساش وەک زلهێزێک لە رۆژهەلات، ئەم دووەم پرۆژەیەش بێدەنگ کراوە و، دواجاریش کۆنترۆلی هاندەرەکانیشی کردووە کە لە شێوازی ئەو، گیانی ئەو، یاداشتی ئەو و ئەندێشەی ئەو کەڵەکە دەبوون. هیچ حاجییەکی فرانسی یان ئینگلیزی، وەک ئێدوارد لان نەیتوانیوە دڵڕەقانە دەستەلاتی بەسەر کەسایەتی خۆی یان بابەتەکەیدا بشکێ. هەتا بورتۆن و "ت. ئی. لۆرەنس (یەکەمیان بێ ئەملاو ئەولا حەجێکی موسلمانانەی کردووە، دووەمیان حەجێکی کردووە ناوی لێناوە حەجی پێچەوانە، واتە سەرەتا لە مەککەوە رۆیشتووە) کە بارستەیەک لە ماتریالی رۆژهەلاتناسی مێژوویی، سیاسی و کۆمەلایەتیان پێشکەش کردووە، ئەمانەش هەرگیز ئەوەندە دوور نەبوون لە کەسایەتی خۆیان وەک ئێدوارد لان. هەر لەبەرئەمەیە بورتۆن و شارل دوگتی، شوێنێکی ناوەنجی لە نێوان لان و شاتۆبریان داگیر دەکەن.

سەفەرنامەی "گەشتێک لە پاریسەوە بۆ ئۆرشەلیم"ی شاتۆبریان کە لە سالانی (1811/1810) بلاوبۆتەوە، پڕە لە وردەکاری گەشتێک کە لە سالانی 1806/1805 کراون، هەڵبەت دوای گەشتێکی دی بۆ ئەمریکای باکور. ئەم کتێبە لە چەندین سەد پەڕەیەک بینینەکانی خۆیمان بۆ دەگێڕێتەوە بەو چەشنە قسە دەکا وەک خۆی دەیڵێ:"من هەمیشە قسە لەبارەی خۆمەوە دەکەم"، ئەمەش بە رادەیەک سەرنجی ستاندال رادەکێشێ سەرەڕای ئەوەی ئەویش نووسەرێک نەبووە بایەخی بە زاتی خۆی نەدابێ، لەبارەی شاتۆبریانەوە دەنووسێ:

"هەرگیز شتێکی وام نەبینیوە ئەوەندە بە خۆپەرستی بۆگەن بێ"، هەڵبەت وەک لێکدانەوەیەک بۆ سەرنەکەوتنی شاتۆبریان وەک گەڕیدەیەکی جێی متمانە. شاتۆبریان بارێکی قورسی پڕ لە ئامانج و گریمانی زاتی خۆی هێنایە رۆژهەڵات و لەوێ هەڵیڕشت، ئینجا لێرە و لەوێ کەوتە فشار خستنە خەڵک و شوێن و ئایدیاکان وەک ئەوەی هیچ شتێک نەتوانێ بەرهەڵستی خەیاڵە لەخۆباییەکەی بکا. شاتۆبریان وەک کەسێکی "خوێندەوار" گەیشتۆتە رۆژهەڵات نەک خۆی وەک زاتێک. بۆ ئەو، ناپۆلیۆن بۆناپارت دوا خاچپەرست بوو، "لەوانەشە خۆشم ببمە دوا فرانسی کە لە وڵاتەکەی خۆی دەرچووبێ بۆ گەشتی "خاکی پیرۆز" وێڕای بوونی ئایدیا و ئامانج و هەست و سۆزی حاجییە کۆنەکان". بەڵام سەفەرەکەی شاتۆبریان بە ئامانجی تر بوو. ئەمەش مەسەلەی سازان و گونجان Symétrie بوو "لە سەحرای ئەمریکا لە مۆنیمێنتە سروشتییەکان رامابووم، لەناو مۆنیمێنتەکانی دەستکردی مرۆ، هێشتا دوو جۆر مۆنیمێنتی کەونارام دەناسین، مۆنیمێنتی کەونارای سێلت و رۆمانەکان، تەنیا ئەوانەی ئاتێن و مەمفیس و کارتاج مابوون بیانبینم". بۆ تەواو کردن: پێویستی بەسەرلەنوێ پڕکردنەوەی کۆگاکەی بوو لە وێناکان. دڵنیایی کردنەوەی ئەو لەبارەی روحی ئایین پێیوایە: "ئایین جۆرێکە لە زمانێکی جیهانی کە هەموو مرۆیەک تێیدەگا"، ئایە شوێنێک لە رۆژهەڵات باشتر هەیە لەناو گونجاوترین مەرج و هەڵکەوت تێبینی ئایینی لێ بکرێ، هەتا لەو وڵاتانەش کە ئایینێک بە رێژەیەک خوارتر لە ئیسلام بەرقەرار بێ؟ سەرەڕای هەموو ئەمانەش، شاتۆبریان دەیویست لەبارەی پێویستی بینینی شتەکانەوە، بەو شێوەیە نەیانبینێ کە هەن بەڵکو بەو شێوەیە بیانبینێ کە ئەو پێشنیاری بۆ دەکردن.(...)(81)

بۆ کەسێکی ئەوەندە بەهاداری وەک شاتۆبریان، رۆژهەڵات وەک تەونێکی دڕاو بوو پێویستی بە چاککردنەوە هەبوو. مرۆی عەرەبی رۆژهەڵاتی بۆ ئەو "مرۆیەکی شارستانی بووە کەوتۆتە ناو هەڵکەوتی کێویانە"، بۆیە شتێکی سەیر نیە ببینین لە کاتێکدا ئەو تێبینی و چاودێری مرۆی عەرەبی کردووە وێڕای قسەکردن بە فرانسی، شاتۆبریان هەستی کردووە وەک "رۆبنسۆن کرۆزۆیی"یە تووشی هەڵچوون و شاگەشکە بووە کە دەبینێ تووتیەکەی بۆ یەکەمین جار قسە دەکا. بەڵێ، گەلێک شوێنی واهەبوون، وەک "بەیت لەحم" (شاتۆبریان لەبارەی ئێتیمۆلۆژی ئەم ناوە بە تەواوی بەهەڵەدا چووە) لەم شوێنانە هەندێ پێکچوون لەگەڵ شارستانی راستەقینە دەدۆزرانەوە و هەستی پێدەکرا، واتە لەگەڵ شارستانی ئۆروپی، بەڵام ئەم شوێنانە دەگمەن بوون و لە یەکتری دووربوون. لە هەموو لایەکەوە تووشی رۆژهەڵاتییەکان دەبووین، وەک عەرەبەکان کە شارستانی و ئایین و داب و نەریتیان ئەمەندە دواکەوتوو و کێویانە بوو، ئەوەندە جیاوازبوون، شایانی ئەوە بوون سەرلەنوێ (فتح) داگیربکرێنەوە. شاتۆبریان پێیوایە شەڕی خاچپەرستەکان چ نەبوو جگە لە پەرچەکردارێک بەرانبەر بە هاتنی "عومەر" (ئیسلام/و) بۆ ئۆروپا. لەلایەکی ترەوە ئەمەش دەڵێ: ئەگەرچی خاچپەرستەکان بە فۆرمی مۆدێرنی خۆیان یان بە فۆرمە رەسەنەکەی خۆیان، دەستدرێژییەک بوو، ئەو کێشانەی بەرپایان دەکرد، لەسەرەوەی تێگەیشتنی مرۆی چارەمەرگ بوو:

(خاچپەرستەکان تەنیا لەوە کورت بکەینەوە حاجیانی چەکدار بن دەچن گۆڕێک لە فەلەستین رزگار دەکەن، واتە بوونی روانینێکی خوار و سەقەت بۆ مێژوو. مەسەلەکە هەر ئەوە نیە گۆڕێکی پیرۆز رزگار بکەی، بەڵکو زیاتر ئەوەیە بزانی کێ دەبێ لەسەر زەمین براوە بێ، نەریتێکی دوژمنی شارستانی، بە سیستەم پشتگیری لە نەزانین و

دیسپۆتیزم و کۆیلەگەرایی بکا دەبێ بباتەوە یان نەریتێک کە لەناو مرۆی سەردەم بڵیمەتی بۆ باوەڕی کەونارا ژیاندۆتەوە و کۆیلەگەرایی لەناوبردووە؟) (82)

ئەمە یەکەمین ئاماژەیە بۆ ئایدیایەکی مانادار و بەرچاو کە دەستەڵاتێکی تا رادەیەک نارەحەت وەردەگرێ، دەستەڵاتێکی نیمچە ئۆتۆماتیک لە نووسراوە ئۆروپییەکان: تێمای ئەوەی ئۆروپا دەبێ رۆژهەڵات فێر بکا ئازادی چییە، لەم بارەشەوە شاتۆبریان و هەموو ئەوانەی دوای ئەو، لەو باوەڕەدابوون کە هەموو رۆژهەڵاتییەکان، بە تایبەتی موسلمانەکان تەواو مانای ئەمە نازانن.

(ئازادی، مانای نازانن، ملکایەتی، مانای نازانن، هێز خودای ئەوانە. کاتێ کە ماوەیەکی زۆر نابینن داگیرکارەکان دەرکەون دادپەروەری باڵای ئاسمانیی بەرقەرار بکەن، وەک سەربازانی بێ سەردار، هاووڵاتیانی بێ دادوەر و خێزانێکی بێ باوک وان.) (83)

هەر لە ساڵی 1810ەوە ئێمە یەکێکی ئۆروپیمان هەیە وەک کرۆمەری ساڵی 1910 قسە دەکا و پشتگیری لەوە دەکا رۆژهەڵاتییەکان پێویستیان بە داگیرکردنە (فتح)، هیچ پارادۆکسێک لەوەدا نابینێ کە داگیرکردنێکی رۆژهەڵات لەلایەن رۆژئاواوە، ناشێ وەک داگیرکردنێک بێ، بەڵکو سەرەڕای هەموو شتێک دەبێ وەک ئازادی بێ، یان وەک ئازادی وەربگیرێ. شاتۆبریان لەناو زاراوە رۆمانتیکەکانی میسیۆنێکی کریستیانی باس لەم ئایدیایە دەکا کە ئامانجی ژیاندنەوەی جیهانێکی نێژراوە، یان جیهانێکی مردووە. سەرەنجام بۆ ژیاندنەوەی هەستی توانا و وزەی خۆی، تەنیا لە توانای ئۆروپییەکە ئەمە لە بن رووی بێ ژیان و گەنیو ببینێ و جیای بکاتەوە. بۆ گەڕیدەیەک، ئەمە مانای ئەوەی دەگەیاند دەبێ "تەورات" و "ئینجیل" وەک رابەر بەکاربێنێ لە فەلەستین،(84) واتە تەنیا بەم

شێوەیە دەتوانێ بگاتە ئەودیوی گەنیویە ڕواڵەتییەکانی ڕۆژهەڵاتی ئەمڕۆ. لەگەڵ ئەمەش شاتۆبریان هیچ تەوسێک لەوەدا نادۆزێتەوە کە سەفەرەکەی و ڕوانینەکانی پەردە لەسەر هیچ شتێکی ڕۆژهەڵاتی نوێ و چارەنووسی هەڵنادەنەوە. ئەوەی لەبارەی ڕۆژهەڵاتەوە بایەخدارە، ئەو ڕووداوانەن کە لە ژیانی شاتۆبریان خۆی دەردەکەون، ئەمەش ڕێگە بۆ ئەقڵی ئەو خۆش دەکەن، وای لێ بکەن بتوانێ باشتر خۆی و ئایدیا و ئومێدەکانی خۆی بناسێ. ئەو ئازادییەی ئەو ئەوەندە پێی خۆشە و سەرنجی ڕادەکێشێ، چ نیە جگە لە ئازادی و ڕزگاری خۆی لەناو سەحرا سەختەکانی ڕۆژهەڵات.

بە هۆی ئەم ئازادی و ڕزگاربوونە، ئەو دەتوانێ ڕاستەوخۆ بگەڕێتەوە بۆ مەملەکەتی ئەندێشە و لێکدانەوەی خەیاڵی. وەسفی ڕۆژهەڵات بەو نیگار و نەخشانەی کە "من"ی ستەمکار بەسەریدا زاڵ کردووە ڕەشبوونەتەوە، ئەمەش نهێنی بۆ دەستەڵاتی ئەو دروست ناکا. ئەگەر لە پەخشانی ئێدوارد لان "من" بزر بووبێ، بە چەشنێک ڕۆژهەڵات بتوانێ لەناو هەموو وردەکارییە واقیعییەکان دەرکەوێ، لەلای شاتۆبریان "من" لەناو ڕامان لە جوانیی نایاب کە خۆی دایهێناوە دەتوێتەوە، پاشان لە دایکدەبێتەوە، لە جاران بەهێزتر، بە تواناتر بۆ تام وەرگرتن لە هێز و توانای خۆی و لەززەت وەرگرتن لە لێکدانەوەکانی.

(کە لە سەفەرداین لە جودێ (یەهودا) سەرەتا بێزاری چڕنووک لە دڵ گیر دەکا، بەڵام کاتێ لە تەنیاییەکەوە دەچین بۆ ناو تەنیاییەکی دی، هەتا چاو بڕکا ئەو فەزا و شوێنە بێ سنوورە لە پێشت درێژ دەبێتەوە، وردە وردە بێزاری دەڕەوێتەوە، هەست بە تۆقینێکی شاراوە دەکەین، دوور لەوەی گیان ئارام بکاتەوە، ئازایەتی بە مرۆ دەبەخشێ و بلیمەتی لەناو گیان بەرزدەکاتەوە. دیمەنی لەئاسابەدەر لە هەموو لایەکەوە لە خاڵێک هەڵدەستێ کە کاری دەستی

موعجیزەکانە: هەتاوی سووتێنەر، هەڵۆی سەرکێش، روخساری نەزۆک، هەموو ناوێک رازێکی هەڵگرتووە. لە هەموو ئەشکەوتێک سەدای ئایندە دێ، لە هەموو دوندێک زایەڵەی دەنگی پەیامبەر دێ. خودا خۆی لەسەر ئەم لێوار و خاکانە قسەی کردووە: سێڵاوەکان بڕانەوە، تاوێرەکان توانەوە، گۆڕە واڵاکانیش نیشانەیەکن بۆ پەرجوو، سەحراش هێشتا لە ترسان لاڵە و، دەڵێی لەوەتەی گوێی لە دەنگی خودا بووە جورئەت ناکا بێدەنگی بشکێنێ).(85)

ڕێرەوی فیکر لەم پارچە نووسینە خەیاڵفڕێنە. ئەزموونێکە لە تۆقینی پاسکالیانە، دوورە لەوەی بە سادەیی لە باوەڕبەخۆبوون کەم بکاتەوە. دیمەنی رووتبووەوە وەک تێکستێکی پڕ لە ڕۆشنایی درێژدەبێتەوە خۆی دەداتە دەست تاقیکردنەوە. شاتۆبریان چۆتە ئەودیوی واقیعی سەخت، بەڵام ئەودیوی واقیعی تۆقێنەری ڕۆژهەڵاتی هاوچەرخ، ئەمەشی بە شێوەیەک کردووە بتوانێ لەگەڵی پەیوەندییەکی ڕەسەن و داهێنەرانە دامەزرێنێ. نزیک لە کۆتایی تێکستەکە، ئەو چیتر مرۆڤێکی مۆدێرن نیە، بەڵکو پەیامبەرێکی خاوەن روانینی کەم و زۆر هاوچەرخی خودایە، ئەگەر سەحرای یەهودا لەوەتەی خودا قسەی لێ کردووە بێدەنگ بووبێ، ئەوا تەنیا شاتۆبریان هەیە دەتوانێ گوێ لە بێدەنگی بگرێ و لە ماناکەی بگا، سەرەنجام بۆ خوێنەرەکانی، وابێتە بەرچاو توانیویەتی سەرلەنوێ وا بکا سەحرا قسە بکە.

بەهرەی گەورەی فیکری و خەیاڵی دڵگیری شاتۆبریان کە ڕێگەی پێداوە نوێنەرایەتی و لێکدانەوە بۆ نهێنی و رازەکانی "ئەمریکای باکور" لە کتێبی "رۆنێ و ئەتالا"دا بکا، بە هەمان شێوە لێکدانەوە بۆ کریستیانیزمیش لە کتێبی "بلیمەتی کریستیانیزم" بکا، هەموو ئەمانە هانی داون لە "سەفەرنامەکەی" بەرەو ئاسۆی باڵاتری لێکدانەوە بچێ. نووسەر چیتر بایەخی بە لێکدانەوەی هەڵکەوتی یەکەمین و سەرەتایی

سروشت یان هەستی رۆمانتیکانە نەداوە: لێرەوە بایەخ بە داهێنانی نەمر و رەسەنایەتی ئیلاهی دەدا، چونکە بۆ یەکەمین جار ئەمانە لە رۆژهەڵاتی مەڵبەندی "کتێبی پیرۆز" سەریان هەڵدا. بێگومان، ئەمانەش سووک و ئاسان ناگیرێن، دەبێ ئارەزووت لێیان بێ و ئەمەش دەبێ شاتۆبریان تەواویان بکا. سەرەنجام ئەم ئامانجە پڕ لە خواستە کە لە "سەفەرنامەکەی" دەیەوێ بیخاتەڕوو، هەر لەم بارەیەوە، لەناو تێکست "من"ی شاتۆبریان بۆ کردنی ئەم کارە دەبێ لە بنچینەوە بنیات بنرێتەوە. جیاواز لە ئێدوارد لان، شاتۆبریان دەیەوێ رۆژهەڵات بخوا. شاتۆبریان نەک هەر دەیەوێ رۆژهەڵات لەگەڵ خۆی بگونجێنێ، بەڵکو دەیەوێ ببێتە نوێنەری ئەو و قسەشی بۆ بکا. قسەی بۆ بکا، نەک لەناو مێژوو، بەڵکو لەودیوی مێژوو، لەناو رەهەند و مەودایەکی نازەمەنی جیهانێکی تەواو چاکبووەوە لە نەخۆشی کە تێیدا خودا و مرۆڤەکان یەک شتن. لە ئۆرشەلیم، لە چەقی روانینی، لە کۆتایی زیارەتەکەی، بە جۆرێک لە ئاشتەوایی تەواو، خۆی لەگەڵ رۆژهەڵات دەگونجێنێ، لەگەڵ رۆژهەڵاتی جوولەکە، رۆژهەڵاتی کریستیانی، موسلمان، یۆنانی، فارس، رۆمانی و دواجاریش رۆژهەڵاتی فرانسی. لێرەوە شاتۆبریان کەوتۆتە ژێر کاریگەری جوولەکە، بەڵام پێیوایە ئەوانیش خزمەت بە رۆشنکردنەوەی روانینە گشتییەکانی ئەو دەکەن، بێجگە لەمە، پێی وایە ئەوان، جوولەکەکان، گازی پێویست لە روحی تۆڵەسەندنەوەی کریستیانی ئەو دەگرن. دەڵێ، خودا گەلێکی دیکەی هەڵبژاردووە، ئەم گەلەش جوولەکە نیە.(86)

لێرەوە شاتۆبریان هەندێ سازش لەگەڵ واقیعی زەمینی دەکا، لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر ئۆرشەلیم وەک دوا ئامانجی "نا-زەمینی" گەشتەکەی بێ، ئەوا میسر ماتریالی پێویستی پێشکەش دەکا بۆ گەشتێکی سیاسی. ئایدیاکانی لەبارەی میسر وەک پاشکۆیەکی

سەرنجڕاکێشن بۆ حەجەکەی. بینینی دەلتای نیل کاریگەری لێ دەکا و لەم بارەیەوە دەڵێ:

(جگە لە شکۆمەندییەکانی ولاتەکەم هیچ شتێکم لەم دەشتە جوان و نایابانە نەدۆزییەوە: لەناو پاشماوەی مۆنیمێنتەکانی شارستانییەکی نوێ گەشتم دەکرد کە بلیمەتی فرانسا هێنابوونی بۆ لێوارەکانی نیل.) (87)

بەڵام ئەم ئایدیایانە بە شێوازێکی نۆستالژیانە خراونەتەڕوو، چونکە شاتۆبریان باوەڕی وایە دەتوانێ نەبوونی فرانسا لە میسر هاوتا بکا بە نەبوونی حکومەتێکی ئازاد لە رابەری گەلێکی بەختەوەر. لەولاشەوە، دوای ئۆرشەلیم، پێناچێ میسر لە جۆرە ئەنجامێکی خراپی روحی زێدەتر نەبێ. دوای وەسفی ئەو هەلکەوتە غەمبارەی ئەو خۆی تێدا دەدۆزییەوە، شاتۆبریان پرسیاری رۆتینی لەبارەی "جیاوازی" لە خۆی دەکا کە ئەنجامی گەشەسەندنی مێژوویین: چۆن دەشێ ئەم مێگەلە خەلکە بێماناو بۆگەنە موسلمانانە لەم ولاتانە نیشتەجێن کە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان خاوەنەکانیان هەیە، سەرنج و کاریگەرییان لە "هێرۆدۆت و دیۆدۆر" کردووە ؟

ئەمەش گوتارێکی مالئاوایی بوو لەگەل میسر دەگونجا، میسر جێدەهێلێ بەرەو تونس دەچێ، بۆ بینینی پاشماوەکانی کارتاج و دواجاریش گەڕانەوە نیشتمان (فرانسا). لەگەل ئەمەش بۆ دواجار شتێکی سەرنجراکێش لە میسر دەکا: لەبەرئەوەی هەر لە دوورەوە تەماشای پیرامیدەکانی میسر دەکا، ئازار دەداتە خۆی یەکێک بنێرێ ناوی (شاتۆبریان) لەسەر بەرد هەلکۆلێ وێڕای ئەم رستەیە: "دەبێ ئەرکە بچووکەکانی گەڕیدەیەکی ناوێزە جێبەجێ بکرێ". بە نەریت بایەخێکی ئەوتۆ لە سەرنجێکی راگوزاری و دلگیر زیاتر بە خەسلەتی لەم جۆرەی گەشتیاری نادەین. بەڵام وەک ئامادەکردنی دوا لاپەڕەی

"سەفەرنامەکەی" ئەم پارچە تێکستەی خوارەوە بایەخێکی گرینگتری هەیە وەک لە سەرنجێکی راگوزاری.

(ماوەی بیست ساڵ وێڕای دەیان گرفت و رێکەوت و حەسرەتێکی زۆر خۆم بۆ لێکۆڵینەوە تەرخان کردووە، "هەر کەسێ لە مەنفا بژیێ بە دەنگێکی لاواندنەوە هەموو ئەو کتێبانەی نووسیویەتی لە راستیدا درێژکردنەوەی ژیانی خۆی بووە. کتێبەکانم لە بن خێوەت و لەناو سەحرا و لە ناوەڕاستی شەپۆلەکان نووسراون، زۆربەی جار دەستم داوەتە قەڵەم بێ ئەوەی بزانم چۆن بۆ چەند ساتێک درێژە بە بوونی خۆم دەدەم: لێرەوەیە داواکاری بۆ مافی لێبووردن نەک لافی شکۆمەندی لێدان. لەناو ""مارتیرەکان" ماڵئاواییم لە خواوەندەکانی "موز Muses کرد، لەناو ئەم "یاداشت"انەش نوێیان دەکەمەوە کە پاشماوە یان وەسفی کارەکەی دیکەی منن. ئەگەر ئاسمان پشووێکم پێ ببەخشێ کە هەرگیز نەمبینیوە، هەوڵدەدەم بە بێدەنگی توحفەیەک بۆ وڵاتەکەم بەرزکەمەوە، ئەگەر خودای پەروەردگاریش ئەم پشووەم لێ رەت کاتەوە، نابێ خەیاڵم بۆ هیچ شتێک بچێ جگە لە پاراستنی دوا رۆژەکانی ژیانم لە نیگەرانیەکانی رۆژانی بەرایی کە ژیانی منیان ژەهراوی کردووە. من چیتر لاو نیم، چیتر ئارەزووی هەراوزەنا ناکەم، من تەنیا نووسراوەکان دەناسم، پەیوەندیم لەگەڵیان گەلێ ناسکە و پڕ لە راز و نهێنییە، تەنیا گەواڵەکان ناچارمان دەکەن بچینە دەرەوە: لە هەموو حاڵەتێکدا، من زۆرم نووسیوە ئەگەر قەرار بێ ناوم بمێنێتەوە، ئەگەر نەشمێنێتەوە دیارە گەلێک زۆر بووە.(88)

ئەم دێرانە وەک سەرەنجامێکە بۆ بەرژەوەندی ئارەزووی شاتۆبریان لە هەڵکۆڵینی ناوی خۆی لەسەر پیرامیدەکان. ئێمە وا تێگەیشتین ئەم "یاداشت"ە رۆژهەڵاتیە ئێگۆییستانە ئەزموونێکی زاتی بەردەوام باوەرداڕ پێشکەش دەکەن. چونکە نووسین کردەیەکی ژیان و مەرگە بۆ شاتۆبریان، بۆ ئەو هیچ شتێک، هەتا بەردێکیش لەولاوە

لە دوور کەوتبێ، بۆ ئەوەی بە زیندوویی بمێنێتەوە، ناشێ نەبێتە بابەتی نووسینی ئەو. ئەگەر سیستەمی گێڕانەوەی ئێدوارد لان بکەوێتە ژێر باری ئۆتۆریتێی زانستی و وردەکاری زۆر، ئەوەی شاتۆبریان دەبێ وەک ویستێکی دڵنیایی تاکەکەسیکی ئێگۆیست و زۆر ناجێگیر بێ. لە کاتێکدا لان (من)ی خۆی دەکاتە قوربانی ڕێساکانی ڕۆژهەڵاتناسی، کەچی شاتۆبریان هەموو ئەوەی لەبارەی ڕۆژهەڵاتەوە دەیڵێ بە تەواوی دەیانگەڕێنێتەوە و وابەستەیان دەکاتەوە بە خۆی، بە (من)ی شاتۆبریان. لەگەڵ ئەمەش هیچ یەکێک لەم دوو نووسەرانە نەیانتوانیوە ئەوە بێننە بەرچاویان کە کارەکانیان لە پاش خۆیان سوودی دەبێ و هەر بەم چەشنەش بەردەوام دەبن. ئێدوارد لان دەگەڕێتەوە بۆ ناو "نا-تاکەکەسیی" بوارێکی تەکنیکی، ئەو دەزانێ سوود لە کارەکانی وەردەگیرێ بەڵام نەک وەک دۆکیومەنتێکی مرۆیی. هەرچی شاتۆبریانە، ئەو نووسینەکانی خۆی وەک ڕەمزێک دەبینێ لە شێوەی هەڵکۆڵینی ناوی خۆی لەسەر پیرامیدێک کە مانای کەسایەتی ئەو دەگەیەنن، بەڵام ئەگەر سەرنەکەوت لە درێژکردنەوەی تەمەنی خۆی بە نووسین، ئەوا وەک زیادە و ڕواڵەتێک دێتەبەرچاو.

ئەگەرچی هەموو ئەو گەڕیدانەی دوای شاتۆبریان و ئێدوارد لان چوونەتە ڕۆژهەڵات، کارەکانی ئەمانەیان لەبەرچاو گرتووە (لە هەندێ حاڵەتدا، نووسینەکانی ئەمانەیان وشە بە وشە گواستۆتەوە)، میراتی ئەم دووانە بەرجەستەی چارەنووسی ڕۆژهەڵاتناسی و ئەو بژاردانەش دەکا کە پێیەوە سنووردارن. ئەوەی دەنووسرێ یان زانستن وەک ئەمەی ئێدوارد لان یان ئاخاوتنی زاتی ئاساییێن وەک ئەوەی شاتۆبریان. ئەوەی کە کێشە دروست دەکا بۆ یەکەمیان، وێڕای دڵنیاییەکی ناکەسیی ڕۆژئاواییانە باوەڕی وایە، دەشێ وەسفی دیاردەی کۆمەڵانی خەڵک بە گشتی بکرێ، ئەم وەسفەش زیاتر مەیلی

بۆ لای ئەوە دەشكێتەوە واقیعێک دروست بكا لە روانگەی تێبینی و چاودێرییەكانی خۆیەوە نەک لە روانگەی رۆژهەڵاتەوە. هەرچی ئاخاوتنی زاتی ئاسایین، بە شێوەیەكی حەتمی خۆی لەو پێگەیە دەكشێنێتەوە و رۆژهەڵات دەهێنێتە سەر هەمان هێڵ وەک فەنتازییەكی كەسیی، ئەگەر ئەم فەنتازییەش لە روانگەی ئێستێتیكییەوە ئاستێكی زۆر بەرزیشی هەبێ. بێگومان لە هەر دوو حاڵەتدا، رۆژهەڵاتناسی كاریگەرییەكی بەهێزی هەیە لەسەر ئەو شێوازەی رۆژهەڵاتی چۆن پێ وەسف كراوە و چۆن خەسڵەتی پێ دیاریكراوە. بەڵام ئەم كاریگەرییە هەردەم رێگر بووە، ئەمڕۆش، هەستێكمان لەسەر رۆژهەڵات هەبێ، نە بەگشتێكراوێكی نەشیاو بێ نە بە شێوەیەكی جێگیر تایبەت بێ. بێهوودەیە لەناو رۆژهەڵاتناسی لە مانایەكی زیندووی واقیعێكی مرۆیی یان كۆمەڵایەتی رۆژهەڵاتییەک بگەڕێی: لە مرۆیەكی هاوچەرخی جیهانی نوێ بگەڕێی.

نەبوونی ئەم مانا زیندووە بە لای زۆری دەگەڕێتەوە بۆ كاریگەری ئەم دوو روانینە كە لەسەرەوە باسم كرد، ئەوەی لان و شاتۆبریان، كە بەرجەستەی روانینی ئینگلیزی و فرانسی دەكەن. گەشەسەندنی زانین، بە تایبەتیش لە بواری زانینی پسپۆڕ، بوارێكی زۆر لەسەرخۆیە. هەر تەنیا كاری ئیزافە یان كاری زانستی نیە، بەڵكو پرۆسەیەكە پێكهاتووە لە كەڵەكەكردن، جێگۆڕكێ، تێكدان، رێكخستنەوە و پێداگیری هەڵبژێردراو لە ناوەوەی ئەوەی پێی دەڵێن سازانی لێكۆڵینەوە. شەرعیەتی زانینێكی وەک رۆژهەڵاتناسی بە درێژایی سەدەی نۆزدەم لە ئۆتۆریتێی ئایینییەوە نەدەهات هەروەكو لە پێش سەردەمی "رۆشنایی"یەوە بۆی دەچوون، بەڵكو لەوەوە دەهات كە دەتوانین ناوی لێ بنێین: نووسینە بنیاتنەرەوەكانی ئۆتۆریتێی پێشەنگەكان: كە لە سیلڤێستر دو ساسی —یەوە دەست پێدەكا، هەڵوێستی توێژەرێكی زانستی رۆژهەڵاتناس هەمان ئەوەی

کەسێکی زانستییە کە بە ناو زنجیرەیەک لە "پارچە پارچەکان" تێدەپەڕێ، پاشان، کاری دارشتن و ڕێکخستن دەکا بە هەمان شێوەی چاککردنەوەی تابلۆیەکی کۆن کە دەشێ تێیدا زنجیرەیەک کۆبکاتەوە بۆ پێشکەشکردنی وێنایەکی کەڵەکەبوو کە بە شێوەیەکی شاراوە نوێنەرایەتیان دەکا. سەرەنجام، ڕۆژهەڵاتناسەکان لێکۆڵینەوە لە کارەکانی هاوڕێ ڕۆژهەڵاتناسەکانیان دەکەن و بەم شێوەیە پێشکەشیان دەکەن. بۆ نموونە بورتۆن بە ناراستەوخۆ لە ڕێگەی کارەکانی لان لێکۆڵینەوە لە "هەزار و یەک شەوە" یان لە میسر دەکا، ڕوانینەکانی ئەو بە نموونە دەهێنێتەوە، وێڕای دانان بە ئۆتۆریتێی ئەو، ڕەخنەشی لێ دەگرێ. بە هەمان شێوە گەشتەکەی نێرڤال بۆ ڕۆژهەڵات، بەناو شوون پێیەکانی لامارتین دادەچێ، ئەوەی لامارتینیش بەناو ئەوەی شاتۆبریان دا دەچێ.

به کورتی، ڕۆژهەڵاتناسی وەک زانینێکی بەردەوام لە گەشەسەندن، بە شێوەیەکی سەرەکی بۆ بەدەستهێنانی خۆراک بۆ نووسراوی ڕۆژهەڵاتناسانی پێشوو دەگەڕێتەوە. هەمان شتیش ڕاستە کە ماتریالی نوێی پێدەگا، ڕۆژهەڵاتناسەکان ڕوانگە و ئیدیۆلۆژی و تێزی ئاراستەکەر لە ڕۆژهەڵاتناسە پێشەنگەکان دەخوازنەوە و لە ڕێگەی ئەمانەوە حوکم لەسەر ئەو ماتریالانە دەدەن. (هەروەکو چۆن زۆربەی جار توێژەرە پسپۆڕە باڵاکان دەیکەن). کەواتە، بە شێوەیەکی زۆر ڕێک و ورد، ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی لە دوای سیلڤێستر دو ساسی و لان هاتوون، سیلڤێستر دو ساسی و لان-یان نووسیوەتەوە، دوای شاتۆبریانیش حاجییەکان نووسیویانەتەوە. لەناو ئەم نووسینەوە ئاڵۆزەدا، واقیعی ڕۆژهەڵاتی نوێ بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو دوورخراوەتەوە، بە تایبەتی کاتێ حاجیانی بەهرەداری وەک نێرڤال و فلۆبێر وەسفەکانی لان هەڵدەبژێرن وەک لەوەی چاو و زیرەکی خۆیان ڕاستەوخۆ هەمان وەسفیان پێشان بدا.

لەناو سیستەمی ناسین و زانین لەسەر رۆژهەلات، رۆژهەلات کەمتر شوێنێکە بە مانا جیۆگرافییەکەی وەک لە نەخشە و پلانێک، بەڵکو بریتییە لە کۆمەڵێک لە سەرچاوە، بارستەیەک لە خەسڵەت کە پێدەچێ رەگ و ریشەی بگەرێتەوە بۆ نووسراوەکان یان پارچە تێکستێک، یان بۆ تێکستێک لەناو کاری یەکێک لەسەر رۆژهەلات، یان بۆ چەند لەتێک لە ئەندێشەی کۆنتر، یان بۆ تێکەڵەیەک لە هەموو ئەمانە. تێبینی راستەوخۆ و وەسفی رۆژهەلات لەناو دۆخێکی دیاریکراو ئەو خەیالانەن کە نووسینەکان لەبارەی رۆژهەلات پێشکەشیان دەکەن، بەلام، بێ ئەوەی بگۆرێن، لە ئاستی پلە دوو دان بە بەراورد لەگەڵ هەوڵە پلان بۆ دانراوەکانی فرمانێکی تر. لەلای لامارتین و نێرڤال و فلۆبێر، رۆژهەلات بریتییە لە دووبارە پێشکەشکردنەوەی ماتریالە رێساییەکان، بە ویستێکی ئێستێتیکی رابەری کراون، بەو شێوەیە خۆیان رەپێش دەخەن توانایان هەیە بەرژەوەندی لەلای خوێنەر وشیاربکەنەوە. لەگەڵ ئەمەش، لەلای هەر یەک لەم سێ نووسەرانە، رۆژهەلاتناسی یان رووێکی ئەم رۆژهەلاتناسییە، دڵنیایی لەسەر کراوەتەوە، ئەگەرچی، هەروەکو لەسەرەوە گوتم، هوشیاری گێرانەوە رۆڵێکی گەورەی هەیە بیگێرێ. ئەوەی ئێستە دەیبینین، سەرەرای هەموو فەردییەتێکی لابەلا excentrique ئەو هوشیاری گێرانەوەیە دواجار وەک بووڤار و پێکوشێ هەست دەکا کە، حەج یان حەجکردن (سەفەر بۆ رۆژهەلات) دوای هەموو شتێک فۆرمێکە لە کۆپی.

کە لامارتین لە ساڵی 1833 سەفەرەکەی بۆ رۆژهەلات دەکا دەڵێ ئەم سەفەرە وەک شتێک وابووە هەردەم خەونی پێیەوە بینیووە: "سەفەر بۆ رۆژهەلات وەک کردەیەکی گەورەی ژیانی ناوەوەم بووە." کەواتە ئەمە وەک پاکەتێک بووە لە ئایدیای پێشتر ئامادە و لە هەست و سۆز و لە مەیل و پێشبینی: لامارتین رقی لە رۆمانەکان و کارتاج

دەبێتەوە، جوولەکە و میسر و هیندۆسەکانی خۆشدەوێ، لافی ئەوە لێ دەدا ببێتە "دانتێ". چەکدار بە قەسیدەیەکی فەرمی بەناوی "ماڵئاوایی" لە فرانسا، لەم قەسیدەیە بە ریز باس لە هەموو ئەو شتانە دەکا کە دەیەوێ لە رۆژهەڵات بیکا، سەرەنجام دەکەوێتە رێ. لە سەرەتادا، هەموو ئەو شتانەی دێنە رێی، یان ئەوەتە پێشبینییە شیعرییەکانی پیشان دەدەن یان ئەوەتە ئارەزوو و مەیلی ئەو بۆ هاوتابوون و بەراوردکردن جێبەجێ دەکەن. بۆ نموونە "لەیدی هێستەر ستانهۆپ" جادووگەری سەحرایە، رۆژهەڵات لەلای ئەو "بەشێکە لە ئەندێشەم"، عەرەبەکان میللەتێکی سەرەتایین، هەموو پەڕەکانی شیعری "کتێبی پیرۆز" بە پیتی درشت لەسەر خاکی لوبنان هەڵکۆڵراوە"، رۆژهەڵات نیشانەیەکە بۆ مەزنیی سەرنجڕاکێشی ئاسیا، بە بەراورد یۆنان زۆر بچووکە. لەگەڵ ئەمەش کەمێک دوای ئەوەی دەگاتە فەلەستین، دەبێتە داهێنەرێکی سەرسەختی رۆژهەڵاتی خەیاڵی. لامارتین پشتگیری لەوە دەکا کە دەشتەکانی کەنعان بە باشترین شێوە لە کارە هونەرییەکانی "پووسا" و "کلۆد لۆرا" پێشکەش کراون. هەروەکو خۆی دەڵێ سەفەرەکەی تا ئێستە زیاتر وەک "وەرگێڕان"ێک وابووە، بەڵام ئێستە گۆڕاوە بۆ نوێژێک کە یاداشت و گیان و دڵی زیاتر دەبووژێنێتەوە وەک لە چاوەکانی، بیری یان ئەقڵی.(89)

حەماسەتی هاوتاکردن و بەراوردکردنی هەرەپاسی لامارتین لێرەوە بە تەواوی بەم ئاخاوتنە ساویلکەیە هەوساری پساندووە. بۆ ئەو کریستیانیزم ئایینی ئەندێشە و بیرەوەرییە و، ئەو رێگە بە خۆی دەدا ئەمە بڵێ چونکە خۆی بە ئیماندارێکی بێهاوتا دادەنێ. سەرەنجام ئەگەر لیستی "تێبینییە" لاف لێدانەکانی ریز بکەین هەرگیز تەواو نابێ: بۆ نموونە ژنێک "هایدێ"ی "دۆن ژوان"ی شاعیر بایرۆنی بە بیر دەهێنێتەوە، یان پەیوەندی نێوان کریست و فەلەستین وەک ئەو

پەیوەندیەیە کە لە نێوان "رووسۆ" و "ژنێف"دا هەیە. رووباری راستەقینەی ئوردن بایەخی کەمترە وەک لەو "راز و نهێنی"یەی کە لە گیانی مرۆ دروستی دەکا، رۆژهەڵاتییەکان، بە تایبەتی موسلمانەکان، خەڵکێکی تەمبەڵن، سیاسەتیان بە میزاج و عاتیفەیە و ئایندەیەکی نیە. ژنێکی دی پەرەگرافێکی لە رۆمانی "ئەتالا"ی شاتوبریانی بە بیردەهێنێتەوە، نە "لۆ تاس" نە شاتۆبریان (کە سەفەرەکانیان پێش ئەوەی لامارتین بوو، پێدەچێ ئەم سەفەرانە ئێگۆییزمی لامارتینیان دنە دابێ و پێیانەوە تلابێتەوە، لە دەرەوەی ئەمە لامارتین وەک کەسێکی بێ نیگەرانی دێتە بەرچاو) باش لە خاکی پیرۆز نەگەیشتوون...هتد. لاپەڕەکانیان لەبارەی فیکری عەرەبی کە ئەوان بە دڵنیاییەکی باڵاوە قسەی لەبارەوە دەکەن هیچ بوارێک بۆ هەراسان بوون ناهێڵێتەوە، نەزانینی زمانی عەرەبیشیان بە تەواوی لەولاوە بووەستێ. هەموو ئەوەی بەلای لامارتینەوە بایەخدارە، گەشتەکانیەتی بۆ رۆژهەڵات، پەردە لەسەر ئەوە هەڵبدەنەوە کە رۆژهەڵات "خاکی نەریتە ئایینی و پەرجوەکانە"، ئەویش شاعیری ئەم خاکەیە و وەک رۆژئاواییەک لە رۆژئاواوە پێی سەرسامە. بێ ئەوەی هیچ تەوس و پلارێکی تێدابێ دەڵێ:

(ئەم خاکەی عەرەب خاکی پەرجووەکانە، هەموو شتێکی لێ سەرهەڵدەدا، هەموو کەسێکی ساویلکە یان دەمارگیر بە نۆرەی خۆی دەتوانێ لێی ببێ بە پەیامبەر). (90)

ئەو بە دانیشتنێکی سادە لە رۆژهەڵات بووەتە پەیامبەر. لە کۆتایی گێڕانەوەکەی، لامارتین ئامانجی خۆی دەپێکێ، هەڵبەت بە زیارەتی کلێسای قیامە Saint Sépulcre لە ئۆرشەلیم، ئەمەش خاڵی سەرەتا و کۆتایی زەمەن و شوێنە. لامارتین تەواوێک لە واقیعی ئەو شوێنە رامایە و بیری کردۆتەوە بۆ ئەوەی هیوای ئەوە بخوازێ لەم

واقیعە خۆی بکێشێتەوە و سەرەنجام بگەڕێتەوە بۆ رامان و بیرکردنەوەی قووڵ، بۆ تەنیایی، بۆ فەلسەفە و بۆ شیعر. (91)

وێڕای بەرزبوونەوەی بۆ سەرەوەی رۆژهەڵات بە مانا جیۆگرافیە وردەکەی، لامارتین بووەتە شاتۆبریان-ێکی بەجێماو، خۆرهەڵات بە نیگایەک وەردەگرێ و قبوڵیەتی وەک ئەوەی بەشێک بێ لە هەرێمی قەردی خۆی (یان بەلای کەمی هەرێمێکی فرانسی) و لەبەردەستی زلهێزە ئۆروپییەکان بێ. لامارتین گەڕیدە و حاجییەک بوو لەناو زەمەن و شوێنی راستەقینە. ئەو دەبێتە "من"ێکی ئەودیوی فەردییەتی خۆی و لەگەڵ خۆی یەکدەگرێتەوە، هەڵبەت بە هێز و هوشیارییەوە لەگەڵ تەواوی ئۆروپا. ئەوەی لە پێش خۆیدا دەیبینێ، رۆژهەڵاتێکە لەناو پرۆسەیەکی هەڵوەشانەوە، ئەم هەڵوەشانەوەیە گومانێکی تێدا نیە و ئایندەی رۆژهەڵاتە، سەرەنجام کەرستەی بایەخ و داگیرکاری سەروەری ئۆروپییە. بەم جۆرە لووتکەی روانینی لامارتین رۆژهەڵاتێک پیشان دەدا کە بۆ جاری دووەم لە دایک دەبێتەوە، ئەمەش لە ژێر فۆرمی ویستی ئۆروپیانە بۆ حوکمڕانی کردنی.

(بەم جۆرە ئەم سەروەرییە پێناسەی بۆ کراوە و بووەتە ماتریالی مافی ئۆروپی، ئەم مافەش بە شێوەیەکی سەرەکی خۆی لەوەدا دەبینێتەوە ئەو بەشە خاکانە یان ئەو لێوار دەریایانە داگیربکرێن، بۆ بنیاتنانی چەندین شاری ئازاد یان کۆمەڵێک کۆلۆنی ئۆروپی یان بنیاتنانی چەندین بەندەر و بنکەی بازرگانی.)

لامارتین هەر لێرەوە ناوەستێ. هێشتا بۆ سەرتر هەڵدەکشێ، تا ئەو خاڵەی لە رۆژهەڵات، ئەو شوێنانەی زیارەتی بۆ کردوون و بەجێی هێشتوون، بچووک دەبنەوە و دەبنە :"نەتەوە بێ خاکەکان، بێ وڵات، بێ ماف، بێ قانون، بێ ئاسایش(...) و پەناگا"، لێرەوە ئەو پەناگایە بە داگیرکردن لەلایەن ئۆروپاوە مەیسەر دەبێ. (92)

لە هەموو روانگە رۆژهەڵاتییە داهێنراوەکانی رۆژهەڵاتناسی، بە وردی هیچ پێکچوواندن و تواندنەوەیەکی ئەمەندە پڕی وەک ئەمە نیە. بۆ لامارتین، زیارەتێک بۆ رۆژهەڵات نەک هەر تەنیا چوونی هوشیارییەکی پێویست بۆ ناو رۆژهەڵات دەخاتە بەر لێپرسینەوە، بەڵکو لەناوبردنی شەبەنگییانەی ئەم هوشیارییەش دەخاتە بەر لێپرسینەوە وەک ئەنجامی چوونی بۆ ناو جۆرێک لە کۆنترۆلی ناکەسیی و دەستەڵاتی کیشوەری ئۆروپا لەسەر رۆژهەڵات. واتە شوناسی راستەقینەی رۆژهەڵات هەڵدەوشێتەوە بۆ زنجیرەیەک لە پارچە پارچەی یەک لە دوای یەک، واتە تێبینییە پڕ لە یاداشتەکانی لامارتین، دواتر بە چەشنێک کۆدەکرێنەوە سەرلەنوێ وەک لە دایکبوونەوە بێ بۆ خەونە ناپۆلیۆنییەکان کە دەکاتە دستەڵات شکان بەسەر جیهان. لە کاتێکدا شوناسی مرۆیی ئێدوارد لان لەناو تاروپۆی زانستی پۆلینکردنەکانی بۆ میسر بزر دەبێ، هەرچی هوشیاری لامارتینە بە تەواوی سنووری سورشتییەکانی لەناو دەبا. دوای ئەمە، سەفەرەکەی شاتوبریان و روانینەکانی دووبارە ناکاتەوە تەنیا بۆ چوون بۆ ئەودیو نەبێ، بۆ ناو سفێری موجەرەدی شیللی و ناپۆلیۆن کە بە هۆی ئەم سفێرەوە جیهان و خەڵکەکان بە قەد کارتی یاری سەر مێزێک تێکەڵ و پێکەڵن. ئەوەی لە رۆژهەڵات لەناو پەخشانی لامارتین دەمێنێتەوە زۆر جەوهەری نین. واقیعی ژیۆپۆلیتیکیش بە نەخشە و پلانێک داپۆشراون کە بۆ خۆی کردوویەتی، واتە بۆ واقیعەکە. ئەو شوێن و شوێنەوارانەی زیارەتی بۆ کردوون، ئەو کەسانەی بینیوون، ئەو ئەزموونانەی ئەو هەیبووە، بچووک دەبنەوە بۆ هەندێ زایەڵەی بە تەنتەنە و هەیتووهووتی گشتی. دوا پاشماوە تایبەتییەکان بە "نوێشکێکی سیاسی" لەناوبراون، هەر بە هۆی ئەمەوە "سەفەر بۆ رۆژهەڵات" کۆتایی دێ.

بەرانبەر بە ئێگۆییزمی سەرکەوتوو و نیمچە سەرتاپاگیری لامارتین، دەبێ بە پلە و ئاستی جیاواز نێرڤال و فلۆبێر-یش دابنێین. نووسینەکانیان لەمەڕ ڕۆژهەلات ڕۆڵێکی جەوهەری لەناو هەموو کارەکانیان دەگێڕن، مەزنتر لە "سەفەرە" ئیمپریالیستەکەی لامارتین. هەر یەک لەم دووانە، وەک لامارتین زیارەتی ڕۆژهەلاتیان کردووە، هەڵبەت دوای ئەوەی بە خوێندنەوەیەکی زۆر خۆیان بۆ ئەم سەفەرە ئامادە کردووە: وەک خوێندنەوەی سەرچاوە کلاسیکییەکان، ئەدەبی نوێ، سەرچاوە ئەکادیمییەکان لەمەڕ ڕۆژهەلات. فلۆبێر دانی پێداناوە، بۆ ئەم خۆئامادەکردنە پاکتر و پوختەتر لەچاو نێرڤال ئامادەسازی کردووە، پێیوابووە بەرچاوی ڕوون نەبووە کاتێ کە لە "کچەکانی ئاگر" دەڵێ ئەوەی لەبارەی ڕۆژهەلاتەوە دەیزانی بیرەوەرییەکی نیوە لەیادکراو بوو لەوەی لە خوێندنگە فێری بووە.(93) ئەمەش پێچەوانەی ئەوەیە کە لە "سەفەر بۆ ڕۆژهەلات"ی لامارتین هاتووە، ئەگەرچی ئەوەی لامارتین زانین و ناسینێک لەبارەی "ڕۆژهەلاتیانە" بە شێوەیەکی کەمتر پلان بۆ دانراو و تەتبیقی لەچاو ئەوەی فلۆبێر پێشکەش دەکا. ئەوەی بایەخدارە، ئەم دوو نووسەرە، لە ڕوانگەی بینینی کەسایەتی خۆیان و لە ڕوانگەی بینینی ئێستێتیکی، ئەوان زیاتر زیارەتی خۆیان بۆ ڕۆژهەلات (نێرڤال لە 1843/1842 و فلۆبێر 1850/1849) لەچاو هەر گەڕیدەیەکی دی لەسەدەی نۆزدەم بەکارهێناوە. دەبێ بڵێین، هەر یەکە لەم دوو گەڕیدەیە، دوو نووسەری بلیمەت بوون و هەردووکیان نغرۆی ناوەندی کولتووری ئۆروپی بوون و سەرەڕای بوونی هەندێ ڕوانینی بەدکار پشتگیرییان لە ڕوانینی ئێستێتیکی ڕۆژهەلات دەکرد. نێرڤال و فلۆبێر سەر بەو ناوەندە فیکری و عاتیفیەن کە "ماریۆ پراز" لە کتێبی "ڕووخانی ڕۆمانتیکی" باسی دەکا، لەم ناوەندە وێنای Imagerie شوێنە ناوێزە و ئێگزۆتیکەکان، لەززەتی سادۆماسۆشی (ماریۆ پراز ناوی لێ دەنێ: ئەلگۆلانیا)، کەوتنەژێر کاریگەری هەڵکەوتە شووم و غەمبار و

ترسێنەرەکان، ئایدیای ژنی بکوژ، راز و سیحر و جادوو هەیە، هەموو ئەمانە شیمانەیەک بوون بۆ ئەو فۆرمە ئەدەبییەی لەلایەن تیۆفیل گۆتیێ (کە ئەویش بە رۆژهەڵات کاریگەربوو) و سوینبورن، بۆدلێر و هیوسمان بەرهەم هێنراون.(94) بۆ نێرڤال و فلۆبێر، کەسایەتییە مێیەکان وەک کلیۆپاترا، سالۆمێ و ئیزیس، مانایەکی تایبەتیان هەبوو، سەرەنجام بە رێکەوت نیە کە، لەناو کارەکانیان لەبارەی رۆژهەڵات، هەروا لە دانیشتنیشیان لە رۆژهەڵات، بایەخیان بەم تایپە لە کەسایەتییە مێیەکان داوە کە سیفەتی ئەفسانەییان هەبووە، دەوڵەمەند بوونە بە پێشنیار و ئاماژە و رایەڵەکان.

نێرڤال و فلۆبێر بێجگە لە هەڵوێستە کولتوورییەکانی خۆیان میتۆلۆژییەکی تاکەکەسیی خۆشیان هێنابووە رۆژهەڵات، بەرژەوەندی و ستروکتوری ئەم میتۆلۆژییەش پێویستی بە رۆژهەڵات هەبوو. ئەم دوو مرۆڤە کەوتبوونە ژێر کاریگەری "بووژانەوەی" رۆژهەڵات بەو شێوەیەی "کینێ" و ئەوانی دی پێناسەیان بۆ کردبوو، ئەوان لەناو ئەم پێناسەکردنانە لەو ژیاندنەوانە دەگەڕان کە بە شێوەیەکی جوان و ئەفسانەیی هەموو شتێکی کەونارا و ئێگزۆتیک پێشکەشی دەکردن. لەگەڵ ئەمەش بۆ هەر یەکێک لەم دوو نووسەرە، حەج کردن بۆ رۆژهەڵات، وەک شتێک بە رێژەیی پەیوەندی بە تاکەکەسی خۆیانەوە هەبوو: وەک چۆن "ژان برونۆ" باسی دەکا، فلۆبێر لە، لە سەرزەمینی بنچینەیی ئایینەکان و سەرزەمینی روانینەکان و سەرزەمینی کەونارای کلاسیکی لە "نیشتمانێک" دەگەڕا.(95) هەرچی نێرڤال بوو، ئەو زیاتر بە دوای روانینی خۆی کەوتبوو وەک لە گەڕان، شوونپێی هەست و سۆز و خەونەکانی کەوتبوو وەک چۆن پێش ئەو پاڵەوانی"یۆریک" کردبووی لە رۆمانی "سەفەری هەست و سۆز"ی لۆرەنس ستێرن. کەواتە بۆ هەردوو نووسەر رۆژهەڵات شوێنێک بوو "پێشتر بینرابوو"، بۆ هەردووکیشیان، وێڕای ئابوورییەکی هونەری

تایبەت بە هەموو گەورە ئەندێشە ئێستێتیکییەکان، ڕۆژهەڵات شوێنێک بووە هەردەم بۆی گەڕاونەتەوە، هەڵبەت دوای تەواوبوونی یەکەمین سەفەری راستەقینە. نە بۆ ئەو نە بۆ ئەویتر، ڕۆژهەڵات بە بەکارهێنانەکانی ئەوان کۆتایی نەهات و نەبڕایەوە، ئەگەرچی نووسینە ڕۆژهەڵاتییەکانیان زۆرجار باس لە بێئومێدی، ڕەواندنەوەی وەهم، داماڵینی راز و نهێنی دەکەن.

گرینگی بێهاوتای نێرڤال و فلۆبێر بۆ لێکۆڵینەوە لە ئەقڵی ڕۆژهەڵاتناسی سەدەی نۆزدەم و هەروا بۆ ئەم تۆژینەوەیەش، لەوەوە دێ کە ئەوان کاری وایان بەرهەم هێناوە کە وەک فۆرمی ڕۆژهەڵاتناسی خۆدەنوێنن بەو شێوەیەی تا ئێستە ئێمە قسەی لەبارەوە دەکەین و، لە هەمان کاتیش کارەکانی ئەوان سەربەخۆیی خۆیان هەیە بێ ئەوەی بەشێک بن لە ڕۆژهەڵاتناسی. نێرڤال "سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات"ی خۆی لە شێوەی کۆکردنەوە و تۆمارکردنی نۆت و تێبینی داڕشتووە، لە شێوەی ڕەشنووس، مێژوو، پارچەنووسین، دەتوانین ئەم نیگەرانییە ڕۆژهەڵاتیانەی نێرڤال لە کۆمەڵە شیعری "خورافەکان"یش بدۆزینەوە، هەروا لە نامەکانی و لە هەندێ کاری خەیاڵی و نووسینی تری بە پەخشان. هەرچی نووسینەکانی فلۆبێرە، ئەوانەی پێش سەفەرەکەی بۆ ڕۆژهەڵات یان ئەوانەی دوای ئەوە، کەوتوونەتە ژێر کاریگەری ڕۆژهەڵات. ڕۆژهەڵات، لە کتێبی "یاداشتەکانی سەفەر" یان لە یەکەمین داڕشتنی کتێبی "هەڵخەڵەتاندنەکانی سان ئەنتوان" (و لە دوو داڕشتنی دوای بەرگی یەکەم)، بە هەمان شێوە لە چیرۆکی "هێرۆدیا" و لە ڕۆمانی"سالامبۆ"و لە کۆمەڵێک تێبینی خوێندنەوە و، سیناریۆکان و کۆمەڵێک چیرۆکی ناتەواو کە هێشتاش لەبەردەستن و، کە بە شێوەیەکی زۆر زیرەکانە لەلایەن "ژان برونۆ: تۆژینەوەیان لەسەر کراوە. (69) بێجگە لەمە سەدا و زایەڵەی ڕۆژهەڵات لەناو ڕۆمانە

گەورەکانیشی دەدۆزرێتەوە. بە کورتی، نێرڤال و فلۆبێر بەردەوام ماتریاڵە ڕۆژهەڵاتییەکانی خۆیان ئامادە کردووە و بە کۆمەڵێک شێوەی جیاواز تێکەڵیان بە ستروکتوری تایبەتی پرۆژە ئیستێتیکییەکانی خۆیان کردووە. بەڵام ئەمە بەو مانایەش نایێ کە ڕۆژهەڵات تەنیا یەک ڕۆڵی ڕاگوزاری لەناو کارەکانیاندا هەیە. بەڵکو زیاتر بە پێچەوانەوەیە، بە پێچەوانەی نووسەرانی وەک ئێدوارد لان (کە هەردووکیان بێ شەرمانە شتیان لێ وەرگرتوون) شاتۆبریان، لامارتین، ڕێنان، سیلڤێستر دو ساسی، ڕۆژهەڵاتی ئەوان ئەمەندە گیراو و ماڵیی و بچووککراوە و بە کۆدنەکرابوو وەک لەوەی بتوانن تێیدا بژین، لە ڕوانگەی ئیستێتیکی و خەیاڵەوە وەک شوێنێکی بەرین و فراوان خاوەن فەزا و دەوڵەمەند بە شیمانەکان Possibilités بەکارهێنرابوو. ئەوەی بۆ ئەوان گرینگ بوو، ستروکتوری کارەکانی خۆیان بوو، وەک هەقیقەتێکی سەربەخۆ، ئیستێتیک و سەر بە کەسایەتی خۆیان و، نەک ئەو شێوازەی دەتوانن پێی، ئەگەر بیانەوێ، دەستەڵاتیان بەسەر ڕۆژهەڵاتدا بشکێ یان بە شێوەیەکی گرافیکیانە دەست نیشانی بکەن و ڕەمزی بۆ دانێن. "من"ی ئەوان هەرگیز ڕۆژهەڵاتی قووت نەداوە، هەوڵیشیان نەداوە ڕۆژهەڵات بە زانین و ناسینی سەر بە دۆکیومەنت و لە ڕێگەی تێکست بناسنەوە یان بیناسێنن (بە کورتی لەگەڵ ڕۆژهەڵاتناسی فەرمی.)

کەواتە، لەلایەکەوە، فراوانی و مەودای هەڵکشانی کاریگەری کارە ڕۆژهەڵاتییەکان لە سنوورە سەپێنراوەکان لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسی ئۆرتۆدۆکسی(سونەتی) تێدەپەڕێ، لەلایەکی ترەوە، بابەتی کارەکانیان لە ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژهەڵاتناسی زیاترە (ئەگەر ئەوان ڕۆژهەڵاتناسی خۆشیان هەبێ بۆ ڕۆژهەڵات)، ئەوان تەواو بە هوشیارییەوە تاووتوێیان لەگەڵ سنوورەکان و ئەو ئاڵنگاریانە کردووە کە ڕۆژهەڵات پێشکەشی کردوون و لەگەڵ ئەو زانینەش کە سەر بە

ڕۆژهەڵاتە. بۆ نموونە نێرڤال، پێیوایە دەبێ زیندوویی بخاتە ناو ئەوەی دەیبینێ، چونکە دەبینین دەڵێ:

(ئاسمان و دەریا هەمیشە لێرەن، ئاسمانی ڕۆژهەڵات و دەریای ئایۆن هەموو سپێدەیەک بە خۆشەویستی یەکتر رادەمووسن، بەڵام خاک لە بن دەستی مرۆیەکان مردووە و خوداکانیش هەڵاتوون!)

ئێستەش کە خوداکان هەڵاتوون، ئەگەر ڕۆژهەڵات بیەوێ بە ڕاستی و دروستی بژیێ، ئەوا دەبێ بە ڕەنج و کاری بەرهەمدار بێ. لە کتێبی "سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات"ی نێرڤال، هوشیاری یان ئاگایی بگێڕەوە (یان حیکایەتخوان) دەنگێکە هەردەم پڕ لە وزەیە، هەردەم لەناو ونگە و لابرینتی بوونی ڕۆژهەڵات لە جێگۆڕینە، چەکدار (نێرڤال خۆی پێماندەڵێ) بە دوو وشە: "تەیب" بۆ ڕەزامەندی، "مفیش" بۆ ڕەتکردنەوە. ئەم دوو وشەیە بە هەڵبژاردن ڕێگەی بۆ خۆش دەکەن ڕووبەڕووی جیهانی ڕۆژهەڵاتی ببێتەوە کە ناکۆکە لەگەڵ ئەو، ڕووبەڕووی ڕۆژهەڵات ببێتەوە و پرەنسیپە نهێنییەکانی لێ دەربێنێ. ئەو پێشوەخت ئامادەیە دان بەوەدا بنێ کە ڕۆژهەڵات "وڵاتی وەهم و خەونەکانە"، ئەمەش وەک ئەو هەموو تارا و چارۆکانە وان کە لە هەموو لایەکی قاهیرە دەبینێ هەڵواسراون، قووڵاییەکی زۆر و زەمینەیەکی دەوڵەمەندی سێکسی و مێیانەی شاردۆتەوە. نێرڤال ئەزموونی ئێدوارد لان دووبارە دەکاتەوە: پێویستی مارەیی و ژنهێنان لە کۆمەڵی ئیسلامی هەست پێدەکات و دەدۆزێتەوە، بەڵام بە پێچەوانەوەی لان، ئەو پەیوەندی لەگەڵ ژنێک دەبەستێ. پەیوەندییەکانی لەگەڵ "زەینەب" لەچاو پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی ئیجباری زۆرترە:

(دەبێ خۆم بەگەڵ هەندێ کچی سادە و ساکاری ئەم خاکە پیرۆزە بدەم کە یەکەمین نیشتمانی هەموومان بوو، خۆم بخەمە ناو

سەرچاوە زیندووەکانی مرۆپەروەری، کە لێیانەوە شیعر و باوەڕی باوکانمان هەڵدەقوولێ !(...) پێمخۆشە ژیانم وەک رۆمانێک بێ، بە ویستی خۆم خۆم بخەمە ناو هەڵکەوتی یەکێ لە پاڵەوانە چالاکەکانی ئەم رۆمانە و بڕیار لە دەست خۆی بێ کە بە هەر نرخێک بێ بیەوێ لە چواردەورەی ئەوانیتر دراما و گرێ و بەرژەوەندی، بە کورتی کردەیەک بەرپا بکا.) (97)

وەک وەبەرهێنانێک نێرڤال خۆی خۆی بۆ رۆژهەڵات بەکاردەهێنێ، بۆ زیاتر بەرهەم هێنانی گێڕانەوە یان سەربردەیەکی داستانی، مەبەستێکی درێژخایەن (بێ ئەوەی بواری جێبەجێبوونی بە تەواوی هەبێ) بۆ تێکەڵکردن و تواندنەوەی ئەقڵ لەگەڵ کردەیەکی فیزیکی. ئەم دژە- سەربردەیە (یان دژەگێڕانەوە) ئەم پارا- حەجە (شتێک لە حەج بچێ/و) شێوازێکە بۆ لێکجیاکردنەوەی فەزای کۆتایی گوتارئامێز هەستپێکراو وەک روانینێک لەلایەن نووسەرانی پێشووتر لەبارەی رۆژهەڵات.

وەک پەیوەندییەکی فیزیکی و بوونی هەست و سۆز بەرانبەر بە رۆژهەڵات، نێرڤال بێ بوونی هیچ بەربەستێک لەناو دەوڵەمەندی و ئەتمۆسفێری کولتووری خۆی (و بە گشتی مێیانە) دەگەڕێ، بە تایبەتیش جێگیربوون لە میسر "وەک سەنتەرێکی دایکایەتی لەیەک کاتدا پڕ لە راز و نهێنی و والا و کراوە، کە هەموو بلیمەتێکی سەرەتاکانی زەمەن حیکمەتی خۆیان لێ بەدەستهێناوە.(98) هەست و بینینەکانی، خەون و بیرەوەرییەکانی بە دوای پارچە سەربردە رازاوەکانیدا دێن کە بە شێواز و داڕشتنی رۆژهەڵاتیانە نووسراون، سەختییەکانی واقیعی سەفەر (لە میسر، لە لوبنان، لە تورکیا) وێڕای تێکەڵکردن بە نیگاری دوورکەوتنەوە لە بابەت بە ئەنقەست، وەک ئەوەی نێرڤال خەریکبووبێ هەمان سەفەر و رێبڕینی شاتوبریان دووبارە بکاتەوە بەڵام بە هەمان رێگەی ئەو نا، بەڵکو بە رێگەیەکی

ژێرزەمینی، گەلێک کەمتر ئیمپریالانە و سادەتر. میشێل بوتۆر زۆر بە جوانی ئەمەی نیشانداوە:

(سەفەری شاتۆبریان بۆ نێرڤال هەردەم وەک سەفەرێکی سەر زەمینی دەمێنێتەوە، ئەویش بۆ خۆی (نێرڤال) حسێب بۆ سەفەرەکەی خۆی دەکا بە هۆی بەکارهێنانی هەندێ چەقی پاشکۆ، ئەم چەقانە مەڵبەندی شاردنەوەکانن کە هەموو پرەنسیپەکان دەگرنە خۆیان، ئەم پرەنسیپانەش رێگەی پێدەدەن بە هۆی گۆشەی روانینەکان تەواوی ئەستوورایی ئەم تەڵەیە بخاتە باری ئاسایی کە سەنتەرە ئاساییەکان دەشارنەوە. بە دەم رۆیشتن لە شەقامەکانی قاهیرە، بەیروت یان ئەستەنبۆل، نێرڤال نێچیری هەموو ئەو شتانەیە رێگەی بۆ والا دەکەنەوە هەست بەو ژێرزەمینییە بکا کە لە ژێرەوەی رۆما- وە درێژدەبێتەوە تا ئاتێن و ئۆرشەلیم (کە ئەوشارانەن شاتۆبریان پێیاندا تێپەڕیووە) (...) هەروەکو چۆن پەیوەندی لە نێوان ئەم شارانەدا هەیە، شاری رۆما بە ئیمپراتۆرەکانی و بە میراتی پاپایەکانی وەسیەتنامەی ئاتێن و ئۆرشەلیم لە خۆی کۆدەکاتەوە، بەڵام بە هۆی کەمێک تێکەڵکردن و لێڵکردنیان، بە هەمان شێوە ژێرزەمینییەکانی نێرڤالیش لە نێوان خۆیان پەیوەندی لەگەڵ یەکتری دەبەستن.)

لە دوو دیمەنە درێژەکانی:"چیرۆکی خەلیفە حەکیم" و "چیرۆکی شاژنی بەیانی و سولەیمانی میری ئەجندەکان" کە هەر یەکەیان گرێ و بیرۆکەیەکیشیان هەیە، کە گوایە گوتارێکی بگێڕەوەی درێژخایەن و توندوتۆڵیان هەڵگرتووە، وا دێنە بەرچاو نێرڤال دوورخەنەوە لە ئامانجی "سەرزەمینی"، زیاتر و زیاتر بیخەنە ناو قووڵایی جیهانێکی ناوەکی دەستەمۆی دژیەک و خەونەکان. هەردوو حیکایەت باس لە فرەشوناسی دەکەن، یان ئەمە نیشان دەدەن، یەکێ لە هاندەرەکانیان (کە بە شێوەیەکی شاراوە خراوەتەڕوو) پەیوەندی سێکسی مەحرەمە و، هەردوو چیرۆکەکە دەمانگێڕنەوە بۆ جیهانی رۆژهەڵاتی کە

پوختەی جیهانی نێرڤالە، دەمانگێڕنەوە بۆ خەونە ڕەوان و گوماندارەکان کە بێپایان لەودیوی ویست و ئیرادە، لەودیوی دیقەت و لەودیوی بە سیفەت ماتریال ئاسا زۆر دەبن. کە سەفەرەکەی نێرڤال تەواو دەبێ و دەگاتە "مالتە" لەسەر ڕێگەی خۆی بۆ گەڕانەوە بۆ سەر خاکی ئۆرووپا، خۆی وادێتە بەرچاو ئێستە لەناو "وڵاتی سارد و بە گەواڵە و هەورە تریشقەیە و، دەمێکە ڕۆژهەلات بۆ من چیتر لەو خەونانەی بەیانی زیاتر نین و ماوەیەکی دیکە بێزارییەکانی ڕۆژانی بەدوادادێ". (100) نێرڤال کۆمەڵێک لاپەڕەی کۆپیکراوی لە کتێبی "میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان خستۆتە ناو سەفەرنامەکەی "سەفەر بۆ ڕۆژهەلات"، بەڵام پێدەچێ باوەڕە ڕوون و ڕەوانەکانی ئەم دووانە، لەناو پێکهێنەرە ژێرزەمینییەکان بتوێنەوە کە بە شێوەیەکی نەمر و بۆ هەمیشە لەناو هەڵوەشانەوەدان، کە ئەمەش ڕۆژهەڵاتی نێرڤالە.

پێموایە یاداشتەکانی بۆ "سەفەر" دوو تێکستمان دەدەنێ کە بە تەواوی تێماندەگەیەنێ چۆن ڕۆژهەڵاتی نێرڤال خۆی لە هەموو ئەوە جیاکردۆتەوە بە کۆنسێپتێکی ڕۆژهەڵاتناسی ڕۆژهەلات بچێ، ئەگەرچی کارەکانی بە ئاستێکی دیاریکراو پشت بە ڕۆژهەڵاتناسی دەبەستێ. پێش هەموو شتێک، چەشە و ئارەزووەکانی نێرڤال هەوڵی ئەوە دەدەن بێ جیاکاری ئەزموون و بیرەوەرییەکان بە دەست بهێنن: "هەست دەکەم پێویستیم بە خۆتواندنەوەیە لەناو هەموو سروشت (ژنانی بێگانە). بەیادم بێتەوە کە تیایدا ژیاوم." دووەم کەمێک پوختەتر و ڕەوانترە لەچاو یەکەم: "شێتی و خەونەکان... حەزوئارەزوو بۆ ڕۆژهەلات. ئۆرووپا قیت دەبێتەوە. خەونەکان بەدی دێن... ئەو ئۆرووپایەی لێی هەڵاتبووم، ئەو ئۆرووپایەی لەدەستم چووبوو... کەشتی ڕۆژهەڵات".(101) ڕۆژهەڵات ڕەمزی گەڕانی بنچینە و یەکەمینی نێرڤالە و ژنی ناکام éphèmere و سرکیش چەقی ئەم

گەڕانە داگیردەکا، لەیەک کاتدا وەک حەز و ئارەزوو و وەک لەدەستچوون. "کەشتی ڕۆژهەڵات" بە شێوەیەکی ڕەمزی و مژدار دەگەڕێتەوە یان بۆ ژن یان بۆ کەشتی نێرڤال بۆ ڕۆژهەڵات، کە سەفەرەکەیەتی بە پەخشان. لە هەردوو حاڵەتدا، ڕۆژهەڵات خۆی لەناو نادیارییەکی بیرهێنەرەوە وەک یادگاری دەدۆزێتەوە.

چۆن دەبێ لە "سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات" کە کاری ڕوحێکی ئەمەندە ڕەسەن و ئەمەندە تاکەکەسییانەی نێرڤالە، تەمبەڵانە و بێ پەروا چەندان پارچە تێکستی درێژ لە ئێدوارد لان وەربگرێ و بێ هیچ ئاماژەیەک بیانخاتە ناو کتێبەکەی وەک ئەوەی ئەم تێکستانە وەسف و تێبینییەکانی "خۆی" بن لەبارەی ڕۆژهەڵات؟ هەموو شتێک بەو شێوەیە ڕوودەدا وەک ئەوەی نێرڤال لە یەک کاتدا، لە گەڕانی بەدوای واقیعێکی ڕۆژهەڵاتی جێگیر و لە مەبەستی خۆی بۆ دانانی سیستەمێکی پلان بۆ دانراو لە نوێنەرایەتیکردنی بۆ ڕۆژهەڵات سەرنەکەوتبێ، نێرڤال ئۆتۆریتییەکی خواستراو لە تێکستی ڕۆژهەڵاتناسێکی سەر بە ڕێساکان (لەوەی لان/و) بەکاردەهێنێ. لە دوای سەفەرەکەی زەمین (خاک) بە مردوویی دەمێنێتەوە و، لە دەرەوەی ڕەمز و بەرجەستەکردنەکانی، کە بە جوانی کاری لەبارەوە کردوون، بەڵام پارچەپارچەن لەناو تێکستی"سەفەرەکەی"، "من"ەکەی کەمتر سڕ و ڕووشاوە وەک لە پێشوو. لێرەوە بە سەیرکردن و ئاوڕدانەوە بۆ ڕابردوو پێدەچێ ڕۆژهەڵات سەر بە مەملەکەتێکی نێگەتیڤ بێ، کە تێیدا، سەربردە لە دەستچووەکان، ڕووداوە ناڕێک و تێکەڵ و پێکەڵەکان، نووسینەوە و کۆپیکردنی سادە و ساکاری تێکستی توێژەرە پسپۆڕە باڵاکان تاقە کەشتی شیاوی ئەو بووبێ. ئەی بەلای کەمییەوە، نێرڤال هەوڵی نەدا پرۆژەکەی خۆی لە ڕێگەی بە شەوقەوە خۆ تەرخان کردن بۆ پلان و نەخشەکانی فرانسا بۆ

ڕۆژهەڵات ڕزگار بکا، ئەگەرچی ئەو پشتی بە ڕۆژهەڵاتناسی بەست بۆ گوتنی ئەوەی هەیەتی و دەبێ بیڵێ.

نێرڤال ڕوانینێکی نێگەتیڤی بۆ ڕۆژهەڵاتێکی بۆش هەیە، بەڵام ئەوەی فلۆبێر، بە پێچەوانەوە هەتا بڵێی جەستەدارە. نۆت و تێبینییەکانی سەفەر و نامەکانی کەسێکمان پیشان دەدەن کە ڕووداوەکان، کەسەکان، دیمەنەکان، وەک خۆیان بە دروستی دەگێڕێتەوە، "سەیروسەمەرەیی" ئەم ڕووداو و کەسانە ئەگەرچی سەرچاوەیەکی چەشە و ئارەزووە بۆ ئەو بەڵام هەگیز هەوڵنادا سەرەڕای بێ ماناییان لە نرخیان کەم بکاتەوە. بە گوێرەی ئەوەی نووسیویەتی (یان لەوانەیە چونکە نووسیویەتی)، بایەخ بەو شتانە دەدا کە سەرنج و چاو ڕادەکێشن، ئەمەش بە ئاگاییەوە دەخاتە ناو ڕستەی پوختە و ڕێک، بۆ نموونە:" نووسین و ڕیقنەی باڵندە، ئەمانەن تەنیا ئەو دوو شتەن لەسەر ئاسەوارەکانی میسرن کە نیشانەن بۆ ژیان" (102) حەز و ئارەزووەکانی بۆ بەدکاری perverse دنەی دەدەن، زۆربەی جاریش لە فۆرمی پێکهاتەیەکی ئەوپەڕی گیانەوەرانە و تا ڕادەی فاحیشەیەکی سووک و چرووکیش، ئەمەش وێڕای ئەوپەڕی ڕوونبێژی و جوانییەک و هەندێ جاریش ڕۆشنگەرانە. لەگەڵ ئەمەش، ئەم تایپە تایبەتەی بەدکاریی شتێک نیە بە سادە و ساکاری هەستی پێبکرێ و دیاربێ، یان تۆژینەوەی لەسەر بکرێ وەک ئەوەی ئێمە ئێستە یەکێ لە پێکهێنەرە سەرەکییەکانی خەیاڵ و ئەندێشەی فلۆبێرمان پێشکەش کرد. ئۆپۆزیسیۆنە ناسراوەکان یان ئیزدیواجیەتەکان، وەک چۆن "هاری لۆڤا" دەیانناسێنێ کە لەناو نووسینەکانی فلۆبێر دێن و دەچن (جەستە و ڕوح، سالۆمی بەرانبەر بە "سان ژان" – یوحەننای پیرۆز (و)، سالامبۆ و سان ئەنتوان – ئەنتوانی پیرۆز)(103) بەهێزەوە پێداگیریان لەسەر کراوە، چونکە ئەو لە ڕۆژهەڵات ئەمانەی بینیوە، ئەمەش لە ڕێگەی کۆکردنەوە و لە

تەنیشت یەکتر دانانی زانست و ناشرینی جەستە بە مانا سێکسیەکەی کە ئەو توانیویەتی جیاوازی لە نێوانیان بکا، کە وەک بواری زانینی بژاردنی eclectique ئەون. لە باکوری میسر فلۆبێر کەوتبووە ژێر کاریگەری جوانی هونەری میسری کۆن، کە "درێژدادڕی و شەبەق و بای بێ پەردەی" تێدایە: "کەواتە نیگاری پڕ لە بەدکاری بە درێژایی رابردووی کەونارا هەبووە!" رۆژهەڵات بە هەقیقی وەڵامی گەڵێک لەو پرسیارانەی دەدایەوە کە ئەو نەیدەوروووژاندن، ئەمەش لەم پارچە تێکستەی خوارەوە لە نامەیەکی بۆ دایکی هەستی پێدەکری:

(تۆ لێت دەپرسیم ئایە رۆژهەڵات لەسەرەوەی ئەوە دایە کە من خەیاڵم بۆی دەچوو. لەسەرەوە، بەڵێ، بەڵکو زیاتریش، بە پانایی لەو گریمانەش تێدەپەڕێ کە من پێشنیارم دەکرد. ئەوەی لە زەینی من لێڵ بوو بینیمەوە، بە جوانی نیگاری بۆ کرابوو. هەقیقەت شوێنی پێشبینییەکانی گرتەوە، ئەگەرچی ئەمەش وەک ئەوە وایە لەناکاو کۆنە خەونەکانی خۆم دۆزیبنەوە.) (104)

کارەکانی فلۆبێر ئەمەندە ئاڵۆز و ئەمەندە بەرینن کە سەرنج لە نووسراوە رۆژهەڵاتییەکانی دەدەین، هەرچەند بەو هیوایە بین لێکدانەوەیەکی پڕی بۆ بکەین بەڵام ئەم لێکدانەوەیە هێشتا هەر نوقسانە، لەناو ئەو کۆنتێکستەی کە لە بارەی رۆژهەڵاتە و نووسەرانی دی دایانهێناوە، تا ئاستێکی باش دەتوانین هەندێ لە خەسڵەتە جەوهەرییەکانی رۆژهەڵاتناسی فلۆبێر وەسف بکەین. ئەگەر ئەو جیاوازییەی لە نێوان نووسراوە تەواو فەردییەکان (نامە، تێبینییەکانی سەفەر، کورتەی یاداشتەکانی رۆژانە) و نووسراوە ئێستێتیکییەکان (رۆمان و چیرۆکەکان) وەک نموونەیەک وەرگرین، دەتوانین تێبینی ئەوە بکەین کە رەگ و ریشەی روانینی رۆژهەڵاتی فلۆبێر دەگەڕێتەوە بۆ ناو لێکۆڵینەوە و گەڕان، بە ئاراستەی رۆژهەڵات و باشوور، دەگەڕێتەوە بۆ "ئەلتەرناتیڤێکی سەر بە روانین"

کە دەیەوێ دیمەنی ڕەنگە جوانەکان پیشان بدا وەک جیاوازییەک بەرانبەر بە دیمەنی کەشی پڕ لە هەور و مژی خاکی فرانسا. ئەو ئەلتەرناتیڤەی سەر بە ڕوانین، دەیەوێ دیمەنی نمایشێکی پڕ لە سۆز و هەڵچوون پیشان بدا وەک لە دیمەنی ڕۆتین و مۆنۆتۆن، دەیەوێ دیمەنی نەمریی پڕ لە ڕاز و نیهان پیشان بدا وەک لەوەی زۆر ڕام و ماڵییە".(105) بەڵام کاتێ کە فلۆبێر بە کردە لە ڕۆژهەڵات گەڕا و سووڕا، ڕۆژهەڵات هەستی پیری و پووکانەوەی دایێ. ڕۆژهەڵاتناسی فلۆبێر، وەک هەموو ڕۆژهەڵاتناسییەکان دی، کەوتۆتە بن کاریگەری ئەقڵی یان ڕوحی ژیانەوە "ڕەستاخیز": دەبێ ڕۆژهەڵات بگەڕێنێتەوە بۆ ژیان، دەبێ بۆ خۆی بیژیێنێتەوە، بۆ خۆی و بۆ خوێنەرانی، بۆ ئەمەش ئەزموونی ڕۆژهەڵاتی خۆی لەناو کتێبان و لە شوێنەکان، زمانیش بۆ گوتن، ئەم کارەی بۆ دەکەن. بێجگە لەمە ڕۆمانانیش دەنووسێ کە ڕووداوەکانیان لە ڕۆژهەڵات ڕوودەدەن وەک بنیاتنانەوەیەکی مێژوویی ئامادەکراو و زانستییانە. شاری کارتاج لە ڕۆمانی سالامبۆ، ئەندێشە سەرشار و توندەکانی "سان ئەنتوان"، هەموو ئەمانە بەری ڕەسەنی خوێندنەوەی زۆری فلۆبێرە بۆ سەرچاوەکان (بەشی هەرە زۆری سەرچاوە ڕۆژئاواییەکان) لەبارەی ئایین، هونەری جەنگ، سرووت و کۆمەڵانی ڕۆژهەڵاتی.

ئەوەی کارە بە فۆرم ئێستێتیکییەکان گلی دەدەنەوە، لەودیوی شوونپێی خوێندنەوە گەلێک زۆرەکانی فلۆبێر و ئەو خوێندنەوانەش کە پێشکەشی دەکەن، بیرەوەرییەکانی سەفەرەکەیەتی بۆ ڕۆژهەڵات. کتێبی "فەرهەنگی ئایدیا باوەکان"ی فلۆبێر دڵنیایی لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە ڕۆژهەڵاتناس واتە " یەکێک کە زۆری سەفەر کردووە".(106)، تەنیا ئەوە هەیە، بە جیاوازی تەواوی گەڕیدەکانی دیکە، فلۆبێر وادەکا سوودێکی بلیمەتانە لە سەفەرەکانی وەرگرێ. تەواوی ئەزموونەکانی لەم بارەیەوە لە فۆرمی شانۆیی

گواستراونەتەوە. ئەوەی سەرنجی ئەو رادەکێشێ و بەلایەوە جێی بایەخە، هەر تەنیا ناوەڕۆکی ئەوە نیە کە دەیبینێ، بەڵکو ئەویش وەک رێنان، چۆنیەتی بینینی بەلاوە گرینگە، هەڵبەت وەک شێوازێکی هەندێجار تۆقێنەرانە، بەڵام هەردەم سەرنجراکێش، کە وا پێدەچێ رۆژهەڵات خۆی خۆی پێشکەشی دەکا، فلۆبێریش باشترین بینەریەتی:

(نەخۆشخانەی قەسرولعەینی رێک و پێک و بە تەرتیبە، کاری کلۆت بەگە، ئێستاش دەست و پاشماوەی ئەوی پێوەدیارە، هەندێ حاڵەتی نەخۆشی سفلس هەیە، لە هۆڵی مەملوکی عەباس هەندێکیان لەناوگەڵەوە تووش بوونە، بە ئاماژەیەکی پزیشک، هەموو لەسەر تەختەکانیان هەڵدەستنەوە سەر پێ، قایشی پانتۆلیان دەکەنەوە (وەک مانۆڤەرێکی سوپایی دەهاتە بەرچاو) و بە پەنجەکانیان کۆمی خۆیان دەکردنەوە بۆ پێشاندانی برینیان، برینی سفلسی گەورە، لە کۆمی یەکێکیان هەندێک موو شین بووبوو، چووکی یەکێک لە پیاوە پیرەکان بەتەواوی پێستەکەی داماڵرابوو، لەبەر بڵاوبوونەوەی بۆن هەنگاوێک کشامەوە، نەخۆشێکی سیس و لاواز، دەستەکانی هەڵگەڕابوونەوە، نینۆکەکانی درێژ بوون وەک چرنووکیان لێ هاتبوو، ستروکتوری جەستەت دەبینی وەک ئێسکبەندێکی لێ هاتبوو، بە هەمان شێوە پاشماوەی جەستەی ئەم کەسەش ئەوەندە لاواز بوو لە لاوازیان وەک خەیاڵ دەهاتە بەرچاو، سەریشی بە خاڵ و پنتی گووڕوویی مەیلە و سپی داپۆشرابوو.

لە هۆڵی ئەناتۆمی: (...) لەسەر مێزێک لاشەی عەرەبێک دانرابوو، قژێکی رەشی جوانی هەبوو، لاشەکەش شەق کرابوو.) (107)

ئەم وردەکارییە بێزەوەر و ناشرینانەی ئەم دیمەنە لەگەڵ کۆمەڵێک دیمەن و رووداوی رۆمانەکانی فلۆبێر پەیوەندی هەیە، فلۆبێر لە

ڕۆمانەکانی باس لە نەخۆشی دەکا بە چەشنێکی وا پیشانمان دەدا دەڵێی لە هۆڵی خوێندن دانیشتووین و ئەویش بە کردەکی دەیخاتەڕوو. مەیل و کاریگەربوونی فلۆبێر بە ئەناتۆمی و جوانی، بۆ نموونە دیمەنی کۆتایی ڕۆمانی "سالامبۆ"مان بە یاد دەهێنێتەوە کە لەگەڵ مەرگی پڕ لە مەراسیم و هەیتوو هووتی "ماتۆ" دەگاتە لووتکە. لەم دیمەنانە، هەستی بێزاری و نەفرەت هاویشتن یان بوونی هەستی سۆز و دڵگیری هەموو خراوەتە کۆتایی، ئەوەی بایەخدارە و بە پلەی یەکەم دێ پێشکەشکردنی وەسفێکی دروستی وردەکارییە ڕاستەکانە.

بەڵام ساتە هەرە ناسراوەکان لە "سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات"ی فلۆبێر، پەیوەندییان بە "کوچک خانم"ەوە هەیە کە سەماکار و سۆزانییەکی ناسراو بوو، فلۆبێر لە "وادی حەلفا" ناسی بووی. فلۆبێر لە کتێبەکەی ئێدوارد لان هەرچی پەیوەندی بە "عالمە" و "خەوال"ەوە هەیە خوێندبوویەوە، کە ئەمانە سەماکارن لە کوڕان و کچان، بەڵام ئەمە ئەندێشەی ئەوە زیاتر وەک لە هی لان کە دەتوانێ ڕاستەوخۆ وێڕای لەززەت لێ وەرگرتنی ئەو پارادۆکسە تا ڕادەیەک میتافیزیکییە بگرێ و هەستی پێبکا کە بریتییە لە پیشەی "عالمە" و مانای ناوەکەی. (لە ڕۆمانی "سەرکەوتنێک" جۆزێف کۆنراد هەمان ئەو تێبینییەی فلۆبێر دووبارە دەکاتەوە ئەمەش وادەکا ژنە پاڵەوانەکەی کە موزیکژەنێکە بە ناوی "ئەلما" بۆ "ئەکسل هەیست" زۆر جوان و سەرنجڕاکێش و بکوژ بێ.) "عالمە" لە زمانی عەرەبیدا بە مانای ژنێکی خوێندەوار دێ. لە کۆمەڵی کۆنەپارێزی میسری سەدەی هەژدەم ئەم ناوەیان دەدا ئەو ژنانە کە لە شیعر خوێندنەوە شارەزاییان هەبوو، نزیک ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم، ئەم ناونیشانە وەک جۆرێک لە ناو بۆ پیشەی ئەو سەماکارانە بەکاردەهات کە لە هەمان کات سوزانیش بوون و، ئەمە بوو "کوچک خانم"، پێش ئەوەی لەگەڵی بخەوێ فلۆبێر بینیبووی سەمای "هەنگ"ی پێشکەش کردبوو. ئەم کوچک خانمە بە دڵنیاییەوە،

وەک نموونەی تایپیکە بۆ کۆمەڵێک لە پاڵەوانی مێینەی ناو ڕۆمانەکانی، وێڕای شەهوانیەتی ڕێکی ئەو و ناسکی و (وەک فلۆبێر دەڵێ) بێزەوەرییە زیرەکییەکەی. لە یەکێ لە نامەکانی بۆ "لویز کۆلێ" دوای گەڕانەوەی دەڵێ: "تۆ دەڵێی ڕشک و ئەسپێیەکانی کوچک خانم بێزت دەهێننەوە، بەڵام بە پێچەوانەوە من ئەمەم پێ خۆشە. بۆنی بێزهێنەرەوەیان تێکەڵ بە عەتری سەندەلووسی پێستیان دەبێ." ئینجا بۆ دڵنیاکردنەوەی دەڵێ: "ژنی ڕۆژهەڵاتی لە ماشێنێک زیاتر نیە، هیچ جیاوازییەک لە نێوان پیاو و پیاوێکی دی ناکا." شەهوانییەتی لاڵ و تێنووی کوچک خانم ڕێگەی بە ئەقڵی فلۆبێر داوە وێڵی ناو ڕامان و بیرکردنەوە بێ کە دەستەڵاتی سەرنج بکێشی ئەمە هەندێ هەڵوێستی "دێلۆریێ" و "فریدێریک مۆرۆ"مان لە کۆتایی ڕۆمانی "پەروەردی عاتیفی" بە بیردەهێنێتەوە.

(هەرچی منم هەر هیچ چاوم لێک نەناوە، شەوم بە دەم خەونی خەست و بێ پایان بەڕێکردووە. هەر لەبەرئەمەش بوو مابوومەوە. سەیری ئەو بوونەوەرە جوانەم دەکرد کە قووڵ خەوی لێکەوتبوو، سەری لەسەر باسکم بوو، خەیاڵم بۆ شەوانی خۆم دەچوو کە لە سۆزانیخانەکانی پاریس بەسەرم بردبوون، کۆمەڵێک بیرەوەری بە خەیاڵمدا دەهاتن... بێگومان خەیاڵم بۆ ئەمەش دەچوو، بۆ سەماکەی، بۆ دەنگی کە گۆرانی دەگوت، بۆ من بێ مانابوون و وشەکانیم لێکجیانەدەکردنەوە.) (108)

ژنی ڕۆژهەڵاتی بابەت و فرسەتێکی خەون و خەیاڵ و بیرکردنەوەیە بۆ فلۆبێر، ئەو سەرسامە بە سادەیی و ڕازی بوونیان بەوەی هەیانە، بە بێباکییان لە ڕوانگەی عاتیفییەوە، هەروا بەوەش کاتێ کە لە تەنیشتی ڕادەکشێ دەبێتە سەرچاوەی بیرکردنەوە بۆ ئەو. کەمتر لە ژن وەک لە وێنای مێیایەتی، وروژێنەر بێ ئەوەی بدوێ، کوچک خانم نموونەی تایپیکە بۆ سالامبۆ و سالۆمێی فلۆبێر، هەروا

تایپێکە بۆ تەواوی وێنا ورووژێنەرەکانی جەستەی مێیینە کە کەسایەتی "سان ئەنتوان" لە لای ئەو رووبەڕووی بوونەتەوە. وەک "شاژنی سەبأ" (کە ئەویش دەیزانی سەمای "هەنگ" بکا)، دەیتوانی بڵێ، ئەگەر توانای قسەکردنی هەبوایە :"من ژن نیم، من جیهانێکم".(109) لە روانگەیەکی ترەوە، کوچک خانم رەمزی بە پیتی نیگەرانکارە، تەواو رۆژهەڵاتیانە و لەناو هەڵکەوتێکی سێکسیانەی سەرشار کە پێدەچێ بێ سنوور بێ. ماڵەکەشی لە باکوری نیل، شوێنێکی وای هەیە لە رووی ستروکتورەوە بەو شوێنە دەچێ کە "چارۆکەی تانیت"ی لێ شاردراوەتەوە، تانیت خواوەندێکی ژنە و رەمزی "سەرچاوەی بە پیتییە" لە رۆمانی سالامبۆ. پاشان، وەک تانیت و سالۆمێ و سالامبۆ خۆیشی، کوچک خانم دەبێ هەتاهەتایێ بە نەزۆکی و گەندەڵ و بێ نەوە بمێنێتەوە. کوچک خانم و جیهانی رۆژهەڵاتی بەیەکەوە وایانکردووە هەستی فلۆبێر بە هەستی نەزۆکی خۆی زیاتر چڕ بێتەوە، لەم پارچە تێکستەی خوارەوە ئەمە هەستی پێدەکرێ:

(ئۆرکێستراییەکی گەورەمان هەیە، مێزێکی رازاوە، سەرچاوەی جۆراوجۆر. فێڵ و فڕی زۆر دەزانین، زۆرتر لە جاران کە قەت تێبینیمان بۆی نەچووە. نەخێر، ئەوەی لێمان کەمە، پرەنسیپێکی جەوهەرییە، گیانی شتەکانە، ئایدیای شتەکان خۆیان. تێبینی و نۆت وەردەگرین، سەفەر دەکەین، کوێرەوەری لە دوای کوێرەوەری دێ. دەبینە پیاوی زانست، دەبینە شوێنەوارناس، مێژوونووس، پزیشک، پینەدۆز و خەڵکانێکی بە چەشە و سەلیقە. بەڵام هەموو ئەمانە سوودی چی هەیە؟ ئەی دڵ؟ زیندوویی؟ نیان؟ لە کوێ دەست پێ بکەین و بچینە کوێ؟ باش دەمژین، قسە و یاری زمان زۆر دەکەین، لەسەرخۆ خەریکی ماچ و موچ و راموسان دەبین، بەڵام جووت نابین بۆ منداڵبوون.(111)

لەناو تاروپۆی هەموو ئەزموونێکی رۆژهەلاتیانەی فلۆبێر، ئومێد بەخش بێ یان بە پێچەوانەوە، تا رادەیەک بەردەوام رۆژهەلات تێکەڵ بە سێکس کراوە. فلۆبێر لەم تێکەڵکردنە مەبەستی ئەوە نەبووە نموونەیەکی بنچینەیی یان نموونەیەکی زۆر بنەوان پێشکەش بکا لە چاو ئەو هاندەرەی کە بە شێوەیەکی دیار و جوان لەناو هەڵوێستەکانی رۆژئاوا بەرانبەر بە رۆژهەلات هەستی پێدەکرێ. ئەم هاندەرە بۆ خۆیشی بە شێوەیەکی بێهاوتا نەگۆڕە، ئەگەرچی بلیمەتی فلۆبێر شتێکی زۆرتری کردووە بۆ ئەوەی خەسڵەتێکی هونەری بداتێ. بۆچی پێدەچێ رۆژهەلات وێنایەک بێ نەک هەر بۆ بەپیتی بەڵکو بۆ سۆز و (هەڕەشەی) سێکسیش، ئالۆشێکی بەردەوام و بێ وەستان، حەز و ئارەزوویێکی بێ سنوور، وزەی قووڵی لەدایکبوون؟ لە بارەی ئەم خاڵەوە دەتوانین تەنیا مەزندە و تەخمینمان هەبێ و، ئەمەش ناکەوێتە ناو چێوەی شیکاری ئەم بابەتەی بەردەست، بەداخەوە، ئەگەرچی زۆرجار تێبینی ئەمەم کردووە. دەبێ بەلای کەمی دان بەوەدا بنێین کە شتێکی بایەخدار لەلای رۆژهەلاتناس دەبێتە هۆی ورووژاندنی وەلامی گرێچن، هەندێ جاریش دەبێتە هۆی دۆزینەوەی زاتی خۆی، هەر ئەمەش دەیترسێنێ و، لەم بارەشەوە فلۆبێر نموونەیەکی سەرنجڕاکێشە بۆ ئێمە.

رۆژهەلات ناچاری دەکا بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە مرۆیی و تەکنیکییەکانی. رۆژهەلاتیش زیاتر لە کوچک خانم وەلامی بوون و ئامادەیی ئەو نادەنەوە. بەرانبەر بەو ژیانەی کە بە پێشیدا تێدەپەڕێ، فلۆبێریش وەک ئێدوارد لان پێش خۆی، هەست بە بێهێزی و جیابوونەوە دەکا، لەوانەشە نەفرەت و بێزاری ناوەوەی خۆی بێ وای لێ بکا نەچێتە ناو ئەوەی دەیبینێ و ئەوەی دەیەوێ بەشداری تێدا بکا. بێگومان ئەمەش کێشەی هەمیشەیی فلۆبێرە، پێش ئەوەی بۆ رۆژهەلات بڕوا هەیبووە و دوای گەڕانەوەشی هێشتا هەر هەیبووە.

فلۆبێر دان بە سەختییەکاندا دادەنێ و، تریاکی چارەسەریش لەناو یەکێ لە کارەکانی دەدۆزرێتەوە (بەتایبەتی لەناو ئەو کارە رۆژهەلاتیەی بەناوی "هەڵخەڵەتاندنەکانی سان ئەنتوان"ە (هەڵخەڵەتاندن بە مانای سێکسی، وەک ئیغراکردن/و) کە دڵنیایی لەسەر پێشکەشکردنی ئەنسکلۆپێدیایانەی ماتریالەکەی دەکا، ئەمەش لەسەر حسێبی بەشداریکردنی خۆی لە ژیان وەک بوونێکی مرۆیی. لە راستیدا، سان ئەنتوان چ نیە جگە لە پیاوێک یان کەسێک کە واقیع بۆ ئەو تەنیا زنجیرە کتێبێکە، زەنجیرە دیمەنێکە، زنجیرە بنیاتنانەوەیەکی مێژووییە کە بە پێش چاوی ئەو وەک زنجیرە هەڵخەڵەتاندنێک تێدەپەڕێ.

زانین و ناسینی فراوان و بەرینی فلۆبێر خاوەن چەندین ستروکتورە، هەروەکو میشێل فوکو زۆر بە جوانی باسی کردووە، وەک کتێبخانەیەکی خەیاڵی وایە، وەک دیمەنێکی شانۆییە بەبەر چاوی زاهیدێک تێپەڕێ، (112) دیمەنەکان لەگەڵ خۆیان ئەو بیرەوەرییانەشیان هەڵگرتووە کە فلۆبێر لە بارەی نەخۆشخانەی "قەسرولعەین" و (پشکنینی ئەوانەی نەخۆشی سفلسیان هەبووە لە شێوەی راهێنانی سوپایی) سەمای کوچک خانم هەیبووە. لەگەڵ ئەمەش ئەوەی زۆر گونجاوە و پەیوەندی زۆری بە بابەتەکەوە هەیە، ئەوەیە "سان ئەنتوان" کەسێکە خۆی تەرخان کردووە بۆ پاکی و عیفەت، سەرەنجام هەڵخەڵەتاندنەکان بۆ ئەو هەموویان لە جۆری سێکسین. دوای ئەوەی توانی بەرانبەر بە هەموو جۆرە دڵبردن و دڵفراندنێکی ترسناک خۆی رزگار بکا، دواجار رێگەی پێدراوە سەیرێکی ژیان بکا وەک پرۆسێسێکی بیۆلۆژی، ئەم سەیرکردنەش دووچاری وڕێنەی دەکا توانای ئەوەی هەیە ببینێ ژیان لەبەردەمی لە دایکدەبێ، ئەمەش دیمەنێک بوو فلۆبێر خۆی هەستی دەکرد بێتوانایە بەرانبەری لە کاتی مانەوەی لە رۆژهەلات. لەگەڵ ئەمەش،

لەبەرئەوەی سان ئەنتوان وڕێنە دەکا، ناچارین ئەم دیمەنە وەک تەوس و پلاریک وەرگرین. دواجار ئەوەی بەدەستی دەهێنێ، ئارەزووی "بوون" بە ماتەرە، بوون بە ژیان، لە هەموو حاڵەتێکدا لە ئارەزوو زیاتر نیە، ئێمەش نازانین ئەم ئارەزووە جێبەجێ دەبێ و تێر دەکرێ.

سەرەڕای هێزی زیرەکی وتوانای بێ رادەی لە ئاستی تێگەیشتنی رۆشنگەری، هەستی دەکرد لە رۆژهەڵات:

(وردەکارییەکان توند دەتگرن، قامکت تێوەردەئاڵێنن، نقورچەت لێ دەدەن، هەرچەند وردەکارییەکان بتگرن، کەمتر هەست بە وێنەی گشتی یان هەمووی دەکەی. پاشان، وردە وردە، ئەمە هارمۆنی تێدەکەوێ و شوێنی خۆی دەگۆڕێ، هەڵبەت وێڕای گۆڕانی روانگەش.)(113)

لە باشترین حاڵەتدا، ئەمە فۆرمێکی دیمەندار بەرهەم دەهێنێ، بەڵام وەک بەربەستێک دەمێنێتەوە لە پێش بەشداری پڕی رۆژئاواییەکان. لە هەندێ لایەنەوە، وەک کێشەیەکی کەسیی تایبەت بە فلۆبێر خۆی دێتە بەرچاو، ئەویش هەندێ وەسیلەی داهێنابوو، "ئێمە باسی هەندێکیمان کردبوو" بۆ خۆگونجاندن لەگەڵی. لەسەر ئاستێکی گشتی تر، کێشەیەکی ئێپیستیمۆلۆژیکییە و، بێگومان بۆ چارەسەرکردنیشی بواری زانستی رۆژهەڵاتناسی لەبەردەست بووە. لە هەندێ سات لە ماوەی گەڕانی لە رۆژهەڵات، بیری لەوە کردبووەوە ئاڵنگاری ئێپیستیمۆلۆژی دەتوانێ چی بکا. پێیوایە بە هۆی نەبوونی ئەقڵ و شێواز، دەشێ زیرەکی و ئەقڵ لەناو ئارکیۆلۆژی خۆیان بزرکەن و لە دەست بچن": فلۆبێر ئاماژە بۆ جۆرە رێکخستنێکی ئارکیۆلۆژیانە دەکا کە بە هۆی ئەمەوە بتوانرێ "ئێگزۆتیک" و "بێگانە و ناوێزە" لە شێوەی وشە یان لێکسیک، وەک کۆد دابڕێژرێ و دواجاریش لە

شێوەی کلیشەی ئامادە، هەر بە شێوەی ئەوانەی دەبێ لە کتێبی "فەرهەنگی ئایدیا باوەکان" ببنە مایەی تەنز و پلار. لەژێر کاریگەری هەڵوێستێکی لەم جۆرە، کۆمەڵ "لە سەردەمێکی کەم و زۆر دوور، وەک کۆلیژێکی زانستگا دادەڕێژرێتەوە. مامۆستاکان قانون دادەنێن، هەموو شتێک وەک یەکی لێ دێ".(114) بەراوردکردنی ئەمە بە بوارێکی زانستی سەپێنراوی وەک ئەمەی سەرەوە، بێ هیچ گومانێک پێیوایە بەکارهێنانی مێتۆدی کەسی خۆی بۆ ماتریالی ئێگزۆتیک، بە تایبەتیش بۆ ماتریالی رۆژهەڵاتی، بەلایەوە بێپایان باشتر بووە، هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەزموونی کەسیی خۆی و خوێندنەوەکانی کە ساڵانێکی زۆریان پێچووە. لێرەوە، بەلای کەمی، شوێنێک بۆ "هەستی ئامادەیی نها" هەیە، شوێنێک بۆ ئەندێشە، شوێنێک بۆ بۆنکردنی، لە کاتێکدا لەناو کتێبە ئارکیۆلۆژییەکان، ئەوەی "زانست" نەبێ توور هەڵدراوە. باشتر لە هەموو رۆماننووسەکانی دی، فلۆبێر مانای زانین و ناسینی رێکخراو یان ئۆرگانیزەکراو دەزانێ، بێگومان بەرهەم و ئەنجامەکانیشی دەزانێ، ئەم بەرهەمانەش بە جوانی لە ئەڤانتوری "بووڤار و پێکوشێ" دەردەکەون، بەڵام دەبوایە ئەوەندە روون بێ بە قەد ئەمەش کۆمێدیانە بێ لەناو هەندێ بواری وەک رۆژهەڵاتناسی کە هەڵوێستە تێکستییەکانیان سەر بە جیهانی "ئایدیا باوەکان"ن. کەواتە دەتوانین یان جیهان بە گەرم و گوڕی و بە زیندوویی و بە شێوازەوە بنیات بنێین یان بێوەستان ئەو جیهانە وێڕای رێسا ئەکادیمییە ناکەسییەکان کۆپی بکەینەوە. لەم حاڵەتە و لە یەکێکی دی، ئەوەی پەیوەندی بە رۆژهەڵاتەوە هەیە، بە روونی دان بەوەدا دەنێین کە رۆژهەڵات جیهانێکە کەوتۆتە شوێنێکی دی یان جێگایەکی دی، ئەم جیهانەش دابڕاوە لە هەست و سۆز و نرخ و بەها ئاساییەکانی جیهانی "ئێمە" کە دەکاتە جیهانی رۆژئاوا.

فلۆبێر لە هەموو رۆمانەکانی رۆژهەڵات دەبەستێتەوە بە ئاوارەیی فەنتازیا و خەیاڵی سێکسی. "ئێما بۆڤاری" و "فریدێریک مۆرۆ" وێڵن بەدوای ئەوەی لە ژیانی بۆرژوازیانەی خۆیان نیانە و لەم بارەیەوە خەفەتیان هەیە و پێیەوە دەتلێنەوە، سەرەنجام ئەوەش کە بە ئاگایی و هوشیارییەوە داوای دەکەن لە کۆتاییدا لە زیندەخەونەکانییان بەدی دێ، لە شێوەی کلێشەی رۆژهەڵاتی وەک:"حەرەم، ئەمیرەکان، میر و کۆیلەکان، چارۆکە، سەماکاران لە کوڕان و کچان، جۆرەها شەربەت و زەیتی بۆندار...هتد. هەڵبەت بە ریزکردنی ئەم شتانە ئاشناین، نەک ئەمەندە زۆر لەبەرئەوەی سەفەری فلۆبێر و مەراقی ئەومان بۆ رۆژهەڵات بەیاددا دەهێنێتەوە، بەڵکو لەبەرئەوەی، بۆ جارێکی دیکەش، بە شێوەیەکی روون تێکەڵبوون و یەکبوونێک لە نێوان رۆژهەڵات و ئازادی سێکسی پیشان دەدا. ئێمە دەتوانین دان بەوەشدا بنێین کە بۆ ئۆروپای سەدەی نۆزدەم، وێرای هەڵکشان و زیاتر بوونە بۆرژوازی، ژیانی سێکسیش بە ئاستێکی باڵا بە دامەزراوەیی کرا. لەلایەکەوە شتێک نیە بە ژیانێکی سێکسی "ئازاد" بچێ و لەولاشەوە، ژیانی سێکسی لەناو کۆمەڵ، تۆڕێک لە ئیجبارییە یاسایی و ئەخلاقی و سیاسی و هەتا ئابوورییەکانیش دەخاتە گەڕ کە بێگومان ئەمانەش وردن و سەر بە کێشەشن. بە هەمان شێوە وەک کۆلۆنییە جیاجیاکان، لە دەرەوەی سوود و قازانجی ئابوورییان بۆ شارە گەورەکانی ئۆروپا یان ئۆروپای میترۆپۆلیتان، سوودی ئەوەشیان هەیە کورە یاخییەکانی خۆیان، خەڵکە زیادە چەمووش و تاوانبارەکان و هەژارەکان و ئەوانەش کە نەفرەتبارن لێیان دانێن، رۆژهەڵات شوێنێکە دەتوانین تێیدا لەو ئەزموونە سێکسییانە بگەڕێین کە لە ئۆروپا دەست ناکەون. هیچ نووسەرێکی ئۆروپی، ئەوانەی لێکۆڵینەوەیان لەبارەی رۆژهەڵات کردووە، ئەوانەش کە هەر لە ساڵی 1800ەوە سەفەریان بۆ رۆژهەڵات کردووە، خۆیان لەم لایەنەوە نەبواردووە و باسیان کردووە: فلۆبێر، نێرڤال، دێرتی دیک، بورتۆن،

ئێدوارد لان، لە هەموویان بەرچاوترن و لە هەموویان لەم رووەوە لە پێشترن. بەڵام بۆ سەدەی بیستەم لەم بارەیەوە زیاتر خەیاڵ بۆ "ئەندرێ ژید"، "کۆنراد"، "سۆمەرست مۆم" و دە دوانزە نووسەری دیکەش دەچێ. ئەوەی زۆربەی جار لێی دەگەڕان، دروست لەو بڕوایەدام، ژیانێکی سێکسی لە جۆرێکی جیاوازبووە، لەوانەیە ئازادانەتر و کەمتر گرانتر بە گوناه بووبێ. بەڵام ئەم گەڕانەش، ئەگەر لەلایەن کەسانێکی زۆرەوە دووبارەبکرێتەوە، دەکرا ببێتە ڕێسایەک تەواو هەمان فۆرمی وەک زانین خۆیشی هەبوایە (هەر ئەمەش روویدا). لەگەڵ تێپەڕینی وەخت، "ژیانی سێکسی رۆژهەڵات" بووە کاڵایەکی ئاساییبووەوە وەک هەموو شتێکی دیکەی ناو کولتووری "کۆمەڵانی خەڵکی زۆر Masse "، ئەمەش وەک ئەنجامێک بوو نووسەران و خوێنەران دەیانتوانی بێ ئەوەی سەفەر بۆ رۆژهەڵات بکەن بە دەستی بهێنن.

نزیک لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم، فرانسا و ئینگلستان و تەواوی ئۆروپا بە دڵنیاییەوە خاوەنی پیشەسازییەکی زانین و مەعریفەی بووژاوە بوون، ئەم پێشکەوتنە بە چەشنێک بوو فلۆبێر ترسی لێ نیشتبوو. کۆمەڵێکی ئێجگار زۆری تێکست نووسران و داڕێژران و، ئەوەی لە هەموو شتێکیشەوە پڕ بایەختر بوو، لە هەموو لایەکەوە ئۆرگانیزم و دامەزراوە هەبوون بۆ بڵاوکردنەوە و پەخشکردنیان. هەروەکو چۆن مێژوونووسانی زانستەکان تێبینییان کردووە، ئۆرگانیزاسیۆنی بواری زانست و پسپۆڕی باڵا کە بە درێژایی سەدەی نۆزدەم بەرهەم هاتووە، هەر لەو سەدەمەدا توندوتۆڵ و سەراتاپاگیر بووە و هەموو شتێکی دەگرتە خۆی. لێکۆڵینەوە بووبووە چالاکییەکی بەردەوام، گۆڕینەوەی زانیاری هەبوو، ڕێککەوتن لەبارەی ئەو کێشە و سازشانەی دێنە پێش پارادیگمەکانی لێکۆڵینەوە و ئەنجامەکانی کرا.(115) ئەو ئامێرەش کە

لە خزمەت و گوزارەی لێکۆڵینەوە و خوێندنی ڕۆژهەڵات بوو بەشێک بوو لە تابلۆیەکە. بێگومان ئەمەش شتێک بووە قلۆبێر بە دڵنیاییەوە لە زەینیدا بووە کە دەڵێ: "هەموو یەکن یان بە یەکتری دەچن". ڕۆژهەڵاتناسێک کەسێکی ئەماتۆری خاوەن بەهرە و پڕ لە حەماسەت نیە، یان ئەگەر واشبێ، ئەوا ئازاری دەبێ خۆی وەک پسپۆڕێکی زانستی و زانایایەک بناسێنێ. بوون بە ڕۆژهەڵاتناس واتە خوێندنی ڕۆژهەڵاتناسی و لێکۆڵینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان لە زانستگا (هەر لە ساڵی 1850، زانستگا گەورەکانی ئۆروپا پڕۆگرامێکی خوێندنی تەواویان لە یەکێ لە بوارەکانی ڕۆژهەڵاتناسی هەبووە)، بە هەمان شێوە ڕۆژهەڵاتناس بەو مانایەش دەهات باربووێکی دارایی بۆ یەکێ لە سەفەرەکان وەرگری (دەشێ لە یەکێ لە "کۆمەڵەی ئاسیایی"ەکان بێ، یان لەو پارەیە بێ کە بۆ پشکنینی جیۆگرافی تەرخان کراوە، یان وەک بورسێکی خوێندن بێ لەسەر ئەرکی حکومەت) هەروا ڕۆژهەڵاتناسی بە مانای پەخش و بڵاوکردنەوەش دەهات بە شێوەیەکی ڕێگەپێدراو (بە ختم و مۆری کۆمەڵەیەکی زانستی یان دەزگایەکی وەرگێڕانی تایبەت بە تێکستە ڕۆژهەڵاتییەکان). داواجار، لە یەک کاتدا، لەلای ناوەندی توێژەرە زانستییە ڕۆژهەڵاتییەکان و خەڵک بە گشتی، ئەم ڕێگەپێدانە یەکگرتووە لە کاری تۆژینەوەی باڵا بە پلەی یەکەم دێ و، وەک زانست حسێبی بۆ دەکەن نەک شایەدحاڵی کەسیی یان هەست و بینینی گشتی زاتی.

لەپاڵ ئەم ڕێکخستنە سەختە لەبارەی ڕۆژهەڵات، دەبینین سەرنج و بایەخی زلهێزەکانیش زۆرتر دەبێ (ئەوسا بەم جۆرە ناوی ئیمپراتۆرە ئۆروپییەکانیان دەهێنا) بۆ ڕۆژهەڵات، بە تایبەتیش بۆ خاوەر(مەشریق) Levant، لەوەتەی"پەیماننامەی چاناک" لە ساڵی 1806ەوە لەلایەن "ئیمپراتۆری عوسمانی" و "بەریتانیای گەورە" مۆرکراوە، کێشەی ڕۆژهەڵات ڕۆژ بە ڕۆژ قورسایی زۆرتر دەبوو

لەسەر لێوارەکانی میدیترانێی ئۆروپا. بەرژەوەندییەکانی بەریتانییەکان زیاتر جەوهەری بوون لەچاو ئەوانەی فرانسا، بەڵام لێرەوەش نابێ پێشکەوتنی رووسیا لە رۆژهەلات پشتگوێ بخرێ (سەمەرقەند و بوخارا لە ساڵی 1868ەوە داگیرکران، هێڵی قیتاری دەشتی دەریای خەزەر هێشتا درێژکرایەوە)، هەروا نابێ لەم بارەیەوە پێشکەوتنەکانی ئەلمانیا و "نەمسا و هەنگاریا"ش لەیاد بکرێن. چوون و دەستتێوەردانەکانی فرانسا لە باکوری ئەفریقیا تاقە پێکهێنەرەکانی سیاسەتی ئیسلامی ئەو نەبووە. ساڵی 1860، لەسەروبەندی پێکدادانی نێوان مارۆنییەکان و درووزەکانی لوبنان (کە لامارتین و نێرڤال پێشتر پێشبینییان کردبوو)، فرانسا پشتگیری لە کریستیانەکان دەکا، ئینگلستانیش لە درووزەکان. چونکە، تا رادەیەک لە ناوەندی هەموو سیاسەتێکی ئۆروپی لە رۆژهەلات، کێشەی کەمایەتی ئامادەیە و هەیە: زلهێزەکانیش، هەر یەکەیان بە شێوازی خۆیان، لافی پاراستن و نوێنەرایەتیکردنی "بەرژەوەندییەکانی" ئەوان لێ دەدەن. جولەکەکان، یۆنانییە ئۆرتۆدۆکسەکان، رووسەکان، درووزەکان، چەرکەسەکان، ئەرمەنییەکان، کوردەکان، چەندین ئایینزای دیکەی کریستیانی: بۆ هەموو ئەمانە زلهێزە ئۆروپییەکان لێکۆڵینەوە دەکەن و نەخشەی چەندین پرۆژە لە شێوەی بێ پلان و لە شێوەی بنیاتنانی سیاسەتی خۆیان بۆ رۆژهەلات دادەرێژن.

کە باسی هەموو ئەمانە دەکەم بۆ تێگەیشتنە لەوەی چەندە هەستکردن بە کەڵەکەبوونی چینە بەرژەوەندییەکان، زانینە رەسمییەکان، فشاری دامەزراوەکان کە هەموو رۆژهەلاتیان دەگرتەوە، زیندوو بوون، وەک بابەتی خوێندن و وەک خاک لە ماوەی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەم. بێگوناهترین سەفەرنامەش (کە لە دوای 1850(116) کە سەدانی لەم جۆرە هەبوون، ئەمانەش بەشداریان لە چڕکردنەوە و خەستکردنەوەی ئەو هوشیارییەی خەڵک

دەکرد کە لەبارەی رۆژهەلاتەوە هەیانبوو. تخوبێک وەک هێڵێکی دیارخەری زۆر روونی چەشە و مەیلەکان، ئەڤانتورە جیاجیاکان، شایەدحاڵە گەشاوەکانی حاجیانی رۆژهەلاتی لێکجیادەکردەوە (لەناو ئەمانە هەندێ گەڕیدەی ئەمریکی هەبوون لەمانە وەک مارک توین، هێرمان میڵڤل (117))، چەندین راپۆرتی جێی متمانە لەلایەن گەڕیدە توێژەرە باڵاکان و میسیۆنێرەکان و کاربەدەستانی حکومی و شایەدحاڵی شارەزایانی دیکە نووسراون. ئەمەش شتێکی روونە ئەم تخوبە وەک هێڵێکی دیارخەر لە زەینی فلۆبێردا هەبووە، دەبێ لە ئاگایی هەموو تاکێکیش هەبووبێ، هەر تەنیا بەوە نەوەستابێ بە نیگایەکی بێگوناهانە سەیری رۆژهەلات بکا وەک خاکێک کە دەتوانێ وەبەرهێنانی ئەدەبی خۆی لێ بکا.

نووسەرە ئینگلیزەکان بە گشتی هەستێکی بەرچاوتر و روونتریان لەوەی فرانسییەکان هەبوو لەبارەی حەج و زیارەتەکان بۆ رۆژهەلات، چ ئەنجامێکیان دەبێ و چی بەدوای خۆیاندا دێنن. لەم رووەوە، هیندستان نموونەی جێگیری و بەردەوامییەکی هەقیقی و خاوەن نرخ و بەهایەکی مەزن بوو، سەرەنجام، هەموو ئەو خاکەی کەوتوتە نێوان دەریای میدیترانێ و هیندستان قورسایی و بایەخێکی مەزن وەردەگرن. بەم جۆرە لەلای نووسەرانی رۆمانتیکی وەک بایرۆن و والتەر سکۆت روانینێکی سیاسی بۆ رۆژهەلاتی ناوەڕاست دروست دەبێ، لەم روانینەش هوشیارییەکی زۆری خەباتگێڕانە سەرهەڵدەدا وەک شێوازێک بۆ ئاراستەکردنی پەیوەندی نێوان رۆژهەلات و ئۆروپا. هەست و مانای مێژووییانە لەلای والتەر سکۆت لە رووداوەکانی "ریتشارد لە فەلەستین" لە رۆمانی (تەلیسمان) و (کۆنت رۆبێرت لە پاریس) وای لێ دەکەن رووداوەکانی ئەم رۆمانانە هەر یەکەی بە جیا لە فەلەستین، لەسەردەمی خاچپەرستەکان و لە ئیمپراتۆری بێزەنتی سەدەی یانزەم رووبدەن، بێ ئەوەی لە روانینی

سیاسی خۆی کەم بکاتەوە کە لە ڕێگەی ئەمەوە دەیتوانی ڕەفتار و هەڵسوکەوتی زلهێزەکان لە دەرەوە هەڵسەنگێنی. دەتوانین بێ هیچ کێشەیەک شکان یان سەرنەکەوتن بدەینە پاڵ ڕۆمانی "تانکرێد"ی دزرائیلی، بە هۆی شیمانەی زانین و ناسینی زۆر گەشەسەندووی نووسەرەکەی لەبارەی سیاسەتی ڕۆژهەڵاتیانە و تۆڕی بەرژەوەندییەکانی کە "دامەزراوەی" بەریتانی هەیبووە، تانکرێد ساویلکانە ئارەزووی ئەوە دەکا بچێتە ئۆرشەلیم، بەڵام هەر زوو، دزرائیلی خۆی دەخاتە ناو وەسفی ئاڵۆزییەکی بێهوودە: سەرۆک خێڵێکی لوبنانی هەوڵی ئەوە دەدا درووزەکان، موسڵمانەکان، جوولەکەکان و ئۆروپییەکان بۆ ناسینی سیاسەتەکەی خۆی بەکاربهێنێ. نزیک لە کۆتایی ڕۆمانەکەی، گەڕانی ڕۆژهەڵاتیانەی تانکرێد کەم و زۆر بزر دەبێ، چونکە هیچ شتێک لە ئارادا نیە، بێگومان لە ڕوانینی ماتریالی ئەو لەبارەی واقیعە ڕۆژهەڵاتیەکانی دزرائیلی، کە دنەی هاندەرە کەمێک بەنازەکانی حاجییان دەدا. جۆرج ئیلیەت-یش، کە هەرگیز چاوی بە ڕۆژهەڵات نەکەوتووە، نەیتوانیووە پشتگیری لە هاوتای جوولەکانەی حەجێکی ڕۆژهەڵاتی بکا لە ڕۆمانی "دانیال دێرۆندا" (1876) بێ ئەوەی ئاوارەبێ لەناو ئاڵۆزی واقیعە بەریتانیەکان کە بە شێوەیەکی بڕیاردەرانە کاریگەری لەسەر پڕۆژەی ڕۆژهەڵاتی دادەنا.

بەم جۆرە، هەموو جارێک، بۆ نووسەری ئینگلیز، کە ئەنگیزەی یان هاندەری ڕۆژهەڵاتیانەی بە شێوەیەکی سەرەکی سەروکاری لەگەڵ بەرهەمێک نەبووبێ ماتریالی سەرەکی شێواز و شێوازەکانی نووسین بێ (وەک چۆن لە "چوارینەکانی عومەر خەیام"ی فیتزجرالد یان "ئەڤانتورەکانی حاجی بابا لە ئەسفەهان"ی دو "مۆریێ" دا هاتووە) هەوڵدەدا ڕووبەڕووی فەنتازییە تاکەکەسییەکانی خۆی بێتەوە، ئەمەش بە زنجیرەیەک بەرگریکردنی سەپێنراو. کارە ڕۆژهەڵاتییەکانی

شاتۆبریان، لامارتین، نێرڤال و فلۆبێر هاوتایان لەناو ئەدەبی ئینگلیزی نیە، بە هەمان شێوە رۆژهەڵاتناسە بەراییەکانی فرانسی وەک سیلڤێستر دو ساسی و رینان کە هاوتای ئێدوار لان دەوەستن، هەرووکیان لە ئێدوارد لان هوشیارترن لەوەی دەیاننووسی داهێنانیان تێدا دەکرد. فۆرمی کارێکی وەک "ئێیۆتێن"ی (1844) کینگلەیک و، کتێبی "چیرۆکێکی کەسیی حەجی مەدینە و مەکە"ی بورتون، یەک بە دوای یەک هاتنی رووداوەکان زۆر تۆندوتۆڵە و گێرانەوەش بە هێڵێکی راست گەشە دەکا، وەک ئەمە وایە نووسەرانی ئەم دوو کارە وەسفی رووداو و ئەڤانتورەکان نەکەن بەڵکو وەسفی چۆنیەتی کرینی شت بکەن لە بازارێکی رۆژهەڵاتی.

کارەکەی "کینگلەیک" نە شایەنی ئەو ناووبانگەیە نە ئەو سەرکەوتنە میللییە، بەڵکو کارەکەی کەتەلۆگێکی بێ مانایە لەبارەی هەستی ئێتنۆسەنتریزمی پڕ لە هەیتوو هووت و پڕ لە سەربردەی تەمبەڵانە و بێ سەروبەر بۆ رۆژهەڵاتی ئینگلیزەکان. پلانی رواڵەتی ئەم کتێبە بۆ سەلماندنی ئەو روانینەیە کە سەفەرکردن بۆ رۆژهەڵات گرینگی خۆی بۆ "رێکخستنەوەی کەسایەتی هەیە، واتە رێکخستنەوەی شوناسیش" بەڵام، لە راستیدا، ئەمە چ نیە جگە لە توندوتۆڵکردنەوەی دژەسامیایەتی "خۆت" و گزێنۆفۆبی "رق و کینە لە بێگانان"ی "خۆت" و حوکمدانە پێشوەختییە نەژادپەرستییەکانی "خۆت" کە دەیەوێ هەموو شتێک بکا. بۆ نموونە پێمان دەڵێن کە داستانی "هەزار و یەک شەوە" کارێکە زۆر زیندووە و زۆر داهێنەرانەیە ناشێ ئەمە لەلایەن رۆژهەڵاتییەکی سادە نووسرابێ کە بۆ ئەو داهێنان شتێکی وشک و مردووە، مۆمیایەکی رۆشنگەرییە"، ئەگەرچی کینگلەیک بێ پەروا دان بەوەدا دەنێ کە هیچ زمانێکی رۆژهەڵاتی نازانێ، بەڵام ئەم نەزانینە رێگەی لەو نەگرتووە حوکمی سەرتاپاگیر و لەناوبەر لەسەر رۆژهەڵات و کولتوور و دەروون و کۆمەڵی رۆژهەڵاتی بدا. زۆر لەو

هەڵوێستانەی هەیەتی بێگومان بە پێی ڕێساکانن، بەڵام ئەوەی مایەی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە بینینی ڕۆژهەڵات بە چاوی خۆت کاریگەری کەم هەبێ لەسەر ڕوانینەکانت. وەک زۆربەی گەڕیدەکانی تر، ئەوەی بەلای ئەو بە پلەی یەکەم هاتووە خۆدروستکردنەوە و دروستکردنەوەی ڕۆژهەڵات بووە (وشک و مردوو، مۆمیایەکی ڕۆشنگەری) وەک لە بینینی ئەوەی دەبێ ببینرێ. هەموو ئەو کەسانەی تووشی دەبن لە هاندانی ئیمانی زیاتر شتێکی دیکە ناکەن کە باشترین شێواز بۆ تاووتوێ لەگەڵ ڕۆژهەڵاتی دەمکوتکردنیانە و، ئینجا ئامێرێکی باشتر لەم دەمکوتکردنە زیاتر هەیە کە خۆی لە "من"ی باڵادەست و سەروەری ڕۆژئاوایی دەبینێتەوە؟ لەسەر ڕێگەی کەنالی سوێس، لەناو سەحرای بەرین، شکۆمەند خۆی نیشان دەدا و هەست دەکا پێوستی بە هیچ نیە و زۆر بە توانایە: "لەوێ بووم، لەناو سەحرای ئەفریقیا، خۆم خۆم هەبوو و کەسی تر، بەرپرسی ژیانی خۆم بووم."(118) ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە نرخی ڕۆژهەڵات بۆ ئەو لە مەبەستێکی تا ڕادەیەک بێ مانا کۆدەبێتەوە کینگلەیک بتوانێ خۆی بێ.

هەروەک لامارتین پێش ئەو، کینگلەیک زۆر بە ئاسوودەیی هوشیاری باڵادەستیی خۆی لەگەڵ ئەوەی وڵاتەکەی تێکەڵ دەکا، وێڕای ئەو جیاوازییە بۆ حاڵەتی ئینگلیزی، حکومەتەکەی ئەو هەر ئەو کاتە زیاتر نزیکتربووە لە خۆدامەزراندن لە تەواوی ڕۆژهەڵات وەک لە فرانسا. فلۆبێر ئەمەی بە دروستییەکی پوختەوە بینیووە:

(بۆ من تا ڕادەیەک شتێکی مەحاڵە لێرەوە تا ماوەیەکی دی ئینگلتەرا نەبێتە سەرداری میسر. دەمێکە ئەو عەدەنی گرتووە و پڕە لە سوپای بەریتانی. تێپەڕین لە کەنالی سوێس زۆر بە ئاسوودەیی جێبەجێ دەبێ کە دەبینی بەیانییەکی گەشاوە بەرگ سوورەکان (سوپای بەریتانیا) دەگەنە قاهیرە. ئێمەش لە فرانسا پانزە ڕۆژ دواتر

دەیزانین، تووشی سەرسوڕمان دەبین! بۆیە پێشبینییەکەی منتان بەبیربێتەوە: لەگەڵ یەکەمین رووداو لە ئۆروپا، ئینگلتەرا میسر دەگرێ، رووسیاش کۆنستەنتینۆپڵ (ئەستەنبۆل) دەگرێ، وەک تۆڵەسەندنەوەیەک لە چیاکانی "سوریا"وە دوچاری کوشتار دەبینەوە.)(119)

سەرەڕای فەردیەتی بە باق و بریقی کینگلەیک، لەگەڵ ئەمەش روانینەکانی ویستێکی گشتی و نەتەوایەتی بۆ دەستەڵات بەسەر رۆژهەڵاتدا دەردەبڕن، "من"ی ئەو بریتییە لە ئامێر و نوێڵی دەبڕین لەم ویستە، واتە ناتوانێ دەستەڵاتی بەسەر ئەو ویستەدا هەبێ. نیشانەیەک لەناو ئەوەی نووسیوویەتی نیە پیشان بدا کە رەنج و هەوڵێک هەبووە بۆ داهێنانی روانینێکی نوێ لەبارەی رۆژهەڵات، ئەو بۆ ئەمە نەکرابوو، نە بە زانینەکەی نە بە کەسایەتییەکەی و، هەر لەسەر ئەم خاڵەش بوو کە لەگەڵ ریتشارد بورتۆن ناکۆک و لێکجیاوازبوون. وەک گەڕیدە، ریتشارد بورتۆن ئەڤانتور و سەرکێشێکی هەقیەقی بوو، وەک زانایەکیش دەیتوانی لێکۆڵینەوە وەک هەر یەکێک لە رۆژهەڵاتناسە ئەکادیمییەکانی ئۆروپی بکا، کەسایەتی خۆی وای لێ دەکرد هوشیار بێ بەرانبەر بە پێویستی خەبات و رکابەری ئەو فێرکارانەی وەک یەک بیریان دەکردەوە و سەرپەرشتی و فەرمانڕەوایی زانستی ئۆروپییان دەکرد وێڕای وردەکارییەکی ئەوەندە شاراوە و خۆڕاگرییەکی ئەوەندە زانستیانە. هەموو ئەوەی ریتشارد بورتۆن نووسیوویەتی شایەدحاڵی ئەم خەباتگێڕیەن، ئەو بە دەگمەن ئەوەندە ساویلکانە نەفرەت لە نەیارانی دەکا لەچاو ئەو نەفرەتەی لە پێشەکی وەرگێڕانەکەی بۆ "هەزار و یەک شەوە"دا هاتووە. دەڵێی ئەو منداڵانە چەشەی لەوە وەرگرتووە پیشانی بدا کە ئەو لە پسپۆڕە باڵا پیشەییەکان زۆرتر دەزانێ، ئەو وردەکاری زۆرتر

لەچاو ئەوان کۆکردۆتەوە، دەتوانێ لە روانگەیەکی ئەقڵی و زیرەکی و تازەگی لێکۆڵینەوە لە ماتریالەکان بکا.

هەروەکو پێشتریش گوتوومە، کارەکانی بورتۆن لەسەر بنچینەی ئەزموونی تاکەکەسیی خۆی بنیاتنراون، ئەم کارانەی پێگەیەکی ناوەنجی لە نێو جۆرەکانی رۆژهەڵاتناسی داگیر دەکەن کە لە لایەکەوە لەلایەن ئێدوارد لانەوە نوێنەرایەتیکراوە، لەلایەکەی دی، لەلایەن ئەو نووسەرە فرانسییانەی پێشتر باسم کردوون. چیرۆک و سەربردە رۆژهەڵاتییەکانی بورتۆن ستروکتورێکی حەجکردنیانەیان هەیە و، لە حاڵەتی کتێبی "جارێکی دی بینینەوەی خاکی میدیان" حەجکردنێکە وەک گەڕانەوەیەکە بۆ ئەو شوێنانەی کە هەندێ جار مانایەکی ئاییننیان هەیە، هەندێ جاریش مانایەکی سیاسی و ئابووری. ئەو رۆڵی یەکەمی لەم کارانەدا هەیە، بەقەد ئەوەی ئەو سەنتەری ئەڤانتورە فەنتاستیکییەکانی داگیر دەکا بە هەمان شێوە سەنتەری ئەندێشەکانیش داگیر دەکا (وەک نووسەرانی فرانسی) وەک دامەننووس و پەراوێزنووس و لێکدەرەوەی (جێی باوەڕ و رۆژئاواییەکی بێ حوکمدانی پێشینە)ی کۆمەڵ و داب و نەریتە رۆژهەڵاتییەکان (وەک ئێدوارد لان). "تۆماس ئاساد" بە ئینسافەوە باسی کردووە وەک یەکێک لەو کۆمەڵە گەڕیدە ڤیکتۆریانەی رۆژهەڵات کە خاوەن کەسایەتییەکی کێویانە بوونە (ئەوانیتر "بلونت و داوتی" بوونە) کاری تۆماس ئاساد لەسەر بنچینەی مەودا و ماوە دامەزراوە، لەناو تۆن و زیرەکی و زانیاری، کە لەناو کارەکانی ئەم نووسەرانە هەیە و لەناو کارەکانی وەک: "دۆزینەوەی پاشماوەکانی نینەڤا و بابل"ی ئۆستن لایارد (1851)، کتێبی ناسراوی ئێلیەت واربورتۆن "هیلال و خاچ" (1844)، کتێبی "زیارەت بۆ دێرەکانی خاوەر "مەشریق"ی رۆبێرت کورزۆن (1849)، کتێبێکیش کە ناوی ناهێنێ و ئەمەش چیتر خۆش نیە: "بیرەوەری گەشتێک لە کۆرنهێڵەوە

بۆ قاهیرەی گەورە"ی نووسەر "تاکرێی Thackeray" (1845) (120)، لەگەڵ ئەمەش میراتی بورتۆن ئاڵۆزە، هەر تەنیا بە سادەیی فەردییەت نیە، دروست، چونکە ئێمە دەتوانین لەناو ئەوەی نووسیوویەتی نموونەی خەبات و ململانێی نێوان فەردییەت و هەستێکی زۆر بەهێزی خۆبەرجەستەکردنی نەتەوایەتی لەگەڵ ئۆروپا بدۆزینەوە (بەتایبەتیش ئینگلتەرا) وەک زلهێزێکی ئیمپراتۆری لە رۆژهەلات. تۆماس ئاساد بە دروستی تێبینی ئەوەی کردووە کە بورتۆن کەسێکی ئیمپریالیست بووە، سەرەرای هەموو دڵگیرییەکی خۆگونجاندنی لەگەڵ عەرەبەکان، بەڵام ئەوەی زیاتر پەیوەندی بە ئێمەوە هەیە، ئەوەیە بورتۆن خۆی لە یەک کاتدا بە یاخیگەر و دژ بە ئۆتۆریتێ و (کە هەر لەم ئۆتۆریتێیەوە خۆبەرجەستەکردنی لەگەڵ خۆرهەلات دێ کە شوێنێکە مرۆ لە ئۆتۆریتێی مۆرالی ڤیکتۆری دادەبڕێ) ئاژانێکی شاراوە و بەهێزی ئۆتۆریتێ لە رۆژهەلات دادەنێ. لێرەوە بەرژەوەندی سەرەکی لەناو ئەو شێوازەدایە کە بۆ ئەو ئەم دوو رۆڵە دژ بە یەکە پێکەوە هەن و هەڵدەکەن.

دواجار ئەم کێشەیە خۆی لە زانین و ناسینی رۆژهەلات کورتدەکاتەوە: کەواتە وەک دەرەنجامێک دەبێ بە رۆژهەلاتناسی بورتۆن کۆتایی بەم تۆژینەویە بهێنین بەو شێوەیەی رۆژهەلاتناسی بەستروکتور و بەستروکتورکراوەتەوە، ئەمەش بە درێژایی بەشی هەرە زۆری سەدەی نۆزدەم. وەک گەڕیدەیەک وێڵ بەدوای ئەڤانتور، بورتۆن بەو شێوەیە خۆی راهێنابوو بەشداری لە ژیانی خەڵک بکا لەو وڵاتانەی لەگەڵیان دەژیا. ئەو گەلێک باشتر لە "ت. ئی. لۆرەنس" دەیتوانی ببێتە رۆژهەلاتی، نەک هەر بە پوختی زمانی ئەوانی دەزانی، بەڵکو توانی بچێتە ناو دڵی ئیسلامیش، کاتێ کە خۆی وەک پزیشکێکی هیندی موسلمان ناساندبوو، توانی بە نهێنی مەراسیمی حەج لە مەکە بکا. بەڵام خەسڵەتی هەرە لە ئاسابەدەر و باڵای بورتۆن، لەو

باوەڕەدام، ئەو تێگەیشتنێکی تەواو تایبەتی هەبوو بۆ ئەو پلەیەی کە بە هۆی ئەمەوە ژیانی مرۆیان لەناو کۆمەڵ بە هۆی ڕێسا و کۆدەکان داڕێژراوە. تەواوی زانین و ناسینی فراوانی لەبارەی ڕۆژهەڵات، کە لێرە و لەوێ ئامادەیە و لەناو هەر یەک لەو پەڕانەدایە کە نووسیوونی، ئەم ئامادەگییە پەردە لەسەر ئەوە هەڵدەدەنەوە کە ئەو دەزانێ ڕۆژهەڵات بە گشتی و ئیسلام بەتایبەتی بریتین لە سیستەمێکی زانیاری، سیستەمێک لە ڕەفتار، لە ئایینزا، ڕۆژهەڵاتی بوون یان ئیسلام بوون لەسەر ئەوە دەوەستێ هەندێ شت بە هەندێ شێواز بزانی و ئەم شتانەش هەڵبەت دەکەونە بەر ڕکێفی مێژوو، جیۆگرافیا و گەشەسەندنی کۆمەڵ لەناو مەرجی تایبەتی. بەم جۆرە ئەو سەربردانەی بۆ سەفەرەکانی بۆ ڕۆژهەڵات نووسیوونی بەڵگەی ئەوەن کە ئەو بەرانبەر بەم شتانە هوشیار بووە و، توانای ئەوەی هەبووە ئاراستەی ڕێگەی گێڕانەوەکانی بەناو ئەم شتانەدا ببات: تەنیا یەکێکی وەک بورتۆن ئەوەندە باش عەرەبی بزانێ و ئیسلام بناسێ دەتوانێ ئەمەندە دوور بڕوا ببێتە حاجی لە مەکە و مەدینە. ئەوەی ئێمە لەناو پەخشانی ئەو دەیخوێنینەوە مێژووی هوشیارییەکە کە توانیویەتی ڕێگەی خۆی لەناو کولتوورێکی بێگانە بکاتەوە، چونکە ئەو توانیویەتی سیستەمەکانی زانیاری و ڕەفتارەکان قووت بدا. ئازادی بورتۆن لەسەر ئەوە گیرساوەتەوە، ئەو توانیویەتی تەواوێک خۆی لە نەژادی ئۆروپییانەی خۆی دابڕێنێ بۆ ئەوەی بتوانێ وەک ڕۆژهەڵاتییەک بژیێ. هەر یەکە لە دیمەنەکانی حەج، ئەوە پیشان دەدەن دەیەوێ ئەو بەربەستانە نەهێڵێ کە وەک بێگانەیەک لە وڵاتێکی نەناسراو دێنە پێشی. ئەو توانی ئەمە بکا چونکە ئەو زانین و ناسینی پێویستی لەبارەی کۆمەڵێکی دیکە هەبوو.

زیاتر لە هەموو نووسەرێک، بورتۆن حوکمی پێشینە و بەگشتیکردن دەخاتە پاڵ ڕۆژهەڵاتی، بۆ نموونە، لەو شوێنەی باس لە

چەمکی "کەیف" دەکا بۆ عەرەبەکان و لەو شوێنەش کە باس لەوە دەکا پەروەردە چۆن گونجێنراوە لەگەڵ ئەقڵ و روحی رۆژهەڵاتی (چەندان لاپەڕە کە بە روونی نووسراون بۆ رەتکردنەوەی روانینە سادەکانی "ماکۆلێ") (121) لە ئەنجامی ناسینی رۆژهەڵاتەوە بووە، بە هۆی ژیان لەناویان بەدەستی هێناوە، ئەو بە چاوی خۆی ئەوانی بینیووە، وێڕای هەوڵدان دڵپاک و دڵسۆزانە بیرکردنەوە لە ژیانی رۆژهەڵاتی لە روانگەی کەسێکەوە کە لە قووڵایی ژیانی ئەواندابووە. لەگەڵ ئەمەش هەستێکی دیکەش هەیە کە لە پەخشانی بورتۆن-ەوە سەردەکا، ئەمەش باوەڕبەخۆبوون و دڵنیاییکردنەوە لەسەر خۆ و بوونی دەستەڵات بەسەر هەموو ئاڵۆزییەکی ژیانی رۆژهەڵاتی بووە. ئەو بە خۆی تێبینی بۆ پەراوێزەکانی دادەڕشت، ئیتر چ بۆ کتێبی"حەج" بێ یان بۆ وەرگێڕنەکەی "هەزار و یەک شەوە" (ئەمەش بۆ وتاری کۆتایی وەرگێڕانەکەشی راستە)،(122) وەک شایەدحاڵێک بۆ سەرکەوتنی خۆی لەسەر سیستەمی کەمێ ئابڕووچووی زانستی رۆژهەڵاتی، کە سیستەمێکە ئەو خۆی توانی سەرکەوێ و ببێتە مامۆستا و شارەزا. چونکە لەناو پەخشانی بورتۆن- یشدا، رۆژهەڵات هەرگیز راستەوخۆ پێشکەشمان ناکرێ، هەموو ئەوەی پەیوەندی پێیەوە هەیە لە رێگەی وەسیلەی دەستتێوەردانی زیرەکانە پێشکەشمان کراوە (کە زۆربەی جاریش بێزارکەرن) کە بە شێوەیەکی دووبارە کراوەوە بە یادمان دەهێنێتەوە چۆن خۆی رێکخستووە بۆ ئۆرگانیزەکردنی ژیانی رۆژهەڵاتی بۆ پێویستی گێڕانەوەکانی. ئەمەش هەقیقەتە، چونکە، لە کتێبی "حەج" وەک هەقیقەتێک هاتووە، کە ئاگایی یان هوشیاری بورتۆن تا ئاستی پێگەی دەستەڵات هەبوون بەسەر رۆژهەڵات بەرز دەکاتەوە. لێرەوە، فەردییەتی ئەو بە ناچاری تووشی دەنگی ئیمپراتۆری دەبێ، لە راستیدا تێکەڵی دەبێ. سەرەنجام، ئەم دەنگە خۆی بریتییە لە سیستەمێک لە رێساکان، کۆدەکان و بەکارهێنانە ئێپیستیمۆلۆژییە

بەرجەستەکان. بەم جۆرە، کاتێ کە بورتۆن لە کتێبی "حەج" پێمان دەڵێ: "میسر گەنجینەیەکە بۆ بردنەوە"، یان کە دەڵێ: "سەرنجراکێشترین خەلاتێکە کە خۆرهەلات بیداتە خواست و داواکارییەکانی ئۆروپا، بێ لەبەرچاوگرتنی "کەنداوی کۆرن دۆر"،(123) پێویستمان بەوەیە بە جوانی بزانین چۆن دەنگی ئەم شارەزا گەلێک زۆر تایبەتە بۆ زانستی رۆژهەلاتی فۆرم و هێز و چالاکی داوەتە دەنگی ئۆروپا کە مەیل و ئاواتی ئەوەی هەیە فرمانرەوایی لەسەر رۆژهەلات بکا.

هەر دوو دەنگەکەی بورتۆن کە تێکەڵی یەکتر دەبن و دەبنە یەک، لە یەک کاتدا پێشبینین بۆ کاری رۆژهەلاتناسەکان و ئاژانەکانی ئیمپراتۆر وەک "ت. ئی. لۆرەنس"، ئێدوار هێنری پالمێر، "د. گ. هۆگارت" گێرترود بێل، رۆنالد ستۆر، سان جۆن فیلیپی و ویلیەم گیفۆر پالگراف، وەک نموونەیەک بۆ هەندێ نووسەری ئینگلیزی. بورتۆن لەسەر مەبەستێکی دوو لایەنە کار دەکا نیشتەجێبوونی خۆی بەکاربهێنێ بۆ تێبینی و چاودێری زانستی و، هەڵبەت بێ ئازاریش نیە، فەردیەتی خۆی لە پێناوی ئەمەدا بکاتە قوربانی. لایەنی دووەمی مەبەستەکەی بە ناچاری دەیباتەوە سەر خۆدانە دەست هی یەکەم، چونکە، هەروەکو چۆن ئەمە زیاتر و زیاتر روون دەبێتەوە، ئەو کەسێکی ئۆروپییە و ئەوە دێنێتە بەرچاوی خۆی کە ئەو تایبە زانین و ناسینەی لەسەر کۆمەڵی رۆژهەلاتی ئەو هەیەتی شیاو نیە تەنیا بۆ ئۆروپییەک کە کۆمەڵ وادێتە بەرچاوی گوڵبژێرێک بێ لە رێسا و کردەکان. بە چەشنێکی دیکە، بۆ ئەوەی ببێتە ئۆروپییەک لە رۆژهەلات و، بۆ ئەوەی بە زیرەکانەش ببێتە ئەو ئۆروپییە لە رۆژهەلات، دەبێ رۆژهەلات بەو شێوەیە ببینێ و بناسێ وەک بوارێکی دەستەلاتداری ئۆروپا بێ نەک بە پێچەوانەوە. رۆژهەلاتناسی کە سیستەمی زانستی ئۆروپیانە یان رۆژئاواییانەیە لەسەر

رۆژهەڵات، ئەویش دەبێتە هاوواتای دەستەڵاتداری ئۆرووپی لەسەر رۆژهەڵات و، بێگومان ئەمەش گەلێ بەهێزترە لە رەسەنایەتی شێوازی بورتۆن-یش.

بورتۆن هەوڵیدا زانین و ناسینی کەسیی، رەسەن و دڵگیر و مرۆپەروەر بۆ رۆژهەڵات بە گوێرەی توانای خۆی تا دوورترین شوێن ببا لە خەباتی خۆی دژی ئەرشیڤی زانین و ناسینی ئۆروپیانەی فەرمی لەسەر رۆژهەڵات. لە مێژووی هەوڵەکانی سەدەی نۆزدەم بۆ گەڕاندنەوە و بنیاتنانەوە و رزگارکردنی هەرێمە جیاجیاکانی زانین و ناسین و ژیان، رۆژهەڵاتناسی وەک هەموو بوارەکانی دیکەی زانستی و ئیلهامی رۆمانتیکی بەشێکی گەورەی بەرکەوت. چونکە، نەک هەر تەنیا ئەم بوارە، کە بریتی بوو لە سیستەمێکی چاودێریکردنی ئیلهامدار، بەو چەشنە گۆڕاوە و گەشەی کردووە بۆ ئەوەی "ببێتە کۆلیژێک"، بە پێی روانینی فلۆبێر، بەڵام هێشتا، کەسایەتی رۆژهەڵاتناس، هەتا ئەوانەش کە لە هەموویان زیاتر سەر بە فەردییەتێکی ترسناکن وەک بورتۆن، لەوەدا کورتکراونەتەوە و بچووککراونەتەوە رۆڵی کۆپیستێکی ئیمپراتۆری ببینن. رۆژهەڵات شوێنێکە، بووەتە بوارێکی رێسای پسپۆڕی باڵای هەقیقی و شوێنی یان بواری باڵادەستی ئیمپریالی شاراوە و بەهێز. رۆڵی رۆژهەڵاتناسە بەراییەکانی وەک رێنان و سیلڤێستر دو ساسی و ئێدوارد لان، بریتی بوو لە پێشکەشکردنی نمایشێکی شانۆیی بە کارەکانیان و بە هەموو رۆژهەڵات، رۆژهەڵاتناسانی دوای ئەوان، بە هۆی لێکۆڵینەوەی زانستی بێ یان بە هۆی ئەندێشە، بە هێزەوە دەستیان بەسەر ئەم نمایشەدا گرت. پاشان درەنگتر، کە ئەم نمایشە پێویستی بە ئاراستە و رێڕەو بوو، روونبووەوە کە دامەزراوەکان و حکومەتەکان لەم یاریەدا باشترینن لەچاو کەسەکان. ئەمەیە پاشماوەی رۆژهەڵاتناسی لە سەدەی نۆزدەم کە سەدەی بیستەم دەبێتە میراتگری. ئێستەش

پێویستە وێڕای ئەوپەڕی وردبوونەوەی شیاو پشکنین بۆ ئەو شێوازە بکەین چۆن ڕۆژهەڵاتناسی سەدەی بیستەم دەرگای ئەو پرۆسێسە درێژەی کردەوە کە بە داگیرکردنی ڕۆژهەڵات لەلایەن ڕۆژئاواوە دەبێتەوە کە هەر لە ساڵی 1880 وە بگرە توانیوویەتی سەرکەوێ و خۆی بکاتە سەرداری ئازادی و زانین، بە کورتی، ئەو شێوازەی کە ڕۆژهەڵاتناسی بە شێوەیەکی سەرتاپاگیری لە شێوەی کۆپییەک لە خۆی داڕێژراوە و بەرهەمی شێوازی دووبارەبووەوەیە.

فەسڵی سێیەم

ڕۆژهەڵاتناسی ئەمڕۆ

وەک منداڵانی گەورەی ئیفلیج دەمانبینین بتەکانیان

لە باوەشی خۆیان دەنا

فلۆبێر

"هەڵخەڵەتاندنەکانی سان ئەنتوان"

داگیرکردنی خاک کە بە شێوەیەکی سەرەکی لەسەر ئەوە دەوەستێ لەبەردەستی ئەوانەی دەربێنی کە ڕوخساریان لە هی ئێمە جیاوازە، یان لووتیان کەمێک ڕاستترە، کاتێ کە قووڵ بیری لێ دەکەینەوە دەبینین شتێکی زۆر جوان نیە. ئەوەی نرخێک دەداتە ئەمە تەنیا ئایدیایە. ئایدیایەک لە پشت ئەمە هەیە، نەک بەهانەیەکی هەست و سۆز، بەڵکو ئایدیایەک و باوەڕێکی پشتگوێخراو لە خۆیدا، شتێک، بە وشەیەک، شتێکی خەیاڵفرێن بێ، شتێک مایەی پەرستن، شتێک بتوانین قوربانی پێشکەش بکەین...

جۆزێف کۆنراد،
"دڵی تاریکی"

1

ڕۆژهەڵاتناسی شاراوە و ڕۆژهەڵاتناسی دیار

لە بەشی یەکەمی ئەم کتێبەدا، هەوڵمدا بوو بواری فیکری و کردەکی دەستەواژەی ڕۆژهەڵاتناسی پیشان بدەم، وەک تایپێکی تایبەتی ئەزموونەکانی بەریتانی و فرانساییم بە نموونە وەرگرتبوو لەبارەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئیسلام و عەرەبەکان. لەناو ئەمەش جیاوازیم لە نێوان پەیوەندییە دەوڵەمەند و کەسییەکان، لەوانەشە زۆر کەسیی بووبێ، کردبوو، لە نێوان ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات، ئەمانەش تەنیا بەشێک لە پەیوەندییەکی گەلێ زۆر فراوانتر پێکدەهێنن لە نێوان ئۆروپا یان لە نێوان ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات، بەڵام ئەوەی پێدەچێ زۆرترین کاریگەری لەسەر ڕۆژهەڵاتناسی هەبووبێ، هەستی ڕووبەڕووبوونەوەیە کە تا ڕادەیەک بە بەردەوامی ڕۆژئاواییەکان لە پەیوەندییان لەگەڵ ڕۆژهەڵات ئەزموونیان کردووە. چەمکی سنوور لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا، هەستی خۆبەکەمزانین و خۆ بە بەهێز زانین بە پلەی جیاواز، ئاستی ئەو کارەی تەواو کراوە، تایپی ئەو خەسڵەتە تایبەتییەی بە ڕۆژهەڵات دراوە، هەموو ئەمانە شایەتمانین بۆ دابەشبوونێکی خۆبەخشانە و ئەندێشەیی و جیۆگرافیانە لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا کە بە درێژایی سەدە ژیاوە.

لەبەشی دووەم ئامانجی خۆم زۆر خەست کردەوە. زیاتر روانینم بەلای ئەوەدا چوو بوو بایەخ بە هەنگاوە بەراییەکانی ئەوەی ناوی لێ دەنێم رۆژهەلاتناسی مۆدێرن بدەم، کە لە کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم دەست پێدەکات. هەروەکو چۆن نەمدەویست تۆژینەوەکەم ببێتە کرۆنیک و تۆماری لێکۆڵینەوە رۆژهەلاتیەکان لە رۆژئاوای مۆدێرن، زیاتر ئەوەم بۆ خۆم پێشنیار کرد بیر لە سەرهەڵدان و گەشەسەندنی رۆژهەلاتناسی و دامەزراوەکانی بکەمەوە، بەو شێوەیەی خۆیان دروست بوونە و لەسەر بنچینە و باکراوەندێکی رۆشنگەری و کولتووری و سیاسی دەرکەوتوونە، تا دەگاتە سالانی 1870 یان 1880. ئەگەرچی خۆم بە ژمارەیەکی زۆری زانایان خەریک کرد هی دیکەش کە زۆر جیاواز بوون، بە هیچ شێوەیەک ناتوانم لافی ئەوە لێ بدەم ئەگەر لە وێنەیەک زیاترم لە بارەی ستروکتورە تایبەتییەکانی رۆژهەلاتناسی پێشکەش کردبێ (بە بزووتنەوە ئیدیۆلۆژییەکانیشیانەوە)، لە پەیوەندییان لەگەڵ بواری دی و کاری دیکەی هەندێ توێژەری پسپۆڕ کە زۆرترین درەوشانەوەیان هەبووە.

گریمانە سەرەکییەکانی کاری من هەمیشە هەر ئەمانەن: بوارەکانی زانستی، بە هەمان ئاستیش کاری هونەرمەند، هەرە رەسەنترینیان، دەکەونە بن فشار و ئیجبارییەکانی کۆمەڵ، نەریت، کولتوورەکان، بارودۆخی دەرەوە و کاریگەری ناوەندە جێگیرەکان وەک: خوێندنگەکان، کتێبخانەکان، حکومەتەکان، بە چەشنێکی دی، نووسراوەکان، ئیتر ئەو نووسراوانە چ توێژینەوەی پسپۆڕی باڵا بووبن یان نووسراوی خەیاڵی، هەرگیز ئازاد نین، بەلام لەناو یاری وێناکانیان، گریمانەکانیان، مەبەستەکانیان سنووردارن و، دواجاریش، ئەو پێشکەوتنەی بە هۆی "زانستی"ی وەک رۆژهەلاتناسی بە دەستهێنراوە لە شێوەی فۆرمە ئەکادیمییەکەی (زانینگەیی) کەمتر

مەوزوعیانە راستن کە زۆرجار ئێمە نامانەوێ باوەڕبکەین. بەکورتی، تا ئێرە لەم کارەی خۆم هەوڵمداوە، وەسفی ئەو "ئابووری"یە بکەم کە وادەکا رۆژهەڵاتناسی بوارێکی زانستی یەکانگیر بێ، ئەگەر وەک گریمانێکیش بۆی بڕوانین، وەک ئایدیایەک، وەک کۆنسێپت یان وێنایەک، وشەی "رۆژهەڵات" سەدا و زایەڵەیەکی گەورەی کولتووری لە رۆژئاوادا هەیە.

باش دەزانم ئەم گریمانانە لە هەندێ رووەوە گفتوگۆ هەڵدەگرن. بەڵام ئێمە بە شێوەیەکی گشتی وایدادەنێین کە زانست و تۆژینەوەی باڵا پێشدەکەون و، لەگەڵ تێپەڕینی وەخت و زانیاری کەڵەکەبوو، میتۆدی دیکە کە زیاتر وردتر و بەکارترە، لەگەڵ نەوەی نوێی توێژەرانی زانستی کە یەک لە دوای یەکتر خۆیان باشتر دەکەن، پوختەتر دەبێ. بە چەشنێکی دیکە، ئێمە میتۆلۆژییەکی داهێنان پەروەردە دەکەین: لەو بڕوایەداین کە بلیمەتێکی هونەری، بەهرەیەکی رەسەن یان رۆشنگەرێکی بەهێز دەتوانێ بە یەک هەڵبەزینەوە سنوورەکانی سەردەمەکەی خۆی ببڕێ بۆ ئەوەی کارێکی نوێ پێشکەش بە جیهان بکا. بەشێک لە راستی لەم بۆچوونانەشدا هەیە، ناتوانین رەتی بکەینەوە. ئەمەش لەبەرئەوەی بەلای کەمی شیمانەکانی کار کە خۆی لەناو کولتوور پێشکەش بە ئەقڵێکی رەسەن دەکەن هەرگیز بێ پایان نین، ئەوەش راستە کە بەهرەیەکی گەورە رێزی پڕ لە پەسنی بۆ ئەو کارانە هەیە کە ئەوانی دی پێش ئەو کردوویانە، ئەو بوارەی خۆیشی کە پێشتر ئەو لایەنانەی کە بە خۆیەوە گرتووە. کاری ئەوانەی پێش ئەو کراون، ژیانی دامەزراوەیی بوارێکی زانستی، سروشتی بە کۆمەڵی هەموو پرۆژەیەک لەمەر تۆژینەوەی زانستی: هەموو ئەمانە، بێجگە لە هەڵکەوتی ئابووری و کۆمەڵایەتی، کە مەیلیان بەلای ئەوەدایە سنوورێک بۆ کاریگەری بەرهەمی کەسیی توێژەری زانستی دابنێن. بوارێکی وەک رۆژهەڵاتناسی شوناسێکی

کەڵەکبوو و بە کۆمەڵی هەیە، شوناسێک بە تایبەتی بەهێز. بەو مانایەی تێکەڵ بە زانستە نەریتییەکان دەبێ (وەک کلاسیکەکان، کتێبی پیرۆز، فیلۆلۆژی)، دامەزراوە گشتییەکان (وەک حکومەت، کۆمپانیا بازرگانییەکان، کۆمەڵەی جیۆگرافییەکان، زانینگەکان) و نووسراوە دەستنیشانکراوەکان بە پێی جۆریان (وەک سەفەرنامە، تێکستی دۆزینەوە و پشکنینەکان، تێکستە خەیاڵییەکان، وەسفە ئێگزۆتیکییەکان). ئەمەش جۆرێک لە سازانی خستۆتەڕوو: کە هەندێ شت، هەندێ جۆر لە زانیارییەکان، هەندێ جۆرە کاری دی کە بەلای ڕۆژهەڵاتناسەوە دروستن. کە ڕۆژهەڵاتناسی کاری خۆی لەسەریان بنیاتناون و، ئەوانیش لەلای خۆیانەوە، فشاری زۆریان لەسەر نووسەرە نوێیەکان و توێژەرە زانستییە نوێیەکان داناوە. بەم جۆرە دەتوانین ڕۆژهەڵاتناسی وەک جۆرێک لە نووسین، ڕوانین و توێژینەوەی ڕێکخراو (یان بە ڕۆژهەڵاتیکراو) دابنێین، کە کەوتوونەتە بن دەستەڵاتی کۆمەڵێک فرمان، ڕوانگە و لایەنگیری ئیدیۆلۆژی کە بە شێوەیەکی ئاشکرا بەسەر ڕۆژهەڵاتدا گونجێنراون. ڕۆژهەڵات دەخوێندرێ، لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێ، ئیدارە دەکرێ و بە هەندێ شێوازی باش دیاریکراو حوکمی لەبارەوە دەدرێ.

ڕۆژهەڵات بەو شێوەی لەناو ڕۆژهەڵاتناسی دەردەکەوێ سیستەمێکی نوێنەرایەتیکردنی لە چوارچێوەنراوە بە هۆی زنجیرەیەکی تەواو لە هێز، کە بۆ ناو زانستی ڕۆژئاوا و بۆ ناو هوشیاری ڕۆژئاوا هێنراوە و، دواتر، هێنراوەتە ناو ئیمپراتۆری ڕۆژئاوایی. ئەگەر ئەم پێناسەیە پێدەچێ زیاتر سیاسی بێ، بە سادەیی لەبەرئەوەیە، بە پێی ڕوانینی من، ڕۆژهەڵاتناسی خۆیشی بەرهەمی هەندێ هێز و هەندێ چالاکی سیاسی بووە. ڕۆژهەڵاتناسی قوتابخانەیەکی لێکدانەوەیە کە ماتریالەکانی وا ڕێدەکەوێ ڕۆژهەڵات بێ، شارستانی ڕۆژهەڵات، میللەتانی ڕۆژهەڵات و شوێنەکانی

ڕۆژهەڵات بێ. دۆزینەوە مەوزوعییەکانی ڕۆژهەڵاتناسی، کە کاری زۆری توێژەرە زانستییە لە خۆبووردووەکانە، کە تێکستێکی زۆریان داڕشتووە و وەریانگێڕاوە و، کۆدیان بۆ ڕێزمانەکان داناوە، فەرهەنگیان نووسیووە، سەردەمە مردووەکانیان بنیاتناوەتەوە، زانینێکیان بەرهەم هێناوە دەشێ بە شێوەیەکی پۆزەتیڤیستیانە هێشتا دروستییەکەی یەکلابکرێتەوە، ئەمانەش هەردەم بەو هەقیقەتانە مەرجدارکراون کە سەرچاوەکانیان زمانە یان هەقیقەتەکان لەلایەن زمانەوە پێیاندراوە، ئەم هەقیقەتانەش لەناو زمان بەرجەستەن و، هەروەکو "نیچ" دەڵێ هەقیقەتی زمان چیە ئەگەر (کۆمەڵێک مێتافۆر (مەجاز) و مێتۆنیمی (کنایە) و ئەنتروپۆمۆرفیزم (پێکچوون و پێچواندن)ی بزۆک نەبن، بە کورتی کۆمەڵێک پەیوەندی مرۆیی، کە بەرزکراونەتەوە گواستراونەتەوە و جێگۆرکێیان پێکراوە و رازێندراونەتەوە بە هۆی شیعر و ڕەوانبێژی و، پاشان، دوای بەکارهێنانێکی زۆر، توند جێگیر دەبن، بە ڕێسا دەکرێن و بەسەر گەلێکدا فەرز دەبن: هەقیقەتەکان وەهمن ئێمە لەیادمان کردوون کە وان.)(1)

لەوانەیە سەرسام بین بەو نیهیلیزمەی لە ڕوانینی نیچ دا هەیە، بەڵام بە لای کەمی سەرنجمان بۆ ئەوە رادەکێشێ کە ڕۆژهەڵات، بەو پێیەی لەناو هوشیاری ڕۆژئاوا هەبووە، بە چینی یەک لە دوای یەک داپۆشرابێ: تەواوی بوارێکی مانابەخش، پەیوەندی ئایدیاکان بەیەکەوە و مانای دووەم یان دەلالەتی ئیزافی کە بە شێوەیەکی پێویست وەک سەرچاوە ناگەڕێنەوە بۆ "ڕۆژهەڵات" وەک خۆی بە تەنیا، بەڵکو دەگەڕێنەوە بۆ ئەو زۆنەی لە چواردەورەی ئەم وشەیەن.

ڕۆژهەڵاتناسی هەر تەنیا ڕێبازێکی پۆزەتیڤ نیە لەسەر ڕۆژهەڵات، لە هەموو سەردەمێک لە ڕۆژئاوادا هەبووبێ، بەڵکو نەریتێکی بەهێزی زانستگەییە (کاتێ کە دەگەڕێینەوە بۆ پسپۆڕێکی زانستگەیی کە بە

ڕۆژهەڵاتناس بانگی دەکەن) لە هەمان کات ڕووبەرێکە لە کۆمەڵێک بەرژەوەندی کە لەلایەن گەڕیدەکان، کۆمپانیا بازرگانییەکان، حکومەتەکان، داگیرکردن و دەستتێوەردانە سوپاییەکان، خوێنەرانی ڕۆمان و چیرۆکی ئەڤانتور و چیرۆکە ئێگزۆتیکەکان، پسپۆڕانی مێژووی سروشتی و حاجیان ناسێنراوە کە بۆ ئەوان ڕۆژهەڵات جۆرێکی تایبەتییە لە زانین لەبارەی شوێنەکان، خەڵکان و شارستانیە تایبەتییەکان. بە هەمان شێوە زاراوە و دەستەواژە ڕۆژهەڵاتییەکان زۆر دەبن و شوێنی خۆیان لەناو گوتاری ئۆروپی دەگرن. لە بن ئەم زاراوە و دەستەواژانە چینێک لە ڕێباز یان بزووتنەوە لەبارەی ڕۆژهەڵات هەبوو، بزووتنەوە و ڕێبازێک کە بە هۆی چەندین ئەزموونی ژمارەیەکی زۆر لە ئۆروپییەکان دروستکرابوو، کە هەموویان لەسەر رووە جەوهەرییەکانی ڕۆژهەڵات یەکیان دەگرتەوە وەک خەسڵەتی ڕۆژهەڵاتی، دیسپۆتیزمی ڕۆژهەڵاتی، ئاڵووش و شەهوانیەتی ڕۆژهەڵاتی و شتی دیکەی لەم جۆرە. بۆ هەموو ئۆروپییەکی سەدەی نۆزدەم، لەو باوەڕەدام دەتوانین بێ هیچ قەید و بەربەستێک بڵێین، ڕۆژهەڵاتناسی سیستەمێکی هەقیقەتی لەم جۆرە بوو، ئەو هەقیقەتانەی بەو مانایەی "نیچ" پێناسەی بۆ ئەم وشەیە کردووە. کەواتە ڕاستە کە هەموو ئۆروپییەک، لەوەی لەبارەی ڕۆژهەڵات دەیتوانی بیڵێ، لەبەر ئەم مەبەستە نەژادپەرست بووە، ئیمپریالیست و تا ڕادەیەکیش بە شێوەیەکی سەرتاپاگیریانە ئیتنۆسەنتریست بووە. بۆ ئەوەی لە تینی بریندارکاری ئەم زاراوانە کەم بکەینەوە، بە بیرخۆمان دەهێنینەوە، کە هێشتا، کۆمەڵانی مرۆیی، بەلای کەمی لەناو ئەو کولتوورانەی لە هەمووان زیاتر پێشکەوتوو بوونە، بە دەگمەن پێشنیارێکیان بۆ تاکەکەسەکان هەبووە ئیمپریالیزم و ڕەگەزپەست و ئیتنۆسەنتریست نەبووبن لە پەیوەندییان لەگەڵ کولتووری "ئەوانیتر". بەم جۆرە، ڕۆژهەڵاتناسی بە چەندین فشاری کولتووری کە ئەو مەیلەیان هەبووە هەستی جیاوازی زیاتر توند و

سەختتر بکەن لە نێوان بەشەکانی جیهان کە ئۆروپا و ئاسیایە پشتگیری کردووە و پشتگیریشی لێ کراوە. ئەوەی من دەیەخەمەڕوو، ئەوەیە ڕۆژهەڵاتناسی بە شێوەیەکی بنچینەیی و بنەوانگرانە مەزهەبێکی سیاسی سەپێنراوە بەسەر ڕۆژهەڵات، چونکە ڕۆژهەڵات بێهێزتر بووە لە ڕۆژئاوا، ڕۆژئاوا جیاوازی ڕۆژهەڵاتی وێڕای تواندنەوەی لەناو لاوازی خۆی سڕیوەتەوە.

پێشتر باسی ئەم پێشنیارەم کردووە لە سەرەتای بەشی یەکەمی ئەم کتێبە، تا رادەیەک هەموو ئەوانەی نووسیوومە لە پەڕەکانی دوایی، بۆ پشتگیری ئەمە بووە. تاقە ئامادەگی "بوارێک"ی وەک ڕۆژهەڵاتناسی، بێهاوتا لە ڕۆژهەڵات، بەڵگەیە بۆ هێزی ڕێژەیی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا. ژمارەیەکی زۆر لە پەڕەی نووسراو لەسەر ڕۆژهەڵات هەیە، ئەم پەڕانە بێگومان مانای ئاستێک و ژمارەیەک لە کارلێک لەگەڵ ڕۆژهەڵات دەگەیەنن کە تەواو سەرنجڕاکێشن. بەڵام نیشانەی سەرەکی بۆ هێزی ڕۆژئاوا ئەوەیە، هیچ شیمانەیەک نیە بەراوردی جوولەی ڕۆژئاواییەکان بەرەو خۆرهەڵات بکا (هەر لە کۆتایی سەدەی هەژدەمەوە) بە جوولەی ڕۆژهەڵاتییەکان بەرەو خۆرئاوا. بێجگە لەوەی سوپاکان، دەستەی کۆنسولگەرییەکان، بازرگانەکان، میسیۆنە زانستییەکان و شوێنەوارناسە ڕۆژئاواییەکان هەمیشە چوونەتە خۆرهەڵات، ژمارەی ئەو گەڕیدانەی ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی کە لە نێوان 1800 بۆ 1900 روویان لە ئۆروپا کردووە هەر باس ناکرێ بە بەراورد بە ژمارەی ئەو گەڕیدانەی لە خۆرئاواوە چوونەتە خۆرهەڵات.(2) بێجگە لەمە، بە چەشنێکی دی، گەڕیدە ڕۆژهەڵاتییەکان دەچوونە ڕۆژئاوا بۆ خوێندن و فێربوون لەناو کولتوورێکی دیکەی پێشکەوتووتر کە تێیدا دووچاری سەرسامی دەبوون، بەڵام بۆ ڕۆژئاواییەکان، سەفەرکردن بۆ ڕۆژهەڵات، ئامانج لێی شتێکی دی تەواو جیاواز بوو، وەک چۆن بینیمان. بێجگە لەمەش،

بە پێی تەخمین و مەزندە لە نێوان 1800 بۆ 1950 نزیکەی شەش سەد هەزار کتێب لەسەر رۆژهەڵاتی ناوەڕاست نووسراوە، بێگومان ژمارەی ئەو کتێبانەی لە رۆژهەڵات لەسەر رۆژئاوا نووسراون نەک هەر لەم ژمارەیە نزیک نیە بەڵکو زۆریش لێی دوورە.

رۆژهەڵاتناسی وەک دامەزراوەیەکی کولتووری بریتییە لە بریندارکردنی تەواو، چالاکی، حوکم لەسەردان، ویستی زانین و ناسین. رۆژهەڵات بۆ رۆژئاوا هەبووە، یان، ئەمە باوەڕی ژمارەیەکی زۆر لە رۆژهەڵاتناسان بووە، هەڵوێستیان بەرانبەر بە بابەتی کارەکانیان یان ئەوەتە باوکانە بووە، یان بە شێوەیەکی ساویلکانە لووتبەرزییەکی تێدابووە، ئەمە ئەگەر لە حاڵەتێکدا بێگومان پسپۆڕ نەبوونایە لە پێش مێژوو و کەونارا: لەم حاڵەتەدا، دەبوایە سیفەتی "رۆژهەڵاتی کلاسیک" بخرێتە سەر کارنامەیان نەک بۆ سەر رۆژهەڵاتی بەدبەختی نوێ، پاشان، بۆ بارببووکردن و دەوڵەمەندکردنی کاری توێژەرە زانستییەکانی رۆژئاوا، کۆمەڵێک ئۆرگانیزم و دامەزراوە هەبوون، ئەمانە وێنەیان لە رۆژهەڵات نەبووە.

ئەم ناهاوسەنگییەی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا، بێگومان پەیوەندی بە وەزیفەی یان کاری نەخشەی مێژووییەوە هەیە کە خۆی دەگۆڕێ. لەسەردەمی لووتکەی باڵادەستی سیاسی و سوپایی، کە لە سەدەی هەشتەمەوە دەست پێدەکات تا دەگاتە سەدەی شانزەم، ئیسلام بەسەر خۆرهەڵات و خۆرئاوا رادەگەیشت. پاشان سەنتەری هێز گوازرایەوە خۆرئاوا، ئێستەش، لە کۆتایی سەدەی بیستەم (وەختی نووسینی ئەم کتێبە/و) پێدەچێ سەرلەنوێ جێی بگۆڕێ بەرەو خۆرهەڵات. وێڕای لێکۆڵینەوە لە رۆژهەڵاتناسی سەدەی نۆزدەم، لە بەشی دووەمی ئەم کتێبە وەستام، بە تایبەتی لەو ماوەیەی زۆر خەست و ئاڵۆزە، واتە لە کۆتایی سەدە، کە رووەکانی درێژکردنەوە و تەجرید و پرۆژە خەیاڵییەکان رۆژهەڵاتناسی بەرەو

ئەوە دەچوون مانای نوێی میسیۆنێکی جیهانی وەرگرن لە خزمەتی کۆلۆنیالیزمی رەسمی. ئێستەش دەمەوێ وەسفی ئەم ساتە و ئەم پرۆژانە بکەم، بە تایبەتیش ئەمانە، چونکە شوێنێکی گەورە دەگرن لەناو پاشخانی قەیرانی رۆژهەلاتناسی سەدەی بیستەم و سەرهەڵدانی هێزی سیاسی و کولتووری لە رۆژهەلات.

پێشتر چەند جارێک ئاماژەم بە پەیوەندییەکانی نێوان رۆژهەلاتناسی و کۆمەڵەی ئایدیاکان، ئایینزاکان، کلێشەکان و زانینەکان لەبارەی خۆرهەلات داوە، هەروا لەگەڵ قوتابخانە فیکرییە گشتییەکان لەناو کولتوور. سەرەنجام، یەکێ لە خەسڵەتە گرینگەکانی گەشەسەندنی رۆژهەلاتناسی لە سەدەی نۆزدەم ئەوەیە کە رۆژهەلاتناسی ئایدیا سەرەکییەکانی لەبارەی رۆژهەلات دڵۆپاندووە، یان لە رێگەی دڵۆپاندن ئایدیا سەرەکییەکانی بەدەستهێناوە وەک: ئاڵووش و شەهوانییەتیەکەی، مەیلی دیسپۆتیزم، ئەقڵییەتە بەدکارەکەی، راهاتن لەگەڵ بیرنەکردنەوەی ورد، دواکەوتوویی، رۆژهەلاتناسی لە رێگەی ئەم میتۆدە، توندوتۆڵی و یەکانگیرییەکی جیا و سەربەخۆی بێ ئەملاو ئەولای داوەتە ئایدیاکانی، بەم جۆرە، کاتێ کە نووسەرێک وشەی "رۆژهەلاتی" بەکاردەهێنا، ئەو سەرچاوەیەی دەدایە خوێنەر کۆمەڵەیەکی تایبەتی لە زانیاری لەبارەی رۆژهەلات پێ بناسێتەوە. ئەم زانیاریانەش وادەهاتنە بەرچاو لە رووی مۆرالییەوە بێلایەن بن و لە رووی مەوزوعییەتەوە دروستبن، پێدەچوو ستاتوێکی ئێپیستیمۆلۆژی یەکسانیان بە کرۆنۆلۆژی مێژوویی یان بە دیاریکردنی شوێنی جیۆگرافی هەبێ. بە فۆرمی هەرە سەرەکی خۆی، ماتریالی رۆژهەلاتی بە راستی نەدەتوانرا بە هەر دۆزینەوەیەک بێ، هی هەر کەسێک بووایە رەت بکرێتەوە، هەرگیز ئەو ماتریالە ئاواش نەدەهاتە بەرچاو جارێکی دی سەرتاپاگیرانە هەڵبسەنگێندرێتەوە. بە پێچەوانەوە، کاری توێژەرە باڵاکان و نووسەرانی سەدەی نۆزدەم

زیاتر روونی و وردەکاری زۆر و ماهییەتی زۆر و جیاوازی زۆریان لەگەڵ "رۆژئاواناسی" دەبەخشییە ئەم کۆمەڵە زانین و نووسینە سەرەکییە. لەگەڵ ئەمەش، ئایدیا رۆژهەڵاتناسییەکان دەیانتوانی ببنە هاوپەیمانی تیۆرە گشتییەکانی فەلسەفە (وەک ئەوانەی لەبارەی مێژووی مرۆپەروەری و شارستانیەکانن) و هەندێ کۆنسێپتی بە باق و بریق لەبارەی جیهان، هەروەک چۆن فەیلەسوفان وای پێدەڵێن و، هەروەها بە زۆر شێوە، ئەوانەی بە کارەکانیان بەشداریان لە زانینی رۆژهەڵاتی دەکرد ئارەزووی ئەوەیان دەکرد زانیاریەکانیان، ئایدیاکانیان، کاری زانستییان، تێبینی و بیرکردنەوەکانیان لە بارەی جیهانی ئەمڕۆ بە زمانێک و زاراوەناسییەک دابڕێژن کە دروستیی کولتوورییەکەی لە زانستی دی و لە سیستەمی فیکری دیکەوە دەهات.

ئەو جیاوازییەی دەمەوێ پیشانی بدەم بە راستی جێگەی خۆی لە نێوان ئەرێنییەکی تا رادەیەک نائاگاییانە (کە بە دڵنیاییەوە دەستلێدانی بۆ نیە) کە من ناوی لێ دەنێم رۆژهەڵاتناسی "شاراوە"و، لەگەڵ چەندین زانیاری لەبارەی کۆمەڵەکان، زمانەکان، ئەدەبەکان، مێژووەکان، سۆسیۆلۆژیەکانی ...هتد رۆژهەڵات، کە ناوی لێ دەنێم رۆژهەڵاتناسی دیار. ئەو گۆڕانە هەر چیەک بێ کە لەناو زانین و ناسینی رۆژهەڵات بەرهەم دێ، تا رادەیەک بە تەواوی لەناو رۆژهەڵاتناسی دیار دەیدۆزینەوە، کۆدەنگی، جێگیری، بەردەوامی رۆژهەڵاتناسی شاراوە کەم و زۆر جێگیرن. لە کن نووسەرانی سەدەی نۆزدەم کە من شیکاریم بۆ کردوون، جیاوازییەکان لە ئایدیاکانیان لەبارەی رۆژهەڵات خۆیان وادەنواند وەک ئەو جیاوازیانە بن کە تەواو دیارن، ئەو جیاوازییانەی سەروکاریان لەگەڵ فۆرم و شێوازی کەسیی هەیە و بە دەگمەن لەگەڵ ناوەڕۆکی بنچینەیی. هەر یەکێک لەمانە خەسڵەتی جیاوازی رۆژهەڵاتیان وەک رەسەنایەتییەکەی، دواکەوتووییەکەی، جیاوازییە لاڵەکەی، توانای

چوونەناوەکی مێیینانەی، نەرمییە کەودەنییەکەی بە بێگەردی پاراستبوو، لەبەرئەوە، هەموو ئەوانەی لەبارەی رۆژهەڵاتیان نووسیووە، لە رێنانەوە بۆ مارکس (بۆ قسەکردن لە روانگەی ئیدیۆلۆژی)، یان ئەو زانایانەی بە توندوتۆڵی ناسراون (وەک ئێدوارد لان و سیلڤێستر دو ساسی) یان ئەوانەی بە ئەندێشەی بەهێز و خەست ناسراون (وەک فلۆبێر و نێرڤال) ئەمانە هەموویان لە رۆژهەڵات دیمەنێکیان بینیووە کە پێویستی بە وشیاری بووە، پێویستی بە بنیاتنانەوە و هەتا بە رزگاربوون "خلاص"یش هەبووە لەلایەن رۆژئاواوە. رۆژهەڵات وەک شوێنێکی دوورەپەرێز و دوور لە بزووتنەوەکانی پێشکەوتنی ئۆروپی لەناو زانست، لەناو هونەرەکان و لەناو پیشەسازی هەبووە. بەم جۆرە، بۆیە هەرچییەک بێ ئەو نرخ و بەهایەی دەدرێتە پاڵ رۆژهەڵات، باش یان خراپ، وەک وەزیفەی بەرژەوەندییەکی رۆژئاوایی زۆر تایبەت لە رۆژهەڵات دێتەبەرچاو. ئەمە بوو هەڵکەوتەکە هەر لە ساڵی 1870وە، لە ماوەی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمیش. بەڵام لێرەوە هەندێ نموونە دەهێنمەوە بۆ روونکردنەوەی ئەوەی دەمەوێ بیڵێم.

چەندین تێز لەبارەی دواکەوتوویی، رووخان و داتەپینی رۆژهەڵات و نایەکسانییەکەی لەگەڵ رۆژئاوا هەبوو کە زۆر بە ئاسانی لە سەرەتای سەدەی نۆزدەم ناوەرۆکیان دەگەرێندرایەوە بۆ ئەو ئایدیایانەی زەمینەیان لەسەر بنچینەی بیۆلۆژی نایەکسانی نەژادەکان دامەزرابوو. بەم جۆرە بوو کە پۆلینکردنی نەژادەکان لە "مەملەکەتی گیانەوەر"ی "کوڤییێ" دەدۆزینەوە، یان لە کتێبی "وتارێک لەبارەی نایەکسانی نەژادەکانی مرۆیی" ی گۆبینۆ و، "نەژادی رەشی مرۆ"ی "رۆبێرت نۆکس"، هەموو ئەمە وەک ئەوە وایە لەناو رۆژهەڵاتناسی شاراوە هاوکارانێکی ئیرادە باشیان دۆزیبێتەوە. دەبێ وەک پلە دوو داروینیزمیش بخەینە سەر ئەم ئایدیایانە، کە پێدەچوو پێداگیری بکا

لەسەر دروستی "زانستی" دابەشبوونی نەژادەکان بۆ نەژادی پێشکەوتوو و نەژادی دواکەوتوو، یان ئۆروپی ئارییاییەکان و رۆژهەڵاتی و ئەفریقیاییەکان. بەم جۆرە بوو کە هەموو کێشەی ئیمپریالیزم، بەو شێوەی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم، لەلایەن سەر بە ئیمپریالیزمەکان یان سەر بە ئەنتی ئیمپریالیزمەکان گفتوگۆی لەبارەوە کرابوو، دوو تایپۆلۆژی نەژادی رەپێش خستبوو، دوو کولتوور و کۆمەڵی پێشکەوتوو و دواکەوتوو (یان ژێردەستە)ی رەپێش خستبوو. بۆ نموونە لە کتێبی "چەند بەشێک لەبارەی پرەنسیپەکانی قانونی نێودەوڵەتی" (1894) لە نووسینی "جۆن وێستلاک"، کە دڵنیایی لەسەر ئەوە دەکرد هەندێ هەرێم هەن لەسەر گۆی زەوی وەک "ناشارستانی" دیاریکراون (لەولاشەوە ئەم وشەیە بە هەندێ گریمانەی رۆژهەڵاتناسی قورسە بێجگە لە هی دی) دەبێ ئەم هەرێمانە بخرێنە سەر زلهێزە پێشکەوتووەکان یان لەلایەن ئەوانەوە داگیربکرێ. بە هەمان شێوە ئایدیاکانی نووسەرانی وەک "کارل پیتەر" و "لیۆپۆلد دو سۆسور" و "شارل تەمپل" پشتی بە ناکۆکی و دژایەتی دو تایپۆلۆژی پێشکەوتوو/ پاشکەوتوو دەبەست(3).

لە هەمان کات هەندێ لە گەلان بە شێوازی جیاجیا دیاری کرابوون وەک: پاشکەوتوو، رووخاو، ناشارستانی، دواکەوتوو، رۆژهەڵاتییەکان لە چوارچێوەیەکی بنیاتنراو لەسەر حەتمیەتی بیۆلۆژی و تەمبێ کردن و ئاگادارکردنەوەی مۆرالی و سیاسی بینرابوون. بەم جۆرە رۆژهەڵاتی بەسترابووەوە بە پێکهێنەرەکانی (هێمانەکانی) les éléments کۆمەڵی رۆژئاوایی (وەک تاوانباران، شێتەکان، ژنەکان، هەژارەکان) ئەمانەش شوناسێکی هاوبەشیان هەبوو، خەمبارانە دەتوانین بە شتێکی دیکەی دابنێین. رۆژهەڵاتییەکان بە دەگمەن بینراون یان سەیریان کراوە، بەردەوام لێیان کۆڵراوەتەوە، شیکاریان

بۆ كراوە نەک وەک هاووڵاتییان، یان وەک کەسانی ئاسایی، بەڵکو وەک کێشەیەک بۆ چارەسەرکردن، یان بۆ گلدانەوە، یان هێشتا (لە کاتێکدا زلهێزە کۆلۆنیالییەکان بە ئاشکرا چاویان لە خاکیان بڕیبوو) وەک داگیرکراو. مەسەلەکە ئەوە بوو، هەر تەنیا دەستنیشانکردنی شتێک وەک ڕۆژهەڵاتی، مەسەلەکە دەگەڕێندرایەوە بۆ حوکمدان لەسەر نرخ و بەهایەکی پێشوەختە گوتراو، لە حاڵەتی دانیشتوانانی ئیمپراتۆری عوسمانی کە لە رووخاندابوو، پرۆگرامێکی کردەی شاراوە هەبوو. لەبەرئەوەی ڕۆژهەڵاتی ئەندامی نەژادێکی ژێردەستە بوو، دەبوایە زۆر بە سادەیی ژێردەستە بێ. سەرچاوەی کلاسیکی ئەم جۆرە حوکمدان و کردەیە لە کتێبی" قانونە دەروونییەکانی گەشەسەندن" (1894) لە نووسینی "گوستاڤ لۆبۆن" دەدۆزرێتەوە.

بەڵام ڕۆژهەڵاتناسی شاراوە بەکارهێنانی دیکەشی هەبوو. ئەگەر ئەم کۆمەڵە ئایدیایە ڕێگەی خۆشکردبایە بۆ جیاکردنەوەی ڕۆژهەڵاتییەکان لە زلهێزە پێکشەوتوو و شارستانی هێنەرەکان و، ئەگەر ڕۆژهەڵاتی (کلاسیک) لە یەک کاتدا بەهانەیەک بوایە بۆ بەڕاستگەڕاندنی ڕۆژهەڵاتناسی و جیاوازییەکەی بەرانبەر بە ڕۆژهەڵاتییە مۆدێرنەکان، ئەوسا ڕۆژهەڵاتناسی شاراوە برەوی بە کۆنسێپتێک دەدا بۆ جیهان بە شێوەیەکی تایبەتی (بۆ ئەوەی نەڵێین شەرمهێنەرانە) نێرانە بێ. پێشتر لە بارەی ڕێنانەوە باسی ئەمەم کردووە. مرۆی ڕۆژهەڵاتی لەناو ئەو کۆمەڵەی تێیدا دەژیا بە تەنیا یان دوورەپەرێز دادەنرا و، ژمارەیەکی زۆر لە ڕۆژهەڵاتناسەکانیش، لەپاش "ئێدوارد لان" وەک ئەو بە چەشنێک سەیریان کردووە وەک شتێک کە بە نەفرەت یان بە ترس بچێ. ڕۆژهەڵاتناسی خۆیشی بە چەشنێکی دیکە، هەرێمێکی تەواو نێرانە "Masculinisme" بووە، وەک زۆر گرووپی پیشەیی تر، بە چاوێکی سێکسیانە سەیری خۆی کردووە، واتە خۆی، بابەتەکەی. ئەمەش شتێکی بەڵگەنەویستە،

بەتایبەتی لە نووسراوی گەڕیدە و ڕۆماننووسەکان: ژنان هەردەم بە گشتی بوونەوەری فەنتازمی هێزە نێرەکان بوونە، ژنان مایەی ئالۆوش و شەهوانیەتێکی بێ پایان بوونە، کەم و زۆریش بێ ئەقڵن، بە تایبەتیش ڕەتکردنەوە نازانن. "کوچک خانم"ی فلۆبێر نموونەی تایپی ئەم جۆرە کاریکاتورەیە، کە لە ڕۆمانە ئێرۆتیکییەکان زۆر باو بووە. (بۆ نموونە وەک "ئەفرۆدیت"ی پیەر لویس) کە بەرژەوەندییەکی نوێ پێشکەش دەکا چونکە ڕۆژهەڵاتین. بێجگە لەمەش، کۆنسێپتی جیهانی ماسکولینیزم (نێر) بەلای ئەوەدا دەشکێتەوە ستاتیک "جێگیر" و مەنگ و چەسپاو بێ بۆ هەمیشە کە کاریگەری دەبێ لەسەر ڕۆژهەڵاتناس لە پیشەکەی. شیمانەی گەشەسەندن خۆیشی، هی گۆڕانی بزووتنەوە مرۆییەکان "بە مانا هەرە قووڵەکەی"، لە ڕۆژهەڵات و بۆ ڕۆژهەڵاتی ڕەت کراوەتەوە. ئەم زاراوانە، وەک چڵۆنایەتییەکی ناسراو و، دواجار، وەستاو و بێ بەرهەمن، پاشان بە جۆرێک بە نەمری خراپ دەناسرێنەوە، بەتایبەتی کە ڕەزامەندی بەرانبەر بە ڕۆژهەڵات دەنوێنن بە هەندێ دەستەواژەی وەک "حیکمەتی ڕۆژهەڵات".

هەر کە گوازرایەوە لە هەڵسەنگاندنێکی کۆمەڵایەتی شاراوە بۆ هەڵسەنگاندنێکی باڵا و مەزنی کولتووری، ئەم ڕۆژهەڵاتناسییە جێگیر و نێرە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم هەموو جۆرە فۆرمێکی وەرگرت، بەتایبەتی کە کێشەکە پەیوەندی بە ئیسلامەوە هەبوو. مێژوونووسانی کولتووری وەک کەسانی بەرێزی وەک "لیۆپۆلد ڤۆن رانکە" و "ژاکۆب بورکهارت" هێرشیان کردە سەر ئیسلام، وەک ئەوەی ئەوان ئەوەندە زۆر بایەخ بە تەجریدێکی ئەنترۆپۆمۆرفیک نادەن وەک لە کولتوورێکی ئایینی و سیاسی کە بەرانبەر بە بابەتی ئەمانە شیمانەی ئەوە هەبوو، بەڕاست بگەڕێندرێ، بەگشتیکردنی قووڵ بکرێ: لە کتێبەکەی مێژووی جیهان weltgeschichte (1881-1888) ،

لیۆپۆلد ڤۆن رانکه باس له ئیسلامی رووخاو یان شکاو دەکا به دەستی گەلانی رۆمانی و جێرمەنی، له "پارچه مێژووییەکان" (که هەندێ تێبینین بڵاونەکراونەتەوه 1893) بورکهارت وەسفی ئیسلام دەکا دۆڕاو، بەدبەخت و رووت و رەجاڵ (4) بێگومان ئۆپەراسیۆنی رۆشنگەری لەم جۆره به حەماسەتێکی زۆرەوه لەلایەن "ئۆزوالد شپنگلەر" پراتیک کراوه، ئایدیاکانی لەبارەی "کەسایەتییەکی ئەفسوونی" (که موسلمانی رۆژهەڵاتی نموونەی تایپی لەم جۆره بوو) دەگرێتەوه که له کتێبەکەی دەدۆزرێتەوه:"ئاوابوونی رۆژئاوا" Der (Untergang des Abendlandes 1918-1922) ئەو ئەمه وەک "مۆرفۆلۆژی"یەک بۆ کولتوورەکان پێشنیار دەکا.

ئایدیاکانی شپنگلەر لەبارەی رۆژهەڵات توانیان بڵاوببنەوه، ئەمەش به هۆی نادیاری و نائامادەگی تەواوی رۆژهەڵات وەک هێزێکی هەستپێکراو و ژیاو له ناو کولتووری رۆژئاوایی ئەو سەردەمە. لەبەر هەندێ هۆکاری ئاساییش، رۆژهەڵات هەردەم له پەراوێزی یاری یان وازی رۆژئاوا بووه و وەک هاوبەشێکی بێهێز و لاوازی ئەو بووه. ئەگەر توێژەره زانستییەکانی رۆژئاوا دانیشیان به رۆژهەڵاتییەکانی سەردەمی خۆیان نابێ، هەروا دانیشیان به بزووتنەوه فیکری و کولتوورییەکانی رۆژهەڵاتی سەردەمی خۆیان نابێ، ئەوا یان وەک چەند سێبەرێکی لاڵ بوونه که رۆژهەڵاتناس دەبوایه رێکیان بخا و بیانهێنێتەوه ناو واقیع، یان ئەوەته وەک جۆرێک له پرۆلیتاریای کولتووری و رۆشنگەری بەسوود بووه بۆ ئەوەی رۆژهەڵاتناس بتوانێ چالاکی باڵای خۆی له شیکردنەوه و لێکدانەوه بکا، که پێویسته رۆلی مرۆیانه و رۆڵی خۆی وەک ئیرادەیەکی بەهێزی کولتووری بگێرێ. دەمەوێ بڵێم، که گفتوگۆ لەبارەی رۆژهەڵات دەکەین، رۆژهەڵات تەواو نادیاره، له کاتێکدا ئەوەی رۆژهەڵاتناس هەستی پێدەکا و ئەوەی دەیڵێ وەک ئامادەگی رۆژهەڵاته، بەڵام نابێ

ئەوەش لەبیر بکەین کە دروست نادیاریی رۆژهەلات خۆیەتی کە وادەکا رۆژهەلاتناسی ئامادەگی هەبێ. ئەمەش روونە ئەم کردەیە کە گۆڕین و جێگۆڕکێیە و دەبێ ئەوها ناویان بێ، هەندێ کاریگەری لەسەر رۆژهەلاتناس هەیە و وای لێ دەکا رۆژهەلات لە کارەکەی خۆی کورت بکاتەوە ئەگەرچی ئەو وەختێکی زۆری بە روونکردنەوە و پێشکەش کردنیشی بەسەر بردووە. ئەگینا، دەبێ چۆن ئەو تایبە بەرهەمە تۆژینەوە بالا سەرەکییە لێکدەینەوە کە دەیگەڕێنینەوە بۆ "ژولیوس ڤێلهاوسن" و "تیۆدۆر نۆلدکە" و، لەولاشەوە بوونی ئەو هەموو دڵنیابوونە رووت و رەهایانە کە تا رادەیەک تەحقیری هەموو ئەو بابەتی تۆژینەوەیە دەکا کە ئەوان هەڵیانبژاردووە؟ نۆلدکە دەیتوانی بەم جۆرە لە ساڵی 1887 بڵێ ئەنجامی گشتی کارەکەی وەک رۆژهەلاتناس بریتیی بووە لەوەی دڵنیایی لەسەر "ناچیزەیی رای خۆی" بکا بەرانبەر بە گەلانی رۆژهەلات(5) وەک کارل بەیکەر، "نۆلدکە"ش هەواداری هێلینی (یۆنانی) بوو، بە شێوەیەکی سەیریش خۆشەویستی خۆی بۆ یۆنان دەردەبڕی، لە رێگەی دەربڕینی بێزاری زۆری لە رۆژهەلات، کەچی لەگەڵ ئەمەش، رۆژهەلات بواری لێکۆڵینەوەی باڵای ئەو بوو وەک پسپۆڕێک.

لە لێکۆڵینەوە ئەوەندە زیرەک و دەوڵەمەندەکەی لە بارەی رۆژهەلاتناسی (ئیسلام لە ئاوێنەی رۆژئاوادا)، "ژاک ڤاردنبورگ" پشکنین بۆ ئەوە دەکا چۆن پێنج شارەزای ئاست بەرز وێنایەکیان لەبارەی ئیسلام پێشکەشکردووە. بێگومان مەجازی ئاوێنە باش گونجێنراوە لەگەڵ رۆژهەلاتناسی کۆتایی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەم. لە کاری هەر یەکە لەم رۆژهەلاتناسە بێهاوتایانە، روانگەیەک هەیە گەلێک زۆر نەیارانەیە، "چوار لەسەر پێنج حاڵەت دوژمنانەن"، وەک ئەوەی هەر یەک لە توێژەرەکان ئیسلامیان وەک بیرکردنەوەیەک لە لاوازییەکانی خۆیان بینیبێ. هەر

یەکە لەم توێژەرە بالایانە زۆر زانان و هەر یەکەیان شێوازێکی کەسیی و بێ هاوتایان داوەتە بەشداریکردنیان لە زانست. هەر پێنجیان، نموونەی ئەوەن نەریتی رۆژهەڵاتناسی چی بەرهەم هێناوە وەک باشترین و توندوتۆلترین لێکۆڵینەوە لەو ماوەیەی کە بە گشتی، لە ساڵانی 1880ەوە دەست پێدەکات تا دەگاتە نێوان هەر دوو جەنگ. لەگەڵ ئەمەش، ئەگەر "ئیگناز گۆلدزایەر" سەرسام بووبێ بە"بەخشندەیی وەک شیمانەیەک لە ناوەوەی ئیسلامدا"، بێگومان ئەم هەڵسەنگاندنە وەک ریزێک حوکمدانی توند و سەخت لەبارەی "ئەنترۆپۆمۆرفیزمی محەمەد و سیفەتی دەرەکی تیۆلۆژی ئیسلام" بۆمبڕێژکراوە، هەرچی"دونکان بلەیک ماکدونالد"ە، ئەو بایەخ بە شەفەقە و سیفەتی سوننەتی یان ئۆرتۆدۆکسی ئیسلام دەدا، ئەمەش ئەوەی بەتاڵ دەکردەوە کە پێیوابوو ئیسلام بیدعەیەک بێ وەک رافزیەتی کریستیانی، کارل بەیکەر لە شارستانی ئیسلامی تێدەگەیشت، بەلام وەک شارستانییەک خەمبارانە هێشتا پێیوابوو گەشەی نەکردووە. "س. سنووک هورگرۆنژ" بە ناسکی و بە وردەکارییەکی زۆرەوە توژینەوەی لە سۆفیگەری ئیسلامی کردووە (وەک بەشێکی سەرەکی لە ئیسلامی دادەنێ)، ئەمەش بەرەو ئەوەی دەهێننەوە بە سەختی حوکم لەبارەی نوقسانیەکانی ئەم سۆفیگەرییە بدا کە وەک رێگرن لە بەرانبەری، لەولاشەوە بەرجەستەبوونی بالای "لوی ماسینیۆن" لەگەڵ تیۆلۆژی ئیسلامی، عاتیفەی سۆفیگەریانە و هونەری شیعری موسلمانان، رێگەی لێ دەگرن لە ئیسلام خۆشبێ بەرانبەر بەوەی کە ئەو بە راپەڕینی جێگیری خۆی دادەنا دژ بە فیکرەی بەرجەستبوون لە کریستیانی. جیاوازییە دیارەکان لەناو مێتۆدیان کەمتر بایەخی هەیە وەک لە رێکەوتنی رۆژهەڵاتناسانەی ئەوان لەبارەی ئیسلام، ئەمەش ژێردەستەییە (پێچەوانەی بالادەستی) شاراوەکەیەتی.(6)

لێکۆڵینەوەکەی ڤاردنبورگ هێشتاش گیانی ئەوەی تیایە پیشانمان بدا چۆن ئەم پێنج توێژەرە زانستییە هاوبەشبوون لە نەریتێکی رۆشنگەری و میتۆدۆلۆژی هاوبەش کە یەکێتییەکەی بەڕاستی جیهانی بوو. هەر لە کۆنگرەی یەکەمی رۆژهەڵاتناسی لە ساڵی 1873، توێژەرە زانستییەکان بە کارەکانی یەکتر ئاشنابوون و بە روونی هەستیان بە ئامادەگی یەکتر کرد. ڤاردنبورگ زۆر پێداگیری ناکا لەسەر ئەوەی کە زۆربەی رۆژهەڵاتناسەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەم ئەوانیش لە رووی سیاسییەوە یەک بەوی ترەوە بەسترابوونەوە. "سنووک هورگرۆنژ" راستەوخۆ لە لێکۆڵنەوەکانی لەبارەی ئیسلامەوە گواستییەوە بۆ رۆل وەرگرتن وەک راوێژکارێکی حکومەتی هۆلەندی بۆ کۆلۆنییە موسلمانەکانی ئەندۆنیسیا. "ماکدۆنالد و لوی ماسینیۆن"یش داواکاری گەلێک زۆریان لەسەر بوو وەک شارەزا لە بوارەکانی ئیسلام لەگەڵ ئیدارەی کۆلۆنیالی کار بکەن، لەسەر رووبەرێک کە لە باکوری ئەفریقیاوە دەکشێ تا ئەو شوێنەی ئەمڕۆ پێی دەڵێن پاکستان و، وەک چۆن ڤاردنبورگ بۆ ساتێک بەڵام زۆر بە خێرایی دەیڵێ، ئەم پێنج زانایە هەموو شتێکیان کرد بۆ ئەوەی فۆرمێک بدەنە روانگە و روانینێکی توندوتۆڵ بۆ ئیسلام کە کاریگەرییەکی زۆری لەسەر دەزگا حکومەتییەکان هەبوو لە تەواوی رۆژئاوا.(7) دەبێ ئەوەش بڵێین کە ئەم پێنج زانایە ئەو ئاراستەیەیان گەیاندە لووتکەی وردی و رێکی خۆی کە دەگەڕایەوە بۆ سەدەی شانزەم و سەدەی حەڤدەم، بەو شێوەیە لێکۆڵینەوەیان لەبارەی رۆژهەڵات دەکرد نەک وەک کێشەیەکی سادەی ئەدەبی، بەڵکو وەک بەوشێوەیەی "ماسۆن ئورسێل" دەڵێ:"نیەتێکی توندوتۆڵ بۆ تێگەیشتنێکی گونجاوی نرخ و بەهای زمانەکان بۆ چوونە ناو داب و نەریت و بیرکردنەوەکان، هەتا بۆ ناچارکردنی رازەکانی مێژووش خۆیان هەڵبێنن".(8)

پێشتر باسی تێکەڵبوون یان یەکبوون incorporation و تێگەیشتن، تواندنەوە یان "وەک یەکبوونایەتی" assimilation ـی ڕۆژهەڵاتم کردووە، بەو شێوەیەی لەلای نووسەرانی تەواو جیاوازی وەک "دێربێلۆ" و "دانتێ"دا هەیە. بێگومان، ئەمە هەمان شت نیە وەک ئەوەی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم بووەتە پڕۆژەیەکی نایابی کولتووری، سیاسی و ماتریالی ئۆروپی. هەڵبەت "شەڕ لەسەر ئەفریقیا"ی کۆلۆنیالی سەدەی نۆزدەم بۆ بردنەوەی، بە هیچ شێوەیەک خۆی سنووردار نەکرد بە ئەفریقیا، بێگومان چوونەناو ڕۆژهەڵاتیش شتێک نەبوو لەناکاو و بە شێوەیەکی دراماتیکی پەیدا ببووبێ دوای ئەو هەموو ساڵە لە توێژینەوەی بالا لەبارەی ئاسیا. دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین کە لە ڕێگەی پرۆسەیەکی درێژ و لەسەرخۆی بەخاوەنداریکردن ئۆروپا یان زیاتر ئاگایی ئۆروپیانەی ڕۆژهەڵات دەگۆڕێ: ئەم ئاگاییە لەسەرەتادا تێکستیانە و ڕامان و بیرکردنەوە بووە پاشان دەگۆڕێ بۆ حوکمڕانی، ئابووری و سوپاییش. بەڵام گۆڕانی بنچینەیی لە جۆری گۆڕانی شوێن و جیۆگرافی بوو، یان بە چەشنێکی تر، چلۆنایەتی تێگەیشتنی سەر بە شوێن و جیۆگرافی بوو گۆڕا لەو حاڵەتەی مەسەلەکە پەیوەندی بە ڕۆژهەڵاتەوە هەبووە. مەسەلەی ئەوەی چەندان سەدەیە ناو لەو فەزا جیۆگرافییەی خۆرهەڵاتی ئۆروپا دەنێن "ڕۆژهەڵات" بەشێکی پەیوەندی بە سیاسەتەوە هەبووە، بەشێکیش پەیوەندی بە مەزهەبەوە هەبووە، بەشێکی دیکەشی پەیوەندی بە ئەندێشەوە هەبووە، ئەو پەیوەندییە پێویستانەشی تێوەنەدەگلاند کە لە نێوان ئەزموونە ڕەسەنەکان و زانین و ناسینە ڕۆژهەڵاتییەکاندا هەیە. دانتێ و دێربێلۆ لەبارەی ڕوانینیان بۆ ڕۆژهەڵات هیچ بانگەشەیەکیان نەبوو جگە لەوەی ئایدیاکانیان بە نەریتێکی درێژی زانستی (نەک وجودی) دڵنیایی لەسەر کراوەتەوە. بەڵام کاتێ کە ئێدوارد لان و ئەرنست ڕێنان و ڕیتشارد بورتۆن و سەدان گەڕیدە و توێژەری دیکەی ئۆروپی

سەدەی نۆزدەم قسە لە بارەی رۆژهەڵات دەکەن، راستەوخۆ دەتوانین هەڵوێستێکی دیکەی زۆر نزیکتر لە رۆژهەڵات تێبینی بکەین، هەڵوێستێکی وەک ملکایەتی بەرانبەر بە رۆژهەڵات و بەرانبەر بە شتەکانی رۆژهەڵات. لە ژێر فۆرمی کلاسیک و زۆرجاریش دوورکەوتووەوە لەو زەمەنەی کە تیایدا رۆژهەڵات لەلایەن رۆژهەڵاتناس بنیات دەنرێتەوە، لەژێر فۆرمی تەواو هەقیقی کە تیایدا رۆژهەڵاتناس ژیاوە و توێژینەوەی کردووە و ئەندێشەی هەبووە، "شوێنی جیۆگرافی" رۆژهەڵات کە چوونەتە ناوی و کاری لەسەر کراوە، بە توندی بەرزەفت کراوە. کاریگەری کەڵەکەبووی چەندان دەیەی لێکۆڵینەوەی ئەمەندە سەروەرانە لەلایەن رۆژئاواوە وایکردووە رۆژهەڵات لە شوێنێکی بێگانەوە بگۆڕدرێ بۆ شوێنێکی کۆلۆنیالی. ئەوەی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم بایەخی هەبوو، ئەوە نەبوو کە رۆژئاوا چووبووە ناو رۆژهەڵات و ببووە خاوەنی رۆژهەڵات، بەڵکو ئەوە بوو ئینگلیزەکان و فرانسییەکان چ هەستێکیان هەبوو کە کردیان.

کاتێ کە نووسەری ئینگلیزی، هێشتا زیاتر، ئیدارەی کۆلۆنیالی ئینگلیزی تاووتوێی رۆژهەڵاتی دەکرد، هیچ گومانێکی تێدا نەبوو، لەسەر ئەم خاکانە، دەسەڵات و توانای بەریتانیەکان لەوپەڕی بەهێزیی و باڵایی خۆی بوو، ئەگەرچی خەڵکی رەسەنی شوێنەکەش لەگەڵ یەکەم بینین زیاتر مەیلیان بۆ فرانسا و فیکری فرانسی هەبووبێ. لەو حاڵەتەی رۆژهەڵات وەک شوێنێکی هەقیقی و کێشەیەک لە ئارادا بوو، ئینگلتەرا بەڕاستی ئامادە بوو، بەڵام فرانسا سەدایەکی نەبوو، تەنیا بۆ ئەو فریوخواردوو و کەودەنە رۆژهەڵاتیانە نەبێ. هیچ شتێک ئەو جیاوازییە چۆنایەتییەی ناو هەڵوێستەکان لەمەڕ شوێن دیاری ناکا وەک لەوەی "لۆرد کرۆمەر" دەیویست بیڵێ لەم بارەیەوە کە زۆر بەلایەوە ئازیز بووە:

(ئەو هۆکارانەی وادەکەن شارستانی فرانسی خەسڵەتێکی سەرنجڕاکێش و تایبەتی لەلای ئاسیاییەکان و خەڵکی خاوەر(مەشریق) هەبێ زۆر روونن. ئەم شارستانیە، لەڕاستیدا سەرنجڕاکێشترە وەک لە شارستانی ئینگلیزی و ئەلمانی، بێجگە لەمەش، لاساییکردنەوەی ئاسانترە. ئەگەر ئینگلیزەکان بە فرانسییەکان بەراورد بکەین، ئینگلیزەکان کەمتر خۆدەرخەرن، شەرمنترن، لە رووی کۆمەڵایەتیەوە، نەریتپارێز و دوورەپەرێزن، هەرچی فرانسییەکانن چالاکن، حەز بە تێکەڵی خەڵکی دی دەکەن و نازانن مانای وشەی شەرمن چیە و لە ماوەی دە چرکە دەبنە هاوڕێی ئەو کەسەی کە تازە ناسیوویانە. رۆژهەڵاتی نیمچە خوێندەوار دان بە هی یەکەمیان دانانێ کە لە هەموو حاڵەتێکدا شایەنی دڵسۆزییە، ئەوەی دووەمیان تەنیا بەوە دڵی خۆی خۆش دەکا رۆڵێک بگێڕێ. رۆژهەڵاتی بە ساردی تەماشای ئینگلیزەکان دەکا بەڵام راستەوخۆ خۆیان دەخەنە باوەشی فرانسییەکان.)

پاشان کەم و زۆر بە ئاسایی ئاماژە سێکسییەکانی تێدەکەوێ. مرۆی فرانسی تەواو دەم بە خەندەیە و خاوەن ئەقڵ و شۆخ و شەنگە، مرۆیەکە هەردەم نوێ، هەرچی ئینگلیزە، گران و کارگەر و "باکۆنی"ن (باوەڕیان بە ئەزموون هەیە)، وردەکارن. ئەرگیومەنتی کرۆمەر هەڵبەت لەسەر بنچینەی توندوتۆڵی بەریتانییە دژ بە فریودانی فرانسی بێ ئەوەی ئامادەگییەکی راستەقینەی لە واقیعی میسریدا هەبێ.

(ئایە دەشێ دووچاری سەرسوڕمان بین (کرۆمەر درێژەی پێدەدا) ئەگەر میسرییەک وێڕای توانای لاوازی فیکری خۆی نەتوانێ ئەوە ببینێ کە زۆرجار هەندێ هەڵە لە بنچینەی لێکدانەوەی ئەقڵی فرانسی هەیە، یان ئەگەر زیاتر مەیلی بەلای لێهاتوویی تەواوێک رووکەشی فرانسی بچێ لەچاو چالاکی گران و سەنگینی بێ سەرنجڕاکێشی

ئینگلیزی و ئەلمانی؟ هێشتا بیر لە پوختەیی تیۆری سیستەمی ئیداری فرانسی و وردەکارییە جوانەکانی بکەوە و لەو شێوازەی کە زیاتر دەتوانێ پێشبینی بۆ هەر شتێک بکا بگا. ئەم خەسڵەتانە بەراورد بکە بە سیستەمی پراکتیکی ئینگلیزی، کە رێسا لەسەر بنچینەی ژمارەیەکی کەمی سەرەکی دادەنێ و کۆمەڵێک لە وردەکاری زۆری دی بۆ مەزندە و تەخمینی تاکەکان بەجێدەهێڵێ. بێگومان میسرییەکی نیمچە خوێندەوار سیستەمی فرانسی هەڵدەبژێرێ، چونکە ئەو، سەرەڕای هەموو رواڵەتێکی دەرەکی، پوختەترە و پەیرەوکردنیشی ئاسانترە. بەڵام ئەو میسرییە ئەوەی بەسەردا تێدەپەڕێ کە ئینگلیزەکان ئارەزووی ئەوە دەکەن سیستەمێک جێگیر بکەن لەگەڵ ئەو هەقیقەتانە بگونجێ کە دەیانەوێ تاوتوویێی لەگەڵ بکەن، لە کاتێکدا بەربەستی سەرەکی بەرانبەر پەیرەوکردنی پرۆسەی ئیداری فرانسی لە میسر ئەوەیە کە هەقیقەتەکان زۆربەی جار هەر ئەوەیان لەبەردەستە خۆیان لەگەڵ سیستەمی ئامادە بگونجێنن.)

لەبەرئەوەی ئامادەگییەکی هەقیقی ئینگلتەرا لە میسر هەیە و لەبەرئەوەی ئەم ئامادەگییە "بەرای کرۆمەر" بۆ ئەوە لە میسر نین راهێنان بە گیانی میسرییەکان بکەن بەڵکو زیاتر بۆ ئەوەیە "کەسایەتییان دروست بکەن"، ئەمەش ئەوەی بە دوادادێ، کە خەسڵەتە ناکامەکانی فرانسی بریتین لە خەسڵەتی کیژۆڵەیەکی جوانی خاوەن "جوانییەکی کەمێک دەستکرد"، لە کاتێکدا خەسڵەتەکانی ئینگلیز بە "دایەن"ێک دەچێ، تەمەنێکی کاملی هەبێ، لەوانەیە ئەم خەسڵەتە خاوەن نرخ و بەهایەکی مۆرالی زیاتر بێ بەڵام خاوەن رواڵەتێکی دەرەکی کەمتر سەرنجڕاکێش بێ" (9)

بنچینەی ئەم بەراوردە لە نێوان "دایەن"ی ئینگلیزی و "کیژۆڵە"ی بە نازی فرانسی، بە سادەیی تەرازوو بەلای ئینگلیز دەشکێنێتەوە لە رۆژهەلات. "ئەو هەقیقەتانەی ئەوان (ئینگلیز)ەکان دەبێ مشووری

بخۆن" لە هەموو حاڵەتێکدا زۆر ئاڵۆزتر و سەرنجڕاکێشترن کە لە دەست ئینگلتەرا دایە وەک لە هەموو ئەو شتانەی فرانسییەکی بیرتیژ بتوانێ تێبینی بکا. دوو ساڵ دوای پەخشی کتێبەکەی "میسری نوێ" (1908)، کرۆمەر لێکدانەوەیەکی فەلسەفی لە کتێبەکەی "ئیمپریالیزمی کۆن و نوێ" (1910) پێشکەش دەکا. ئەو پێیوایە بە بەراورد بە ئیمپریالیزمی رۆمانی وێڕای سیاسەتی نمایشکارانەی تواندنەوە و بەکارهێنان و چەوساندنەوە، پێدەچێ ئیمپریالیزمی بەریتانی باشتر بێ بەلای کرۆمەر، ئەگەرچی کەمێک لاوازترە. لەگەڵ ئەمەش ئینگلیزەکان لەگەڵێک رووەوە تەواوێک روون بوونە، ئەگەرچی "بە شێوەیەکی لاواز، پشتگوێخراو، بەڵام خەسڵەت ئەنگلۆسەکسۆن" ماونەتەوە، پێدەچێ ئیمپراتۆرەکەیان هیچی هەڵنەبژاردبێ لە نێوان"یەکێک لەو دوو بنچینەیەی: داگیرکردنێکی سوپایی درێژخایەن یان پرەنسیپی نەتەوایەتی (بۆ نەژادە ژێردەستەکان). بەڵام، دواجار، ئەم دوودڵییە لە بڕیاردان شتێکی ئەکادیمی بوو، چونکە لە رووی پراکتیکەوە کرۆمەر و ئینگلتەرا، ئینگلتەرا خۆی لەگەڵ ئەو، دژی هەڵبژاردنی "پرەنسیپی نەتەوایەتی" بوو. پاشان شتی دیکەش هەبوو تێبینی بکرێ. یەکێک لەم تێبینیانە ئەوەبوو کە ئیمپراتۆر پشتگوێ ناخرێ. یەکێکی دی ئەوە بوو کە مارەیی تێکەڵاو لە نێوان خەڵکی رەسەن و ئینگلیزەکان، پیاوان و ژنان، جێی رەزامەندی نەبوو. سێیەمیان کە لە هەمووی گرینگترە، لەو باوەڕەدام، کرۆمەر ئامادەگی ئیمپراتۆری بەریتانی لە کۆلۆنییەکانی رۆژهەڵات بەو شێوەیە وەردەگرت وەک ئەوەی کاریگەری بەردەوام و درێژخایەنی هەبووبێ، نەک وەک کارەسات و ژێروژوور بوونی دنیا لەسەر گیان و کۆمەڵانی رۆژهەڵاتی. ئەو مەجازەی کرۆمەر بەکاری دەهێنێ بۆ دەربڕینی ئەم کاریگەرییە، تا رادەیەک تیۆلۆژیانەیە، ئەمەش رادەی زۆر بەهێزی بوو، ئایدیای چوونەژوورەوەی رۆژئاوا بۆ سەر خاکی رۆژهەڵات لەلای کرۆمەر پیشان دەدا. "کرۆمەر دەڵێ: ئەو خاکانەی هەناسەی رۆژئاوا

لەسەریان گرانە بە فیکری زانستی، جارێک ئەو هەناسەیە بەسەر ئەو خاکانەدا تێپەڕیوە، لەگەڵ تێپەڕینەوە جارێکی دی، نیشانەیەکی درێژخایەنی بەجێهێشتووە، هەرگیز چیتر ناتوانێ ئەوە بێ کە پێشتر بووە".(10)

لە بارەی ئەم جۆرە کێشانەوە، کرۆمەر دوورە لەوەی روانینێکی رەسەنی هەبێ. ئەوەی ئەو دەیبینێ، شێوازی دەربڕینی لێی بریتی بوو لە مۆدێکی باو لەلای هاوکارانی لە یەک کاتدا لەناو "دامەزراوەی" ئیمپریالی و لەناو رۆشنبیران. ئەم سازانە شتێکی نایابە بۆ حاڵەتی هاوکارانی بە ناونیشان "جێگری شا"ی وەک کرۆمەر، کورزۆن، سوویتنهام و لاگارد. لۆرد کورزۆن بە تایبەتی، ئەو هەردەم بە زمانی ستانداردی ئیمپریالی قسەی دەکرد و بێجگە لەمەش بە زمانێکی هێشتا روونتر لە کرۆمەر دەدوا، ئەو کە وێنەی بۆ پەیوەندی نێوان ئینگلتەرا و رۆژهەڵات دەنەخشاند بە زاراوەی ملکایەتی قسەی دەکرد، بەو زاراوانەی کە شوێنێکی جیۆگرافی زۆر بەرین و فراوان تەواو بە ملک کرابێ (خاوەنداری کرابێ) لەلایەن سەردارێکی کۆلۆنیالی بە کاریگەر. جارێک گوتی بۆ ئەو، ئیمپراتۆر (کێشەی خواست) نیە، بەڵکو (پێش هەموو شتێک هەقیقەتێکی مێژوویی، سیاسی و سۆسیۆلۆژییە). ساڵی 1909، لە "کۆنفرانسی پرێسی ئیمپریالی"کە لە ئۆکسفۆرد کۆببوونەوە، بە یادی هەندێ لە نێردەکانی هێنایەوە کە "ئێمە لێرە فرماندارەکانتان، کاربەدەستەکانتان، دادوەرەکانتان، پرۆفیسۆرەکانتان، کەشیش و پارێزەرەکانتان بۆ ئامادە دەکەین و بۆتان دەنێرین". ئەم وێنایە کە تا رادەیەک وەک پێداگۆژی ئیمپراتۆری وایە، بۆ کورزۆن دیکۆری تایبەی خۆیەتی لە ئاسیا، هەروەکو جارێک لە داڕشتنێکدا گوتوویەتی وا لە مرۆ دەکا: "بووەستێ و بیربکاتەوە".

(هەندێ جار پێمخۆشە وێنەی ئەم ساختمانە مەزنەی ئیمپراتۆری لە فۆرمی ستروکتورێکی گەورە وەک جۆرێک لە "کۆشکی هونەر"ی

"تینیسۆن"، که زەمینەکانی لەم وڵاتەیە و هەر لەوێش دانراون و ئێستەش دەبێ بە دەستی ئینگلیز پارێزگاری لێ بکرێ، بەڵام کۆلۆنییەکان بریتین لە دینگە و کوڵەگەکانی ئەم ساختمانە، لە بەرزایی زۆریش لە سەرەوە، بەرینایی بێ پایانی گومەزی ئاسیایی شەپۆل دەدا). (11)

وێڕای بیرکردنەوە لە کۆشکێکی هونەری لەسەر شێوازی تینیسۆنی لەم جۆرە کە کورزۆن و کرۆمەر هەردووکیان بەیەکەوە لایەنگری بە حەماسەت بوون لە کۆمیتەی وەزاری کە لە ساڵی 1909 دروستکرا بۆ چالاککردنی دانانی یان دامەزراندنی "قوتابخانەی توێژینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان". کورزۆن تێبینی ئەوەی کردبوو هەڵبەت وێڕای جۆرێک لە پەشیمانی ئەگەر زمانی قسەکردنی خەڵکی هیندستانی بزانیایە ئەوا ئەمە زۆرتر یارمەتی دەدا لە گەڕانەکانی لە هیند کە بە "گەڕانەکانی سەردەمی گرانی" ناسراوە، بێجگە لەمە، کورزۆن پشتگیری لە خوێندنی ڕۆژهەڵاتی دەکرد، ئەوەشی بە بەشێک لە بەرپرسیاری بەریتانی دادەنا بەرانبەر بە ڕۆژهەڵات. لە 22 مانگی ڕەزبەری ساڵی 1909، بۆ ئەنجومەنی لۆردانی لێکدەدایەوە کە:

(ئاشناییمان نەک هەر بە زمانەکان و کەسەکانی ڕۆژهەڵات، بەڵکو بە داب و نەریتیان، بە شێوازی هەست کردنیان، بە مێژوویان و بە ئایینیان، توانای تێگەیشتنی ئێمە لەوەی کە پێی دەڵێن بلیمەتی ڕۆژهەڵات، تاقە بنچینەیە کە دەشێ ئێمە بتوانین لە ئاییندە ئەو پێگەیە لە سەری دانێین کە بردوومانەتەوە و، هەر هەوڵێکیش هەبێ بۆ بەهێزکردنی ئەم پێگەیە دەبێ جێگەی ڕەزامەندی حکومەتی خاوەن شکۆ و بابەتی گفتوگۆی ئەنجومەنی لۆردان بێ.)

له درێژەی کۆنفرانسێک له "ماڵی مانسیۆن" که پێنج ساڵ دواتر لەم بارەیەوە بەسترابوو، کورزۆن دواجار خاڵ لەسەر پیتەکان دادەنێ. تۆژینەوە و خوێندنی رۆژهەڵاتی بابەتێک نەبوو بۆ رابواردن و خۆدرخستنی رۆشنگەریانە، دەڵێ بۆ ئەوە بوو:

(یەکێ له پێویستییه ئیجبارییەکانی ئیمپریالی. به رای من، دانانی قوتابخانەیەک (بۆ خوێندنی رۆژهەڵاتی، که دەبێ دواتر ببێته "قوتابخانەی خوێندنی رۆژهەڵاتی و ئەفریقیایی" له زانکۆی لەندەن) وەک ئەمە له لەندەن بەشێکه له کەلوپەله پێویستەکانی ئیمپراتۆری. هەموو ئەوانەی وەک ئێمە به هەر چەشنێک بێت هەندێ ساڵانی درێژیان له رۆژهەڵات بەسەر بردووە، که به بەختەوەرترین بەشی ژیانی خۆیانیان دادەنێن و پێیانوایه ئەو کارانەی ئێمه لەوێ کردوومانه، گەورە یان گچکه بێ، له باڵاترین بەرپرسیاری بووە کەوتبێته سەر شانی ئینگلیزێک، هەست دەکەن نوقسانییەک لەناو ئامێر و کەرستەی نەتەوایەتیمان هەیه که دەبێ، من پێداگیری لەسەر دەکەم، ئەم نوقسانییه پڕ بکرێتەوە و ئەوانەی ئەندامی شاری لەندەنن، به یارمەتی باربووی دارایی یان به هەر فۆرمێکی دیکەی یارمەتی چالاک و پراکتیک بێ، پێویسته بیخەنه سەر ئەستۆی خۆیان بۆ پڕکردنەوەی ئەم کەلێنه، ئەوانەی ئەم کاره دەکەن، ئەرکێکی نیشتمانی بەرانبەر ئیمپراتۆری جێبەجێ دەکەن و خزمەت به نیەت و ویستی پاک دەکەن له نێو مرۆیان.)(12)

تا ئاستێکی زۆر، ئایدیاکانی کورزۆن لەبارەی خوێندن و تۆژینەوە رۆژهەڵاتییەکان به شێوەیەکی لۆژیکی بەرهەمی سەدەیەکی پڕ له ئیدارە و فەلسەفەی سوودگەرایی بەریتانین لەمەڕ کۆلۆنییه رۆژهەڵاتییەکان. کاریگەری "بێنتام" و هاوشێوەی"جۆن ستیوارت میل"ەکان لەبارەی مۆدی حوکمڕانی بەریتانی له رۆژهەڵات (به تایبەتیش له هیندستان) زۆر گەورە بوو، ئەم کاریگەرییەش توانی

کۆمەڵێک ڕێکخستن و نوژەنکردنەوەی ڕووکەش لەناوبەری، بە پێچەوانەوە، هەروەکو چۆن "ئێریک ستۆک" بە شێوەیەکی ڕازیکەر، سوودگەرایی بەستراوەتەوە بە میراتی لیبرالیزم و ئیڤانجیلیزم، وەک فەلسەفەکانی حکومەتی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵات دادەنێ، توانی گرینگی ئەقڵانی دەستەڵاتێکی بەهێز پیشان بدا، ئەم دەستەڵاتەش چەکدار بێ بە کۆمەڵێک کۆدی جیاوازی قانونی و جەزایی، داهێنانی سیستەمێکی دۆکترینالی (عەقائیدی) لەبارەی مەسەلەکانی وەک سنوورەکان و کرێ و داهاتی زەوی و، سەرپەرشتی کردنیشیان لەلایەن دەستەڵاتێکی ئیمپراتۆری کەمکردنەوە قبوڵ نەکا. (13) بەردی بناغەی هەموو سیستەمەکە بریتی بووە لە زانین و ناسینێکی هەمیشە زۆر وردتر لەبارەی ڕۆژهەڵات، بە چەشنێک، کاتێ کە کۆمەڵانی نەریتی پەلەیان بوو ببنە کۆمەڵی بازرگانی مۆدێرن، ئینگلیزەکان دەبوایە هیچ زەرەر نەکەن، نە لە دەستەڵاتی باوکانەی خۆیان نە لە داهاتیان. لەگەڵ ئەمەش، کاتێ کە کورزۆن وەک پشت بەستن بە سەرچاوە بێ هیچ ڕەفتارێکی جوان دەگەڕێتەوە بۆ خوێندن و تۆژینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان وەک "کەلوپەلی پێویستی ئیمپراتۆری"، فۆرمێکی دەدایە وێنایەکی جێگیری گۆڕینەوە بازرگانییەکان بە هۆی ئەمەوە ئینگلیزەکان و خەڵکە ڕەسەنەکان هەر یەکەیان خەریکی کاروباری خۆیان دەبوون و هەر یەکەیان لە شوێنی خۆیان دەمانەوە. هەر لە سەردەمی "سێر ویلیەم جۆنز"، ڕۆژهەڵات لە یەک کاتدا ئەوە بوو کە ئینگلتەرا حکومەتی دەکرد و ئەوەش بوو کە ئینگلتەرا دەیزانی، تێکەڵبوون و بەیەک گەیشتنی جیۆگرافیا و زانین و دەستەڵات هەمیشە لەگەڵ ئینگلتەرا بەدی هاتووە هەمیشەش ئینگلتەرا وەک سەردارێکی ئەم پرۆسەیە بووە. ڕۆژێکیان کورزۆن گوتبووی:"ڕۆژهەڵات زانینگەیەکە توێژەری باڵا هەرگیز دیپلۆمی لێ وەرناگرێ"، ئەمەش شێوازێک بوو بۆ گوتنی ڕۆژهەڵات پێویستی بە بوون و ئامادەگی ئێمە هەیە کەم و زۆر بۆ هەتاهەتایی.(14).

بەڵام هێشتا زلهێزی دیکەی ئۆرووپی هەبوون، لەوانە وەک فرانسا و رووسیا، کە هەردەم هەڕەشەیان لە ئامادەگی بەریتانیا دەکرد (لەوانەیە لە پەراوێزدا). کورزۆن بە دڵنیاییەوە ئەوەی هێناوەتە بەرچاوی کە هەموو زلهێزێکی مەزنی رۆژئاوا بەو شێوە بیر لە جیهان دەکاتەوە وەک چۆن ئینگلتەرا بیری لێ دەکردەوە. گۆڕانی جیۆگرافیا لە مادەیەکی " بێزارکەر و لاف لێدەر" بۆ "لە هەموو زانستێک زیاتر جیهانی" بە تەواوی ئەم پێشکەوتنە رۆژئاواییە نوێیە زۆر سەرتاپاگیرە پیشان دەدا. بێ هۆ نیە کە کورزۆن ساڵی 1912، لە "کۆمەڵەی جیۆگرافیناسان" کە هەر خۆی سەرۆکایەتی دەکرد گوتی:

(شۆڕشێکی رەها بەرپابووە، نەک هەر تەنیا لە شێوازی گوتنەوەی جیۆگرافیا و مێتۆدەکانی، بەڵکو لەو رێزەی ئێستە رای گشتی بۆی هەیە. ئەمڕۆ پێمانوایە زانین و ناسینی جیۆگرافیا وەک بەشێکی سەرەکی لە زانین و ناسینە گشتییەکان دادەنرێ. لە رێگەی جیۆگرافیا نەک لە رێگەی شتێکی دیکە، لە کردەی هێزە مەزنەکانی سروشت دەگەین، دابەشبوونی دانیشتوانان، گەشەسەندنی بازرگانی، فراوانبوونی سنوورەکان، پێشکەوتنی دەوڵەتەکان، ئەنجامە نایابەکانی وزەی مرۆیی لە کۆمەڵێک دەرکەوتن و دیاردە جۆربەجۆرەکان.

ئێمە بەو شێوەیە جیۆگرافیا دەناسینەوە وەک خزمەتکارێکی مێژوو بێ (...) جیۆگرافیا زانستێکی دەستەخوشکی ئابووری و سیاسەتیشە، هەموو ئەوانەی هەوڵیانداوە جیۆگرافیا بخوێنن دەزانن کە، لەو دەمەی لە بواری جیۆگرافیا لادەدەین، خۆمان دەبینینەوە خەریکین دەچینە ناو سنووری جیۆلۆجی، زوولۆجی، ئێتنۆلۆجی، کیمیا، فیزیا و تا رادەیەک تەواوی زانستە نزیکەکانی. کەواتە ئێمە راست دەکەین کە دەڵێین جیۆگرافیا یەکێکە لە زانستە بەراییەکان، یەکێکە لەو تیپە پێویستەی بۆ

باش تێگەیشتن لە هاوولاتیبوون و، یاریدەدەرێکی پێویستیشە بۆ دروستکردنی کەسێکی خاوەن ئەرکی دەوڵەتی.(15)

جیۆگرافیا بە شێوەیەکی سەرەکی ماتریالی کۆڵەگەی زانین و ناسینی رۆژهەلات بووە. هەموو خەسڵەتە شاراوە و جێگیرەکانی رۆژهەلات دەوەستایە سەر جیۆگرافیەکەی و رەگەکانی لەوێوە دەهاتن. بەم جۆرە لە لایەکەوە، رۆژهەلاتی جیۆگرافیایی خۆراک بوو بۆ دانیشتوانەکەی، گەرانتی بوو بۆ خەسڵەتە تایبەتییەکانی ئەوان و تایبەتمەندییەکانی ئەوانیشی دیاری دەکرد. لەلایەکەی دیەوە، رۆژهەلاتی جیۆگرافیایی داوای لە رۆژئاوا دەکرد بایەخی پێبدا، کەچی بە هۆی یەکێ لەو دژیەکانەی کە ئەوەندە زۆر زانینی ئۆرگانیزەکراو دەخاتەڕوو، خۆرهەلات هەر خۆرهەلات بوو، خۆرئاواش هەر خۆرئاوا بوو. جیۆگرافیا بابەتێکی کۆسمۆپۆلیتی بوو، لە ئەقڵی کورزۆنیش گرینگییەکەی بۆ رۆژئاوا، هەر لەمەوە دەهات، کە پەیوەندی بە جیهان پەیوەندییەکە لەسەر بنچینەی ئێرەیی ئاشکرا و روون. لەگەڵ ئەمەش، دەشێ ئارەزۆوی جیۆگرافیش بتوانێ بێلایەنی مۆرالی واقیعێکی ئێپیستیمۆلۆژی بخاتە ئەستۆی خۆی کە بدۆزرێتەوە، جێگیر بکرێ، بخرێتە روو، وەک چۆن کاتێ لە "دڵی تاریکی"، مارلۆو دان بەوەدا دەنێ کە خولیایەکی بۆ نەخشە و کارتۆگرافی هەیە:

(چەندان سەعات دەمامەوە سەیری ئەمریکای باشوورم دەکرد یان ئەفریقیا یان ئوستورالیا، کە لەناو شکۆمەندی دۆزینەوەکان بزر بیوون. لەو سەردەمە، شوێنێکی زۆر هەبوون پەڵەی سپی بوون لەسەر گۆی زەمین و کە یەکێک لەو شوێنە سپیانەم لەسەر نەخشە دەبینی کە زیاتر سیمایەکی سەرنجراکێشی هەبوو (بەلام هەموویان ئەم سیمایەیان هەیە!) پەنجەم لەسەری دادەنا و دەمگوت: "کە گەورە بووم دەچمە ئەو شوێنە.") (16)

حەفتا ساڵ پێش بڵاوبوونەوەی ڕۆمانەکەی کۆنراد، لامارتین بەم پەڵە سپیانەی سەر نەخشە کاریگەر نەبوو، ئەو نەیدەزانی ئەم پەڵە سپیانە پڕە لە دانیشتوانی ڕەسەنی شوێنەکە، لەولاشەوە هەر بە خەیاڵی "ئەمر دو ڤاتێل"ی سویسری و پرووسیایی نەدەهات، کە لە ساڵی 1758، داوای لە دەوڵەتە ئۆروپییەکان کرد تەنیا ئەو خاکانە داگیربکەن دەستیان بەسەردا بگرن کە دانیشتوانەکەی خێڵە کۆچەرەکانن (17). شتی گرینگ ئەوە بوو بە سادەیی شەرەف و شکۆمەندی بدەیتە داگیرکردن و دەستبەسەرداگرتن لە ڕێگەی ئایدیایەک، گۆڕینی چەشە و ئارەزوو بۆ شوێنی جیۆگرافی زیاتر، لەسەر بنچینەی تیۆری ئەو پەیوەندییە تایبەتەی کە لە نێوان جیۆگرافیا لەلایەک و میللەتانی شارستان لە لایەکی ترەوە هەیە. بەڵام فرانسا خۆی بە شێوەیەکی تایبەتی بەشداری لەم بە ئەقڵانی گەڕاندنە کرد.

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم، مەرج و هەڵکەوتی سیاسی و ڕۆشنگەری تەواوێک بەریەک دەکەوتن، لە فرانسا، بۆ خەریکبوون بە جیۆگرافیا و بیرکردنەوە لە جیۆگرافیا (بە هەردوو مانای وشەکە) ببووە سەرگەرمییەکی نیشتمانی. ئاووهەوای ڕای گشتی لە ئۆروپاش گرینگی پێدەدا: سەرکەوتنەکانی ئیمپریالیزمی بەریتانی بەدڵنیاییەوە بە دەنگی بەرز ئابڕووی خۆیان دەبرد. لەگەڵ ئەمەش بۆ فرانسا، بۆ ئەوانەی لە فرانسا لەم بارەوە بیریان دەکردەوە، ئینگلتەرا هەردەم بەربەستێک بووە بەرانبەر بە هەموو ڕۆڵێکی ئیمپراتۆریانەی فرانسا بتوانێ لە ڕۆژهەڵات بیگێڕێ ئەگەر ئەم ڕۆڵە سەرکەوتنێکی کەمیش بوایە. پێش جەنگی 1870، سیاسەتی دەرەوە لەمەڕ ڕۆژهەڵات ڕێگەی بۆ ئەوە خۆشکرد شتی زۆر سەنگین لە بارەی ڕۆژهەڵات بنووسرێ، ئەمەش هەر لەلایەن شاعیران و نووسەرانی فرانسی

نەبوو. بۆ نموونە "سان مارک ژیراردا" لە گۆڤاری " Revue des Deux Mondes" لە 15 نەورۆز/مارس 1862 چی دەڵێ:

(فرانسا زۆر شتی هەیە لە رۆژهەلات بیکا، چونکە رۆژهەلات چاوەڕێی زۆر لەو دەکەن. بەڵکو زۆرتری داوا لێ دەکەن لەوەی ئەو پێی بکرێ، رۆژهەلات بە ویستی خۆی سەرپەرشتی کردنی ئایندەی خۆی دەداتە دەست فرانسا. ئەمەش بۆ فرانسا و بۆ رۆژهەلات مەترسی گەورەیە: مەترسیەکەی بۆ فرانسا ئەوەیە، فرانسا ئامادەیە کێشەی دانیشتوانە ئازارچەشتووەکان بگرێتە ئەستۆی خۆی، فرانسا زۆربەی جار چەندین حاڵەتی ناخۆش و ئیجباری خستۆتە ئەستۆی خۆی کە لە توانای خۆی گەورەتر بوونە. بەلام مەترسی لەسەر رۆژهەلات ئەوەیە، هەر میللەتێک چاوەڕێی چارەنووسی خۆی بکا لە دەرەوە، هەردەم لەناو هەڵکەوتێکی مەمری و مەژی دەژی و رزرگاربوونیش بۆ نەتەوەکان لەوەوە دێ خۆیان خاوەنی خۆیان بن.) (18)

لەوانەیە بێگومان ئەمە وای لە دزرائیلی کردبێ بڵێ، هەروەکو زۆرجار ئەمەشی پێکردووە، کە فرانسا تەنیا "بەرژەوەندی عاتیفی لە سوریا هەیە" ئەمەش هەر رۆژهەلاتەکەی "سان مارک ژیراردا"یە. بێگومان ناپۆلیۆن بۆناپارت خەیاڵی "دانیشتوانانی ئازارچەشتوو"ی بۆ خۆی بەکارهێنا کە بە ناوی ئیسلام بانگەوازی بۆ میسرییەکان دژ بە تورکەکان دا. لە نێوان 1830 و 1870، دانیشتوانە ئازار چەشتووەکان تەنیا کەمایەتییە کریستیانەکانی سوریا بوون. هیچ نیشانەیەکیش بۆ رۆژهەلات لە ئارادا نەبوو لە فرانسا چاوەڕێی رزگاربوون بکا. باشتر و دروستتر بوو بگوترێ ئینگلتەرا لە رۆژهەلات لە پێش فرانسا بەربەست بوو، چونکە، ئەگەرچی فرانسا هەستێکی ئیجباری راستەقینەی بەرانبەر بە رۆژهەلات هەبوو (کە حاڵەتەکە بۆ چەند فرانسییەک وابوو)؛ فرانسا هیچ شیمانەیەکی

لەبەردەمدا نەبوو خۆی بخزێنێتە نێوان ئینگلتەرا و ئەو هەموو خاکە زۆرەی لە بن دەستی ئینگلتەرا بوو، لە هیندستان و لە میدیترانێ.

ئەنجامی دیار و بەرچاوی جەنگی 1870ی نێوان فرانسا و پرووسیا: بووژانەوەیەکی لە ئاسابەدەری کۆمەڵە جیۆگرافییەکان بوو لە فرانسا و دووبارەبوونەوەی داواکاری بەهێز بۆ دەست بەسەرداگرتن و بەدەستهێنانی خاکی زۆر. لە کۆتایی ساڵی 1871، "کۆمەڵەی جیۆگرافی پاریس"، بانگەوازی ئەوەی بڵاوکردەوە کە چیتر کارەکانیان هەر بە "رامانی زانستی" ناوەستێ. هانی هاوولاتیانی دەدا "لەیاد نەکەن کە سەروەری پێشوومان لەو رۆژەوە دژایەتی کرا کە ئێمە لەسەر هێڵی کێبڕکێ لە سەرکەوتنەکانی شارستانی بەسەر بەربەری نەماین". "گویوم دوپینگ" کە سەرکردایەتی ئەو بزووتنەوەیەی دەکرد دواتر بە "بزووتنەوەی جیۆگرافی" ناسرا، ساڵی 1881 دڵنیایی لەسەر ئەوە دەکرد کە لە ماوەی جەنگی 1870، "ئەوە مامۆستای خوێندنگەکان بوو کە سەرکەوت"، دەیویست بڵێ کە سەرکەوتنە راستەقینەکان جیۆگرافیای زانستی پرووسی بوون لەسەر ستراتیژییە ناتەواوەکانی فرانسی. رۆژنامەی رەسمی Le Journal Official ژمارە لە دوای ژمارە بابەتی لەبارەی فەزیلەت و سوودەکانی دۆزینەوەی جیۆگرافی و ئەڤانتوری کۆلۆنیالی بڵاودەکردەوە، لە یەکێ لە ژمارەکان، "فێردیناند دو لیسێپ" باسی لەو فرسەتانە دەکرد کە لە ئەفریقیا لەبەر دەستن، "گارنیێ"ش وەسفی "دۆزینەوەی رووباری شین"ی دەکرد.

زۆری پێنەچوو جیۆگرافیای زانستی شوێنی خۆی بۆ جیۆگرافیای بازرگانی چۆڵ کرد، کەچی دڵبڵندی و شکۆمەندی نەتەوایەتی بۆ ئەنجامی بەدەستهاتووی زانستی و کولتووری و هاندەرەکانی سوودی تەواوێک سەرەتایی، هەمووی بەیەکەوە برەوی پێدەدرا بۆ کەنالیزەکردنی پشتگیری بەدەست هێنراوی کۆلۆنیالی. بە قسەی یەکێ

لەوانەی پڕ لە حەماسەت بوون: "کۆمەڵە جیۆگرافییەکان بۆ ئەوە دروستکراون بۆ شکاندنی ئەو جوانیە بکوژەی ئێمەی بە زنجیر لە لێوارەکانمان بەستۆتەوە." بۆ بەشداری کردن لەم رزگارکردنە، هەموو جۆرە پارمەتییەک ڕێپێدراوبوو: تێوەگلاندنی "ژول ڤێرن" وەک دەڵێن "خاوەن سەرکەوتنێکی بێهاوتا" بوو، بە ئاشکرا ئەم "گیانە زانستی"یەی پیشان دەدا کە لە ئاستێکی زۆر بەرزی بیرکردنەوەی لۆژیکی بوو، بۆ سەرپەرشتیکردنی "حەملەیەکی دۆزینەوەی زانستی لە هەر چواری لای جیهان" و پلانێک بۆ داهێنانی دەریایەکی نوێ ڕاستەوخۆ لە باشووری لێوارەکانی ئەفریقیای باکوور، لەگەڵ پرۆژەیەک بۆ بەستنەوەی جەزائیر بە سینێگال لە ڕێگەی هێڵی ئاسنین: کە دانەرانی پرۆژەکە بە ناوی"شرێتێکی راستەقینەی ئاسنین" ناویان دەهێنا.

بەشێک لەو حەماسەتە فراوانخوازییەی فرانسا، لە ماوەی چارەکی کۆتایی سەدەی نۆزدەم، بەرهەمی ئارەزووی شاراوەی فرانسا بوو وەک بژاردنێک بەرانبەر بە سەرکەوتنی پرووسیا لە جەنگی 1870-1871، لە هەمان کات ئارەزووشی بوو بۆ خۆهێنانە ئاست سەرکەوتنە ئیمپراتۆرییەکانی بەریتانیا. ئەم ئارەزووە ئەوەندە بە هێزبوو، لەناو نەریتێکی زۆر کۆنی ناکۆکی و دژایەتی ئینگلیزی و فرانسی لە رۆژهەڵات دەردەهات، بە رادەیەک پێدەچوو فرانسا تەواو کەوتبێتە بەر ترسی فانتۆمی ئینگلتەرا لە نیگەرانی خۆی بۆ بەدەستهێنانی هەمان ئاستی ئینگلیزی لە بارەی هەموو ئەو شتانەی پەیوەندییان بە رۆژهەڵاتەوە هەیە. نزیک لە کۆتایی ساڵانی 1879، کە "کۆمەڵەی ئەکادیمی هیندوچین" ئامانجەکانی دارشتەوە، مەزەندەی وابوو "هیندوچین بهێنێتە ناو بواری رۆژهەڵاتناسی" بۆچی؟ بۆ دروستکردنی "هیندستانێکی فرانسی" لە "کۆچینچین". بۆ سوپاییەکان، نەبوونی خاکێکی کۆلۆنیالی هۆکاری ئەم لاوازییە بوو لە باری

سوپایی و بازرگانی که فرنسا له جەنگی لەگەڵ پرووسیا پیشانیدا، بێجگە لە کەم دەستەڵاتی کۆلۆنیالی درێژخایەن و زۆر روونی لەچاو ئینگلتەرا. یەکێک لە گەورە جیۆگرافیناسەکان "لارۆنسیێر لۆنووری" دەیگوت "دەستەڵاتی فراوانخوازی نەژادە رۆژئاواییەکان"، "هۆکارە مەزنەکانی، پێکهێنەرەکانی، کاریگەری لەسەر چارەنووسە مرۆییەکان، لە ئاییندە دەبنە بابەتی جوان بۆ مێژوونووسەکان." بەڵام تەنیا ئەگەر نەژادە سپییەکان واز لە مەیلیان بهێنن بۆ سەفەر، کە نیشانەی باڵادەستی رۆشنگەرییانە، ئەوسا دەشێ فراوانخوازی کۆلۆنیالی گەشە بسەنێ.(20)

لە تێزی وەک ئەمە ئەو ئایدیا باوە دێ کە رۆژهەڵات شوێنێکی جیۆگرافیە بۆ چاندن و دروێنە و پاراستن. دەبینین چەندین وێنا لە کشتوکاڵەوە دەرهێنراون و مەبەستێکی سێکسی روون دەگەیەنن. ئەمەش لە تێکستێکی "گابریەل شارم" کە جۆرێکە لەو تێکستانەی بە خەستی ئەمە نیشان دەدا، لەساڵی 1880 نووسراوە:

(لەو رۆژەوەی ئێمە چیتر لە رۆژهەڵات نابین و زلهێزە ئۆروپییەکانی دی لەوێ دەبن، هەموو شتێک بۆ بازرگانی ئێمە لە مێدیترانێ کۆتایی پێ دێ، بۆ ئایندەی ئێمە لە ئاسیا، بۆ هاتووچۆی بەندەرکانمان لە باشوور. "یەکێک لە سەرچاوە هەرە بە پیتەکانی دەوڵەمەندی نەتەوایەتیمان وشک دەبێ" (رەشکردنی ئەم رستەی دوای لەلایەن نووسەرەوەیە) یەکێکی دی لە بیرمەندەکان، "لۆروا بۆلیو" لە ئامادەکردنی ئەم فەلسەفەیە هێشتا دوورتر دەڕوا:

(کۆمەڵێک کۆمەڵێکی دی کۆلۆنیزە دەکا کە ئەو خۆی گەیشتۆتە پلەیەکی باڵای پێگەیشتن و هێز، کۆمەڵێکی دیکە دادەهێنێ، دەیپارێزێ، لەناو مەرج و گەشەسەندنی باشی دادەنێ و ئەو کۆمەڵەیە دەگەیەنێتە

سەردەمی پیاوەتی کە لە هەناوی خۆیەوە دەرهاتووە. کۆلۆنیزاسیۆن ئاڵۆزترین و هەستیارترین دیاردەی فیزیۆلۆژی کۆمەڵایەتییە.)

ئەم هاوتاکردنە لە نێوان خۆبەرهەمهێنانەوە و کۆلۆنیزاسیۆن وا لە "لۆروا بۆلیو" دەکا بەرەو ئایدیای کەمێک شووم بچێ، کە هەموو ئەو شتانەی زیندوون لەناو کۆمەڵی مۆدێرن "بە هۆی فڕێدانی یان دوورخستنەوەی چالاکییە زۆرەکانی مەزن دەکرێ." بەم جۆرە دەڵێ:

(کۆلۆنیزاسیۆن هێزی فراوانخوازی گەلێکە. دەستەڵاتی خۆ بەرهەمهێنانەوە و زۆرکردنە، گەشە و زۆربوونی لەناو شوێن، ژێردەستەکردنی گەردوونە یان بەشێک لە گەردوون بۆ زمان، داب و نەریت، ئایدیا و یاساکانی ئەو گەلە.) (21)

شتێکی سەرنجڕاکێشە، شوێنی هەرێمە هەرە لاواز و کەم گەشەسەندووەکانی وەک ڕۆژهەڵات لێرەوە وەک شتێک باسی دەکرێ بەرژەوەندی و چوونەژوورەوە و "تۆدانانی" فرانسای بووێ. بە کورتی واتە کۆلۆنیزاسیۆن. کۆنسێپتە جیۆگرافییەکان بە شێوەیەکی مەجازی و هەقیقی یەکە جیاجیاکان لەناو دەبەن کە بە سنوورەکان گلدراونەتەوە. تەواو بە قەد کەسانی دەسپێشخەر و خاوەن ڕوانگە وەک "فێردیناند دو لێسێپ"، کە پلان و نەخشەی بریتی بوو لە ڕزگارکردنی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لە پەیوەندییە جیۆگرافییەکانیان، لە زاناکانیان، لە کاربەدەستەکانیان، لە جیۆگرافیناسەکانیان و لە نوێنەرانی بازرگانی فرانسی کە چالاکی زۆری خۆیان دەرژاندە سەر ڕۆژهەڵاتی داوەشاو و مێ. چەندین کۆمەڵەی جیۆگرافی هەبوون، دوو ئەوەندە گرینگتر بوون بە ژمارە و بە ئەندام وەک لەوانەی تەواوی ئۆروپا، ڕێکخراوی بەهێزی وەک "کۆمیتەی ئاسیای فرانسی" و "کۆمیتەی ڕۆژهەڵات"، بێجگە لەمەش کۆمەڵەی توێژەرە زانستییەکانیش هەبوو، پێش هەموو شتێک وەک

"کۆمەڵەی ئاسیایی"، کە ڕێکخراو و ئەندامەکانی بە هێزەوە لەناو زانینگەکان، ئەنستیتووەکان، حکومەتەکان بوون. هەر یەکە بە شێوازی خۆی بەرژەوەندییەکانی فرانسای لە ڕۆژهەڵات زیاتر بە هەقیقی و بە جەوهەری تر دەکرد. نزیکەی سەدەیەک لەوەی ئێستە بە توێژینەوەی پاسیڤی ڕۆژهەڵات دادەنرێ کۆتایی بێ، لە کاتێکدا فرانسا ڕووبەڕووی بەرپرسیارییەکانی خۆی دەبووەوە کە لە سنوورە نیشتمانییەکانی لە ماوەی ئەو بیست ساڵەی دوایی سەدەی نۆزدەم تێدەپەڕی.

لە تاقە بەشی ڕۆژهەڵات کە تێیدا بەرژەوەندییەکانی فرانسی و ئینگلیزی بە مانای وشە دەکەوتنە بەرانبەر یەکتر، خاکی ئیمپراتۆری عوسمانی بوو، کە ئێستە لە گیانەڵادا بوو، هەردوو ڕکابەر ناکۆکی خۆیان بە توندوتۆڵییەکی تایبەتی و بەرچاو تا ڕادەی پوختەیی تێدەپەڕاند. ئینگلتەرا لە میسر و لە مێزۆپۆتامیا بوو، بە هۆی زنجیرەیەک لە پەیماننامەی تەواوێک خەیاڵی لەگەڵ سەردارە لۆکاڵەکان (بێ دەستەڵات)، دەستەڵاتی بەسەر دەریای سوور و کەنداوی فارس و کەناڵی سوێسدا ڕادەگەیشت، بە هەمان شێوە لەسەر زۆرترین بەشی خاک هەر لە دەریای مێدیترانێوە تا دەگاتە هیندستان. چارەنووسی فرانساش، لەولاوە، پێدەچوو لە ئاسمانی ڕۆژهەڵات لە هاتووچووندا بێ، ناوەناوە بێتە خوارەوە بۆ جێبەجێکردنی هەندێ پڕۆژە کە سەرکەوتنی "فێردیناند دو لێسێپ"ی دووبارە دەکردەوە بۆ کەناڵی سوێس، بەشی هەرە زۆری پڕۆژەکانیش بریتی بوون لە پڕۆژەی هێڵی ئاسنین، وەک ئەوەی پێشبینی بۆ کرابوو لەسەر خاکی کەم و زۆر بەریتانی، هێڵی سوریا و مێزۆپۆتامیا. بێجگە لەمەش، فرانسا خۆی وەک پارێزەری کەمایەتییە کریستیانەکانی وەک: مارۆنی، کلدانی، نەستوری دەبینی.

لەگەڵ ئەمەش فرانسا و ئینگلتەرا ڕێککەوتن، وەک پرەنسیپ، لەسەر پێویستی دابەشکردنی تورکیای ئاسیا، ئەم ساتەش گەیشت. پێش یەکەم جەنگی جیهانی و لە درێژەی ئەم جەنگەش، دیپلۆماتی نهێنی بۆ دابەشکردنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پەیڕەو کرا، سەرەتا بۆ سفێری کاریگەری دابەشکرا پاشان بۆ ئەو خاکانەی دەکەونە ژێر ماندای (یان داگیرکراو)ی فرانسی و ئینگلیزی. لە فرانسا، بەشێکی گەورەی هەست و سۆزی فراوانخوازی کە لە سەردەمی ڕۆژە خۆشەکانی بزووتنەوەی جیۆگرافی دروست بوو بوو، ئێستە لەسەر دابەشکردنی تورکیای ئاسیا گیرسابووەوە، سەرەڕای ئەمەش لە ساڵی 1914 بۆ ئەم مەبەستە "حەملەیەکی بەرچاو و دیمەنداری پرێس خرایەگەڕ".(22) لە ئینگلتەرا کۆمەڵێک کۆمیتە بە دەستەڵاتی تەواو تەرخان کران بۆ تۆژینەوە لە داڕشتنی سیاسەتی بەدواداچوو بۆ دابەشکردنی ڕۆژهەڵات بە باشترین شێوە. هەندێ کۆمیسیۆنی وەک "کۆمیتەی بونسن" ئێکیپێکی فرانسی و ئینگلیزیان پێکهێنا، هەرە ناسراوترینیان ئەوە بوو کە بە سەرکردایەتی مارک سایکس و جۆرج پیکۆ بوو. نەخشە و پلانەکانی ئەمانە دانانی ڕێسایەک بوو بۆ دابەشکردنێکی یەکسانی شوێنی جیۆگرافی بوو: هەوڵیشیان دەدا، هەڵبەت هەوڵی مەبەستدار بۆ ئارامکردنەوەی ململانێی فرانکۆبەریتانی. چونکە، هەروەکو مارک سایکس لە یاداشتێکیدا دەڵێ:

(روون بوو(...) کە ڕاپەڕینێکی عەرەبی درەنگ و زوو بەڕێوەیە و بۆ ئەمەش دەبوایە ئێمە و فرانسییەکان لە پەیوەندییەکی باشدابین ئەگەر ئەم ڕاپەڕینە نەبێتە بەدبەختی لە جیاتی خۆشبەختی.(...))(23)

دژایەتی بەردەوام بوو. ئەو ورووژاندنەشی هاتە سەر کە بە کاریگەری پرۆگرامی ئۆتۆسەربەخۆیی نەتەوایەتی "ویدرۆ ویسلن" بوو، کە هەروەکو مارک سایکس خۆی دەبوایە تێبینی بکا، پێدەچوو هەموو ئێسکبەندی نەخشە کۆلۆنیالییەکان و نەخشەکانی دابەشکردن

که زلهێزەکان بەیەکەوە پێی گەیشتبوون هەڵوەشێنێتەوە. ئێرە شوێنی ئەوە نیە پشکنین بۆ مێژووی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی سەرەتای سەدەی بیستەم بکەین، سەرەڕای ئەو هەموو ئاڵۆزی و گفتوگۆیەی هەڵیگیرساند، چونکە چارەنووس لە نێوان زلهێزەکان و ماڵباتەکانی ناوچەکە بڕیاری لێ دەدرا، حزبە جیاجیاکان و بزووتنەوە ناسیۆنالیستەکان و زایۆنیستەکان بڕیاریان لێ دەدا. ئەوەی راستەوخۆ بۆ ئێمە گرینگە، ئەو چوارچێوە ئیپیستیمۆلۆژیە تایبەتەیە کە روانینی زلهێز و کردەی ئەوانی بۆ رۆژهەڵات دیاری دەکرد. سەرەڕای جیاوازییان، ئینگلیز و فرانسییەکان رۆژهەڵاتیان وەک یەکەیەکی جیۆگرافی دەبینی (هەروا کولتووری، سیاسی، دیمۆگرافی، سۆسیۆلۆژی و مێژوویی)، پێیانوابوو ئەوان خۆیان لەسەر چارەنووسی ئەم رۆژهەڵاتە مافی نەریتییان هەیە چیان بوێ بیکەن. رۆژهەڵات بۆ ئەوان، دۆزراوەیەکی لەناکاو نەبوو، وەک رووداوێکی سادە و ساکاری مێژوویی، بەڵکو زۆنێک بوو کەوتبووە خۆرهەڵاتی ئۆروپا کە نرخ و بەهای سەرەکی بە شێوەیەکی وەک یەک بە گوێرەی وەزیفەی ئۆروپا پێناسەی بۆ کرابوو، "وردتر وێڕای گونجاندنی تایبەتی لەگەڵ ئۆروپا، لەگەڵ زانستی ئۆروپا، لەگەڵ تۆژینەوەی باڵای ئۆروپی، زیرەکی و تێگەیشتن و ئیدارەی ئۆروپی"، هەر ئەم نرخ و بەهایەش بوو وای لە رۆژهەڵات کرد کە ئەمڕۆ هەیە. ئەمەش بریتییە لە رۆژهەڵاتناسی نوێ، کە تەواوی کرد، سەرەنجام بە ئەنقەست بووبێ یان نا بایەخێکی نیە.

بە گشتی بە دوو مێتۆد رۆژهەڵاتناسی لە سەرەتای سەدەی بیستەم رۆژهەڵاتی پێشکەش بە رۆژئاوا کرد. یەکەمیان پەیوەندی بە بەکارهێنانی شیمانەکانی پەخشە کە زانستی مۆدێرن هەیەتی: واتە ئامێری پەخش و بڵاوبوونەوەی لەلای توێژەرە زانستییەکان، لە زانینگەکان، لەناو کۆمەڵەی پسپۆڕان، ئۆرگانیزمەکانی تایبەت بە

دۆزینەوە و جیۆگرافیا، دەزگاکانی پەخش و بڵاوکردنەوە. هەموو ئەمە، هەروەکو بینیمان، دەوەستایە سەر ئۆتۆریتێی باڵای پیشەنگەکان وەک: زاناکان، گەڕیدەکان، شاعیرەکان، کە روانینی کەڵەکەبوویان فۆرمێکی بە رۆژهەڵاتیکی جەوهەری داوە، هەرچی دەرکەوتنی دۆکترینالی (بزووتنەوە و ریباز) و دۆکسۆلۆلۆژی (وەک ویرد و زیکرکردن/مەزهەب)-یانەی رۆژهەڵاتە، ئەوەیە کە من ناوی لێ دەنێم رۆژهەڵاتی شاراوە. ئەو کەسانەی پێیان خۆشبوو بانگەوازێک لەبارەی رۆژهەڵات هەر سەنگێکی هەبوایە بڵاوبکەنەوە، رۆژهەڵاتناسی شاراوە توانایەکی دەربڕینی دەداین، دەیتوانی بەکاری بهێنێ یان زیاتر ئامادەی بکا و بیخاتە سەر پێ و بیگۆڕێ بۆ گوتاریکی ماقووڵ بۆ بۆنەیەکی کۆنکرێتی چاوەڕوانکراو. بەم جۆرە، کاتێ کە بەلفور لە ساڵی 1910لە پەرلەمان باسی "رۆژهەڵاتی" دەکا، دەبێ بە دڵنیاییەوە ئەم توانای دەربڕینانەی لەناو سەردا هەبووبێ، کە لەناو زمانی قسەکردندا هەبووە و تا رادەیەکی زۆریش لەسەردەمی ئەو ماقووڵ بوونە، ئەمەش رێگەی پێداون ناو لە شتێک بنێن کە پێی دەڵێن "رۆژهەڵاتی" و بتوانێ لەبارەیەوە قسە بکا بێ ئەوەی تەمومژێکی تێدابێ.

بەڵام، وەک هەموو تواناکانی دەربڕین و ئەو گوتارانەی رێگەدەدەن، رۆژهەڵاتناسی شاراوە بە قووڵی کۆنەپارێز بوو، واتە خۆی بۆ خۆپارستن تەرخان کردبوو. لە نەوەیەکەوە دەگوازرایەوە بۆ نەوەیەکی دی، بە قەد ئەوەی بەشێک بوو لە کولتوور بە قەد ئەمەش وەک زمان بەسەر بەشێک لە واقیع دەکرایەوە وەک"جیۆمەتری یان فیزیک". رۆژهەڵاتناسی گرەوی لەسەر بوونی خۆی دەکرد، نەک لەسەر کرانەوە و وەرگرتنی بۆ رۆژهەڵات، بەڵکو زیاتر گرەوی لەسەر توندوتۆڵی ناوەکی خۆی دەکرد، ناوەکییەکی دووبارەبووەوە دەربارەی ویستی هێزی جێبەجێکار لەسەر رۆژهەڵات. بەم شێوەیە،

ڕۆژهەڵاتناسی دەیتوانی بەرانبەر بە شۆڕشەکان، جەنگەکانی جیهانی و هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆڕەکان بە مانای وشە، درێژە بە خۆی بدا.

میتۆدی دووەم کە بە هۆی ئەمەوە ڕۆژهەڵاتناسی ڕۆژهەڵاتی پێشکەش بە ڕۆژئاوا کردووە بریتییە لە ئەنجامی نزیکبوونەوەیەکی بەرچاو و دیار. بە درێژایی دەیان ساڵ، ڕۆژهەڵاتناسەکان قسەیان لەبارەی ڕۆژهەڵات دەکرد، چەندین تێکستیان وەرگێڕا، چەندین لێکدانەوەیان بۆ شارستانیەکان کرد، بۆ ئایینەکان، بۆ بەرەباب و ماڵباتەکان، بۆ کولتوورەکان، بۆ دەروون و ڕەفتارەکان، وەک بابەتی زانینگەییش (زانکۆیی یان ئەکادیمی) لە نیگای ئۆروپا نادیاربوون بە هۆی بێگانەیی کە لاسایی کردنەوەیان مەحاڵ بوو. ڕۆژهەڵاتناس پسپۆڕێک بوو، وەک ئەرنست ڕێنان یان ئێدوارد لان، کە ئەرکیان لەناو کۆمەڵ لێکدانەوە و شیکردنەوەی ڕۆژهەڵات بووە بۆ هاووڵاتیەکانی خۆیان. پەیوەندی نێوان ڕۆژهەڵاتناس و ڕۆژهەڵات بە شێوەیەکی سەرەکی پەیوەندییەکی هێرمێنۆتیکی بووە: بەرانبەر بە شارستانیەک یان بەرانبەر بە توحفەیەکی کولتووری، بە ئاستەم روون، توێژەری ڕۆژهەڵاتناس لە ڕێگەی وەرگێڕان، وەسفکردنی دلگیرانە، تێگەیشتنی لە ناوەوە بۆ ڕەواندنەوەی سەختییەکانی، هەموو تاریکییەکی لادەبرد. لەگەڵ ئەمەش ڕۆژهەڵاتناس لە دەرەوەی ڕۆژهەڵات دەمایەوە، ڕۆژهەڵاتیش هەرچەند لێکدانەوەت بۆ بکردایە لە دەرەوەی ڕۆژئاوا دەمایەوە. ئەم نێوانە کولتوورییە، زەمەنی و جیۆگرافیە بە میتافۆری قووڵایی، نهێنی، قەولی سێکسی تەعبیری لێ دەکرا: رستەی وەک: "تاراکانی سەر بووکێکی ڕۆژهەڵاتی" یان "ڕۆژهەڵاتی رازدار" هاتبووە ناو زمانی قسەکردن.

لەگەڵ ئەمەش مەودای نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بە درێژایی سەدەی نۆزدەم تارادەیەک لە کەمبوونەوەدا بوو، ئەمەش وەک

پارادۆکسێک وابوو. کەچی بەیەک گەیشتنە بازرگانییەکان، سیاسییەکان، وجودییەکان بە شێوەیەکی تر لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا زۆرتر دەبن (بەو شێوەیەی تا ئێستە لێمان کۆڵیوەتەوە)، دڵەڕاوکە و نیگەرانییەک لە نێوان دۆگمەکانی رۆژهەڵاتناسی شاراوە و لەگەڵ پشتگیرییەکەی، وەک خوێندنی رۆژهەڵات "کلاسیک" و وەسفی رۆژهەڵاتێکی ئامادە، دیار، باسکراو لەلایەن گەڕیدەکان، حاجییەکان، پیاوانی دەوڵەت...هتد. گەشەی سەندووە. لە هەندێ وەخت کە مەحاڵە بە وردی دیاری بکرێ، ئەم دڵەڕاوکەیە بۆتە هۆی نزیکبوونەوەی هەر دوو تایپی رۆژهەڵاتناسی، لەوانەیە ئەوسا بەرهەم هاتبێ "ئەمە تەنیا گریمانێکە" کە رۆژهەڵاتناسەکان، هەر لە "سیلڤێستر دو ساسی"یەوە بیگرە، کە راوێژیان لە بارەی رۆژهەڵاتی نوێ چیە پێشکەش بە حکومەتەکانیان کردووە. لێرەوە، رۆڵی پسپۆڕان، لەگەڵ فێربوون و ئەو زانیارییە تایبەتانەی پێیانە، رەهەندێکی دیکە وەردەگرێ: تواندرا رۆژهەڵاتناس بە ئاژانی نهێنی زلهێزە رۆژئاواییەکان دابنرێ، هەڵبەتە لە هەوڵەکانیان بۆ دانانی سیاسەتێک بەرانبەر بە رۆژهەڵات. هەموو گەڕیدە ئۆروپییە زاناکان (ئەوەند زاناش نا) لە رۆژهەڵات هەستیان دەکرد وەک شایەدحاڵێکی رۆژئاواییین کە سەرکەوتوو بوونە بە بن چینە تاریکەکاندا تێپەڕن، ئەمەش راستە بۆ بورتۆن، لان، دووگتی، فلۆبێر و کەسایەتییە سەرەکییەکانی دی کە تۆژینەوەم لەبارەیان کردووە.

دۆزینەوەکانی رۆژئاوا لەمەڕ رۆژهەڵاتی دیار و مۆدێرن هەڵکەوتێکی بلەز و پێویستی وەرگرت کە بەدەستهێنانی خاک لەلایەن رۆژئاوا لە رۆژهەڵات زۆرتربوو. بەم جۆرە، ئەوەی رۆژهەڵاتناسی سەر بە تۆژینەوەی باڵا پێناسەی بۆ دەکا وەک رۆژهەڵاتێکی "جەوهەری"، هەندێجار پێچەوانە دەکەوێتەوە، بەڵام لە زۆر حاڵەتدا، ئەمە دڵنیایی لەسەر کراوە کە رۆژهەڵات بووەتە ئیجبارییەکی هەقیقی.

لەوە دڵنیاین کە تیۆرەکانی کرۆمەر لەبارەی رۆژهەڵاتی (تیۆرەکان لە ئەرشیڤی رۆژهەڵاتناسی نەریتی دەرهاتووە) فرەبەهانەدار کرابوون، لە کاتێکدا ئەو لە واقیعدا حوکمڕانی چەندان ملیۆن رۆژهەڵاتی دەکرد. ئەمەش بە هەمان پلە راستە بۆ ئەزموونی فرانسی لە سوریا و باکووری ئەفریقیا، لەولاشەوە لە هەموو لایەک لە کۆلۆنییە فرانسییە کەمەکان. بەڵام نزیکبوونەوە لە نێوان بزووتنەوەی رۆژهەڵاتناسی شاراوە و ئەزموونی رۆژهەڵاتناسی دیار، هەرگیز بەو شێوە زیاتر نمایشدارە سەریهەڵنەداوە وەک کە (ئەنجامی جەنگی یەکەمی جیهانی) ئینگلتەرا و فرانسا یەک لە دوای یەک جێگەی یەکتریان دەگرتەوە بە ئامانجی هەڵوەشاندنەوەی تورکیا. لێرەوە، راکشاو لەسەر تەختی نەشتەرگەری،"پیاوە نەخۆشەکەی ئۆروپا" هەموو لاوازی و خەسڵەتە تایبەتەکان و تۆپۆگرافییەکەی خرانەڕوو.

رۆژهەڵاتناس بە زانین و ناسینە تایبەتییەکانی خۆی، لەناو ئەم نەشتەرگەرییە رۆڵێکی گرینگ و لە نەرخ نەهاتووی گێڕاوە. ئەم رۆڵە گرینگە لە جۆری ئاژانی نهێنی لە ناوەوەی رۆژهەڵات، پێشتر پێشنیاری بۆ کرابوو کە توێژەری زانستی ئینگلیزی "ئێدوارد هێنری پالمێر" ساڵی 1882 نێردرابووە ناوچەی "سینای" بۆ زانینی رادەی هەست و روانینی دژ بە ئینگلیزەکان و شیمانەی بەکارهێنانی بۆ خزمەتی شۆڕشی عەرابی. پالمێر لە درێژەی ئەم ئۆپەراسیۆنەدا کوژرا، بەڵام ئەو لە هەموو ئەوانی تر بەدبەختر بوو کە هەمان خزمەتیان پێشکەش بە ئیمپراتۆری کردبوو، لێرە بە دواوە کارەکە گرینگ و سەخت بوو، بۆیە بەشێکی خرایە ئەستۆی "شارەزا"ی ناوچەیی. بێگومان بێ هۆ نیە کە رۆژهەڵاتناسێکی وەک "د.گ.هۆگارت" نووسەری سەربردەی بەناوودەنگی دۆزینەوەی دوورگەی عەرەبی بەناوی "چوونەناو دوورگەی عەرەبی"(1904)(24)، بۆ ئەم کارە هەڵبژێردرا و کرایە سەرۆکی

بیرۆ لە قاهیرە، لە ماوەی جەنگی یەکەمی جیهانی. هەڵبەت بە ڕێکەوتیش نیە کە پیاوان و ژنانی وەک "گێرترود بێل"، "ت. ئی. لۆرەنس" و "سان جۆن فیلبی"، کە هەموویان شارەزابوون لە مەسەلەی ڕۆژهەڵات، هەموویان وەک ئاژانی ئیمپراتۆری پۆستیان لە ڕۆژهەڵات هەبوو، هاوڕێی ڕۆژهەڵات بوون، نێردرابوون بۆ داڕشتنی سیاسەتی گۆڕینەوە، چونکە ئەم شارەزایانە زانین و ناسینێکی زۆر نزیک و قووڵ و پسپۆڕانەیان هەبوو لەبارەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵاتییەکان. ئەوان "باند"ێکیان پێکدەهێنا "هەروەکو چۆن جارێک لۆرەنس وای گوت"، بیری دژەبەیەک و پێکچوونی کەسیی ئەمانەی کۆدەکردنەوە: فەردییەتێکی زۆر بەهێزیان هەبوو، هەست و سۆز و بەرجەستەبوونێکی سروشتی تا ڕادەی یەکگرتنیان لەگەڵ ڕۆژهەڵات تێدابوو، پەیامی تاکەکەسیی خۆیان لەوانی دی دەپاراست، ڕەسەنایەتیەکی کولتووری جوانیان تێدابوو، دواجاریش بڕیار و حوکمیان لە سەر ڕۆژهەڵات دەدا. بۆ گشتیان، ڕۆژهەڵات ئەزموونێکی ڕاستەوخۆ و تایبەتی بوو. سەرەنجام لەلای ئەمانەیە کە ڕۆژهەڵاتناسی و هونەری بەکارهێنانی ڕۆژهەڵات بە سەرکەوتوویی گەیشتە فۆرمی هەرە باڵای خۆی پێش ئەوەی ئیمپراتۆری بزر بێ و میراتی خۆی بداتە دەست کاندیدای دی خاوەن ڕۆڵی زلهێزانەی باڵادەست.

ئەم ڕۆژهەڵاتناسانە کە باوەڕیان بە فەردییەت هەبوو، کەسانی ئەکادێمی نەبوون، دواتر دەبینین ئەمانە سوودیان لە خوێندنی ڕۆژهەڵاتی زانکۆکان وەرگرتووە بێ ئەوەی بە هیچ شێوەیەک سەر بە کۆمەڵەی ڕەسمی و پیشەیی ڕۆژهەڵاتناسەکان بن. لەگەڵ ئەمەش ڕۆلی ئەمانە، نە نەفرەتکردن بووە لە ڕۆژهەڵاتناسی ئەکادێمی نە خراپ کردن، بەڵکو بەخشینی کاریگەری بووە پێی. لەناو ئەمانە، هەندێ لەوانەی نەوەی یەکەمیش هەن وەک ئێدوارد لان و ڕیتشارد

بورتۆن، نەک هەر لەبەرئەوەی ئەمانە خۆیان خۆیان فێری خوێندەواری کردووە و دواتر بوونەتە خاوەن زانینێکی ئەنسکلۆپیدیایی، بەڵکو هێشتا بۆ زانین و ناسینی تا رادەیەک وەک توێژەری باڵای رۆژهەڵات کە لە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ رۆژهەڵات پیشانیان دابوو. لە خوێندن لە چوارچێوەیەکی زانینگەیی یان زانکۆیی لەمەڕ رۆژهەڵات، بە جۆرێک لە ئامادەکردنی رۆژهەڵاتناسی شاراوە جێگەیان پڕ کردبووەوە، کە ئەمە بۆ ئەوان دەست پێگەیشتنی ئاسان بووە لەناو کولتووری ئیمپریالی لە سەردەمی خۆیان. چوارچێوەی سەرچاوەی ئەوان وەک توێژەری باڵا لەلایەن کەسانی وەک "ویلیەم مویر، ئەنتۆنی بیڤان، د. س. مارگۆلیووت، شارل لایال، ئی. گ. براون، ر. ئا. نیکلسن، گی لۆ سترانژ، ئی. د. رۆس، تۆماس ئارنۆلد"، داڕێژرابوو، ئەمانەش هەموویان نەوەی راستەوخۆی دوای ئێدوارد لانن. روانگەی خەیاڵییان بە شێوەیەکی سەرەکی لەلایەن هاوسەردەمی خۆیان کەسایەتی بێوینە "رویارد کیپلینگ" پێشکەش کرابوو، کە بە شێوەیەک لەیاد نەکرێ بە جوانی گوتبووی: "باڵادەستبوون بەسەر دارسنۆبەر و دارخورما" لە یەک کاتدا.

جیاوازی لە نێوان ئینگلتەرا و فرانسا لەبارەی ئەم ماتریالانە، بە پوختی و تەواوی لەناو هێڵی مێژووی هەر دوو وڵات بوو لە رۆژهەڵات: ئینگلتەرا لەوێ ئامادە بوو، هەرچی فرانسایە لۆمە و سەرزەنشتی خۆی دەکرد کە هیندستان و وخاکەکانی لە دەستچووە. لە کۆتایی سەدە، چالاکییەکانی فرانسا بە تایبەتی لەسەر سوریا گیرسانەوە، بەڵام، لەم ئاستەش، لەسەر ئەوە هاوڕابوون کە فرانسییەکان نەیاندەتوانی بگەنە ئاستی یان هاوتای ئینگلیزەکان بن، نە بە هۆی چلۆنایەتی کەسایەتیەکانیان، نە بە ئاستی کاریگەری سیاسییان. پێشبڕکێی فرانسی و ئینگلیزی لەسەر تەرمی ئیمپراتۆری عوسمانی، ئەوەندە گەورە بوو، لە گۆرەپانی جەنگ، لە حیجاز و

سوریا و میزۆپۆتامیا هەستی پێدەکرا، بەڵکو لە هەموو لایەکەوە، هەر بەو شێوەیەی پیاوانی بلیمەتی وەک "ئێدمۆند بێرمۆند" تێبینیان کردبوو، رۆژهەڵاتناسە فرانسییەکان و شارەزا لۆکالییەکان لە زیرەکی و لە مانۆڤەری تاکتیکی لە خوارەوەی هاوتا بەریتانیاکانیان بوون. (25)

بێجگە لە هەندێ بلیمەتی فرانسی وەک "لوی ماسینیۆن"، فرانسییەکان نە کەسانی وەک لۆرەنس، نە وەک مارک سایکس نەک وەک گێرترود بێل-ی فرانسیان نەبوو. بەڵام فرانسیەکان کەسانی ئیمپریالیستی زۆر باوەڕداریان هەبوو وەک "ئێتیەن فلاندا" و فرانکلین بوویۆن". لە کۆنفرانسێک لە "Alliance Française de Paris" ئیمپریالیستێکی برووسکە ئاسا "کۆنت دو کرێساتی" لە ساڵی 1913 گوتی: سوریا رۆژهەڵاتی تایبەتی فرانسایە، شوێنی بەرژەوەندییە سیاسییەکان و ئەخلاقییەکان و ئابوورییەکانی فرانسایە، بەرژەوەندییەکان دەیگوت، دەبێ بەرگری لێ بکرێ لەم "سەردەمی هێرشی ئیمپریالیستانە"یە، لەگەڵ ئەمەش "کۆنت دو کرێساتی" تێبینی ئەوەی دەکرد، سەرەڕای ئامادەگی فرانسی بەهێزی بازرگانی و پیشەسازی لە رۆژهەڵات، سەرەڕای زۆرترین خوێندکاری زمانی فرانسی لە قوتابخانە فرانسییەکان لە رۆژهەڵات، فرانسا بێ هیچ گۆڕانێک وەلادەنرا، هەڕەشەی لێدەکرا، نەک هەر لەلایەن ئینگلتەرا، بەڵکو لەلایەن ئوتریش (نەمسا) ئەلمانیا و رووسیا. ئەگەر فرانسا درێژە بەوە بدا و رێگە لە "ئیسلام بگرێ بگەڕێتەوە"، باشترە ئەوسا رۆژهەڵاتی لەناو دەستدا بێ، ئەمەش ئەو ئەرگیومەنتە بوو کە کۆنت دو کرێساتی پێشنیاری کردبوو بە پشتگیری سێناتۆر "پۆل دوومێ".(26) ئەم پێگەیەش لە گەلێک بۆنە دووبارە کرایەوە، فرانساش توانی بە باشی کاروباری خۆی لە ئەفریقیای باکوور و لە سوریا پاش جەنگی یەکەمی جیهانی تێپەڕێنێ، بەڵام فرانسییەکان

بەردەوام ئەو هەستەیان هەبوو کە ئیدارەی تایبەتی و بەرجەستەی دانیشتووانانی رۆژهەلاتی کە سەر بە مێژوو و خاکێکن لە رووی تیۆرییەوە سەربەخۆن، شتێک بوو بەسەریاندا تێپەڕی، لە کاتێکدا ئینگلیزەکان هەمیشە توانیبوویان بەسەریدا سەرکەون.

دواجار، لەوانەیە ئەو جیاوازییەی هەمیشە لە نێوان رۆژهەلاتناسی مۆدێرنی ئینگلیزی و رۆژهەلاتناسی مۆدێرنی فرانسی هەیە، پەیوەندی بە سیستەمی شێوازەوە هەبێ، ئەنجامی بەگشتیکردنەکان لەسەر رۆژهەلات و رۆژهەلاتییەکان، پاراستنی هەستی جیاوازی لە نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا، ئارەزووی بالادەستی رۆژئاوا لەسەر رۆژهەلات، هەموو ئەمانە وەک یەکن لەناو نەریتی رۆژهەلاتناسی فرانسی و ئینگلیزی. لەنێو زۆرێک لە خەسڵەتە دیار و تایبەتییەکانی شارەزا، یەکێک لە هەرە بەڵگەنەویستەکان کە دەبێ هەبێ ئەویش شێوازە، کە ئەنجامی بارودۆخی دەرەکی تایبەتە، وەک کەوتنە بەر کاریگەری نەریتی دامەزراوەکان، ئیرادە و زیرەکی، بە چەشنێک پێت بگا لە شێوەی فۆرمێکی دیاریکراو. ئێستەش دەبێ سەرنجی ئەم قەرار و ئەم دلۆپاندنەی مۆدێرنیزاسیۆنە بدەین کە لە رۆژهەلاتناسی سەرەتای سەدەی بیستەم لە ئینگلتەرا و لە فرانسا پێمان دەگا، کە لەمەودوا باسی دەکەین.

2

شێواز، توانایی، روانگەی پسپۆڕی

رۆژهەڵاتناسی لەناو جیهان

مرۆی سپی لەلای "رویارد کیپلینگ" لەناو گەڵی دارشتن و سلۆگاندا هەیە، بۆ ئەوەی وەک کەسایەتیەکی خەیاڵی و تەوسبار بکەویتەوە، لە گەڵێک شیعر و لە رۆمانی "کیم" دەردەکەوێ. پێدەچی بۆ ئینگلیزەکان لە درێژەی دانیشتنیان لە وڵاتانی بیانی زۆر سوودی هەبووبێ. بە رەنگی پێستیان بە شێوەیەکی بەرچاو و دڵنەواکار، لەناو ئەو دەریا خەڵکەی رەسەنی ناوچەکە دەناسرانەوە، بەڵام کە ئینگلیزێک لەناو هیندییەکان، ئەفریقییەکان یان عەرەبەکان کە هاتووچۆی دەکرد بە دڵنیاییەوە دەیزانی سەر بە زانین و ناسینێکە، دەیزانی سەر بە نەریتێکی درێژی بەرپرسیارییە بەرانبەر بە نەژاد و رەنگەکان و دەتوانێ پشت بە یەدەگی تەجریبی و روحی ئەم نەریتە ببەستێ. بێگومان لەبارەی ئەمەیە، لەبارەی شکۆمەندی و سەختییەکانە کە کیپلینگ قسە دەکا، کە ستایشی ئەو "رێگە"یە دەکا کە مرۆی سپی لەناو کۆلۆنییەکان گرتوویەتی:

ئەمەش ئەو ڕێگەیەی مرۆ سپییەکان دەیگرن

کە دەچن وڵاتێک پاک بکەنەوە

لە بن پێیان ئاسن هەیە و لەسەر سەریششیان گەڵاکان

لە لای چەپ و لەلای ڕاست هەڵدێر

ئێمە بەم ڕێگەیەدا چووین، لەناو با و باران

ئەستێرەش ڕابەرمان بوو

ئاە ! باشترە بۆ جیهان کە مرۆی سپی پێشدەکەوێ

لەسەر ڕێگە گەورەکانیان، شان بەشان دەڕۆن.

"پاک کردنەوەی وڵاتێک" مرۆی سپی (یان پیاوانی سپی) بەیەکەوە باشتری دەکەن، بە هەستیاری، ئاماژەیە بۆ مەترسی ململانێیەک لە نێوان ئۆروپییەکان لە کۆلۆنییەکان: چونکە، ئەگەر نەتوانن سیاسیەتی خۆیان لەگەڵ یەکتری بگونجێنن، پیاوانی سپی کیپلینگ ئامادەن شەڕ بکەن: "ئازادی بۆ ئێمە و ئازادی بۆ کوڕەکانمان، نەبوونی ئازادی واتە جەنگ". لە پشت ئەو ماسکەی سەرکردایەتی کە ڕوخسار پڕە لە ئەوین، پیاوی سپی (یان مرۆی سپی) هەمیشە ئامادەیە هێز بەکاربهێنێ، بکوژێ و بکوژرێ. ئەوەی کە شەرەفیش دەداتە ئەم میسیۆنە، هەندێ دڵسۆزی و خۆتەرخانکردنی ڕۆشنگەریانەیە: ئەو مرۆڤێکی سپییە بەڵام نەک بە مەبەستی سادەی قازانج، چونکە "ئەستێرەی ئەو" لەوانەیە لەسەرەوەی قازانجی زەمینیانە بووەستێ. گەلێک پیاوی سپی بە دڵنیاییەوە زۆرجار لە خۆیان پرسیووە بۆچی لەسەر ئەم "ڕێگەیە لەناو با و باران" خەبات دەکەن. ئەوان

پەشۆکابوون کە بینیبوویان رەنگی پێستیان ستاتو (قەوارە)یەکی ئۆنتۆلۆژی (بوونناسی) بالآیان دەداتێ، هاوکات لەگەڵ دەستەلاتێکی مەزن لەسەر بەشێکی باشی جیهان، پڕ لە دانیشتوان. دواجار، لەگەڵ ئەمەش پیاو یان مرۆیەکی سپی بێت، بۆ رویارد کیپلینگ و بۆ ئەوانەش کە ئەو کاریگەری لەسەر بۆچوون و رەوانبێژییان هەبووە، مەسەلەیەک بووە پەیوەندی بە ئۆتۆدڵنیاییەوە هەبووە. دەبین بە مرۆی سپی چونکە پێشتر مرۆی سپی بووینە، لەمەش گرینگتر کە "ئەو پەرداخە دەخواتەوە" ئەو ژیانە دەژین کە قەدەر تێیدا ناگۆڕێ "لە رۆژانی مرۆی سپی"، وەختی تەواو نادۆزرێتەوە بەشی هیچ رامان و بیرکردنەوەیەک بکا لەبارەی هۆکارەکان و لۆژیکی مێژوویی. (...)

لەبەرئەوەی پیاوی سپی، وەک رۆژهەلاتناس، کە لە زۆر نزیکەوە لەگەڵ ئەو بەربەستانە دەژیا کە رێگەی دەدا مرۆ رەنگ جیاوازەکان دووربخاتەوە، پێیوابوو لەسەری پێویستە پێناسە و پێناسەکردنەوەی ئەو بوارە بکاتەوە کەلەبەر چاویەتی. چەندین تێکستی وەسفکردن بە گێرانەوە، جێگەی خۆیان بۆ تێکستی دیکەی پێناسەکردن و حوکمدانی داڕێژراو کە سەربردە و گێڕانەوەکەی دەپچڕی: ئەمەش شێوازی نووسینی تایبەتی رۆژهەلاتناسە شارەزاکانە، کە ماسکی پیاوی سپییان دەپۆشی کە کیپلینگ وێنەی کێشابوو. بەم جۆرە "ت.ئی.لۆرەنس" بۆ "ڤ. و. ریشاردز" دەنووسێ:

(...) عەرەبەکان ئەندێشەی منیان داگیرکردبوو. ئەمەش شارستانی کۆنە کۆن، کە خۆی پاک و بێگەرد کردۆتەوە بە هۆی دوورخستنەوەی خوداوەندە ماڵییەکان و نیوەی جوانکارییەکان کە شارستانی ئێمە هەڵپەیەتی خۆی بکاتە خاوەنی. ئینجیلی نەداری بەرانبەر بە شتە ماددییەکان شتێکی گونجاوە، بەلام پێدەچێ جۆرێک لە نەداری ئەخلاقیشی بەدوادا بێ. ئەم خەڵکە تەنیا بیر لە ئێستە دەکەنەوە، رەنج دەدەنە خۆیان بە ئاسانی بەناو ژیاندا تێپەڕن، بێ

ئەوەی هیچ شتێکیان هەبێ خەمی لێ بخۆن یان پێیدا هەڵگەڕێن. لە ڕاستیدا بەشێکی بریتییە لە ماندووبوونی دەروونی و مۆرالی، ئیتر ئەوان نەژادێکن ماندوون، بۆ خۆلادان لە کێشە و گرفت ناچارن قورسایی زۆر شت کە ئێمە پێمانوایە فەخر و شانازی و گرینگە هەمانبێ لەسەر خۆیان سووک دەکەنەوە، لەگەڵ ئەمەش بێ ئەوەی من لەگەڵ ڕوانینی ئەوان بم، لەو باوەڕەدام دەتوانم تەواوێک تێیان بگەم لە پێناوی هەستکردن بە خۆمان و بینینی خۆم و بێگانەکانی دی، لەو گۆشەیەی کە ئەوانیش ئێمە دەبینین بێ ئەوەی حوکممان لەسەر بدەن: من ناتوانم حوکمیان لەسەر بدەم و بڵێم ئەوان لە خوارەوەی ئێمەن، بە هەمان شێوە ناتوانم خۆم وا لێ بکەم بە شێوەی ئەوان بژیم.) (28) ڕوانگەیەکی لەم جۆرە سەرەڕای جیاوازی بابەتی توێژینەوە لەم تێبینییانەی گێرترود بێڵ دا دەبینرێ:

(چەندان هەزاران ساڵ ئەم هەڵکەوتەی شتەکان بەردەوام بوو (واتە ئەو هەڵکەوتەی عەرەبەکان تێیدا دەژین:هەڵکەوتی جەنگ)، ئەوانەی لە تۆمارە هەر کۆنەکان دەکۆڵنەوە کە سەحرای زۆر کۆن پێشەکشی کردووین پێمام دەڵێن، چونکە ئەم هەڵکەوتە هەر لە کۆنەوە هەبووە و بینراوە، بەڵام، بە درێژایی ئەو هەموو سەدانە، عەرەبەکان هیچ ئەزموونێکیان نەبووە و فێری هیچ نەبوونە. هەچ کاتێک لە ئەماندا نەبوونە، لەگەڵ ئەمەشدا بەو شێوەیە خۆیان پیشاندەدەن وەک ئەوەی ئەمان نانی ڕۆژانەیان بێ.)(29)

وەک لێکدانەوەیەک دەتوانین ئەم تێبینیانەشی بخەینە سەر کە ئەم جارە لەبارەی ژیانە لە شاری دیمەشق:

(لێرەوە بە ئاستەم هەست دەکەم بزانم مانای شارستانی لە شارێکی گەورەی ڕۆژهەڵاتی چیە، خەڵکەکەی چۆن دەژین، بیر لە چی دەکەنەوە، خۆم لەگەڵ ئەوان گونجاند. لەو باوەڕەدام بوونم وەک

ئینگلیزێک زۆر یارمەتیم دەدا.(...) ماوەی پێنج ساڵە ئێمە پایەمان لە جیهاندا بەرزبۆتەوە. جیاوازیمان زۆر روونە. لەوباوەڕەشدام بەشی هەر زۆری دەگەڕێتەوە بۆ سەرکەوتنی حکومەتەکەمان لە میسر (...). شکانی رووسیاش گرینگە و حسێبی بۆ دەکرێ، پێموایە سیاسەتی بەهێزی "لۆرد کورزۆن" لە کەنداوی فارس و لە سنوورەکانی هیندستان هێشتا حسێبی زۆرتری بۆ دەکرێ. تەنیا ئەو کەسەی رۆژهەڵات دەناسێ دەتوانێ باش تێبگا چۆن ئەم هەموو شتە بەیەکەوە خۆڕادەگرن. لەو بڕوایەشدام درێژدادڕییەکی ئەوتۆی تێدا نیە بڵێم ئەگەر ئینگلیزەکان لە دەروازی کابول پاشەکشەیان پێ بکرایە ئەوسا لە شەقامەکانی دیمەشق توریستە ئینگلیزەکان روخسارێکی دەم بە خەندەیان نەدەبینی.)(30)

لێرەوە، راستەوخۆ دەبینین کە واژەی وەک "عەرەب" یان "عەرەبەکان" خەسڵەتێکیان هەیە جیایان دەکاتەوە و دەیانناسێنێ و توندوتۆڵییەکی گشتییان پێدەبەخشێ، بە رادەیەک ئەم توندوتۆڵییە هەموو پاشماوەیەکی "عەرەب" وەک تاکەکەس دەسڕێتەوە مێژوویێکی کەسیی هەبێ بتوانین بیگێڕینەوە. ئەوەی خەیاڵی لۆرەنسی داگیرکردبوو، روونی و سازگاری عەرەب بوو، لە یەک کاتدا وەک وێنا و وەک فەلسەفەیەک (یان هەڵوێستێک) بۆ ژیان: لە هەردوو حاڵەتدا، لۆرەنس کە لە عەرەب نزیک دەبێتەوە لە روانگەی یەکێک دەڕوانێتە عەرەب کە خۆی عەرەب نیە، لە روانگەی یەکێک دەڕوانێ کە سادە و ساویلکەیی و سەرەتایی عەرەب شتێکە لەلایەن چاودێرێکەوە پێناسە کراوە، ئەمەش مرۆی (یان پیاوی) سپییە لێرە. لەگەڵ ئەمەش روونی و سازگاری عەرەب، زیاتر بە شێوەیەکی گشتی لەگەڵ روانینی بیزانسی شاعیر "ییتس" یەکدەگرێتەوە:

,Flames that no faggot feeds, flint nor steel has lit

Nor storm disturbs, flames begotten of flame

Where blood-begotten sprits come

And all complexities of fury leave

ئەو بڵێسەی نە پێویستی بە پۆڵایە نە بە دار

کە هیچ بایەک تێکی نادا بڵێسەی کچی بڵێسە

گیانە خوێناوییەکان لە کوێ دێن

کە تۆقین و ئاڵۆزی خۆیان جێدەهێڵن. (31)

ئەوە بە جێگیری عەرەب دەبەستێتەوە وەک ئەوەی عەرەب نەکەوتبێتە بەر هەڵکشانی کاریگەری ئاسایی مێژوو. بە شێوەیەک دژیەک، پێدەچێ عەرەب بۆ لۆرەنس لەناو بەردەوامی زەمەنی خۆی ماندوو بووبێ یان لەناو چووبێ، بەم جۆرە چاخی گەورە و درێژی شارستانی عەرەب وایکردووە عەرەب سازگار و روون بێتەوە، تا ئەو ئاستەی تەنیا سیفەتە جەوهەرییەکانی ماونەتەوە، لەم

پرۆسەیەش لە رووی مۆراڵەوە ماندوو بووە. ئەوەی بۆمان ماوەتەوە، ئەوا عەرەبەکانی "گێرترود بێڵ"ن: چەندان سەدەی پڕ لە ئەزموون بەڵام بێ حیکمەت. کەواتە، وەک یەکەیەکی بە کۆمەڵ، عەرەبەکان نە خەستبوونەوەیەک لەمەڕ بوون نە خەستبوونەوەیەکی سیمانتیکیشیان کەڵەکە نەکردووە. وەک خۆیان هەمان شت ماونەتەوە، جگە لەو روونی و سازگاریە ماندووەی لەسەرەوە لۆرەنس باسی کردووە، لەمسەر بۆ ئەوسەری "ئەو تۆمارانەی سەحرای زۆر کۆن پێشەکشی کردووین". ئێمە دەبێ گریمانی ئەوە بکەین، ئەگەر عەرەبێک دڵخۆش بێ، یان هەست بە خەمباری بکا بە هۆی مردنی منداڵێکی یان باوکی، ئەگەر هەست بە عەداڵەت یان ستەمی سیاسەت بکا، ئەوا ئەم هەستانە هەڵکەوتێکی بە پێویست لابەلایان هەیە، چونکە دەکەونە ژێر باری ئەو هەقیقەتە رووتە کە ئەو عەرەبێکە ئیتر.

ئەم هەڵکەوتەش وەک حاڵەتێکی سەرەتایی لە یەک کاتدا بە دوو پلان هەیە: "پلانی پێناسەکردن" کە کەمکەرەوە یان بچووککەرەوەیە (بە گوێرەی روانینی لۆرەنس و گێرترود بێل) دووەم پلانی واقیع. ئەم بەیەکگەیشتنە رەهایە بەیەکگەیشتنێکی سادە نیە. پێش هەموو شتێک، تەنیا لە دەرەوە دەتوانرێ جێبەجێ بکرێ، بە فەزیلەتی واژە و ئامێرە ئێپیستیمۆلۆژییەکان، ئەمە وەک ئەوانی تر، تایبەتن بە گەیشتن بە دڵی شتەکان و خۆلادان لەو تێکشکانانەی هۆکارەکانیان رووداو، بارودۆخەکان یان ئەزموونن. پاشان، بەیەکگەیشتن هەقیقەتێکە تەنیا ئەنجامی مێتۆد و نەریت و سیاسەتە وەک چالاکییەکی هاوبەش لەلایەن هەمووانەوە. هەر یەکێک لەم پلانانە هەندێ شێوەی جیاکاری نێوان تایپی "رۆژهەڵاتی" و "سامی"و "عەرەب" و "رۆژهەڵات" و واقیعی مرۆی ئاسایی دەشارنەوە "رازی رام نەکراو لەسەر ئەرزێکی گیانەوەری" شاعیر "ییتس"، کە هەموو مرۆڤایەتی لەسەری دەژین. بۆ

توێژەرەوە، یەکێک وەک "رۆژهەڵاتی" دیاری کرابێ، هەمان شتە وەک هەر کەسێک یان تاکێکی رۆژهەڵاتی کە دەشێ بیناسین. چەندان ساڵێ نەریت هەندێ رەونەقی شەرعیەتیان داوەتە گوتاری هەندێ کێشەی وەک سامیایی (واتە سامی بوون) یان رۆژهەڵاتی. مانای دروستی سیاسیش ئەوەمان فێر دەکا کە لەناو جوانترین رستەی گێرترود بێل لە رۆژهەڵات "هەموو خۆڕاگرن". کەواتە سەرتاییبوون (دواکەوتوویی) لە رۆژهەڵات شتێکە رەگ و ریشەی هەیە، ئەمەش رۆژهەڵات خۆیەتی، ئەمەش ئایدیایەکە هەموو ئەوانەی کاری لەبارەوە دەکەن دەبێ بۆی بگەڕێنەوە وەک چۆن دەگەڕێنەوە بۆ سەنگی مەحەک کە تەمەن درێژترە لە زەمەن و لە ئەزموون.(...).

کاریگەری سیستەمێکی سەرچاوەیی (مرجع) لەم جۆرە کە بە هۆی ئەمەوە هەموو نموونەیەکی شاراوەی رەفتاری هەقیقی دەتواندرێ بگەڕێندرێتەوە بۆ ژمارەیەکی بچووکی کاتیگۆری شیکەرەوەی "رەسەن" لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەم شتێکی گەورە بوو. ئەمەش بۆ رۆژهەڵاتناسی لەناو دەزگاکانی حکومەت هاوتای بیرۆکراسی بوو. دەزگاکان بەسوودتر بوون لە دۆسیەی تاکەکەس، مرۆش بە دڵنیاییەوە بەو مانا سەرەکییە دەهات فرسەتێک بێت بۆ دۆسیەیەک. دەبێ وا بێنینە بەرچاومان کە رۆژهەڵاتناس لە شوێنی خۆی لە بیرۆیەک لە شێوەی کاربەدەستێک لە کاردایە و کۆمەڵێک دۆسیەی جۆراوجۆر لەناو دۆلابێک رێکدەخات لەسەری نووسراوە "سامییەکان". لەگەڵ دۆزینەوە نوێیەکان لە بواری ئەنترۆپۆلۆژی کۆمەڵەی خەڵکی سەرەتایی و لە بواری ئەنترۆپۆلۆژی بەراوردکاریش، زانا و توێژەرێکی وەک "ویلیەم رۆبێرتسۆن سمیت" دەیتوانی وەک گرووپێک لەبارەی دانیشتوانانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کار بکا، وەسفی سیستەمی بەرەبابی و خزمایەتی و داب و نەریتی مارەیی و ژنهێنانیان بکا، فۆرم و ناوەڕۆکی داب و نەریتی ئایینیان

باس بکا. کاری سمیت هێز و توانای خۆی لەوەوە دێنێ کە لێکۆڵینەوەکەی لەسەر بنچینەی "داماڵینی سیفەتی میتۆلۆژی Démythologisation" سامییەکان بووە بە شێوەیەکی روون و زبر. لابردنی تەواوی بەربەستە "ناو"ییەکان کە ئیسلام یان جودایزم پێشکەش بە جیهانی دەکەن: سمیت فیلۆلۆژی و میتۆلۆژی سامییەکان خۆیان بەکاردەهێنێ، لێکۆڵینەوە بالاکانی رۆژهەڵاتناسان بەکاردەهێنێ بۆ "بنیاتنانی(...) وێنایەکی ئیفترازی لەمەڕ گەشەسەندنی سیستەمە کۆمەڵایەتییەکان بە چەشنێک گونجاو بێ و یەکبگرێتەوە لەگەڵ هەموو هەقیقەتێکی عەرەبەکان". ئەگەر ئەم وێنایە بتوانێ پەردە لەسەر ئەوە هەڵماڵێ کە رەگ و ڕیشەی مۆنۆتایزم (یەکتاپەرستی) کە بۆ رابردوو دەگەڕێتەوە بەڵام کاریگەری خۆیان هەر پاراستووە، لەناو تۆتۆمیزم یان نەریتی پەرستنی گیانەوەران بدۆزرێتەوە، واتە توێژەرەکە لە کارەکەی خۆی سەرکەوتووبووە. لەم بارەشەوە سمیت دەڵێ سەرەڕای ئەوەی کە "سەرچاوە محەمەدییەکان هەتا پێیان بکرێ وردەکارییەکان لەبارەی بت پەرستی دەشارنەوە."(32).

سمیت لە کارەکەی لەسەر سامییەکان کۆمەڵێک بوار دەکاتەوە وەک تیۆلۆژی، ئەدەب و مێژوو، سمیت لە نووسینی کتێبەکەی تەواو بەرانبەر بە کاری رۆژهەڵاتناسەکانیش بە ئاگابوو (ببینن، بۆ نموونە، بە چ دڕەندەییەک ساڵی 1887 رەخنە لە کتێبی"مێژووی گەلی ئیسرائیل"ی ئەرنست رێنان دەگرێ)، ئەوەش کە زۆرتر گرینگە، بە چەشنێک نەخشەی کتێبەکەی داڕشتووە یارمەتی سامیناسە مۆدێرنەکان بدا تێبگەن. چونکە سمیت لەو بڕوایەدام ئەڵقەیەکی سەرەکییە لە زنجیری رۆشنگەری کە مرۆی سپی وەک پسپۆڕ و شارەزایەک بە رۆژهەڵات دەبەستێتەوە. ئەو زانستەی بەش بەش و پار پار لۆرەنس، هۆگارت و گێرترود بێل و ئەوانی دی وەک شارەزا و پسپۆڕ لە کێشەی رۆژهەڵات پێشکەشیان دەکرد، بێ سمیت مەحاڵ

بوو. سمیت خۆیشی، وەک زانایەکی ئارکیۆلۆژی نیو ئەوەندە دەستەڵاتی نەدەبوو ئەگەر ئەم ئەزموونە زیادەکیەشی لە بارەی "هەقیقەتە عەرەبییەکان" نەبوایە. سمیت هەر زوو لە کاتیگۆرییە سەرەتاییەکان "گەیشت"، لە هەمان کات توانای ئەوەشی هەبوو راستییە گشتییەکان لە پشت ئاوارەبوونی کردەکی رەفتاری رۆژهەلاتی سەردەمەکەی خۆی ببینێ: ئەم پێکهاتەیەش دوو قورسایی دەداتە نووسینەکانی. بێجگە لەمە، ئەزموونی سمیت رەشنووسێک بوو لەمەڕ شێواز کە لۆرەنس، گێرترود بێل و فیلبی ناووبانگی خۆیان وەک پسپۆڕ لەسەری بنیاتنابوو.

سمیت لە نێوان 1880 بۆ 1881 لە حیجاز بوو، هەروەکو ریتشارد بورتۆن و شارل دوگتی پێش ئەو لەوێ بوون. دورگەی عەرەبی، شوێنێکی تەواو تایبەتی بوو بۆ رۆژهەلاتناس، نەک هەر تەنیا لەبەر ئەوەی موسلمانەکان ئیسلام وەک "کەشی روحی ئەو شوێنە"ی دادەنێن لە دوورگەی عەرەبی، بەڵکو لەبەرئەوەش حیجاز لە رووی مێژووییەوە وەک ناوچەیەکی دواکەوتووی هاوتای دواکەوتوویی لە رووی جیۆگرافییەوە دەهاتە بەرچاو، بەم جۆرە سەحرای عەرەبی وەک دیکۆرێک تەماشا کراوە دەتوانین لەسەر هەندێ شت لەبارەی رابردوو دڵنیابین هەروەکو چۆن تەواو بە هەمان ئاست (وێڕای هەمان ناوەرۆکیش) هەمان دڵنیابوونمان هەبێ لە ئێستەدا. لە حیجاز، دەتوانین لەبارەی موسلمانەکان، ئیسلامی مۆدێرن و ئیسلامی سەرەتایی بێ خۆنیگەران کردن لەمەڕ جیاکاری لە نێوانیان قسە بکەین. لەبارەی ئەم دەستەواژانە کە هیچ بنچینەیەکی مێژووییان نیە، سمیت لە توانایدا هەبوو مۆری ئۆتۆریتێیەکی زیادەشی لێ بدا کە تۆژینەوەکانی لەمەڕ سامییەکان پێشکەشی دەکردن. کۆمێنتەکانی بەڵگەن بۆ بوونی روانینی زانایەک کە هەموو رابردووی ئیسلام و عەرەبەکان و دوورگەی عەرەبی لەبەر دەست بووە:

(ئەوە خەسلەتێکی ئایینی محەمەدییە کە هەموو هەستێکی نەتەوایەتی روخسارێکی ئایینی وەردەگرێ، لەو حاڵەتەی کە هەموو سیاسەت و فۆرمە کۆمەڵایەتییەکانی وڵاتێکی موسلمان بە بەرگێکی ئایینی داپۆشراون. بەڵام هەڵەیە ئەگەر وای بۆ بچین ئەم هەستە ئایینییە رەسەنە لە قووڵایی هەموو ئەوەدایە بەو شێوە بەهانە دەداتە خۆی فۆرمێکی ئایینی وەردەگرێ. حوکمدانە پێشینەییەکانی عەرەب رەگوڕیشەیان لەناو کۆنەپارێزییەکە کە قووڵترە لە باوەڕی خۆشیان بە ئیسلام. ئەمە، لە راستیدا، یەکێکە لە خەوشەکانی ئایینی (...) وەک لەوەی ئەوەندە بە ئاسانی گوێ بۆ حوکمدانە پێشینەییەکان شل بکەی لەمەڕ نەژاد کە لەناوەوەی ئەمە سەرەتا سەریهەڵداوە و، ئەوەندە ئایدیای بەربەرانە و بەسەرچوو بپارێزی، دەبێ محەمەدیش خۆی بینیبی ئەمانە هیچ نرخ و بەهایەکی ئاینییان نەبووە، بەڵام ئەو گواستینییەوە ناو سیستەمەکەی خۆی بۆ ئاسانکردنی بڵاوکردنەوەی باوەڕە ریفۆرمکراوەکانی. لەگەڵ ئەمەش، کۆمەڵێک لە حوکمدانی پێشینە کە وا دێنە بەرچاومان (هی ئێمە) بە روونی محەمەدیانە بن کەچی هیچ بنچینەیەکیان لەناو قورئاندا نیە.)(33)

وشەی "ئێمە" لە دوادێری ئەم پارچە تێکستە لۆژیکییە عەجایبە، بە شێوەیەکی شاراوە روانگەی کەسێکی سپی دەردەخا. ئەم "ئێمە"یە رێگەمان پێدەدا بڵێین، لە یەکەمین رستە، کە هەموو ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی بەرگێکی ئایینی هەیە (دەشێ ئیسلام بەو شێوەیە پێناسەبکرێ وەک ستەمکار)، پاشان بڵێی، لە رستەی دووەم، کە ئایین ↺ نیە جگە لە رووپۆشێکی بەکارهێنراو لەلایەن موسلمانان (بە واتایەکی دی، موسلمانەکان بە شێوەیەکی سەرەکی کەسانی خراپن(...). لە رستەی سێیەم، پشتگیری لەوە دەکرێ کە ئیسلام، کە دەستی بەسەر ئیمان لە دوورگەی عەرەبیدا گرتووە، لە هەقیقەتدا کۆنەپارێزی سەرەکی پێش ئیسلامی ریفۆرم نەکردووە. بێگومان ئەمە

هەموو نیە. چونکە، ئەگەرچی ئیسلام وەک ئایین سەرکەوتووبووە، لەبەرئەوەیە بە شێوەیەکی ساویلکانە ڕێگەی داوە حوکمدانە پێشینەییە عەرەبیەکان "ڕەسەنەکان" خۆیان بخزێننە ناو ئیسلام، ئەم تاکتیکە (ئێستە دەبینین کە تاکتیکێک بوو لەلایەن ئیسلام خۆی)، (...). بەڵام هەموو ئەم شتانە کەم و زۆر لە دوا ڕستەدا لابراون کاتێ کە سمیت دڵنیا"مان" دەکاتەوە کە هەموو ئەو شتانەی لەبارەی ئیسلامەوە گوتووە ڕاست نین، چونکە، پاش هەموو شتێک، ڕووە جەوهەرییەکانی ئیسلام کە ڕۆژئاوا دەیناسێ "محەمەدیانە" نین.

ڕۆژهەڵاتناس بە گوێرەی پرەنسیپی شوناس و پرەنسیپی "نا-ناکۆکی" کار ناکا، ئەمە دیارە. ئەمانە بەسەرچوونە، توانای ڕۆژهەڵاتناس وەک پسپۆڕێک ڕەشی کردوونەتەوە، توانای ڕۆژهەڵاتناس خۆی لەسەر بنچینەی ڕاستییەکی گەلەکی بەڵگەدار بنیاتناوە کە فەلسەفە و گوتاری ڕۆژهەڵاتناس هەر خۆی خاوەنی هەموویەتی. سمیت توانای هەیە بەبێ هیچ دوودڵییەک قسە لە بارەی "ئەقڵی سەخت و کردەکی و (...) نائایینیانە لە پێکهاتەی ئەقڵی عەرەبی" بکا، قسە لەبارەی ئیسلامەوە بکا وەک سیستەمێک،(...) پیشاندانی ڕێز بۆ عیبادەتی موسلمان کە تێیدا فۆرمالیزم و دووبارەبوونەوە لە سیستەمدا کورت بوونەتەوە."هێرشەکانی سمیت بۆ سەر ئیسلام خەسڵەتێکی ڕێژەییان نیە، چونکە ڕوونە بۆ ئەو باڵادەستی ئۆرووپی و باڵادەستی ئایینی کریستیانیزم هەقیقەتێکە و هەڵکەتێکی خەیاڵی نیە. لە بنچینەدا، ڕوانینی جیهانی سمیت ڕوانینێکی دوانەکییە، ئەمەش لەم پارچە تێکستەی خوارەوە بە جوانی دیارە:

(گەڕیدەی عەرەبان تەواو جیاوازن لەوانەی ئێمە. سەفەرکردن بۆ ئەوان گەورەترین ئەرک و هەراسانیە، هیچ چەشەیەک لە کردنی وەرناگرێ (وەک "ئێمە") بە هەموو توانای خۆی ناڕەزایی لە بارەی برسیەتی و ماندووبوون دەردەبڕێ (کە "ئێمە" ئەمەمان نیە). هەرگیز

ناتوانن رۆژهەڵاتییەک بهێننە بەرچاوتان کە لە وشترەکەی دابەزی راستەوخۆ نەچێ لەسەر مافوور پاڵنەداتەوە (ئیستراح) و خەریکی خواردنەوە و کێشان نەبێ. بێجگە لەمەش، دیمەنی دەرەوە سەرنجی عەرەب راناکێشێ (بەڵام سەرنجی "ئێمە" رادەکێشێ). (34)

"ئێمە" ئەوەین، "ئەوان" ئەوەن. کام عەرەب، کام ئیسلام، کەی، چۆن، بە پێی کام پێوەر: پێدەچێ ئەم جیاکاری و جیاوازیانە لە لێکۆڵینەوە وردەکەی سمیت لەمەڕ حیجاز کە لەوێ ژیاوە هیچ حسێبێکی بۆ نەکرێ، مەسەلەی سەرەکیش هەموو ئەوەی دەتوانین بیزانین و فێری بین لەبارەی "سامییەکان" و رۆژهەڵاتییەکان" راستەوخۆ دڵنیابوونێک لەبارەیانەوە هەیە، نەک هەر لەناو ئەرشیڤەکان، بەڵکو راستەوخۆ لە کاری مەیدانیش.

کار و بەرهەمی پسپۆڕ و شارەزا گەورەکان لەمەڕ کێشەی رۆژهەڵاتی سەدەی بیستەم، لە فرانسا و لە ئینگلتەرا، ئەنجامی ئەم ستروکتورە ئیجبارییەن کە هەموو مرۆیەکی (رەنگدار)ی نوێ بە هەندێ راستی گشتی دەبەستێتەوە هەرگیز کرانەوەی بۆ نەبێ کە لەلایەن زانایەکی سپی ئۆروپی لەبابەت وەچە و رەچەڵەکەکانی ئەم مرۆیە داڕێژراوە، لە روانگەی زماننسی، ئەنترۆپۆلۆژی یان دۆکترینال (بزووتنەوە). ئەم پسپۆڕ و شارەزایانەش میتۆلۆژی و مەراق و هەوەسی کەسیی خۆیان تێخستووە، کە نووسەرانی وەک لۆرەنس و دوگتی بە وەزەیەکی زۆرەوە تۆژینەوەیان لەبارەوە کردووە. هەر یەک لەمانە، ویلفرید ساوێن بلونت، دوگتی، لۆرەنس، گێرترود بێل، هۆگارت، فیلبی، مارک سایکس، ستۆر، لەو باوەڕدان کە روانینیان بۆ شتەکانی رۆژهەڵات تاکەکەسی بووە، داهێنانی تایبەت بە خۆیان بووە، لە رێگەی هەندێ پەیوەندی زۆر نزیک و تاکەکەسی لەگەڵ رۆژهەڵات، ئیسلام و عەرەبەکان بووە، هەر یەک لەمانەش، رقێکی زۆر گشتیان بەرانبەر بە زانستی فەرمی لەبارەی رۆژهەڵاتِ

هەبوو. دوگتی لە کتێبی "سەحرای دوورگەی عەرەبی" نووسیبووی "خۆر منی کردە عەرەب، بەڵام هەرگیز منی نغرۆی ناو رۆژهەڵاتناسی نەکرد". بەڵام، لە کۆتایی شیکردنەوەیان، هەموویان (تەنیا ویلفرید ساوێن بلونت نەبێ) دژایەتی و ترسی خۆیان، کە رۆژئاوا بەرانبەر بە رۆژهەڵات هەستی پێدەکا، پیشان دەدا. ئایدیای ئەمانە سازگاری و خەسڵەتێکی کەسیی بە شێوازی ئەکادیمی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن بەخشیووە، وێڕای نەخشەی خۆدۆزینەوەی گەورە و پڕ لە روانینی بەگشتیکراو و لافلێدانێک وەک زانست کە لە دژیان نە نارەزایی دەخوا نە دارشتنێک بچووکیان بکاتەوە. (دوگتی هێشتا دەڵێ:" سامیەکان بە پیاوێک دەچن لەناو زێراب دانیشتبن تا بن چاویان نغرۆی ناو چڵکاو بن و هەنیەیان تا ئاسمانەکان چووبێ") (35) رۆژهەڵاتناسەکان بەم جۆرە رەفتاریان دەکرد و قەوڵ و سۆزیان دەدا، پێشنیاری سیاسەتێکی رابەریان دەکرد، هەڵبەتە لە روانگەی بەگشتیکردنی لەم جۆرە و، وەک تەوسێکی بێوینەش، شوناسی رۆژهەڵاتیە سپییەکانیان بۆ ناو کولتووری وڵاتەکەیان بەدەست دەهێنا. ئەگەرچی، وەک لە حاڵەتی دوگتی، لۆرەنس، هۆگارت و گێرترود بێل، دەردەکەوێ، تێوەگلانی پیشەییان بەرانبەر بە رۆژهەڵات (وەک ئەمەی سمیت) رێگەی پێنەدەدان بە تەواوی رقیان لە رۆژهەڵات بێتەوە. مەسەلەی سەرەکی بۆ ئەوان هێشتنەوەی کۆنترۆلی مرۆ سپییەکان بوو لەسەر رۆژهەڵات و ئیسلام.

دیالێکتیکی نوێ لەم پرۆژەیە دەردەچێ. ئەوەی لە پسپۆڕی رۆژهەڵاتی داوادەکرێ هەر بە سادەیی "تێگەیشتن" نیە: بەڵکو ئێستە داوای ئەوەی لێ دەکرێ بچێتە ناو کردەی رۆژهەڵات، هێز و توانای ئەم رۆژهەڵاتە دەبێ بهێنرێتە رێزی نرخ و بەهاکانی "ئێمە"، شارستانی "ئێمە"، بەرژەوەندی "ئێمە"و ئامانجەکانی "ئێمە". زانین و ناسینی رۆژهەڵات راستەوخۆ بۆ چالاکی وەردەگێردرێ، کە

ئەنجامەکانی بریتین لە بزووتنەوەی نوێی فیکری و کردەیی لە رۆژهەڵات. بەڵام، ئەمانەش بە دەوری خۆیان، داوا لە مرۆی سپی دەکەن سەرلەنوێ لە دەستەڵاتی زاڵبوونی خۆی دڵنیابێتەوە، ئەم جارە نەک وەک نووسەری کارێکی زانستی لەسەر رۆژهەڵات، بەڵکو وەک داهێنەرێکی مێژووی هاوچەرخی رۆژهەڵات و وەک شارەزایەک لەبارەی رۆژەڤی گەرمی رۆژهەڵات (چونکە ئەو سەرەتا دەستی داوەتە ئەم کارە، ئەو وەک تاقە پسپۆڕ و شارەزایەکی رۆژهەڵات دەتوانێ بە شێوەیەکی گونجاو تێبگا). لێرەوە رۆژهەڵاتناس بووەتە فیگەرێکی مێژووی رۆژهەڵات، ناتوانین لە فیگەری رۆژهەڵاتی جیابکەینەوە، چونکە هەر ئەوە دەتوانێ فۆرم بداتە رۆژهەڵات، ببێتە "نیشانەی" ناسینەوە بۆ رۆژئاوا. ئەمەش ئەو دیالێکتیکەیە کە لە خوارەوە بە خێرایی خراوەتەڕوو:

(هەندێ ئینگلیز، یەکێک لەوانە "کیچنەر" بوو، لەو بڕوایەدابوون راپەڕینێکی عەرەبەکان دژ بە تورکەکان رێگە بۆ ئینگلتەرا خۆش دەکەن، وێڕای خەباتکردن دژی ئەلمانیا، تورکیای هاوپەیمانی لەناوبەرێ. ناسینی سروشت و هێز و توانای وڵاتانی دانیشتوان بە زمان عەرەبی، بیری بۆ ئەوە بردن بواری تێدایە ئەم راپەڕینە سەرکەوێ، ئەمەش خەسڵەت و مێتۆدی بەکاربەری بۆ دەرخستن. بەم جۆرە رێگەیاندا بکەونە کار، دوای ئەوەی لەلایەن حکومەتی بەریتانی مۆڵەتی فەرمیان پێگەیشت. راپەڕینی شەریفی مەککە بۆ زۆربە شتێکی لەناکاو نەبوو، ئەگەرچی هێشتا هاوپەیمانان بۆی ئامادە نەبوون. ئەوەی لێی کەوتەوە هەستێکی تێکەڵاوبوو، هەندێکی لەگەڵدا بوون هەندێکی دی دژی بوون، لە نێوان بەریەککەوتنی ئەمانە، هەموو شتێک بە خراپ کەوتەوە.)(36)

ئەمە بوو تابلۆیەکی گشتی کە لۆرەنس لە بەشی یەکەمی کتێبەکەی "هەر حەوت دینگەکەی حیکمەت" پێشکەشی دەکا. "زانین"ی "هەندێ

ئینگلیز" بزووتنەوەیەک لە ڕۆژهەڵات بەرپا دەکەن، کە "کاروبارەکان"ی ئەنجامێکی تێکەڵاویان دەبێ، تەمومژیی، ئەنجامی تراژیدی و کۆمیدی، نیوە خەیاڵ و نیوە ڕاستی لە بارەی ئەم ڕۆژهەڵاتە نوێیە، ئینجا کە دەژێیتەوە، هەموو ئەمانە دەبنە بابەتی نووسینی شارەزاوپسپۆڕەکان، یان دەبنە فۆرمێکی نوێی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی کە ڕوانینێک لەبارەی ڕۆژهەڵاتی هاوچەرخ پێشکەش دەکا نەک لە شێوەی سەربردە، بەڵکو لە شێوەی ئاڵۆزی، بەگرفتکردن و ئومێدی لەبارچوو، لەگەڵ نووسەر (دانەر)ی ڕۆژهەڵاتناس وەک کەسێکی سپی، کە خۆی وەک پێناسەی ورد و پەیامبەرانەی ئەم ڕۆژهەڵاتەیە.

سەرنەکەوتنی سەربردە (گێڕانەوە) بە هۆی سەرکەوتنی ڕوانین کە ئێمە پێمان وایە لە کتێبی"هەر حەوت دینگەکەی حیکمەت"یش دا هەستی پێدەکرێ، کە کارێکە بە والایی بە دوای ئاراستەی ڕووداوەکاندا دەچێ، پێشتر لە کتێبی "..میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان هەستمان پێکردبوو. ناکۆکی نێوان ڕوانینی گشتی Holistique ی ڕۆژهەڵات (بەو شێوەی لە وەسف و ڕاپۆرتی شوێنەوارناسی دەردەکەوێ) و سەربردەی ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵات لەسەر کۆمەڵێک ئاست دەردەکەون و کۆمەڵێک گرێبوونەوەی Dénouements تێدایە. هەروەکو چۆن زۆرجار خۆیان لەناو گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی نوێ دەکەنەوە، شایەنی ئەوەیە لێرەوە بە خێرایی شیکردنەوەیەکی بۆ بکەین. ڕۆژهەڵاتناس لە بەرزاییەوە دەڕوانێتە ڕۆژهەڵات، وێڕای بوونی ئەو نیەت و هەستەی، تەواوی ئەو پانۆرامایە بگرێ کە بە بەر چاویدا تێدەپەڕێ: کولتوور، ئایین، ئەقڵ، مێژوو، کۆمەڵ. بۆ ئەم کارە، ئەو دەبێ هەموو وردەکارییەک لە ڕێگەی ئامادەیی هەموو کاتیگۆرییەکان، کورتکراوەکان، ببینێ (وەک سامییەکان، ئەقڵی موسلمان، ڕۆژهەڵات،...هتد). ئینجا لەبەرئەوەی ئەم

کاتیگۆریانە پێش هەموو شتێک نەخشە و پلانن و روویان لە کاریگەری دایە و، لەبەرئەوەی هیچ رۆژهەڵاتیەکیش ناتوانێ خۆی بناسێ وەک چۆن رۆژهەڵاتناس دەیناسێ، هەموو روانینێک بۆ رۆژهەڵات دواجار لە رووی توندوتۆڵی و یەکانگیری و هێز و تواناوە دەوەستێتە سەر کەسی رۆژهەڵاتناس خۆی، دەوەستێتە سەر ئەو دامەزراوەیەی یان ئەو گوتارەی کە ئەو خۆی خاوەنیەتی. هەموو روانینێکی سەرتاپاگیر بە شێوەیەکی بنچینەیی کۆنەپارێزە و، ئێمەش تێبینی ئەوەمان کرد بە چ شێوازێک، لە مێژووی ئایدیاکانی رۆژئاوا لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەم ئایدیایانە خۆیان پاراستووە بێ ئەوەی گوێ بەو شایەدمانیانەش بدرێ کە دژی دەوەستنەوە. (لە راستیدا، دەتوانین بڵێین ئەم ئایدیایانە ئەو شایەدمانیانە بەرهەم دەهێنن کە راستی خۆیان پیشان دەدەن.)

رۆژهەڵاتناس بە شێوەیەکی گشتی جۆرێک لە ئاژانی ئەم روانینە سەرتاپاگیرەیە. ئێدوارد لان تایپێکی نموونەیی ئەو شێوازەیە کە تاکەکەسێک لەوباوەڕەدایە کەوتۆتە بن کاریگەری ئایدیاکانی، یان هەتا ئەوەش کە دەبینێ، داواکاری هەندێ روانینی زانستیانەن لەسەر گشت دیاردەی ناسراو بە شێوەیەکی گەلەکی وەک رۆژهەڵات یان نەتەوەی رۆژهەڵات. کەواتە روانینێکی مەنگ و بێ جووڵەیە، وەک تەواوی ئەو کاتیگۆریە زانستیانەی ئیلهامیان دەبەخشیە رۆژهەڵاتناسی کۆتایی سەدەی نۆزدەم: چوون بۆ ئەودیوی "سامییەکان" یان "ئەقڵی رۆژهەڵاتی" بوونی نەبووە، چونکە ئەمانە ئەوپەڕی ئەو سنوورانە بوون کە هەموو راستییەکی لەبارەی رەفتاری رۆژهەڵاتی لە ناوەوەی روانینێکی گشتی تەواوی بوارەکە دەگرتەوە خۆی. وەک بواری زانستی، وەک پیشە، وەک زمان، وەک گوتاری تایبەت بە بوارێک، رۆژهەڵاتناسی بوونی بەند بوو بە بەردەوامی، یان هەمیشەیی رۆژهەڵات هەمووی بە یەکەوە، چونکە،

بێ "ڕۆژهەڵات"، زانین و ناسینی یەکانگیر، ڕوون، ورد کە پێی دەڵێن "ڕۆژهەڵاتناسی" نەدەکرا هەبێ. "بەم جۆرە ڕۆژهەڵات سەر بە ڕۆژهەڵاتناسییە، وەک چۆن وای بۆ دەچین کە زانیاری بەڵگەداریش هەیە (یان دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژهەڵات) سەر بە ڕۆژهەڵاتە.

فشارێکی بەردەوام هەیە دژ بەو سیستەمە کە "بە شێوەیەکی جەوهەری کرۆنیکییە"(37)، من ناو لەمە دەنێم ڕوانین، چونکە دەبێ وەک گریمانێک پێشنیاری ئەوە بکا تەواوی ڕۆژهەڵات لە شێوەی "پانۆپتیکۆن" (واتە بینین لە هەموو ڕوویەکەوە کە نیشانەیەکە بۆ دەستەڵات لە ڕوانگەی بینتام/وەرگێڕ) ببینرێ. ئەم فشارە سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ گێڕانەوە، بەو مانایەی کە، ئەگەر بتوانین هەر وردەکارییەکی ڕۆژهەڵاتی پیشان بدەین، خۆی دەگۆڕێ یان گەشە دەسەنێ، لەم حاڵەتەدا دیاکرۆنی دەخەینە ناو سیستەم. ئەوەی کە پێدەچێ جێگیر بێ (کە ڕۆژهەڵاتیش هاوتای جێگیری و نەمریی ئەبەدییە) ئێستە ناجێگیر دەردەکەوێ. ئەمەش وامان لێ دەکا بیربکەینەوە کە مێژوو، وێڕای تایبەتمەندییە هەراسانکارەکانی، بزووتنەوەکانی لەمەڕ گۆڕان، ڕووی لە هەڵکشان و لە ئاوابوونە، یان ڕووی لە بزووتنەوەی دراماتیکییە، ئەمەش لە ڕۆژهەڵات دەشێ و بۆ ڕۆژهەڵاتە. مێژوو و گێڕانەوە، کە نوێنەرایەتی دەکەن، ئەوە پیشان دەدەن کە ڕوانین نوقسانی هەیە، کە "ڕۆژهەڵات "، وەک کاتیگۆرییەکی ئۆنتۆلۆژی (بوونناسی) بێ مەرج، دادپەروەری ناگەڕێنێتەوە بۆ پۆتەنسیەلی گۆڕانی واقیع.

بێجگە لەمە، گێڕانەوە ئەو فۆرمە تایبەتەیە کە مێژووی نووسراو وەریدەگرێ بۆ دژایەتی بەردەوامی ڕوانین. ئێدوارد لان هەستی بە مەترسییەکانی گێڕانەوە کردبوو کە ڕەتی دەکردەوە فۆرمێکی ڕێک و ڕاست وەک هێڵێک بداتە زانیارییەکانی (گێڕانەوەکانی/و) پێی باشتربوو فۆرمێکی مۆنیومەنتانە بداتە ڕوانینی ئەنسکلۆپیدیایی یان

لێکسیکۆگرافی. گێڕانەوە دڵنیایی لەسەر ئەوە دەکا کە مرۆ لە دایک دەبێ، پیر دەبێ و دەمرێ، دامەزراوەکان و مەرجەکانی ژیانی هەقیقیش روویان لە گۆڕانە، بەلای زۆریش شیمانەیەکی بەهێزیش هەیە مۆدێرنیتێ و هاوچەرخی و سەردەمیانەش بە شارستانیە "کلاسیکەکان" رادەگەن، بە تایبەتیش، ئەو مۆدێرنیتییەش دڵنیایی لەسەر ئەوە دەکەن کە بالادەستی بە هۆی روانین چ نیە جگە لە ئیرادەی هێز و توانا، ئیرادەیەک بۆ راستی و بۆ لێکدانەوە، نەک مەرجێکی مەوزوعی مێژوو. بە کورتی، گێڕانەوە رایەک، روانگەیەک، بە ئاگاهاتنەوەیەک دێنێتە ژوورەوە، ئەم بەئاگاهاتنەوەیەش دژ بە تاروپۆی یەکانگیری روانینە، دەستدرێژی دەکاتە سەر خەیاڵی ئەپۆلۆنیانە و پتەو کە روانین پێشنیاری دەکا.

کاتێ کە جەنگی یەکەمی جیهانی رۆژهەڵاتی هێنایە ناو مێژوو، رۆژهەڵاتناس وەک ئاژانیک (سیخوڕ) بەم کارە هەڵسا. هاننا ئارنت بە جوانی تێبینی ئەوەی کردبوو کە هاوتای بیرۆکراسی ئاژانی ئیمپریالییە (38)، ئەمەش بەو مانایە دێ، لە حاڵەتی ئێمە، ئەو پرۆژە ئەکادیمییەی کۆمەڵێک کەس پێیەوە خەریکە و پێی دەوترێ رۆژهەڵاتناسی، دامەزراوەیەکی بیرۆکراسی بووە لەسەر بنچینەی هەندێ روانینی کۆنەپارێز لەمەڕ رۆژهەڵات دامەزراوە، ئەوانەی خزمەتی ئەم روانینەیان لە رۆژهەڵات دەکرد ئاژانی ئیمپراتۆری بوون، وەک "ت. ئی. لۆرەنس". دەتوانین لە کارەکەی بە روونی ناکۆکی و ململانێی نێوان "مێژوو- سەربردە" و "روانین" ببینین، لە کاتێکدا، (بە زاراوەی خۆی) "ئیمپریالیزمی نوێ" هەوڵی دەدا "شەپۆلێک لە چالاکی بەرپا بکا لە رێگەی سەپاندنی بەرپرسیاری بەسەر خەڵکی ولات" (رۆژهەڵات)(39). چونکە زلهێزە ئۆروپییەکان لە پێشبڕکێدان بۆ ئاراستەکردنی رۆژهەڵات بۆ ئەوەی بیهێننە ناو ژیانی ئەکتیڤ، وای لێ بکەن سوودی هەبێ، لە ژیانێکی پاسیڤی

"رۆژهەڵاتیانە" بیهێننە ناو ژیانێکی مۆدێرنی پڕ لە چالاکی. پێیانوابوو، هەر هیچ نەبێ، بەلای کەمی نابێ هەرگیز لێگەڕێین ڕۆژهەڵات ڕێگای خۆی بگرێ بۆ بووژانەوە، را و روانینە ریسائاساکانیش لەگەڵ ئەوەدان کە ڕۆژهەڵاتییەکان هیچ نەریتێکیان لەمەڕ ئازادیدا نیە.

گەورەترین کارەساتی کارەکەی لۆرەنس لەوەدایە دەیەوێ خەبات بکاتە رەمزێک، یەکەم: بۆ هاندانی ڕۆژهەڵات (بێ ژیان، بێ زەمەن، بێ هێز) و جوولە تێخستنی، دووەم: بۆ سەپاندنی فۆرمێک بە پلەی یەکەم ڕۆژئاوایی بەسەر ئەم جوولەیە. سێیەم: بۆ ڕاگرتنی ئەم ڕۆژهەڵاتە نوێیە، بە ئاگاهاتووە، لەناو روانینێکی کەسیی، کە مۆدی سەیرکردنی بۆ دواوە یان ڕابردوو مانایەکی بەهێزی شکان و خیانەتی هەڵگرتبێ:

(مەبەستی من دروستکردنی نەتەوەیەکی نوێ بوو، بنیاتنانەوەی دەستەڵاتێکی لەدەستچوو، پێشکەشکردنی بنچینە و زەمینەیەک بە بیست ملیۆن سامی بتوانن لەسەری کۆشکێک لە ئیسپانیا بۆ بیری نیشتمانی خۆیان" بنیات بنێن(...) هەموو هەرێمەکانی سەر بە ئیمپراتۆری بۆ من نرخی ئینگلیزێکی مردوویان نیە. ئەگەر من لە ڕۆژهەڵات هەندێ خۆشەویستی، ئامانجێک، ئیدیالێکم گەڕاندبێتەوە، ئەگەر وام کردبێ مۆدێلی ئۆتۆریتێی سپییەکان لەسەر سوورەکان زیاتر پێویست بێ، ئەوا تا ڕادەیەک ئەو دانیشتوانانەم لەگەڵ تایپی نوێی حکومەت ڕاهێناوە کە لەناو ئەم حکومەتە، نەژادە باڵادەستەکان هەر داهێنانێکی شەرمەزاریان کردبێ لەیادی دەکەن، سپی و سوور و زەرد و ئەسمەر و ڕەشەکانیش بەیەکەوە لەگەڵ یەکتر دەمێننەوە، بێ ئەوەی خۆیان تەماشای تەنیشت خۆیان بکەن بۆ خزمەتی جیهان.)(40).

هیچ شتێک لەمانە، ئەگەر مەبەست بووبێ یان پرۆژەی راستەقینە یان هەتا پرۆژەیەکی تەواو نەکراویش، بواری جێبەجێ بوونی نەبووە، هەتا بە سادەییش، ئەگەر هەر لە سەرەتادا را و روانینی "رۆژهەڵاتناس"ی سپی نەبوایە.

(جوولەکە لە پایتەخت لە بریگتۆن، چاوچنۆکن، ئەدۆنیسی دەپەرستن، پیاوە بە باکانیشیان لە دیمەشق بەڵگەن بۆ ئەوە کە سامییەکان توانای لەززەت وەرگرتنیان هەیە، هەر لەناو ئەوانیش هەمان ئەو هێزە هەیە کە پێچەوانەی ئینکاری زاتی زوهدی جووەکانی "ئیسینییەکان" بەراییە، کریستیانە بەراییەکان یان یەکەمین خەلیفەکانی موسلمان کە پێیان وابوو چوونە ئاسمان بۆ روح هەژاران ئاسانترە. کەسی سامی هەردەم لە نێوان ژیانێکی پڕ لە شەهوانی و بە باق و بریق و زوهد لە هاتووچۆدا بووە.)

بۆ دڵنیابوون لەمە، لۆرەنس نەریتێکی یەکانگیری لە پشتە وەک منارەچرای سەر. دەریا بە هەموو سەدەی نۆزدەمدا تێدەپەڕێ، سەرچاوەی رووناکییەکانی بێگومان رۆژهەڵاتە، ئەم چرایەش تەواوێک بەهێزە بۆ رووناککردنەوە لە یەک کاتدا تۆپۆگرافیای شوێنە ناشرینەکان و تۆپۆگرافیای شوێنە جوانەکانی بەردەم. جوولەکەی ئەدۆنیس پەرست، بەباکانی دیمەشق، دەتوانین بڵێین نیشانەی مرۆیی نین، بەڵکو بوارێکی سیمیۆتیکین پێی دەگوترێ :سامیایەتی، کە لەلایەن لقێک لە سامیایەتی رۆژهەڵاتناسی توندوتۆڵ کراوە. لەناو ئەم بوارە دەشێ هەندێ شت هەبن:

(دەتوانین عەرەبەکان لەگەڵ ئایدیایەک وەک بەستنەوەیان بە گوریسێک رابهێنین: دڵسۆزی رەوانیان لەباری ئەقڵییەوە وای لێ کردوون خزمەتکارێکی بە وەفا و سەرکزبن. هیچ یەکێکیان هەوڵی ئەوە نادەن پێش سەرکەوتن لەم کۆت و بەندە خۆیان رزگار بکەن.

بەڵام لەگەڵ ئەو بەرپرسیاری و ئەرک و ئیلتیزام دێن، ئایدیا بزر دەبێ و کار تەواو دەبێ و بە کاولبوون کۆتایی دێ. راستە دەتوانین بێ باوەڕ سامییەکان بۆ هەر چواری لای جیهان ببەین (نەک بۆ ئاسمان) تەنیا سامان و لەززەتەکانی ئەرزیان نیشان بدەین. بەڵام ئەگەر لەسەر رێگەی خۆیان تووشی پەیامبەری ئایدیایەک بن، بێ پەناگا بۆ پاراستنی گیانی خۆیان، بێ هیچ هۆیەکی مانەوە جگە لەوەی باڵندە بۆی داوێ یان دەرۆزە دەکا، ئەوان راستەوخۆ ئامادەن دەست لە هەموو سامانی خۆیان هەڵگرن بەدوای بکەن... ئەمانە میللەتێکن وەک ئاو ناجێگیرن، بەڵام بە وردیش، وەک ئاو لە سەرکەوتنی کۆتایی خۆیان دڵنیان. لەوەتەی دنیا دنیایە، ئەم شەپۆلانە، ناوەناوە، خۆیان بە لێواری گردەڵانی جەستە دادەدەن و دەشکێن. هەر یەک لەم شەپۆلانە لە گەڕانەوەیان لەگەڵ خۆیان هەندێ بەردی گرانیت لێ دەکەنەوە کە ئەم لێوارانەی راگرتووە... ئەمە یەکێک لەو شەپۆلانە بوو (نەک کەمتر) کە من لە دوورگەی عەرەبی هەڵمگیرساند. بە بای ئایدیایەکی موجەرەد دەچووە پێشەوە و هەنگاوی دەنا، وردە وردە گەورە دەبوو تا ئەو کاتەی، گەیشتە لووتکە، ئینجا لە دیمەشق کەوتە خوارەوە. ئاوە کۆبووەوە و کەفدارەکەی، بە هۆی جێگیری هێز و توانای ماتریالەکان کشێترایەوە، ئەمەش شەپۆلی ئایندە دروست دەکاتەوە، کە ئەو وەختە دێ، دەریا دەبێ جارێکی دی هەڵسێتەوە.)

لۆرەنس خۆی لە بن فۆرمی رێزمانی on ی مەرجی لە ناو تابلۆیەکە دادەنێ. بەم جۆرە شیمانەی رستەی پێش کۆتایی ئامادە دەکا، کە تێیدا وەک بەکارهێنەرێکی عەرەبەکان دەردەکەوێ کە لەسەرەوەی هەموویانە. بە هەمان شێوەی "کروز"ی لە رۆمانی "دڵی تاریکی" کۆنراد، لۆرەنس خۆی لە خاک جیاکردۆتەوە بۆ ئەوەی لەناو واقیعێکی نوێ بناسرێتەوە بە ئامانجی ئەوەی بتوانێ (دواتر دەڵێ)

"ئاسیا ناچار بکەی لە ماوەی ژیانی من فۆرمێکی نوێ وەرگرێ کە زەمەن بێ پەروا بەرەو رووی ئێمەی دەهێنێ."(41)

راپەڕینی عەرەب ئەو کاتە مانایەک وەردەگرێ کە لۆرەنس یەکێک لەو مانایانەی پێدەبەخشێ، ئەم مانایە، بەو شێوەیەی بە ئاسیا گەیشتووە، سەرکەوتنێک بووە، "فراوانبوونێکی سەرکەوتنانە"، "پێمانوابوو ئازار و ئەزموونی یەکێکی دی، کەسایەتیەکەی، دەخەینە سەر خۆمان". لێرەوە رۆژهەلاتناسی دەبێتە رۆژهەلاتی نوێنەرایەتیکراو، بە جیاوازی چاودێرە بەراییەکان کە بەشداریان لە ژیانی ولاتدا کردووە وەک ئێدوارد لان، کە بۆ ئەو رۆژهەلات شتێک بوو بە جوانی لە دووری خۆی رایدەگرت. بەلام لەلای لۆرەنس ناکۆکی و ململانێیەکی نەگەیشتوو بە ئەنجام لە نێوان مرۆی سپی و رۆژهەلاتی هەیە و، ئەگەرچی ئەو بە شاراوەیی یان بە لایەلا باسی ناکا، ئەم ناکۆکی و ململانێیە جارێکی دی لە ئەقلی ئەو ناکۆکی و ململانێی مێژوویی نێوان خۆرهەلات و خۆرئاوا دێنێتەوە سەر شانۆ. ئەو کە هوشیارە بەرانبەر بە دەستەلاتی لەسەر رۆژهەلات، هوشیارە بەرانبەر بە دووڕوویەکەی خۆی، بەلام نەک بەرانبەر بە هەموو ئەو شتانەی، لە رۆژهەلات، پێشنیاری ئەوەی بۆ دەکرێ کە مێژوو، پاش هەموو شتێک، مێژووە و بێ ئەویش، عەرەبەکان دواجار دووبەرەکی خۆیان لەگەل تورکەکان چارەسەر دەکەن، لۆرەنس سەربردەی راپەڕین (سەرکەوتنە راگوزاریەکانی و شکانە تالەکانی) لەم روانینە بچووک دەکاتەوە کە سەرچاوەکەی هەر خۆیەتی: "شەڕێکی براکوژی بەردەوام" و بێ چارەسەری.

(لە راستیدا بە هۆی خۆشەویستی بۆ خۆمان بوو کە ئازاری ئەوانی ترمان هەلدەگرت، یان، بەلای کەمی، بۆ قازانجێک بوو لە ئایندە و، ئێمەش نەماندەتوانی بیزانین بێ ئەوەی فێل لە خۆمان نەکەین، فێل لە هەست و هاندەرەکانی خۆمان.(...)

(...) هیچ ڕێگەیەکی ڕاست لە پێشمان نەبوو ئێمەی سەرکردەکان بیگرینەبەر، لەناو ئەم ئازارگە پێچەڵپێچەی مۆراڵ، لەناو ئەم یەک بە دوای یەکی بازنە نەناسراوەکان، کە تیایاندا هاندەرە شلەژاوەکان هەردەم ئەوانەی پێش خۆیان ڕەش دەکردەوە یان بەهێز دەکردەوە.)(42)

بەرانبەر بەم هەستە قووڵەی شکان، دەبێ لۆرەنس دواتر تیۆرییەک لەمەڕ "پیرەکان"یش بخاتە سەری کە سەرکەوتنەکانیان لێ دزیوە. لە هەموو حاڵەتێکدا، ئەوەی بۆ لۆرەنس گرینگە، وەک شارەزایەکی مرۆی سپی، وەک میراتگرێکی ساڵانی حیکمەتی ئەکادیمی و میللی لە بارەی ڕۆژهەڵات خۆی، توانای هەبێ شێوازی بوونی خۆی بخاتە ژێر ئەوەی ڕۆژهەڵاتییەکان، پاشان ڕۆڵی پەیامبەری ڕۆژهەڵاتی بگێڕێ کە فۆرم دەداتە بزووتنەوەیەک لە ناو "ئاسیای نوێ". ئینجا لەبەر هەندێ هۆ کە بزووتنەوەکە سەرناگرێ (لەلایەن ئەوانی دی دەستی بەسەردا گیراوە، ئامانجەکانی خیانەتی لێ کراوە، خەونی سەربەخۆیی تێنەپەڕیوە) مانای وایە ئەوە وەهمەکانی لۆرەنسە کە حسێبی بۆ دەکرێ. دوور لەوەی بە سادەیی کەسێکی وێڵ بێ لەناو ڕێڕەوی ڕووداوەکان، لۆرەنس بە تەواوی خۆی لەناو خەباتی ئاسیای نوێ دەدۆزێتەوە کە خەریکە لە دایک دەبێ.

لەکاتێکدا "ئێشیل"(ئەسخیلوس) نوێنەرایەتی ئاسیای دەکرد بەڵام بۆ دۆڕانەکانی ئازار دەکێشێ، نێرڤال باس لە بێ ئومێدییەکانی خۆی دەکرد بەرانبەر ڕۆژهەڵات، کەچی لۆرەنس لە یەک کاتدا دەبێتە کیشوەری پرسە و هوشیارییەکی زاتی، بێ ئومێدانەی تا ڕادەیەک کۆمیدی. دواجار لۆرەنس و ڕوانینەکەی دەبنە (ئەمەش هەر تەنیا بە خێرا لوێل تۆماس و ڕۆبێرت گراڤ نا) سەمبۆلی لێڵی ڕۆژهەڵات: بە کورتی، لۆرەنس سەر بۆ بەرپرسیارییەکانی لە ڕۆژهەڵاتِ نوی دەکا بە دانانی ئەزموونی زانستی خۆی لە نێوان خوێنەر و مێژوو. لە

راستیدا، ئەوەی لۆرەنس پێشکەشی خوێنەری دەکا دەستەڵاتی پسپۆڕ و شارەزایەکە میدیاتیزە نەکراوە (دەستەڵاتی بوون بە رۆژهەڵات بۆ ماوەیەکی کورت). هەموو ئەو رووداوانەی دراونەتە پاڵ راپەڕینی مێژوویی عەرەب و ئەوانەش کە پەیوەندیان بەو راپەڕینەوە هەیە، دواجار لە ئەزموونەکانی لۆرەنسدا کورت دەبنەوە.

کەواتە، لەم حاڵەتەدا، شێواز هەر تەنیا دەستەڵاتی بە رەمزکردنی بە گشتیکردنە گەورەکانی وەک ئاسیا، رۆژهەڵات یان عەرەبەکان نیە، ئەمە هەندێ فۆرمی جێگرتنەوە و تێکەڵبوونیشە کە بە هۆی ئەمانەوە تاقە یەک دەنگ دەبێتە مێژوویێکی سەرلەبەر و (بۆ رۆژئاوای سپی، ئەگەر خوێنەر یان نووسەر بێ) تاقە جۆری رۆژهەڵاتیش کە شیمانەی ئەوەی هەیە بناسرێ. ئەرنست رێنان نەخشەی بواری شیمانە کراوەکانی بۆ "سامییەکان" لەناو کولتوور و فیکر و زمان داڕشتبوو، هەرچی لۆرەنسە، شوێن و زەمەنی ئاسیای مۆدێرن (لە راستیدا، دەست بەسەر ئەو شوێنەدا دەگرێ) دەکاتە گرافیک. شێوازی ئەو کاریگەری ئەوەی هەیە ئاسیا بباتە بەر دەستی رۆژئاوا، بۆ دەسخەرۆکردنی، ئەگەر بۆ ماوەیەکی کورتیش بێ. لە کۆتاییدا، ئەوەی بۆمان دەمێنێتەوە هەستی ماوە یان نێوانێکی پاتێتیکە (وەک نەخۆشی) کە "ئێمە" هێشتا لە رۆژهەڵاتێک جیادەکاتەوە کە بۆ ئەوە کراوە، خەسڵەتی بێگانەی خۆی وەک نیشانەیەکی .نامۆبوونی بەردەوام بەرانبەر بە رۆژئاوا هەڵگرێ. ئەمە ئەو سەرەنجامە بێ ئومێدەیە کە لە کۆتایی رۆمانی "رێگە بەرەو هیندستان" لە نووسینی "ئی.م.فۆرستەر" دڵنیایی لەسەر کراوەتەوە، کە لە هەمان سەردەمی لۆرەنس بڵاوبۆتەوە، "عەزیز و فیلدینگ" هەوڵدەدەن لەگەڵ یەکتر ئاشت بنەوە بێ ئەوەی پێی بگەن:

(ئەوەی دی وێڕای گرتنی بە سۆزەوە دەڵێ: ئەی بۆ نەبینە برادەر هەر ئێستە؟ ئەمەیە کە من دەمەوێ، ئەوەشە کە ئێوە دەتانەوێ."بەڵام

ئەسپەکان نەیاندەویست، بە پازێک لێک جیادەبوونەوە، زەویش نەیدەویست، تاوێر و بەردی دەخستە سەر ڕێگەکان، سوارەکان نەیاندەتوانی تێپەڕن، تەنیا یەک لە دوای یەک نەبێ. پەرستگاکان، مەزراکان، زیندان، کۆشک، باڵندەکان، داڵەکان، ماڵەکانی مێوانداری، نەیاندەویست، کە لە ڕۆیشتنەکە دەرچوون هەموو کەوتە بەرچاویان و "مۆ"ش لەبەر دەمیان بوو: هیچ شتێک نەیدەویست و هەموویان بە سەد دەنگی خۆیان دەیانگوت: "نەخێر، هێشتا نا "، ئاسمانیش دەیگوت:"نەخێر لێرە نا". (43)

ئەم شێوازە، ئەم داڕشتنە خەستە، هەردەم ئەو بەربەستەیە دێتە پێش ڕۆژهەڵات. سەرەڕای ڕەشبینی، پەیامێکی سیاسی پۆزەتیڤ لە پشت ئەم ڕستانەدا هەیە. وەک چۆن کرۆمەر و بەلفور باش دەیانزانی، زانین و دەستەڵاتی باڵای ڕۆژئاوا دەیتوانی کۆنترۆلی ئەو نێوانە زۆرە بکا کە خۆرهەڵاتی لە خۆرئاوا جیادەکردەوە. ڕوانینی لۆرەنس وەک تەواوکەرێک لە فرانسا کارەکەی "مۆریس بارێس"ە: "تۆژینەوەیەک لە بارەی وڵاتی خاوەر"مەشریق" کە سەفەرنامەیەکە مۆریس بارێس لە ساڵی 1914 بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کردوویەتی. وەک زۆرێک لە کاری دیکەی پێش ئەو، ئەم "تۆژینەویە" کارێکە لە شێوەی بابەتێکی کورتکراوە، کە نووسەر دڵی خۆی بەوە خۆش ناکا لە ڕۆژهەڵات لە سەرچاوە و ئەسڵی کولتووری ڕۆژئاوایی بگەڕێ، بەڵام ئەو جارێکی دی نێرڤاڵ و فلۆبێر و لامارتین لەناو سەفەرەکەی بەرهەم دێنێتەوە. لەگەڵ ئەمەش بۆ مۆریس بارێس، ڕەهەندێکی سیاسی وەک پاشکۆیەک لە کارەکەیدا هەیە. لە ڕێگەی شایەدحاڵی بە ئەنجام گەیشتوو هەوڵدەدا ئەوە بسەلمێنێ کە فرانسا لە ڕۆژهەڵات ڕۆڵێکی بنیاتنەری هەیە. بەڵام جیاوازییەک لە نێوان پسپۆڕ و شارەزای فرانسی و پسپۆڕ و شارەزای ئینگلیزی دەمێنێتەوە: فرانسییەکان هەوڵدەدەن پەیوەندی هەقیقی لە نێوان

خاکەکان و دانیشتوانەکان دروست بکەن، هەرچی ئینگلیزەکانن دەیانەوێ گرینگی بە شیمانەی بوارێکی روحی بدەن. بۆ مۆریس باریس، ئامادەگی فرانسا زیاتر لەناو خوێندنگەکانە، بەم جۆرە لە بارەی خوێندنگەیەک لە ئەسکەندەریە قسە دەکا: "شتێکی سەرنجڕاکێشە ببینی ئەو کچۆلانەی رۆژهەلات ئەوەندە بە زیندوویی پێشوازی لە فەنتازی و ئاوازی ناوچەی پاریس و دەوروبەری Ile de France" دەکەن و بەرهەمی دەهێننەوە، (وێڕای قسەکردن بە فرانسی). ئەگەر فرانسا بە هەقیقی کۆلۆنیشی نەبێ، مانای وانیە بە تەواوی بێ خاوەندارییە:

(لەوێ لە بارەی فرانسا، هەستێک هەیە خەسڵەتێکی ئەوەندە ئایینیانەی هەیە و ئەوەندە بەهێزە دەتوانین وەریبگرین و هەموو ئیلهامی جۆراوجۆری خۆمانی پێ ئاشت بکەینەوە. لە رۆژهەلات، ئێمە نوێنەرایەتی روحانیەت، دادپەروەری، کاتیگۆری ئیدیال دەکەین. ئینگلتەرا لەوێ بەهێزە، ئەلمانیا بەهێزترە، بەلام ئێمە گیانمان هەیە.)

وێڕای بەڵگەهێنانەوە بە دەنگی بەرز لەگەل "ژۆرێس" ئەو پزیشکە ئۆروپیە ناسراوە پێشنیاری ئەوە دەکا" ڤاکسینێک لە ئاسیا بدرێ دژ بە هەموو ناتەواویەکانی"، "بە رۆژئاواییکردنی رۆژهەلاتیەکان"، بیانخەیتە ناو پەیوەندیەکی "دروست" لەگەل فرانسا. لەگەل ئەمەش روانینی مۆریس باریس، هەتا لەناو ئەم پرۆژانەش، ئەو جیاوازیە دەپارێزێ کە لە نێوان خۆرهەلات و خۆرئاوادا هەیە کە ئەو دەیەوێ کەمی بکاتەوە:

(چۆن دەتوانین بژاردەیەکی رۆشنگەر دروست بکەین بتوانین لەگەڵیان کار بکەین، کەسانی رۆژهەلاتی کە هێشتا رەگوڕیشەیان ماوە و بەردەوامن لە گەشەسەندن بە پێی نەریتی خۆیان، هێشتا لە ژێر کاریگەری نەریتی خێزاندا ماونەتەوە و، ئەو بەیەک گەیشتنە

دروست دەکەن لە نێوان ئێمە و کۆمەلانی خەلکی رەسەنی ولات؟ چۆن دەتوانین خزمایەتی دروست بکەین، بە مەبەستی ئامادەکردنی پەیوەندی و رێککەوتن ببنە فۆرمی داواکراو بۆ سیاسەتی ئایندەمان؟ مەسەلە ئەوەیە لەناو ئەم میللەتە بێگانانە چەشە و ئارەزووی راگرتنی (چارەنووسی نەتەوایەتیان لە ئایندە هەر چیەک بێ) پەیوەندی لەگەل زیرەکی ئێمە بورووژێنین (ئەم دوو کەوانەیەی دوایی لەلایەن مۆریس باریس خۆی دانراوە.)(44)

لەبەرئەوەی جیاواز لە لۆرەنس و هۆگارت (کتێبەکەی هۆگارت "زانای گەڕیدە"The Wandering Scholar زیاتر تۆمارێکی واقیعیە و بێ رۆمانتیکیە، دوو سەفەرە بۆ خاوەر"مەشریق"، لە 1896 و 1910)(45)، قسە لە بارەی جیهانێک وەک شیمانەیەکی دوور دەکا، ئەو لەوان باشتر ئامادەکراوە ئەوە ببێنێتە بەرچاوی، رۆژهەلات رێگەی تایبەتی خۆی بگرێ. لەگەل ئەمەش، پەیوەندی (گوریسەکە) لە نێوان خۆرهەلات و خۆرئاوا کە دەبێ لە دەست خۆی بێ، بەو شێوە داڕێژراوە رێگەی پێ بدا هەموو جۆرە فشارێکی رۆشنگەری رۆژئاوا لەسەر رۆژهەلاتدا هەبێ. مۆریس باریس شتەکان بەو جۆرە نابینێ وەک شەپۆل، نەبەرد، ئەڤانتوری روحی، بەلکو وەک ئیمپریالیزمێکی رۆشنگەر، بە قەد ئەوەی رەگاژۆیە بە قەد ئەمەش زیرەکە. روانینی بەریتانی کە لۆرەنس نموونەیەکە بۆ ئەمە، لە بزووتنەوە گەورەکانی رۆژهەلاتە، هی گەلان، هی ئۆرگانیزاسیۆن و بزووتنەوە سیاسییە رابەریکراوەکان و رکێف لە دەست دەستەلاتی پسپۆڕ و شارەزای مرۆی سپی: رۆژهەلات رۆژهەلاتی "ئێمە"یە، گەل گەلی "ئێمە"یە، "ئێمە، خۆمان" بەسەریدا زالین. لەوانەیە ئینگلیزەکان کەمتر لەچاو فرانسییەکان جیاوازی لە نێوان "بژاردە/ئێلیت" و کۆمەلانی خەلک بکەن، لەلای فرانسییەکان روانین و سیاسەت هەردەم لەسەر بنچینەی

کەمایەتییەکان و فشارە نارەسەنە پەیرەوکراوەکان لەلایەن بژاردەی روحی داڕێژراوە، لە نێوان فرانسا و منداڵە کۆلۆنییەکانی.

ئاژانی رۆژهەلاتناسی ئینگلیزی لۆرەنس، گێرترود بێل، فیلبی، ستۆر، هۆگارت، لە ماوە و لە پاش جەنگی یەکەمی جیهانی رۆلی پسپۆڕ و شارەزا و ئەڤانتوری رەفتار سەیریان دەگێڕا (ئەم رۆڵە لە سەدەی نۆزدەم لەلایەن ئێدوارد لان و ریتشارد بورتۆن و هێستەر ستانهۆپ داهێنراوە) لەگەڵ ئۆتۆریتێی کۆلۆنیالی، کە پێگەیەکی ناوەندی هەبوو، دروست لە تەنیشت فرمانڕەوای وڵات: لۆرەنس لە تەنیشت هاشمییەکان، فیلبی لەگەڵ ماڵباتی سعودی، ئەمانە نموونەی هەرە دیارن. ریباز یان باوەڕی پسپۆڕ و شارەزا ئینگلیزەکان لەبارەی کێشەی رۆژهەلاتییەکان زیاتر لەسەر بنچینەی "سازان" و دروستی مەزهەبی "ئۆرتۆدۆکسی/سونەتی" و "دەستەلاتی فرمانڕەوا" دامەزراوە، هەرچی هی فرانسییەکانە، ئەوان لە نێوان هەر دوو جەنگ خۆیان بە "بیدعە مەزهەبییەکان و پەیوەندییە روحییەکان و رەسەنایەتییەکان" خەریک کردبوو. کەواتە هەر بە رێکەوت نیە کە دوو کەس لە هەرە ئەکادیمیستە گرینگەکانی ئەو سەردەمە یەکێکیان ئینگلیزییە ئەویتریان فرانسییە، ئەمانەش : "ە.ئا.ر.گایب"ە، ئەویتر "لوی ماسینیۆن"ە: گایب بایەخێکی زۆری بە چەمکی "السنە" (یان ئۆرتۆدۆکسی لەناو ئیسلام) داوە. بەڵام ئەوەی دووەمیان کەسایەتی سۆفی و تیۆسۆفیانەی کەمێک نزیک لە کەسایەتی مەسیح (کریست) "مەنسوری حەلاج"ە کە بابەتی سەرەکی تۆژینەوەکانیەتی. کەمێک دواتر دەگەڕێمە سەر ئەم دوو رۆژهەلاتناسە گەورانە.

کە لەم بەشەدا زیاتر بایەخم بە ئاژانە ئیمپریالیستەکان و سیاسییەکان لەچاو زانا توێژەرەکان داوە، بە مەبەستی ئەوە بوو پەنجە بخەینە سەر گۆڕانە گەورەکان لە رۆژهەلاتناسی، لە ناسینی رۆژهەلات، لە پەیوەندییەکان لەگەڵ رۆژهەلات، کە لە هەلکەوتێکی

زانینگەیی"ئەکادیمی" چۆتە ناو هەڵکەوتێکی وەک ئامێرێک بۆ ژیانی کردەکی. لە هەمان وەخت، رۆژهەلاتناس چێتر سەرنجی خۆی نادا وەک چۆن ئێدوارد لان و سیلڤیستر دو ساسی و ئەرنست رێنان و کۆسا دو پێرسڤال، ماکس مولەر و ئەوانی دی دەیانکرد، وەک ئەندامێکی سەر بە جۆرێک لە کۆمەڵەیەک، رابەر و نەریتی تایبەت بە خۆی و رێسای ناوەکی خۆی هەبێ. رۆژهەلاتناس لێرەوە دەبێتە نوێنەری یان نمایندەی کولتووری رۆژئاوای خۆی، کەسێک کە لەناو کارەکە مەبەستێکی دووانەکی چڕ دەکاتەوە کە ئەم کارە بریتییە لە دەربڕینێکی رەمزی: لەلایەکەوە زانین، لەلایەکەی دی درێژبوونەوەکانی رۆژهەلات لەناو ئەوپەڕی وردەکاریەکانی خۆی. بە شێوەیەکی رەسمیش، رۆژهەلاتناس وەک کەسێک خۆی دەبینێ یەکێتی لە نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا بنیات بنێ، بەلام ئەو بە گشتی بەو شێوەیە دەیکا دڵنیایی لەسەر بالادەستی تەکنۆلۆژی، سیاسی و کولتووری رۆژئاوا بکاتەوە. لەناو یەکێتیەکی لەم جۆرە، مێژوو تەواو تووشی بەدگۆڕان دەبێ، ئەمە ئەگەر لەناونەچێ. وەک بزووتنەوەیەک لەمەڕ گەشەسەندن، وەک هێلێکی ناو گێڕانەوەی سەربردە، یان وەک هێزێکی بەکارهێنراو بە شێوەیەکی پلان بۆ دانراو و بە شێوەی ماتریالی لەناو شوێن و زەمەن، مێژووی مرۆیان (یان هی خۆرهەلات و خۆرئاوا) دەکەوێتە ژێر کۆنسێپتێکی جەوهەرخوازانە، ئایدیالیستانەی رۆژئاوا و رۆژهەلات. چونکە رۆژهەلاتناس هەست دەکا لە لێواری ئەو نێوانەیە کە خۆرهەلات لە خۆرئاوا جیادەکاتەوە، رۆژهەلاتناس هەر بەوە دڵی خۆش ناکا لە هەندێ ئایدیای زۆر گشتی دەربڕینی هەبێ، بەڵکو لەوەش دەگەڕێ هەر یەکە لە روخسار یان رووەکانی ژیانی رۆژهەلات و رۆژئاوا بگۆڕێ بۆ نیشانەیەکی میدیاتیزەنەکراوی ئەم و ئەو، ئەم نیوە بەشانەی جیهانی جیۆگرافی.

ئەم یەک بە دوای یەکییە، لە نووسینی رۆژهەڵاتناس، لە نێوان کەسایەتی پسپۆڕ و شارەزا و کەسایەتییەکەی وەک شایەدحاڵ و بینەر و نوێنەری رۆژئاوا، لە شێوەی بینین Visuels ئامادەکراوە. ئەمەش نموونەی تایپێک (کە لەلایەن گایب بەکارهێنراوە) هی کاری کلاسیکی "دونکان ماکدۆناڵد"ە لە کتێبی: "هەڵوێستی ئایینی و ژیان لەناو ئیسلام" The Religious Attitude and Life in islam کە لە ساڵی 1909 بڵاوبۆتەوە هاتووە:

(عەرەبەکان خۆیان وا پیشان نادەن رازی کردنیان ئاسان بێ، بەڵام وەک مرۆی پۆزەتیڤ، ماتریالیست، پرسیارکەر خۆیان پیشان دەدەن، گاڵتەیان بە خورافات و جادووی خۆیان و سوود لێ وەرگرتنەکان بێتەوە، ئارەزوویان بۆ تاقیکردنەوە و دیاردەکانی سەرەوەی سروشت هەبێ، بە گشتی هەموو ئەمانە بە شێوازێکی سەیری کەودەنانە، تا رادەی منالانە دەکەن.) (46)

ئەو فرمانەی کە ئاراستەی ئەم رستەیەی لە دەستە "پیشاندان"ە، ئەمەش لێرەوە ئەوەمان دەداتێ بۆ تێگەیشتن کە عەرەبەکان خۆیان خۆیان ناخەنەڕوو (بە ویستی خۆیان یان نا) بۆ تاقیکردنەوە و پشکنینی پسپۆڕانە. ژمارەی ئەو سیفەتانەی دراونەتە پاڵیان، بەهۆی زۆری و بەهۆی دووبارەبوونەوەی ماناکان، وا لە عەرەبەکان دەکەن سیفەتێکی بوونی سووک وەرگرن، بەم جۆرە دەیانگەڕێننەوە بۆ ناولێنانێکی زۆر فراوان، کە زۆر باوە لەناو فیکری ئەنترۆپۆلۆژی مۆدێرن، ئەویش "سەرەتایی منداڵانە"یە. دونکان ماکدۆناڵد ئەوەش پێشنیار دەکا، بۆ بەرهەمهێنانی ئەم تایپە لە وەسفکردن، رۆژهەڵاتناسی رۆژئاوایی پێگەیەکی تایبەتی هەیە، وەزیفەی نوێنەرایەتی ئەو بە وردی "پیشاندان"ی ئەوەی پێویستە بۆ بینین. هەموو مێژوویکی تایبەتی، دەشێ لە لووتکە یان لە سنووری هەستیاری رۆژهەڵات و رۆژئاوا بە یەکەوە ببینرێ. دینامیکی ئاڵۆزی

ژیانی مرۆ (ئەوەی کە من ناوم لێناوە مێژووی سەربردە) یان لە دەرەوەی بابەت دەبێ یان بە بەراورد بە روانینی بازنەیی بێ نرخ دەبێ کە بە هۆی ئەمەوە وردەکارییەکانی ژیانی رۆژهەلاتی بە سادە و ساکاری بە کەڵکی ئەوە دێ دڵنیایی لە رۆژهەلاتیانەی "بابەت" و رۆژئاواییانەی "تێبینیکار" بکاتەوە.

ئەگەر ئەم جۆرە روانینە بە چەشنێک ئەوەی "دانتێ"مان بە بیربهێنێتەوە، دەبێ ئەو جیاوازییە گەورەیە ببینین لە نێوان رۆژهەلات و ئەوەی خۆی (هی دانتێ). ئامانج لێرەش وەک بەڵگە ئەوەیە زانستیانە بێ (دەشێ زانستی بێ) ئەو رەچەڵەکی هەیە، لە روانگەی ژێنیالۆژی، لەناو زانستی ئۆروپی، رۆشنگەری و مرۆپەروەری سەدەی نۆزدەم. بێجگە لەمەش، رۆژهەلات هەر تەنیا جوانیەکی بێهاوتا، یان دوژمنێک، یان لقێک لە ئێگزۆتیزم نیە، بەڵکو واقیعێکی سیاسییە و لێکەوتەکانیشی قورسن. ماکدۆنالدیش زیاتر لە لۆرەنس ناتوانێ بەڕاستی خەسڵەتە نوێنەرایەتییەکانی رۆژئاوایی لە رۆڵی خۆی وەک زانایەک دابڕێنێ. بەم جۆرە، روانینی بۆ ئیسلام، تەواو بە قەد ئەو شێوازەی کە لۆرەنس عەرەبەکانی پێ دەبینێ، پێناسەی بابەت (شت) لەگەڵ شوناسی ئەوەی کە پێناسەی بۆ کراوە تێکەڵی یەکتر دەبن. هەموو رۆژهەلاتییە عەرەبەکان دەبێ خۆیان بگونجێنن بۆ ئەوەی لەناو روانینی تایبێکی رۆژهەلاتی ببینرێن وەک ئەوەی توێژەرە زانستییە رۆژئاواییەکان دایانمەزراندووە. ئەوان دەبێ خۆشیان بگونجێنن بۆ ئەوەی لەناو بەیەکگەیشتنێکی تایبەتی لە رۆژهەلات دەرکەون کە تێیدا رۆژئاوا جەوهەری رۆژهەلات سەرلەنوێ دەگرێتەوە وەک ئەنجامێک بۆ نامۆبوونی کەسیی تایبەت بە خۆی. بۆ لۆرەنس هەروەها بۆ "فۆرستەر"یش، ئەم هەستی نامۆبوونە هێشتا ساردبوونەوە دەوزرووژێنێ کە بە هۆی شکانی

کەسییەوە سەریهەڵداوە، بۆ زانایانی وەک ماکدۆنالد، هێز زیاتر دەداتە گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی خۆی.

جا ئەم گوتارە فراوانتر لە جیهان لە ناو کولتوور، سیاسەت و ڕووداوی ڕۆژ بڵاودەبێتەوە. لە نێوان هەردوو جەنگ، هەروەکو دەتوانین بە ئاسانی لە ڕێگەی ڕۆمانەکانی ئەندرێ مالرۆ حوکمی لەسەر بدەین، بۆ نموونە پەیوەندییەکانی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا بابەتی هاتووچوونێکی زۆر فراوان و پەشۆکانە. نیشانەکانی داواکاری سەربەخۆیی سیاسی ڕۆژهەڵاتییەکان لە هەموو شوێنێکە، لەوە دڵنیاین ئەم داواکاریانە بە هاندانی هاوپەیمانان بووە لەناو ئیمپراتۆری عوسمانی هەڵوەشاوە، هەروەک چۆن بە پوختیش زۆر ڕوون نیە بۆ ڕاپەڕینی عەرەب و کارگەرییەکانی، ئەم داواکاریانە خێرا بوونە کێشە و گرفت. پێدەچوو ئێستە ڕۆژهەڵات ئاڵنگارییەک بێ، نەک هەر تەنیا بۆ ڕۆژئاوا بە گشتی، بەڵکو بۆ ئەقڵ، بۆ زانین، بۆ باڵادەستی ڕۆژئاواش. پاش سەدەیەک لە دەستتێوەردان لە ڕۆژهەڵات (لە توێژینەوەی ڕۆژهەڵاتیش) ڕۆڵی ڕۆژئاوا لەناو ڕۆژهەڵاتێک کە ئەو خۆی تووشی گرفتی مۆدێرنیتێ بووە پێدەچێ بە شێوەیەکی بەرچاو هەستیار و ئاڵۆز بێ. کێشەی داگیرکردنی سەرتاپاگیریانە لە ئارادایە، کێشەی ئەو خاکانەش لە ئارادایە کە لە ژێر ماندان، کێشەی پێشبڕکێی نێوان ئۆروپییەکان خۆیان لە ڕۆژهەڵات لە ئارادایە، کێشەی پەیوەندی لەگەڵ خەڵکی ڕەسەنی ناوچەکە لەگەڵ بزووتنەوە میللییەکانی ناوچەکە و، داواکارییەکانی "خۆبەڕێوەبردن" و سەربەخۆیی، کێشەی پەیوەندی کولتووری نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لە ئارادایە. زانایەکی گەورەی وەک "سیلڤا لیڤی"، سەرۆکی "کۆمەڵەی ئاسیایی" لە نێوان 1928 و 1935، پرۆفیسۆری زمانی سانسکریتی لە "کۆلێژ دو فرانس"، بە وردی و بە قووڵی لە ساڵی 1925 بیری لە فریاکەوتنی کێشەی خۆرهەڵات و خۆرئاوا کردۆتەوە:

(ئەرکی ئێمە تێگەیشتنە لە شارستانی رۆژهەلات. کێشەی مرۆپەروەری (هیومانیزم) کە لە رووی رۆشنگەری و لە رووی پیشاندانی دلگیری و زیرەکی بۆ تێگەیشتن لە شارستانیە بێگانەکان، رابردوو و ئێستەیان، بۆ ئێمەی فرانسی، دەکەوێتە ناو سیستەمی کردەکی بەرانبەر بە کۆلۆنیە گەورەکانمان لە ئاسیا (دەشێ ئینگلیزێک هەمان هەستی هەبێ: مەسەلەکە کێشەیەکی ئۆروپییە.)(...). ئەم دانیشتوانانە میراتگرانی رابردوویەکی دروو و درێژن لە مێژوو، لە هونەر، لە ئایین، کە بە تەواوی ئاگاییان لە دەست نەچووە وەک چۆن ئەو گومانەیان لێ دەکرا لەم رووەوە نغرۆ بووبن. ئێمە بەرپرسیاری دەستتێوردانمان گرتە ئەستۆی خۆمان بۆ گەشەپێدانیان، هەندێجار بێ ئەوەی پرسیان پێ بکەین، هەندێجاریش لەسەر داواکاری خۆیان وەک لە حالەتی 'کامبۆچ –کەمبۆدیا' دەردەکەوێ کە داوای یارمەتی ئێمەیان کرد بۆ بەرگری کردن لە بوونیان. هەلە یان راست بین، گوایە ئێمە نوێنەرایەتی شارستانیەکی بالادەست و بالا دەکەین و، بە پێی مافی ئەم بالاییە و ئەم بالادەستییە وێرای دلنەوایی زۆر دووپاتمان کردۆتەوە، لەلایەن خەلکی رەسەنی ناوچەکە هیچ نارەزایەتیک نەبوو، ئێمە هەموو نەریتی ئەوانمان خستە ژێر پرسیارەوە (...). لەو باوەرەدابووین، بە دلێکی پاکەوە، لەناو سیستەمی مرۆیی پەروەردەیان دەکەین بێ ئەوەی ئەو پرسیارە لە خۆمان بکەین بزانین ئێمە دەتوانین بەختەوەرییان بکەین یان نا. سەرەنجام، هێزارشی (پایەبەندی یان پلەبەندی) لەناو سیستەمی مرۆیی، بە سەختی پێوانە دەکرێ، هەرچی لە بارەی بەختەوەرییە بە تەنیا، هیچ پێوەرێکی دیکە نیە لە غەیری حوکمدان لەسەر هەر کەسێک بە تەنیا.

بە شێوەیەکی گشتی، لە هەموو ئەو شوێنانەی ئۆروپییەکان دەستتێوەردانیان کردووە، خەلکی رەسەنی شوێنەکە بەراستی بە بێ ئومێدییەکی زۆر و بە ئازارەوە خۆیان هاتوتە بەرچاو، بە جۆرێک

رادەی بەختەوەرییان لە رووی مۆراڵەوە زیاتر وەک لە رووی ماتریالەوە، دووربووە لەوەی هەڵکشێ، بەڵکو دابەزیوە. هەموو ئەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەوی پێکدەهێنا لار دەبێتەوە و دەڕووخێ لە بنێ، ئەو کوڵەگە ئاڵتوونیانەی لەو باوەڕەدابوو لەسەریان سەرلەنوێ بنیاتنانەوە بکا زیاتر وەک کارتۆنی زێڕین دێنە بەرچاوی.

ئەم بێهیواییە لەوسەری رۆژهەڵات بۆ ئەوسەری دەگۆڕێ و دەبێتە کینە، ئەم کینەیەش تەواو ئامادەیە ببێتە رق و کینەی ئەستوورتر، ئەمەش تەنیا چاوەڕێی فرسەتی گونجاو دەکا بۆ ئەوەی ببێتە کردە.

ئەگەر ئۆرووپا، لەبەر تەمبەڵی بێ یان لەبەر تێنەگەیشتن بێ، هەوڵێک نەدا تەنیا بەرژەوەندییەکانی ئاراستەی بکەن، ئەوا کارەساتی ئاسیا دەگاتە خاڵی گرفت.

ئیدی لێرەوەیە کە زانست کە فۆرمێکی ژیانە و ئامێرێکی سیاسیشە (واتە لەوەی پەیوەندی بە ئێمەوە هەیە) دەبێ رەنجێکی زۆر بدا بۆ بردنی شارستانی بۆ ناو خەڵکە رەسەنەکە، ناو ژیانی خەڵکەکە، لەناو ئەقڵی تایبەت بە خۆیان، بۆ پیشاندانی نرخە بنچینەییەکان و خەسڵەتە بەردەوامەکانی ئەم شارستانیە لەجیاتی کوژاندنەوەی ئەم ژیانە لە بن هەڕەشەی نارێکی بەشداری ئۆرووپییەکان. ئێمە دەبێ ئەم شارستانیەی خۆمان وەک هەموو کاڵا بازرگانیەکانی دی لە بازێرە لۆکالییەکان بخەینەڕوو بۆ تاووتوێ. دەبێ بزانین ئەوەی بە هەقیقی نرخێکی هەیە بە پلەی یەکەم دێ. دەبا ئێمە هەوڵ نەدەین لە هیکرا خۆمان دەرخەین. دەبا لێگەڕێین خەڵکی رەسەنی شوێنەکە مافی هەڵبژاردنی هەبێ بە پێی چەشە و بە پێی وەختی خۆی و بە پێی گونجان لەگەڵ خۆی.

دەبا هەوڵبدەین پارمەتیان بدەین لە هەڵبژاردنە سەختەکانیان وێڕای رابەری کردنیان بە ناسکی بێ ئەوەی سەرنجیان وێڵ بکەین، ئێمە خۆمان رەنج بدەینە خۆمان تێبگەین چی بۆ ئەوان گرینگە لە نەریتیان رزگار بکرێ، ئەگەر ئارەزووش بکەن لەگەڵ ئەوانەی ئێمە بیانگونجێنن.) (ئەوانەی لەناو کەوانەن هی سیلڤا لیڤییە).(47)

سیلڤا لیڤی کێشەی ئەوەی نیە رۆژهەڵاتناسی ببەستێتەوە بە سیاسەت، چونکە دەستتێوەردانی درێژی (یان زیاتر درێژبووەوە) رۆژئاوا لە رۆژهەڵات، ناشێ ئینکاری لێ بکرێ، چ لە رووی کاریگەریەکانی لەسەر زانین یان لە رووی ئەو کاریگەریانەی لەسەر خەڵکی بەدبەختی رەسەنی شوێنەکە هەیبووە. هەردووکیان بەیەکەوە ئەوە دروست دەکەن لە ئایندە ببێتە هەڕەشە. سەرەڕای ئەو هەموو مرۆپەروەریەی دەیخاتەڕوو، ئەو هەموو خەمخۆریە دڵگیرەی بۆ ئەوانی دی هەیەتی، سیلڤا لیڤی لە زەینی خۆی ساتی ئێستەی بە شێوەیەک وێنەکێشاوە مایەی رەخنەیەکی ناشیرین بێ. ئەو پێیوایە رۆژهەڵاتیەکان هەست دەکەن هەڕەشەی شارستانیەکی باڵاتر لەسەر جیهان هەیە، بەڵام ئەوان بە ئەنگیزەی تر هاندراون کە هەندێ ئارەزووی پۆزەتیڤ نین لەمەڕ ئازادی، سەربەخۆیی سیاسی یان جێبەجێکردنی هەندێ کاری کولتووری، بە پێی ئەو پێوەرانەی تایبەت بە خۆیانن، نەک کینە و شەڕانگێزی دڵپیس. سیلڤا لیڤی بێگومان بە کارەکانی نموونەی کەسێکی پسپۆڕی باڵا و بە ئاگا بەرانبەر بە بابەتەکەی پێشکەش کردووە و، ناتوانین گومانمان لە نیگەرانییە رەسەنەکانی هەبێ بەرانبەر قوتابیە رۆژهەڵاتییەکانی. بەڵام چالاکی ئەو وەک مامۆستایەک هەردەم لەناو کۆنتێکستێکی سیاسی گشتی بەڕێوەچووە، ئەمەش بەم رستە هەڕەشەئامێزە نیشانی دەدا: "ئەوا کارەساتی ئاسیا دەگاتە خاڵی گرفت"

ئاسیا ئازار دەکێشێ، ئازارەکەی هەڕەشەیە بۆ ئۆرووپا: ئەم سنوورە ئەمرە پڕ لە مەترسیە هێشتا لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا بەردەوامە، تا رادەیەک بێ گۆڕان هەر لە سەردەمی پێش مێژووی کلاسیکەوە. ئەوەی سیلڤا لیڤی وەک یەکێک لە دروشاوەترین رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن دەیڵێ، سەدایەکی کەمتر سەرنجڕاکێشی دەبێ لەناو مرۆپەروەرانی کولتوور. بۆ نموونە: ساڵی 1925، گۆڤاری فرانسی Les Cahiers du mois ئەنکێتێک لەنێو هەڵبژاردەی جیهانی رۆشنگەری رێکدەخا، ئەو نووسەرانەی داوایان لێ کراوە (سیلڤا لیڤی و ئێمیل سێنار)ی تێدایە، لەگەڵ هەندێ لە ئەدیبانی وەک ئەندرێ ژید، پۆل ڤالێری و ئێدمۆند ژالوو. ئەو پرسیارانەی کراون تایبەتن بە پەیوەندییەکانی نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا لەو سەردەمە، وێڕای بوونی هەندێ هەراسانی: ئەمەش هەندێ نیشانەمان لەبارەی کەشی کولتووری ئەو سەردەمە پێشکەش دەکا و رێگە بەوە دەدا ببینین چۆن ئەو ئایدیایانەی برەو بە رۆژهەڵاتناسی دەدەن ئێستە گەیشتوونەتە ئاستێکی راستی قبوڵکراو.

(1- لەو باوەڕەدان کە رۆژئاوا و رۆژهەڵات تەواو بەرانبەر بە یەکتری داخراین و یەک نەتوانێ بچێتە ناو ئەویتر، یان بەلای کەمی وەک "مۆریس مێترلانک" بۆی دەچێ، لەناو مێشکی مرۆیانە بەشێکی رۆژئاوایی و بەشێکی رۆژهەڵاتی هەبێ کە هەردەم بە هاوبەشی هەوڵ و رەنجی ئەوانیان ئیفلیج کردبێ؟(...)

3- ئایە ئێوەش لەگەڵ ئەو رایەدان وەک هێنری ماسی، ئەم کاریگەریەی رۆژهەڵات بتوانێ مەترسی گەورە بێ بۆ فیکر و هونەری فرانسی و پێویستە بە خێرایی لەناوبچێ (...)؟

5- بە رای ئێوە ئەو نرخ و بەها رۆژئاواییانە چین کە وا دەکەن رۆژئاوا باڵادەست بێ بەسەر رۆژهەڵات(...)؟)

پێموایە وەڵامەکانی پۆل ڤالێری شایەنی ئەوەن لێرە پیشان بدرێن، ئەوەندە ئەرگیومەنتەکانی سازگار و روون و باون، لەم سەرەتایەی سەدەی بیستەمە، ڤالێری دەڵێ:

((...) لە روانگەی کولتوورییەوە لەو باوەڕەدانیم ئەبێ ترسمان هەبێ "ئێستە، ئەمڕۆ" لە کاریگەری رۆژهەلات. رۆژهەلات بۆ ئێمە نەناسراو نیە. ئێمە قەرداری رۆژهەلاتین لە سەرەتاکانمان بۆ هونەر و بۆ زانینەکانمان. دەتوانین بە جوانی پێشوازی لەوە بکەین کە لە رۆژهەلاتەوە دێ، ئەگەر شتێکی نوێ لەم هاتنەدا هەبێ، کە من گومانم هەیە. ئەم گومانە بە وردی گەرانتی و چەکی ئۆروپیانەمانە.

لەولاشەوە، کێشەی سەرەکی لە بارەی ئەم بابەتانە پەیوەندی بە "هەرسکردنەوە" هەیە، سەرەنجام لەمەدا بوو بە وردی کێشەی گەورە و هەتا تایبەتمەندی ئەقڵی ئۆروپی خۆی بە درێژایی چاخەکان. رۆڵی ئێمەش راگرتنی ئەم هێز و توانای هەڵبژاردنەیە، هێز و توانای تێگەیشتنی جیهان و گۆڕینی هەموو شتێک بۆ ئەو جەوهەرەی لێی دروستبووین، ئەمەش ئەوەی لێ دروست کردووین کە هەین. یۆنانی و رۆمانەکان پیشانیان داین چۆن دەبێ تاووتوێ لەگەڵ درندە و کێویەکانی ئاسیا بکەین، لە شیکردنەوە چۆن تاووتوێیان لەگەڵ بکەین، دەبێ کام جەوهەریان لێ وەرگرین... ناوچەی مێدیترانێ و دەوروبەری وەک گوڵدانێکی داخراو دێتە بەرچاوم کە تێیدا هەموو جەوهەرەکانی رۆژهەلاتی تێدا کۆبۆتەوە، لە هەموو سەردەمێکەوە هاتوون و چڕبوونەتەوە. (کەوانەکان هی ئەسڵە فرانسیەکەیە)(48)

ئەگەر کولتووری ئۆروپی بە شێوەیەکی گشتی هەرسی رۆژهەلاتی کردبێ، ئەوا پۆل ڤالێری بە دڵنیاییەوە دەزانێ کە یەکێک لەو ئاژانە تایبەتییانەی ئەم کاری هەرسکردنەی جێبەجێ کردبێ رۆژهەلاتناسییە. لە ناو جیهانی پرەنسیپەکانی ئۆتۆسەربەخۆیی

نیشتمانی "وودرۆ ویلسۆن"، پۆل ڤالێری باوەڕی بە شیکردنەوە و لێکدانەوە هەیە بۆ لابردنی هەڕەشەی ڕۆژهەلات. "هێز و توانای هەلبژاردن" بە شێوەیەکی سەرەکی بۆ ئۆرووپا بریتیە لە سەرەتا دانتان بە ڕۆژهەلات وەک ئەسلی زانستی ئۆرووپی، پاشان تاووتوێ لەگەل کردنی وەک ئەسلێکی ماوە بەسەرچوو. بەم جۆرە، لەناو کۆنتێکستێکی جیاواز، بەلفور دەتوانێ بیر لە دانیشتوانی ڕەسەنی فەلەستین بکاتەوە کە مافێکی لەپێشتریان هەیە لەسەر وڵاتەکەیان، بەلام دوورن لەوەی بتوانن بیپارێزن، ئەو دەستەلاتەی لێیەوە دەردێت، ئارەزووە سادەکانی حەوت سەد هەزار عەرەب، دەلێ هیچ ئەنجامێکیان نیە بەرانبەر چارەنووسی بزووتنەوەیەک کە بە شێوەیەکی سەرەکی کۆلۆنیالی و ئۆرووپیە. (49)

کەواتە ئاسیا بریتییە لە شیمانەیەکی ناحەزی تەقینەوەیەکی لەناکاو کە جیهانی "ئێمە" دەڕووخێنێ، وەک جۆن "جۆن بوکان" سالی 1922 بەم شێوە نووسیبووی:

(زەمین لە بن هێز و توانای ناڕێک و زیرەکی ڕێکنەخراو دەکولێ و بلق دەدا. ئایە قەت بیرتان لە حالەتی چین کردۆتەوە ؟ لەوێ، دەیان ملیۆن گیانی زیندووت هەیە بە هۆی دروستکردن بە شتی بێ نرخ خنکاون. بێ ئاراستەن، هیچ دەستەلاتێک ڕابەرییان ناکا: هەموو ڕەنجیان بە با چووە، جیهانیش بە چین پێدەکەنێ.(50)

بەلام ئەگەر چین خۆی ڕێکبخا (کە دەیکا)، چیتر مەسەلەی پێکەنین لە ئارادا نیە. کەواتە ئۆرووپا هەولدەدا وەک بەو شێوەیەی پۆل ڤالێری دەلێ:"ماشێنێکی بە هێز و توانا"(51) خۆی ڕابگرێ، هەر چی پێدەکرێ لە جیهانی دەرەوە قووتی بدا، هەمووی بۆ بەکارهێنانی خۆی بگۆڕێ، لە ڕووی ڕۆشنگەری و لە ڕووی ماتریالییەوە، ڕاگرتنی ڕۆژهەلاتیش لەناو فۆرمێکی هەلبژێردراوی ڕێکخستن (یان ناڕێکخستن). بەلام ئەمە

ناشێ بکرێ تەنیا بە روونی و سازگاری روانین و شیکردنەوە نەبێ. بەلای کەمی دەبێ رۆژهەڵات وەک خۆی لێگەڕێی، توانای سوپایی و ماتریالی و روحی، درەنگ یان زوو ئۆروپا پڕ دەکا. ئیمپراتۆرە کۆلۆنیالییە گەورەکان، سیستەمە گەورەکانی چەوساندنەوە بە پلان ئامادە و هەن بۆ خۆلادان لە شیمانەیەکی مەترسیداری لەم جۆرە، بابەتە کۆلۆنیالییەکان کە جۆرج ئۆرویل لە مەراکیش بینیوویە لە ساڵی 1939، نابێ وەک جۆرێک لە سەرهەڵدانی کیشوەری ئەفریقیایی، ئاسیایی، رۆژهەڵاتی سەیر بکرێ:

(کاتێ کە پیاسە لەناو شارێکی وەک ئەمە دەکەین "لە دوو سەد هەزار دانیشتوان بەلای کەمی بیست هەزاریان هیچیان نیە جگە لەو پۆشاکەی لەبەریانە"، کە دەبینی چۆن دەژین، هێشتا زیاتر چۆن بە ئاسانی دەمرن، هەردەم سەختە باوەڕ بکەی لەناو مرۆیان دەڕۆی. لە راستیدا، هەموو ئیمپراتۆرێکی کۆلۆنیالی لەسەر ئەمە دامەزراوە. خەڵکەکە روخسارێکی ئەسمەریان هەیە، زۆریش ئەسمەرن. ئایە بەڕاستی هەمان گۆشتیان هەیە وەک ئێوە؟ یانیش بە سادەیی جۆرێکە لە ماتریالێکی ئەسمەر پارچەکانی لەیەک ناچن، جیاوازی نێوانیان هەروەکو جیاوازی نێوان هەنگەکان خۆیانە یان نێوان مەرجانەکان خۆیانە ؟ لە زەوی دەردێن، ئارەقە دەکەن و بۆ ماوەی چەندان ساڵ برسیانە و پاشان سەرلەنوێ شۆڕدەبنەوە بۆ ناو گۆڕستانی بێ ناو، کەسیش تێبینی ناکا رۆیشتوون. گۆڕەکانیش ماوەیەکی دی، ئەوانیش لەسەر خاک رەش دەبنەوە.) (52).

بێجگە لەو کەسایەتیە سەرنجڕاکێشانەی لە رۆمانە ئێگزۆتیکەکانی نووسەرانی پلە دووی وەک "پێیر لۆتی و مارمادوک پیکتال...هتد" پێشکەش بە خوێنەرانی ئۆروپی کراون، ئەو "نائۆروپیانەی" ئۆروپیەکان دەیانناسن، تەواو ئەوەیە کە جۆرج ئۆرۆویل دەیڵێ، یان ئەوەتە کەسایەتی کۆمێدین، یان ئەوەتە ئەتۆمێکە لە کۆمەڵەیەکی

بەرین لەناو گوتاری باو یان لەناو گوتاری پەروەردەکراو وەک تایبێکی جیاواز کە پێی دەگوترێ رۆژهەڵاتی. رۆژهەڵاتناسی بە دەستەڵاتی بەگشتیکردنی خۆی بەشداری لە داهێنانی ئەم تایپە بە ئەبستراکتکردنە (موجەرەدکردنە) کردووە، کە کۆمەڵێک نموونەی لە شارستانییەک گۆڕیوە کە هەڵگری نرخ و فیکر و پێگەکانی خۆیەتی، کە رۆژهەڵاتناسەکان لەلایەن خۆیانەوە لە رۆژهەڵات دۆزیبوویانەوە و گۆڕابوون بۆ پارەی باوی کولتووری.

سالی 1934 رایمۆند شواب بیۆگرافیە جوانەکەی "ئەنکتیل دوپێرۆن"ی بڵاوکردەوە و، ئینجا دەستیکرد بە تۆژینەوەکانی کە دەبێ رۆژهەڵاتناسی لەناو کۆنتێکستی کولتووری خۆی دابنێ، دەبێ تێبینی ئەوە بکەین کە شواب بە روونی پێچەوانەی هاوکارەکانیەتی، لە هونەرمەندان و رۆشنگەران، کە بۆ ئەوان هێشتا و بەردەوام رۆژهەڵات و رۆژئاوا ئەبستراکتی دەستی دووەم بوون وەک لەلای پۆل ڤالێری. ناتوانین بڵێین ئەزرا پاوەند و ئیلیەت، ییتس، ئارتور ڤالێ، فینیلۆزا، پۆل کلۆدێل (لە کتێبەکەی: زانین و ناسینی خۆرهەڵات) ڤیکتۆر سێگالا، هی دیکەش، ئاگایان لە "حیکمەتی رۆژهەڵات" نەبووە، هەروەکو ماکس مولەر چەند نەوەیەک پێشتر ئەمەی گوتبوو، بەڵام ئەوەبوو زیاتر جیهانی کولتوور بیری لە رۆژهەڵات و لە ئیسلام بە تایبەتی دەکردەوە، وێڕای بوونی ئەو گومانە کە هەردەم قورسایی بوو لەسەر هەڵوێستی زانستی بەرانبەر بە رۆژهەڵات.

لەم بارەیەوە دەتوانین نموونەیەکی دروست و لە هەمووانیش زیاتر روونتر بهێنینەوە لە زنجیرە کۆنفرانسێک کە لە سالی 1924 لە زانکۆی شیکاگۆ لەبارەی "رۆژئاوا و رۆژهەڵات" لەلایەن ناسراوترین رۆژنامەنووسی ئۆروپی "ڤالانتین شیرۆل" بەسترا کە ئەزموونێکی گەورەی هەبوو لەبارەی رۆژهەڵات، بابەتەکەی ئەوەبوو پیشانی ئەمریکاییە رۆشنبیرەکانی بدا کە رۆژهەڵات ئەوەندە دوور نیە وەک

ئەوەی لەوانەیە ئەوان وای بۆ بچن، هێڵە گشتییەکانی فیکری ئەو زۆر سادەیە: رۆژهەڵات و رۆژئاوا یەک لەگەڵ ئەویتر ناکۆکن بە چەشنێک بواری کەمکردنەوەی ئەم ناکۆکییە نیە. رۆژهەڵات "بە تایبەتی محەمەدیزم (ئیسلام/و) یەکێکە لە "هێزە گەورەکانی جیهان" بەرپرسە لەو "نێوانە قووڵەی" جیهان.(53) پێموایە ناونیشانی هەر شەش کۆنفرانس پوختەیەکمان لەبارەی بەگشتیکردنە بەڵگەنەویستەکانی شیرۆل دەداتێ:"مەیدانە کۆنەکانی جەنگەکانیان" لەناوچوونی ئیمپراتۆری عوسمانی لەگەڵ حاڵەتی تایبەتی میسر"، "ئەزموونی گەورەی بەریتانیا لە میسر"، "پاراستن و منداکان"، "بۆلشەڤیزم وەک فاکتەرێکی نوێ"، "هەندێ سەرەنجامی گشتی".

بێجگە لە کۆنفرانسەکانی شیرۆل لەبارەی رۆژهەڵات کە بۆ خەڵکێکی زۆر بوو، دەتوانین شایەدحاڵییەکانی "ئێلی فۆر" بهێنینەوە کە لەناو بیرکردنەوەکانی وەک هی شیرۆل پشت بە مێژوو، زانیارییە تایبەتەکانی خۆی لەمەڕ کولتوور، ناکۆکی ئاشنای نێوان رۆژئاواناسی سپی و رۆژهەلاتناسی رەنگاورەنگ دەبەستێ. پارادۆکسی وەک "کوشتارگەی بەردەوامی بێباکی رۆژهەلاتی"، (چونکە "ئەوان" روانینێکیان نیە بۆ ئاشتی وەک "ئێمە" کە هەمانە) درێژەی پێدەدا و دەڵێ جەستەی رۆژهەلاتییەکان تەمبەڵە، هەروەها دەڵێ "شتێک نیە بە ناوی نیشتمان، بە ناوی مێژوو، بە ناوی نەتەوە لە رۆژهەڵات" تەنیا رۆژهەڵات هەیە، رۆژهەڵاتیش بە شێوەیەکی سەرەکی سۆفیانەیە...هتد. ئێلی فۆر پێیوایە، ئەگەر بە لای کەمی رۆژهەڵات فێر نەبێ ببێتە ئەقڵانی و خۆی نەخاتە بن باری تەکنیکی زانستی و فەلسەفەی پۆزەتیڤیزم، نزیکبوونەوە لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا مەحاڵە. (54)

لە وتارەکەی "فێرناند بالدنسپێرگەر":"لە کوێ رۆژهەڵات رووبەڕووی رۆژئاوای رۆشنگەر دەبێتەوە"، کێشەی خۆرهەڵات-

خۆرئاوا گەلێ زیرەکانەتر و زانایانەتر خراوەتەڕوو، بەڵام ئەویش دەڵێ:

(پێدەچێ سووکایەتییەکی لەم جۆرە بە فیکر، بە بوارێکی زانستی سەپێندراو لەلایەن ئەقڵ لە رەوتی هەستەکان، بە لێکدانەوە ئەقڵانیەکانیان و بە جێگیربوونیان لەسەر نەخشەی تایبەتی، وەک کۆنسێپتی رۆژهەڵاتی زانایان دەمێنێتەوە.) (55)

دەرهاتوو لە قووڵایی کولتووری ئۆرووپی و باس لێکراو لەلایەن نووسەران کە بەڕاستی لەو باوەڕەدابوون بەناوی ئەو کولتوورە قسە دەکەن، ئەم شوێنە هاوبەشانە (چونکە ئەمانە "ئایدیای باو"ی تەواون) ناتوانن بە سادەیی لە یەکتری بگەن وەک هەندێ دەرکەوتن و نیشانەکانی شۆڤێنیزمی لۆکالی. نەخێر، شتێکی ئاساییە بۆ ئەو کەسانەی کەمێک لە کارەکانی دیکەی "ئێلی فۆر" و " فێرناند بالدنسپێرگەر" دەناسن، ئەمانەش بە هەمان ئاست هەڵکەوتی پارادۆکسیان هەیە. پاشخانی ئەم کارانەشیان گۆڕینی زانستی پیشەیی و پێداگربوو کە رۆژهەڵاتناسی بوو، رۆژهەڵاتناسیش وەزیفەیەکی لەناو کولتووری سەدەی نۆزدەم هەبوو، ئەویش گەڕاندنەوەی بەشێک یان پارێک لە مرۆپەروەری بوو بۆ ئۆرووپا، بەڵام، لە سەدەی بیستەم، لە یەک کاتدا بووە ئامێرێک بۆ سیاسەت و ئەوەش کە لە هەموویان گرینگترە، بووە کۆدێک کە رێگەی بە ئۆرووپا دەدا بە قازانجی خۆی و رۆژهەڵات لێکدانەوەی بۆ بکا. لەبەر هەندێ هۆکار کە پێشتر لەم کتێبە باسم کردووە، رۆژهەڵاتناسی مۆدێرن دەمێک بوو ئەدگاری ترسی گەورەی ئۆرووپای بەرانبەر بە ئیسلام هەڵگرتبوو، سەرەنجام تەحەدا سیاسییەکانی نێوان هەردوو جەنگ مەترسیدارتری دەکەن. دەمەوێ بڵێم: ئەوەی کە پسپۆڕی بوو لە بوارێک، بەرێژەیەکی بێگوناه، لە فیلۆلۆژییەوە بووە بوارێکی زانستی توانای ئەوەی هەبێ سەرپەرشتی بزووتنەوە سیاسییەکان، ئیدارەی

کۆلۆنیەکان بکا، بەیاننامەی تا رادەیەک وەک "رۆژی قیامەت" دەرکا کە میسیۆنی سەختی بە شارستانیکەری مرۆی سپی دەربخا، ئەم میتامۆرفۆزە (کەولگۆڕین، بەدگۆڕان، حلول /و) لە ناوەوەی کولتوورێک کە لافی ئەوەی لێ دەدا لیبێرال بێ، چالاک بوو، خەمخۆری پێوەرە بەهادارەکانی کاتۆلیکی بوو، هی پلورالیزم و کراونەوەی ئەقڵی و روحی. لە راستیدا شتێک روویدا پێچەوانەی لیبرالی خۆی بوو: ئەویش بە بەردبوونی بزووتنەوە و مانا بوو کە "زانست" پێشکەشی بە "راستی" کردووە. چونکە ئەگەر ئەم راستییە مافی حوکمدان بداتە خۆی کە رۆژهەلات هەر رۆژهەلاتە و ناگۆڕێ، وەک پێشتر ئاماژەم پێدابوو، لەم حاڵەتەدا لیبرالیزم چ نیە جگە لە چەوساندنەوە و حوکمدانی پێشوەخت.

لە ناوەوەی کولتوور، زۆربەی جار نەمانزانیوە ئەم "نا- لیبرالیزم"ە تا کوێ بڕ دەکا (ئێستەش بەردەوام ئەمە ناکەین). لەگەڵ ئەمەش هەندێجار، گومانی لێ کراوە، ئەمەش بۆ خۆی دڵنەواییەک بوو. ئەمەش نموونەیەک کە لە پێشەکی کتێبی Mencius on the Mind (مەنسیوز لە ئەقڵ)، (مەنسیوز یان مەنشیوز فەیلەسوفێکی چینییە/و)ی رەخنەگر "ئای. ئەی. ریتشارد" دەرهاتووە، کە دەتوانین بە ئاسانی لە جێگەی وشەی "چین" وشەی "رۆژهەلاتی" دابنێین:

(هەرچی دەربارەی کاریگەری یەکێ لە گەورەترین زانینی "چین"ە لەسەر رۆژئاوا، شتێکی سەرنجڕاکێشە تێبینی ئەوە بکەین کە نووسەرێک، دوودڵین لەوەی بە نەزان یان سووکی دابنێین، وەک بەڕێز "ئێتیەن گیلسۆن"، لەگەڵ ئەمەش دەتوانێ لە پێشەکییە ئینگلیزییەکەی کتێبی "فەلسەفەی سان تۆماس ئەکینوس" لە بارەی فەلسەفەی تۆماسی قسە بکا کە "هەموو نەریتی مرۆیی وەردەگرێ و کۆیان دەکاتەوە". ئەمە شێوازی بیرکردنەوەی ئێمەیە، بۆ ئێمە جیهانی رۆژئاوایی هەمیشە جیهانە (یان ئەو بەشەی جیهانە کە حسێبی بۆ

دەکرێ و گرینگە) بەڵام چاودێرێکی بێلایەن لەوانەیە بڵێ ئەم جۆرە روانینە هەرێمایەتیە مەترسیدارە. ئێمە هێشتا لە رۆژئاوا ئەوەندە بەختەوەر نین بۆ ئەوەی دڵنیابین کە ئازار ناکێشین.) (56)

ریتشارد لە کتێبەکەی داوای ئەوە دەکا ئەوە بکەین کە ئەو ناوی لێ دەنێ "پێناسەی هەمەجۆر"، کە تایپێکی رەسەنە لە پلورالیزم، خەباتی نێوان سیستەمەکانی پێناسەکردن لەناودەبا. ئەگەر هێرشەکەی بۆ سەر "ئێتیەن گیلسۆن" لە بارەی روانینی هەرێمایەتی وەرگرین یان نا، دەتوانین پێشنیارەکەی وەرگرین: مرۆپەروەری لیبرالیزم، کە رۆژهەڵاتناسی لە رووی مێژووییەوە بەشێک بووە لێی، دەرکەوتنی مانایەکی فراوان، لە بەرینبووندا بێ، رێگە بدا بگەینە تێگەیشتنێکی راستەقینە بە درەنگەوە دەخات. ئەوەی جێگەی مانای فراوانی لەناو رۆژهەڵاتناسی سەدەی بیستەم گرتۆتەوە، واتە لە ناوەوەی بواری تەکنیکی، ئەو بابەتەیە لێرە بەدواوە خەریکی دەبین.

3

ڕۆژهەڵاتناسی فرانکۆ ئینگلیزی مۆدێرن

لە هەڕەتی بووژانەوەدا

لەم سەردەمە، نەریتمان بەوە گرتووە لەو کەسەی کە توانایەکی تایبەتی هەیە لەبارەی هەندێ بواری ڕۆژهەڵات، هەندێ لایەنی ژیان، پسپۆڕێک لە بواری "هەرێمە کولتوورییەکان area studies، تا دەگاتە دەوروبەری جەنگی دووەمی جیهانی، وەک ڕۆژهەڵاتناسێک ببینین کە کەسێکە خاوەن پسپۆڕییەکی گشتییە (بێگومان خاوەن شارەزاییەکی تایبەت و گەورە) خاوەن بەهرەیەکی زۆری گەشەسەندوو بۆ پێشکەشکردنی دڵنیاییکردنی سەرتاپاگیرانە. لەمەوە دەمەوێ بڵێم، کە ئەو کەسە ئایدیایەکی دادەڕشت هیچ ئاڵۆزیەکی نەبێ، بۆ نموونە لەبارەی ڕێزمانی عەرەبی یان لەبارەی ئایینی هیندستان، وا لە ڕۆژهەڵاتناس دەگەیشتن (ئەویش وا لە خۆی دەگەیشت) وەک ئەوەی دڵنیایی لەسەر شتێک بکا لەبارەی ڕۆژهەڵات وەک گشتێک بە سەرتاپاگیرییەوە. بەم جۆرە، هەموو تۆژینەوەیەکی بەجیای پێکهاتەیەکی ماتریالی ڕۆژهەڵاتی دڵنیایی لە شێوەیەکی کورتکراوەی قووڵایی "ڕۆژهەڵاتیانەی" ئەو ماتریالە دەکرد. لەبەرئەوەی بە گشتی لەو باوەڕەدابووین کە ڕۆژهەڵات نموونەیەک بوو بۆ یەکانگیرییەکی قووڵ و ئۆرگانیکی، ئەمە بۆ زانای ڕۆژهەڵاتناس مانایەکی تەواو ڕاستی هەبوو بیر لەوە بکاتەوە کە شایەدحاڵی ماتریالی کە ئەو خەریکی بوو دواجار بیگەیەنێتە باشترین

تێگەیشتن لە کەسایەتی، لە ئەقڵ، لە ئێتۆس یان لە روانینی رۆژهەڵاتیەکان بۆ جیهان.

لە دوو بەشی بەرایی ئەم کتێبە، زۆرجار هەندێ بەڵگە و ئەرگیومەنتم پێشکەش کردووە هاوتای هەندێ سەردەمی کۆنتر بێ لە مێژووی بیری رۆژهەڵاتناسی. لە مێژووی تازەی خۆی، ئەوەی لێرەوە سەرنجی من رادەکێشێ، ئەو جیاوازییە لە نێوان ئەو ماوەیەی راستەوخۆ دەکەوێتە پێش جەنگی یەکەمی جیهانی و ئەو ماوەیەی راستەوخۆ لە دوای ئەوەوە دێ. بۆ هەردووکیان، وەک چۆن بۆ سەردەمە کۆنترەکانیش، رۆژهەڵات رۆژهەڵاتی بوو، ئیدی پرسیاری تایبەتی هەر چیەک بوایە، ئەو شێواز و تەکنیکەی بەکاریش هێنراون بۆ قسەکردن لەبارەی رۆژهەڵاتەوە هەرچیەک بوایە، جیاوازی لە نێوان هەر دوو سەردەم کە لێرە مەبەستن، لەناو "ئەقڵ"ن و لەلایەن رۆژهەڵاتناسەوە پێشکەش کراوە بۆ بینینی "رۆژهەڵات/بایەتی" سەرەکی رۆژهەڵات. نموونەیەکی جوانمان لەبارەی بەهانەهێنانەوەی پێش جەنگ لەم پارچە تێکستەی خوارەوە هەیە کە لەلایەن "سنووک هورگرۆنژ" نووسراوە، لەو راپۆرتەی خۆی دەرهاتووە کە لە 1899 کە لەسەر کتێبەکەی "ئێدوارد ساکو" Muhammedanisches Recht ، (قانونی محەمەدی) نووسراوە:

((...) ئەگەرچی لە رووی کردەکییەوە دەبوایە قانون هێشتا واز لە بەشێکی زۆری داب و نەریتی وڵاتان و زۆرداری فرمانڕەواکانی بێنێ، بەڵام بەلای کەمی هەندێ کاریگەری بەرچاوی خۆی لەسەر ژیانی رۆشنگەری موسلمانان هێشتبووەوە. لەبەرئەوە هەردەم بابەتێکی گرینگی توێژینەوە بووە (بۆ ئێمە ئێستەش هەمان بایەخی هەیە) نەک لەبەر هۆکاری موجەرەدی سەر بە مێژووی قانون و شارستانی و ئایین، بەڵکو لەبەر ئامانجێکی کردەکیش. بە قەد ئەوەی بۆ ئێمەی ئۆروپی باش ناسینی ژیانی رۆشنگەری، رێسا ئایینییەکان،

پاشخانی روانینی ئیسلام گرینگە، بە قەد ئەمەش توندوتۆڵ بوونی پەیوەندییەکانی نێوان ئۆروپا و ڕۆژهەڵاتی موسلمان گرینگە، ئەمە وادەکا وڵاتانی موسلمان بکەونە ژێر سەروەری ئۆروپا.)(57)

سنووک هورگرۆنژ بە باشی ڕێگە بەوەدەدا کە شتێکی ئەوەندە موجەڕەدی وەک "قانونی ئیسلامی" هەندێ جار بکەوێتە ژێر کاریگەری مێژوو و کۆمەڵ، بەڵام ئەو زیاتر پێیخۆشە ئەو موجەڕەدییە بپارێزێ، بۆ بەکارهێنانی فیکری، چونکە، "قانونی ئیسلامی" بە هێڵە گشتییەکانی، بەڵگەیەکە بۆ جیاوازی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا. جیاوازی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بۆ ئەو نە تەواو ئەکادیمییە، نە کڵێشەیەکی میللی، بەڵکو بە پێچەوانەوە: پەیوەندی بە دەستەڵاتی مێژوویی و جەوهەریانەی نێوان هەردووکیانەوە هەیە. ناسینی ڕۆژهەڵات یان ئەوەتە ئەو جیاوازییە دەخاتە بەر ڕۆشنایی کە لەسەر بنچینەی ئەمەوە سەروەری ئۆروپی (ئەم زاراوەیەش نەژادێکی شکۆمەندانەی لەسەدەی نۆزدەم هەبووە) بە دڵنیاییەوە لەسەر ئاسیا درێژ دەبێتەوە، یان ئەوەتە دەردەهێنێ و جیاوازییەکە زۆرتر دەکا. کەواتە ناسینی ڕۆژهەڵات وەک گشتێک، ناسینە، چونکە بە ئێوە سپێردراوە، ئەگەر ئێوە ڕۆژئاواییەک بن.

تێکستێکی تا ڕادەیەک هاوتای ئەوەی "سنووک هورگرۆنژ"مان هەیە کە وەک پەرەگرافێکی کۆتاییهێنانە بە وتارەکەی بە ناوی (ئەدەب) کە لەلایەن گایب لە کتێبەکەی بە ناوی "میراتی ئیسلام" The Legacy of Islam نووسراوە، کە لە ساڵی 1931 بڵاوبۆتەوە. دوای ئەوەی باس لە پەیوەندییەکانی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا دەکا کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی هەژدەم، گایب باس لە پەیوەندییەکانی سەدەی نۆزدەم دەکا:

(له پاش ئەم سێ ساتە لەناکاوەی پەیوەندییەکاندا، ڕۆمانتیکە ئەلمانەکان سەرلەنوێ رووی خۆیان بەرەو رۆژهەڵات وەرگێڕا و، بۆ یەکەمین جار، راستەوخۆ گەڕان ڕێگە لەبەردەم میراتی راستەقینەی شیعری رۆژهەڵاتی بکەنەوە بۆ ئەوەی پێ بنێتە ناو شیعری ئۆروپی. بەڵام سەدەی نۆزدەم، وێڕای هەستی نوێی بەهێز و توانایی و باڵادەستی خۆی، پێدەچوو ئەو دەرگایەی بە روویاندا دابخا. ئەمڕۆ، لەلایەکی دیکەوە، نیشانەی هەندێ گۆڕان هەن. سەرلەنوێ کەوتینە تۆژینەوە لە ئەدەبی رۆژهەڵاتی بۆ خۆی و لە پێناوی خۆی، سەرەنجام خەریکین تێگەیشتنێکی نوێ لەبارەی خۆرهەڵات بەدەست دەهێنین. لە کاتێکدا ئەم زانین و ناسینە بڵاودەبێتەوە و رۆژهەڵات شوێنی شایستەی خۆی لەناو ژیانی مرۆپەروەری وەردەگرێتەوە، ئەدەبی رۆژهەڵاتی هێشتا دەتوانێ وەزیفەی مێژوویی خۆی بگێڕێ و یارمەتیمان بدا لە روانینی تەسک و تریسک رزگارمان بێ کە سنوور بۆ هەموو ئەوانە لەناو ئەدەب و فیکر و مێژوو دادەنێن کە بۆ ئەو بەشە گۆی زەمینەی ئێمە لەسەری دەژین گرینگە.)(58)

ئەم دەربڕینەی گایب "بۆ خۆی و لە پێناوی خۆی" کە لە سەرەوە بەکاری هێناوە بە تەواوی ناکۆکە لەگەڵ ئەو زنجیرە هۆکارانەی سەر بە بانگەوازەکەی "سنووک هورگرۆنژ"ن لەبارەی سەروەری ئۆروپی لەسەر رۆژهەڵات. ئەوەی پێداگیری لەبارەوە دەکرێ بەلای کەمی پێدەچێ ئەو شوناسە جیهانگیر و قەدەغەیە بێ، هی ئەو شتەی پێی دەوترێ (خۆرهەڵات) و شتێکی تریش کە پێی دەوترێ (خۆرئاوا). ئەم قەوارانەش یەک بۆ ئەویتر سوودی هەیە و، بێگومان مەبەستی گایب مەبەستێکە مایەی پەسنە، کە دەیەوێ بڵێ کاریگەری ئەدەبی رۆژهەڵات لەسەر ئەدەبی رۆژئاوا بە پێویست (بە هۆی ئەنجامەکانی) ئەوە نیە هەروەکو "برونێتر" دەیگوت "شەرمێکە بۆ نەتەوە". بە پێچەوانەوە گایب دەیەوێ بڵێ: دەشێ پێکدادانێک لەگەڵ رۆژهەڵات

لەناو جۆرێک لە ئاڵنگاری مرۆپەروەرانە لە سنوورە دوورەکانی ئیتنۆسەنتەریزمی رۆژئاوایی هەبێ.

ئەگەرچی گایب پێشتر کەمێک بایەخی بە ئایدیای "ئەدەبی جیهانی Weltliteratur گۆتەی شاعیر داوە، بەڵام بانگەوازەکەی بۆ رێکخستنی پەیوەندییەکی مرۆپەروەرانەی هاوئاستی یەکتر لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا، وەک وەڵامێکە بۆ هەقیقەتی واقیعی سیاسی و کولتووری پاش جەنگ. باڵادەستی و سەروەری ئۆروپی لەسەر رۆژهەڵات کۆتایی نەهاتووە، بەڵکو گەشەی سەندووە، بۆ نموونە لە میسری ژێردەستی بەریتانی، لە قبوڵکردنێکی کەم و زۆر شەرمنانەی خەڵکی میسر، چووە بۆ حاڵەتێکی سیاسی زیاتر مایەی نارەزایی بە داواکارییەکی گرژ و مۆنی سەربەخۆیی میسرییەکان. ئەمە ئەو ساڵانە بوو کە پڕ لە ئاشووب و ناجێگیری بەردەوام بوو بۆ بەریتانیەکان لەگەڵ "سەعد زەغلول" و حزبی وەفد و...هتد. (59) بێجگە لەمەش، قەیرانی ئابووری جیهانی هەر لە ساڵی 1925 ەوە، لەو نیگەرانی و دڵەراوکەی زیاتر کرد کە پەخشانی گایب نیشانی دەدا. بەڵام لە پەخشانی گایب پەیامی تایبەتی کولتووری تێیدا بەهێزترە: پێدەچێ گایب بە خوێنەرانی خۆی بڵێ: گرینگیدانتان بە رۆژهەڵات لەبەرئەوەیە سوودی بۆ ئەقڵی رۆژئاوا هەیە لە خەباتی بۆ سەرکەوتن بە سەر ئاسۆتەنگی ئەقڵی، بەسەر پسپۆڕی تەسک و تریسک، بەسەر روانینی سنووردار.

لە "ستووک هورگرۆنژ"ەوە بۆ "گایب"، بنچینە و بەراییەکان بە شێوەیەکی بەرچاو گۆڕاون. چیتر بێ ناکۆکی توند و ئاڵۆز قبوڵ ناکرێ بووتری باڵادەستی ئۆروپی بەسەر رۆژهەڵات تا رادەیەک کردەیەکی سروشت بووە، بێگومان ئەوەش دەڵێن کە رۆژهەڵاتیش پێویستی بە رۆشنایی رۆژئاوا نەبووە. ئەوەی کە بایەخی لە نێوان هەر دوو جەنگەکەدا هەبوو، ئەو ئۆتۆپێناسە کولتوورییە بوو کە

بەسەر هەستی هەرێمپەرستی و رقبوونەوە لە بێگانان تێپەڕێ. بۆ گایب، رۆژئاوا وەک شتێک پێویستی بە رۆژهەلاّت هەیە بتوانێ توێژینەوەی لەسەر بکا، چونکە ئەقڵ دەپارێزێ لە خۆپسپۆڕکردنێکی نەزۆک، روح هێمن دەکاتەوە لەو زیانەی بە هۆی ئیتنۆسەنتریزمی شۆڤینیزمی بنەوانگر پێی گەیشتووە، یارمەتی ئەوە دەدا کێشە راستەقینە سەنتراڵەکانی توێژینەوەی کولتووری دەست نیشان بکرێ. ئەگەر رۆژهەلاّت هەڵکەوتێکی زیاتر وەک هاوبەشێک لەناو ئەم دیالێکتیکە تازە لەدایکبووەی ئاگایی خۆناسینی کولتووری وەرگرێ، بە پلەی یەکەم لەبەرئەوەیە زیاتر لە جاران تەحەدای هەیە، پاشان، چونکە رۆژئاواش دەچێتە ناو هەنگاوێکی تا رادەیەک نوێ لە گرفت و قەیرانی کولتووری، کە یەکێ لە هۆکارەکانی لاوازبوونی بالاّدەستی و سەروەری ئەوە لەسەر شوێنەکانی تری جیهان.

کەواتە دەبێ پێکهێنەرە یان هێمانە هاوبەشەکانی نێوان کارە رۆژهەلاّتناسییە گەورەکانی نێوان هەر دوو جەنگی جیهانی بدۆزینەوە، کە دوو نووسەری گەورەی وەک "لوی ماسینیۆن و گایب" خۆیان بە کارەکانیان نوێنەرایەتی دەکەن، ئەمانەش بریتین لە دوو توێژەری بالاّی مرۆپەروەری هەرە نایابی ئەم ماوەیە. هەڵوێستی سەرتاپاگیرانەی Totalisante لەسەرەوە باسمکرد، دەتواندرێ وەک هاوتای رۆژهەلاّتناسی دابندرێ بۆ هەوڵەکانی زانستی مرۆپەروەری تەواو رۆژئاوایی بۆ تێگەیشتن لە کولتوور وەک گشتێک، بە شێوەیەکی ئەنتی پۆزەتیڤیست، مەزندەناسانە و وێڕای دڵگیری. رۆژهەلاّتناس و رۆژهەلاّتەناس، هەر یەکەیان لەو خاڵەوە هەنگاو دەنێن کە هەست دەکەن کولتووری رۆژئاوایی بە ناو قەیران و گرفتدا تێدەپەڕێ کە چەندین هەڕەشەی وەک بەربەری، بەرژەوەندییە تەسکەکانی تەواو تەکنیکی، گرژی مۆرالی، نارەزایی ناسیۆنالستانەی تەسک...هتد، خۆیان بەسەریدا دەسەپێنن. فیکرێ بەکارهێنانی تێکستە

تایبەتییەکان بۆ نموونە، بۆ کارکردن لە تایبەتەوە بۆ گشتی (بۆ تێگەیشتن لە تەواوی ژیانی سەردەمێک و سەرەنجام لە کولتوورێک) لە کاری ئەوانەش وەک توێژەرانی بواری زانستی مرۆپەروەری رۆژئاوایی کە ئیلهام لە کارەکانی "ویلیەم دیلتێی" وەردەگرن و لەو زانا توێژەرە رۆژهەلاتناسانەش کە ستاتوێکی مەزنیان هەیە وەک لوی ماسینیۆن و گایب. پرۆژەی ژیاندنەوەی فیلۆلۆژی کە لە کارەکانی "کیورتیوس" و "دو ڤۆسلەر" و "ئۆوێرباخ" و "سپیتزەر" و " گوندۆلف" و "هۆفمانستال"دا دەیاندۆزینەوە، (60) هاوتایان لەناو توندوتۆڵی لۆژیکی نوێی ناو فیلۆلۆژی رۆژهەلاتناسانەی تەواو تەکنیکی، توێژینەوەکانی لوی ماسینیۆن هەن لەبارەی ئەو وشەنامە و واژەنامانەی ئەو ناوی لێناون سۆفیانە، واژەنامەکانی پەرستشی ئیسلامی...هتد.

بەڵام پەیوەندییەکی دیکەی سەرنجراکێشتر هەیە لە نێوان رۆژهەلاتناسی لەم ماوەیەی مێژووی خۆی لەگەڵ زانستەکانی مرۆناسی ئۆروپییەکان (Geisteswissenschaften) کە هاوچەرخیانن. ئەمانە بە زۆری لە یەکەمین ئەو هەستیارییانە بوون بەرانبەر بە هەرەشەکانی پسپۆری بوارێکی تەکنیکی، مۆرالی، کە درێژدادری لە بایەخی خۆی بکا، ئەو هەرەشانەی بەلای کەمی لە بەشێکیاندا بە بەرزبوونەوەی فاشیزمی ئۆروپی نوێنەرایەتیکرابوون. ئەم هەستیارییە بە سیفەت دڵەراوکەیی و سەرقاڵییەکانی نێوان هەر دوو جەنگی تا دوای جەنگی دووەمی جیهانیش درێژکردبووەوە. لەم بارەیەوە یاداشت و شایەدحاڵییەکی باڵا و زۆر کەسییانە و زۆر روونبێژانە لە کارە مەزنەکەی "ئێرخ ئۆوێرباخ" لە کتێبی: "لاساییکردنەوە Mimesis" لەناو دوا بیرکردنەوەکانی لەبارەی مێتۆدۆلۆژی فیلۆلۆژناسدا دەدۆزینەوە.(61) ئۆوێرباخ پێمان دەڵێ کە کتێبی "لاساییکردنەوە"ی لەو ماوەیە نووسیوە کە لە تورکیا لە مەنفادا

بووه و، هەوڵیداوه گەشەسەندنی کولتووری رۆژئاوایی ببینێ کە تا رادەیەک لە دواساتەکانی خۆیدا بووه، لە کاتێکدا هێشتا ئەو کولتووره یەکانیگری و تووندوتۆڵی شارستانی خۆی هەبووه، سەرەنجام ئەویش ئەو هەوڵەی خستۆتەبەر خۆی، کاریگکی گشتی لەسەر بنچینەی شیکردنەوەی هەندێ تێکستی تایبەتی بنووسێ، بە شێوەیەک پرەنسیپە بەرهەمهێنانە ئەدەبییەکان بە تەواوی جۆراوجۆری، دەوڵەمەندی، بە پیتوفەڕی خۆیانەوه بەکاربهێنێ. ئامانجی ئەوه بووه سەنتێزێک بۆ کولتووری ئۆروپی بکا کە تێیدا سەنتێزەکە هەمان گرینگی کردەی کردنەکەی هەبێ. ئەوەی وادەکا ئەمە بشێ، وەک ئۆوێرباخ بۆی دەچێ، هەر ئەوەیە کە ئەو ناوی لێ دەنێ: "مرۆپەروەری بۆرژوازیانەی درەنگوەخت".(62) بەم جۆره وردەکارییە شاراوەکان گۆڕێندراون بۆ رەمزێکی بەهێزی مێدیاتیزەکراوی پرۆسەی مێژووی جیهان.

ئەوەی کەم بایەختر نەبوو بۆ ئۆوێرباخ (ئەمەش راستەوخۆ بەسەر رۆژهەڵاتناسیش پەیرەو دەبوو) نەریتی مرۆپەروەرانەی چوون بوو بۆ ناو کولتوورێک یان ناو ئەدەبێکی نەتەوایەتی جیا لەوەی خۆی. ئۆوێرباخ نموونەی "کیورتیس"ی لەبەر دەست بوو، کە خاوەن بەرهەمێکی بێهاوتا بوو، نیشانەی ئەوەبوو کە ئەو راستەوخۆ وەک "ئەلمان"ێک و وەک پیشەکارێک خۆی تەرخان کردبوو بۆ ئەدەبی میللەتانی رۆمانەکان (وەک فرانسییەکان و ئیسپانییەکان و ئیتالییەکان). کەواتە بێ هۆ نیە ئۆوێرباخ بیرکردنەوەکانی لە پاییزی تەمەنی خۆی بە پەرەگرافێکی مانادار لەکتێبی"هونەری خوێندنەوەی" Didascalion "هوگ دو سان ڤیکتۆر" کۆتایی پێ دێنێ: (ئەو کەسەی کە هێشتا هەست دەکا وڵاتەکەی ناسکە هەرزەکارێکی دڵگیره، بۆ ئەو کەسەی هەموو خاکێک وەک خاکەکەی خۆیەتی ئەمەیان دەمێکە بەهێزه، بەڵام ئەو کەسەی دەبینێ هەموو جیهان

وەک وڵاتێکی بێگانەیە، ئەو کەسە کەسێکی پوخت و پڕە.)(63) هەرچەند توانای ئەوەمان هەبێ وڵاتی کوولتووری خۆمان بەجێبهێڵین، ئاسانتر توانای ئەوەمان دەبێ حوکمی لەسەر بدەین، بە هەمان شێوە تەواوی جیهانیش، بەو دابڕانە روحی و بەخشندەییە پێویستە، دەتوانی وەک خۆیان ببینی. ئەوسا ئاسانتر دەتوانین حوکم لەسەر خۆشمان بدەین، خۆمان و کولتوورەکانی دی، هەڵبەت وێڕای هەمان هاوکێشەی نزیکی و دووریی.

وەک زانیاری مێتۆدۆلۆژی کە بایەخی کەمتر نەبێ: بەکارهێنانی زانستە مرۆییەکان بۆ "تایپەکان" لە یەک کاتدا وەک رەفتارێکی شیکارانە و وەک شێوازێکی بینینی شتە ئاشناکان بە شێوەیەکی نوێ. مێژووی "تایپ" بەو شێوەیەی لەلای نووسەرانی سەرەتای سەدەی بیستەم دەیدۆزینەوە وەک: ماکس ڤیبەر، ئێمیل دۆرکایم، جۆرج لوکاش، مانهایم و ئەوانی دی لە سۆسیۆلۆگەکانی زانین، چەندین جار تۆژینەوەیان لەبارەوە کراوە. (64) لەگەڵ ئەوەش لەو باوەڕەدام تێبینیمان نەکردووە، کاتێ کە ماکس ڤیبەر شیکاری بۆ پرۆتێستانتیزم، جودایزم و بوودایزم دەکا، بەو شێوە بۆ سەر هەمان ئەو زەمینە خزیووە (لەوانەیە بە ئەنقەستیش نەبێ) کە لە بنچینەدا رۆژهەڵاتناسەکان کۆدەکانیان کردۆتەوە و داگیریان کردووە. ئەو برەودانی لەلای هەموو ئەو بیرمەندانەی سەدەی نۆزدەم دەدۆزییەوە کە باوەڕیان بە جۆرێک لە جیاوازی ئۆنتۆلۆژی (بوونناسی) هەبوو لە نێوان ئەقڵیەتی ئابووریانەی (ئایینیانەش هەڵبەت) رۆژهەڵات و رۆژئاوا. ئەگەرچی ماکس ڤیبەر هەرگیز بایەخێکی ئەوتۆی بە ئیسلام نەداوە، کەچی دەبینین لەگەڵ ئەمەش کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر تۆژینەوە ئیسلامییەکان هەبووە، بە شێوەیەکی سەرەکی لەبەرئەوەی ئایدیای ئەو بۆ "تایپ" دڵنیاکردنەوە بووە (لە دەرەوە) لەسەر چەندین تێزی ریسایی پشتگیریکراو لەلایەن رۆژهەڵاتناسەکان، کە ئایدیاکان

لەمەڕ ئابووری هەرگیز هێوەتر نەڕۆیشتوون وەک لە دڵنیاکردنەوە لەسەر ناتوانایی یان بێ توانایی بنچینەیی ڕۆژهەڵاتییەکان لە بواری پیشەسازی، بازرگانی، ئەقڵانیەتی ئابووری. لە بواری توێژینەوە ئیسلامییەکان، ئەم کلێشانە ماوەی سەدان ساڵ درێژەیان هەبوو، تا بڵاوبوونەوەی توێژینەوە بە نرخەکەی مەکسیم ڕۆدنسۆن بەناوی "ئیسلام و سەرمایەداری" لە ساڵی 1966. چەمکی "تایپ"ی ڕۆژهەڵاتی، ئیسلامی، عەرەب، هێشتا، درێژە بە خۆیان دەدەن و خۆراک لە تەجرید "ئەبستراکسیۆن" یان پارادیگمەکان یان لەو تایپانە وەردەگرن بەو شێوەیەی لە زانستە مرۆییە مۆدێرنەکان دەردەکەون.

لەم کتێبە زۆرجار گوتوومە ڕۆژهەڵاتناسەکان چەندە هەستیان بە مەنفا کردووە لە بەرانبەر کولتوورێک کە هی خۆیان نەبووە. لە بوارەکانی دیکەی زانستی مرۆپەروەری، ئایدیاکانی ئۆویرباخ لەسەر مەنفا یان غەریبی پەیڕەو دەبن، بەڵام ڕۆژهەڵاتناسە ئیسلامناسەکان هەرگیز، لەلایەن خۆیانەوە، بیریان لەو مەنفا و غەریبییە نەکردۆتەوە بەرانبەر بە ئیسلام وەک شتێکی دروست یان وەک هەڵوێستێک بەرەو ئەوەیان ڕاکێشێ باشترین تێگەیشتنیان بۆ کولتووری خۆیان هەبێ. بە پێچەوانەوە، ئەو نێوانە یان دوورییە بە سادەیی هەستی باڵادەستی کولتووری ئۆروپیانەیان بەهێزتر کردووە، هەستی نەفرەتیاریان بەسەر هەموو ڕۆژهەڵاتدا ڕادەگەیشت، بەو شێوە ئیسلامیان دەبینی وەک نوێنەرێکی ڕووشاو (لەولاشەوە زۆر مەترسیدار). هەروا ئەوەشم پیشانداوە کە ئەم ڕوانینانە چوونەتە ناو ساختمانی نەریتی توێژینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان خۆشیان بە درێژایی تەواوی سەدەی نۆزدەم، لە کۆتاییدا بوونەتە هێمان یان پێکهێنەرێکی کلاسیکی لە دروستبوونی ڕۆژهەڵاتناس، لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دی. بێجگە لەمە، دواتر، لەو باوەڕەدام، شیمانەیەکی بەهێز هەبووە زانا توێژەرە ئۆروپییەکان بەردەوام بن لە بینینی ڕۆژهەڵاتی

ناوەڕاست لە ڕوانگەی بنچینەکانی "کتێبی پیرۆز Bible"، وەک شوێنێک بۆ پێشینەیەکی ئایینی نەگۆڕ. بە هۆی پەیوەندی تایبەتی بە کریستیانیزم و جودایزم، ئیسلام بۆ ڕۆژهەڵاتناس هەردەم وەک ئایدیا یان "تایپ"ێک لە (...) هەڕەشەی کولتووری "ڕەسەن" سەیری کراوە، کە بێگومان ترس پەخش دەکا، ئەگەر شارستانی ئیسلامی بە چەشنێک وەک خۆی بمێنێتەوە کە ناکۆکە لەگەڵ ڕۆژئاوای کریستیانی.

لەبەرئەوەی ڕۆژهەڵاتناسی ئیسلامی ئەو هەڵوێستە ئایینیەی پاراستووە کە بە شێوەیەکی بەرچاو گفتوگۆ و مشتومڕ هەڵبگرێ و هەر لە سەرەتاشەوە هەروابووە، بۆیە دەتوانین بڵێین بە چەشنێک لەناو درز و کەلێنەکانی میتۆدۆلۆژی ماوەتەوە. نامۆبوونە کولتوورییەکەی دەبوایە سەرەتا، خۆی لە مێژوو و لە کۆنتێکستی سۆسیۆسیاسی مۆدێرن بپارێزێ، بە هەمان شێوە خۆی لە پێداچوونەوە پێویستەکانیش بپارێزێ کە هەندێ پێدراوی نوێ بۆ هەر "تایپ"ێکی تیۆری یان مێژوویی دەسەپێنن. پاشان، ئەو تەجریدانەی Abstractions کە ڕۆژهەڵاتناسی پێشکەشی دەکردن (یان باشتر ئەو فرسەتانەی ڕۆژهەڵاتناسی پێشکەشی دەکردن بۆ تەجریدکردنەکان) لە حاڵەتی شارستانی ئیسلامی دروستییەکی نوێیان وەرگرتووە، چونکە وای بۆدەچوون کە ئیسلام بەو شێوەیە کار دەکات کە ڕۆژهەڵاتناسی دەیگوت. (بێ گەڕانەوە بۆ واقیع وەک سەرچاوەیەک، تەنیا پشت بەستن بە کۆمەڵێک پرەنسیپی کلاسیکی)، دیسان وای بۆدەچوون کە ئیسلامی مۆدێرن چ نیە جگە لە کۆپییەکی دووبارەبووەوەی ئیسلامی کۆن بە تایبەتی، چونکە دیسان وای بۆدەچوون کە مۆدێرنیتێ بۆ ئیسلام زیاتر نەفرەتە وەک لە تەحەدا. (زۆری ژمارەی گریمان و بۆچوونەکان کە لەم وەسفکردنەدا هەیە بابەتن بۆ وەسفی پێچ و پەنای تا ڕادەیەک شاز کە پێوست بوون بۆ

ڕۆژهەڵاتناسی بۆ ئەوەی بتوانێ شێوازی تایبتی خۆی لە بینینی واقیعی مرۆیی بپارێزێ.) سەرەنجام، ئەگەر ئامانج و خواستی سەنتێتێزیانە لە فیلۆلۆژی (بەو شێوەیەی ئۆویرباخ و کیورتیوس تێیگەیشتبوون) دەبێ بەرەو فراوانبوونەوەیەکی ئاگایی توێژەر، هەستی برادەرایەتی مرۆپەروەریانە، هەندێ پرەنسیپی جیهانیانەی رەفتار و هەڵسوکەوتی مرۆیی بچێ، ئەوا بۆ ڕۆژهەڵاتناسیی ئیسلامناس سەنتێز بەرەو ئەوە چوو هەستی جیاوازی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بژیێنێتەوە کە ئیسلام نوێنەرایەتی ئەو جیاوازییەی دەکرد.

من خەریکم باس لە شتێک دەکەم کە خەسڵەتێکی ڕۆژهەڵاتناسی ئیسلامییە تا ئەمڕۆ: کە لە رووی پێگەی بە سیفەت پاشەکشییەوە بە زانستە مرۆییەکانی دی بەراوردی دەکەین (هەتا لەگەڵ هەندێ لقی دی لە ڕۆژهەڵاتناسی خۆیشی) دواکەوتنە گشتییەکەی لە روانگەی میتۆدۆلۆژی و ئیدیۆلۆژی و، مەیلێکی ڕێژەیی بۆ دوورەپەرێزی بەرانبەر بەو گەشەسەندنانەی لە یەک کاتدا لە زانستە مرۆییەکانی دیکە و لە جیهانی هەقیقی مەرجە مێژووییەکان، ئابوورییەکان، کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان روودەدەن.(65) نزیک کۆتایی سەدەی نۆزدەم هەندێ لە چاودێران تێبینییان کردبوو هەموو ئەوەی ڕۆژهەڵاتناسی سامی یان ئیسلامی وەک پاشخانی ئایینی دەیپارێزێ هەمووی لەو پاشخانەوە دەهاتن کە بنچینەیان بوون. یەکەمین کۆنگرەی ڕۆژهەڵاتناسی لە پاریس لە ساڵی 1873 بەسترا، تا رادەیک راستەوخۆ بۆ هەندێ لە توێژەرە باڵاکان لە روانگەیەکی گشتییەوە روونبووەوە، ڕۆژهەڵاتناسی سامی و ئیسلامی لەناو جۆرێک لە بەجێمانی ڕۆشنگەریدا دەژین. توێژەری ئینگلیزی "ر.ن.کوست" لەبارەی تەواوی ئەو کۆنگرانەی لە 1873 بۆ 1879

بەستراون راپۆرتێکی پێشکەش کردووە کە لە بابەت بواری سامی و ئیسلامیدا دەڵێ:

(کۆبوونەوەی لەم جۆرە "لە بواری سامی کۆن" بەراستی زانستی رۆژهەلاتناسی پێشدەخەن. جێگەی داخە کە ناتوانین هەمان شت لە بارەی بەشی سامییە مۆدێرنەکان بڵێین. گەلێک زۆر شت هەبوون لەم بارەیەوە، بەڵام ئەو بابەتانەی گفتوگۆیان لەبارەوە کرا لە رووی ئەدەبی و لە رووی بەرژەوەندییەوە زۆر کەم بوون، دەشێ سەرنجی توێژەرە کەم ئەزموونەکانی قوتابخانەی کۆن راکێشێ، بەڵام نەک ئەوانەی چینی گەورەی "پرۆفیسۆرە" رۆژهەلاتناسەکانی سەدەی نۆزدەم. لەم حاڵەتەدا دەبێ تا "پلین" بگەرێمەوە بۆ دۆزینەوەی زاراوەیەک. ئەم بوارەش ئەقڵی فیلۆلۆژی و ئەقڵی ئارکیۆلۆژی مۆدێرنی نوقسان بوو، ئەم راپۆرتەش زیاتر بە کۆنگرەی پرۆفیسۆرەکانی دانیشگا دەچێ لە سەدەی رابردوو کە کۆدەبوونەوە بۆ گفتوگۆکردن لەسەر چۆنیەتی خوێندنەوەی تێکستێکی یۆنانی یان سەر و بۆر دانان لەسەر بزوێنێک، پێش ئەوەی کازێوەی فیلۆلۆژی بەراوردکاری هەڵبێ هەموو تەونی لێکدەرەوە کۆنەکان لەناوبەرێ. (...)(66)

ئارکیۆلۆژیزمی گفتوگۆ و مشتومڕ هەڵگر کە "کوست" وەسفی دەکا، لە هەندێ حاڵەتدا، کۆپییەکە لە پسپۆڕی باڵای ئەنتی سامیانەی ئۆرووپی. دەستەواژەی "سامییە مۆدێرنەکان" کە دەبێ لە یەک کاتدا موسڵمانەکان و جوداییەکان "جووەکان" بگرێتەوە (کە بنچینەکەی دەگەرێتەوە بۆ بواری سامی کۆن، کە ئەرنست رێنان پێشەنگی ئەم بوارە بوو) ئاڵای نەژادپەرستانەی خۆی بەرزکردۆتەوە، مەبەستیش لێی بێگومان بە رواڵەت بە رێزەوە خۆنیشاندانە. کەمێک لەولاتر لەناو هەمان راپۆرت، کوست لە هەمان کۆبوونەوە مانای ئەوە لێکدەداتەوە کە ("ئارییەکان" ماتریالێکی زۆریان پێشکەش کردووە بۆ بیرکردنەوە

لێیان). ئەمەش روونە کە "ئارییەکان" تەجریدێکە بەرانبەر بە "سامییەکان" دەوەستێ، بەڵام، لەبەر هەندێ هۆکار کە لەسەرەوە باسم کردوون، پێمانوابوو کە کلێشەی لەم جۆرانە کە ئاماژەن بۆ میراتی رەفتار و سروشتی مرۆی کۆن Atavisme سیفەتێکە بە تایبەتی دراوەتە سامییەکان، ئەمەو وێڕای ئەنجامە مەترسیدارە مۆرالی و مرۆییەکانی بۆ تەواوی کۆمەڵ کە مێژووی سەدەی بیستەم بە فراوانی پیشانی داوە. لەگەڵ ئەمەش، لەناو مێژووەکانی ئەنتی سامی مۆدێرن ئێمە هێشتا زۆر پێداگیریمان نەکردووە لەو شەرعیەتەی رۆژهەڵاتناسەکان دەیدەنە ئەم ناولێنان و کلێشانە کە ئاماژەن بۆ رەفتار و سروشتی بە میرات مایەوە، سەرەنجام ئەوەی بۆ تێزەکەی من گرینگە، بایەخدانە بەو شێوازەی چۆن ئەم شەرعییەتدانە ئەکادیمی و رۆشنگەرییە بەردەوام بووە و درێژەی بە خۆیداوە لەم سەردەمەی ئێمە کە باس لە ئیسلام، عەرەبەکان، یان باس لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکەین. هەڵبەت، لە کاتێکدا چیتر بواری ئەوە نەماوەتەوە وتار و توێژینەوەی زانستی (هەتا بە ئاستێکی میللیش) لەبارەی "ئەقڵی رەشپێستەکان" یان لەبارەی "کەسایەتی جووەکان" بنووسی، تەواو بواری ئەوە هەیە وەک شیمانەیەک توێژینەوە لەسەر بابەتی وەک "ئەقڵی ئیسلام" یان "کەسایەتی عەرەب" بنووسرێ، بەڵام دواتر دەگەڕێمەوە سەر ئەم بابەتە.

قەیرانی رۆشنگەری رۆژهەڵاتناسی ئیسلامی رووێکی قەیرانی روحی "مرۆپەروەری بۆرژوازیانەی درەنگوەخت"ە، بەڵام فۆرم، شێوازی ئەم رۆژهەڵاتناسییە ئەوە دەستنیشان دەکەن کە بۆ ئەو خۆی، مرۆڤایەتی دەتوانێ خۆی دابەشی دوو کاتیگۆری بکا: "رۆژهەڵاتی و رۆژئاوایی"، رزگاری (رزگاریخوازی) لەخۆدەربڕین، خۆدروستکردن و بنیاتنان بۆ رۆژهەڵاتی هەمان شت نین بۆ رۆژئاوایی. رۆژهەڵاتناسی ئیسلامناس بەو چەشنە ئایدیاکانی لەبارەی

ئیسلام دەدەبڕێ و دادەڕێژێ بەرگری خۆی بخاتەڕوو، بەم جۆرە هەمان بەرگریش دەداتە پاڵ موسلمانان بەرانبەر بە گۆڕان، بەرانبەر بە تێگەیشتنی هاوبەشی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا، بەرانبەر بە گەشەسەندنی پیاوان و ژنان، وایان لێ بکا دەریان بێنێ لە دامەزراوە کلاسیکییەکان، کۆن و بەسەرچووەکان و سەرەتاییەکان بۆ چوونە ناو مۆدێرنیتێ. لە راستیدا ئەم بەرگرییە، هەستێکی ئەوەندە بەهێزە، ئەو توانا و هێزەی پێیدراوە یان دراوەتە پاڵی، ئەوەندە جیهانییە، لەگەڵ خوێندنەوەی رۆژهەڵاتناسەکان تێدەگەین، ئەو قیامەتەی لێی دەترسین لەناوچوون و رووخانی شارستانی رۆژئاوایی نیە، بەڵکو زیاتر لەناوبردنی ئەو بەربەستانەن کە خۆرهەڵات لە خۆرئاوا جیادەکاتەوە. کاتێ کە گایب دژی ناسیۆنالیزم لە وڵاتە ئیسلامییە مۆدێرنەکان دەوەستێتەوە، پێیوایە ناسیۆنالیزم لە ستروکتوورەکانی ناوەوە دەدەن کە کەسایەتی رۆژهەڵاتیانەی ئیسلامیان پاراستووە. ئەنجامی روونی ناسیۆنالیزمی مەدەنیانە یان خوێندەوارانە Séculier دەبێتە هۆی ئەوەی رۆژهەڵات هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ رۆژئاوادا نەمێنێ. لەگەڵ ئەمەش دەبێ ئەم سیفەتە بۆ تواناکانی خۆبەرجەستکردنێکی لەئاسابەدەر و دڵگیری گایب بگەڕێنینەوە لەگەڵ ئایینێکی دی، ئەو بە چەشنێک رازی نەبوونی خۆی پیشاندا وەک ئەوەی "بەناوی" کۆمەڵی ئیسلامی سونەتی (ئۆرتۆدۆکس) قسە بکا. ئایە ئەم بەکارهێنانە گەڕانەوەیەکە بۆ نەریتە کۆنەکانی رۆژهەڵاتناسان بەناوی خەڵکی رەسەن قسە بکەن، یان هەوڵدانێکی دڵسۆزانەیە بۆ قسەکردن لەبارەی بەرژەوەندی پێشتر ناسراوی ئیسلام ؟ وەڵام ئەمەیە یان ئەویتر یان لە نێوان ئەمە و ئەویترە.

هیچ توێژەرێک، هیچ نووسەر و بیرمەندێک هەڵبەت نوێنەرێکی پوخت و بێگەردی هیچ تایپێکی ئیدیال یان هیچ قوتابخانەیەک نیە بە هۆی نەژادە نیشتمانیەکەی یان بە هۆی رووداوەکانی مێژوو. کەچی،

لەناو نەریتێکی بە ڕیژەیی زۆر دوورەپەرێز و زۆر پسپۆڕانەی وەک ڕۆژهەڵاتناسی، لەو باوەڕەدام هەموو ڕۆژهەڵاتناسێک بە ڕێژەیەکی ناٹاگاییانە و بە ڕێژەیەکیش ئاگاییانە، لە ڕوانگەی نەریتی نەتەوایەتی خۆی، یان هەر هیچ نەبێ لە ڕوانگەی ئیدیۆلۆژی خۆی دەڕوانێ. ئەمە بە شێوەیەکی تایبەت بۆ ڕۆژهەڵاتناسی ڕاستە، چونکە، نەتەوە ئۆروپییەکان بە شێوەیەکی سیاسی کەوتوونەتە ناو کاروباری ئەم یان ئەویتری وڵاتانی ڕۆژهەڵات: لەمەشەوە ڕاستەوخۆ خەیاڵمان بۆ حاڵەتی "سنووک هورگرۆنژ" دەچێ، کە نموونەیەکە نە ئینگلیزییە نە فرانسییە، هەر لەم نموونەیەش هەستی شوناسی نیشتمانی زانای توێژەر زۆر ڕوون و زۆر سادەیە.(67) بەڵام ئەگەر بە هەموو نموونە گونجاوەکانیش لەبارەی جیاوازی نێوان "تاکەکەس و تایپ"دا بچینەوە (یان لە نێوان تاکەکەس و نەریتێک)، دەبینین تا چەند و تا چ ئاستێک سەرنجراکێشە گایب و لوی ماسینیۆن نموونەی تایپی نوێنەرایەتیکەرن. لەوانەیە باشتر بێ بگوترێ کە گایب و لوی ماسینیۆن وەڵامی هەموو ئەو پێشبینی و داواکاریانەیان داوەتەوە کە لەلایەن نەریتی نیشتمانی خۆیان بۆ ئەوان دروستکراون یان بۆ ئەوان داهێنراون، بە هۆی سیاسەتی وڵاتەکانیان و بە هۆی مێژووی ناوەوەی "قوتابخانەی" ڕۆژهەڵاتناسی نیشتمانی ئەوان. سیلڤا لیڤی جیاوازییەکی ڕوون لە نێوان ئەم دوو قوتابخانەیە پیشان دەدا:

(ئەو بەرژەوەندییە سیاسییەی کە ئینگلتەرا بە هیندستان دەبەستێتەوە کاری بەریتانییەکان دەخاتە ناو پەیوەندی لەگەڵ واقیعی کۆنکرێت و، یەکگرتنی نێوان نوێنەرایەتییەکانی ڕابردوو و هەڵکەوتی ئێستە ڕادەگرێ. هەرچی فرانسایە، خۆراک لە نەریتە کلاسیکییەکان وەردەگرێ، فرانسا لە ڕوحی مرۆیی لەناو زەمەن و شوێندا دەگەڕێ. فرانسا هەروەکو چۆن بایەخ بە هیندستان دەدا بایەخ بە "چین"یش دەدا (...))(68)

دەبێتە شتێکی ئاسان بڵێین ئەم دوو سەرجەب "قطب"ە polarité، یەکێکیان نوێنەری کارێک دەکا ئەقڵانی، کاریگەر، کۆنکرێت، ئەویتر نوێنەری کارێک دەکا بە سیفەت جیهانی، سەر بە رامان و بیرکردنەوە، هەمیشە سەرکەوتوو، بێهاوتا. لەگەڵ ئەمەش ئەم سەرجەبانە سوودی ئەوەیان هەیە دوو ژیانی کردەکی و پیشەیی دوور و درێژ و زۆر لێکجیاواز روون بکەنەوە، کە هەردووکیان، تا ساڵی 1960 بەسەر رۆژهەڵاتناسی ئیسلامی فرانسی و رۆژهەڵاتناسی ئەنگلۆئەمریکایی باڵادەست بوون، لەولاشەوە کە باس لە مەسەلەی باڵادەستی دەکەین، لەبەرئەوەیە کە هەر یەکە لەم زانا توێژەرانە لە نەریتێکی هوشیارەوە دەهاتن و بەردەوامیش کاریان لەسەر ئەو نەریتە کردووە، ئەمەش نەریتێک بووە بەربەستەکانی (یان سنوورەکانی ئەگەر بە شێوەیەکی رۆشنگەری و سیاسیانە قسە بکەین) دەتوانرێ وەسف بکرێن وەک چۆن سیلڤا لیڤی کردوویەتی.

گایب لە میسر لە دایکبووە، لوی ماسینیۆن لە فرانسا. هەر یەک لەمانە دەبوایە بە شێوەیەکی قووڵ ببنە کەسانی ئایینی، ئەو خوێندنەی کە هەیانبووە لە جیاتی بەلای توێژینەوە لە کۆمەڵدا بشکێتەوە زیاتر بە لای توێژینەوە لە ژیانی ئایین لە ناو کۆمەڵدا شکاوەتەوە. بێجگە لەوە هەر یەکێک لەم دووانە زۆریش تێکەڵی کاروبارەکانی دنیا بوون، یەکێ لە سەرکەوتنە گەورەکانی ئەم دووانە، ئەوە بوو توانیان وابکەن پسپۆڕی و توێژینەوەی باڵای نەریتی سوودی بۆ جیهانی سیاسی مۆدێرن هەبێ. لەگەڵ ئەمەش، کارەکانیان تا رادەیەک هەموویان چنینێکیان هەبوو زۆر لێک جیاواز بوون، سەرەڕای لەبەرچاوگرتنی جیاوازییە دیارەکانیان لە رووی خوێندن و پەروەردەی ئایینییانەوە.

لوی ماسینیۆن هەموو ژیانی خۆی تەرخان کردبوو بۆ توێژینەوە لە کارەکانی "ئەلحەلاج"، هەروەکو گایب لە ساڵی 1962 لەو وتارەی

تایبەت بە ماڵئاوایی لوی ماسینیۆن لە دنیا نووسیبووی دەڵێ "ماسینیۆن هەرگیز لە گەڕان نەوەستا بە دوای شوون پێیەکانی ئەلحەلاج لەناو ئەدەب و لەناو کارە سۆفیە ئیسلامییەکانی دواتر"، کاریگەری و سفێری تا رادەیەک بێ سنووری کارەکانی ماسینیۆن دەبێ بە شێوەیەکی کردەکی بگاتە هەموو شوێنێک، لە هەر جێیەک شایەدحاڵییەک هەبووبێ لە بارەی "ئەقڵی مرق لەناو زەمەن و لەناو شوێن". هەموو ئەمەش لەناو بەرهەم و کارێکی ئەوەندە سەرتاپاگیر "کە دەبێ هەموو رووێک و هەموو هەرێمێک لە ژیان و فیکری موسلمانە هاوچەرخەکان بگرێتەوە"، بوونی لوی ماسینیۆن لەناو رۆژهەڵاتناسی تەحەدایەکی بەردەوام بوو بۆ هەموو هاوکارەکانی. لەوە دڵنیاین کە گایب یەکێ لەو کەسانەی بەرایی بوو کە زۆر بە ماسینیۆن و شێوازی بیرکردنەوەی کاریگەر بوو، هەڵبەت وێڕای پاراستنی نێوانێکیش لە بەینی خۆی و ئەو، گایب دەڵێ:

(هەندێ تێما هەبوون کە بە شێوەیەک دەبوونە بابەتی پەیوەندی لە نێوان ژیانی روحی موسلمانان و ژیانی روحی کاتۆلیکەکان "ئەمەش رێگەی پێدەدا بە دوای" پێکهێنەرێک بگەڕێ لەناو پەرستن و عیبادەتە ناسراوەکان لەمەڕ "فاتیمەی زەهرا"، وەک ئەنجامێک بۆ بوارێکی تایبەتی خاوەن بەرژەوەندی بۆ توێژینەوە لە فیکری شیعایەتی لەناو کۆمەڵێک دەرکەوتە و روو یان هێشتا لەناو کۆمەڵانی خەڵکی بەرایی ئیبراهیمی و لەناو تێماکانی وەک بۆ نموونە "یارانی ئەشکەوت". لەبارەی ئەم بابەتانەوە، نووسینەکانی ماسینیۆن و بە هۆی ئەو چلۆنایەتیە قووڵەی ئەو پێی بەخشیوون، مانایەکی بەردەوام و هەمیشەییان بۆ توێژینەوە ئیسلامییەکان هەبووە. بەڵام، دروست بە هۆی و لەبەر ئەم چلۆنایەتیە قووڵەوە، توێژینەوەکانی وادێنە بەرچاو لەسەر دوو تۆمار داڕێژرابن. یەکێکیان لەسەر ئاستی ئاسایی پسپۆری باڵای مەوزوعیانە، لەوە بگەڕێ سروشتی دیاردەیەک روون

بکاتەوە بە هۆی بەرزەفتکردنی کەرستە و ئامێرە کلاسیکییەکانی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی. ئەویتریان ئاستێکی هەیە کە بە هۆی بابەتە مەوزوعییەکان و تێگەیشتن قووتدرابن و بە مەزندەیەکی تاکەکەسیی رەهەندی روحی گۆڕدرابن. هەردەم ئاسان نەبووە سنوورێکی جیاکەرەوە لەنێوان ئەمەی دوایی و ئاستی شێوەگۆڕانەکان بکێشرێ کە سەرچاوەکانیان دەگەڕێنەوە بۆ پڕژانی دەوڵەمەندی کەسایەتی خۆی.)

گایب لێرەوە دەیەوێ پێمان بڵێ دەشێ کاتۆلیکەکان لە چاو پرۆتێستانەکان نزیکتر بن لە تۆژینەوە لە نەریتی سەر بە پەرستنی "فاتیمەی زەهرا"، بەڵام بە روونی بێ هیچ گرێ و گۆڵێک دەیەوێ بەرانبەر بە کەسێک ئەوە پیشان بدا کە دەیەوێ جیاوازی یان جیاکردنەوەی نێوان پسپۆڕی باڵای "مەوزوعیانە" و پسپۆڕییەک لەسەر بنچینەی "مەزندەی تاکەکەسیی رەهەندی روحی" دامەزرابێ تێکبدا. گایب بە لای کەمی لەمەوە لەسەر هەقە کە دەیەوێ دان بەوەدا بنێ، کە لە پەرەگرافی کۆتایی نووسینەکەی لەمەڕ کۆچی دوایی ماسینیۆن باس لە "دەوڵەمەندی" ئەقڵی ماسینیۆن دەکا لەناو ئەو بوارە جۆربەجۆرانەی وەک "رەمزیەتی هونەری موسڵمانان" ستروکتوری لۆژیکی موسڵمانان، ئاڵۆزی کاروباری دارایی چاخەکانی ناوەڕاست و ئۆرگانیزاسیۆنی بەش و بوارەکانی پیشەگەری"، کەچی لەولاشەوە گایب بە هەڵەدا نەچووە کە دەیەوێ پێناسەی بەرژەوەندی مەیل و بەرژەوەندی زووی ماسینیۆن بکا بۆ زمانە سامییەکان وەک ئەوەی بەشداری زۆری کردبێ لەسەرهەڵدانی "تۆژینەوە Elliptiques"ەکان (بوارێکی لێکۆڵینەوە کە تێیدا هەندێ لایەنی بە شاراوەیی و نهێنی دەهێڵرێتەوە/و) کە بۆ ئەوانەی تازە هاتوونەتە ناو بواری تۆژینەوە، تا رادەیەک هاوتای نهێنی"هێرمێتیکا"ی کۆنەکانە. لەگەڵ ئەمەش گایب روانینەکەی بە تێبینییەکی بەخشندەتر تەواو دەکا:

(بۆ ئێمە، ئەو وانەیەی ماسینیۆن پێشکەشی بە ڕۆژهەلاتناسەکانی سەردەمی خۆی کردووە ئەوەیە کە ڕۆژهەلاتناسی کلاسیکی خۆیشی چیتر گونجاو نیە ئەگەر هەندێ پلەی ئیلتیزامکردنی تێدا نەبێ بەرانبەر بەو هێزە زیندووانەی کە ماناو چەندین نرخیان داوەتە ڕووە جیاوازەکانی کولتووری ڕۆژهەلاتییەکان.)(69)

ئەمەیە بەشداری هەرە گرینگی ماسینیۆن و، ڕاستیشە، کە ئیسلامۆلۆژی فرانسی هاوچەرخ (وەک چۆن هەندێ جار بەم شێوەیە ناوی دەهێنرێ) نەریتێکی بەرجەستەبوونی لەگەڵ "هێزە زیندووەکان"ی ناوەوەی خۆی گەشەپێداوە، کە بوونەتە وزە و خۆراک بۆ "کولتووری ڕۆژهەلاتی"، هەر ئەوەندەش هەموو شتێکە ناوی ئەو کارە دیار و بەرچاوانەی زانایانی وەک: ژاک بێرک، مەکسیم ڕۆدنسۆن، ئیڤ لاکۆست، ڕۆژێ ئارنالدێز بێنین (کە یەک لەوانی دی زۆر جیاوازن، لە ڕووی تۆژینەوەیان لە بابەتەکە و لە ڕووی مەبەست و ئامانجیان) کە کەوتبوونە بن کاریگەری دەوڵەمەندیی لوی ماسینیۆن، کە جێ پەنجەی ڕۆشنگەری لەسەر هەر یەکێکیان جێهێشتووە و ئەمەش گفتوگۆی لەسەر نیە.

وێڕای کۆکردنەوەی ئەم کۆمێنتانە لە چەقێک و بە شێوازێکیش کەمێک تەنزئامێز، لەبارەی خاڵە بەهێز و لاوازەکانی کار و بەرهەمەکانی لوی ماسینیۆن، گایب هەندێ شتی دیار و سادەی پشتگوێ خستووە، ئەگەر بە چاوێکی سەرتاپاگیری سەیریان بکەین، دەبینین ماسینیۆن دەکەنە ڕەمزی پڕ و پوختەی گەشەسەندنی سەرەکی ڕۆژهەلاتناسی فرانسی، هەڵبەت وێڕای جیاوازی زۆر لە نێوان هەر یەکەیان. بەم جۆرە، پاشخانی کەسیی ماسینیۆن نموونەیەکی نایابە بۆ ڕۆژهەلاتناسی فرانسی بەو شێوەیەی سیلڤا لیڤی وەسفی دەکا. ئایدیای "ڕوحی مرۆیی"یش کەم و زۆر بێگانەیە بە پاشخانی ڕۆشنگەری و ئایینی گایب و زۆرێک لە ڕۆژهەلاتناسە

ئینگلیزە مۆدێرنەکان، لە کاتێکدا پێدەچێ لوی ماسینیۆن هەر لە منداڵییەوە لە چەمکی "روحی" خۆراکی وەرگرتبێ، ئەمەش هەقیقەتێکی زیاتر ئێستێتیکی بووە وەک لە هەقیەقتێکی ئایینی، مۆرالی یان مێژوویی. ماڵباتی لوی ماسینیۆن پەیوەندی برادەرایەتیان لەگەڵ پیاوانی وەک "ژ. ک. هیوسمان" هەبووە، کەشی رۆشنگەری پەروەردەبوونی بەرایی، ئایدیا سەمبۆلیزمە درەنگەکان (یان سەمبۆلیزم لە ماوەی کۆتایی خۆی) بە جوانی لە هەموو نووسینەکانیدا دەرکەوتوون، هەتا لەو نووسینانەش کە لەسەر جۆراوجۆری تایبەتمەندی کاتۆلیسیزم و (سۆفی)یشن کە ئەو بایەخی پێداون. شوونپێی زوهد و دەستگرتنەوە لە کارەکانی ماسینیۆندا نادۆزرێتەوە، لەناو شێوازی گەورەی نووسینی ئەویشیدا نین. روانین و فیکری ئەو بە پان و پۆڕی سەداو زایەڵەی لەناو کاری هاوسەردەمەکانی خۆی دەدۆزرێتەوە لە نووسەران و بیرمەندان و هونەرمەندان، ئەم دەوڵەمەندی و فراوانیە لەمەڕ کولتوور و شێوازەوە، ماسینیۆن دەخەنە ناو کاتێگۆرییەکی دی تەواو جیاواز لەوەی گایب. ئایدیا بەراییەکانی ماسینیۆن لەو سەردەمە رسکاون کە پێی دەوترێ سەردەمی رووخانی ئێستێتیکی (کۆتایی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەم/و)، بەڵام ماسینیۆن کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەمانەش وەک: بێرگسۆن، دۆرکایم و دومۆس. بە هۆی ئەرنست رێنانەوە کە ئەو لە سەردەمی لاوی ئامادەی وانەکانی دەبوو، دێتە ناو رۆژهەلاتناسی، بێجگە لەمە ماسینیۆن قوتابی "سیلڤا لیڤی"یش بوو، یەکێ لە هاوڕێیانی "پۆل کلۆدێل و گابریەل بوونوور و ژاک و راییسا ماریتێن و شارل دو فووکوو" بوو. پاشان ماسینیۆن توانی تەواوی ئەو کار و بەرهەمانە تێبگا و هەرسیان بکا کە سەر بە بواری تا رادەیەک نوێ بوون وەک: سۆسیۆلۆژی مەدەنی (سیڤیل)، زمانناسی ستروکتورالی، سایکۆلۆژی، ئێتنۆلۆژی هاوچەرخ و مێژووی نوێ.

وتارەکانی، بێجگە لە توێژینەوە مەزنەکەی لەبارەی "ئەلحەلاج" بێ هیچ کێشەیەک بە ئاسانی دەتوانن سوود بگەیەنن و تێکەڵ بن بە هەموو سەرچاوەی ئەدەبی ئیسلامی، وەک پسپۆڕێکی باڵای بێهاوتا و کەسایەتیەکی سادە و ساکار، هەندێجار وا دێتە بەرچاو بەو پسپۆڕانە بچێ کە لەلایەن نووسەر "خۆرخی لوی بۆرخێس" داهێنرابێ. بۆرخێس گەلێک هەستیار بوو بەرانبەر بە تێما "ڕۆژهەڵاتییەکان" لەناو ئەدەبی ئۆروپی، کە بە هەمان شێوە سەرنجی "گایب"یشیان ڕاکێشابوو، بەڵام گایب زیاتر سەرنجی بۆ نووسەرانی ئۆروپی دەچوو، ئەوانەی لە ڕۆژهەڵات "دەگەیشتن" بە تێکستە ئۆروپییەکانیان کە پێشتر وەک دڵنیاییەکی هونەری بوو لەوەی دواتر زانایان پەردەیان لەسەر هەڵدەدایەوە و باسیان دەکرد (وەک "و. سکۆت" وەک سەرچاوەیەک بۆ توێژینەوە لە سەلاحەددین ئەیوبی)، بەڵام حاڵەتی ماسینیۆن وانەبوو. "ڕۆژهەڵات"ی ماسینیۆن لە هارمۆنی پڕدا بوو لەگەڵ جیهانی "یارانی ئەشکەوت" یان لەگەڵ "نوێژەکانی ئیبراهیمی" (ئەم دوو تێمایەش لەلایەن گاییەوە باسیان لێکراوە، هەڵبەت وەک دوو نیشانەی دیاری ڕوانین و ڕای نائۆرتۆدۆکسی (ناسونەتی) لوی ماسینیۆن لەبارەی ئیسلام): ئەمەش ڕیزپەڕییەک بوو، کەمێکیش سەیر بوو، وەڵامدانەوەیەکی سەرتاپاگیرە بۆ بەهرەی نایابی شیکردنەوە و لێکدانەوەی لوی ماسینیۆن (کە بە شێوەیەک بابەتی خۆیان دروست دەکرد). ئەگەر گایب مەیل و سەرنجی بەلای سەلاحەدیینی "سکۆت" دا بشکێتەوە، ئەوا ماسینیۆن ئەم مەیل و سەرنجەی بۆ نێرڤال هەبوو، وەک شاعیرێکی خۆکوژ، نەفرەتبار و سەر بە فزوولیەتێکی سایکۆلۆژی. بەڵام ئەمەش بەو مانایە نایەت کە ماسینیۆن بە تایبەت خۆی تەرخان کردووە بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕابردوو، بە پێچەوانەوە، ئەو ئامادەگییەکی گەورەی هەبوو لەناو پەیوەندییەکانی فرانسا و جیهانی ئیسلامی، لەناو سیاسەت و لەناو کولتوور. ئەم پیاوە دڵ پڕ لە شەوقە، هەڵبەت تەواو لەو باوەڕەدابوو

که بە تەنیا بە پسپۆڕی باڵا ناتوانین بچینە ناو جیهانی ئیسلام، بەڵکو دەبێ هەموو چالاکی خۆتی بۆ تەرخان بکەی، بەم جۆرە، "ئەمەیان کەمترین شت نیە". ماسینیۆن بە گەرمی پشتگیری هاوکاری "بەدەلیە"ی دەکرد، وەک گروپێکی لاوەکی کریستیانی رۆژهەلات شینبوو لەناوەوەی ئیسلام.

بەهرە مەزنە ئەدەبییەکانی لوی ماسینیۆن هەندێجار رواڵەتێکی وا دەدەنە پسپۆڕییەکەی وەک ئەوەی سەر بە بیرکردنەوە و رامانێکی میزاجی بێ، کۆسمۆپۆلیتیەکی لەرادەبەدەر بێ، زۆریش تاکەکەسیی بێ، بەلام ئەم رواڵەتە هەلخەلەتێنەرە. ئەو هەر لە سەرەتاوە ویستوویەتی خۆی لەوە لادا کە پێی دەلێن "لێکدانەوەی شیکاری و ستاتیکی رۆژهەلاتناسی"(70) (ستاتیکی: زانستی هاوسەنگی و جێگیری/و)، وەک جۆرێک لە کەڵەکەبوونی بێ ژیان، لەبارەی تێکستەکان، یان ئەو کێشانەی دەشێ ئیسلامی بن، لەبارەی سەرچاوەکان، بنچینەکان، بەڵگە و سەلماندنەکان....هتد. ئەو لە هەموو روویەکەوە هەوڵی داوە هەرچەند بشێ کۆنتێکستی تێکستێک یان کێشەیەک رەپێش بخا و رێکی بخا و تا رادەیەک خوێنەرانی شاگەشکە بکا بە روانینە قووڵەکانی کە دەتوانن هەموو ئەوانەی وەک ئەون، ئارەزوو دەکەن بەربەستەکانی پێش بوارە زانستییەکان یان پێش نەریتێک دووربخەنەوە بۆ چوونەناو دڵی مرۆییانەی تێکستێک. هیچ رۆژهەلاتناسیکی مۆدێرن (بە دڵنیاییەوە کەسێکی وەک گایب نا، کە تا رادەیەک هاوتای یەکسانی ماسینیۆنە بە بەهرە و بە کاریگەری) نەیدەتوانی ئەوەندە بە ئاسانی و ئەوەندە بە وردی لە هەمان کار وەک سەرچاوە بگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێک سۆفی ئیسلامی، بۆ یۆنگ، بۆ هایزینبێرگ، بۆ مالارمێ، بۆ کێرکگارد، هیچ یەکێکیان ئەو روانینە بەرینە هەستپێکراوەی بۆ ئەزموونی سیاسی بەرجەستە نەبوو کە ماسینیۆن باسی لێوە دەکا، لە سالی 1952، لە وتاری "رۆژهەلات

بەرانبەر بە رۆژهەلات": کە پێشینە دەداتە چارەسەرێکی کولتووری. (71) لەگەڵ ئەمەش جیهانی کولتووری ئەو باش پێناسەی بۆ کرابوو، ستروکتورێکی تۆکمەی هەبوو کە هەر لە سەرەتای ژیانی زانستی تا کۆتایی بە یەکانگیری مابووەوە و، توندوتۆڵ، سەرەڕای دەوڵەمەندی بێهاوتای بوارەکەی خۆی و سەرچاوەکانی، لەناو کۆمەڵێک ئایدیای قووڵ و نەگۆڕ. لێرەوە بە خێرایی باس لەم ستروکتورە دەکەین و بە کورتی ئایدیاکانی دەخەینەڕوو.

ماسینیۆن وەک هەنگاوی یەکەم باس لە بوونی سێ ئایینی ئیبراهیمی دەکا، ئیسلام وەک ئایینی ئیسماعیل دەناسێنێ، وەک مۆنۆتاییزمی گەلێکی دوورخراوە لە بەڵێنی خوا بۆ ئیسحاق، کە ئایینی پرۆتێستۆیە (دژی خودای باوک، دژی کریست "مەسیح" وەک بەرجەستەی ئەم خودایە) کەچی لەناو خۆی ئەو خەمەی پاراستووە کە سەرەتا لەگەڵ فرمێسکەکانی هاجەر دەردەکەون. ئەمە وا دەکا زمانی عەرەبی هەر ئەو زمانەی فرمێسکەکان بێ، بە هەمان شێوە، هەموو مانای چەمکی "جیهاد" لەناو ئیسلام (ماسینیۆن بە روونی دەڵێ جیهاد فۆرمێکی داستانسەراییە (ئێپیکی) لەناو ئیسلام کە رێنان توانای نیە ببینێ یان لێی تێبگا) رەهەندێکی رۆشنگەری گەورەی هەیە کە پەیام یان میسیۆنی ئەمەش جەنگە دژی کریستیانیزم و جوداییزم، کە دوژمنی دەرەکین، دژی رافزییەت کە دوژمنی ناوەکییە. لەگەڵ ئەمەش، لە ناوەوەی ئیسلام، ماسینیۆن باوەڕی وایە لە توانایدا هەیە جیاوازی بکا و هەست بە هەندێ تایبی دژە ئاراستە بکا، ئەمەش وەک میسیۆنی سەرەکی رۆشنگەری ئەوە، کە توێژینەوەیە لە هەموو ئەوەی لە سۆفیزم بەرجەستە بووە، وەک رێگایەک بەرەو شوکرانە و رەحمەتی خودایی. خەسڵەتی سەرەکی سۆفیزم بێگومان بریتییە لە خەسڵەتی زاتییەت، کە هەڵکەوتی نائەقڵانی و ناڕوونی، بەرەو ئەزموونی تاک و تاکەکەسیی و وەختی بەشداریکردنی ئیلاهی دەچێ.

هەموو ئەو کارە نایابەی کە ماسینیۆن تەرخانی کردووە بۆ سۆفیزم بەم جۆرە هەوڵێکە بۆ وەسفکردنی ناوەوەی گیانەکان بۆ بە دەستهێنانی سازانێکی سنووردار کە کۆمەڵی ئیسلامی ئۆرتۆدۆکس یان سوونەتی بەسەریدا دەسەپێنن. سۆفییەکی ئێرانی بە جورئەت ترە لە سۆفییەکی عەرەبی، چونکە بە ڕێژەیەک ئارییە (ئەمەش کۆنە کلێشەکانی سەدەی نۆزدەمە "ئاری" و "سامی" کە بۆ ماسینیۆن حاڵەتی فشارهێن و ناچارین، بە هەمان شێوە وەک دوانەی دژبەیەک لەلای شلیگل لە نێوان هەر دوو خێزانە زمانی ئاری و سامی)(72) بە ڕێژەیەکیش لەبەرئەوەی ئەو مرۆیەکە وێڵە بە دوای پوختەیی و پڕی. بە رای ماسینیۆن سۆفیزمی عەرەبی بەلای ئەوەدا دەشکێتەوە کە "واردنبێرگ" ناوی لێ دەنێ: یەکتاپەرستی شهودی MonismeTestemoniale، کەسایەتی نموونەیش بۆ ماسینیۆن و بۆ ئەمە "ئەلحەلاج"ە، کە لە دەرەوەی کۆمەڵی موسلمانان وێڕای داواکردن و پرسین لە ڕزگاری خۆی دەگەڕا، دواجاریش ئەوەی دەیویست لە "خاچدان" بە دەستی هێنا کە ئیسلام وەگ گشت هەمووی ڕەت دەکاتەوە، بە ڕای ماسینیۆن "محەمەد" ڕاستەوخۆ ئەو فرسەتەی ڕەت کردەوە کە پێشکەشی کرابوو ئەو نێوانە پڕ بکاتەوە کە لە خودای جیای دەکردەوە. ئەلحەلاج توانی بگاتە ئەو یەکێتیە سۆفییە لەگەڵ خودا سەرەڕای ناڕەزایی ئیسلام.

بەشەکەی دی، ئەوەی دەمێنێتەوە لە کۆمەڵی ئۆرتۆدۆکس لەناو ئەو مەرجە دەژین کە ماسینیۆن ناوی لێدەنێ"تینوی بوون". خودا خۆی وەک جۆرێک لە نادیاری یان نائامادەگی "غیاب Absence "بە مرۆ دەناسێنێ، وەک ڕەتکردنەوەی دیاربوون و ئامادەبوون، کەچی، ئەو هوشیارییەی موسلمانێکی تەقوادار هەیەتی لە خۆ دانە دەست خودا و ویستی خودا (لە ئیسلامدا) دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی غیرە بەرانبەر هەستی بەرزبوونەوەی مێتافیزیکی transcendance،

ئەمەش وادەکا موسلمانان هیچ بەخشینێکیان نەبێ بەرانبەر بە بتپەرستی لە هەر جۆرێک بێ. مەڵبەندی ئەم ئایدیایانە، بە پێی روانینی ماسینیۆن بریتییە لە "دڵی پاکبووەوە" کە، لە کاتێکدا بە هۆی حەماسەت و تەقوای شەهادەی موسلمانان دەگیرێ، ئەوەش دەتوانێ، وەک چۆن لە حاڵەتی سۆفیانەی ئەلحەلاج دا هەیە، بە عەشقێکی خودایی یان بە خۆشەویستی خودایی گڕ بگرێ. لە هەر دوو حاڵەتدا، وەحدانیەتی خودا (تەوحید) شتێکە دەبێ چەندین جار لەلای موسلمانانی تەقوادار جێبەجێ بکرێ و تێی بگەن، یان لە رێگەی شەهادە یان لە رێگەی خۆشەویستی سۆفیانە بۆ خودا، ئەمەش هەروەکو چۆن ماسینیۆن لە توێژینەوەیەکی ئاڵۆز نووسیوویەتی، پێناسەیە بۆ "مەبەست یان نیەت" لە ئیسلامدا.(73) شتێکی روونە کە سەرنج و مەیلی ماسینیۆن بۆ سۆفیایەتی لەناو ئیسلامدا دەچێ، ئەمەش بە پلەی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ نزیکی خەسلەتی ئاینی خۆی وەک کاتۆلیکێکی تەقوادار وەک لەوەی ئەو سەرنج و مەیلەی کاریگەرییەکی هەراسانباری هەبێ لەناوەوەی جەستەی ئۆرتۆدۆکسی ئیمانداران. ئەو وێنایەی ماسینیۆن هەیەتی بۆ ئیسلام، وێنای ئایینێکە بەردەوام و بێ وەستان رەت بکاتەوە، سەرهەڵدانی درەنگی ئیسلام (بەرانبەر بە ئایینە ئیبراهیمییەکانی دی) مانای بە رێژەیەک وشک و رووتی بەرانبەر بە واقیعی جیهان، ستروکتورە بەرگرییە گەورەکانی بەرانبەر بە (هەڵچوونە دەروونییەکان) لە جۆری ئەوەی لەلایەن ئەلحەلاج و سۆفیزم و سۆفیەکانی دی پەیڕەوکراوە، تەنیایی ئیسلام خۆی کە وەک ئایینی تەنیای "رۆژهەلاتی" ماوەتەوە لە نێو هەر سێ ئایینی گەورەی یەکتاپەرست.(74)

بەلام ئەم روانینە ئەوەندە توند و بەڵگەنەویستە لەسەر ئیسلام وێڕای "ئایدیا نەگۆڕە سادەکان"ی ماسینیۆن،(75) (بەتایبەتی بۆ فیکری دەوڵەمەند و پڕ لە فەخامەتی لوی ماسینیۆن)، هیچ دژایەتیەکی

قووڵی بەرانبەر نەکراوە. کە ماسینیۆن دەخوێنینەوە، دەکەوینە بن کاریگەری پێداگیری بەردەوامی ئەو بۆ پێویستی خوێندنەوەیەکی ئاڵۆز و قووڵ: هەڵبەت مەحاڵە گومان لە دڵسۆزی و دروستی راوێژەکانی بکەین. ساڵی 1951 دەنووسێ کە ئەو جۆرە رۆژهەڵاتناسییەی ئەو بایەخی پێدەدا "نە خولیایەکە بۆ ئێگزۆتیزم نە بۆ رەتکردنەوەی ئۆروپا، بەڵکو هاوسەنگکردنی نێوان میتۆدەکانی تۆژینەوەی ئێمە و نەریتە ژیاوەکانی شارستانیە کۆنەکانە".(76) کاتێ کە خراوەتە ناو کردەوە بۆ خوێندنەوەی تێکستێکی عەرەبی یان ئیسلامی، ئەم تایپە رۆژهەڵاتناسییە، لێکدانەوە و شیکردنەوەی پڕ لە زیرەکی بێهاوتا بەرهەمهێناوە، بێگومان بە هەڵەدا دەچین ئەگەر رێز لەو بلیمەتە راستەقینەیە نەگرین، نوێخوازی گەورەی ئەقڵی لوی ماسینیۆن. لەگەڵ ئەمەش دەبێ وشیار بین، لە پێناسەی خۆی بۆ رۆژهەڵاتناسی، بە دوو پاری رستەیەک:"میتۆدەکانی تۆژینەوەی ئێمە" و "نەریتە ژیاوەکانی شارستانیە کۆنەکان". ماسینیۆن وا دەبینێ ئەوەی دەیکا وەک سەنتێزێک وایە بۆ دوو چۆنایەتی، کە بە شێوەیەکی ناشیرینانە دژ (ئۆپۆزیسیۆن) بە یەکن، مەسەلەکە ئەو پێکنەچوونە ناهاوسەنگە تایبەتییەیە کە کێشە دروست دەکا نەک مەسەلەی سادەی ئۆپۆزیسیۆنی نێوان ئۆروپا و رۆژهەڵات. لەمەوە، ئەم پێکنەچوونە ناهاوسەنگە لە شێوەی فۆرمێکی تایبەتی وەک لەناو نووسراوەکەی ماسینیۆندا هاتووە لەبارەی کێشە سیاسییە هاوچەرخەکان دەردەکەوێ، لێرەوەیە کە دەتوانین راستەوخۆ سنوورەکانی میتۆدی (نوقسانییەکەی) ئەو دیاری بکەین.

لەولاشەوە باشتر، ماسینیۆن روانینێکی بۆ بەیەکگەیشتنی خۆرهەڵات و خۆرئاوا هەیە، لەم رووەشەوە، بەرپرسیارییەکی قورسی خستۆتە سەر رۆژئاوا، چونکە هێرشی بۆ سەر خۆرهەڵات کردووە، لەبەر کۆلۆنیالیزم، لەبەر هێرشەکانی دژ بە ئیسلام.

ماسینیۆن بێ ماندووبوون خەباتی لە پێناوی شارستانی موسلمانان کرد و، شایەدحاڵی ئەمەش کۆمەڵێک وتار و نامەیە کە پاش ساڵی 1948 نووسراون، بۆ پشتگیری کردنی پەنابەرانی فەلەستینی، بۆ پشتگیری کردنی مافی عەرەبە موسلمانەکان و کریستیانە فەلەستینییەکان دژ بە زایۆنیزم، دژ بەوەی ئەو بە شێوازێکی پڕ لە پلار ناوی نابوو "کۆلۆنیالیزمی بۆرژوازی" ئیسرائیلییەکان، وەک گەڕانەوەیەک بۆ قسەکەی "ئەبا ئێبان".(77) لەگەڵ ئەمەش، ماسینیۆن، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی بە شێوەیەکی سەرەکی دەخاتە ناو سەردەمێکی کۆن و، ڕۆژئاواش دەخاتە ناو مۆدێرنیتێ. وەک "ڕۆبێرتسۆن سمیت" پێیوایە ڕۆژهەڵات مرۆڤێکی مۆدێرن نیە، بەڵکو سامییەکە، ئەم کاتیگۆرییە کورتبڕە کاریگەرییەکی بەهێزی لەسەر فیکری ئەو هەیە. بۆ نموونە، دیالۆگی ئەو لەگەڵ ژاک بێرک لەبارەی "عەرەبەکان" کە هاوکاری خۆی بوو لە "کۆلێژ دو فرانس" (کە لە ساڵی 1960 لە کۆڤاری Esprit بڵاوبۆتەوە)، لەم دیالۆگە بۆ ماوەیکی درێژ پێداگیری لەوە دەکا لە خۆی بپرسێ، ئایە باشترین شێواز بۆ بینینی کێشەی عەرەبەکان ئەمڕۆ ئەوە نیە بە سادەیی و بە گشتی بڵێی کە ناکۆکی نێوان ئیسرائیل و عەرەبەکان لە ڕاستیدا هەر کێشەیەکی "سامی"یانە نیە. ژاک بێرک هەوڵدەدا بە ئاقڵانە مەسەلەکە فراوانتر بکاتەوە و قەناعەت بە ماسینیۆن بێنێ کە، وەک هەموو خەڵکانی دی دنیا، عەرەبەکانیش کەوتوونەتە بەر ئەوەی ئەو ناوی لێ دەنێ "گۆڕانە ئەنترۆپۆلۆژییەکان"، ئەمەش ڕاستەوخۆ لەلایەن ماسینیۆن ڕەتکرایەوە.(78) هەوڵە دووبارە بووەوەکانی بۆ تێگەیشتن لە کێشەی فەلەستینییەکان و بیرکردنەوە لێی، سەرەڕای مرۆپەروەری قووڵی ئەو، هەرگیز لە دەمەقاڵی نێوان ئیسحاق و ئیسماعیل تێنەپەڕیووە، یان، لەو حاڵەتەی کە مەسەلەکە پەیوەندی بە دەمەقاڵی خۆی هەبوو لەگەڵ ئیسرائیل، وەک ئەو دڵەڕاوکەیە بووە لە نێوان جودایزم و کریستیانیزم هەبووە. کاتێ کە زایۆنیستەکان

دەستیان بەسەر شار و دێهاتی عەرەبەکان داگرت، ئەوە هەستیاری ئایینی ماسینیۆن بوو کە خۆی بینییەوە بریندار بووە.

ئۆروپا، بە تایبەتی فرانسا لە روانگەی ئەو بە واقیعێکی "هاوچەرخ" دادەنرێن. بە رێژەیەک لەبەر یەکەمین پەیوەندی سیاسی لەگەڵ ئینگلیزەکان لە ماوەی جەنگی یەکەمی جیهانی، ماسینیۆن هەمیشە بە قووڵی رقی لە سیاسەتی ئینگلتەرا و سیاسەتی ئینگلیز بووەتەوە، لە روانگەی ئەو لۆرەنس و پیاوانی وەک ئەو نوێنەری سیاسەتێکی زۆر ئاڵۆزبوون، ماسینیۆن بەرانبەر بەم سیاسەتە لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ "فەیسەل" دژایەتی خۆی بۆ ئەم سیاسەتە باس کردووە. "لەگەڵ فەیسەل (...) باسمان لە مانای نەریتی خۆی دەکرد چۆن تێیدا قووڵ بینەوە". کەچی ئینگلیزەکان وادەهاتنە بەرچاو نوێنەری (فراوانکردنی قەڵەمڕەوی خۆیان بن لە رۆژهەڵات، "سیاسەتێکی ئابوورییانەی بێ ئەخلاقیان هەبوو لەگەڵ فەلسەفەیەکی ماوەبەسەرچوو لەبارەی کاریگەری سیاسی).(79) فرانسییەکان کەسانی زیاتر مۆدێرن بوون، ئەوان ناچاربوون ئەوە لە رۆژهەڵات وەرگرن کە لە بواری روحی بزریان کردبوو، وەک نرخ و بەها نەریتییەکان و شتی دیکەی لەم جۆرە. کارکردنی ماسینیۆن لەم بارەیەوە، وابزانم، هەموو نەریتی سەدەی نۆزدەمی لە پشتە: رۆژهەڵات هەتوانی چارەسەرە بۆ رۆژئاوا، ئەمەش وەک نەریتێک یەکەمین ئاماژەکانی لە نووسینەکانی "کینێ" دا دەدۆزینەوە، ئەم روانینەش تێکەڵ بە رەحمەت و سۆزی کریستیانانە دەبێ لەلای ماسینیۆن:

(بەرانبەر بە رۆژهەڵاتییەکان دەبێ روو لەم زانستەی رەحمەت و سۆزە بکەین، روو لەم "بەشداریکردن"ە بکەین، روو لە بنیاتنانی زمانیان بکەین، لە ستروکتوری دەروونییان، بۆچی ئێمە دەبێ بەشداری بکەین: چونکە، یان ئەوەتە ئەم بەشدارییە شایەدحاڵی هەقیقەتێکە کە نەک هەر هی ئەوانە بەڵکو هی ئێمەشە، یان ئەوەتە ئەم

بەشداریکردنانە چەند هەقیقەتێکن ئێمە لە دەستمان چوونە و دەبێ ئێستە وەریانگرینەوە. دواجار، چونکە، بە مانایەکی قووڵ، ئەوەی کە هەیە بە چەشنێک باشە (خێرە) و ئەم خەڵکە کۆلۆنیزەکراوانەش هەر تەنیا بۆ ئەوە باش نین داواکاری ئێمە جێبەجێ بکەن، بەڵکو بۆ خۆیان و لە خۆیاندا باشن. (80)

رۆژهەڵاتی "لە خۆیدا" بەلای کەمی توانای ئەوەی نیە خۆی هەڵسەنگێنێ یان بتوانێ لە خۆی بگا. بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی ئۆروپا بەرانبەری کردووە:

(ئێمە هەموو شتێکمان لەناو ئەوان رووخاند، فەلسەفەکەیان، ئایینیان. ئەوان چیتر باوەڕیان بە هیچ نیە. بۆشاییەکی مەزن لەناو ئەواندا هەیە. ئەوان ئێستە ئامادەن بۆ ئەوەی ببنە ئانارشیزم یان خۆیان بکوژن (...). سەرەنجام وەختی ئەوە هاتووە، بە تایبەتی لە فرانسا، بۆ پێشەوە برۆین. سیاسەتێکی موسلمانانەی راستەقینە و بەکار دەبێ هەر ئێستە و لێرەوە بێتکایەوە، بۆ گونجانی ئایندە لەگەڵ جیهانی مۆدێرنی فۆرمە تایبەتییەکانی کۆمەڵی موسلمان، کە ئەو کۆمەڵە نایەوێ بمرێ، دەبێ بیر لەوە بکەینەوە تا چ ئاستێک سیستەمی کۆمەلایەتی رۆژئاوایی دەتوانێ تێکەڵ بە موسلمانان بێ لەناو چوارچێوەی بەرگریکردنی کۆمەلایەتی لە کولتووری نەریتییان، رێسا هاوبەشەکانی ژیانیان، کەلەپووری باوەڕدارانیان.)(81)

هیچ توێژەرێکی زانستی، هەتا"ماسینیۆن"یش ناتوانێ خۆی لەبەر فشاری وڵاتەکەی یان نەریتی تۆژینەوەی باڵا کە ئەو خۆی کاری لێ دەکا راگرێ. لە بەشێکی گەورەی ئەوەی لە بارەی رۆژهەڵاتەوە دەیلێ و لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ رۆژئاوادا هەیەتی، ماسینیۆن وا دێتە بەرچاو ئایدیا و روانینی رۆژهەڵاتناسە فرانسییەکانی دی وەردەگرێتەوە و لەسەریان کار دەکاتەوە. لەگەڵ ئەمەش دەبێ دان

بەوەدا بنێین کە وردەکاری و شێوازی تایبەت بە خۆی و بلیمەتی تاکەکەسیی دواجار دەتوانن، ئەو بەربەستە سیاسیانە لابەرن کە بە شێوازێکی مەوزوعی کاریگەریان هەیە لە سەر نەریت و خواستی نیشتمانی. بەم شێوەیەش، دەبێ دان بەوەدا بنێین، لە حاڵەتی ماسینیۆن، ویڕای گرتنی هەندێ ئاراستە، ئایدیاکانی لەسەر رۆژهەڵات لەوسەر بۆ ئەوسەر هەمووی نەریتخوازانە و رۆژهەڵاتناسانەیە، هەڵبەت سەرەڕای خەسڵەتی تاکەکەسیی ئایدیاکانی و رەسەنایەتی بێهاوتایان. لە روانگەی ئەو، رۆژهەڵاتی ئیسلامی رۆژهەڵاتێکی روحییە، سامیانەیە، خێڵەکییە، بە شێوەیەکی رادیکالانە یەکتاپەرستە، "ئاری"انەیش نین: ئەم ئاوەڵناوانە وا دێنە بەرچاو وەک کەتەلۆگی وەسفی ئێتنۆلۆژی کۆتایی سەدەی نۆزدەم بن. ئەزموونەکان بە شێوەیەکی رێژەیی لە بارەی جەنگ و کۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزم و فشاری ئابووری و خۆشەویستی و مەرگ و گۆڕینەوە کولتوورییەکان بن، پێدەچێ بەردەوام، لە نیگای ماسینیۆن، بە زەرەبینی میتافیزیکی دەرهاتبن و، دواجاریش، لە مرۆیی دابڕێندرابن، ئەمانە سامییەکانن، ئۆرووپییەکانن، رۆژهەڵاتییەکانن، رۆژئاواییەکانن، ئارییەکانن...هتد. کاتیگۆرییەکان جیهانی ئەویان بە ستروکتور کردووە و جۆرێک لە "مانای قووڵ"یان بەوەی دەیڵێ بەخشیووە، بەلای کەمی بۆ ئەو.

لە لایەکی دییەوە، ماسینیۆن پێگەیەکی تایبەتی بۆ خۆی لە نێو ئایدیا تاکەکەسییەکانی وردەکاری جیهانی توێژەرانی زانستی بەدەستهێناوە. ئەو ئیسلامی بنیاتنایەوە و بەرگری لێ کرد دژ بە ئۆرووپا لەلایەک و دژ بە ئۆرتۆدۆکسی خۆیشی لەلایەکەی دی. ئەم دەستتێوەردانە، "کە بە راستی دەستتێوەردان بوو" لە رۆژهەڵات وەک رێکخەر و وەک پاڵەوان کە قبوڵکردنی خۆی بۆ جیاوازی رۆژهەڵات بە رەمزی بکا، لە هەمان کات هەوڵیش بدا بۆ گۆڕینی بۆ ئەوەی ئەو

ئارەزووی دەکا. ئەم دوو ئاراستەیە: "ئیرادەی ناسینی ڕۆژهەڵات بە مەبەستی باڵادەستی و کۆنترۆلکردنی" و "ئیرادەی ناسینی ڕۆژهەڵات لە پێناوی خۆی و بە سوودی خۆی"، لەلای ماسینیۆن زۆر بەهێزەوە ئامادەگییان هەیە. "ئەلحەلاج"ەکەی ماسینیۆن نموونەیەکی یەکانگیرە بۆ ئەم ئیرادە دووانەکییە. ماسینیۆن بایەخێکی لە رادەبەدەر بە ئەلحەلاج دەدا، سەرەتا پێش هەموو شتێک، لەبەرئەوەی ئەو وەک توێژەرێکی زانستی بڕیاری داوە نرخێک بداتە کەسایەتییەک و بەرزی بکاتەوە بۆ سەرەوەی ئەو کولتوورەی خۆراکی پێداوە، پاشان، لەبەرئەوەی ئەلحەلاج نوێنەرایەتی ئاڵنگاری و تەحەدایەکی بەردەوام و هەراسانیشە بۆ کریستیانەکانی ڕۆژئاوا کە بەلای ئەوانەوە ئیمان نابێتە (ناشێ ببێ) قوربانی هەرە بەرزترین و باڵا بۆ زات وەک چۆن بۆ سۆفی وایە. لە هەردوو حاڵەتدا، ماسینیۆن بە وردی و خەستی وێنای بەرجەستەکردنی ئەو نرخ و بەهایانە دەداتە ئەلحەلاج کە بە شێوەیەکی سەرەکی خراونەتە دەرەوەی یاسا لەلایەن سیستەمی عەقیدەیی سەرەکی ئیسلام، ئەمەش سیستەمێکە کە ماسینیۆن خۆی وەسفی دەکا بە تایبەتی بۆ ئەوەی لە هەموو لایەکەوە بە ئەلحەلاج دەورەی سیستەمەکە بدا.

بەلای کەمی پێویستمان بەوە نیە بە خێرایی لە بارەی کارەکانی ماسینیۆن بڕیار بدەین و بڵێین بەدکارە یان سەرەکیترین لاوازی لەلای ئەو خراپ ناساندنی ئیسلامە بە چەشنێک موسلمانێکی ئاسایی ناتوانی خۆی تێدا بدۆزێتەوە. زانایەکی موسلمانی ناسراو دروست پشتیگری لەم پێگەیە کرد، بەڵام بێ ئەوەی ناوی ماسینیۆن بێنێ.(82) ئەگەرچی ئێمە سەرنجمان زیاتر بەرەو ئەمە دەچێ ئەم تێزە بسەلمێنین، چونکە، هەروەکو ئەم کتێبە هەوڵی ئەوەی داوە ئەمە پیشان بدا، ڕۆژئاوا بە شێوەیەکی بنچینەیی خراپ ئیسلامی ناساندووە، پرسیاری ڕاستەقینە لێرەوەیە: ئایە دەشێ

نوێنەرایەتیکردنێکی راستگۆیانە بۆ هەر شتێک هەبێ؟ یان هێشتا، هەندێ نوێنەرایەتیکردن هەبێ، هەموو نوێنەراتیکردنێک، لەبەرنەوەی نوێنەرایەتیکردنن، ئایە ئەمانە سەرەتا لە زمان دەرناکەون، پاشان لەناو کولتوور و دامەزراوەکان و بارودۆخ و کەشی سیاسی ئەوەی کە دروستی کردوون؟ ئەگەر وایە (کە لەو باوەڕەدام)، لەم حاڵەتەدا دەبێ ئامادەبین ئەوە قبوڵ بکەین کە نوێنەرایەتیکردنێک سەرەنجام تێکەڵ بە زۆر شتی دیکە دەبێ لە دەرەوەی ئەو "راستییە" کە خۆیشی نوێنەراتیکردنێکە؟ ئەمەش دەبێ بەرەو ئەوەمان. ببا بە شێوەیەکی میتۆدۆلۆژیانە بیر لە نوێنەرایەتیکردنەکان بکەینەوە (راستن یان هەڵە، جیاوازی لە باشترین حاڵەتدا لە پلە زیاتر نیە) وەک ئەوەی لەناو بوارێکی هاوبەشدا جێگیربن کە بۆ خۆیان پێناسەیان کردووە، نەک وەک تاقە یەک بابەتی هاوبەش کە بەلایانەوە پێویستە، بەڵکو وەک هەندێ جیهانی گوتارن، مێژوویێک، نەریتێکی هاوبەشن. لەناو ئەم بوارە کە هیچ توێژەرێکی زانستی دوورەپەرێز ناتوانێ دایبهێنێ، بەڵام کە بە هەموو توێژەرە زانستییەکان دەگا و دەبێ لەناویدا سەرەنجام شوێنی خۆیان بکەنەوە، توێژەری تاکەکەس بەشداری خۆی تێدا دەکا. ئەم بەشدارییانە، هەتا بۆ حاڵەتی دەراویتەش، بلیمەتییەکان بریتین لە ستراتیژی کە بە کەڵکی دابەشکردنەوەی ماتریالەکانەوە دێن لەناوەوەی بوارەکە، توێژەرێکی زانستی کە دەستخەتێکی بزربوو دەدۆزێتەوە تێکستی "دۆزراوە" لەناو کۆنتێکستێکی پێشتر ئامادەکراو بەرهەم دەهێنێتەوە، چونکە ئەمەیە بەڕاستی "دۆززراوە" مانای تێکستی نوێ دەگەیەنێ. بەم جۆرە، هەموو بەشداریکردنێکی تاکەکەسی پێش هەموو شتێک گۆڕانێک لە ناوەوەی بوارەکە دەورووژێنێ، پاشان جێگیرییەکی نوێ.

نوێنەرایەتیکردنەکانی رۆژهەڵاتناسی لەناو کولتووری ئۆرووپی بۆ ئەوە دەگەڕێنەوە کە دەتوانین ناویان لێ بنێین توندوتۆڵییەکی لۆژیکی

لۆژیک Cohérence discursive کە نەک هەر مێژوویێک بۆ ئەمە هەیە، بەڵکو ئامادەگییەکی ماتریالیشی هەیە (ئامادەگیەکی دامەزراوەییش). وەک چۆن پێشتر لەبارەی "ڕێنان"ەوە گوتبووم، ئەم توندوتۆڵییە لۆژیکییە، فۆرمێکە لە پراکتیکی کولتووری، سیستەمێکی ناوە ناوەی دڵنیاکردنەوەی شتەکانە لەبارەی ڕۆژهەڵات. هەموو ئەوەی دەمەوێ بیڵێم لەبارەی ئەم سیستەمەوە ئەوە نیە کە نوێنەرایەتیکردنێکی هەڵەیە بۆ هەندێ ماهییەتی ڕۆژهەڵاتی کە بۆ ساتێکیش باوەڕم پێی نیە، بەڵکو ئەم نوێنەراتیکردنە بەو شێوەیە ڕەفتار دەکا کە بە شێوەیەکی ئاسایی نوێنەرایتیەکان دەیکەن، بە ئامانجێک، بە پێی بزووتنەوەیەک، لەناو کەشێکی مێژوویی، ڕۆشنگەری و هەتا ئابووریانەی تایبەتیش. بە زاراوەیەکی دی، نوێنەرایەتییەکان ئامانجێکیان هەیە، هەموو وەختێک وەزیفەیەک دەگێڕن، هەوڵێک جێبەجێ دەکەن، یان کۆمەڵێک هەوڵ جێبەجێ دەکەن. نوێنەرایەتییەکان بریتین لە زانیارییەکان یان، وەک ڕۆلان بارت دەیڵێ، لەناو هەموو ئۆپەراسیۆنەکانی زمان بریتین لە تێکدەر یان تێکدانی زانیارییەکان. ڕۆژهەڵات وەک نوێنەرایەتییەک لە ئۆروپا لە ڕێگەی هەستیارییەکی کەم و زۆر تایبەتی بەرانبەر بە هەرێمێکی جیۆگرافی کە پێی دەگوترێ "ڕۆژهەڵات" دروستبووە و "شێوێندراوە". با بڵێین شارەزاییەکانی ئەم هەرێمە کاری خۆیان لەسەری دەکەن، چونکە درەنگ و زوو پیشەی ڕۆژهەڵاتناسییان داوایان لێ دەکا وێناکانیان لەمەڕ ڕۆژهەڵات پێشکەش بە کۆمەڵی خۆیان بکەن، ئەو زانینانەی کە پەیوەندی بەوانەوە هەیە و ئەو ئایدیایانەش کە لەسەر ڕۆژهەڵات هەیانە. ئینجا لە حاڵەتێکی گەورە و فراوانتر، ڕۆژهەڵاتناس نوێنەرایەتییەکان پێشکەش بە کۆمەڵی خۆی دەکا، یەک: کە نیشانەی تایبەتی ئەوی هەڵگرتبێ. دوو: نموونەیەک بێ بۆ ئەو کۆنسێپتەی کە ڕۆژهەڵات دەبێ ببێتە ئەوە یان بتوانێ ببێتە ئەوە. سێ: کە بە ئاگاییەوە گفتوگۆی ئەو ڕوانینانە بکا کە یەکێکی دی لەسەر

رۆژهەڵات هەیەتی. چوار: ئەوە بداتە گوتاری رۆژهەڵاتناسییانە کە پێدەچێ لە هەموو وەختێک زیاتر پێویستی پێی هەبێ. پێنج: وەڵامی هەندێ پرسیار و داواکاری کولتووری بداتەوە، ئیتر ئەو پرسیار و داوایانە پیشەیی بن یان نەتەوەیی یان سیاسی و ئابووری سەردەمەکەی. شتێکی بەڵگەنەویستە، ئەگەرچی هەردەم نادیارە، رۆڵی زانینی پۆزەتیڤ دوورە لەوەی رەها بێ. بە پێچەوانەوە، "زانین" کە هەرگیز شتێکی خاو، لەبەردەست، یان بە سادەیی مەوزوعی نیە، هەر ئەوەیە کە ئەم پێنج سیفەتەی نوێنەرایەتیکردنی رۆژهەڵاتناسی دابەشی دەکەن و دابەشی دەکەنەوە کە لەسەرەوە ژماردمن.

لەم روانگەیەوە، ماسینیۆن کەمتر "بلیمەت"ێکی میتۆلۆژییە وەک لە جۆرێک لە سیستەم بۆ بەرهەمهێنانی هەندێ تایپی دڵنیاکردنەوەی پەرشوبڵاو لەناو بارستایی زۆری زانیارییە لۆژیکییەکان کە بەیەکەوە ئەرشیف یان ماتریالی کولتووری سەردەمی خۆیان پێکدەهێنن. لەو باوەڕدانیم وێڕای دانپیانان بەم هەقیقەتە سیفەتی مرۆپەروەری لە ماسینیۆن دادەبڕێنین، هەروا بچووکیشی ناکەینەوە بۆ ئەوەی لە بابەتی حەتمییەتێکی ڤولگێر زیاتر نەبێ. بە پێچەوانەوە، دەبینین، بە چەشنێک، چۆن بوونەوەرێکی مرۆیی توانای کولتووری و بەرهەمهێنانی سەر بە رەهەندێکی دامەزراوەیی یان "سەرەوەی مرۆ"یانەی هەبوو، چۆن توانی زیاتری بکا: بێگومان دەبێ بوونەوەری مرۆیی ژیان سنووردار ئیلهام لەمەوە وەرگری ئەگەر نەیەوێ دڵی خۆی بە ئامادەگی تەواو چارەنووس مەرگدار لەناو زەمەن و لەناو شوێن خۆش بکا. کە ماسینیۆن گوتی: "ئێمە هەموومان سامین"، بەم قسەیە دەستنیشانی بوار و مەودای رۆیشتنی کاریگەری ئایدیاکانی خۆی دەکرد لەسەر کۆمەڵ، وێڕای پیشاندانی تا چ ئاستێک ئایدیاکانی لەبارەی رۆژهەڵات دەتوانن دۆخی لۆکالی و لابەلای مرۆی فرانسی و کۆمەڵی فرانسی بەرزوباڵا بکەنەوە. کاتیگۆری "سامی" ماهییەتی خۆی

لە رۆژهەڵاتناسی ماسینیۆن وەردەگرت و هێزی خۆیشی لە مەیلی خۆی وەردەگرت بۆ دەرچوون لە سنوورەکانی بوارە زانستییەکەی و جێگیربوونی لەسەر رووبەرێکی فراوانتری مێژوو و ئەنترۆپۆلۆژی کە تێیدا پێدەچوو هەندێ نرخ وهەندێ دەسەڵاتی هەبێ.

داڕشتنەکانی ماسینیۆن و نوێنەرایەتیکردنەکانی لەمەڕ رۆژهەڵات بەلای کەمی کاریگەرییەکی راستەوخۆیان هەبووە، ئەگەر نەڵێین نرخ و بەهایەکی گفتوگۆهەڵنەگریان لەلای ئەوانەوە هەبووە کە بە پیشە رۆژهەڵاتناس بوون. هەروەکو لەسەرەوە گوتم، کاتێ کە گایب پەسن وستایشی پاشمەرگی ماسینیۆن دەکا، بەم جۆرە، بە شێوەیەکی شاراوە، دان بەوەدا دەنێ کە رێگەیەکی دیکە هەیە وەک لەوەی ئەو. بێگومان، مەبەستم هەر ئەو وتارەی پەسن و ستایشی پاش مەرگییەتی کە لەلایەن گایبەوە نووسراوە و کە هەندێ سیفەت دەدەمە شتەکانی ناوی کە خۆیان تێیدا لە شێوەی شوونپێ دەدۆزنەوە، بێ ئەوەی بە شێوەیەکی واقیعی دڵنیابیان لەسەر بکرێ، بەڵام گرینگییەکی بەڵگەنەویستیان هەیە ئەگەر ئێستە سەیری ژیانی درێژی زانستی گایب بکەین وەک هاوتایەکی زیاتر لە ماسینیۆن. ئەو وتارە یاداشتنامەیەی "ئەلبێرت حورانی" لەبارەی گایبەوە بۆ ئەکادیمیای بەریتانی نووسیوویەتی، بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش و دڵگیرانە هەموو ژیانی زانستی گایب دەخاتەڕوو، وەک ئایدیا بە هەرمێنەکانی و کارە گرینگەکانی ئەو: بە شێوەیەکی گشتی من هاوڕام لەگەڵ یاداشتنامەکەی حورانی. لەگەڵ ئەمەش روانینەکانی شتێکی نوقسانە کە بەشێکی لەناو تێکستێکی کورتتر دەدۆزینەوە (سێر هاملتۆن گایب لە نێوان رۆژهەڵاتناسی و مێژوو)، لە نووسینی"ویلیەم پۆلک".(84) ئەلبێرت حورانی سەرنجی بەلای ئەوەیە لە "گایب" دا بەرهەمی بەیەکگەیشتنی کەسیی، کاریگەرییە کەسییەکان ببینێ...هتد، لەکاتێکدا "ویلیەم پۆلک" کە بە شێوەیەکی گشتی کەمتر وردبینترە

لەچاو حورانی لە شێوازی تێگەیشتنی لە گایب، ئەو لە "گایب"دا لووتکەی هەرە باڵای نەریتێکی ئەکادیمی تایبەتی دەبینێ (بۆ بەکارهێنانی دەستەواژەیەک کە لە ناو پەخشانی "ویلیەم پۆلک"دا نیە) کە دەتوانین ناوی لێ بنێین پارادیگم یان سازانی تۆژینەوەی ئەکادیمی.

ئەم ئایدیایە کە کەمێک سوارچاکانە لە "تۆماس کوون" خواستراوەتەوە، هەروەکو ئەلبێرت حورانی پێماندەڵێ بە شێوەیەکی تایبەتی بەسەر گایبدا پەیڕەو دەبێ، بە کۆمەڵێک شێوە گایب کەسایەتیەکی دامەزراوەیی بوو. هەموو ئەو شتانەی گایب کردوونی و هەموو ئەوانەی گوتوویەتی، هەر لەسەرەتای سەردەمی ژیانی زانستییەوە تا ساڵانی دوای تەواوکردنی ئۆکسفۆرد و لەو دەمەی ئەو بەڕێوەبەری بەهێز و بە توانای "سەنتەری تۆژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست" بوو لە هارڤارد، خاوەن نیشانەی ئەقڵ و روحێکی بێهاوتا بوو کە بە ئاسوودەیی لە ناوەوەی دامەزراوە جێگیرەکان کاری دەکرد. هەرچی ماسینیۆن بوو، ئەو بە شێوەیەک کە چاکبوونەوەی بۆ نەبێ کەسایەتییەکی دەرەوە بوو، یان رووی لە دەرەوە بوو، هەرچی گایبە کەسایەتی ناوەوە بوو یان رووی لە ناوەوە بوو. لە هەموو حاڵەتێکدا، هەر دوو کەسایەتی خاوەن گەورەترین پرێستیژ بوون، خاوەن گەورەترین دروشانەوەش بوون لەناو رۆژهەڵاتناسی فرانسی و ئەنگلۆ ئەمەریکانی بە جیا.(...) وەک ماسینیۆن، گایب-یش شانازی بە برادەرە موسلمانەکانی دەکرد، بەڵام واپێدەچێ، وەک چۆن بۆ ئێدوارد لان بۆ ئەویش ئەم برادەرایەتیانە برادەرایەتی بە سوود بوون، نەک برادەرایەتی خاوەن کاریگەری دیاریکراو. سەرەنجام گایب وەک کەسایەتیەکی ماڵباتی لەناوەوەی چوارچێوەی ئەکادیمی رۆژهەڵاتناسی بەریتانی پاشان ئەمریکانی دەهاتە بەرچاو، وەک توێژەرێکی زانستی و زانایەک کە کارەکەی بە شێوەیەکی تەواو

هوشیارانە مەیلە نەتەوایەتییەکانی نەریتێکی ئەکادیمیانەی لە ناوەوەی زانینگەکان، حکومەتەکان و فۆنداسیۆنەکانی لێکۆڵینەوە پیشانداوە.

ئەوەی ئەمەش بە جوانی پیشاندەدا، ئەوەیە کە زۆرجار دەبینین گایب، وەک پیاوێکی پێگەیشتوو، خەریکی قسەکردن و نووسینە بۆ چەندین ئۆرگانیزم کە کاریان دیارکردن و دەستنیشانکردنی سیاسەتە. ساڵی 1951 بۆ نموونە، بە وتارێک بەشداری لە کتێبێک دەکا کە بابەتەکەی ئەو ناونیشانێکی سەرنجڕاکێشی هەیە: "خۆرهەڵاتی نزیک و زلهێزە مەزنەکان". لەم وتارە گایب هەوڵدەدا پێویستی گەشەپێدانی پرۆگرامی ئەنگلۆئەمریکایی بۆ توێژینەوە رۆژهەڵاتییەکان لێکبداتەوە.

(بە گشتی بارودۆخی وڵاتانی رۆژئاوا بەرانبەر بە وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقیا گۆڕاوە. ئێمە چیتر ناتوانین پشت بەو فاکتۆرە سەنگینانە ببەستین کە وا دەهاتنە بەرچاو رۆڵێکی مەزنیان لە فیکری پێش جەنگ گێڕاوە، لەولاشەوە ئێمە چیتر ناتوانین چاوەڕێی وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقیا یان ئۆروپای رۆژهەڵات بین بێنە لامان بۆ فێربوون، لە کاتێکدا ئێمە لە پشوودابین. ئێمە پێویستیمان بە فێربوونی ئەوەیە کە پەیوەندی بە ئەوانەوە هەیە بۆ ئەوەی بتوانین فێربین کار لەگەڵ ئەوان بکەین لە ناو چوارچێوەیەک نزیکبێتەوە لە گۆڕینەوە لەنێوان یەکتر.)(85)

گایب ئەم چوارچێوە نوێیانەی لە وتارێکی تازەتر لێکداوەتەوە بە ناوی "پێداچوونەوە بە هەرێمە کولتووریەکان". لە روانگەی ئەو، پێویست بەوە ناکا بیر لە توێژینەوە رۆژهەڵاتییەکان بکەینەوە وەک چالاکی توێژینەوەی زانستی، بەڵکو زیاتر وەک ئامێرەکانی سیاسەتی نیشتمانی بەرانبەر بە دەوڵەتانی جیهانی پۆست کۆلۆنیال کە تازە سەربەخۆییان وەرگرتووە و، کە لەوانەیە تاووتوێ لەگەڵیان سەخت

بێ: ڕۆژهەڵاتناس کە ئاگاییەکی بەدەستهێناوە و لە بایەخدانی خۆی ڕووی ئاراستەی سەرلەنوێ کردۆتەوە کۆمەڵی ئەتلەنتیک (کۆمەڵی ڕۆژئاوایی/و)، دەبێ ڕابەرێک بێ بۆ ئەو کەسانەی سیاسەت دیاری دەکەن، کەسانی کاروبار، توێژەرانی زانستی لە نەوەی نوێ.

بەم جۆرە، بە گوێرەی ئەم ڕوانینە نوێیەی گایب، ئەوەی گرینگە ڕۆژهەڵاتناس بیکا ئەوە نیە کارێکی پۆزەتیڤ بکا وەک توێژەرێکی زانستی (وەک نموونەی گایب خۆی وەک تایپێک لە توێژەری زانستی لە تافی لاوی خۆی، کاتێ کە خەریکی توێژینەوە بوو لە بارەی داگیرکردنی ئاسیای ناوەڕاست لەلایەن موسلمانانەوە)، بەڵکو ئەوەیە بتوانێ خۆی بگونجێنێ بۆ بەکارهێنان و سوودی گشتی. ئەلبێرت حورانی بە جوانی لەم بارەیەوە نووسیوویەتی:

(بە ڕوونی بۆی دەرکەوت کە دەستەبژێرەکان و حکومەتەکانی ئێستە بە خۆنەبانکردن یان ڕەتکردنەوەی نەریتەکانی ژیانی کۆمەلایەتی و ژیانی مۆرالی خۆیان ڕەفتاریان دەکرد و، هەر ئەمەش بوو هۆکاری سەرنەکەوتنیان. هەر لەبەرئەمەش گایب تەواوی توانای خۆی تەرخانکرد بۆ ڕوونکردنەوە و سازگارکردنی ئەمە، لە ڕێگەی توێژینەوەیەکی بە هەستیار لەبارەی ڕابردوو، لە بارەی سروشتی تایبەتی کۆمەڵی موسلمان، ئایینزاکانیان و، ئەو کولتوورەی کە دڵی ئەوانی پێکدەهێنا. بۆ ئەم کێشەیەش ئەو مەیلی بەلای ئەوەدابوو سەرەتا بە تایبەتی لە ڕوانگەیەکی سیاسییەوە بیبینێ.)(86)

بەڵام ئەم ڕوانینە نوێیەش شیمانەی بوونی نەبوو ئەگەر پێشتر لە کارێکی کۆنتری گایب بە ڕادەیەکی توندوتۆڵ ئامادەکاری بۆ نەکرابایە و، هەر لێرەشەوەیە دەبێ سەرەتا ئێمە بۆ تێگەیشتن لە ئایدیاکانی بگەڕێین. یەکێ لەو کاریگەرییە بەرایانەی کە ڕاهێنانیان لەسەر گایب هەبوو، ئایدیاکانی "دونکان ماکدۆناڵد" بوو، ئەمەش

روونە کە لە کاری ئەم بوو گایب ئەو ئایدیایەی وەرگرتبوو کە ئیسلام سیستەمێکی ژیانی توندوتۆڵە، ئەم توندوتۆڵییەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خەڵکە کە ئەم ژیانەیان هەیە، بۆ هەندێ تایپی بزووتنەوە "دۆکترین" یان ڕێباز، هەندێ مێتۆد بۆ پراکتیککردنی ئایین، هەندێ ئایدیای وەک سیستەم (یان نیزام) کە هەموو گەلانی موسلمان تێیدا بەشدارن. لە نێوان گەل و "ئیسلام"، بێگومان جۆرێک لە بەیەکگەیشتنی دینامیک هەیە، بەڵام ئەوەی بۆ ڕۆژهەڵات بایەخدارە کە تۆژینەوەی لەسەری دەکا، ئەو دەستەڵاتەیە کە ئیسلام هەیەتی کە دەتوانێ ئەزموونەکانی گەلانی موسلمان روون بکاتەوە نەک بە پێچەوانەوە.

ماکدۆناڵد، دواتریش گایب، هەرگیز کاریان لەسەر ئەو گرفتە ئێپیستیمۆلۆژی و مێتۆدۆلۆژیانەی ئیسلام نەکردووە وەک بابەت (لەم بارەیەوە دەتوانین هەندێ دڵنیاکردنەوەی گەلێک زۆر گشتی پێشکەش بکەین).

ماکدۆناڵد لەلای خۆیەوە لەو باوەڕدابوو، لەناو ئیسلام دەتوانین ڕووەکانی تەجریدێک "ئەبستراکسیۆن" هەست پێ بکەین کاریگەری هێشتا مەودا درێژتر بێ: وەک ئەقڵیەتی ڕۆژهەلاتی. تەواوی بەشی یەکەمی یەکێ لەو کتێبانەی کە زۆرترین کاریگەری هەبووە (هەڵوێستە ئایینییەکان و ژیان لەناو ئیسلام The Religious Attitude and Life in Islam)، (کە ناتوانین گرینگی ئەمە بۆ گایب بە هەند وەرنەگرین)، بریتییە لە هەڵبژاردەیەک لە بانگەوازی گفتوگۆهەڵنەگر لەبارەی ئەقڵی ڕۆژهەلاتییەکان. بەمە دەست پێدەکات بڵێ:" پێموایە شتێکی روونە و بە گشتیش دانی پیانراوە کە کۆنسێپتی "نادیار" زۆرتر لەبەردەست و هەقیقی ترە بۆ ڕۆژهەڵاتی وەک بۆ ڕۆژئاواییەکان". "پێکهێنەرە مەزنەکانی گۆڕان کە وایێدەچن ناوە ناوە، تا رادەیەک قانونە گشتییەکان سەراوبن بکەن"، سەراوبنیان ناکەن،

قانونەکانی دیکەش سەراوبن ناکەن کە ئەوانیش گشتین و کە فرمانڕەوایی ئەقڵی ڕۆژهەڵاتیەکان دەکەن. "جیاوازی جەوهەری لەناو ئەقڵی ڕۆژهەڵاتییەکان ساویلکەیی نیە کە پیشانی دەدەن بەرانبەر بە شتە نادیارەکان، بەڵکو نەتوانینی بنیاتنانی سیستەمێکە کە پەیوەندییان بە شتە دیارەکانەوە هەیە." یەکێکی دی لە ڕووەکانی ئەم گرفتە، کە لەبارەیەوە دەبێ گایب دواتر، سیفەتی دیارنەبوونی فۆرم بداتە ئەدەبی عەرەبی و ئەو وێنا جەوهەرییە ئەتۆمییەی واقیعیش کە موسلمانەکان بۆ خۆیان هەیانە و دەیکەن، ئەوەیە کە "جیاوازی لەلای ڕۆژهەڵاتی بە شێوەیەکی سەرەکی ئایینیانە نیە بەڵکو نادیاری و نەبوونی مانای قانونە لەلای ئەو. بۆ ئەو، نیزامێکی جێگیر لە سروشتدا نیە". ئەگەر "هەقیقەتێکی" لەم جۆرە واپێبچێ دەستکەوتەکانی زانستی ئیسلامی لەبەرچاو وەرنەگرێ، کە لەسەر بنچینەی ئەمانە بەشێکی زۆری زانستی مۆدێرنی ڕۆژئاوایی بنیاتنراوە، دەبینین ماکدۆنالد باسیان ناکا. ئەو درێژە بە کەتەلۆگی خۆی دەدا: "شتێکی بەڵگەنەویستە هەموو شتێک دەشێ بۆ ڕۆژهەڵاتی. لێرەوە، "ئەودیوسروشت" (یان غەیبیات) ئەوەندە نزیکە دەشێ لە هەموو ساتێک دەست بیگاتێ". ئەمەش فرسەتێکە (کە دەزانین مۆنۆتاییزم لە ڕووی مێژوویی و لە ڕووی جیۆگرافی لە ڕۆژهەڵات سەریهەڵداوە) ئەمەش لەناو لۆژیکی ماکدۆنالد بە تەواوی دەبێتە تەواوی تیۆرییەکی جیاوازیی لە نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا: ئەمەش نیشانەی ئەوەیە چەندە بە قووڵییەوە ماکدۆنالد کەوتۆتە ناو ڕۆژهەڵاتناسی. ئەمەش کورتەیەک لەم بارەیەوە:

(بێتوانایی لە ژیان بە عەزم و ئیرادەوە، وەک گشتیش تێگەیشتن کە تیۆرییەکی ژیان دەبێ هەموو هەقیقەتەکانی ژیان لەباوەش گرێ و، ئامادەییەک یەک تاقە ئایدیا لەگەڵ خۆی بیبا و نابینا بێ بەرانبەر هەر

شتێکی دیکە: لێرەوەیە لەوبڕوایەدام جیاوازی نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا.) (87)

بێگومان هیچ شتێکی نوێی تایبەتی لە هەموو ئەمەدا نیە. لە شلیگڵەوە تا ڕینان، لە ڕۆبێرتسۆن سمیتەوە تا دەگاتە 'ت. ئی. لۆرەنس'، ئەم ئایدیایانە گەلێ جار دووبارە کراونەتەوە. مەسەلەکە بڕیارێکە لە بارەی ڕۆژهەڵات، بە هیچ شێوەیەک پەیوەندی بە هەقیقەتێکی سروشتەوە نیە. یەکێک کە بە ئاگاییەوە وەک ماکدۆنالد یان گایب دەچێتە ناو پیشەی ڕۆژهەڵاتناسی، بە پێی بڕیارێک دەچێتە ناوی کە ڕۆژهەڵات ڕۆژهەڵاتە، کە جیاوازە...هتد. ئامادەکارییەکان، دەسترەنگینییەکان لە بواری ڕۆژهەڵاتناسییەوە، ئەنجام و دەستەکەوتەکانی هەموویان پشتگیری لەمە دەکەن و درێژکەرەوەی ئەم بڕیارەی 'زیندانیکردن'ی ڕۆژهەڵاتن. ئێمە ناتوانین هیچ تەوس و پلارێک لە ئایدیاکانی ماکدۆنالد (یان گایب) لەبارەی ڕۆژهەڵات ببینین کە دەشێ یەک ئایدیا لەگەڵ خۆی بیبا، نە ئەم نە ئەویان پێناچێ لە توانایاندا هەبێ دان بەوەدا بنێن لە کام حاڵەتدا ڕۆژهەڵاتناسی دەشێ بە تاقە یەک ئایدیای جیاوازی ڕۆژهەڵاتی ببردرێ. پاشان ئەوان هەردووکیان، بێ ئەوەی بیری لێ بکەنەوە وشەی 'ئیسلام' و 'ڕۆژهەڵات' وەک قالب بەکاردەهێنن نەک وەک ناوی تەواو کە دەشێ ئاوەڵناوان وەرگرێ و فرمانیان لێ بێتەوە، وەک ئەوەی سەروکاریان لەگەڵ هەندێ لە کەسان هەبێ نەک ئایدیای ئەفلاتونی.

کەواتە ڕێککەوت نیە کە ئایدیای سەرەکی گایب تا رادەیەک لە تەواوی ئەوانەی نووسیوویەتی لەبارەی ئیسلام و عەرەبەکان، ئەو دڵەڕاوکەیەیە کە لە نێوان 'ئیسلام'ێک وەک هەقیقەتێکی ڕۆژهەڵاتی و باڵا و ناچار لەگەڵ هەقیقەتەکانی ئەزموونی ڕۆژانە دا هەیە. وەک توێژەرێکی زانستی و وەک کریستیانێکی بە ئیمان، بەرژەوەندی خۆی دەخاتە ناو 'ئیسلام'، بەڵام ئەو ئاڵۆزیانەی کە بە هۆی ناسیۆنالیزم،

خەبات و جیاوازی چینایەتی، ئەزموونە تاکەکەسییەکانی خۆشەویستی، توورەیی، یان هی کار، بە رێژەیەک چ نینە بۆ ئەو لە ئاڵۆزی بیمانا زیاتر. خەسڵەتی هەژاری ئەم وەبەرهێنانە بە جوانی لەو کتێبە دەردەکەوێ کە گایب خۆی سەرپەرشتی کردووە "ئیسلام بۆ کوێ دەچێ؟ -?Whither Islam " کە هەر ناونیشانی بابەتەکەی ئەویش بۆتە ناونیشانی کتێبەکەش کە لە ساڵی 1932 بڵاوبۆتەوە. لەم کتێبە بابەتێکی نایابی "لوی ماسینیۆن"یش لە بارەی ئیسلامی باکوری ئەفریقیا هەیە. هەوڵی گایب، بەو شێوەی ئەو لێی تێگەیشتووە، تەخمینکردنی ئیسلامە، دۆخی ئێستە و ئاییندەی وەک شیمانەیەک. بۆ ئەم هەوڵە، هەرێمە جیاوازەکان، کە بە روونی و دیاری لە یەکتر جیاوازن، لەناو جیهانی ئیسلامی بەڵگەی لێکترازانی یەکێتی ئیسلام نیە بەڵکو نموونەیەکە بۆ یەکێتی ئیسلام. گایب خۆی پێشنیاری وتارێک دەکا وەک پێشەکییەک بۆ پێناسەکردنی ئیسلام، پاشان، لەو بابەتەی کە وەک سەرەنجام بەکارهێنراوە، بە دوای ئەوەدا دەگەڕێ حوکمێک بەسەر واقیعی ئێستە و ئاییندەی راستەقینەی خۆی بدات. وەک ماکدۆناڵد، گایب وادێتە بەرچاو تەواو ئاسوودە بێ لەگەڵ ئایدیای رۆژهەڵاتێکی دۆگماتیک Monolithiqe ، کە مەرج و بارودۆخەکانی بوون ناتوانن خۆیان لە نەژاد یان لە تیۆری نەژاد کورت بکەنەوە، گایب تەواوێک لەسەرەوەی هەموو تێگەیشتنە نایابەکانی نەوەی رۆژهەڵاتناسانی پێش خۆی بووە. لەم رووەوە ئەو روانینیکی بەخشندە و دڵگیری بۆ جیهانگیری ئیسلامی و لێبووردن "تۆلێرانس"ی ئیسلامی هەیە کە رێگە دەدا کۆمەڵی جیاجیای ئیتنیکی و ئایینی بەیەکەوە بە ئاشتی بژین و بە شێوەیەکی دیمۆکراسیانە خۆیان بخەنە ژێر دەستەڵاتی. لەولاشەوە تێبینییەکی پێشبینیکار و هەڕەشەئامێز لەلای گایب هەستی پێدەکرێ، کاتێ کە باس لە زایۆنیەکان و مارۆنیە کریستیانەکان دەکا وەک دوو کۆمەڵی ئیتنیکی جیهانی ئیسلامی توانای ئەوەیان نەبێ بەیەکەوە بژین.

بەڵام ئەرگیومەنتی سەرەکی گایب ئەوەیە کە ئیسلام لەوانەیە دواجار نیگەرانی هەرە تایبەتی ڕۆژهەڵاتی بێ نەک بۆ سروشت بەڵکو بۆ نادیار (بۆ غەیب)، ئەمەش ئەوپەڕی ئامادەگی و باڵادەستی لەسەر ژیانی تەواوی ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی هەیە. بۆ گایب ئیسلام ئیسلامی ئۆرتۆدۆکسییە (ئیسلامی سونەتی)، ئیسلام کۆمەڵەی ئیماندارانیشە، ژیانە، یەکێتییە، توانای تێگەیشتنە، نرخ و بەهاکانیشە. ئیسلام قانون و نیزامیشە، سەرەڕای گەڕەڵاوژەی یارانی فتنە لە جیهادییەکان و ئاژاوەگێڕە کۆمۆنیستەکان. وێڕای خوێندنەوەی پەخشانی گایب پەڕ لە دوای پەڕ لە کتێبی "ئیسلام بۆ کوێ دەچێ ؟" تێدەگەین کە بانکە نوێیەکانی بازرگانی لە میسر، لە سوریا، هەقیقەتێکن سەر بە ئیسلامن یان لە دەسپێشخەری ئیسلامن، خوێندنگەکان و بەرزبوونەوەی ئاستی خوێندەواری هەموو ئەمانە هەقیقەتێکن سەر بە ئیسلامن، تەواو وەک ژوورنالیزم، بە ڕۆژئاواییکردن و کۆمەڵە ڕۆشنگەرییەکان. گایب بە هیچ شێوەیەک و هیچ کاتێک باس لە کۆلۆنیالیزمی ئۆروپی ناکا کە تۆژینەوە لە بەرزبوونەوەی ناسیۆنالیزم و "ژەهرەکانی" دەکا. بە هیچ شێوەیەک ئەوەش بە ئەقڵی گایبدا نایەت کە مێژووی ئیسلامی مۆدێرن دەشێ باشتر تێبگەین ئەگەر بەرگری ئیسلاممان لەبەرچاو گرتبا بەرانبەر بە سیاسەت و ناسیاسەتی کۆلۆنیالیزم، بە هەمان شێوە لە بنچینەدا بابەتێک نیە باس لە حکومەتە "ئیسلامییەکان" بکەین لەلای ئەو، ئیتر ئەو حکومەتە کۆمارییە، فیۆداڵە یان سەلتەنەتی.

"ئیسلام" بۆ گایب جۆرێکە لە سوپەرستروکتور لە یەک کاتدا لەژێر مەترسی سیاسەت(ەکاندایە): (ناسیۆنالیزم، ئاژاوەی کۆمۆنیستی، بەرۆژئاواییکردن) لەگەڵ مەترسی هەوڵی موسڵمانەکان خۆشیان لە یاریکردن بە سەروەری ڕۆشنگەری خۆیان. لەم تێکستەی خوارەوە، دەبینی چۆن وشەی "ئایین" و وشە هاوشێوەکانی تۆنی خۆیان

دەدەنە پەخشانی گایب، بە رادەیەک ئێمە هەست بە جۆرێک لە هەراسانی بەرانبەر بەو فشارە بێ مانایانە دەکەین کە دەکرێنە سەر ئیسلام:

(ئیسلام وەک ئایین، هیچ لە هێزی کەم نەبۆتەوە، بەڵام ئیسلام وەک ناوبژیوانێک بۆ ژیانی کۆمەڵایەتی (لەناو جیهانی مۆدێرن)، خەریکە عەرشی خۆی لە دەست دەدا، لە تەنیشت ئەمەشەوە یان لەسەرەوە، چەندین هێزی دیکەی نوێ راهێنانی ئۆتۆریتییەکیان هەیە کە هەندێ جار ناکۆکن لەگەڵ نەریتەکانی خۆیان و لەگەڵ فرمانە کۆمەڵایەتیەکانی خۆیان، بەڵام بەلای کەمی رێگەی خۆی دەکاتەوە (سەرەرای ئەوان). بۆ گوتنی بەشێوەیەکی سادەتر، فەرموو بزانە چی روویداوە. تا سەردەمێکی نزیک، موسلمانی شارنشین یان دێهاتنشین، حەزی لە سیاسەت نەدەکرد و هیچ رۆلێکی تێدا نەبوو، ئەدەبێکی نەبوو تێگەیشتن لێی ئاسان بێ لە غەیری ئەدەبیاتی ئایینی نەبێ، نە جەژنی هەبوو نە ژیانێکی بەیەکەوەیی، ئەوەی هەبوو پەیوەندی بە ئایینەوە هەبوو، تا رادەیەکی زۆریش هیچی لە جیهانی دەرەوە نەدەبینی، تەنیا لە رێگەی زەرەبینی ئایینییەوە نەبێ. "بۆ ئەو سەرەنجام ئایین هەموو شتێک بوو". کەچی ئەمرۆ، بە تایبەتی لە وڵاتانی هەرە پێشکەوتوو، بایەخدان بە بەرژەوەندییەکانی فراوان بووە و ئایینیش چالاکییەکانی سنووردار ناکا، سەرەنجام پرسیاری سیاسی لەلای ئەروێ، دەخوێنێتەوە، یان چەندین وتار لە هەموو جۆرە بابەتێکی بۆ دەخوێننەوە کە فریان بەسەر ئایینەوە نیە، یان تیایاندا بابەتی وا گفتوگۆی لەسەر دەکرێ ئایین بە هیچ شێوەیەک باس نەکرێ، بریاری کۆتاییش پشت بە هەندێ پرەنسیپی دی تەواو جیاواز دەبەستێ. (کەوانەکانی ناوەراست لەلایەن ئێمەوەیە.)

دەبێ بڵێین ئەم وێنایە کەمێک سەختە بۆ بینین، چونکە، بە پێچەوانەی هەموو ئایینەکانی دی، ئیسلام هەموو شتێکە یان مانای

هەموو شتێک دەگەیەنێ. وەک وەسفکردنی دیاردە مرۆییەکان، لەو بڕوایەدام درێژدادڕی تەنیا لە رۆژهەڵاتناسیدا دەردەکەوێ. ژیان خۆی (سیاسەت، ئەدەب، وزە، چالاکی، گەشەسەندن) دەستتێوەردانە لەم سەرتاپاگیرییەی رۆژهەڵاتی کە ناچێتە ئەقڵەوە (بۆ رۆژئاواییەک). بەڵام، وەک "تەواوکەر و قورساییەک بۆ شارستانی ئۆروپی، ئیسلام، بە فۆرمە نوێیەکەی، لەگەڵ ئەمەش شێکی بەسوودە: ئەمەیە ناوەڕۆکی پێشنیاری گایب لەبارەی ئیسلامی مۆدێرن. سەرەنجام، لە فراوانترین رووی مێژووییەوە، ئەوەی ئێستە لە نێوان ئۆروپا و ئیسلام روودەدا سەرلەنوێ پوختەبوونەوەی یان پوختەکردنەوەی شارستانی رۆژئاواییە، بە شێوەیەکی دەستکرد بە هۆی "بووژانەوە/ ڕێنێسانس" قەڵێشی تێکەوتووە و ئێستەش بە هێزێکی زۆرەوە دڵنیایی لە یەکێتی خۆی دەکاتەوە.

ماسینیۆن رامان و بیرکرنەوە مێتافیزیکییەکانی خۆی نەدەشاردنەوە هەرچی گایبە، ئەو بە چەشنێک باسی ئەو تێبینیانەی دەکرد وەک ئەوەی ئەمانە زانین و ناسینی مەوزوعی بن (ئەمەش کاتیگۆرییەک بوو بەرای ئەو لەلای ماسینیۆن نەبوو) لەگەڵ ئەمەش، تا رادەیەک بە پێی تەواوی پێوەرەکان، گەورەترین بەشی کارە گشتییەکانی گایب لەبارەی ئیسلام مێتافیزیکیین، نەک لەبەرئەوەی هەندێ ئەبستراکسیۆن "تەجرید"ی وەک "ئیسلام" بەکاردەهێنێ، وەک ئەوەی مانایەکی روون و رەوانیان هەبووبێ، بەڵکو لەبەرئەوەش کە هەرگیز بە روونی نابینین "ئیسلام"ی گایب کەوتۆتە ناو کام شوێن و زەمەن. ئەگەر لەلایەکی ترەوە، لەم بارەیەوە سەرنج لە ماکدۆنالد بدەین، ئەو ئیسلام بە روونی لە دەرەوەی رۆژئاوا دادەنێ، لەلایەکەی ترەوە، لە بەشی هەرە زۆری کارەکانی، دەبینین ئەو خەریکە ئیسلام "دەهێنێتەوە" بۆ ناو رۆژئاوا. ساڵی 1955 ئەو هەندێ روونکردنەوەی لەبارەی ئەم مەسەلەی ناوەوە و دەرەوە پێشکەش کرد: رۆژئاوا

هیچی لە ئیسلام وەرنەگرتووە جگە لە پێکهاتە نازانستییەکانی نەبێ، ئەمەش ئیسلام خۆی لە بنچینەدا لە رۆژئاوای وەرگرتووە، لە کاتێکدا، وێڕای خواستنەوە یان وەرگرتن لە زانستی ئیسلامی، رۆژئاوا هەر ئەو رێسایەی گرتۆتەبەر کە دەڵێ "زانستی سروشتی و تەکنۆلۆژی (...) بێ پایان دەگوازرێتەوە." (91) سەرەنجام، ئیسلام، لە بواری "هونەر، ئیستێتیک (جوانیناسی) فەلسەفە و فیکری ئایینی" دیاردەیەکە بە پلەی دووەم دێ (چونکە هەموو ئەم شتانە لە رۆژئاواوە هاتوون)، ئەوەش کە پەیوەندی بە زانست و تەکنۆلۆژییەوە هەیە، ئیسلام کەناڵێکی سادە بووە بۆ گواستنەوەی ئەمانە کە بە سروشت ئیسلامی نەبوونە.

بۆ تێگەیشتن بە روونی ئیسلام لە فیکری گایب چیە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ ئیجبارییە میتافیزیکییەکان، بۆ دوو لە کتێبە گرینگەکانی ئەو کە لە ساڵی 1940 بڵاوبوونەتەوە، "بزووتنەوە نوێیەکان لە ئیسلام Modern Trends in Islam "، ئایینی محەمەدی: خوێندنەوەیەکی مێژوویی Mohammedanism : An Historical Survey" ئەم سەرچاوانە ماتریالێکی تەواویان تێدایە. لەم کتێبانە، گایب ئازارێکی زۆر دەداتە خۆی بۆ توێژینەوە لە قەیرانی ئەمڕۆی ئیسلام، لایەنی جێگیر و جەوهەری ئیسلام دەخاتە بەرانبەر بە هەوڵە مۆدێرنەکان بۆ گۆڕینی. پێشتر باسی ئەوەم کردووە کە گایب دژی بزووتنەوەکانی مۆدێرنیزاسیۆنی ئیسلام بوو، ئەو بە سەرسەختییەکی زۆرەوە لایەنگیری ئیسلامی ئۆرتۆدۆکسی (سونەتی) دەگرت. لێرەوە دەبێ ئاماژە بەوە بدەین کە گایب پێی باشتر بوو لە جیاتی زاراوەی ئیسلام زاراوەی محەمەدی mahométisme ou mohammedanism بەکاربهێنێ (چونکە ئەو دەڵێ ئیسلام لە بنچینەدا لەسەر ئایدیای جێگرتنەوە "خەلافەت" دامەزراوە کە لەگەڵ "محەمەد" گەیشتۆتە لووتکە) بە ڕای ئەو، زانستی سەرەکیش لە

ئیسلام قانونە، ئەمەش هەر لە زوویەکەوە جێگەی تیۆلۆژی (ئاییناسی یان لاهوت) گرتۆتەوە. شتێکی سەیرە، ئەم دڵنیاییکردنانە لەسەر ئیسلام بەو شێوە باسکراون نەک لە ڕێگەی بەڵگەنەویستێکی ناوەکی ئیسلام خۆی، بەڵکو لە ڕێگەی لۆژیکێک کە ڕاستەوخۆ کەوتۆتە دەرەوەی ئەو. هیچ موسلمانێک بە خۆی ناڵێ محەمەدی، هیچ موسلمانێکیش بە گوێرەی ئەوەی تا ئێستە دەیزانین، بە پێویست هەست ناکا کە قانون لە تیۆلۆژی گرینگترە. بەڵام ئەوەی گایب دەیکا، ئەوەیە خۆی وەک زانایەک بخاتە ناوەوەی ئەو ناکۆکیانەی کە ئەو خۆی دایاندەڕێژێ، بەو ڕادەیەی کە لەناو "ئیسلام" هەندێ هەڵپچڕانی گۆنەکراو لە نێوان پرۆسێسی فۆرمی دەرەوە و هەقیقەتەکانی ناوەوە هەن".(92)

کەواتە ڕۆژهەڵاتناس وا دەڕوانێتە هەوڵەکانی خۆی دەربڕین بێ لەم هەڵپچڕاندنانە و، دەرەنجام، ڕاستی لەسەر ئیسلام بڵێ (چونکە ناکۆکییەکانی خۆی دەستەڵاتی کەم دەکەنەوە لە خۆناسین) کە ناتوانێ دەریانبڕێ. زۆربەی دڵنیاکردنەوەکانی گایب لەبارەی ئیسلام وەک پێشکەشکردنی هەندێ کۆنسێپتن کە ئایین یان کولتوور، هەر یەکەی بە پێناسەی خۆیان هێشتا ناتوانن بیگرن: "فەلسەفەی ڕۆژهەڵاتی هەرگیز نرخ و بەهایەکی بۆ ئایدیای سەرەکی دادپەروەری لە فەلسەفەی یۆنانی دانەناوە". هەرچی لەبارەی کۆمەڵی ڕۆژهەڵاتییە "بە پێچەوانەی زۆربەی کۆمەڵانی ڕۆژئاوایی بە شێوەیەکی گشتی (خۆیان) تەرخان کردووە بۆ بنیاتنانی ئۆرگانیزاسیۆنی کۆمەڵایەتی جێگیر وەک لە بنیاتنانی سیستەمە ئایدیالەکانی فیکری فەلسەفی". لاوازی و بێهێزی ناوەوە و سەرەکیانەی ئیسلام دەگەڕێتەوە بۆ "نەمانی یان پچڕانی پەیوەندی لەنێوان پایە یان نیزامە ئایینییەکان و چینە باڵا و ناوەنجییەکانی موسلمانان"(93) بەڵام گایب ئەوەش لەبەرچاو دەگرێ کە ئیسلام

هەرگیز دوورەپەرێز نەبووە لە بەشەکانی دیکەی جیهان و، دەبێ بەم جۆرە بووبێتە بابەتی زنجیرەیەک هەڵپچڕانی دەرەکی و نوقسانی و پچڕانی پەیوەندی لە نێوان خۆی و جیهان. بەم جۆرە دەڵێ: ئیسلامی مۆدێرن ئەنجامی ئایینێکی کلاسیکییە کە بە شێوەیەکی ناڕێک asynchrone چۆتە ناو پەیوەندی لەگەڵ ڕۆمانسیزمی ڕۆژئاوایی. وەک وەڵامێک بۆ ئەم هێرشە، ئیسلام قوتابخانەیەکی لە مۆدێرنیستەکان بنیاتناوە کە ئایدیاکانیان لە بێهیوایی زیاتر بڵاوناکەنەوە، ئەم ئایدیایانەش لەگەڵ جیهانی مۆدێرن ناگونجێن: وەک محەمەدی، ناسیۆنالیزم، نوێکردنەوەی خەلافەت. هەڵوێستی کۆنەپارێزەکان دژ بە مۆدێرنیزم، ئەمەش لەگەڵ مۆدێرنیتێ ناگونجێ، چونکە بۆتە هۆی بەرهەمهێنانی جۆرێک لە دژایەتی سەرسەختانەی تەکنۆلۆژی. کەواتە دواجار ئیسلام چیە ئەگەر هۆکاری هەڵپچڕانەکانی ناوەوەی نەزانێ و نەشتوانێ لەگەڵ ئەوانەی دەورەی داون خۆی بگونجێنێ؟

دەتوانین وەڵامی ئەمە لەم پارچە تێکستەی خوارەوە بزانین کە دەگەڕێتەوە بۆ کتێبی "بزووتنەوە نوێیەکان"ی گایب:

(ئیسلام ئایینێکی زیندو و زیتە، قسە لەگەڵ دڵان دەکا، لەگەڵ ژیری، لەگەڵ ئاگایی دەیان، سەدان ملیۆنان کەسان دەکا، ڕێسایەکیان دەداتێ پێیەوە بە شەرافەت بژین، بە تەقوا بن و ترسیان لە خودا هەبێ. ئەوە ئیسلام نیە دوچاری دۆگمایی بووە، بەڵکو ئەوە داڕشتنە ئۆرتۆدۆکسییەکانیەتی (سونەتی)، تیۆلۆژییە سیستەماتیکەکەیەتی، سیستەمی بەرگری کۆمەڵایەتییەکەیەتی. هەڵپچڕانەکان لێرەوەیە، هەر لێرەشەوەیە ناڕەزاییەکانی زۆرێک لە ئەندامانی هەرە خوێندەوار و هەرە ژیر و زیرەکی ناو ئیسلام خۆی، هەر لێرەشەوەیە مەترسی ڕوونی ئایندە. دواجار هیچ ئایینێک ناتوانێ خۆی لە هەڵوەشانەوە بپارێزێ ئەگەر نێوانێک هەردەم داواکارییەکانی لەمەڕ ئیرادە

جیابکاتەوە لە خەسڵەتە سەرنجڕاکێشەکانی ئەم ئایینە بۆ رۆشنگەری ئیمانداراتی. کێشەی ئەوەی کە تا ئێستە مەسەلەی هەڵپچران لەلایەن زۆربەی موسلمانان باس نەکراوە، بەهانەیەکە بۆ زانا موسلمانەکان ئەوە رەت بکەنەوە بە خێرایی بڕیار لەو رێنماییانە بدەن کە مۆدێرنیستەکان داوای دەکەن، بەڵام درێژبوونەوە و بڵاوبوونەوەی مۆدێرنیزم ئاگادارییەکە: بێگومان ناکرێ هەتا هەتایێ سەرلەنوێ داڕشتنەوە بخرێتە ئایندە.

هەوڵدان بۆ دیاریکردنی رەگ و ریشە و هۆکارەکانی بە دۆگمابوونی داڕشتنەکانی ئیسلام، دەشێ چەند نیشانەیەکمان دەستکەوێ بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەی کە مۆدێرنیستەکان دەیکەن، بەڵام بێ ئەوەی تا ئێرە گەیشتبینە چارەسەرێک، پرسیارەکەش ئەوەیە: چۆن و بە چ شێوازێک دەتوانین سەرلەنوێ پرەنسیپە سەرەکییەکانی ئیسلام داڕێژینەوە بێ ئەوەی کاریگەرییان لەسەر پێکهێنەرە جەوهەرییەکانیەوە نەبێ ؟ (94)

دوابەشی ئەم تێکستە بۆ ئێمە زۆر ناسراوە: بیرمان بۆ توانای رۆژهەڵاتناس دەباتەوە کە ئێستە بۆتە نەریتێک بۆ بنیاتنانەوە و داڕشتنەوەی رۆژهەڵات، مادام رۆژهەڵات ئەو توانایەی نیە بۆ خۆی ئەمە بکات. ئیسلامی گایب ئیسلامێکە "لە پێشەوەی" ئەو ئیسلامەیە کە پەیڕەو دەکرێ، دەخوێندرێ و بڵاودەکرێتەوە لە رۆژهەڵات. بەڵام ئەم ئیسلامەی ئایندە لە خەیاڵێکی پاک و بێگەردی رۆژهەڵاتناس زیاتر نیە: لەسەر بنچینەی ئیسلامێک دروستبووە (لەبەر ئەوەی ناشێ بە راستی هەبێ) کە خاوەن خەسڵەتی سەرنجڕاکێشە بۆ تەواوی کۆمەڵەی ئیمانداران. ئەگەر "ئیسلام" بشێ بوونی هەبێ لەناو داڕشتنی کەم و زۆری ئایندە کە رۆژهەڵاتناسەکان پێشکەشی دەکەن، ئەوا لەبەر ئەوەیە لە رۆژهەڵات لەلایەن زمانی پیاوانی ئایینی خۆیەوە داگیردەکرێ و وەردەگێڕدرێ، کە خۆیان بە ئەقڵ و روحی کۆمەڵ

دادەنێن. تا ئەو کاتەی ئەو خەسڵەتە سەرنجڕاکێشە بە بێدەنگی بمێنێتەوە، ئیسلام ساغە، هەر کە دەستەی ئایینی یان پیاوانی ئایینی ڕیفۆرمخواز ڕۆڵی سەرەکی خۆیان (ڕۆڵی شەرعی خۆیان) وەردەگرنەوە بۆ ڕیفۆرمی ئیسلام بۆ ئەوەی وای لێ بکەن توانای هەبێ بچێتە ناو مۆدێرنێتێ، لێرەوە هەراسانییەکان دەردەکەون. ئەم هەراسانیانەش بێگومان هەڵپچڕاندنەکەیە.

لە کارەکانی گایب، هەڵپچڕاندن ئاماژەیە بۆ شتێکی مانادارتر وەک لە گرفتێکی ڕۆشنگەری پێشنیارکراو لە ناوەوەی ئیسلام. ئەم وشەیە لەو باوەڕەدام بە مانای شوێنی تایبەتی ڕۆژهەڵاتناس دێ، ئەو شوێنەی وەک پێگەیەک دەتوانێ تێیدا یان بە هۆی ئەوەوە لەبارەی ئیسلامەوە بنووسێ، ڕێسای بۆ دانێ و سەرلەنوێ دایڕێژێتەوە. بێگومان گایب بە ڕێککەوت باسی ئەم هەڵپچڕاندنەی نەکردووە: بەڵکو ڕێگەی ئێپیستیمۆلۆژی ئەو بووە بەرەو بابەتەکەی خۆی و، لێرەوە هەر لەو خاڵەیە کە ئەو توانیویەتی ڕوانینێکی گشتی هەبێ لەبارەی ئیسلام، لەناو هەموو نووسینەکانی و لە هەر یەک لەو پۆستانەی کاری تێدا کردوون. لە نێوان خەسڵەتە سەرنجڕاکێشە بێدەنگەکەی ئیسلام بۆ کۆمەڵێک لە ئیماندارانی ئۆرتۆدۆکس وەک بلۆکێکی سەربەخۆ و گۆکردنێکی سەرتاپاگیری زارەکیانەی ئیسلام لەلایەن گرووپێک لە ئەکتیڤیستی دەسخەڕۆ وەک بیرۆکراتە بێهیواکان و ڕیفۆرمخوازە ئینتیهازییەکان: لێرەوەیە کە گایب لەسەری دەوەستێ و لەبارەیەوە دەنووسێ و سەرلەنوێ دایدەڕێژێتەوە. گایب یان لەبارەی ئەوەوە دەنووسێ کە ئیسلام ناتوانێ بیڵێ یان لەبارەی ئەوەوە دەنووسێ پیاوە ئایینییەکانی ئیسلام نایانەوێ بیڵێن. ئەوەی دەینووسێ بە چەشنێک، لە ڕووی زەمەنەوە لە پێش ئیسلامە: ئەو دان بەوەدا دەنێ، کە لە هەندێ وەخت لە ئایندە، ئیسلام توانای ئەوەی دەبێ بڵێ کە ئێستە ناتوانێ بیڵێ. بە چەشنێکی دی، نووسینەکانی گایب لەبارەی

ئیسلام وەک سەرچاوەیەکی خاوەن توندوتۆڵی لۆژیکی باوەڕە "زیندووەکان" بە پێش ئایین کەوتوون، لەبەرئەوەی توانایان هەبوو دەست بەسەر ئیسلامدا بگرن وەک خەسڵەتێکی سەرنجڕاکێش، وەک بانگێکی بێدەنگ بۆ موسڵمانان پێش ئەوەی ئیمانیان ببێتە بابەتی گفتوگۆ، بابەتی کردەکی یان بابەتی دیالۆگ لەناو جیهان.

پارادۆکسێک لە کارەکانی گاییدا هەیە: ئەو بەو شێوەیە باس لە ئیسلام ناکا وەک چۆن پیاوانی ئایینی ئیسلام خۆیان باسی دەکەن، بە شێوەی عەلمانیە موسڵمانەکانیش باس لە ئیسلام ناکا ئەگەر بتوانن باسی بکەن. ئەم پارادۆکسە تا رادەیەک بە هۆی هەڵوێستی مێتافیزیکی کە لە کارەکانی باڵادەستە کوژاوەتەوە، بەم هۆیەوە، ئەم هەڵوێستە بەسەر هەموو مێژووی رۆژهەڵاتناسی مۆدێرنیشدا باڵادەستە کە لەلایەن رابەرانی زۆری پێش خۆی وەک ماکدۆناڵد بە میرات بۆی ماوەتەوە. رۆژهەڵات و ئیسلام جۆرێک لە ستاتو (قەوارە)ی لە "هەقیقەتی نایاب extra-reel "یان هەیە، بە مانا فینۆمینۆلۆژییەکەی بچووککراوەتەوە یان کورتکراوەتەوە، ئەمەش رۆژهەڵات و ئیسلام لە شوێنێک دادەنێ کەس دەستی نەگاتێ، تەنیا لەلایەن شارەزای رۆژئاوایی نەبێ. هەر لە سەرەتای رامان و بیرکردنەوەی رۆژئاواییەکان لەبارەی رۆژهەڵات، تاقەشتێک کە رۆژهەڵات نەیتوانیوە بیکا خۆناساندن بووە لەلایەن خۆیەوە. شایەدحاڵی یان روانینی لەمەڕ رۆژهەڵات ئەوسا دەبووە جێگەی باوەڕ دوای ئەوەی بەناو رۆشنایی کاری رۆژهەڵاتناس تێدەپەڕی و هەر ئەویش دەیکردە بابەتێکی توندۆتۆڵ. کارەکانی گایب لافی ئەوە لێدەدەن لە یەک کاتدا لە بارەی ئیسلام (یان محەمەدی) بێ (وەک چۆن وایە و دەشێ وابێ). لە روانگەی مێتافیزیکییەوە (تەنیا) جەوهەر و شیمانەی بوونی شتێک و هەمان شت پێکدەهێنێ. تەنیا بە هەڵوێستێکی مێتافیزیکی لەم جۆرە دەشێ ئەم وتارە ناسراوانەی

گایب بەرهەم بێ وەک: ستروکتوری فیکری ئایینی The structure of religious thought یان "لێکدانەوەیەک بۆ مێژووی ئیسلام" An Interpretation of Islamic History ، بە بێ ئەوەی لێلی بخاتە ناو روانینەکانی بە هۆی جیاوازیکردن لە نێوان زانین و ناسینی زاتی و مەوزوعی لە سەروبەندی رەخنەی لە ماسینیۆن.(95) دڵنیاییەکانی گایب لەبارەی ئیسلام بە باوەڕبەخۆبوون و دڵنیاییەکی بەڕاستی ئۆلۆمپیانە بەیان کراون. هیچ هەڵپچڕاندنێک لە ئارادا نیە، هیچ نابەردەوامییەکی هەستپێکراویش لە نێوان پەڕەیەکی نووسینی گایب و ئەو دیاردەیەی ئەو پەڕەیە وەسفی دەکا نیە، چونکە هەر یەک لەمانە، بەڕای گایب خۆی، دواجار وەک چارەسەر دەتوانێ یەک خۆی لەویتر بچووک بکاتەوە. بەم جۆرە "ئیسلام" و ئەو وەسفەی گایب لەبارەی ئیسلامەوە دەیکا، سادەییەکی ئارام و لۆژیکی هەیە، وێڕای بوونی پێکهێنەرێکی هاوبەش لە نووسینی لاپەڕەیەکی باش چنراوی توێژەری باڵای ئینگلیزی.

مانایەکی مەزن لە روخسار و مۆدێلی هەڵبژێردراوی پەڕەیەک لە نووسینی رۆژهەڵاتناسدا دەبینم وەک بابەتێکی چاپکراو. لەم کتێبە، باسی ئەنسکلۆپیدیای ئەلفابێتیکی "دێربێلۆ" "کتێبخانەی رۆژهەڵات"م کردووە، باسی لاپەڕە مەزن و گەورەکانی "وەسفی میسر"م کردووە، باسی دەفتەرەکانی "تاقیگە و توحفە"یانەی ئەرنست رێنان- م کردووە، باسی خولاسە و بەشەکانی "میسرییە هاوچەرخەکان"ی ئێدوارد لان-م کردووە، باسی پارچە هەڵبژێردراوەکانی سیلڤێستر دو ساسی- م کردووە...هتد. ئەم پەڕانە نیشانەن بۆ رۆژهەڵاتێک و بۆ رۆژهەڵاتناسێکی پێشکەشکراو بە خوێنەر. رێکی و سیستەمێک لەم پەڕانەدا هەن، لە رێگەی ئەمانەوە نەک هەر خوێنەر تەنیا لە "رۆژهەڵات" دەگا، بەڵکو رۆژهەڵاتناسیش وەک شارەزا و پسپۆڕێک، وەک وەرگێڕ و شیکارێک، وەک پێشکەشکارێک، وەک کەسایەتیەک،

میدیاناسێک، وەک نوێنەرێک تێی دەگا. بە شێوەیەکی بەرچاو و جوان، گایب و ماسینیۆن چەندین لاپەڕەیان دارشتووە کە هەموو مێژووی نووسینی رۆژهەڵاتناسی لە رۆژئاوا کورت دەکەنەوە وەک ئەوەی ئەم مێژووە لەناو کۆمەڵێک شێوازی نووسینی سەرتاپاگیر و چڵۆنایەتیانە و تۆپۆگرافیانە بەرجەستەکرابێ و دواجار وەک ئەو بەیەکچوونەیان لێهاتبێ کە لە کتێبی مۆنۆگرافی خوێندنی قوتابخانەدا هەیە. مشتێ وەک نموونەی هەڵبژێردراوی رۆژهەلاتی، زیادەڕۆیی رۆژهەڵاتی، یەکێتی واژەنامەی "لێکسیکۆگرافی" رۆژهەلاتی، زنجیرەی رۆژهەڵاتی، نموونەی رۆژهەڵاتی، هەموویان لەلای گایب و ماسینیۆن خراونەتە بەرباس و خراونەتە بەر ئۆتۆریتێی پلان و نەخشە و پەخشانی ڤۆلگێر و شیکاری لۆژیکی، لە فۆرمی وتار، تێکستی کورت، کتێبی تۆژینەوەی بالای زانینگەیی، پێشکەشکراون. لەسەردەمی خۆیان، لە کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی تا سەرەتای سالانی 1960، سێ لە فۆرمە سەرەکییەکانی نووسینە رۆژهەڵاتناسییەکان بە شێوەیەکی رادیکالانە گۆڕاون بۆ: ئەنسکلۆپیدیا، هەڵبژاردە، راپۆرتی کەسی. دەستەڵاتیان سەرلەنوێ دابەشکراوەتەوە، یان نەماوە، کار تیایاندا لە کۆمیتەیەک لە پسپۆڕان و شارەزایان (وەک لە حاڵەتی "ئەنسکلۆپیدیای ئیسلام"، "مێژووی ئیسلامیی کامبریج" دا دەیبین) گواستراوەتەوە بۆ ئاستێکی نزمتر لە خزمەتگوزاری (وەک خوێندنی سەرەتایی زمانەکان کە هەر تەنیا بۆ کاری دیپلۆماتی دەستیان نەدەدا وەک لە حاڵەتی "پارچە تێکستە هەڵبژێردراوەکانی Chrestomaties" سیلڤێستر دو ساسی دەیبینین، بەڵکو بۆ تۆژینەوەی سۆسیۆلۆژی و ئابووری یان مێژووش سوودیان هەبوو) یان گوازراوەتەوە بۆ بواری دەرکەوتنەکان لەمەڕ هەستە مەزنەکان (کە سەروکاریان زیاتر لەگەڵ کەسایەتییەکان یان حکومەتەکانە وەک لە زانست، لۆرەنس لەم بارەیەوە نموونەیەکی نایابە.) گایب وەک زاهیدێک دەینووسی، ماسینیۆن بە شەوق و ئارەزوویێکی

هونەرمەندانە دەینووسی، بۆ هەر یەکێک لەمانە هیچ سەرچاوەیەک شتێکی ئەوەندە غەریب نەبوو تا ئەو کاتەی نەکەوتبنە بن دەستەڵاتی بەهرەیەکی لێکدانەوە و شیکاری رەسەن: ئەم دوو زانایە سەرکردایەتی ئۆتۆریتێی جیهانگیری رۆژهەڵاتناسی ئۆروپیانەیان تا ئەو شوێنە دوورەی توانیویانە بیبەن کردووە. پاش ئەوان، واقیعی نوێ "شێوازی نوێی شارەزا و پسپۆڕان" بە شێوەیەکی گشتی بۆتە بوارێکی ئەنگلۆسەکسۆن و، وردتر، بۆتە زانستە کۆمەڵایەتییەکانی ئەمریکایی. لێرەوە رۆژهەڵاتناسی کۆن دەشکێ و دەبێتە هەزاران پارچە، هەر پارچەیەک لەمانە، سەرەڕای ئەم دابەشبوونەش، درێژە بە خزمەتگوزاری دۆگمە رۆژهەڵاتناسییە نەریتییەکان دەدەن.

4

سەردەمی نوێ

عەرەبی موسڵمان هەر لە سەردەمی جەنگی دووەمی جیهانییەوە بووەتە روخسارێک لە کولتووری میللی ئەمریکایی و، هێشتا روونتر پاش هەر یەک لە جەنگەکانی ئیسرائیل و عەرەبەکان، بە هەمان شێوە لە جیهانی ئەکادیمی، جیهانی سیاسەت، جیهانی کاروبار، بە هەستیارییەکی زۆرەوە باس لە عەرەبەکان دەکرێ. ئەمەش بە رەمزیکردنی ئەو گۆڕانە سەرەکیەیە لە پێکهاتە و هێمان و نەخشەی جیهانی هێزەکان. فرانسا و بەریتانیای مەزن چیتر لە پێشەوەی شانۆی سیاسەتی جیهان نین: ئیمپراتۆری ئەمریکی بەلاوەی ناون و دوورخراونەتەوە. تەواوی ئەو بەشانەی جیهان کە پێشتر کۆلۆنیالی کرابوون ئێستە بە تۆڕێکی فراوانی بەرژەوەندی بە ولاتەیەکگرتوەکان بەستراونەتەوە، تەواو وەک زۆربوونی پسپۆڕی بچووکتری ئەکادیمی (کە لە هەمان کات دەیانخاتەوە ناو پەیوەندی بە یەکتری) کە هەموو بوارە فیلۆلۆژییە کۆنەکانی لێکجیاکردۆتەوە کە لە ئۆروپا داهێنرابوون وەک رۆژهەلاتناسی. "پسپۆڕی هەرێمە کولتوورییەکان" کە ئەمرۆ پێی دەڵێن "پسپۆڕی لەبارەی هەرێمێک area specialist" ئەم بوارە پێویستی بە توانای شارەزا و پسپۆڕێکی رەسەن هەیە لە خزمەتی حکومەت یان کاروبار یان ئەم یان ئەوانی دی بێ.

ئەو بارستە زانین و ناسینەی کە نیمچە ماتریالین، کە هەڵگیراون لەناو کتێب و وەرزنامە رۆژهەڵاتناسییە ئۆروپییەکان، بەو شێوەی "ژول مۆل" بۆمانی گواستۆتەوە، بۆ نموونە لە تۆماری سەدەی نۆزدەم، هەموویان تواونەتەوە، پاشان لە فۆرمی نوێوە خراونەتەوە ناو دەستاودستکردن. هەموو جۆرە نوێنەرایەتیکردنێکی دوو رەگانە یان زیاتری رۆژهەڵات ئێستە لەناو کولتوور دەیاندۆزینەوە. ژاپۆن، هیندستان، پاکستان، نوێنەرایەتیەکانیان هێشتا کاریگەری و ئەنجامی گەورەیان هەبووە، کە تۆژینەوە و گفتوگۆیان لە هەموو لایەکەوە لەبارەوە کراوە، ئەمەش لەبەر هۆکاری روون. ئیسلام و عەرەبەکانیش نوێنەرایەتیکردنی تایبەت بە خۆیان هەبووە، پاشان دەیانبینین چۆن بە پێداگیرییەکی دابەشکراو و پارچە پارچەیی دەردەکەون (لەگەڵ ئەمەش خاوەن توندوتۆڵییەکی لۆژیکی ئیدیۆلۆژین)، بە پێداگیرییەک کە بە دەگمەن گفتوگۆی لەبارەوە کرابێ، کە تێیدا رۆژهەڵاتناسی نەریتی ئۆروپی بۆتە رۆژهەڵاتناسی وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا.

1- وێنا میللییەکان و نوێنەراتیکردنە زانستییەکان:

لێرەوە چەند نموونەیەک لەبارەی شێوازی وێناکردنی باوی عەرەب لە ئەمرۆدا پێشکش دەکەم. دەبێ تێبینی ئەوە بکەین "عەرەب"ەکان چەندە ئامادەن خۆیان لەگەڵ ئەم گۆڕانانە و ئەم بچووککردنەوەیە بگونجێنن (کە هەموو وێناکان بە سادەیی مەبەستێکی شاراوەیان تێدایە) کە بەردەوام بەسەریاندا دەسەپێنن. بۆ دەیەمین ئاهەنگی دەرچوونی قوتابیانی زانینگەی "پرینستۆن"ی ساڵی 1967، ئەو بەرگەی نەخشەی بۆ کێشرابوو قوتابیان بیپۆشن لەو ساڵە لە پێش جەنگی مانگی جۆزەردان، چل و بەرگی عەرەبی بوو

"ئەمەش لە ڕەمزێک زیاتر نەبوو"، ئەو بەرگەی هەڵبژێردرابوو پێکهاتبوو لە: کراسی درێژ و چەفیە و عەگال و سوّل. ڕاستەوخۆ دوای جەنگ، دەمانبینی تیمای عەرەب هەراسانکار و سەر بە کێشەیە، بۆیە بریاریاندا پرۆگرامەکە بگۆڕن. هەمان بەرگی پێشوو بۆ ئاهەنگی کۆتایی بپۆشن، دەبوایە قوتابیان لە هەنگاونان و ڕۆیشتنیان دەستەکانیان بەرزبکەنەوە لەسەر سەریان ڕاگرن وەک ئاماژەیەک بۆ ڕەتکردنەوەی دۆڕاندن. بەم جۆرە عەرەب لە وێنایەکی بە ئاستەم کۆچەری سەر پشتی وشتر دەگۆڕدرێ بۆ کاریکاتۆرێکی کلاسیکی وەک وێنەیەک بۆ ڕەمزی بێتوانایی و دۆڕاندن، ئەمەش ئەو سنوورە بوو بۆ عەرەب دانرابوو هەڵکشانی نەبوو.

بەڵام، پاش جەنگی ساڵی 1973، عەرەبەکان لە هەموو لایەکەوە زیاتر وەک هەڕەشە دەردەکەوتن. بەردەوام نیگاری تەنزئامێز دەبینین کە شێخێکی عەرەب لە پاڵ پەمپێکی بەنزین وەستاوە. لەگەڵ ئەمەش، ئەم عەرەبانە بە ڕوونی بریتین لە "سامییەکان": لووتیان بە ڕوونی چەماوەیە، پێکەنینە سەخت و پڕ لە سمێڵەکانیان بە بیرمان دەهێننەوە کە (بۆ خەڵکانی زیاتر کە سامی نین) کە "سامییەکان" لە بنچینەی هەموو کێشەکانی "ئێمە"ن، کە لە حاڵەتی ئەمڕۆدا خۆی لە کەمی بەنزیندا دەدۆزێتەوە. دژایەتی ئەنتی سامیانەی میللی بە هێمنی لە جوولەکەکانەوە گوازرایەوە بۆ عەرەبەکان، چونکە وێناکە تا ڕادەیەک هەمان شتە.

بەم جۆرە، ئەگەر وشیاربین بەرانبەر بە عەرەب دەبێ وەک نرخێکی نێگەتیڤ بەرانبەری وشیار بین. عەرەب وەک هۆکاری تێکدەر دەبینرێ بۆ ئیسرائیل و بۆ ڕۆژئاوا، یان لە بن بچمێکی دی لە هەمان شت، وەک بەربەستێک دەبینرێ، کە توانیویەتی خۆی بەرانبەر بە داهێنان و دروستکردنی دەوڵەتی ئیسرائیل لە ساڵی 1948 ڕاگرێ. لە حاڵەتێکدا ئەگەر عەرەب مێژوویێکی هەبێ، ئەوا ئەم مێژووە بەشێکە

لەو مێژووەی لەلایەن نەریتی ڕۆژهەڵاتناسی یان درەنگتر، لەلایەن زایۆنیزمەوە پێیدراوە (یان بردوویەتی، جیاوازییەکە زۆر نیە). فەلەستین لە ڕوانگەی "لامارتین و زایۆنیستەکانی بەرایی" وەک سەحرایەکی چۆل بوو چاوەڕێی ئەوەی دەکرد ببێتە گوڵزار، ئەو دانیشتوانەی کە لێی بوون، لە ڕوانگەی ئەوان چ نەبوون لە هەندێ کۆچەری بێ بایەخ زیاتر، بێ هیچ مافێکی ڕاستەقینە لەسەر گۆی زەوی، سەرەنجام، بێ هیچ هەقیقەتێکی کولتووری و نەتەوایەتی. لێرەوە عەرەب وادەهێنرایە بەرچاو وەک سێبەرێک بێ بە دوای جوولەکەوە. لەناو ئەم سێبەرەدا (لەبەرئەوەی عەرەبەکان و جوولەکەکان لە سامییەکانی ڕۆژهەڵاتن) دەتواندرێ هەموو گومانێکی نەریتی و شاراوەی تێبخرێ کە ڕۆژئاواییەک بەرانبەر بە ڕۆژهەڵاتی هەستی پێدەکات. وێنای جوولەکەی پێش "نازی" دوو لەت دەبێ: ئەوەی ئێستە هەمانە، ئەوە پاڵەوانی جوولەکەیە، کە لە پەرستشێکی دروستکراوەوەی ڕۆژهەڵاتناسە ئەڤانتورە پێشەنگەکانی وەک "ریتشارد بورتۆن، ئێدوارد لان، ئەرنست ڕێنان"ەوە داهێنراوە و، لەگەڵ سێبەرەکەی خۆی کە لە پشتییەوە دەخشێ و وەک ڕازێکی پڕ مەترسی دەبینرێ کە عەرەبی ڕۆژهەڵاتییە. دوورخراوەوە لە هەموو شتێک تەنیا لە ڕابردووی نەبێ کە ئەویش مشتومڕ یان پۆلیمیکی (جدل)ی ڕۆژهەڵاتناسی بۆی دروستکردووە، عەرەب بە چارەنووسێکەوە زنجیرکراوە کە بەرزەفتی دەکا و بە ڕیزێک لە پەرچەکردار حوکمی دەدا وەک چۆن "بەربارا توکمان" بە دەستەواژەیەکی تیۆلۆژیانە دەڵێ ناوەناوە بە "شێری مەترسیدار و خێرای ئیسرائیل" سزای دەدا.

لە دەرەوەی دژایەتی بۆ زایۆنیزم، عەرەب پترۆل دەنێرنە دەرەوە. ئەمەش یەکێکی ترە لە خەسڵەتە نێگەتیڤەکانی، چونکە زۆربەی ئەوەی نووسراوە و گوتراوە لەبارەی پترۆلی عەرەبی و بایکۆتەکانی

ساڵانی 1973–1974 (کە تەنیا کۆمپانیا پترۆلییەکانی رۆژئاوا و هەندێ لە بژاردەی دەستەڵاتداری عەرەبی سوودیان لێ وەرگرتووە)، دەخاتە باری تەریبی لەگەڵ نەبوونی هیچ توانایەکی ئەخلاقی عەرەبەکان بەرانبەر بە بوونی ئەو هەموو یەدەگە پترۆلە زۆرەی هەیانە. ئەگەر کێشەکە دووروخەینەوە لەو سۆز و لوتفەی لە دربڕین پیشانی دەدەن، پرسیاری سەرەکی کە زوو زوو دەیکەن ئەمەیە: بۆچی خەڵکانێکی وەک عەرەبەکان مافی ئەوەیان هەیە جیهانی پێشکەوتوو (ئازاد، دیمۆکرات، خاوەن مۆرال) بخەنە ژێر هەڕەشەی خۆیان؟ لە پرسیاری لەم جۆرە، گەلێجار خەیاڵی ئەوە رەپێش دەخرێت مارینزەکان کێڵگە پترۆلەکانی عەرەبەکان داگیربکەن.

لە سینەما و تەلیڤیزیۆن یان وێنای فسق و فجور یان وێنای بێشەرەفی خوێناوی دەدرێتە پاڵ عەرەب. عەرەب لە فۆرمی کەسێکی داوەشاو و هەتا بڵێی سێکسی و تا رادەیەکیش زیرەک بۆ چنینی پیلانی پیس و بە شێوەیەکی سەرەکیش سادی و خائین و نزم دەردەکەوێ. عەرەب بازرگانی کۆیلەن، وشتر لێ دەخوڕن، قاچاغچین، گەوادێکی کەشخەن. ئەمەیە هەندێ لە رۆڵی نەریتی عەرەبەکان لە سینەما. دەتوانین سەرکردە یان سەرداری عەرەب (وەک سەرکردەی دزان، یان جەردە و پیرات یان وەک سەرکردەی خەڵکێکی عەرەبی یاخی ببینین) لە وێنەی ئەو کەسە ببینین کە نەفرەت لە زیندانییەکان دەکا، زیندانییەکانیش لێرە پاڵەوانە رۆژئاواییەکانن لەگەڵ کچە موو زەردە لاوەکان (کە خاوەن رەوشتێکی جوانن) و کەوتوونەتە دەست عەرەبەکان و پێیان دەڵێن: "پیاوەکانمان ئێوە دەکوژن، بەلام سەرەتا دەیانەوێ رابوێرن". وێڕای قسەکردن بەم شێوەیە کە پڕە لە ئاماژەی پیس: ئەمە ئەو وێنا رووشاو و نزمەیە کە شێخی ڤالانتینۆ پیشانی دەدا. بەرنامەکانی دەنگ و باسی رۆژەڤ و فۆتۆگرافی رۆژنامەگەری هەردەم

عەرەبەکان بە گرووپی گەورە و ژمارە زۆر پیشان دەدەن: تاکەکەس بوونی نیە، تایبەتمەندییەکی کەسیی هەستی پێناکرێ، زۆربەی زۆری وێناکان نوێنەرایەتی تووڕەیی و هاریی و کوێرەوەری کۆمەڵانی خەڵک دەکەن یان ئاماژەی نائەقڵانی پیشان دەدەن (کە چاکبوونەوەی بۆ نیە). لە پشت هەموو ئەم وێنایانەش هەڕەشەی 'جیهاد'یش خۆی مەڵاس داوە. سەرەنجام: مەترسی ئەوە هەیە موسلمانان (یان عەرەبەکان) دەست بەسەر جیهاندا بگرن.

به شێوەیەکی رێک و بەردەوام کتێب و وتار لەبارەی ئیسلام و عەرەبەکان بڵاودەبێتەوە، کە هیچ جیاوازییەکیان نیە لەگەڵ ئەو پۆلیمیکە ئەنتی ئیسلامییە توندەی لە سەدەکانی ناوەڕاست یان لەسەردەمی بووژانەوە هەبوو. لە بارەی هەر گرووپێکی ئێتنیکی یان ئایینی دەتواندرێ بە کردەکی هەر شتێک بنووسرێ و بگوترێ بێ ئەوەی رووبەڕووی کەمترین رەتکردنەوە یان کەمترین پرۆتێستۆ بین. رابەری خوێندنی ساڵی 1975 کە لەلایەن کۆلیژی کۆلومبیا بۆ ئاستی بەکالۆریوس بڵاوی کردۆتەوە، لەبارەی دەرسی زمانی عەرەبی نووسیویەتی کە یەک لەسەر دووی وشەی ئەم زمانە تایبەتە بە توندوتیژی کە ئەقڵی عەرەبی لێی "رەنگدەداتەوە". ئەم زمانە پڕە لە بۆشی و درێژدادڕی. لە وتارێکی تازەی 'ئێمێت تیرێل' کە لە Harpers Magazine بڵاوبۆتەوە، پڕە لە سیفەتی رەگەزپەرستی، بە ڕای ئەو عەرەبەکان: بە قووڵی خوێنڕێژن، لەناو جیناتیان توندوتیژی و فێڵ و تەڵەکە هەیە.(96) تۆژینەوەیەک لە بارەی عەرەبەکان لە کتێبەکانی خوێندنی ئەمریکایی بە ناوی The Arabs in American Textbooks، کۆمەڵێک هەڵەی سەرنجڕاکێش دەخاتەڕوو یان زیاتر وەک چەندین نوێنەرایەتیکردنێ بۆ گرووپێکی ئێتنیکی خاوەن کەسایەتییەکی رەق و تەق و بێ هەستیاری. یەکێک لە کتێبەکان باس لەوە دەکا" خەڵکێکی کەم لەم زۆنەی عەرەبەکان

دەزانن کە ژیانێکی دیکەی باشتر هەیە" و، پاشان راستەوخۆ بە خوێن ساردانە دەپرسێ: "چ شتێک ئەو گەلانەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کۆدەکاتەوە؟" بێ هیچ دوودڵییەک وەڵام دەدرێتەوە کە: "ئەوەی لە هەموو شتێک بە هێزەوە کۆیان دەکاتەوە دژایەتی عەرەبەکانە "رق و کینەیان" بەرانبەر بە جوولەکە و ئیسرائیل"ە. لە کتێبێکی دیکە، ئەمە دەدۆزینەوە: (ئاینی موسلمانان، کە پێی دەڵێن "ئیسلام" لە سەدەی حەفتەمەوە دەرکەوتووە. ئەم ئاینە لەلایەن پیاوێکی دەوڵەمەندی کاروباری بازرگانی بڵاوکراوەتەوە کە ناوی "محەمەد"ە. بە خۆی دەگوت پەیامبەر. لەلای عەرەبەکانی دی هەندێ یارانی دۆزییەوە. پێیان دەڵێ ئەوان بۆ دەست بەسەرداگرتنی جیهان هەڵبژێردراون.) ئەم پارچە تێکستە زانستییە یەکێکی دیکەی بە دوادا دێ وەک ئەمەی سەرەوە: (کەمێک دوای مردنی محەمەد، پەیامەکانی کۆدەکرێنەوە لە کتێبێک پێی دەڵێن "قورئان". ئەم کتێبە دەبێتە کتێبی پیرۆزی ئیسلام.)(97)

ئەم ئایدیا ناشیرینانە و بەم شێوە ناشیرینە قسەکردن لەلایەن زانینگەکان کە پرۆگرامیان توێژینەوەیە لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، پشتگیریان لێ کراوە و دژایەتیان نەکراوە. (دەبێ تێبینی بکەین وەک چۆن پێشتر باسی مەراسیمی ئاهەنگی دەرچوونی زانینگەی "پرینستۆن"م کرد، کە زانینگەیەکی دڵبلندە بە بوونی بەشی توێژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە لە ساڵی 1927ەوە دامەزراوە و کۆنترین بەشێکی لەم جۆرەیە لە وڵاتە یەکگرتووەکان)، بۆ نموونە لە راپۆرتی نووسراوی ساڵی 1967، کە لەسەر داواکاری بەشی دروستی، بەشی پەروەرش، بەشی هاریکاری کۆمەڵایەتی لەلایەن پرۆفیسۆری سۆسیۆلۆژی و توێژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە زانکۆی "پرینستۆن" "مۆرۆ بێرگەر" نووسراوە، هەر ئەو پرۆفیسۆرە سەرپەرشتی "کۆمەڵەی توێژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست"ە MESA

و که کۆمەڵەیەکی پیشەیی زانا توێژەرەکانە و بایەخ بە هەموو بوارەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەدەن"، بە پلەی یەکەم هەر لە سەرهەڵدانی ئیسلامەوە (تا ئەمڕۆ/و)، لە روانگەی زانستە مرۆییەکان و زانستە کۆمەڵایەتییەکان"(98) کە لە ساڵی 1967 دامەزراوە، ناوی لە وتارەکەی ناوە " Middle Eastern and North African Studies: Development and Needs" (تۆژینەوە لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا: گەشەسەندن و پێویستییەکان)، تۆژینەوەکەشی لە ژمارەی دووەمی بولتەنی MESA بڵاوکردۆتەوە. دوای باسکردنی بایەخی ستراتیژی و ئابووری و سیاسی ئەم هەرێمە بۆ وڵاتەیەکگرتووەکان و پشتگیریکردنی پرۆژەی جیاجیای حکومەتی وڵاتەیەکگرتووەکان و فۆنداسیۆنە پریڤاتەکان بۆ برەودان و پشتگیریکردنی پرۆگرامی زانینگەکان و قانونی ساڵی 1958 لەمەڕ "پەروەردەی بەرگری نیشتمانی" (کە دەسپێشخەرییەک بوو راستەوخۆ بووە ئیلهامی سپووتنیک)، بنیاتنانی پەیوەندی لە نێوان "ئەنجومەنی لێکۆڵینەوەی زانستە کۆمەڵایەتییەکان" و تۆژینەوەکان لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست...هتد، مۆرۆ بێرگەر دەگاتە دەرەنجامی لەم جۆرە:

(رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا ئەمڕۆ لانکەی کاری گەورەی کولتووری نین و، پێناچێ ئەم هەرێمە لە ئاییندەیەکی نزیکیش وای لێ بێ. تۆژینەوە لەبارەی ئەم هەرێمە و زمانەکانی سوودێکی ئەوتۆیان نیە بۆ توێژەرەکان ئەگەر لە حاڵەتێکدا ئارەزوویان هەبێ بۆ کولتووری مۆدێرن.(...) هەرێمەکەی ئێمە (رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا/و)لانکەی هێزێکی سیاسی مەزن نیە و شیمانەی ئەوەش نیە ببێتە ئەمە.(...) رۆژهەڵاتی ناوەڕاست (ئەمە کەمتر راستە بۆ باکوری ئەفریقیا) بایەخی سیاسی خۆی لە دەستداوە (هەتا لە روانگەی "ناونیشانی گەورە" یان "کێشە"

بۆ وڵاتەیەکگرتووەکان، بۆ ئەفریقیا، بۆ ئەمریکای لاتین و رۆژهەڵاتی دوور.

بەم جۆرە، ئەمڕۆ رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تەنیا خەسڵەتێکی لاوازی هەیە و پێناچێ سەرنجی توێژەرەکان راکێشێ. ئەمە نە لە نرخی دروستی توێژینەوە لەبارەی ئەم هەرێمە کەم دەکاتەوە نە لە نرخ و بەهای رۆشنگەرییەکەی، لە هەمان کاتدا کاریگەریشی نابێ لەسەر چلۆنایەتی کاری ئەنجام دراو لەلایەن توێژەران. بەڵام ئەمە سنوورێک دادەنێ، دەبێ دانی پێدابنێین، بۆ شیمانەی زۆربوونی ژمارەی توێژەران.)(99)

وەک پێشبینیکردن، ئەم تێکستە مایەی ئەسەفە، ئەوەی هێشتا وای لێ دەکا زیاتر مایەی ئەسەف بێ، ئەوەیە مۆرۆ بێرگەر هەڵبژێردراوە، نەک لەبەرئەوەی پسپۆڕێکە لەبارەی کێشەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بەڵکو لەبەرئەوەش، کە دەرەنجامی راپۆرتەکەی ئەمە باش پیشان دەدا، چونکە لەو بڕوایەدابووین ئەو کەسێکی گونجاوە بۆ پێشبینی کردنی ئاییندە و سیاسەتی ئاییندە بۆ پەیڕەوکردنی. پێموایە کە توانای ئەوەی نەبووە بزانێ کە رۆژهەڵاتی ناوەراست مانایەکی گەورەی سیاسی هەیە و وەک یەدەگێک دەبێتە هێزێکی سیاسی گەورە لە خۆڕا و بە هەڵەیەکی لەناکاو نەبووە. هەڵە سەرەکییەکانی لە پەڕەگرافی یەکەم و کۆتایی، بە شێوەیەکی ژینیالۆژی لە مێژووی رۆژهەڵاتناسییەوە دێن، بەو شێوەیەی تا ئێستە ئێمە باسمان کردووە. لەناو ئەوەی کە مۆرۆ بێرگەر دەیەوێ بڵێ لەبارەی نەبوونی یان نادیاری کاری گەورەی کولتووری و، لەبارەی ئەو دەرەنجامەش پێی گەیشتووە بۆ ئاییندەی توێژینەوەکان، "بەو مانایایەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست شایانی ئەوە نیە سەرنجی توێژەران راکێشێ بە هۆی لاوازییە رەگاژۆ یان قووڵەکەی"، دووبارەکردنەوەیەکی تا رادەیەک تەواو هاوتای روانینی رۆهەڵاتناسە رێسا داڕێژەرەکانە کە دەڵێن:

سامییەکان هەرگیز داهێنەری کولتووری مەزن نەبوونە و هەروەکو زۆرجار ئەرنست ڕێنان دەیگوت، جیهانی سامی ئەوەندە هەژارە هەرگیز سەرنجی جیهان بۆخۆی ڕاناکێشێ. بێجگە لەمەش، کاتێ کە مۆڕۆ بێرگەر حوکمدانەکانی دادەڕشت کە بوونەتە شتێکی نەریتی و ڕەگ داکوتاو و، نابینا بەرانبەر بەوەی کە لە پێش چاوەکانیدا بوون (دوای هەموو شتێک، وەک ئەوە نەبوو پێش پەنجا ساڵ بنووسێ، بەڵکو ئەو لە سەردەمێکدا دەینووسی وڵاتەیەکگرتووەکان لە سەدا10% پترۆلی خۆی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە دەهێنا و، وەبەرهێنانی ستراتیژی و ئابوورییەکانی لەم زۆنە گەلێک مەزن بوو،) ئەو دڵنیایی لەوە دەکا کە پێگەی خۆی وەک ڕۆژهەڵاتناسێک مەسەلەیەکی بنچینەیی بوو. ڕاست بوو، ئەوەی دەیڵێ، ئەوەیە، ئەگەر کەسانی وەک ئەو نەبوونایە، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پشتگوێ دەخرا و، بێ ڕۆڵی ئەو وەک کەسێکی ناوبژیوان و وەک لێکدەرەوە، کەس لەم هەرێمە نەدەگەیشت و، ئەم ئایدیایەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە تەنیا ڕۆژهەڵاتناس دەتوانێ لێکدانەوە و شیکاری بۆ ڕۆژهەڵات بکا، بەومانایەی ڕۆژهەڵات بە شێوەیەکی ڕادیکالانە توانای ئەوەی نیە لێکدانەوە بۆ خۆی بکا.

کاتێ کە مۆڕۆ بێرگەر ئەمەی دەنووسی ڕۆژهەڵاتناسێکی کلاسیکی نەبوو (ئەو کاتە ئەو ڕۆژهەڵاتناس نەبوو، ئەمڕۆش ڕۆژهەڵاتناس نیە)، بەڵکو زیاتر سۆسیۆلۆژێکە بە پیشە، ئەمەش لە فراوانی ئەو قەرزەی کەمناکاتەوە کە بەرانبەر بە ڕۆژهەڵاتناسی و ئایدیاکانی هەیەتی، بێجە لەمەش لەلای ئەو هەست بە ڕق و کینەیەکی ڕێگەپێدراو دەکرێ بەرانبەر بە ماتریالی توێژینەوەکەی، ئەم ڕق و کینەیەش ماتریالەکان تێکدەدا. ئەم هەستە ئەوەندە بەهێزە لەلای ئەو بەڕادەیەک هەقیقەتەکانی لێ دەشارێتەوە کە لەبەر چاوی خۆین و، هەتا ئەو ڕادەیەی ڕێگەشی پێنادا بپرسێ بۆچی"ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

لانکەی کاری گەورەی کولتووری نیە". دەبێ داوا لە یەکێک بکا، ئەو کەسە هەر یەکێ بێ هەموو ژیانی خۆی تەرخان بکا، وەک چۆن ئەو کردوویەتی، بۆ تۆژینەوە لەو کولتوورە. زانا توێژەرەکان تۆژینەوە لەبارەی ئەو شتانە دەکەن کە ئارەزوویان لێیە و پێیان خۆشە، تەنیا مانایەکی درێژدادڕی وەک ئەرکێکی کولتووری دەشێ توێژەرێکی زانستی هانبدا لێکۆڵینەوە لەوە بکا کە روانینێکی باشی لەسەر نیە. بەڵام دروست هەر ئەم جۆرە مانای ئەرکەیە کە رۆژهەڵاتناسی خۆراکی پێداوە، چونکە، بۆ ماوەی چەندان نەوە، کولتوور بە مانا فراوانەکەی رۆژهەڵاتناسی خستۆتە سەر بەربەستەکان، لێرەوە، لەناو کاری پیشەیی خۆی، رووبەڕووی رۆژهەڵات دەبووەوە (رووبەڕووی بەربەرییەکەی، دڕندەییەکەی، گەڕەلاوژەکەی دەبووەوە) و بۆ خزمەتی رۆژئاوا دەیخستە سەر باری شکان.

نموونەی مۆرۆ بێرگەر-م وەک نموونەیەک هێناوەتەوە بۆ هەڵوێستی ئەکادیمی بەرانبەر بە رۆژهەڵاتی ئیسلامی، بۆ پیشاندانی چۆن روانگەیەکی زانستی دەتوانێ برەو بەو کاریکاتورانە بدا کە کولتووری میللی بڵاوی دەکاتەوە. بەڵام بێرگەر، نوێنەرایەتی ئەوەش دەکا کە لە هەمووی زیاتر بە رەوانی بەسەر رۆژهەڵاتناسیدا دێ، کە لە بوارێکی زانستی بنچینەییانە فیلۆلۆژی و تێگەیشتنێکی لێڵ و گشتی بۆ رۆژهەڵات دەگۆڕێ بۆ زانستێکی کۆمەڵایەتی تایبەتمەند. رۆژهەڵاتناس بۆ درێژەدان بە کاری زانستی خۆی بە درێژایی ژیانی لەوەوە دەست پێناکا هەوڵبدا زمانە باتینییەکانی رۆژهەڵات بناسێ، بەڵکو بە بواری زانستی خۆی، بە ناسینی زانستە کۆمەڵایەتییەکان دەست پێدەکا، پاشان زانستەکەی بەسەر رۆژهەڵات یان بەسەر شوێنێکی دیکەدا "پەیڕەو" دەکا. ئەمەیە بەشداری تایبەتی ئەمریکا لە مێژووی رۆژهەڵاتناسیدا، دەتوانین بە شێوەیەکی گشتی سەرەتاکەی بگەڕێنینەوە بۆ سەرەتا و راستەوخۆ دوای جەنگ، کاتێ کە

ولاتەیەکگرتووەکان خۆیان لە بار و پێگەیەکی دەسەڵاتدار دۆزییەوە، کە تازە فرانسا و بەریتانیای مەزن لەو پێگەیە دوورکەوتبوونەوە.

پێش ئەم ماوە بێهاوتا و دەراویتەیە، ئەزموونی ئەمریکی لەبارەی رۆژهەڵات سنووردرابوو. کەسانی تاک و تەرا لەناو کولتوور وەک "میلڤیل" بایەخی بە رۆژهەڵات دەدا، کەسانێکی شوومی وەک "مارک توین"یش زیارەتی بۆ رۆژهەڵات کردبوو و لەبارەشیەوە نووسیبووی، ئەوانەش لە ئەمریکییەکان کە باوەڕیان بە "بزووتنەوەی بەرزبوونەوەی میتافیزیکی" Transcendale هەبوو، پەیوەندی زۆریان لەنێوان خۆیان و فیکری هیندی دۆزیبووەوە و، هەندێک لەمانە، چەند خوێندکارێکی ئایینناسی خۆیان فێری زمانەکانی "کتێبی پیرۆزی" رۆژهەڵاتی کردبوو، چەند چاوپێکەوتن و بەیەکگەیشتنێکی ناوبەناوی دیپلۆماتی و سوپایی، لە نێوان جەردەکانی "پیراتەکان" بەربەری La Barbarie و خەڵکی وەک ئەوان روویدابوو، بێگومان چەندین میسیۆنێریش هەبوون کە لە هەموو رۆژهەڵات تووشیان دەبووین. بەڵام شتێک نەبوو بەناوی نەریتێکی قووڵی هەستپێکراوی رۆژهەڵاتناسی، سەرەنجام، لە ولاتەیەکگرتووەکان زانین و ناسینی رۆژهەڵاتناسی هەرگیز وەکو ئەوەی لێ نەهات کە لە ئۆروپا هەبوو، بە پرۆسێسێکی پوختەبوون و سازگاربوون، چوارچێوە وەرگرتن، بنیاتنانەوە تێپەڕێ کە لەگەڵ لێکۆڵینەوەی فیلۆلۆژی کەوتەکار. هێشتا زیاتریش، لە ئەمریکا، هەرگیز ئەندێشە و خەیاڵ لەسەر رۆژهەڵات جێگیر نەبوو، لەوانەیە ئەمەش بگەڕێتەوە بۆ سنووری ئەمریکا خۆی، ئەو سنوورەی کە حسێبی بۆ دەکرا و لەبەرچاو دەگیرا، هەر ئەو سنوورەی خۆرئاوا بوو. راستەوخۆ دوای جەنگی دووەمی جیهانی، رۆژهەڵات، پرسیارێکی گەورەی جیهانی نەبوو بۆ ئەمریکا هەروەکو چۆن بە درێژایی چەندان سەدە بۆ ئۆروپا ئەو پرسیارە بوو، بەڵکو بۆ ئەمریکا پرسیارێکی

ئیداری بوو، پرسیارێکی سیاسی بوو. بەم جۆرە، لێرە بە دواوە، زانا سۆسیۆلۆژییەکان و پسپۆڕی شێوازی نوێ دێنە ناو بوارەکە و ئاڵای ڕۆژهەڵاتناسی دەکەوێتە دەستیان. ئەمانەش بە نۆرەی خۆیان وەک چۆن دواتر دەیبینین، ڕۆژهەڵاتناسی دەگۆڕن و تا ئەو ئاستەی دەبەن ناسینەوەی سەخت بێ. بە گشتی، ڕۆژهەڵاتناسە نوێیەکانیش درێژە بە هەمان دژایەتی کولتووری دەدەن وەک کۆنەکان.

یەکێ لە ڕووە دیارەکانی بایەخپێدانی زانستی کۆمەڵایەتی نوێی ئەمریکی بە ڕۆژهەڵات، خۆ لادانیەتی لە ئەدەب. سەدان لاپەڕەی نووسراوی پسپۆڕ و شارەزایانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەڵدەدەیتەوە بێ ئەوەی تووشی کەمترین سەرچاوە یان گەڕانەوە بۆ ئەدەب بێ. لەوانەیە ئەوەی زۆرتر لەلایەن پسپۆڕی ناوچەیی حسێبی بۆ بکرێ، ئەو"هەقیقەتانەبن" کە دەشێ بۆیان ئەدەب بابەتێکی تێکدەر بێ. لەبارەی ئەو هوشیارییەی کە ئەمریکا ئێستە هەیەتی بەرانبەر بە ڕۆژهەڵاتی عەرەبی یان ئیسلامی، ئەنجامی بەرچاوی ئەم پشتگوێخستن و هێشتنەوەی ئەم هەرێمە و خەڵکەکەی بێ لەناو کۆنسێپتی سزادان و بچووککردنەوەیان بۆ چەندین "هەڵوێست" و "بزووتنەوە" و کۆمەڵێک "ئامار": بە کورتی دابڕاندنیان لە سیفەتی مرۆیی. کە شاعیرێک یان ڕۆماننووسێکی عەرەب (کە زۆرن) باس لە ئەزموونی خۆی، لە نرخ و بەهاکانی خۆی، لە مرۆپەروەری خۆی دەکا (بێگانەییەکەی هەر چۆنێک بێ) لە ڕاستیدا دەبێتە هۆی تێکدانی کۆمەڵێک نەخشە (وێنە، کلێشە، تەجریدەکان) کە بە هۆی ئەمانەوە نوێنەرایەتی ڕۆژهەڵات دەکەین. تێکستێک کەم و زۆر ڕاستەوخۆ باس لە واقیعێکی زیندوو دەکا. هێزی لەوەدا نیە کە تێکستەکە عەرەبیە یان فرانسی یان ئینگلیزی، بەڵکو هێزەکەی لەناو توانا و زیندوویی وشەکانەوە دێ کە (بۆ خواستنەوەی مێتافۆرێک لە کتێبی"هەڵخەڵەتاندنەکانی سان ئەنتوان"ی فلۆبێر) کە بتەکان لە

باوەشی رۆژهەڵاتناسان دەردێنێ و، ناچاریان دەکا واز لەم منداڵە گەورە و ئیفلیجە بهێنن (ئایدیای ئەوان لەبارەی رۆژهەڵات) کە هەوڵدەدا خۆی وەک رۆژهەڵات پیشان بدا.

ئەمڕۆ ئەدەب لە وڵاتەیەکگرتووەکان بەشێک نیە لە تۆژینەوەکانی سەر بە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، فیلۆلۆژی لەوێ پێگەیەکی بە رێژە لاوازی هەیە: (ئەمەش نموونەیەکە بۆ رەسەنایەتیەکی دیکەی رۆژهەڵاتناسی) ئەگەرچی بەکارهێنانم بۆ ئەم رستەی دوایی دەرچوونە لە رێساکان. سەرەنجام، لەبارەی کاری پسپۆڕە ئەکادیمییەکان دەربارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، شتێکی کەم هەیە کە بە رۆژهەڵاتناسی نەریتی بچێ، ئەوەی لەگەڵ گایب و ماسینیۆن تەواو بوو، سەرەکیترین ئەو شتانەن کە بەرهەمیان هێناوەتەوە، هەر ئەوەن کە وتم، جۆرێک لە دژایەتی کولتووری و هەست و سۆزێکی زیاتر بنیاتنراو لەسەر بنچینەی توانای کەسی پسپۆڕ و شارەزا وەک لەسەر بنچینەی فیلۆلۆژناس. لە رووی ژینیالۆژییەوە، رۆژهەڵاتناسی ئەمڕۆی ئەمریکی لە خوێندنگەکانی سوپایی زمان دەرچوونە کە لە پێش و لە ماوەی جەنگ دامەزراون، لە بایەخ و بەرژەوەندی لەناکاوی حکومەت و هەندێ گرووپی سەندیکایی و ئیتنیکی و گرینگیدانیان بە جیهانی ناڕۆژئاوایی لە ماوەی دوای جەنگەوە هاتووە، لە پێشبڕکێ لەگەڵ "یەکێتی سۆڤیەت"دا هاتووە لە ماوەی جەنگی سارد، لە پاشماوەی هەڵوێستی مسیۆنێریانە بەرانبەر بە رۆژهەڵاتییەکانەوە هاتووە، بەو مانایەی رۆژهەڵاتییەکان تەواو پێگەیشتوون بۆ ئەوەی ریفۆرم بکرێن و سەرلەنوێ پەروەرش بکرێنەوە. خوێندنی نافیلۆلۆژیانەی زمانە رۆژهەڵاتییە باتنییەکان بە سوودن بۆ ستراتیژی وەک پێویستی سەرەتایی، ئەمەش روونە، بەڵام بۆ ئەوەشە وەک مۆرێکی ئۆتۆریتی-ش بێ، تا رادەیەک سۆفیانە، بۆ

شارەزا و پسپۆڕ کە پێدەچێ توانای هەبێ تاووتوێی بابەتە پڕ لە ڕازەکان بە دەستڕەنگینییەکی بێهاوتا بکا.

لە هێرارشی زانستە کۆمەڵایەتیەکان، خوێندنی زمان تەنیا ئامێرێکە بۆ گەیشتن بە ئامانجی باڵاتر، بەدڵنیاییەوە بۆ ئەوە نیە تێکستی ئەدەبی پێ بخوێندرێتەوە. ساڵی 1958 بۆ نموونە، 'ئەنستیتوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست' کە ئۆرگانیزاسیۆنێکی نیچمە حکومەتییە، بۆ ئەوە دروستکراوە برەو بە لێکۆڵینەوەکان لەبارەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بدا و سەرپەرشتیان بکا، ڕاپۆرتێکی لەژێر ناونیشانی 'ڕاپۆتێک لەبارەی تۆژینەوەکانی ئێستە Report on Current Research' بڵاوکردۆتەوە. یەکێ لە بەشدارییەکان لەبارەی "حاڵەتی ئێستەی تۆژینەوەکان لە ولاتەیەکگرتووەکان"ە (ئەوەی کە سەرنجڕاکێشیشە لەلایەن پرۆفیسۆرێکی عیبری نووسراوە)، تۆژینەوەکە بە سەرەتایەکی کورت ڕازێنراوەتەوە و باس لەوە دەکا "زانین و ناسینی زمانە بێگانەکان چیتر تەنیا بوارێک نیە تایبەت بێ بە ئەدەب و ئەدەبیات. بەڵکو ئامێرێکی کارە بۆ ئەندازیار، ئابووریناس، زانستە کۆمەڵایەتییەکان و بواری دیکەش". تەواوی ڕاپۆرتەکە پێداگیری لە بایەخی زمانی عەرەبی دەکا بۆ کادیرانی بەڕێوەبەر لە کۆمپانیاکانی پترۆل، بۆ تەکنیکییەکان و کەسانی سوپایی. ئەرگیومەنتی سەرەکی ئەو لەم سێ ڕستەیە دایە: زانینگەکانی ڕووسیا ئەمڕۆ کەسانێکی زۆریان فێرکردووە کە بە عەرەبییەکی ڕەوان قسە دەکەن. ڕووسیا تێگەیشت چەندە گرینگە لەگەڵ ئەقڵی مرۆڤەکان ڕاستەوخۆ بە زمانەکانی خۆیان قسەیان لەگەڵ بکەی، ولاتەیەکگرتووەکان هیچ هۆیەکیان نیە لەوە زیاتر چاوەڕێ بکەن بۆ گەشەپێدانی پرۆگرامی خۆیان بۆ خوێندنی زمانە بێگانەکان." (100) کەواتە زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان بەشێک پێکدەهێنن لە هەندێ ئامانجی سیاسی (وەک چۆن هەردەم بە چەشنێک کردوویانە)، یان بۆ مەبەستێکی

پڕۆپاگەندەی پشتگیریکراو. لە هەر دوو حاڵەتدا، خوێندن و توێژینەوە لە زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان دەبێتە نوێڵێکی تێزەکانی "هارۆلد لاسوێل" لەبارەی پڕۆپاگەندە: ئەوەی حسێبیان بۆ دەکرێ ئەوە نین کە وان یان خەڵکان بیر لە چی دەکەنەوە، بەڵکو ئەوەیە دەتوانین چیان لێ بکەین و بیر لە چی بکەنەوە.

(لە ڕاستیدا لە ڕوانگەی کەسی پڕۆپاگەندەکار کۆکردنەوەیەک هەیە لەنێوان ڕێزگرتن لە تاکەکەسی و بێباکی بەرانبەر بە دیمۆکراتی شکلی. بنچینەی ڕێزگرتن لە تاکەکەس دەگەڕێتەوە بۆ کردەی ئۆپەراسیۆنە گەورەکان کە دەوەستێتە سەر پشتگیری کۆمەڵانی خەڵکی زۆر و ئەزموونی جۆربەجۆری مەیل و ڕوانینە مرۆییەکان.(...) ئەم مەیل و ڕێزگرتنە بۆ مرۆیەکان لەنێو کۆمەڵانی خەڵکی زۆر، پشت بە هیچ دۆگماتیزمێکی دیمۆکراتی نابەستێ کە پێیوایە مرۆیەکان وەک باشترین دادوەرن بۆ بەرژەوەندییەکانی تایبەت بە خۆیان. پڕۆپاگەندەکارانی مۆدێرن، وەک سایکۆلۆگە مۆدێرنەکان، دان بەوەدا دەنێن کە مرۆڤەکان زۆربەی جار دادوەری خراپن بۆ بەرژەوەندییەکانی تایبەت بە خۆیان. بە خێرایی لەو بژاردەوە بۆ ئەو بژاردە بێ هیچ هۆیەکی توندوتۆڵ دەچن یان بە ترسەوە خۆیان بە هەندێ پارچە لە تاوێری تەڕ و پڕ لە قەوزە هەڵدەپەسێرن. ئەگەر شیمانەی گۆڕان بە شێوەیەکی درێژخایەن بۆ نەریت و ڕوانینەکان حسێب بکرێن، لەم حاڵەتەدا تێوەگلانی زۆرتر هەیە وەک لەوەی بە شێوەیەکی گشتی بزانین مەیل و ڕوانینی مرۆڤەکان چین. ئەمەش بەو مانایە دێ دەبێ حسێب بۆ تاروپۆی پەیوەندییەکان بکەین کە تیایاندا مرۆڤەکان لێک نزیک دەبنەوە، بە دوای نیشانەکانی مەیلی خۆیان دەگەڕێن کە دەشێ ڕەنگدانەوەی بۆ هیچ مەبەستێک تێدا نەبێ و سەرپەرشتی پڕۆگرامێک بکا بەرەو چارەسەرێک بچێ کە باشتر لەگەڵ واقیع بگونجێ. هەرچی لەبارەی گونجانە کە پێویستی بە

کردەیەکی کۆمەڵانی خەڵکی زۆرەوە هەیە، کاری کەسی پڕۆپاگەندەکار داهێنانی هەندێ رەمزی ئامانجدارە کە دوو رۆڵیان هەیە بۆ ئاسانکردنی گرتنەخۆ و گونجان لەگەڵی. ئەم رەمزانە دەبێ وا لە خەڵک بکەن بە شێوەیەکی خۆبەخۆیی وەریبگرن.(...) پاشان ئیدیالی سەرپەرشتیکردن ئەوەیە دەبێ کۆنترۆلی هەڵکەوتەکەت لەناو دەست بێ، نەک بە شێوەی سەپاندن، بەڵکو بە شێوەی بۆچوون و خەملاندن(...). کەسی پڕۆپاگەندەکار بێ هیچ دوودڵییەک لەگەڵ ئەوەدایە کە تەواوی دنیا هۆکارێکی هەیە، بەڵام ئەمە تەنیا بە شێوەیەکی لابەلا هەستی پێدەکرێ(...).(101)

بەم شێوەیە، فێربوونی زمانێکی بێگانە یەکێ لە پێکهێنەرەکانی هێرشێکی زیرەکانەیە دژ بە خەڵکان و دانیشتوانەکان، وەک چۆن تۆژینەوە لە هەرێمێکی بێگانە دەبێتە پڕۆگرامێک بۆ دەست بەسەرداگرتن و کۆنترۆلی ئەو هەرێمە لە رێگەی بۆچوون و خەملاندن.

لەگەڵ ئەمەش، ئەم پڕۆگرامە دەبێ بەرگێکی لیبێرال بپارێزێ یان بیهێڵێتەوە، کە بە شێوەیەکی ئاسایی بۆ پسپۆڕە باڵاکان بەجێدەهێڵرێ؛ واتە بۆ کەسانی خاوەن ویستی پڕ لە میهر و پڕ لە حەماسەت. ئایدیای تۆژینەوە لە رۆژهەڵاتییەکان، لە موسلمانەکان یان لە عەرەبەکان، رێگەمان پێدەدا "ئێمە" خەڵکی دیکە بناسین، شێوازی ژیان و بیرکردنەوەیان بناسین...هتد. بۆ ئەم ئامانجە، هەردەم باشترە لێیان گەڕێین خۆیان قسە بکەن، خۆیان نوێنەرایەتی خۆیان بکەن (ئەگەرچی لە بن ئەم خەیاڵە، رستەکەی کارل مارکس هەیە کە "هارۆلد لاسوێل پێیوایە لەگەڵی دەگونجێ، لە سەروبەندی فەرمانڕەوایی لوی ناپۆلیۆن: "ئەوان ناتوانن نوێنەرایەتی خۆیان بکەن، دەبێ نوێنەرایەتی بکرێن.") بەڵام تەنیا تا ئاستێکی دیاریکراو و بە شێوەیەکی تایبەتمەند. لە ساڵی 1973، لە ماوەی جەنگی عەرەب و

ئیسرائیل، گۆڤاری "نیۆیۆرک تایمز" داوای دوو وتاری کردبوو، یەکێک بۆ نوێنەرایەتیکردنی لایەنی ئیسرائیلی، لە قانوناسێکی ئیسرائیلی داواکردبوو، ئەویتر بۆ لایەنی عەرەبی، داوای لە یەکێک کردبوو کە باڵیۆزی ولاتەیەکگرتووەکان بوو لە یەکێ لە ولاتە عەرەبییەکان، بەلام سەر بە هیچ خوێندنێک یان تۆژینەوەیەکی رۆژهەلاتی نەبوو. بۆ ئەوەی بەسەر ئەم دەرەنجامە سادەیە باز نەدەین کە لەو باوەڕەدابووین عەرەبەکان توانای ئەوەیان نیە خۆیان نوێنەرایەتی خۆیان بکەن، لەم حاڵەتەدا باشترە ئەوە بە بیر خۆمان بهێنینەوە کە عەرەبەکان و جوولەکەکان سامین (بەو شێوەیەی بە دووروودرێژی باسم کردووە) هەر دوو لاشیان لەلایەن کەسانی دیکەوە نوێنەرایەتیکرابوون بۆ خەڵکی رۆژئاوایی. لێرەوە ئەوە دەهێنێ ئەم پارچە تێکستەی مارسێل پروست بە بیرخۆمان بهێنینەوە کە وەسفی چوونی جوولەکەیەک دەکا بۆ ناو سالۆنێکی ئەریستۆکراسی:

(رومانییەکان Les Roumaines، میسرییەکان و تورکەکان، دەشێ رقیان لە جوولەکەکان بێتەوە، بەلام لەناو سالۆنێکی فرانسی جیاوازییەکان لە نێوان گەلان ئەوەندە دیار نین، ئیسرائیلییەک کە بەو شێوەیە دێتە ژوورەوە وەک ئەوەی لە قوولایی سەحرا هاتبێتە دەرەوە، جەستە کووڕ وەک کەمتیارێک، مل خوار و دەریەڕیوو، وێڕای "سەلام" خۆی دەکوتێتە ژوورەوە، تەواو چەشەیەکی رۆژهەلاتناسیانە بلاودەکاتەوە.)(102).

2- سیاسەتی پەیوەندییە کولتوورییەکان.

ئەوە راستە ولاتەیەکگرتووەکان تەنیا لە سەدەی بیستەم بوونە ئیمپراتۆریکی جیهانی. ئەوەش راستە شێوازی بایەخدانی ولاتەیەکگرتووەکان بە رۆژهەلات بە درێژایی سەدەی نۆزدەم وەک خۆئامادەکردنێک بوو. با لێرەوە واز لە هێرش و حەملەکان بهێنین دژی جەردەکانی بەربەری Barbarie لە 1801 بۆ 1815، هەموو ئەمە لەلایەک دابنێین، سەرنج لە دامەزراندنی "کۆمەڵەی رۆژهەلاتی ئەمریکایی American Oriental Society" بدەین لە ساڵی 1842. ئەمەش کورتەی وتاری پێشکەشکردن کە لەلایەن سەرۆکەکەی پێشکەش کراوە، کە تێیدا زۆر بە روونی دەڵێ ئەمریکاش وەک ولاتە زلهێزە کۆلۆنیالییە ئۆروپییەکان دەیەوێ تۆژینەوە لەبارەی رۆژهەلاتەوە بکا. پەیامەکەی ئەوەیە کە ستروکتوری تۆژینەوە رۆژهەلاتییەکان لە کۆندا و (وەک ئەمرۆش) سیاسی بووە و، هەر تەنیا زانستی نەبووە. دەتوانین تێبینی ئەوە بکەین کە ئەرگیومەنتەکانی لە خزمەتی رۆژهەلاتناسی، بوارێکی کەم دەهێڵنەوە بۆ گومانکردن لەبارەی مەبەستەکانیان.

(لە یەکەم کۆبوونەوەی ساڵانەی "کۆمەڵەی رۆژهەلاتی ئەمریکایی" لە ساڵی 1843، سەرۆک "جۆن پیکێرینگ" بە شێوەیەکی زۆر نایاب رەشنووسی ئەو بوارەی پێشکەش کرد کە دەبوایە وەک پێشنیارێک گەشەی پێ بدرێ، ئەو سەرنجی هەمووانی بۆ بارودۆخی تەواو گونجاوی ئەو سەردەمە راکێشا، بۆ ئەو ئاشتییەی کە لە هەموو لایەکەوە بەرقەرارە، بۆ ئازادانەتر چوونە ناو ولاتانی رۆژهەلات و بۆ بوونی ئاسانی زۆر لە پەیوەندی کردن. پێدەچێ زەمین ئارام و هێمن بێ لە سەردەمی "مێترنیخ و لوی فیلیپ". "پەیماننامەی نانکین" دەرگاکانی "چینی"ی کردبووەوە. ئەو کەشتییانەی بە زەریاکاندا

تێدەپەڕین لە جیاتی چارۆکە پەروانەی میکانیکیان بەکاردهێنا، "مۆرس" کە تەلەگرافی داهێنا کەوتبووە کار و پێشتر پێشنیاری کردبوو بە درێژایی زەریای ئەتلەنتیک کابلی بۆ راکێشن. ئامانجی کۆمەڵە گەشەپێدان بوو بۆ فێربوونی زمانەکانی ئاسیایی، ئەفریقیایی، پۆلینێزی (یان پۆلینیزیایی) و، فێربوونی هەموو شتێک کە پەیوەندی بە رۆژهەڵاتەوە هەیە، کارکردن بۆ داهێنانی چەشەی رۆژهەڵاتیانە لەم وڵاتە بۆ تۆژینەوەی رۆژهەڵاتی، بڵاوکردنەوەی تێکستەکان، وەرگێڕانەکان، نامەکان، دروستکردنی کتێبخانەیەک و کابینەیەکی پاراستن. بەشی هەرە زۆری کار لە بواری ئاسیایی کراوە، بە تایبەتی لە بواری سانسکریتی و زمانە سامییەکان.)(103)

میتێرنیخ، لوی فیلیپ، پەیماننامەی نانکین، پەروانەی میکانیکی، هەموو ئەمانە ئایدیایەکمان لە بارەی ئەو کۆمەڵە ئیمپریالییە دەدەنێ کە رێگەی خۆش دەکرد و برەوی بە دەستتێوەردانی "ئۆرۆئەمریکایی" لە رۆژهەڵات دەدا. هەتا میسیۆنێرە ئەفسانەییە ئەمریکییەکانیش لە سەدەی نۆزدەم و لە سەدەی بیستەم لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، پێیانوابوو رۆڵی ئەوان پێشتر دیاریکرابوو، نەک لەلایەن خوداوە، بەڵکو لەلایەن خودا و کولتوور و چارەنووسی خۆیانەوە.(104) دامەزراوە میسیۆنێرییە بەراییەکان، وەک چاپخانەکان، خوێندنگەکان، زانکۆیەکان، نەخۆشخانەکان، بێگومان بەشدارییان لە دروستی و خۆشگوزەرانی هەرێمەکان کردووە، بەڵام، لەبەر کارێکتەری تایبەتی ئیمپریالییان و، لەبەرئەوەش کە لەلایەن حکومەتی وڵاتەیەکگرتووەکان پشتگیرییان لێ دەکرا، ئەم دامەزراوانە جیاوازییەکی ئەوتۆیان نەبوو لەگەڵ هاوتا ئینگلیزی و فرانسیەکان لە رۆژهەڵات. لەناو ئەو هۆکارانەی کە وایانکرد وڵاتەیەکگرتووەکان بچنە ناو یەکەمین جەنگی جیهانی، ئەو بەرژەوەندییە سیاسییە بوو کە لە زایۆنیزم و کۆلۆنیزاسیۆنی فەلەستین بە دەستی دەهێنا (کە دواتر ئەم

بەرژەوەندییە دەبێتە بەرژەوەندییەکی سەرەکی سیاسی) ئەمانە رۆڵی بەرچاویان هەبوو، گفتوگۆیەکان لەگەڵ بەریتانیەکان لە پێش و لە پاش "بەیاننامەی بەلفور" (لە سەرماوەرزی 1917)، رەنگدانەوەیەکی گەرم و گوڕە بۆ ئەو بەیاننامەی کە لە ولاتەیەکگرتووەکان دەرچوو. (105) لە ماوە و لە پاش جەنگی دووەمی جیهانی، بەرژەوەندییەکانی ولاتەیەکگرتووەکان لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست بە خێراییەکی دیار زۆرتر بوو. لە ماوەی جەنگ، قاهیرە و تاران و باکوری ئەفریقیا بووبوونە مەڵبەندی رووداوی گەورە و، لەناو ئەم دیکۆرە، وێرای بەکارهێنان و سوودوەرگرتن لە سەرچاوە پترۆلییەکان و ستراتیژی و مرۆییەکان کە پێشتر لە دەمێکەوە بەریتانیای مەزن و فرانسا بەسەریدا رادگەیشتن، ولاتەیەکگرتووەکانیش خۆیان ئامادە کرد بۆ رۆڵێکی دیکەی نوێی ئیمپریالی کە دەیانویست لە دوای جەنگ بیگێڕن.

"مۆرتیمەر گراڤ" لە ساڵی 1950 یەکێ لە رووەکانی ئەم رۆڵەی پێناسە کردووە نەک کەمتر لەوە: بۆ "سیاسەتێک بۆ پەیوەندییە کولتوورییەکان." بە رای ئەو، ئەم سیاسەتە یەکێ لەوانەی لە خۆدا هەڵگرتووە کە هەوڵی بۆ دەدەین بە دەستی بهێنین "هەموو ئەو چاوکراوییە سەرنجڕاکێشانەیە بۆ زمانە گرینگەکانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست، هەر لە ساڵی 1900ەوە بلاوکراونەتەوە". ئەمەش هەوڵێکە "کە دەبێ کۆنگرێس دانی پێدابنێ وەک یەکێ لەو رێکارانەی دەبێ بگیرێتەبەر بۆ پاراستنی ئاسایشی ولاتەکەمان". چونکە ئەوەی بە ڕاستی لە ئارادایە، بە رای گراڤ، (کە تا رادەیەکی گەلێ زۆریش گوێی لێ راگیراوە) ئەو پێویستیەیە کە "ئەمریکییەکان باشتر لەو هێزانەی لە پێشبڕکێدان بگەن لەگەڵ ئایدیا ئەمریکییەکان لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست. هەرە گرینگترین لەو هێزانە بێگومان بریتین لە کۆمۆنیزم و ئیسلام."(106) لەم تایپە لە بەرژەوەندی، وەک پاشکۆیەکی هاوچەرخ بۆ "کۆمەڵەی رۆژهەلاتی ئەمریکایی" کە زیاتر

رووی لە رابردوو بوو، تەواوی دامەزراوەیەکی گەورە و بەرینی لێکۆڵینەوەکان لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەریهەڵدا. ئەم دامەزراوەیە، بە چەشنێک لە یەک کاتدا بە هۆی هەڵوێستی زۆر روونی ستراتیژیانە و بە هۆی هەستیاری بەرانبەر بە ئاسایشی گشتی و سیاسی خۆی دەگۆڕی و خۆی دەگونجاند (نەک وەک باوە و دەڵێن بە هۆی تۆژینەوەی باڵا)، ئەمەش "ئەنستیتوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست Middle East Institute " بوو کە لە مانگی جۆزەردانی ساڵی 1946 لە واشینتۆن دامەزرا، بە سەرپەرشتی حکومەتی فیدێرالی، ئەگەر بە تەواوی وەک دامەزراوەیەکی سەر بە خۆی یان بە تەواوی هی خۆی نەبێ."(107) لە ئۆرگانیزاسیۆنی لەم جۆرە، هی دیکەش هەن وەک "کۆمەڵەی تۆژینەوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست Middle East Studies Association "، کە پشتگیری بەهێزیان لە فۆنداسیۆنی فۆرد و هی دیکە پێدەگەیشت، لە پرۆگرامی جۆربەجۆری فیدێرالی یارمەتیدان بۆ زانکۆیەکان، پرۆژە جیاجیاکانی لێکۆڵینەوە فیدێرالییەکان، پرۆژەی لێکۆڵینەوەی ئامادەکراو لەلایەن چەندان یەکەی وەک وەزارەتی بەرگری، هاوپیشەکانی RAND و "ئەنستیتوی هودسۆن" و، هەوڵی بانکەکان، کۆمپانیا پترۆلییەکان، کۆمپانیا فرەنەتەوییەکان و هی دیکەی لەم جۆرە، بۆ پێشکەشکردنی روانین و کاریگەری خۆیان. دواجار کەمکردنەوە یان بچووککردنەوەی شتەکان نیە بڵێین هەموو ئەمانە لە رووی وەزیفەی گشتی و لابەلا، روانینی رۆژهەڵاتناسی نەریتی دەپارێزن کە لە ئۆرووپا گەشەی سەندبوو.

تەریبی نێوان ئامانجە ئیمپریالییەکانی ئۆرووپا و ئەوەی ئەمریکا لە رۆژهەڵات (رۆژهەڵاتی دوور و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست) شتێکە روون و دیارە. ئەوەی کەمتر روونە لەوانەیە ئەمە بێ: یەک: تا چ ئاستێک نەریتی ئۆرووپی تۆژینەوەی باڵای رۆژهەڵاتناسی لەلایەن

ئەمریکییەکان وەرگیراوەتەوە و درێژەی پێدراوە، گونجێندراوە، ئاساییکراوەتەوە، ماڵیی کراوە، پاشان قۆڵگێرکراوە و خراوەتە ناو گەشانەوەی تۆژینەوەکان لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە لە وڵاتەیەکگرتووەکان لە دوای جەنگ بەرهەم هێنرابوو. دوو: تا چ ئاستێک نەریتی ئەورووپییەکان لە وڵاتە یەکگرتووەکان بۆتە سەرهەڵدانی هەڵوێستێکی توندوتۆڵی لۆژیکی لەلای زۆربەی زانا توێژەرەکان، لە دامەزراوەکان، لە شێوازی گوتار و ئاراستەکان، سەرەڕای دەرکەوتنی بژارە و چەندین تەکنیک لە زانستە کۆمەڵایەتییەکان (هێشتا جارێکی دیکەش) زۆر پێشکەوتووبوون. پێشتر باسی ئایدیاکانی گایب-م کرد، دەبێ بە یادی خۆمانی بهێنینەوە کە گایب هەر لە ناوەڕاستی ساڵانی 1950ەوە سەرپەرشتی "سەنتەری تۆژینەوەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی هارڤارد"ی کردووە: ئایدیاکانی ئەو و شێوازی نووسینی کاریگەری زۆر بەهێزیان هەبووە. ئامادەگی گایب لە وڵاتەیەکگرتووەکان بۆ بوارەکە هەمان کاریگەری وەک ئامادەگی "فیلیپ هیتی" زانکۆی پرینستۆن هەر لە ساڵی 1920 بەولاوە نەبوو: لە زانکۆی پرینستۆن گرووپێکی زۆر لە توێژەری زانستی خاوەن نرخ و بەهای باڵا دەرچوونە و چلۆنایەتی زۆر تایبەتی تۆژینەوە رۆژهەڵاتییەکانی ئەم زانکۆیە گەشەی بە پسپۆڕی باڵا داوە لە بواری تۆژینەوە رۆژهەڵاتییەکان، کەچی گایب زیاتر پەیوەندییەکی توندوتۆڵتری هەبووە لەگەڵ رووە سیاسییەکانی رۆژهەڵاتناسی، پێگەکەی لە هارڤارد، زیاتر وەک لە هی فیلیپ هیتی لە زانکۆی پرینستۆن رووی لە رۆژهەڵاتناسی بوو وەک هەڵوێستێکی جەنگی سارد بۆ گەیشتن بە لێکۆڵینەوەکان لە "هەرێمە کولتوورییەکان".

بەلای کەمی کارەکانی گایب خۆی، بە راشکاوی شێواز و زمانی گوتاری کولتووری وەک نەریتی بەکاربراو لەلای رێنان، بەیکەر و

ماسینیۆن بەکارنەهێناوە، وێڕای ئامادەگییەکی زۆر مەزن نەک بە شێوەیەکی سەرەکی تووشی ئەم گوتارە و دەزگای ڕۆشنگەری و دۆگمەکانی ئەو دەبین، لەناو کار و ئۆتۆریتێی دامەزراوەیی "گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم" لە شیکاگۆ پاشان لە UCLA . گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم لەگەڵ شاڵاوی کۆچکردنی زانا ئۆروپییەکان گەیشتە وڵاتەیەکگرتووەکان کە لە هێرشی فاشیزم رایانکردبوو، (108)، گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم کارێکی زۆری ڕۆژهەلاتناسی توندوتۆڵی بەرهەم هێناوە، تۆژینەوەکانی هەمووی لەبارەی ئیسلامن وەک "کولتوورێکی گشتی یەکانگیر Holistique"، کە بە درێژایی ژیانی زانستی خەریکی هەمان بەگشتیکردنی نێگەتیڤ و بە شێوەیەکی سەرەکی بچووککەرەوە بووە. لە شێوازی ئەو بەردەوام پاشماوەکانی بۆشایی یان فەزای chaotique تۆژینەوەی باڵای ئۆتریشی ئەلمانی و حوکمدانی پێشینەیی ڕێسایی بەناو زانستی ڕۆژهەڵاتناسی فرانسی، ئینگلیزی و ئیتالیانە هەیە کە ئەو بەکاری هێناون، وێڕای هەوڵێکیش تا ڕادەیەکی زۆر بێهیوایانە بۆ مانەوە وەک توێژەرێکی زانستی و تێبینیکارێکی بێلایەن و سەخت بۆ خوێندنەوە ماوەتەوە. بەم جۆرە، ئەو کۆمەڵێکی زۆر لە زانیاری دەخاتە ناو لاپەڕەیەکی تایبەتی لە بارەی ئەو وێنایەی کە ئیسلام بۆ خۆی هەیەتی، لەگەڵ بەکارهێنانی دە دوانزە سەرچاوە لە بارەی تێکستە ئیسلامییەکان، کە لە وەرزنامە زۆر و بۆرەکان وەرگیرابوون، بە هەمان شێوە لە سەرچاوەکانی "هۆسرێل" و "پێش سوکراتییەکان" و سەرچاوەکانی "لیڤی ستڕۆس" و سەرچاوەی دیکەی توێژەری زانستە مرۆییەکانی ئەمریکایی. بێ هیچ ماندووبوونێک، گریمانەی ئەوە دەکا کە ئیسلام دیاردەیەکی یەکتاپەرستییە، جیاواز لە هەموو ئایینەکان و شارستانیەکانی دیکە، لەمەوە هەوڵدەدا، کە ئیسلام ئایینێکی مرۆیانە نیە و توانای گەشەسەندنی نیە و ناتوانێ خۆی بناسێتەوە و ببێتە ئایینێکی مەوزوعی، بە هەمان ئاست داهێنەرانە نیە، زانستی و خاوەن

ئۆتۆریتی نیه. له خوارەوه دوو پارچه تێکست خاوەن کاریکتەری ئەو له کارەکانی دەخەینەڕوو، دەبێ ئەوەش به بیرخۆمان بهێنینەوه که گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم به شێوازێکی ئۆتۆریتی بێهاوتای زانایەکی ئۆروپیانه له وڵاتەیەکگرتوەکان نووسیوویەتی، مامۆستا و کارگێڕ بووه، چەندان بورسی خوێندنی پێشکەش به تۆڕێک له زانایان کردووه له بواری زانستی خۆی:

(شتێکی جەوهەرییه ئەوه لەبەرچاو بگرین که شارستانی موسلمان یەکەیەکی کولتووررییه که ئیلهامه بەراییەکانی خۆی لەگەڵ ئەوانی دی دابەش ناکا. ئەم کولتووره بەرژەوەندی زیندووی ئەوتۆی نیه توێژینەوەی ستروکتوری له کولتووری دیکه بکا، وەک ئامانجێک له خۆیدا، یان وەک وەسیلەیەک بۆ تێگەیشتنی زیاتر روون له خەسڵەتی خۆی و له مێژووی تایبەت به خۆی. ئەگەر ئەم تێبینیانه تەنیا بۆ ئیسلامی هاوچەرخ راست بن، لەم حاڵەتەدا دەبێ بیخەینەوه ناو پەیوەندی له حاڵەتی ناجێگیری قووڵی ئیسلام خۆی، که ڕێگەی پێنادا سەیری ئەودیوی خۆی بکا ئەگەر ناچار نەکرێ. بەڵام که بۆ رابردوو پێی راست بوو، دەشێ بتوانین بگەڕێین بیخەینه ناو پەیوەندی لەگەڵ ئەنتی مرۆڤایەتی بنچینەیی ئەم شارستانیه (ئیسلامیه)، واته رەتکردنەوەی تەواوی قبوڵکردنی مرۆ به لای کەمی ببێته ناوبژیوان یان پێوەرەکانی شت و، مەیلی رەزامەندی وەک وەسفی ستروکتوری مێنتال، به چەشنێکی دی، هەقیقەتی سایکۆلۆژی.

(ناسیۆنالیزمی عەرەبی یان ناسیۆنالیزمی ئیسلامی (ئەگەرچی زۆرجار وەک سلۆگان بەکاردێ) سەر به کۆنسێپتی مافی ئیلاهیانەی نەتەوەیی نیه، یان ئەمەی نوقسانه، هەروا نوقسانی هەیه له بوونی ئێتیکێکی پێکهێنەر -یان بنیاتنەر، هەروا پێدەچێ، باوەڕهێنان به پێشکەوتنی میکانیکی وەک خەسڵەتێکی کۆتایی سەدەی نۆزدەم، نوقسانییه بۆ هێزی رۆشنگەری ئیسلامی که دیاردەیەکی سەرەتایی

هەبیووە. هێز و ئیرادەی هێز لە خۆیاندا بریتین لە ئامانج (پێدەچێ ئەم رستەیەی دوایی هیچ سوودێکی نەبێ بۆ ئەم لۆژیکەی ئەو، بەڵام بێ هیچ گومانێک رستەیەک بەناو فەلسەفی فەرامۆشی پێشکەش بە گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم دەکا، وەک ئەوەی دڵنیایی بداتێ کە باس لە ئیسلام دەکا بە شێوەیەکی حەکیمانە باسی دەکا نە لە روانگەیەکی خراپەوە.) ئەو پەرچەکردارانەی ئیسلام هەیەتی بەرانبەر بە هێرشە سیاسییەکان کە دەکرێنە سەری، وادەکەن ئارامی نەمێنێ رێگەش لە سفێری رۆشنگەری دەگرن شیکاری درێژخایەن و نەخشە و پلانی هەبێ.) (109)

لە زۆربەی کۆنتێکستەکان، ئەم جۆرە نووسینە بە شێوەیەکی روون بە بابەتێکی پۆلیمیکی (جدل)ی دادەنرێ. بۆ رۆژهەڵاتناسیش بێگومان بە شێوەیەکی رێژەیی ئۆرتۆدۆکسیانەیە (سونەتی) و، وەک حیکمەتێکی رێسایی لەناو تۆژینەوەی ئەمریکی لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی دادەنرێ، هۆکاری بەشێکی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پرێستیژە کولتوورییەی توێژەرە زانستییە ئۆروپییەکان هەیانە. لەگەڵ ئەمەش، دەبێ بە روونی بڵێین کە کاری گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم بێ ئەوەی رەخنەی لێ بگیرێ لەلایەن بواری زانستی وەرگیراوە، لە کاتێکدا ئەم بوارە زانستییە ئەمڕۆ چیتر لە توانایدا نیە کەسانی وەک ئەو بەرهەم بهێنێ. تەنیا یەک پسپۆڕی باڵا تۆژینەوەیەکی رەخنەگرانەی بە بایەخەوە لە بارەی ئایدیاکانی گرونبۆم نووسیووە ئەویش نووسەری مەغریبی عەبدوڵلا ئەلعروی-یە کە پسپۆڕە لە تیۆری سیاسی و مێژوو.

عەبدوڵلا ئەلعروی سوود لە هاندەری دووبارەی کورتکەرەوە یان بچووککەرەوە La répétition réductrice لە کارەکانی گرونبۆم وەردەگرێ وەک ئامێرێکی پراکتیک بۆ تۆژینەوەی رەخنەیی ئەنتی رۆژهەڵاتناسی و، بە شێوەیەکی گشتی، ئەم کارەی زۆر نایابانە

کردووە. ئەلعروی دەپرسێ بۆچی کاری گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم بە کورتبووەوە یان بچووکبووەوە دەمێنێتەوە سەرەڕای ئەو هەموو وردەکاری و بە رواڵەت فراوانی بوارەکەی هەیەتی. ئەلعروی دەڵێ: "ئەو سیفەتانەی گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم بە وشەی ئیسلامیەوە دەنووسێنێ (وەک: سەدەکانی ناوەڕاست، کلاسیک، مۆدێرن) سیفاتی بێلایەنن یان هەر زیادن: چونکە جیاوازی نیە لە نێوان ئیسلامی کلاسیک و ئیسلامی سەدەکانی ناوەڕاست و ئیسلام بە کورتی.(...) کەواتە تەنیا یەک ئیسلام هەیە کە خۆی لەناو خۆیدا دەگۆڕێ.(...)."(110) ئیسلامی ئەمڕۆ (بە رای گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم) رۆژئاوا رەت دەکاتەوە چونکە دڵسۆزە بۆ ئیلهامە بنچینەییەکانی خۆی، بەڵام ناتوانێ خۆی مۆدێرنیزە بکا تەنیا بە خۆلێکدانەوە و تەفسیرکردن نەبێ لە روانگەی رۆژئاوای مۆدێرن، ئەمەش بێگومان شتێکی مەحاڵە وەک چۆن گرونبۆم پیشانی دەدا. وێڕای خستنەڕووی دەرەنجامەکانی گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم، کە کۆدەبنەوە و کەڵەکە دەبن بۆ دروستکردنی پۆرترێتێکی ئیسلام وەک کولتوورێک نەتوانێ خۆی نوێبکاتەوە، ئەلعروی باس لەوە ناکا کە پێویستی ئیسلام بۆ بەکارهێنانی مێتۆدەکانی رۆژئاوایی بۆ پێشکەوتن، وەک ئایدیایەک، لەوانەشە بە هۆی کاریگەری گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم بێ، ئەمڕۆ بۆتە شتێکی بەڵگەنەویست لە ناو توێژینەوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. (بۆ نموونە، داڤید گۆردۆن، لە کتێبەکەی خۆی "مافی چارەی خۆنووسین و مێژوو لە جیهانی سێیەم Self-Determination and History in the Third Word (111) عەرەبەکان و ئەفریقیاییەکان و ئاسیاییەکان هاندەدا بۆ "پێگەیشتن"، پێیوایە ئەمەش تەنیا بە سوودوەرگرتن لە مەوزوعییەتی رۆژئاوایی دەبێ.)

شیکردنەوەکانی ئەلعروی ئەوەش نیشان دەدەن چۆن گوستاڤ ڤۆن گرونبۆم تیۆری کولتووری "ئا.ل.کرۆیبەر"ی بەکارهێناوە بۆ تێگەیشتن

له ئیسلام و، چۆن ئەم ئامێرە بە پێویست وایکرد زنجیرەیەک لە کورتکردنەوە وبچووککردنەوە و لەناوبردن مەیسەر بکا کە بە هۆی ئەمانەوە بتواندرێ ئیسلام نوێنەرایەتی بکرێ وەک سیستەمێکی داخراو. بەم جۆرە، هەر یەکە لە رووە زۆرەکانی جیاواز لە کولتووری ئیسلامی لەلای ڤۆن گرونبۆم وەک بیرکردنەوەی راستەوخۆیە لە ماتریالێکی نەگۆڕ، تیۆرییەکی تایبەتی لە بارەی خودا، کە هەموویان ناچار بە مانا و بە نیزام دەکا: گەشەسەندن، مێژوو، نەریت، واقیع، لەناو ئیسلام، لەناوخۆیان دەگۆڕێن یان سەر بە گۆڕانێکی ناوەکین. دروست ئەلعروی پشتگیری لەوە دەکا کە مێژوو، سیستەمی ئاڵۆزی رووداوەکان، زەمەن و ماناکان، ناتوانن خۆیان لەم تایپەی مانای کولتووری خۆیان کورت بکەنەوە، بە هەمان شێوە کولتووریش ناتوانێ خۆی لە ئیدیۆلۆژیدا کورت بکاتەوە، نە ئیدیۆلۆژیش دەتوانێ خۆی لە تیۆلۆژی کورت بکاتەوە. بەم جۆرە گرونبۆم لە یەک کاتدا بووەتە نێچیری دۆگمەکانی رۆژهەڵاتناسی کە بە میرات بۆی ماوەتەوە و، هەروا بووەتە نێچیری سیفەتێکی تایبەتی ئیسلام کە ئەو هەڵبژاردبوو وەک نوقسانییەک نیشانی بدا: ئەگەر لەناو ئیسلام "تیۆری ئایینمان هەبێ و شایەدحاڵی زۆرمان نەبێ لەسەر ئایینێک کە تێیدا ژیاوبن، تیۆری سیاسیمان هەبێ بەڵگەنامەی سیاسی وردمان نەبێ، تیۆرێکمان هەبێ بۆ مێژوو بەڵام رووداوی تۆمارکراومان نەبێ، تیۆرێکمان هەبێ بۆ ستروکتوری کۆمەڵایەتی بەڵام "کردەی" بە تاکەکەسکراوی کەممان هەبێ، تیۆرێکمان هەبێ بۆ ئابووری بەڵام شتێکی کەممان هەبێ لە زنجیرە حسابییەکان...هتد.(112) ئەمەش ئەنجامێکی لێ دەکەوێتەوە وەک روانینێکی مێژوویی بۆ ئیسلام کە بە تەواوی دەست و پێی بەسترابێتەوە بە تیۆرییەکی کولتووری توانای نەبێ دادپەروەر بێ بۆ هەقیقەتی وجودیانەی خۆی لەناو ئەزموونی ئەندامەکانی، یان هەتا بۆ پشکنینی. سەرەنجام ئیسلامی گرونبۆم پاش هەموو شتێک ئیسلامی

ڕۆژهەڵاتناسە ئۆروپییەکانە، کە ئیسلامێکی مۆنۆلیتیکە، واتە وەک کەڤرێکی ڕەق تاووتوێیان لەگەڵ کردووە، ئیسلامێک دژی ئەزموونی مرۆیی ئاسایی بێ، ناشیرین، بچووکەرەوە، نەگۆڕ بێ.

لە بنچینەدا، ئەم ئایدیایە یان ئەم ڕوانینە بۆ ئیسلام ڕوانینێکی سیاسییە، تا ئەو ڕادەیەی بە تەوریەیەکیش ناتوانین بڵێین ڕوانینێکی بێلایەنە. هێزی چڕنووکی لەسەر ڕۆژهەڵاتناسە نوێیەکان (واتە ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی لە گرونبۆم لاوترن) لە بەشێکیدا دەگەڕێتەوە بۆ ئۆتۆریتێ نەریتییەکەی، بۆ بەشێکی دیکەی دەگەڕێتەوە بۆ نرخ و بەهای بەکارهێنانی بۆ بڵاوبوونەوە و گرتنی هەرێمێکی بەرینی جیهان و بانگدان بۆی کە گوایە دیاردەیەکە تەواو توندوتۆڵی لۆژیکی هەیە. لە ڕووی سیاسییەوە ڕۆژئاوا هەردەم ئازاری لە بەرزەفتکردنی ئیسلام هەبووە، لەوەش دڵنیاین هەر لە سەروبەندی جەنگی دووەمی جیهانییەوە، ناسیۆنالیزمی عەرەبی بزووتنەوەیەک بووە دژایەتی خۆی بۆ ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوایی بەیان کردووە، ڕۆژئاواش لە ئارەزووی خۆدەرخستن و لە خۆدڵنیابوون، وەک کاردانەوەیەک، ئەو شتانەی لە ڕووی ڕۆشنگەرییەوە تێری دەکەن لەبارەی ئیسلامەوە هەردەم لە زۆربووندابووە. کەسێکی خاوەن ئۆتۆریتێ لەبارەی ئیسلام (مانفرێد هێلپێرن) گوتوویەتی (بێ ئەوەی دیاری بکا کام ئیسلام و کام ڕووی ئیسلامی مەبەستە) کە ئیسلام: "یەکێ لە تایپە بەراییەکانی کۆمەڵی نەریتی داخراوە." لێرەوە دەبێ تێبینی ئەو بەکارهێنانە ڕۆشنبیرییە بکەین بەرانبەر بە وشەی "ئیسلام" بۆ مانای یان ئاماژە بۆ کۆمەڵێک، ئایینێک، تایپێکی بەرایی و، واقیعێک. بەڵام هەر ئەو توێژەرە زانستییە بەسەر هەموو ئەمانە تێدەپەڕێ و ڕۆڵێکی لاوەکی دەداتە ئەو ئایدیایەی بە جیاوازی لەگەڵ کۆمەڵانی ئاسایی (هی خۆمان)، کۆمەڵانی ئیسلام و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەموویان کۆمەڵانی "سیاسین"، وەک سیفەتێک بە مەبەستی نزیکبوونەوە لە

ئیسلام وەک ئەوەی هەڵکەوتێکی "لیبرال"ی نەبێ، توانای ئەوەی نەبێ جیاکاری بکا (وەک: ئێمە) لە نێوان کولتوور و سیاسەت. ئەمەش ئەم پۆرترێتە ئیدیۆلۆژییە روانین خراپەمان دەداتێ لە بارەی "ئێمە" و "ئەوان":

(ئامانجی سەرەکی ئێمە دەبێ هەر ئەوە بێ وەک گشتێک لە کۆمەڵی رۆژهەلاتی ناوەڕاست بگەین. تەنیا کۆمەڵێکی (وەک هی ئێمە (رۆژئاوایی/و)) کە دەمێکە گەیشتۆتە جێگیرییەکی دینامیکی دەتوانێ رێگە بە خۆی بدا بیر لە سیاسەت، لە ئابووری، یان لە کولتوور بکاتەوە وەک چەندین بواری ژیان بە شێوەیەکی رەسەن سەربەخۆ نەک وەک دابەشکردنێکی ئاسوودە بۆ توێژینەوە. لە کۆمەڵێکی نەریتی کە جیاوازی ناکرێ لە نێوان کاروباری سێزار (چار یان قەیسەر) و کاروباری خودا، یان کە کۆمەڵێکە هەردەم لە گۆڕاندایە، پەیوەندی لە نێوان سیاسەت و تەواوی رووەکانی دیکەی ژیان، دەتوانین بڵێین دڵی کێشەکان پێکدەهێنێ. بۆ نموونە، مەسەلەی ئەوەی کەسێک چوار ژن یان یەک ژنی هەیە، مەسەلەی ئەوەی بە رۆژوو دەبێ یان نان دەخوا، ئەرزی هەیە یان لە دەستی دەچێ، پشت بە سرووش (وەحی) دەبەستێ یان بە ئەقڵ، هەموو ئەمانە لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست بوونەتە سیاسەت.(...) بە هەمان رادەی موسلمانێک خۆی، رۆژهەلاتناسێکی نوێش دەبێ سەرلەنوێ لە خۆی بپرسێ دەبێ چ بن ئەو ستروکتور و پەیوەندییە مانادارانەی کۆمەڵی ئیسلامی.) (113)

خەسڵەتە بێماناکانی زۆربەی نموونەکانی (وەک چوار ژنی، رۆژووگرتن یان خواردن...هتد)، بۆ ئەوەیە پیشانی بدا چۆن ئیسلام هەموو شتێک بە شێوەیەکی ستەمکارانە دەگرێتە خۆی. پێمان ناڵێن لە "کوێ" دەبێ هەموو ئەمانە روویدەن، بەلام ئەوەمان بە بیردەهێننەوە کە، بێگومان، کە ئەم مەسەلەیە سیاسی نیە: "رۆژهەلاتناسەکان تا رادەیەکی گەلێ زۆر بەرپرسن لە پێدانی تەخمینێکی دروست بە

خەڵکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەبارەی ڕابردووی خۆیان "(114) بۆ حاڵەتێک ئەگەر بەسەرماندا تێپەڕیبێ، ڕۆژهەڵاتناسەکان بە پێی کارەکانیان، شتێک دەزانن ڕۆژهەڵاتییەکان خۆیان نایزانن.

ئەگەر ئەمە خولاسەی قوتابخانەی (توند و سەختی) ڕۆژهەڵاتناسی نوێی ئەمریکی بێ، قوتابخانەی (نەرم) دەبێ هێڵ بە ژێر ئەو مەسەلەیەدا بهێنێ کە ڕۆژهەڵاتناسی نەریتی خەسڵەتە بنچینەییەکانی مێژوو، ئایین و کۆمەڵی ئیسلامی پێشکەش کردووین، بەڵام ئەمانە "گەلێجار هەر بەوەندە وەستاون لە ڕێگەی چەند دەستخەتێک (دەستنووسێک) مانای شارستانییەک کورت بکەنەوە." (115) ئەمەی خوارەوەش تێکستێکە چۆن پسپۆڕە نوێیەکانی هەرێمە کولتوورییەکان ئەرگیومەنتەکانی بە شێوەیەکی فەلسەفی دژ بە ڕۆژهەڵاتناسی نەریتی دەخاتەڕوو:

(میتۆدۆلۆژی تۆژینەوە و پارادیگمەکانی بواری زانستی بۆ ئەوە نین چی بۆ لێکۆڵینەوە هەڵدەبژێرین دیاری بکەن، هەروا بۆ ئەوەش نین تێبینییەکان سنووردار بکەن. لە ڕوانگەی تۆژینەوەکان لەبارەی هەرێمە کولتوورییەکان، زانین و ناسینی ڕاستەقینە تەنیا بۆ ئەو شتانە هەیە کە بوونیان هەیە، لەکاتێکدا، میتۆدەکان و تیۆرییەکان بریتین لەو تەجریدانەی "ئەبستراکسیۆن" کە فرمان بە تێبینییەکان دەدەن لێکدانەوە بە پێی هەندێ پێوەر پێشکەش بکەن کە سەر بە ئەزموونەکان نین.) (116)

باشە. بەڵام "چۆن" "ئەو شتانەی کە بوونیان هەیە" دەناسینەوە، لە چ حاڵەتێک "شتەکان بوونیان هەیە"، ئایە ئەمانە لەلایەن ئەو کەسە "دروستبوون" کە دەیانناسێ؟ ئەمەش وەک بابەتی گفتوگۆ دەمێنێتەوە، لە کاتێکدا تێگەیشتنی نوێ (کە پشت بە نرخ و بەهاکان نابەستێ) بۆ ڕۆژهەڵات وەک شتێک کە بوونی هەبێ لەناو پرۆگرامەکانی هەرێمە

کولتوورییەکان بە دامەزراوەیی کراوە. بێ تیۆریزەکردنێکی بە سیفەت بزووتنەوەیی، ئیسلام "بە دەگمەن" بابەتی خوێندن بووە، "بە دەگمەن" بابەتی لێکۆڵینەوە بووە،"بەدەگمەن" ناسراوە: ساویلکەیی ئەم ئایدیایە بە زحمەت ئەوە دەشارێتەوە بە شێوەیەکی ئیدیۆلۆژیانە ئەم تێزە بێهوودانە مانای چی دەگەیەنن: وێڕای پێناسەکردنی لە یەک کاتدا بۆ ماتریال و پرۆسێسی زانین و ناسین مرۆ هیچ رۆڵێکی نەبێ، کە هەقیقەتی رۆژهەڵاتی جێگیر و نەگۆڕ بێ و "بوون"یشی هەبێ، کە تەنیا شۆڕشێکی مەسیحیانە (وەک لە شایەدحاڵییەکانی دکتۆر کیسنجەردا هاتووە) دەتوانێ ئینکاری جیاوازی لەنێوان هەقیقەتی دەرەوە و ئەوەی لەناو سەردا هەیە بکات.

3- ئیسلام، تەنیا هەر ئیسلام.

لە بارەی تیۆری نموونەی سادەی "سامی" یان "سامییەکان" بەو شێوەی لەناو رۆژهەڵاتناسی مۆدێرندا هاتووە، ئەوەندە بە قووڵی بەرجەستە بووە بواری جیاوازی نەماوەتەوە لە نێوان شێوازی بوونی وەک پرۆسەیەک لەناو تێکستە ئەنتی سامی ئۆروپییەکان، وەک لە "پرۆتۆکۆلی زایۆنە کۆنەکان" و لەناو هەندێ تێبینی، وەک ئەوانەی "حایم وایزمان" لە 30 جۆزەردانی ساڵی 1918 بۆ "ئارتور بەلفور"ی نارد.

(عەرەبەکان کە بە رواڵەت زیرەک و بیرتیژن، رێز تەنیا لە یەک شت دەگرن: دەستەڵات و سەرکەوتن(...) دەستەڵاتی بەریتانیەکان(...) کە ئەم سروشتە غەدارەی عەرەبەکان وەک خۆی دەناسێ، (...) دەبێ بەردەوام لەسەر پێ بێ (...) هەرچەند حوکمداری ئینگلیزەکان روو لە دادپەروەری بکا بە قەد ئەمەش عەرەبەکان روو لە لاف لێدان و

لووتبەرزی دەکەن. بارودۆخ و مەرجەکانی ئێستە بە پێویست روو لەوە دەکەن فەلەستینێکی عەرەبی دروست بکرێ، ئەمە لە حاڵەتێکدا ئەگەر گەلێکی عەرەب هەبێ لە فەلەستین. ئەمەش ئەو ئەنجامە بە دەستەوە نادا، چونکە، فەلاح چوار سەدە تاخیر بووە و، ئەفەندیش (...) کەسانی بە شەرەف نین، بێ پەروەردەن، ئێرەییان زۆرە و کەمیش نیشتمان پەروەرن و سەرەنجام بێ توانا و کاریگەرن.)

خاڵی هاوبەش لە نێوان "وایزمان" و دژەسامییە ئۆروپییەکان بریتییە لە روانگەی رۆژهەلاتناسی، کە پێیوایە سامییەکان (یان تیرەکانیان) بە سروشت ئەو خەسڵەتە دڵگیرانەیان نیە رۆژئاواییەکان خۆشیان بووێن. لەگەڵ ئەمەش، جیاوازییەک هەیە لەنێوان رێنان و وایزمان: ئەمەی دوایی دەمێک بوو دەیتوانی لە گوتاری خۆی پشت بە کۆمەڵێک دامەزراوەی توندوتۆڵ ببەستێ لەکاتێکدا رێنان هێشتا نەیدەتوانی. ئەی لە رۆژهەلاتی سەدەی بیستەمیش هەمان ئەو "منداڵە خۆشنوودە" نیە کە پیر نابێ (بێ هیچ پەروایەک هاوپەیمانی جارێک لەگەڵ تۆژینەوەی زانستی بالا و جارێک لەگەڵ دەوڵەت و هەموو دامەزراوەکانی دەکا) کە رێنان وەک شێوازێکی نەگۆڕی سامییەکانی دادەنا ؟

بەلام ئەو سەربردەیەی لە ژێرەوە ئەم ئەفسانەیە خۆی شاردبۆوە لە سەدەی بیستەم درێژەی هەبوو و ئازار و خراپەکارییەکی زۆریشی لێ کەوتەوە. ئەم ئەفسانەیە بووە هۆی بەرهەمهێنانی وێنایەک بۆ عەرەب بەو شێوەیەی لە تەواوی کۆمەڵی رۆژئاوایی "پێشکەوتوو" دەبینرێ. لە بەرگرییان لە کۆلۆنیالیستە بێگانەکان، فەلەستینی عەرەب یان ئەوەتە درندە و کێویەکی گەلۆرە، یان ئەوەتە چەندایەتییەکی پشتگوێخراون لە روانگەی مۆرالی و هەتا لە روانگەی بوونیش. بە گوێرەی قانونی ئیسرائیلییەکان، تەنیا جوولەکەیەک هەموو مافێکی مەدەنیانەیان هەیە، بێ هیچ مەرج و بەربەستێک مافی

کۆچکردنی هەیە، ئەگەرچی عەرەبەکان دانیشتوانی رەسەنی وڵاتەکەن، تەنیا هەندێ مافی سنورداریان داونەتێ: ئەوان ناتوانن کۆچ بکەن، ئەگەر بەو شێوەیە دەرکەون کە هەمان مافیان نەبێ، ئەوا لەبەرئەوەیە ئەوان "کەمتر گەشەسەندوون". رۆژهەڵاتناسی لەمسەر بۆ ئەوسەر حوکمڕانی سیاسەتی ئیسرائیلی دەکا بەرانبەر بە عەرەبەکان، ئەم کێشەیە بە فراوانی لە راپۆرتی "کۆیینگ koeing"دا هاتووە کە بەم دواییانە بڵاوبۆتەوە. عەرەبی باش هەیە (واتە عەرەبە گوێڕایەڵەکان) عەرەبی خراپیش هەیە (ئەوانەی گوێڕایەڵ نین و سەرەنجام تیرۆریستن). بەڵام لەولاشەوە بە تایبەتی ئەو عەرەبانەش هەن، لەبەرئەوەی رووخاون و سەرنەکەوتوون، وێڕای مل شۆڕکردن لەودیوی هێڵی سنووری قایم و زرێپۆش وەستاون، کە سنوورەکان بە ژمارەیەکی کەم لە پیاوان پاسەوانی لێ دەکرێ، ئەمەش بە گوێرەی ئەو تیۆرییەی کە گوایە عەرەبەکان ناچاربوونە ئەفسانەی باڵادەستیی ئیسرائیلییەکان قبوڵ بکەن و هەرگیز جورئەت ناکەن هێرش بەرن. هەر ئەوەندە هەموو شتێکە سەیرێکی کتێبی "هەڵوێستەکانی عەرەب بەرانبەر بە ئیسرائیل" لە نووسینی ژەنەراڵ "یەهۆشافات هارکابی" بۆ بینینی (هەروەکو رۆبێرت ئەلتەر وێڕای شاگەشکەبوون لە Commentary باسی دەکا)، (118) دەڵێ: ئەقڵی عەرەب ئەقڵێکی لادەرە، لەناخی دڵەوە دژەسامییە، توندوتیژە، ناهاوسەنگە، تەنیا دەتوانێ رەوانبێژی بەرهەم بهێنێ، لەمە زیاتر نا. ئەفسانەکان لە نێو خۆیان پشتگیری لە یەکتر دەکەن و هی دیکەیان لێ پەیدا دەبێ، یەک وەڵامی ئەویتر دەداتەوە، بەرەو ئەو هارمۆنی و نیگارانە دەکشێن کە چاوەڕێیان دەکەین ببینین لەلایەن عەرەبەکان خۆیان دروست بکرێن وەک رۆژهەڵاتی، بەڵام وەک بوونەوەرێکی مرۆیی هیچ عەرەبێک بە راستی ناتوانێ دان بەمەدا بنێ.

بۆ خۆی و لەناو خۆیدا، وەک هەموو ئایینزایەک، وەک میتۆدی شیکردنەوە، رۆژهەڵاتناسی ناتوانێ گەشە بە خۆی بدا. لە راستیدا، بە پێی بزووتنەوە و دۆکترینی خۆی، رۆژهەڵاتناسی ئەنتیتیزی گەشەسەندنە، ئەرگیومەنتی سەرەکی ئەفسانەی گەشەسەندنی بەردەوامی سامییەکانە. لەم ناوکە چەندین ئەفسانەی دی لە دایک دەبن، هەر یەک لەم ئەفسانانەش بە دەوری خۆیان سامییەکان وەک پێچەوانەی رۆژئاواییەکان پیشان دەدەن، وەک قوربانی چارەسەرنەکراوی لاوازییەکانی خۆیان. بە هۆی تەواوی کاریگەری زنجیرەیەک لە بارودۆخ، ئەفسانەی سامی لەناو بزووتنەوەی زایۆنیزم دابەشی دوو بەش دەبێ: یەکێ لە سامیەکان رێگەی رۆژهەڵاتناسی دەگرێ، ئەویتر، رێگەی عەرەب دەگرێ و ناچار دەکرێ رێگەی رۆژهەڵاتی بگرێ (واتە رێگەی رۆژهەڵاتییەکان/و). هەموو جارێکیش کە باس لە "خیوەت و خێڵ" دەکرێ، ئەفسانە بکاردەهێنرێ، هەموو جارێکیش کە باس لە خەسڵەتی ناسیۆنالیزمی عەرەبی دەکرێ ئەفسانە بەکاردەهێنرێ. ئەو دامەزروانەی لە دەورەی ئەم ئامێرانە بنیاتنراون چڕنووکی خۆیان لەسەر ئەقڵ (روح) توندتر دەکەن. هەموو رۆژهەڵاتناسێک بە شێوەیەکی پڕ پشت بە سیستەمێک دەبەستێ کە دەستەڵات تێیدا هێزێکی ناسکە، بەو مانایەی ئەو ئەفسانانەی رۆژهەڵاتناسی بڵاویان دەکاتەوە ناکامن. ئەم سیستەمە ئەمڕۆ لەناو دامەزراوەکانی دەوڵەت خۆیان گەیشتوونەتە لووتکە. کاتێ کە لەبارەی جیهانی رۆژهەڵاتی عەرەب دەنووسین، وێڕای ئۆتۆریتێی نەتەوەیەک ئەم کارە دەکەین، بۆ ئەوە نایکەین لە ئیدیۆلۆژییەکی قولابی دڵنیابین، بەڵکو وێڕای دڵنیاییەکی گفتوگۆ هەڵنەگر دەیکەین کە ببێتە خاوەن هەمووو راستییەک، پشت ئەستوور بە هێزی رەها.

له ژمارەی مانگی رەشەمەی ساڵی 1974، گۆڤاری Commantary وتارێکی پرۆفیسۆر "ژیل کارل ئالروا" بە ناوی "ئایە عەرەبەکان ئاشتییان دەوێ ؟" پێشکەش بە خوێنەرانی کردووە. ئالروا مامۆستای زانستە سیاسییەکانە و دانەری دوو بەرهەمە:" هەڵوێستەکان بەرانبەر بە دەوڵەتی جوولەکە لە جیهانی عەرەبی Attitudes towwords Jewish Statehood in the Arab Word" و وێناکانی ململانێ لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست Images of Middle East Conflict"، ئالروا کەسێکە بە پیشە دەبێ عەرەبەکان "بناسێ" و بێگومان ئەو پسپۆڕە لە هونەری دروستکردنی وێناکان Images. تێزەکەی شتێکی ئەوتۆی نوێی تێدانیە، بەو مانایەی دەیەوێ بڵێ عەرەبەکان دەیانەوێ ئیسرائیل لەناوبەرن، ئەوەش کە عەرەبەکان بیری لێ دەکەنەوە بەڕاستی دەیڵێن (ئالروا بە شانازییەوە سوود لەو کردەیە وەردەگرێ کە گوایە توانای هەیە هەندێ شایەدحاڵی کە لە رۆژنامە میسرییەکانی دەرهێناوە، لە هەموو رووێکەوە زمانحاڵی "عەرەبەکان" بێ، وەک ئەوەی رۆژنامە میسرییەکان و رۆژنامە عەرەبییەکان یەک شت و هەمان شتن بن)...هتد، ئەو بە هەستێکی پڕ لە زیت و لایەنگرانە ئەم کارە دەکا. لە قووڵایی وتارەکەی خۆی و لە قووڵایی کارە کۆنترەکانی "عەرەبناسەکان"ی دی (کە هاوواتای رۆژهەلاتناسەکانە)، وەک ژەنەرال "هارکابی"، کە پسپۆڕە لە "ئەقڵی عەرەبی"، گریمانێکی کار لەبارەی ئەوەوە هەیە عەرەبەکان لە راستیدا چین ئەگەر لە هەموو ئەبستێرد یان بێهوودەییەکانی دەرەوە دایانبڕێنین. بە چەشنێکی دی، ئالروا دەبێ بیسەلمێنێ، لەبەرئەوەی عەرەبەکان هەموویان، بە پلەی یەکەم لە تۆڵەسەندنەوەیان بە خوێن یەکگرتوون، بە پلەی دووەم، لە رووی سایکۆلۆژییەوە بۆ ئاشتی ناگونجێن، بە پلەی سێیەم، عەرەبەکان بە فترەت بەستراونەتەوە بە کۆنسێپتی دادپەروەرییەک کە بە مانای دژە دادپەروەری دێ، لەبەرئەوە نابێ باوەڕیان پێ بکرێ،

بەڵکو دەبێ بەردەوام خەبات لە دژیان بکرێ هەروەکو چۆن خەبات لە دژی پەتا درم و کوشندەکان دەکرێ. بەڵگەی سەرەکی باوەڕی "ئالروا" پارچە تێکستێکە لە وتارێکی "هارۆلد و. گلیدن" بە ناوی "جیهانی عەرەب" (کە لە فەسڵی یەکەم، بەشی یەکەم باسم کردووە.) ئالروا لەو بڕوایەدایە کە گلیدن زۆر باش "زانیوویەتی جیاوازییە کولتوورییەکانی نێوان روانینی رۆژئاوایی و روانینی عەرەبەکان بخاتەڕوو". کەواتە تێزی ئالروا دڵنیایی لەسەر کراوەتەوە: عەرەبەکان دڕندە و کێوین و پەروەردەناکرێن، ئیدی بەم جۆرەیە دەبینین پسپۆڕێکی زانستی لە ئەقڵی عەرەبی کە خاوەن ئۆتۆریتێیە شتەکان بۆ خەڵکێکی زۆری جوولەکە دەخاتەڕوو، کە پێدەچێ ئەو خەڵکەش بایەخ بەم کێشەیە بدەن، هەر لەبەرئەمە دەبێ هەردەم ئاگایان لە خۆیان بێ. ئەمەش بە شێوەیەکی ئەکادیمی، بێ هیچ هەست و سۆزێک، شەرافەتمەندانە، وێڕای بەکارهێنانی شایەدحاڵی وەرگیراو لە عەرەبەکان خۆیان، وەک کە ئەو دەڵێ، بە دڵنیاییەکی پاڵەوانانە (ئۆلۆمپیانە)، عەرەبەکان "بە ئێجگاری ئاشتی راستەقینەیان وەلاناوە"، هەموو ئەمە وێڕای بەکارهێنانی شیکردنەوەی دەروونی.(119)

دەشێ دڵنیاییکردنەوەی لەم جۆرە لێکبدرێتەوە، ئەگەر دان بەوەدابنێین کە رۆژهەڵاتناسی جیاوازییەکی هێشتا زیاتر شاراوە و بەهێزتر وەک ئەرگیومەنت دژی رۆژهەڵاتی پێش دەخات: یەکەم "دەنووسێ" کەچی دووەم " وەسفی ئەو نووسراوە" دەکا. رۆڵی پاسیڤ دەدرێتە دووەم، بەڵام رۆڵی دەستەڵاتی تێبینی و دەستەڵاتی توێژینەوە دەدرێتە یەکەم...هتد، هەروەکو رۆلان بارت وتوویەتی، ئەفسانەیەک "میتۆیەک" دەشێ بەردەوام خۆی دابهێنێتەوە. (ئەوانەش کە ئەفسانە دادەهێنن دەتوان بەردەوام خۆیان داهێننەوە).(120) لێرەوەش وێنای رۆژهەڵاتی، وێنایەکی جێگیرە، چەسپاوە، پێوستی بە پشکنینە، پێویستی بە زانینە لەبارەی خۆشیەوە. سەرچاوەیەکی

زانیاری هەیە پێی دەگوترێ 'رۆژهەلاتی'، سەرچاوەیەکی زانین و ناسینیش هەیە پێی دەگوترێ 'رۆژهەلاتناس'، بە کورتی، وەک نووسەرێک و بابەتەکەی، بێ ئەم دوو لایەنە بابەتەکە وەک ماتریالی خاو دەمێنێتەوە. پەیوەندی نێوانیان بە قووڵی کێشەی دەستەلاتە، کە لە رێگەی کۆمەلێک وێنا نوێنەرایەتی دەکرێن. ئەمەش نموونەیەک کە لە کتێبی " لە رووباری ئالتوونییەوە بۆ رێگەی ئالتوونی" نووسەر رافایێل پاتای:

(بۆ توانینی هەلسەنگاندن بە دروستی ئایە کولتووری رۆژهەلاتی ناوەراست 'بە خۆشی خۆیەوە شت لە کۆگای شارستانی رۆژئاوایی وەردەگرێ' کە خاوەن دەولەمەندییەکی سەرسوڕمێنەرە، بۆ ئەمە 'سەرەتا دەبێ باشترین تێگەیشتن'مان هەبێ، تێگەیشتنێکی دروستترمان بۆ کولتووری رۆژهەلاتی ناوەراست هەبێ. هەمان مەرجی سەرەتایی پێویستە بۆ پێوانەکردنی ئەنجامەکانی (ئەگەر هەبن) 'ئەو خەسلەتەی کە ئێستە خستمانە ناو کۆنتێکستی کولتووری' دانیشتوانە زیندووەکان بە گوێرەی نەریت. بێجگە لەمە دەبێ هێشتا قووڵتر تۆژینەوە بکەین کە تا ئێستە نەمانکردووە، بە چ شێوازێک بتوانین فرسەتە کولتوورییەکان 'دلگیر بکەین'. بە کورتی، تاقە شێواز بۆ کردنەوەی 'گرێی سەختی بەرگری' بە شێوازی رۆژئاواییانە لە رۆژهەلاتی ناوەراست، ئەوەیە تۆژینەوە لەبارەی ئەمانەی دوایی بکەین، 'وێنایەکی کولتووری تەواو و پڕمان لەبارەی کولتووری نەریتییان هەبێ'، باشتر لەو گۆڕانانە بگەین کە ئێستا لە رۆژەڤدان، 'روانینێکی قووڵترمان هەبێ' لەبارەی سایکۆلۆژی گروپ لەمەڕ کولتووری رۆژهەلاتی ناوەراست. 'کارێکی سەختە، بەلام ئەنجامەکەی شایەنی ئەو ماندووبوونەیە': ئەمەش بریتییە لە بوونی 'هارمۆنی لە نێوان رۆژئاوا' و هەرێمێکی هاوسێی ئەو کە خاوەن بایەخێکی سەرەکییە.)(121)

دەربڕین و دەستەواژە مەجازییەکان کە ئەم تێکستەیان داگیرکردووە (لە نێوان دوو کەوانەی بچووک "..." دانراون) سەرچاوەکانیان دەگەڕێنەوە بۆ هەموو جۆرە چالاکییەکی مرۆیی، بازرگانی، رەزداری، ئایینی، بەیتەری، مێژوویی. بەڵام لەناو هەر حاڵەتێکدا، پەیوەندی لە نێوان رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و رۆژئاوا، لە راستیدا وەک پەیوەندییەکی سێکسی پێناسە کراوە: هەروەکو چۆن پێشتر لە بارەی فلۆبێرەوە باسم لەوە کردووە، پەیوەندی نێوان رۆژهەڵات و سێکس بە شێوەیەکی بەرچاو بابەتێکی پێداگیرە. رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەرگری دەکا، وەک هەموو کچێک، بەڵام تەنیا توێژەری باڵای نێر لە چوونەژوورەوە بە توندی و کردنەوەی گرێی سەخت سوود وەردەگرێ، ئەگەر چی "کارێکی سەختیش" بێ. ئەنجامی سەرکەوتن بەسەر تەوازۆی کیژایەتی "هارمۆنی"یە، ئەمەش بە هیچ شێوەیەک بەیەکەوە ژیانی هاوتاکان نیە. پەیوەندی هێزی شاراوە لەنێوان توێژەری زانستی و ساتێک نیە بگۆڕێ: ئەمە بە شێوەیەکی رێک لە خزمەت رۆژهەڵاتناسیە. تۆژینەوە و خوێندن، تێگەیشتن، زانین و ناسین، هەڵسەنگاندن لە بن ماسکی بەخشینی پەسنی "هارمۆنی" بریتین لە ئامێری داگیرکردن.

سەرەنجام لەمسەر بۆ ئەوسەر کاری رۆژهەڵاتناسی بەم جۆرەیە: لاپەڕەی نووسینەکانیان پڕ لە دڵنیایی لە جۆری وتەی سەیر و سەمەرەیە، وەک وتە و دڵنیاییکردنەوەکانی یەکێکی وەک "مانفرێد هالپێرن"، کە پشتگیری لەوە دەکا دەشێ هەموو پرۆسێسی فیکری مرۆیی لە هەشت پرۆسە کورت بکرێتەوە، بەڵام ئەقڵی عەرەبی لە چوار پرۆسە زیاتر ناتوانێ بەرگە بگرێ.(122)، یان یەکێکی وەک "مۆرۆ بێرگەر" لەبەرئەوەی زمانی عەرەبی گەلێک زۆر رووی لە رەوانبێژییە، بۆیە عەرەبەکان توانای ئەوەیان نیە بە دروستی بیربکەنەوە.(123) دەتوانین ئەم سیفەت پێدانانەی ئەم روانینانە بە

ئەفسانە "میتۆس" دابنێین لە ڕووی وەزیفە و لە ڕووی ستروکتور، بەڵام دەبێ لەگەڵ ئەمەش هەوڵبدەین تێبگەین چین ئەو فرمانانەی حوکمڕانی بەکارهێنانیان دەکەن. بێگومان ئێمە تەنیا دەتوانین وەک گریمان لێیان بڕوانین. دڵنیاییکردنەکان و سیفەتدانەکان بە عەرەبەکان کە ڕۆژهەڵاتناسەکان دایاندەڕێژن، وردەکاری زۆریان هەیە، کاتێ کە خەسڵەتەکانیان خاڵ بە خاڵ دەبنە بابەتی ڕەخنە، بەڵام لە ڕووی ئەوەی هێزیان چی پێدەکرێ لە شیکردنەوە کەمترن. ماڵباتی عەرەب، ڕەوانبێژی عەرەب، خەسڵەتی عەرەب، سەرەڕای ئەو وەسفە زۆرانەی ڕۆژهەڵاتناسەکان لەبارەیانەوە دەیدەن، وەک ئەوە دێنە بەرچاو لە سروشتیان دوورخرابنەوە، بێ ئەستوورایی مرۆیی بن، هەتا ئەو کاتەش کە ئەم وەسفانە توانای ئەوەیان هەیە بە فراوانی و بە قووڵی ئەو بوارە بگرنە ئەستۆ کە بەسەریاندا پەیڕەو دەبن. لەم بارەیەوە "سانیا حەمادی" لە کتێبەکەی خۆی " سروشت و خەسڵەتی عەرەبەکان Temperament and Character of the Arabs " دەڵێ:

(عەرەب لە ژینگەیەکی سەخت و ڕووخێنەردا دەژی. هیچ بەختێکی نیە خەونەکانی بێنێتە دی و شوێنی خۆی لەناو کۆمەڵ دیاریکا، چیتر باوەڕی بە پێشکەوتن و گۆڕان نیە و تەنیا ڕزگاری خۆی لە ژیانی ئەودیودا دەبینێتەوە.)(124)

ئەوەی عەرەب ناتوانێ بە خۆی تەواوی بکا و بیهێنێتە دی، لەوانەدا دەیدۆزینەوە کە لە بارەیانەوە دەنووسرێ. هەرچی ڕۆژهەڵاتناسە بە شێوەیەکی نایاب لە شیمانەکانی خۆی دڵنیایە، ئەو کەسێکی ڕەشبین نیە، توانای هەیە پێگەی خۆی دیاری بکا، پێگەی خۆی و ئەوەی عەرەبیش. وێنای ڕۆژهەڵاتی عەرەب کە لەم تێکستەوە بەدەست دێ تەواو نێگەتیڤە، بەڵام، ئەوسا لە خۆشمان دەپرسین، ئەی بۆچی ئەم هەموو کارانەی (نووسراو) بۆ تەرخان

دەكرێ؟ چی سەرنجی ڕۆژهەڵاتناس ڕادەكێشێ، ئەگەر (كە بە دڵنیاییەوە لەم حاڵەتە نیە) خۆشەویستی نەبێ لەبارەی عەرەب وەك زانستێك بۆ تۆژینەوە، بۆ ئەقڵی عەرەبی، بۆ كۆمەڵی عەرەبی، بۆ داهێنانی عەرەبی؟ بە چەشنێكی دی، لەناو گوتاری ئەفسانەیی لەمەڕ عەرەب، ئامادەگی عەرەب چ سروشتێكی هەیە؟

دوو شت هەن: ژمارە و توانای بەرهەمهێنانەوە. ئەم دوو خەسڵەتە دەتوانن، دواجار، یەك لەوی دی كورتبێتەوە، بەڵام ئێمە دەبێ لێكیان جیابكەینەوە بۆ پێویستییەكانی شیكاری. كارەكانی تۆژینەوەی باڵای ڕۆژهەڵاتناسان، هەموویان بێ دەروایتە (بە تایبەتی لە بواری زانستە كۆمەڵایەتییەكان)، شتی زۆریان لە بارەی ماڵبات، لەبارەی ستروكتورەكەی كە لە بن دەستەڵاتی مرۆیە، كاریگەری جیهانی لەسەر كۆمەڵ پێیە بیڵێن. كارەكەی "ڕافایێل پاتای" نموونەیەكە بۆ ئەمە. لێرەوە ڕاستەوخۆ پارادۆكسێكی لاڵ خۆی ڕەپێش دەخا: ئەگەر ماڵبات دامەزراوەیەك بێ كە شكانە بەگشتیكراوەكانی نەتوانن چارەسەری بدۆزنەوە تەنیا لەناو ماهیەتی "مۆدێرنیزاسیۆن"نەبێ، لەم حاڵەتەدا دەبێ دان بەوەدا بنێین بەردەوام بێ لە خۆبەرهەمهێنانەوە، لە خۆ بە پیتكردن و، لەوەی كە سەرچاوەی بوونی عەرەبە لەناو جیهان، ئەوەی "بێرگەر" ناوی لێ دەنێ "ئەو نرخ و بەها مەزنەی مرۆیەكان دەیدەنە توانای سێكسی خۆیان"(125) ئەمەش بیرێكمان دەداتێ لەبارەی ئەو هێزە شاراوەی پشت ئامادەگی عەرەب لەناو جیهان. كۆمەڵی عەرەب بە تێرمێكی تارادەیەك تەواو نێگەتیڤ نوێنەرایەتیكراوە، بە شێوەیەكی گشتی پاسیڤە، ئەمەش شتێكی گەشاوەیە بۆ ڕۆژهەڵاتناسەكان كە توانیویانە بیدۆزنەوە: دەتوانین بڵێین شێوازێكە بۆ باسكردنی جۆربەجۆری زۆر و گەلێ بەهێزی عەرەب، كە سەرچاوەكەی، ئەگەر ڕۆشنگەری و كۆمەڵایەتی نەبێ، ئەوا سێكسی و بیۆلۆژییە.

"تابوو"یەکە شکاندنی مەحالە، لەگەڵ ئەمەش، گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی: دەڵێ هەرگیز نابێ بە چاوێکی بایەخدارەوە سەیری ئەم لایەنە سێکسییە بکرێ. هەرگیز ناتوانین بە ڕوونی نادیاری جێبەجێبوون و ئەو وردبوونەوە و ناسکبوونەوە ئەقڵانیە ڕاستەقینەی لێ بکەینەوە کە ڕۆژهەڵاتناس لەلای عەرەبەکان لە هەموو لایەکەوە ئاماژەی بۆ دەکا. لەگەڵ ئەمەش، لێرەوە بە ڕای من لەناو ئەو تێزانە کەڵێنێک هەیە کە بابەتی سەرەکی ڕەخنەگرتنە لە کۆمەڵی عەرەبی نەریتی، وەک ئەوەی لەلای "حەمادی و بێرگەر و لارنەر" دا هەیە. ئەوان دان بە ماڵباتی عەرەبی دادەنێن، لاوازی ئەقڵی عەرەبی دیاردەخەن و "بایەخی" جیهانی ڕۆژهەڵاتی بۆ ڕۆژئاوا پیشان دەدەن، بەڵام هەرگیز ناڵێن گوتاری ئەوان چ مانایەک دەگەیەنێ: سەرەنجام لە ڕاستیدا ئەوەی بۆ عەرەب دەمێنێتەوە دوای گوتنی هەموو شتێک، هەر ئەو هاندەرە سێکسییە تایبەتەیە. تەنیا لە هەندێ هەڵی دەگمەن نەبێ وەک لە کارەکەی "لیۆن مونێری"یدا هەست بەو شاراوەییە دەکەین کە بە ڕوونی خراوەتەڕوو: بەو مانایەی "لەلای باشوورییە خوێن گەرمەکان وەک خەسڵەتێک ئارەزوویکی بەهێزی سێکسی هەیە". (126) لە زۆربەی جارانیش، مەیلێکی شاراوەی درێژداڕی سێکسی لە بن ئەم شێوازەی بچووککردنەوەی کۆمەڵی عەرەبی هەیە کە دەیەوێ لە تێبینی فۆلکێر و هەرسنەکراو و ژێردەستە و کەم بایەخ لە ڕووی نەژادییەوە کورتی بکاتەوە: عەرەب تەنیا لە ڕووی سێکسییەوە سەربەخۆ زۆر دەبن، هیچی دی بەرهەم ناهێنن. ڕۆژهەڵاتناس لەم بارەیەوە هیچ ناڵێ، ئەگەرچی تێزی خۆیشی پشت بەمە دەبەستێ: " بەڵام هاوکاری یان هاریکاری لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هێشتا بە ڕادەیەکی زۆر کێشەیەکی خێزانییە، چیتر لە دەرەوەی گرووپی خزمان و گوندان بوونی نیە". (127) واتە عەرەبەکان بە سادەیی و بە پڕی تەنیا وەک بیۆلۆژی حسێبیان بۆ دەکرێ: واتە لە ڕووی دامەزراوەیی و سیاسی و کولتووری هیچ نین،

تا رادەیەک هیچ نین، بەڵام لە رووی ژمارەوە، وەک بەرهەمهێنەری ماڵبات و خێزان، عەرەبەکان هەقیقەتێکن.

ئەوەی کە هەراسانە، ئەوەیە ئەم روانینە هەڵکەوتی پاسیفی عەرەبەکان ئاڵۆز دەکا کە لەلایەن رۆژهەلاتناسەکانی وەک "پاتای، حەمادی" خۆی و ئەوانیتر دڵنیایی لەبارەوە کراوە. بەڵام ئەوە لۆژیکی ئەفسانەکانە، وەک ئەوانەی خەونەکانیش، دروست، ئەنتیتێزی رەها قبوڵ بکەن. ئەمە راستە، ئەفسانەیەک "میتۆس" شیکردنەوە پێشکەش ناکا، کێشەکان چارەسەر ناکا: بەڵکو ئەفسانە بەو شێوەیە نوێنەرایەتیان دەکا کە پێشتر شیکراونەتەوە و چارسەرکراون، واتە بەو شێوەیە پێشکەشیان دەکا وەک وێناکان کە پێشتر کۆکراونەتەوە و لە یەک بەستراون، بەو شێوەیەی چۆن لە هەموو شتێک داهۆڵێک دروست دەکرێ، پاشان قیت دەکرێتەوە بۆ ئەوەی دیمەنی مرۆیەکی هەبێ. لەبەرئەوەی وێنا هەموو ماتریالێک بۆ ئامانجەکانی خۆی "بەکاردێنێ" و، لەبەرئەوەش، وەک پرەنسیپ، ئەفسانە جێگەی ژیان دەگرێتەوە، ئەنتیتێز لەنێوان عەرەبی زۆر بە پیت و کار و بووکەشووشەیەکی پاسیڤ، هیچ وەزیفەیەک ناداتەوە. عەرەبی رۆژهەڵاتی ئەو بوونە مەحاڵەیە کە وزەی لیبیدۆییانەی بەرەو لووتکەی وروژاندنی سێکسی دەبا، کەچی وەک بووکەڵەیەکە لە چاوی جیهان، بە چاوێکی بۆش سەیری دیمەنێکی مۆدێرن دەکا ناتوانێ تێیبگا، ناتوانێ لەگەڵی بگونجێ.

ئەم وێنایەی عەرەب پێدەچێ وێنایەکی گونجاو بێ لەناو توێژینەوە نوێیەکان لەبارەی رەفتاری سیاسی رۆژهەڵاتییەکان، لە گفتوگۆ زانستییەکان لە بارەی دوو بابەتی نوێی گونجاو بۆ پسپۆڕە رۆژهەڵاتناسەکان باسی کراوە، ئەمانەش شۆڕش و مۆدێرنیزاسیۆنن. بە سەرپەرشتی زانینگەی لەندەن "خوێندنگەی توێژینەوەی رۆژهەڵاتی و ئەفریقیایی School for Oriental and African Studies،

بەرگێک لە کتێبی" شۆڕش لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست تۆژینەوە لە حاڵەتی دی" Revolution in the Middle East and Other Case tudies ، کە لە ساڵی 1972 بلاوبۆتەوە، ئەم کارە لە کۆمەڵێک تێکست پێکهاتووە کە "پ. ژ. ڤاتیکیۆتیس"(128) کۆی کردوونەتەوە. ئەم ناونیشانە ڕاستەوخۆ سیمایەکی پزیشکیانەی هەیە، چونکە ئێمە دەبێ بیر لەوە بکەینەوە کە ڕۆژهەڵاتناس دواجار ئەوەی لایە کە لە باری ئاسایی ڕۆژهەڵاتناسی "نەریتی"، مەبەستی سایکۆکلینیک، خۆی لێ لادەدا. ڤاتیکیۆتیس بە پێناسیەکی نیمچە پزیشکی بۆ شۆڕش تۆنێکی داوەتەوە ئەم کۆمەڵە تۆژینەوەیە، بەلام، لەبەرئەوەی ئەو و خوێنەرەکانی شۆڕشی عەرەبیان لەناو مێشکە، ئەوەش کە بە خراپ دەبینرێ لەناو ئەم پێناسەیە پێدەچێ قبولکرابێ. (...)

تۆژینەوەی باڵای سەرەکی لەم کۆمەڵەیە بابەتەکەی بێرنار لویس-ە بە ناوی "کۆنسێپتی ئیسلامی بۆ شۆڕش". لێرەوە ئێمە ستراتیژییەکمان هەیە پێدەچێ زۆر ورد و ناسک بێ. زۆر لە خوێنەرانم دەمێکە دەزانن، کە بۆ عەرەبزمانەکانی ئەمڕۆ وشەی "ثورة" هەموو ئەوانەش کە لەم وشەیە نزیکن بە مانای شۆڕش دێن، دەشیانتوانی لە پێشەکییەکەی ڤاتیکیۆتیس-یش فێری ببن. کەچی، بێرنارد لویس تەنیا مانای ئەم وشەیە لە کۆتایی بابەتەکەی دەناسێنێ، دوای تۆژینەوە لە کۆنسێپتی "دەولە"، "فتنە"و "بغات" لە کۆنتێکستی مێژوویی و بە تایبەتی ئایینی خۆیان. ئەوەی دەیەوێ پیشانی بدا بە شێوەیەکی جەوهەری ئەوەیە کە "دۆکترین یان بزووتنەوەی ڕۆژئاوایی لەبارەی مافی بەرگریکردن بەرانبەر بە حکومەتێکی خراپ شتێکی بێگانەیە لە فیکری ئیسلامی"، ئەمەش وەک هەڵوێستی سیاسی بەرەو "ئینهیزامی" و هەڵکەوتی "پاسیڤی" وەک هەڵکەوتێکی نەریتی دەڕوا. وێڕای خوێندنەوەی ئەم وتارە، هەرگیز بە دڵنیاییەوە نازانین

دەبێ لە کوێ ئەم هەموو تێرم و زاراوانە شوێنی خۆیان بدۆزنەوە، ئەگەر لە شوێنێک نەبێ وەک مێژووی وشەکان. پاشان، نزیک لە کۆتایی بابەتەکە ئەمەشمان هەیە:

(لە وڵاتانی عەرەبزمان وشەیەکی جیاواز بۆ شۆڕش "ثورة thawra" بەکارهێنرا. رەگی وشەی th-w-r، لە عەرەبی کۆن بە مانای هەڵسانەوە دێ (بۆ نموونە بۆ وشتر)، یان هەڵچوون، وروژان، بەڵام لەلای مەغریبییەکان (تونس و جەزائیر و مەغریب) بە مانای یاخیبوون دێ. زۆربەی جار ئەم وشەیە لەناو کۆنتێکستی دانان و جێگیرکردنی سەروەرییەکی سەربەخۆی بچووک بەکارهێنراوە، بەم جۆرە، پاشاکانی ئەو ناوچانەی حوکمڕانی ئیسپانیایان کردووە لە سەدەی یانزەم پاش هەڵوەشانەوەی "خەلافەتی قورتوبە" بە "ثوار" ناویان دەهێنان (تاکەکەی ثائر)ە. ناوی " ثورة" سەرەتا بە مانای ئاژاوە، گەڕەلاوژە و فەوزا دێ، وەک چۆن لەناو رستەی کتێبی "صحاح"دا هاتووە کە فەرهەنگێکی عەرەبی سەدەکانی ناوەڕاستە "انتظر حتى تسكن هذه الثوره" "چاوەڕێ بکە تا ئەو گەڕەلاوژەیە نامێنێ". ئامۆژگارییەکی باشە. ئەم فرمانە لەلایەن "الایجی" لە فۆرمی "ثوران" یان "اثاره فتنه" بەکارهاتووە، دنەدانی شۆڕش، وەک یەکێ لەو مەترسیانەی دەبێ رێ لە مرۆیەک بگرێ ئەرکی خۆی لە بەرهەڵستیکردن بەرانبەر بە حکومەتێکی خراپ بێنێتەدی. "ثورة" وەک زاراوە لەلایەن نووسەرانی سەدەی نۆزدەم بەکارهاتووە بۆ دەستنیشانکردنی "شۆڕشی فرانسی" و لەلایەن ئەوانەش کە بە دوای ئەواندا هاتوون بۆ دەستنیشانکردنی شۆڕش هاتووە لە سەردەمی تایبەتی ئێستە، ئەوانەی ناوەوە و بێگانەکانیش لەم وشەیە رازین.)(129).

تەواوی ئەم تێکستە پڕە لە "باڵادەستی پڕ لە رق condescendence" و مەبەستی خراپ. بۆچی هێنانەوەی ئایدیای

وشتر که هەڵدەستێتەوە وەک ئیتیمۆلۆژی بۆ مانای شۆڕشی عەرەبی نوێ، ئەگەر بەو مەبەستە نەبێ وەک شێوازێک بۆ تێکدانی وێنەی ئەم شۆڕشە ؟ مەبەستی بێرنارد لویس بێگومان کەمکردنەوەیە لە نرخی ئەو شۆڕشە کە ماناکەی دەگەڕێنێتەوە بۆ شتێک کە ئەوەندە بەگزادانە و ئەوەندە جوان نیە وەک وشترێکە کە خەریکە هەڵدەستێتەوە. لەلای ئەو شۆڕش بریتییە لە گەڕەلاوژە، لە یاخیبوون، دامەزراندنی سەروەرییەکی بچووک، لەمە زیاتر نا. باشترین راوێژ کە پێشکەش بکرێ (تەنیا، دەشێ، توێژەرێکی زانستی رۆژئاوا، جەنتلمانێک پێشکەشی بکا) ئەوەیە "چاوەڕێ بکەین تا گەڕەلاوژە نامێنێ". ئەوە ئەم تێکستە پڕ لە رق و کینەیە نیە لە بارەی مانای "ثورة"ەوە کە تێماندەگەیەنێ کە ئەم وشەیە پەیوەندییەکی ئەکتیڤی بە ژمارەیەکی زۆر لە مرۆوە هەیە و، ئەمەش بە شێوەیەکی گەلێ ئاڵۆزیش بۆ کەسێکی توێژەری باڵای وەک بێرنارد لویسی شەڕانگێز. بەڵام ئەمە ئەو وەسفە بە جەوهەریکراوەیە کە سروشتییە بۆ خوێندکاران و سیاسیان کە ئارەزووی توێژینەوەیان هەیە لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، واتە گەڕەلاوژەی شۆڕش "لەلای عەرەبەکان" تا رادەیەک هەمان ئەنجامی هەیە وەک هەڵسانەوەی وشترێک، ئەمە دەبێ وەک کاوێژی کەسێکی گەلۆر گوێی لێ بگیرێ. سەرەنجام، بە هەمان هۆکاری ئیدیۆلۆژیک، تەواوی ئەدەبیاتی رۆژهەڵاتناسی رێسادانەر توانای ئەوەیان نیە هەڵسانەوەی شۆڕشگێرانەی جیهانی عەرەبی سەدەی بیستەم کە پێداگیری لە خۆی دەکات، لێکبداتەوە، یان خۆمانی بۆی ئامادە بکەین.

ئەو پەیوەندییەی کە بێرنارد لویس دروستی دەکا لەنێوان "ثورة" و هەڵسانەوەی وشترێک، بە شێوەیەکی زیاتر گشتی گەڕەلاوژە (و نەک خەبات لە پێناوی ئایدیا) پێشنیاری مانای زۆرتر دەکا کە وەک نەریتێک نیە لەلای ئەو، کە عەرەب چ نیە جگە لە کەسێکی دەمارگیری

سێکسی. هەر یەک لەو وشە و دەستەواژانەی بەکاری دەهێنێ بۆ ناساندنی شۆڕش پڕە لە مانای سێکسی: هەڵچوون، ورووژان، "هەڵ"سانەوە. بەڵام بەلای زۆری بە مانای سێکسێکی "خراپ" دێ. دواجار، لەبەرئەوەی عەرەب بەڕاستی تەیار نین بۆ کردەیەکی گەرم و گوڕ، ورووژانی سێکسیان مەزنییەکی ئەوتۆی تێدانیە، وەک هەڵسانەوەیەکی وشتر وایە. لە جیاتی شۆڕش ئەوان یاخیبوونیان هەیە، دامەزراندنی سەروەرییەکی بچووکیان هەیە، هێشتاش گەڕەلاوژەیان هەیە، ئەمەش بەو مانایە دێ کە عەرەبەکان لە جیاتی جووتبوون، دەسبازی سێکسی دەکەن، دەستپەڕ لێدەدەن و کردەی سێکسیان نیوەچڵە. لەو بڕوایەدام ئەمەیە کە بێرنارد لویس دەیەوێ بیگەیەنێ، سەرەڕای مەبەست پاکی زانینەکەی و زمانە سیما باشەکەی. سەرەنجام، لەبەرئەوەی ئەو ئەمەندە هەستیارە بەرانبەر بە کۆنتراستی وشەکان، دەبێ ئەوە بێنێتە بەرچاوی خۆی کە ئەم وشانە خۆشیان کۆنتراستیان هەیە. (...)

هەموو مێژووی رۆژهەڵاتناسی ئەوە نیشان دەدەن کە بێرنارد لویس وایکردووە ئەم ئاماژە و گریمانانە وەک "هەقیقەتی" گفتوگۆهەڵنەگر بەکاربهێنێ. لە ئایدیا هەرە سەیر وسەمەرە و هەرە گفتوگۆ هەڵنەگرەکان (لەبەرئەوەی سەختە باوەڕبهێنین بتوانین پشتگیری لێ بکەین بۆ هەر زمانێکی دیکە) ئەوەیە عەرەبی وەک زمانێک، ئیدیۆلۆژییەکی مەترسیدارە. تێکستی کلاسیکی هاوچەرخ کە تێیدا ئەم حوکمدانەی لێ وەرگیراوە لەبارەی عەرەب بریتییە لە کاری "ئی. شووبی" "کاریگەری زمانی عەرەبی لە سایکۆلۆژی عەرەبەکان The Influence of the Arabic Language on the Psychologie of the Arabs (130) نووسەرەکەی وەک "دەروونناسێک ناسراوە، لە یەک کاتدا وەک پسپۆڕی سایکۆلۆژی کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆژی کلینیک"، لەو باوەڕەشداین کە هۆکاری

سەرەکی لە پشت بڵاوبوونەوەی ئایدیاکانی بە فراوانی ئەوەیە کە خۆی عەرەبە (واتە عەرەبێک سەرەڕای هەموو شتێک خۆی خۆی تاوانبار دەکا) ئەو تێزەی کە پێشنیاری دەکا ئەوەندە ساویلکانەیە شایەنی سەرلدولکەیە، لەوانەشە هۆکارەکەی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە بە قەد سەرە دەرزییەک نەزانێ زمان چیە و چۆن کار دەکا. لەگەڵ ئەمەش، بەشە جیاجیاکانی کارەکەی ناونیشانی زۆر سەرنجڕاکێشیان هەیە: وەک "نەبوونی وردەکاری لە فیکر" و "پێداگیری درێژدادڕ لەبارەی نیشانە زمانەوانییەکان" و "دڵنیایی بێ رادە زۆر و درێژدادڕ". "شووبی" زۆرجار وەک ئۆتۆریتێیەک باسی کراوە، راستە، بە ئۆتۆریتێ-وە قسە دەکا، "ماهییەتێکی مێتافیزیکی سەرەکی" Hypostasie (اقنومي) بۆ جۆرێک لە عەرەبی لاڵ دەکا کە لە هەمان کاتدا کۆنترۆلی رکێفی وشەکانیشی لەبەردەست بێ، یارییەکی وا دەکا نە حەماسەتی تێدایە نە بەرژەوەندی. لاڵی رۆڵێکی گەورەی هەیە لەوەی "شووبی" باسی دەکا، لەبەرئەوەی هیچ نموونەیەکیشی لە ئەدەبی عەرەبی نەهێناوەتەوە، ئەو ئەدەبەی کە عەرەبەکان ئەوەندە شانازی پێوە دەکەن. کەواتە لە کوێ ئەم زمانە عەرەبییە کاریگەری خۆی لەسەر عەرەب نیشانداوە؟ بە تایبەتی لە ناوەوەی جیهانی میتۆلۆژی داهێنراو بۆ عەرەب لەلایەن رۆژهەڵاتناسانەوە. لەلای ئەو زمانی عەرەبی رەمزی لاڵی هاوتای زۆری و بۆری دەربڕینە، هەژاری بەرانبەر بە زیادەڕەوی. سەرەنجام کە بتوانین بگەینە ئەنجامێکی لەم جۆرە لە رێگەی وەسیلەی فیلۆلۆژی نیشانەیەکە بۆ کۆتایی غەمبارانەی نەریتێک کە کە گرێچن و ئاڵۆز بووە، ئەمەش ئەمڕۆ تەنیا لەلای چەند کەسانێکی دەگمەن دەستدەکەوێ. ئەو شێوازەی رۆژهەڵاتناس هەیەتی لە پشت بەستن بە فیلۆلۆژی، دوا لاوازیی بوارێکی زانستی تەواو گۆڕاوە و کەوتۆتە ناو دەستی پسپۆرە ئیدیۆلۆژییەکان.

لەناو هەموو ئەوەی تۆژینەوەم لەبارەوە کردوون، شێواز و زمانی ڕۆژهەڵاتناسی ڕۆڵێکی باڵادەستیان هەبووە. ڕۆژهەڵاتناسی حاڵەتە ئیجباری و ناچارییەکانیش دەخاتە ناو هەمان سەبەتە وەک حاڵەتی "سروشتی"، تایپی مرۆیی جۆربەجۆر بە دەستەواژە و میتۆلۆژی وەک مادەی خوێندن پێشکەش دەکا، هەقیقەت و سەرچاوە دەبەخشێتە هەندێ شت (وشەی دیکە) کە لە داهێنانی خۆیەتی. زمان و شێوازی ڕۆژهەڵاتناسی "گوتاریکە"، واتە ناشێ نەتوانێ پلان بۆ دانراو نەبێ، چونکە ناتوانین هەر کاتێ بمانەوێ گوتار دروست بکەین، بێ ئەوەی سەرەتا سەر بە (لە هەندێ حاڵەت بە شێوەیەکی نائاگایی، بەڵام لە هەموو حاڵەتێکدا بە شێوەیەکی ئیجباری) ئیدیۆلۆژییەک و هەندێ دامەزراوە نەبیت کە گەرانتی بوونی ئەمە بکا. ئەم دامەزراوانە هەمیشە ئەو دامەزراوانەی کۆمەڵی پێشکەوتوون کە تۆژینەوە و تاووتوێی کۆمەڵی کەمتر پێشکەوتوو دەکەن، خەسڵەتی سەرەکی گوتاری ئەفسانە "میتۆس" ئەوەیە کە ئەسڵ و بنچینەکانی خۆی دەشارێتەوە، بە هەمان ئاست ئەوانەش کە وەسفیان دەکا. "عەرەبەکان" بە کلیشەی جێگیر و ئیدیال پێشکەش کراون، بەو شێوەیە پێشکەش نەکراون وەک بوونێک خاوەن پۆتەنسیەل کە خەریکن خۆیان خۆیان لە ئەستۆ دەگرن، وەک مێژوویێک خەریکە خۆی دروست دەکات. نرخ و بەهای درێژدادڕی وەک سیفەتێک دراو بە عەرەبی وەک زمانێک ڕێگە بە ڕۆژهەڵاتناس دەدا زمانەکە بکاتە هاوتای کۆمەڵ، مێژوو، سروشت. ڕۆژهەڵاتناس نابینێ کە ڕۆژهەڵات زمانی خۆی هەیە قسەی پێ دەکا، بەڵکو ئەوە زمانە کە باسی ڕۆژهەڵات دەکا.

4- ڕۆژهەڵاتییەکان ڕۆژهەڵاتییەکان ڕۆژهەڵاتییەکان

سیستەمی خەیاڵی ئیدیۆلۆژییانە کە من ناوم لێناوە ڕۆژهەڵاتناسی، ئەنجامی مەترسیداری هەیە و، هەر تەنیا لەبەرئەوەش نا کە لە ڕووی ڕۆشنگەرییەوە کەم شەرافەتمەندانەیە. ڕاستە، وڵاتەیەکگرتووەکان ئەمڕۆ بە قووڵی کەوتۆتە ناو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، قووڵتر وەک لە هەموو جێگەیەکی دی لە دنیا: ئەو پسپۆڕانەی ڕاوێژ دەدەنە پیاوانی سیاسی لەبارەی کێشەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، هەموویان، تا دوایین کەسیان لەناو ڕۆژهەڵاتناسی غەرق بوونە. بۆ بەشی هەرە زۆریان، ئەم خۆتێهەڵخستن و ئیلتیزامە، کە لێرە وەک حاڵەتێک پێویستە بیڵێین لەسەر لم بنیاتنراوە، چونکە پسپۆڕەکان ئاراستەیەک پێشکەش دەکەن کە لەسەر تەجرید بنیاتنراوە و باش دەفرۆشرێ: بەشی هەرە زۆرییان کۆنە کڵیشەکانی ڕۆژهەڵاتناسین بە زانینێکی سیاسی سەقەت داپۆشراون و، دیسان بەشی هەرە زۆریان، بە تەواوی بە کەڵکی ئەوە نایێن وەسفی ئەوەی پێ بکرێ بەم دواییانە چی لە لوبنان یان پێشتر ڕوویداوە، لەبارەی بەرگری میللی فەلەستینی لە ئیسرائیل. ئەمڕۆ ڕۆژهەڵاتناسی بە دوای ئەوە دەگەڕێ ڕۆژهەڵات وەک لاسایی ڕۆژئاوا ببینێ کە، وەک بێرنارد لویس بۆی دەچێ، تەنیا "دەتوانێ ئەو کاتە خۆی باش بکا کە دەبینێ ناسیۆنالیزمی ڕۆژهەڵاتی "خۆی خۆی ئامادە دەکا بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ڕۆژئاوا." (131) ئەگەر، لەم نێوانە، عەرەبەکان، یان موسلمانەکان یان سێیەک و چارەکی جیهان پاش هەموو شتێک ڕێگە چاوەڕوان نەکراوەکان بگرنەبەر، ئەوسا بەلامانەوە سەیر نابێ ڕۆژهەڵاتناسێک بدۆزینەوە بۆمان لێکبداتەوە کە ئەمە نیشانەیەکە کە ڕۆژهەڵاتییەکان ڕاست ناکرێنەوە و، پاشان بیسەلمێنێ ناتوانین پشتیان پێ ببەستین.

ئێمە ناتوانین شکانە مێتۆدۆلۆژییەکانی رۆژهەڵاتناسی لێکبدەینەوە و بڵێین رۆژهەڵاتی "راستەقینە" جیاوازە لەو پۆرترێتانەی رۆژهەڵاتناسەکان لەبارەیەوە پێشکەشی دەکەن، یان بڵێین، لەبەرئەوەی رۆژهەڵاتناسەکان زۆربەیان رۆژئاوایین، ناتوانین لەوان چاوەڕێی بوونی هەستێکی قووڵ و ورد بین لەبارەی ئەوەی بە راستی رۆژهەڵات چییە. ئەم دوو پێشنیارە هەڵەن و راست نین. تێزی ئەم کتێبەی من ئەوە نییە بیربکەینەوە کە شتێک هەیە وەک رۆژهەڵاتێکی هەقیقی یان راستەقینە (ئیسلامی، عەرەبی، چیتر هێشتا)، هەروا ئەوەش نییە دڵنیایی لەو ئایدیایەش بکەم، روانینی "ناوەوە" زاڵ بکەم بەسەر روانینی "دەرەوە"، ئەگەر ئەو جیاکارییە بە سوودەی "رۆبێرت ک. مێرتۆن" دەیکا وەک پاڵپشتێک وەرگرین. بە پێچەوانەوە، ئەوەی گوتوومە، ئەوەیە رۆژهەڵات بە خۆی چەمکێکی داهێنراوە، ئایدیای ئەوەش کە چەندین جۆری جیۆگرافی و چەندین دانیشتوانی رەسەنی تەواو جیاواز هەن کە دەتوانین لە رێگەی چەندین ئایین، چەندین کولتوور یان چەندین جەوهەری نەژاد کە تایبەت بە خۆیان بی بیانناسێنین، بابەتێکە مایەی گفتوگۆی قووڵ و ئاڵۆزە. هیچ باوەڕیشم بەو پێشنیارە سنووردارانە نییە کە دەڵێ تەنیا مرۆی رەش دەتوانێ لەبارەی رەشەکان بنووسێ، یان موسلمان لەبارەی موسلمان دەتوانێ بنووسێ، تا دوایی.

لەگەڵ ئەمەش، سەرەڕای ئەوەی شکانەکانی مایەی گریانە، نەژادپەرستییەکەی بە ئاستەم شاراوەیە، دەزگا رۆشنگەرییەکەی ئەستوورایییەکی نییە، ئەمڕۆ رۆژهەڵاتناسی گەشاوەتەوە، هەڵبەت لە چەندین فۆرم کە هەوڵمداوە وەسفیان بکەم. لە راستیدا، بە مافی خۆمانی دەزانین نیگەران بین کە دەبینین کاریگەرییەکەی دەگاتە "رۆژهەڵات" خۆی: چەندان لاپەڕەی پڕی کتێبان، هی رۆژنامان بە عەرەبی چاپ و پەخشکراون (و بێگومانیش بە زمانی ژاپۆنی، بە

چەندین زمانی لۆکالی هیندستان و بە زمانانی دیکەی ڕۆژهەلاتیش) ئەمانە گشتیان پڕن لە شیکاری لە پلە و ئاستی دووەم کە لەلایەن عەرەبەکان خۆیان لە بارەی "ئەقلی عەرەبی" و "ئیسلام" و ئەفسانەی دی نووسراون. ڕۆژهەلاتناسی لە ولاتەیەکگرتووەکانیش بەرین و فراوان بووە، بە تایبەتی کە ئەمڕۆ، پارەی عەرەبەکان و سەرچاوەکانیان شکۆمەندییەکی بەرچاوی پێشکەش بەو "بەرژەوەندیە" نەریتییە کردووە کە بەرانبەر بە "ڕۆژهەلات" هەستی پێکراوە و وەک بایەخێکی ستراتیژییە. مەسەلەکە ئەوەیە کە ڕۆژهەلاتناسی وێڕای سەرکەوتنەوە لەگەل ئیمپریالیزمی نوێ گونجێنراوە، کە تێیدا پارادیگمە ئاراستەکەرەکانی نارەزایی دەرنابڕن، بەلکو بە باشی دلنیایی لە نیگاری ئیمپریالی بەردەوامی بالادەستی لەسەر ئاسیا دەکەن.

لەو بەشەی ڕۆژهەلات کە دەتوانم وێڕای هەندێ ئەزموونی ڕاستەوخۆ قسە بکەم؛ زۆر بە باشی دەتوانین حسێب بۆ ئەو گونجانەی چینی ڕۆشنگەران بکەین لەگەل ئیمپریالیزمی نوێ وەک سەرکەوتنێک بۆ ڕۆژهەلاتناسی. جیهانی عەرەبی ئەمڕۆ لە ڕوانگەی ڕۆشنگەری، سیاسی و کولتووری وەک مانگێکی دەستکردە لە دەورەی ولاتەیەکگرتووەکان دەخولێتەوە. ئەمەش بۆ خۆی شتێک نیە مایەی ئەسەف بێ، بە پێچەوانەوە، ئەوەی کە مایەی ئەسەفە جۆری پەیوەندیەکەیە. دەبێ پێش هەموو شتێک تێبگەین کە زانینگەکانی جیهانی عەرەبی بە گشتی، بە پێی مۆدێلێکی میراتی کۆنە زلهێزێکی کۆلۆنیالی ئۆرگانیزەکراون یان سەپێنراون. ئەگەر سەیری مەرجەکانی ئەمڕۆ بکەین دەبینین تا ڕادەیەکی گەلێ زۆر پرۆگرامی خوێندنی ئەم زانکۆیانە چرووک و بێ مانان: کلاسی پڕ لە سەدان خوێندکار، مامۆستای کەم شارەزا، کاری زۆر و مووچەی کەم، دامەزراو بە پالپشتی سیاسی، بە شێوەیەکی تەواو نەبوونی لێکۆلینەوەی

بنچینەیی، یان هەر نەبوونی شیمانەی لێکۆڵینەوە، خراپتر هێشتا، نەبوونی کتێبخانەیەکی گونجاو لە هەموو ناوچەکە. بەریتانیای مەزن و فرانسا پێشان باڵادەست بوون بەسەر ئاسۆی رۆشنگەری رۆژهەڵات هەڵبەت بە هۆی گرینگی خۆیان و بە هۆی دەوڵەمەندی و سامانیان، ئێستە، وڵاتەیەکگرتووەکان پێگەی ئەوانی داگیرکرووە، ئەنجامی ئەمەش بوونی هەندێ خوێندکاری بەهرەمەندە کە رێگەی خۆیان لەناو ئەو سیستەمەی خوێندنی سەرەوە بڕیوە، ئێستە هاندراون و ئازایەتیان دراوەتەبەر بچن لە وڵاتەیەکگرتووەکان درێژە بە خوێندنیان بدەن. ئەوەش راستە هەندێ قوتابی جیهانی عەرەبی بەردەوام روو لە ئۆروپا دەکەن بۆ خوێندن، بەڵام زۆربەیان دەچنە وڵاتەیەکگرتووەکان، ئەمە بەسەر ئەو قوتابیانەش پەیڕەو دەبێ کە گوایە لە وڵاتە رادیکاڵەکانەوە دێن وەک ئەوانەی لە وڵاتە کۆنەپارێزەکانیشەوە دێن وەک "عەرەبی سعودیە و کوەیت". لەولاشەوە سیستەمی ریعایەت Clientele ، کە لە بوارەکانی خوێندن و کار و توێژینەوە بەرقەرارە، وادەکا وڵاتەیەکگرتووەکان بە شێوەیەکی پراکتیکی باڵادەستی Hégémonie تەواوی لەسەر کاروباردا هەبێ، لەو بڕوایەداین، کە سەرچاوە، ئەگەر ئەم سەرچاوەیە ئەوەندەش راستەقینە نەبێ، ئەوا لە وڵاتەیەکگرتووەکان دەدۆزرێتەوە.

دوو هۆکار هەن کە وادەکەن سەرکەوتنی رۆژهەڵاتناسی هێشتا بەڵگەنەویست بێ. ئەگەر بتوانین لە حاڵەتێکدا تەندانسەکانی کولتووری هاوچەرخ لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی بکەین بە دوای مۆدێلە ئۆروپی و ئەمریکییەکان بکەوین. کاتێ کە "تاها حوسەین" لە ساڵی 1936 دەیگوت کولتووری مۆدێرنی عەرەبی کولتوورێکی ئۆروپییە و رۆژهەڵاتی نیە، ئەو دەیویست شوناسی سروشتی بژاردەی رۆشنبیرانی میسری دیاری بکا کە ئەو خۆی

ئەندامێکی بەڕێز بوو تیایاندا. هەمان شت راستە بۆ بژاردەی کولتووری عەرەبی ئەمڕۆ، ئەگەرچی بزووتنەوەی بەهێزی ئایدیای ئەنتی ئیمپریالیزم لە جیهانی سێیەم کە تەواوی ناوچەکەی گرتبووەوە، هەر لە سەرەتای سالانی 1950ەوە سیمای رۆژئاوایی لە کولتووری باو کز کردەوە. بەومانایەی جیهانی عەرەبی و ئیسلامی وەک هێزێکی پلە دوو لە بواری بەرهەمهێنانی کولتووری، زانین و توژینەوەی بالا دەمێننەوە. لێرەوە دەبێ تەواو ریالیزمییانە بیربکەینەوە کە زاراوەی هێزی سیاسی بەکاردەهێنین بۆ وەسفی ئەو حاڵەتەی کە ئەو هێزە سیاسییە دایدەهێنێ. هیچ عەرەبێک یان موسلمانێکی توێژەری زانستی ناتوانێ رێگە بە خۆی بدا خۆی نەبان بکا لەوەی لە وەرزنامە و ئەنستیتو و زانکۆکانی ولاتەیەکگرتووەکان و ئۆروپا دەنووسرێ، پێچەوانەکەی راست نیە. بۆ نموونە، هیچ یەکێک لە وەرزنامە تایبەتییەکان لەبارەی توژینەوە لە عەرەبەکان ئەمڕۆ لە جیهانی عەرەبی پەخش و بلاوناکرێتەوە، هیچ ئەنستیتووێکی خوێندنی عەرەبی توانای ئەوەی نیە پێشبڕکێ لەگەڵ سەنتەرێکی وەک ئۆکسفۆرد، هارڤارد یان UCLA بکا لە بواری توژینەوە لە جیهانی عەرەبی، هێشتا کەمتر لە هەر بوارێکی دیکەی غەیرە رۆژهەلاتی. لەمەدا ئەنجامی پێشبینیکراو ئەمەیە: قوتابیانی رۆژهەلاتی (و پرۆفیسۆرە رۆژهەلاتییەکان) هەردەم خۆزگەی ئەوە دەخوازن بێن لەبەر پێی رۆژهەلاتناسە ئەمریکییەکان دانیشن، پێش ئەوەی بگەڕێنەوە لە بەرانبەر خەڵکی خۆیان ئەو کلێشانە دووبارە بکەنەوە کە وەک دۆگمەکانی رۆژهەلاتناسی وەسفم کردوون. لەگەڵ سیستەمێکی بەرهەمهێنانەوەی لەم جۆرە، شتێکە خۆلادانی تێدانیە کە توێژەرە زانستییەکەی رۆژهەلاتی زانیارییە ئەمریکییەکان بەکاردەهێنێتەوە بۆ پیشاندانی بالادەستی خۆی بەسەر هاوولاتیانی خۆی، بەو مانایەی ئەو دەتوانێ بەسەر سیستەمی رۆژهەلاتناسیدا رابگا، لە پەیوندی خۆی لەگەڵ بەڕێوەبەرانی خۆی، لەگەڵ

ڕۆژهەڵاتناسانی ئۆروپی یان ئەمریکییەکان، بەڵام ئەو هەردەم "فێرکارێکی لۆکالی دەمێنێتەوە"، ڕۆڵیشی لە ڕۆژئاوا هەر لەو ئاستەدا دەمێنێتەوە، ئەمە لە حاڵەتێکدا ئەگەر شانسی هەبوو دوای تەواوکردنی خوێندنی لەوێ بمێنێتەوە. زۆربەی وانە سەرەتاییەکانی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان ئەمڕۆ لە زانکۆ ئەمریکییەکان ئەم "فێرکارە لۆکالیانە" دەیڵێنەوە، دەستەڵات لەناو سیستەمی (زانکۆکان، فۆنداسیۆنەکان، هتد...) تا ڕادەیەک بە تەواوی لە دەستی غەیرە ڕۆژهەڵاتییەکاندایە، ئەگەرچی ژمارەی غەیرە ڕۆژهەڵاتییەکان لەو مامۆستایانەی لە کاردان ئەوەندە زۆر نیە لەچاو هاوتاکانیان لە ڕۆژهەڵاتییەکان.

هەموو جۆرە نیشانەیەکی دیکە ئەوە پیشان دەدەن چۆن باڵادەستی کولتووری خۆی ڕادەگرێ و درێژە بە خۆی دەدا، بە ڕەزامەندی ڕۆژهەڵاتییەکان خۆیان، بە قەد ئەمەش بە فشارێکی ئابووری ڕاستەوخۆ و زبریی وڵاتەیەکگرتووەکان. ئەمەش نموونەیەک کە وامان لێ دەکا بیربکەینەوە: لە کاتێکدا دەیان ئۆرگانیزاسیۆن لە وڵاتەیەکگرتووەکاندا هەیە بۆ توێژینەوە لەبارەی ڕۆژهەڵاتی عەرەب و ئیسلامی، کەچی تاقە یەک ئۆرگانیزاسیۆن لە ڕۆژهەڵات نیە بۆ توێژینەوە لە وڵاتەیەکگرتووەکان، لە کاتێکدا وڵاتەیەکگرتووەکان بریتییە لە سەرەکیترین کاریگەری ئابووری و سیاسی لە ناوچەکە. هێشتا خراپتر، لە ڕۆژهەڵات هیچ ئەنستیتوویک نیە، هەتا یەکێکی سادەی پلە ناوەنجیش نیە، تایبەت بێ بە خوێندن و توێژینەوە.

بەڵام بە ڕای من هەموو ئەمانە هیچ نین بەرانبەر بە هۆکاری دووەم کە بەشداری لە سەرکەوتنی ڕۆژهەڵاتناسیدا دەکا: ئەمەش ئیدیۆلۆژی "بەکارهێنان یان بەکاربەریی" consommation لە ڕۆژهەڵاتە. جیهانی عەرەبی و ئیسلامی لە هەموو ڕوویکەوە بەستراوەتەوە بە ئابووری بازاڕیی ڕۆژئاوایی. لێرەوە پێویست بەوە

ناکا بە بیر خۆمان بهێنینەوە کە پترۆل، سەرەکیترین سەرچاوەی ناوچەکەیە، بە تەواوی لەلایەن ئابووری ولاتەیەکگرتووەکان قووتدراوە. هەر تەنیا نامەوێ بڵێم کە کۆمپانیا زلەکانی پترۆل لە ژێر کۆنترۆلی سیستەمی ئابووری ئەمریکین، بەڵکو هێشتا، کە داهاتی پترۆلی عەرەبەکان، بێ ئەوەی باس لە مارکتینگ "بەبازاڕکردن" بکەین، گەڕان و لێکۆڵینەوە وئۆرگانیزاسیۆنی پیشەسازی، هەموو ئەمانە ئیدارەی سەرەکییان لە ولاتەیەکگرتووەکاندایە. بەم جۆرە عەرەبەکان بە هۆی پترۆلەوە دەوڵەمەند دەبن و دەبنە کڕیاری زۆر گرینگی کالای ئەمریکی: ئەمەش راستە بۆ ولاتانی کەنداوی فارس و بۆ لیبیا و عێراق و جەزائیر کە بە ولاتانی رادیکال ناسراون. مەسەلەکە بریتیە لە پەیوەندیەکی یەک ئاراستەیی، ولاتە یەکگرتووەکان کڕیاری ژمارە یەکی شتی زۆر کەمن لەو بەرهەمانەی هەڵیدەبژێرن (وەک پترۆل، دەستی کاری هەرزان بە شێوەیەکی گشتی)، هەرچی عەرەبەکانن بەکاربەر یان بەکارهێنەری زلن لە هەموو جۆرە بەرهەمێکی ئەمریکی، ماتریالی و ئیدیۆلۆژی.

بێگومان ئەمەش کۆمەڵێک ئەنجامی هەیە. بەم جۆرە لە ناوچەکە وەک یەک لێکردن" و یەکخستنێکی گەورەی زەوق و چەشەکان روویداوە، ئەمەش نەک هەر تەنیا بە رەمزیکراوە بە هۆی ترانزیستۆر و بلوجینز و کۆکاکۆلا، بەڵکو بەو وێنا کولتووریانەی رۆژهەڵاتیش کە "ماس میدیا"ی ئەمریکی پێشکەشی دەکا و بێ هیچ بیرکردنەوەیەک بینەرانی زۆر و بێ ژماری تەلیڤیزیۆن بەکاردەهێنن. یەکەم ئەنجام: پارادۆکسی عەرەب کە خۆی وەک "عەرەب" لە تایپی ئەوانەی هۆلیوود پێشکەشی دەکا دەبینێتەوە. ئەنجامی دیکە: ئابووری بازاڕیی رۆژئاوایی، کە رووی لە بەکارهێنانە، چینێکی شارەزای بەرهەمهێناوە (بەردەوامن لە بەرهەمهێنان بە خێرایی زۆرتر) کە زانیاری رۆشنگەرییان بەو شێوەیە ئاراستەکراوە پێویستییەکانی بازاڕ تێربکا.

لەم پرۆسەیەدا بێگومان بایەخ بە خوێندنی ئەندازیاری، بازرگانی و ئابووری دەدرێ، بەڵام ئەنتلجنسیا (چینی رۆشنبیران/و) ئەو خۆی خۆی دەکاتە پاریدەدەری ئەوەی کە پێیوایە تەندانسە سەرەکیەکانن بۆ چەوساندنەوە لە رۆژئاوا. ئەو رۆڵەی پێیدراوە و بۆی ئامادەکراوە رۆڵی "مۆدێرنیزەکردنە"، ئەمەش واتە پێدانی یان گونجاندنی شەرعیەت و ئۆتۆریتی لەگەڵ هەندێ ئایدیا لەبارەی مۆدێرنیزاسیۆن، پێشکەوتن و کولتوور کە بەشی هەرە زۆری لە وڵاتەیەکگرتوەکانەوە پێی دەگا. لەم بارەیەوە شایەدحاڵی روون و دیارمان هەن لەناو زانستە کۆمەڵایەتییەکان و، ئەوەش سەیر و مایەی سەرسامییە، کە لەلای چەندین رۆشنبیری پێشکەوتوو کە روانینی مارکسی خۆیان هەمووی لە مارکس وەرگرتووە لەبارەی ئایدیاکانی ئەو لەمەڕ جیهانی سێیەم کە جیهانێکە پێکهاتەیەکی هاوشێوە یان بەیەکچووی homogène هەیە (کە لە پێشتر لەم کتێبە باسی کراوە). بەم جۆرە، پاش هەموو شتێک، ئەگەر رەزامەندییەکی رۆشنگەری هەبێ بۆ وێناکان و دۆکترینەکانی رۆژهەڵاتناسی، لەم حاڵەتەدا رۆژهەڵاتناسیش بەهێزەوە خۆی بە گۆڕینەوە ئابوورییەکان، سیاسییەکان و کولتوورییەکان بەهێز دەکا، بە کورتی، رۆژهەڵاتی مۆدێرن بە خۆی بەشداری لە بەرۆژهەڵاتناسیکردنی خۆی دەکا.

وەک دەرەنجامێک دواجار ئەلتەرناتیڤ چیە؟ ئایە ئەم کتێبە تەنیا هەندێ ئەرگیومەنتی دژ نەک نەرێ بۆ شتێکی پۆزەتیڤ پێشکەش دەکا؟ هەندێ جار وارێککەوتووە باس لە سەرەتایەکی دیکەی نوێ بکەم لەبارەی "رزگاربوون لە کۆلۆنیزاسیۆن" لەناو ئەو بوارەی کە پێی دەڵێن "هەرێمە کولتوورییەکان" area studies : کارەکەی ئەنوەر عەبدولمەلیک، ئەو لێکۆڵینەوانەی لەلایەن ئەندامانی گروپی هول Hull کراون لەبارەی رۆژهەڵاتی ناوڕاست. شیکردنەوە و پێشنیارە زۆر نووژەنەکانی چەندین توێژەری زانستی جیاجیای

ئۆروپی، لە وڵاتەیەکگرتووەکان و لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، (123) بەڵام توانیومە تەنیا بە ڕاگوزاری ناویان بهێنم. پڕۆژەکەی من بریتییە لە وەسفکردنی هەندێ سیستەمی ئایدیاکان، نەک هێنان و دانانی سیستەمێکی دیکە لە جێگەی. بێجگە لەمە، هەوڵمداوە کۆمەڵێک پرسیار بخەمەڕوو کە لە شوێنی گونجاو دەکرێن کە مەسەلەکە پەیوەندی بە کێشەکانی ئەزموونی مرۆییەوە هەبێ: چۆن نوێنەرایەتی کولتوورەکانی دیکە دەکرێ؟ کولتوورێکی دیکە چیە؟ ئایە کۆنسێپتی کولتوور (نەژاد، ئایین، شارستانی) جیاواز سوودی هەیە یان خۆی وا دەبینێتەوە پەیوەندی بە "خۆتێرکردنی زاتی" (کە باس لە کولتووری "خۆ"مان دەکەین) یان پەیوەندی بە دژایەتی و بوونی ڕەفتاری توندوتیژەوە هەیە؟ (کاتێ کە باس لە کولتووری "ئەویتر" دەکەین) جیاوازییە کولتوورییەکان، ئایینییەکان و نەژادییەکان زیاتر بایەخیان هەیە وەک لە کاتیگۆرییە سۆسیۆئابوورییەکان یان سیاسی و مێژووییەکان؟ چۆن ئایدیاکان ئۆتۆریتی، هەڵکەوتی "ئاسایی یان سروشتی"و یان ستاتوی هەقیقەتی "سروشتی" بە دەست دەهێنن؟ ڕۆڵی کەسی ڕۆشنگەر یان ڕۆشنبیر چیە؟ ئایە ڕۆڵیان بەڕاستگەڕاندن و گونجاندنی ئەو کولتوور و دەوڵەتەیە کە خۆی بەشێکە لێیان؟ دەبێ چ گرینگی و بایەخێک بدەینە بەئاگاهاتنەوەیەکی ڕەخنەییانە و سەربەخۆیانە، بە ئاگاهاتنەوەیەکی ڕەخنەییانەی ئۆپۆزیسیۆنانە ؟

هیوادارم پێشتر بە شێوەیەکی لابەلا هەندێ وەڵامی ئەم پرسیارانەم لە بارەی بابەتەکانی پێشوو دابنەوە، بەڵام لەوانەیە توانیبێم ڕوونتر وەڵامی هەندێکیانم دابنەوە. ڕۆژهەڵاتناسی بەو شێوەیەی لەم توێژینەوەیەدا خەسڵەتەکانیم دیاری کردوون نەک هەر تەنیا شیمانەی پسپۆڕییەکی باڵا کە سیاسی نەبێ تاوانبار دەکا، بەڵکو هێشتا فرسەتی شیاوی پەیوەندییەکی توندوتۆڵ لە نێوان توێژەری زانستی

و دەوڵەتیش تاوانبار دەکا. پێموایە ئەوەش تەواو شتێکی ئاساییە کە ئەو بارودۆخانەی کە وادەکەن ڕۆژهەڵاتناسی تاپێکی فیکری بێ بەردەوام بەرەو ئەوە ئاراستەکراین وابێنە بەرچاو درێژەیان دەبێ: وێنایەکە بۆ گشتێک کە زیاتر خەم ئاوەرە. بۆ من لەلایەن خۆمەوە، لەگەڵ ئەمەش هەندێ هیوای ماقووڵم هەن: وەک پرسیارێک نەتوانین خۆی لێ لادەین، دەشێ هەمیشە ڕۆژهەڵاتناسیش تەنیا لە هەڵکەوتی ڕابردوویدا نەبێ کەم لێپرسینەوەی لێ بکرێ لە ڕووی ڕۆشنگەری، ئیدیۆلۆژی یان سیاسی.

ئەگەر باوەڕم نەهێنابایە بە بوونی زانستێکی کەمتر فەساد یان، بەلای کەمی، کەمتر نابینا بەرانبەر بە هەقیقەتی مرۆیی وەک ئەوەی لێرە نیگارم بۆ کێشاوە، ئەوا بڕیارم نەدەدا ئەم کتێبە بنووسم. ئەمڕۆ، کۆمەڵێک زانای توێژەر کاری تاکەکەسی خاوەن نرخ و بەهای مەزن لە کۆمەڵێک بواری زۆر وەک بۆ نموونە لە بواری مێژوو، ئایین، شارستانی، سۆسیۆلۆژی و ئێتنۆلۆژی ئیسلام ئەنجام دەدەن. هەراسانییەکان ئەوکاتە دەردەکەون کە نەریتی کاتیگۆریانەی ڕۆژهەڵاتناسی توێژەری زانستی لەگەڵ خۆی هەڵدەگرێ بێ ئەوەی ئاگای لە خۆی بێ، کە ئاگایی پیشەییەکەی بەرانبەر بە "ئایدیا نەریتییەکان" وریا نیە، زۆر بە ئاسانی پیشەکەی بۆی دەگوازێتەوە. بەم جۆرە زیاتر ڕێی تێدەچێ کارە جوان و سەرنجڕاکێشەکان ئەوانەی توێژەری باڵا بن کە پەردە لەسەر بوارێکی زانستی بێ سنوور لە ڕوانگەی ڕۆشنگەری هەڵدەدەنەوە نەک هی "بوارێکی" وەک ڕۆژهەڵاتناسی پێناسەکراو بە شێوەیەکی ڕێسایی، یان ئیمپریالی، یان جیۆگرافی. یەکێ لەو نموونە نایابانەی ئێستە: ئەنترۆپۆلۆژی "کلیفۆرد گیرتز"ە، کە بە شێوەیەکی تا ڕادەیەک شاراوە و لابەلا و تەواوێک بەرجەستە بایەخ بە ئیسلام دەدا، بۆ ئەوەی ببێتە ئیلهامێک بۆ کۆمەڵان و ئەو کێشە تایبەتیانەی کاریان لەبارەوە دەکا، نەک

سەرچاوەیەک بۆ مەراسیمەکان و ئایدیا هەڵبەستراوەکان و دۆکترینەکانی رۆژهەڵاتناسی.

لە لایەکی ترەوە، چەندین پسپۆڕی باڵا و چەندین لە رەخنەگران کە زانیاری رۆژهەڵاتناسی نەریتییان بە دەستهێناوە بە پوختی و دروستی لە تواناییاندا هەیە خۆیان ئازاد بکەن لە قەیدە کۆنەکانی ئیدیۆلۆژی. زانین و زانستی "ژاک بێرک" و "مەکسیم رۆدنسۆن" دەچنە ناو خانەی لە هەرە توندوتۆڵەکان، بەڵام ئەوەی تۆژینەوەکانیان بە زیندوویی دەهێڵێتەوە، هەتا لەبارەی کێشە نەریتییەکانیش، دەگەڕێتەوە بۆ هوشیاربوونەوەی میتۆدۆلۆژی خۆیان. چونکە، ئەگەر رۆژهەڵاتناسی وەک مێژوو، زۆر لە خۆی رازی بێ، زۆر دوورەپەرێز بێ، پڕ لە دڵنیایی ئەرێنی بێ لە بابەت میتۆدەکانی، سەرەتاو دەسپێکەکانی، کرانەوە بەسەر ئەوەی لێی دەکۆڵێتەوە لە رۆژهەڵات یان لە بارەی خۆی، دەشێ بە دەست بهێنرێ، ئەگەر میتۆدی خۆی بخاتە ژێر رەخنەوە. ئەمەیە کە ژاک بێرک و مەکسیم رۆدنسۆن کە پێی دەناسرێنەوە، هەر یەکەی بە شێوازی خۆی. کارەکانی ئەمانە هەمیشە پشت ئەستوورە، سەرەتا بە هەستیارییەکی راستەوخۆ بەرانبەر بەو ماتریالەی تۆژینەوەی لەسەر دەکەن، پاشان بە تاقیکردنەوەی بەردەوامی میتۆدۆلۆژی خۆیان و کاری پراکتیکییان، بە هەوڵێکی پێداگر بۆ ئەوەی کارەکانیان وەڵامێک بێ بۆ ماتریالەکان نەک بۆ دۆکترینە هەڵبەستراوەکان. ژاک بێرک، رۆدنسۆن، بە هەمان شێوە ئەنوەر عەبدولمەلیک و رۆجەر ئۆوێن، بە دڵنیاییەوە ئەوە دەهێننە بەرچاو کە باشترە تۆژینەوە لەبارەی مرۆڤ و کۆمەڵ بکرێ (سەرەنجام ئەو کۆمەڵە رۆژهەڵاتی بێ یان نا) لە هەموو بوارێکی زانستە کۆمەڵایەتییەکان، کەواتە ئەم زانایانە بە چاوێکی رەخنەگرانە دەخوێننەوە و تۆژینەوە لە بارەی ئەوەوە دەکەن چی لە بوارەکانی دیکە وەک لەوەی خۆیان روودەدا. ئەو بایەخەی

ژاک بێرک دەیداتە دۆزینەوە نوێیەکانی ئەنترۆپۆلۆژی ستروکتوری، ئەوەی رۆدنسۆن بۆ سۆسیۆلۆژی و تیۆری سیاسییە، ئەوەی رۆجەر ئۆون-یش بۆ ئابووری و مێژووە: ئەمانەن راستکردنەوە بە سوودەکان کە زانستە مرۆییەکانی ئەمڕۆ بۆ ناو تۆژینەوەی کێشەکان دەیانهێنێ کە پێی دەگوترێ رۆژهەڵاتییەکان.

بەڵام ناتوانین خۆمان لەو مەسەلەیە لادەین کە پێمان دەڵێ ئەگەر حسێبیش بۆ جیاکارییە رۆژهەڵاتناسییەکانیش نەکەین لە نێوان "ئەوان" و "ئێمە"، زنجیرەیەکی زۆر بە هێزی هەقیقەتە سیاسییەکان، دواجاریش ئیدیۆلۆژییەکان دەبنە ئیلهام بۆ زانستی ئەمڕۆ. هیچ کەسێک ناتوانێ خۆی رزگار بکا لە دابەشکردنی خۆرهەڵات/خۆرئاوا، یان لە دابەشکردنی باکوور/باشوور، دەوڵەمەند/هەژار، ئیمپریالیست/ئەنتی ئیمپریالیست، سپی/مرۆی هەمەرەنگ. ناتوانین لە بەرانبەریان خۆ لە گێلی بدەین و بڵێین ئەمانە بوونیان نیە، بە پێچەوانەوە، رۆژهەڵاتناسی ئەمڕۆ زۆر شتمان لە بارەی زەیفی رۆشنگەری فێر دەکا کە بە شاراوەیی خۆی نیشان دەدا، ئەمەش وادەکا ئەم دابەشکردنانە زیاتر بن و لە یەک کاتیشدا شەرم ئاوەر و بەردەوام بن. کەچی زانستێک بە شێوەیەکی کراوە بۆ گفتوگۆ و پۆلێمیک و"پێشکەوتووخواز" کە بە دروستی بیردەکاتەوە، دەشێ زۆر بە ئاسانی هەموو سیفەتێکی سروشتی و ئاسایی بزرکا و بکەوێتە ناو بۆرژانێکی دۆگماتیزمی ئایینی و فەلسەفیانە Scolastique، ئەمەش بێگومان روانگەیەکە سەرنجراکێش نیە.

ئەو پرسیارانەی دامرشتوون زۆر بە باشی ئەوە نیشان دەدەن هەستی من بەرانبەر بەم کێشەیە چیە. فیکر و ئەزموونی ئەمڕۆ ئێمەیان بەرانبەر بەوەی نوێنەرایەتیکردن چی لێ دەکەوێتەوە هەستیار کردووە، لە تۆژینەوە لە "ئەویتر"، لە فیکری نەژادپەرستی، لە قبوڵکردنی ئۆتۆریتێ بێ بیرکردنەوە و بێ رەخنە و ئەو ئایدیایانەش

که ئۆتۆریتێ دروست دەکەن، رۆڵی سۆسیۆسیاسی رۆشنگەران، لە نرخ و بەهای مەزنی هوشیارییەکی رەخنەیی و گوماندار. ئەگەر ئەوە بە یادی خۆمان بهێنینەوە کە لێکۆڵینەوە لە ئەزموونی مرۆیی بە شێوەیەکی ئاسایی چەندین سەرەنجامی ئێتیکی هەیە، هەڵبەت بۆ ئەوەی نەڵێین سەرەنجامی سیاسی بە تەواوی مانای باش و خراپی ئەم زاراوەیە، ئەوسا لەوانەیە بێباک نەبین بەرانبەر بەوەی دەیکەین وەک زانایەکی توێژەر. ئینجا چ باشترین پێوەرێک هەیە بۆ توێژەری زانستی وەک لە ئازادی و زانین و ناسینی مرۆییەکان؟ دەشێ ئێمە ئەوەش بە بیر خۆمان بهێنینەوە کە تۆژینەوە لە مرۆ لەناو کۆمەڵ لەسەر بنچینەی مێژوو و ئەزموونی کۆنکرێتی مرۆیەکان بنیاتنرابێ، نەک لەسەر تەجریدی لاف لێدانی رۆشنبیری یان لەسەر قانونە تاریکەکانی یان سیستەمە ستەمکارەکان. سەرەنجام کێشەکە ئەوەیە تۆژینەوە لەگەڵ ئەزموون بگونجێنین (فۆرمێکی پێشکەش بکەین، هەندێ شێوان) ئەو ئەزموونەی بە هۆی تۆژینەوە روون و سازگار دەکرێتەوە و دەگۆردرێ. ئەگەر بە هەر نرخێک بێ خۆمان لەو ئامانجە لادەین بەردەوام رۆژهەڵات بە رۆژهەڵاتناسی بکەین، ئەمە ئەنجامێکی دەبێ وەک قووڵکردنەوەی زانین و ناسین و سنوردارکردنی پێویستی زانا توێژەرەکان. بێ 'رۆژهەڵات'یش زانای توێژەر و رەخنەگران و رۆشنگەران و مرۆ هەر دەبن، جیاکارییە نەژادییەکان، ئێتنیکییەکان و ناسیۆنالیستەکان کەمتر بایەخیان هەبێ وەک لە کاری هاوبەش بۆ پێشخستنی کۆمەڵی مرۆیی.

تەواو لەو باوەڕەدام (کە هەوڵمداوە لە کارەکانی دیکەم پیشانی بدەم) ئەمڕۆ شتی زۆر دەکرێ لە بواری زانستە مرۆییەکان بۆ ئەوەی توێژەرانی زانستی تەیار بن بە مەزندە و خەیاڵ ، مێتۆد و ئایدیا، بۆ ئەوەی بتوانن بەسەر کلێشە و تایپە تەریتییەکانی نەژادپەرستی، ئیدیۆلۆژی، ئیمپریالی لە جۆری ئەوەی رۆژهەڵاتناسی

له ماوەی مێژووی گەشاوەی خۆی پێشکەشی کردووە ئاودیووبن.
من پێموایە کە شکانی رۆژهەڵاتناسی شکانی مرۆ بووە، تەواو وەک شکانێکی رۆشنگەری، راستە، وێرای هەڵوێست وەرگرتن بە شێوەیەک کە چارەسەری بۆ نەبێ بەرانبەر بە ناوچەیەک لە جیهان کە پێیوایە "ئەویتر"ە وەک لە هی خۆی، نە رۆژهەڵاتناسی توانای هەبوو خۆی لەگەڵ ئەزموونی مرۆیی یەکانگیر بکا، نە وەک ئەزموونێکیش لە قەڵەمی بدا. ئێستە دەتوانین هەست بە باڵادەستی جیهانی رۆژهەڵاتناسی بکەین و هەموو ئەوەش کە نوێنەرایەتی بۆ کردوون، ئەگەر ئێمە بە رێکی بگەینە ئەو ئاستەی، هوشیاری سیاسی بخەینە خزمەتی ژمارەیەکی زۆر لە گەلانی سەر زەمین کە بە شێوەیەکی گشتی لە سەدەی بیستەم دەرکەوتوون. ئەگەر ئەم کتێبە لە ئایندە هەندێ سوودی هەبێ، ئەوا بەشداری کردنە لەم ئاڵنگارییە و کە وەک ئاگادارییەک وایە: ئاسانە سیستەمی فیکری وەک رۆژهەڵاتناسی، چەندین گوتاری لەمەڕ دەستەڵات، خەیاڵی، ئیدیۆلۆژی دروست بکەی، پەیڕەوی بکەی، بیپارێزی، ئەمانە هەمووی کەلەپچەن لە داهێنانی ئەقڵن. هیوادارم سەرەڕای هەموو شتێکیش، توانیبێم پیشانی خوێنەرانی خۆم دابێ کە وەڵام بۆ رۆژهەڵاتناسی رۆژئاواییناسی نیە. هیچ یەکێک لە کۆنە "رۆژهەڵاتی" ئاسوودەیی لەو ئایدیایە نادۆزێتەوە کە، لەبەرئەوەی خۆی رۆژهەڵاتی بووە، گومانی ئەوە هەیە (گومانی زۆریش هەیە) رۆژێک سەرلەنوێ تۆژینەوە لەبارەی "رۆژهەڵاتییەکان" یان "رۆژئاواییەکان" بکا وەک داهێنانێکی خۆی. دەشێ زانینی رۆژهەڵاتناسی مانایەکی هەبێ، چۆن و بە کام شێوازی دەسخەڕۆ، زانین، هەر زانینێک، لە هەر شوێن و سەردەمێک، دەشێ بڕووشێ، ئەمڕۆش زیاتر لە دوێنێ.

تێبینی:

1 - لەم کتێبەدا، ئێمە ناوی مانگە کوردییەکانمان بۆ ساڵنامەی زایینی/ میلادی (گریگۆری) بەکارهێناوە نەک وەک باوە لە ساڵنامەی کوردیی بەکاردێ، بەم چەشنەی خوارەوە:

مانگی یەکەم: ڕێبەندان/ مانگی دووەم: ڕەشەمێ / مانگی سێیەم: نەورۆز/ مانگی چوارەم: گوڵان/ مانگی پێنجەم: جۆزەردان/ مانگی شەشەم: پوشپەڕ/ مانگی حەوتم: خەرمانان/ مانگی هەشتەم: گەلاوێژ/ مانگی نۆیەم: ڕەزبەر/ مانگی دەیەم: گەڵاڕێزان/ مانگی یانزەم: سەرماوەرز/ مانگی دوانزەم: بەفرانبار.

2- ئەم وەرگێڕانە لە 2017/11/1 بۆ 2018/8/30 کراوە.

Notes and Bibliographie

1. Thierry Desjardins, Le Martyre du Liban (Paris: Plon, 1976), p. 14.

2. K. M. Panikkar, Asia and Western Dominance (London: George Allen & Unwin, 1959).

3. Denys Hay, Europe: The Emergence of an Idea, 2nd ed. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1968).

4. Steven Marcus, The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth Century England (1966; reprint ed., New York: Bantam Books, 1967), pp. 200–19.

5. See my Criticism Between Culture and System (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, forthcoming).

6. Principally in his American Power and the New Mandarins: Historical and Political Essays (New York: Pantheon Books, 1969) and For Reasons of State (New York: Pantheon Books, 1973).

7. Walter Benjamin, Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of High Capitalism, trans. Harry Zohn (London: New Left Books, 1973), p. 71.

8. Harry Bracken, 'Essence, Accident and Race,' Hermathena 116 (Winter 1973): 81–96.

9. In an interview published in Diacritics 6, no. 3 (Fall 1976): 38.

10. Raymond Williams, The Long Revolution (London: Chatto & Windus, 1961), pp. 66–7.

11. In my Beginnings: Intention and Method (New York: Basic Books, 1975).

12. Louis Althusser, For Marx, trans. Ben Brewster (New York: Pantheon Books, 1969), pp. 65–7.

13. Raymond Schwab, La Renaissance orientale (Paris: Payot, 1950); Johann W. Fuck, Die Arabischen Studien in Europa bis in den An fang des 20. Jahrhunderts (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1955); Dorothee MetBtzki, The Matter of Araby in Medieval England (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1977).

14. E. S. Shaffer, 'Kubla Khan' and The Fall of Jerusalem: The Mythological School in Biblical Criticism and Secular Literature, 1770–1880 (Cambridge: Cambridge University Press, 1975).

15. George Eliot, Middlemarch: A Study of Provincial Life (1872; reprint ed., Boston: Houghton Mifflin Co., 1956), p. 164.

16. Antonio Gramsci, The Prison Notebooks: Selections, trans. and ed. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (New York: International Pub-

355

356 Notes

Ushers, 1971), p. 324. The full passage, unavailable in the Hoare and Smith

translation, is to be found in Gramsci, Quaderni del Carcere, ed. Valentino Gerratana (Turin: Einaudi Editore, 1975), 2: 1363.

17. Raymond Williams, Culture and Society, 1780-1950 (London: Chatto & Windus, 1958), p. 376.

Chapter 1. The Scope of Orientalism

1. This and the preceding quotations from Arthur James Balfour's speech to the House of Commons are from Great Britain, Parliamentary Debates (Commons), 5th ser., 17 (1910): 1140–46. See also A. P. Thornton, The Imperial Idea and Its Enemies: A Study in British Power (London: Mac-Millan & Co., 1959), pp. 357–60. Balfour's speech was a defense of Eldon Gorst's policy in Egypt; for a discussion of that see Peter John Dreyfus Mellini, 'Sir Eldon Gorst and British Imperial Policy in Egypt,' unpublished Ph.D. dissertation, Stanford University, 1971.

2. Denis Judd, Balfour and the British Empire: A Study in Imperial Evolution, 1874-1932 (London: MacMillan & Co., 1968), p. 286. See also p. 292: as late as 1926 Balfour spoke—without irony—of Egypt as an 'independent nation.'

3. Evelyn Baring, Lord Cromer, Political and Literary Essays, 1908-1913 (1913; reprint ed., Freepoit, N. Y.: Books for Libraries Press, 1969), pp. 40, 53, 12-14.

4. Ibid, p. 171.

5. Roger Owen, 'The Influence of Lord Cromer's Indian Experience on

British Policy in Egypt 1883–1907,' in Middle Eastern Affairs, Number Four: St. Antony's Papers Number 17, ed. Albert Hourani (London: Oxford University Press, 1965), pp. 109–39.

6. Evelyn Baring, Lord Cromer, Modern Egypt (New York: Macmillan Co., 1908), 2: 146–67. For a British view of British policy in Egypt that runs totally counter to Cromer's, see Wilfrid Scawen Blunt, Secret History of the English Occupation of Egypt: Being a Personal Narrative of Events (New York: Alfred A. Knopf, 1922). There is a valuable discussion of Egyptian opposition to British rule in Mounah A. Khouri, Poetry and the Making of Modern Egypt, 1882–1922 (Leiden: E. J. Brill, 1971).

7. Cromer, Modern Egypt, 2: 164.

8. Cited in John Marlowe, Cromer in Egypt (London: Elek Books, 1970), p. 271.

9. Harry Magdoff, 'Colonialism (1763–c. 1970),' Encyclopaedia Britannica, 15th ed. (1974), pp. 893–4. See also D. K. Fieldhouse, The Colonial Empires: A Comparative Survey from the Eighteenth Century (New York: Delacorte Press, 1967), p. 178.

10. Quoted in Afaf Lutfi al-Sayyid, Egypt and Cromer: A Study in Anglo-Egyptian Relations (New York: Frederick A. Praeger, 1969), p. 3.

11. The phrase is to be found in Ian Hacking, The Emergence of Probability: A Philosophical Study of Early Ideas About Probability, Induction and Statistical Inference (London: Cambridge University Press, 1975), p. 17.

12. V. G. Kieman, The Lords of Human Kind: Black Man, Yellow Man, and White Man in an Age of Empire (Boston: Little, Brown & Co., 1969), p. 55.

13. Edgar Quinet, Le Ginie des religions, in Oeuvres complites (Paris: Paguerre, 1857), pp. 55–74.

14. Cromer, Political and Literary Essays, p. 35.

15. See Jonah Raskin, The Mythology of Imperialism (New York: Random House, 1971), p. 40.

16. Henry A. Kissinger, American Foreign Policy (New York: W. W. Norton & Co., 1974), pp. 48–9.

17. Harold W. Glidden, 'The Arab World,' American Journal of Psychiatry 128, no. 8 (February 1972): 984–8.

18. R. W. Southern, Western Views of Islam in the Middle Ages (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962), p. 72. See also Francis Dvornik, The Ecumenical Councils (New York: Hawthorn Books, 1961), pp. 65-6: 'Of special interest is the eleventh canon directing that chairs for teaching Hebrew, Greek, Arabic and Chaldean should be created at the main universities. The suggestion was Raymond Lull's, who advocated learning Arabic as the best means for the conversion of the Arabs. Although the canon remained almost without effect as there were few teachers of Oriental languages, its acceptance indicates the growth of the missionary idea

in the West. Gregory X had already hoped for the conversion of the Mongols, and Franciscan friars had penetrated into the depths of Asia in their missionary zeal. Although these hopes were not fulfilled, the missionary spirit continued to develop.' See also Johann W. Fuck, Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts (Leipzig: Otto Harrassowitz, 1955).

19. Raymond Schwab, La Renaissance orientate (Paris: Payot, 1950). See also V.-V. Barthold, La Dicouverte de l'Asie: Histoire de l'orientalisme en Europe et en Russie, trans. B. Nikitine (Paris: Payot, 1947), and the relevant pages in Theodor Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und Orientalise hen Philologie in Deutschland (Munich: Gottafschen, 1869). For an instructive contrast see James T. Monroe, Islam and the Arabs in Spanish Scholarship (Leiden: E. J. Brill, 1970).

20. Victor Hugo, Oeuvres poitiques, ed. Pierre Albouy (Paris: Gallimard, 1964), 1: 580.

21. Jules Mohl, Vingt-sept Ans d'histoire des itudes orientates: Rapports faits a la Sociiti asiatique de Paris de 1840 a 1867, 2 vols. (Paris: Reinwald, 1879-80).

22. Gustave Dugat, Histoire des orientalistes de l'Europe du XII' au XIX' siicle, 2 vols. (Paris: Adrien Maisonneuve, 1868-70).

23. See Ren£ Gerard, L'Orient et la pensie romantique allemande (Paris: Didier, 1963), p. 112.

24. Kieman, Lords of Human Kind, p. 131.

25. University Grants Committee, Report of the Sub-Committee on Oriental, Slavonic, East European and African Studies (London: Her Majesty's Stationery Office, 1961).

26. H. A. R. Gibb, Area Studies Reconsidered (London: School of Oriental and African Studies, 1964).

27. See Claude Livi-Strauss, The Savage Mind (Chicago: University of Chicago Press, 1967), chaps. 1-7.

28. Gaston Bachelard, The Poetics of Space, trans. Maria Jolas (New York: Orion Press, 1964).

358 Notes

29. Southern, Western Views of Islam, p. 14.

30. Aeschylus, The Persians, trans. Anthony J. Podleck (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1970), pp. 73-4.

31. Euripides, The Bacchae, trans. Geoffrey S. Kirk (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1970), p. 3. For further discussion of the Europe-Orient distinction see Santo Mazzarino, Fra oriente e occidente: Ricerche di storia greca arcaica (Florence: La Nuova Italia, 1947), and Denys Hay, Europe: The Emergence of an Idea (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1968).

32. Euripides, Bacchae, p. 52.

33. Ren6 Grousset, L'Empire du Levant: Histoire de la question tTOrient

(Paris: Payot, 1946).

34. Edward Gibbon, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire (Boston: Little, Brown 4 Co., 1855), 6: 399.

35. Norman Daniel, The Arabs and Medieval Europe (London: Longmans, Green & Co., 1975), p. 56.

36. Samuel C. Chew, The Crescent and the Rose: Islam and England During the Renaissance (New York: Oxford University Press, 1937), p. 103.

37. Norman Daniel, Islam and the West: The Making of an Image (Edinburgh: University Press, 1960), p. 33. See also James Kritzeck, Peter the Venerable and Islam (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1964).

38. Daniel, Islam and the West, p. 252.

39. Ibid., pp. 259–60.

40. See for example William Wistar Comfort, 'The Literary Role of the Saracens in the French Epic,' PMLA 55 (1940): 628–59.

41. Southern, Western Views of Islam, pp. 91–2, 108–9.

42. Daniel, Islam and the West, pp. 246, 96, and passim.

43. Ibid., p. 84.

44. Duncan Black Macdonald, 'Whither Islam?' Muslim World 23 (January 1933): 2.

45. P. M. Holt, Introduction to The Cambridge History of Islam, ed. P. M. Holt, Anne K. S. Lambton, and Bernard Lewis (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), p. xvi.

46. Antoine Galland, prefatory 'Discours' to Barthilemy d'Herbelot, Bibliothique orientale, ou Dictionnaire universel contenant tout ce qui fait connaitre les peuples de l'Orient (The Hague: Neaulme & van Daalen, 1777), 1: vii. Galland's point is that d'Herbelot presented real knowledge, not legend or myth of the sort associated with the 'marvels of the East.' See R. Wittkower, 'Marvels of the East: A Study in the History of Monsters,' Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 5 (1942): 159–97.

47. Galland, prefatory 'Discours' to d'Herbelot, Bibliothique orientale, pp. xvi, xxxiii. For the state of Orientalist knowledge immediately before d'Herbelot, see V. J. Parry, 'Renaissance Historical Literature in Relation to the New and Middle East (with Special Reference to Paolo Giovio),' in Historians of the Middle East, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt (London: Oxford University Press, 1962), pp. 277–89.

48. Barthold, La Dicouverte de 1'Asie, pp. 137–8.

49. D'Herbelot, Bibliothique orientale, 2: 648.

50. See also Montgomery Watt, 'Muhammad in the Eyes of the West,' Boston University Journal 22, no. 3 (Fall 1974): 61–9.

51. Isaiah Berlin, Historical Inevitability (London: Oxford University Press, 1955), pp. 13–14.

52. Henri Pirenne, Mohammed and Charlemagne, trans. Bernard Miall (New York: W. W. Norton & Co., 1939), pp. 234, 283.

53. Quoted by Henri Baudet in Paradise on Earth: Some Thoughts on European Images of Non-European Man, trans. Elizabeth Wentholt (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1965), p. xiii.

54. Gibbon, Decline and Fall of the Roman Empire, 6: 289.

55. Baudet, Paradise on Earth, p. 4.

56. See Fieldhouse, Colonial Empires, pp. 138–61.

57. Schwab, La Renaissance orientale, p. 30.

58. A. J. Arberry, Oriental Essays: Portraits of Seven Scholars (New York: Macmillan Co., 1960), pp. 30, 31.

59. Raymond Schwab, Vie d'Anquetil-Duperron suivie des Usages civils et religieux des Perses par Anquetil-Duperron (Paris: Ernest Leroux, 1934), pp. 10, 96, 4, 6.

60. Arberry, Oriental Essays, pp. 62–6.

61. Frederick Eden Pargiter, ed., Centenary Volume of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1823–1923 (London: Royal Asiatic Society, 1923), p. viii.

62. Quinet, Le Genie des religions, p. 47.

63. Jean Thiry, Bonaparte en Egypte dicembre 1797–24 aout 1799 (Paris: Berger-Levrault, 1973), p. 9.

64. Constantin-Franfois Volney, Voyage en Egypte et en Syrie (Paris: Bossange, 1821), 2: 241 and passim.

65. Napoleon, Campagnes d'Egypte et de Syrie, 1798–1799: Mimoires

pour servir a 1'histoire de Napoleon (Paris: Cornou, 1843), 1: 211.

66. Thiry, Bonaparte en Egypte, p. 126. See also Ibrahim Abu-Lughod, Arab Rediscovery of Europe:• A Study in Cultural Encounters (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1963), pp. 12–20.

67. Abu-Lughod, Arab Rediscovery of Europe, p. 22.

68. Quoted from Arthur Helps, The Spanish Conquest of America (London, 1900), p. 196, by Stephen J. Greenblatt, 'Learning to Curse: Aspects of Linguistic Colonialism in the Sixteenth Century,' in First Images of America: The Impact of the New World on the Old, ed. Fredi Chiapelli (Berkeley: University of California Press, 1976), p. 573.

69. Thiry, Bonaparte en Egypte, p. 200. Napoleon was not just being cynical. It is reported of him that he discussed Voltaire's Mahomet with Goethe, and defended Islam. See Christian Cherfils, Bonaparte et 1'lslam d'apris les documents frantais arabes (Paris: A. Pedone, 1914), p. 249 and passim.

70. Thiry, Bonaparte en Egypte, p. 434.

71. Hugo, Les Orientates, in Oeuvres poitiques, 1: 684.

72. Henri Dehirain, Silvestre de Sacy, ses contemporains et ses disciples (Paris: Paul Geuthner, 1938), p. v.

73. Description de l'Egypte, ou Recueil des observations et des recherches

360 Notes

qui ont iti faltes in Egypte pendant Vexpedition de Formic franfaise, publii

par les ordres de sa majesti Fempereur NapoUon le grand, 23 vols. (Paris: Imprimerie imperiale, 1809-28).

74. Fourier, Priface historique, vol. 1 of Description de VEgypte, p. 1.

75. Ibid., p. iii.

76. Ibid., p. xcli.

77. £tienne Geoffroy Saint-Hilaire. Histoire naturelle des poissons du Nil, vol. 17 of Description de FEgypte, p. 2.

78. M. de Chabrol, Essai sur les moeurs des habitants modernes de VEgypte, vol. 14 of Description de FEgypte, p. 376.

79. This is evident in Baron Larrey, Notice sur la conformation physique des igyptiens et des diffirentes races qui habitent en Egypte, suivie de quelques reflexions sur l'embaumement des momies, vol. 13 of Description de rEgypte.

80. Cited by John Marlowe, The Making of the Suez Canal (London: Cresset Press, 1964), p. 31.

81. Quoted in John Pudney, Suez: De Lesseps' Canal (New York: Frederick A. Praeger, 1969), pp. 141-2.

82. Marlowe, Making of the Suez Canal, p. 62.

83. Ferdinand de Lesseps, Lettres, journal et documents pour servir & Fhistoire du Canal de Suez (Paris: Didier, 1881), 5: 310. For an apt characterization of de Lesseps and Cecil Rhodes as mystics, see Baudet, Paradise

on Earth, p. 68.

84. Cited in Charles Beatty, De Lesseps of Suez: The Man and His Times (New York: Harper & Brothers, 1956), p. 220.

85. De Lesseps, Lettres, journal et documents, 5: 17.

86. Ibid., pp. 324–33.

87. Hayden White, Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973), p. 12.

88. Anwar Abdel Malek, "Orientalism in Crisis," Diogenes 44 (Winter 1963):107–8.

89. Friedrich Schlegel, Vber die Sprache und Weisheit der Indier: Ein Beitrag zur Begrundung der Alteriumstunde (Heidelberg: Mohr & Zimmer, 1808), pp. 44–59; Schlegel, Philosophie der Geschichte: In achtzehn Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1828, ed. Jean-Jacques Anstett, vol. 9 of Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe, ed. Ernest Behler (Munich: Ferdinand Schoningh, 1971), p. 275.

90. Lion Poliakov, The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe, trans. Edmund Howard (New York: Basic Books, 1974).

91. See Derek Hopwood, The Russian Presence in Syria and Palestine, 1843–1943: Church and Politics in the Near East (Oxford: Clarendon Press, 1969).

92. A. L. Tibawi, British Interests in Palestine, 1800–1901 (London: Oxford

University Press, 1961), p. 5.

93. Girard de Nerval, Oeuvres, ed. Albert B6guin and Jean Richet (Paris: Gallimard, 1960), 1: 933.

94. Hugo, Oeuvres poitiques, 1: 580.

95. Sir Walter Scott, The Talisman (1825; reprint ed., London: J. M. Dent, 1914), pp. 38–9.

96. See Albert Hourani, 'Sir Hamilton Gibb, 1895-1971,' Proceedings of the British Academy 58 (1972): 495.

97. Quoted by B. R. Jerman, The Young Disraeli (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1960), p. 126. See also Robert Blake, Disraeli (London: Eyre & Spottiswoode, 1966), pp. 59–70.

98. Flaubert in Egypt: A Sensibility on Tour, trans, and ed. Francis Steegmuller (Boston: Little, Brown & Co., 1973), pp. 44–5. See Gustave Flaubert, Correspondance, ed. Jean Bruneau (Paris: Gallimard, 1973), 1: 542.

99. This is the argument presented in Carl H. Becker, Das Erbe der Antike im Orient und Okzident (Leipzig: Quelle & Meyer, 1931).

100. See Louis Massignon, La Passion d'al-Hosayn-ibn-Mansour al-Hallaj (Paris: Paul Geuthner, 1922).

101. Abdel Malek, 'Orientalism in Crisis,' p. 112.

102. H. A. R. Gibb, Modern Trends in Islam (Chicago: University of Chicago Press, 1947), p. 7.

103. Gibb, Area Studies Reconsidered, pp. 12, 13.

104. Bemard Lewis, 'The Return of Islam,' Commentary, January 1976, pp. 39–49.

105. See Daniel Lerner and Harold Lasswell, eds., The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1951).

106. Morroe Berger, The Arab World Today (Garden City, N. Y.: Doubleday & Co., 1962), p. 158.

107. There is a compendium of such attitudes listed and criticized in Maxime Rodinson, Islam and Capitalism, trans. Brian Pearce (New York: Pantheon Books, 1973).

108. Ibrahim Abu-Lughod, 'Retreat from the Secular Path? Islamic Dilemmas of Arab Politics,' Review of Politics 28, no. 4 (October 1966): 475.

Chapter 2. Orientalist Structures and Restructures

1. Gustave Flaubert, Bouvard et Picuchet, vol. 2 of Oeuvres, ed. A. Thibaudet and R. Dumesnil (Paris: Gallimard, 1952), p. 985.

2. There is an illuminating account of these visions and Utopias in Donald G. Charlton, Secular Jleligions in France, 1815-1870 (London: Oxford University Press, 1963).

3. M. H. Abrams, Natural Supematuralism: Tradition and Revolution in Romantic Literature (New York: W. W. Norton & Co., 1971), p. 66.

4. For some illuminating material see John P. Nash, 'The Connection of Oriental Studies with Commerce, Art, and Literature During the 18th-19th Centuries,' Manchester Egyptian and Oriental Society Journal 15 (1930): 33-9; also John F. Laffey, 'Roots of French Imperialism in the Nineteenth Century: The Case of Lyon,' French Historical Studies 6, no. 1 (Spring 1969): 78-92, and R. Leportier, L'Orient Porte des Indes (Paris: Editions France-Empire, 1970). There is a great deal of information in Henri Omont, Missions archiologiques franfaises en Orient aux XVII' et XV111' siicles, 2 vols. (Paris: Imprimerie nationale, 1902), and in Margaret T. Hodgen, Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1964), as well as in Norman

Daniel, Islam, Europe and Empire (Edinburgh: University Press, 1966). Two indispensable short studies are Albert Hourani, 'Islam and the Philosophers of History,' Middle Eastern Studies 3, no. 3 (April 1967): 206-68, and Maxime Rodinson, 'The Western Image and Western Studies of Islam,' in The Legacy of Islam, ed. Joseph Schacht and C. E. Bosworth (Oxford: Clarendon Press, 1974), pp. 9-62.

5. P. M. Holt, 'The Treatment of Arab History by Prideaux, Ockley, and Sale,' in Historians of the Middle East, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt (London: Oxford University Press, 1962), p. 302. See also Holt's The Study of Modern Arab History (London: School of Oriental and African Studies,

1965).

6. The view of Herder as populist and pluralist is advocated by Isaiah Berlin, Vico and Herder: Two Studies in the History of Ideas (New York: Viking Press, 1976).

7. For a discussion of such motifs and representations, see Jean Starobinski, The Invention of Liberty, 1700-1789, trans. Bernard C. Smith (Geneva: Skira, 1964).

8. There are a small number of studies on this too-little-investigated subject. Some well-known ones are: Martha P. Conant, The Oriental Tale in England in the Eighteenth Century (1908; reprint ed., New York: Octagon Books, 1967); Marie E. de Meester, Oriental Influences in the English Literature of the Nineteenth Century, Anglistische Forschungen, no. 46 (Heidelberg, 1915); Byron Porter Smith, Islam in English Literature (Beirut: American Press, 1939). See also Jean-Luc Doutrelant, 'L'Orient tragique au XVIII' siicle,' Revue des Sciences Humaines 146 (April-June 1972): 255-82.

9. Michel Foucault, The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences (New York: Pantheon Books, 1970), pp. 138, 144. See also Francois Jacob, The Logic of Life: A History of Heredity, trans. Betty E. Spillmann (New York: Pantheon Books, 1973), p. 50 and passim, and Georges Canguilhem, La Connaissance de la vie (Paris: Gustave-Joseph Vrin, 1969), pp. 44-63.

10. See John G. Burke, 'The Wild Man's Pedigree: Scientific Method and Racial Anthropology,' in The Wild Man Within: An Image in Western Thought from the Renaissance to Romanticism, ed. Edward Dudley and Maximillian E. Novak (Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 1972), pp. 262-8. See also Jean Biou, 'Lumiires et anthropophagie,' Revue des Sciences Humaines 146 (April-June 1972): 223-34.

11. Henri Deh£rain, Silvestre de Sacy: Ses Contemporains et ses disciples (Paris: Paul Geuthner, 1938), p. 111.

12. For these and other details see ibid., pp. i-xxxiii.

13. Due de Broglie, 'filoge de Silvestre de Sacy,' in Sacy, Milanges de littirature orientale (Paris: E. Ducrocq, 1833), p. xii.

14. Bon Joseph Dacier, Tableau historique de Virudition fran(aise, ou Rapport sur les progris de Fhistoire et de la littirature ancienne depuis 1789 (Paris: Imprimerie impiriale, 1810), pp. 23, 35, 31.

15. Michel Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison, trans. Alan Sheridan (New York: Pantheon Books, 1977), pp. 193-4.

16. Broglie, 'Eloge de Silvestre de Sacy,' p. 107.

17. Sacy, Milanges de littirature orientale, pp. 107, 110, 111-12.

18. Silvestre de Sacy, Chrestomathie arabe, ou Extraits de divers icrivains arabes, lant en prose qu'en vers, avec une traduction franfáise et des notes,

& 1'usage des Hives de l'Ecole royale et sptciale des langues orientates vivantes

(vol. 1, 1826; reprint ed., Osnabruck: Biblio Verlag, 1973), p. viii.

19. For the notions of 'supplementarity,' 'supply,' and 'supplication,' see

Jacques Derrida, De la grammatologie (Paris: Editions de Minuit, 1967), p.

203 and passim.

20. For a partial list of Sacy's students and influence see Johann W. Fuck,

Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts

(Leipzig: Otto Harrassowitz, 1955), pp. 156-7.

21. Foucault's characterization of an archive can be found in The Archaeology

of Knowledge and the Discourse on Language, trans. A. M. Sheridan

Smith and Rupert Sawyer (New York: Pantheon Books, 1972), pp. 79-131.

Gabriel Monod, one of Renan's younger and very perspicacious contemporaries,

remarks that Renan was by no means a revolutionary in linguistics,

archaeology, or exegesis, yet because he had the widest and the most precise

learning of anyone in his period, he was its most eminent representative

(Renan, Taine, Michelet [Paris: Calmann-Livy, 1894], pp. 40-1). See also

Jean-Louis Dumas, 'La Philosophic de l'histoire de Renan,' Revue de Mitaphysique

et de Morale 77, no. 1 (January-March 1972): 100-28.

22. Honord de Balzac, Louis Lambert (Paris: Calmann-L6vy, n.d.), p. 4.

23. Nietzsche's remarks on philology are everywhere throughout his works.

See principally his notes for 'Wir Philologen' taken from his notebooks for the period January–July 1875, translated by William Arrowsmith as 'Notes for 'We Philologists," Arion, N. S. Vi (1974): 279–380; also the passages on language and perspectivism in The Will to Power, trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale (New York: Vintage Books, 1968).

24. Ernest Renan, L'Avenir de la science: Pensies de 1848, 4th ed. (Paris: Calmann-Livy, 1890), pp. 141, 142–5, 146, 148, 149.

25. Ibid., p. xiv and passim.

26. The entire opening chapter—bk. 1, chap. 1—of the Histoire ginirale et systime compari des langues simitiques, in Oeuvres complites, ed. Henriette Psichari (Paris: Calmann-L6vy, 1947–61), 8: 143–63, is a virtual encyclopedia of race prejudice directed against Semites (i.e., Moslems and lews). The rest of the treatise is sprinkled generously with the same notions, as are many of Renan's other works, including L'Avenir de la science, especially Renan's notes.

27. Ernest Renan, Correspondance; 1846–1871 (Paris: Calmann-L<vy, 1926), 1: 7–12.

28. Ernest Renan, Souvenirs d'enfance et de jeunesse, in Oeuvres complites, 2: 892. Two works by Jean Pommier treat Renan's mediation between religion and philology in valuable detail: Renan, d'apris des documents inidits (Paris: Perrin, 1923), pp. 48–68, and La Jeunesse cliricale d'Ernest Renan (Paris: Les Belles Lettres, 1933). There is a more recent account in

J- Chaix-Ruy, Ernest Renan (Paris: Emmanuel Vitte, 1956), pp. 89-111.

The standard description—done more in terms of Renan's religious vocation •—is still valuable also: Pierre Lasserre, La Jeunesse d'Ernest Renan: Histoire de la crise religieuse au XIX• slicle, 3 vols. (Paris: Gamier Frires, 1925). In vol. 2, pp. 50-166 and 265-98 are useful on the relations between philology, philosophy, and science.

29. Ernest Renan, 'Des services rendus aux sciences historiques par la philologie,' in Oeuvres complites 8: 1228.

30. Renan, Souvenirs, p. 892.

31. Foucault, The Order of Things, pp. 290-300. Along with the discrediting of the Edenic origins of language, a number of other events—the Deluge, the building of the Tower Babel—also were discredited as explanations. The most comprehensive history of theories of linguistic origin is Arno Borst, Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen liber Ursprung und Vielfall der Sprachen und Volker, 6 vols. (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1957-63).

32. Quoted by Raymond Schwab, La Renaissance orientale (Paris: Payot, 1950), p. 69. On the dangers of too quickly succumbing to generalities about Oriental discoveries, see the reflections of the distinguished contemporary Sinologist Abel Rémusat, Milanges postumes d'histoire et littirature orientales (Paris: Imprimerie royale, 1843), p. 226 and passim.

33. Samuel Taylor Coleridge, Biographia Literaria, chap. 16, in Selected Poetry and Prose of Coleridge, ed. Donald A. Stauffer (New York: Random House, 1951), pp. 276-7.

34. Benjamin Constant, Oeuvres, ed. Alfred Roulin (Paris: Gallimard, 1957), p. 78.

35. Abrams, Natural Supernaturalism, p. 29.

36. Renan, De l'origine du langage, in Oeuvres complites, 8: 122.

37. Renan, 'De la part des peuples semitiques dans l'histoire de la civilisation,' in Oeuvres complites, 2: 320.

38. Ibid., p. 333.

39. Renan, 'Trois Professeurs au College de France: Etienne Quatremire,' in Oeuvres complites, 1: 129. Renan was not wrong about Quatremere, who had a talent for picking interesting subjects to study and then making them quite uninteresting. See his essays 'Le GoQt des livres chez les orientaux' and 'Des sciences chez les arabes,' in his Milanges cf histoire et de philologie orientales (Paris: E. Ducrocq, 1861), pp. 1-57.

40. Honori de Balzac, La Peau de chagrin, vol. 9 (Etudes philosophiques 1) of La Comidie humaine, ed. Marcel Bouteron (Paris: Gallimard, 1950), p. 39; Renan, Histoire ginirale des langues simitiques, p. 134.

41. See, for instance, De l'origine du langage, p. 102, and Histoire ginirale, p. 180.

42. Renan, L'Avenir de la science, p. 23. The whole passage reads as

follows: 'Pour moi, je ne connais qu'un seul rtsultat & la science, c'est de risoudre l'enigme, c'est de dire difinitivement & l'homme le mot des choses, c'est de l'expliquer a lui-meme, c'est de lui donner, au nom de la seule autorite legitime qui est la nature humaine toute entiire, le symbole que les religions lui donnaient tout fait et qu'ils ne peut plus accepter.'

43. See Madeleine V.-David, Le Dibat sur les icritures et l'hiiroglyphe aux XVII' et XVIII' siicles et l'application de la notion de dichiffrement aux Icritures mortes (Paris: S.E.V.P.E.N., 1965), p. 130.

44. Renan is mentioned only in passing in Schwab's La Renaissance orientale, not at all in Foucault's The Order of Things, and only somewhat disparagingly in Holger Pederson's The Discovery of Language: Linguistic Science in the Nineteenth Century, trans. John Webster Spargo (1931; reprint ed., Bioomington: Indiana University Press, 1972). Max Miiller in

his Lectures on the Science of Language (1861-64; reprint ed., New York: Scribner, Armstrong, & Co., 1875) and Gustave Dugat in his Histoire des orientalistes de l'Europe du XII' au XIX' siicle, 2 vols. (Paris: Adrien Maisonneuve, 1868-70) do not mention Renan at all. James Darmesteter's Essais Orientaux (Paris: A. L£vy, 1883)—whose first item is a history, 'L'Orientalisme en France'—is dedicated to Renan but does not mention his contribution. There are half-a-dozen short notices of Renan's production in Jules Mohl's encyclopedic (and extremely valuable) quasi-logbook, Vingtsept

ans d'histoire des itudes orientates: Rapports faits a la Sociiti asiatique de Paris de 1840 d 1867, 2 vols. (Paris: Reinwald, 1879–80).

45. In works dealing with race and racism Renan occupies a position of some importance. He is treated in the following: Ernest Seilli&re, La Philosophie de l'impirialisme, 4 vols. (Paris: Plon, 1903–8); Thtophile Simar, Etude critique sur la formation de la doctrine des races au XVI11' siicle et son expansion au XIX' siicle (Brussels: Hayez, 1922); Erich Voegelin, Rasse und Staat (Tubingen: J. C. B. Mohr, 1933), and here one must also mention his Die Rassenidee in der Geistesgeschichte von Ray bis Carus (Berlin: Junker und Dunnhaupt, 1933), which, although it does not deal with Renan's period, is an important complement to Rasse und Staaf, Jacques Barzun, Race: A Study in Modern Superstition (New York: Harcourt, Brace 4 Co., 1937).

46. In La Renaissance orientate Schwab has some brilliant pages on the museum, on the parallelism between biology and linguistics, and on Cuvier, Balzac, and others; see p. 323 and passim. On the library and its importance for mid-nineteenth-century culture, see Foucault, 'La Bibliotheque fantastique,' which is his preface to Flaubert's La Tentation de Saint Antoine (Paris: Gallimard, 1971), pp. 7–33. I am indebted to Professor Eugenio Donato for drawing my attention to these matters; see his 'A Mere Labyrinth of Letters: Flaubert and the Quest for Fiction,' Modern Language

Notes 89, no. 6 (December 1974): 885-910.

47. Renan, Histoire ginerale, pp. 145-6.

48. See L'Avenir de la science, p. 508 and passim.

49. Renan, Histoire ginirale, p. 214.

50. Ibid., p. 527. This idea goes back to Friedrich Schlegel's distinction between organic and agglutinative languages, of which latter type Semitic is an instance. Humboldt makes the same distinction, as have most Orientalists since Renan.

51. Ibid., pp. 531-2,

52. Ibid., p. 515 and passim.

53. See Jean Seznec, Nouvelles Etudes sur 'La Tentation de Saint Antoine' (London: Warburg Institute, 1949), p. 80.

54. See Etienne Geoffroy Saint-Hilaire, Philosophie anatomique: Des monstruositis humaines (Paris: published by the author, 1822). The complete title of Isidore Geoffroy Saint-Hilaire's work is: Histoire ginirale et particuliire des anomalies de l'organisation chez l'homme et les animaux, ouvrage comprenante des recherches sur les caractires, la classification, finfluence physiologique et pathologique, les rapports giniraux, les lois et les causes des monstruosites, des variitis et vices de conformation, ou traiti de tlratologie, 3 vols. (Paris: J.-B. Baillifcre, 1832-36). There are some valuable pages on Goethe's biological ideas in Erich Heller, The Disinherited Mind (New York: Meridian Books, 1959), pp. 3-34. See also Jacob, The

Logic of Life, and Canguilhem, La Connaissance de la vie, pp. 174–84, for

very interesting accounts of the Saint-Hilaires' place in the development of the life sciences.

55. E. Saint-Hilaire, Philosophic analomique, pp. xxii–xxiii.

56. Renan, Histoire ginirale, p. 156.

57. Renan, Oeuvres complites, 1: 621–2 and passim. See H. W. Wardman, Ernest Renan: A Critical Biography (London: Athlone Press, 1964), p. 66 and passim, for a subtle description of Renan's domestic life; although one would not wish to force a parallel between Renan's biography and what I have called his 'masculine' world, Wardman's descriptions here are suggestive indeed—at least to me.

58. Renan, 'Des services rendus au sciences historiques par la philologie,' in Oeuvres complites, 8: 1228, 1232.

59. Ernst Cassirer, The Problem of Knowledge: Philosophy, Science, and History since Hegel, trans. William H. Woglom and Charles W. Hendel (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1950), p. 307.

60. Renan, 'Riponse au discours de reception de M. de Lesseps (23 avril 1885),' in Oeuvres complites, 1: 817. Yet the value of being truly contemporary was best shown with reference to Renan by Sainte-Beuve in his articles of June 1862. See also Donald G. Charlton, Positivist Thought in France During the Second Empire (Oxford: Clarendon Press, 1959), and

his Secular Religions in France. Also Richard M. Chadbourne, 'Renan and Sainte-Beuve,' Romanic Review 44, no. 2 (April 1953): 126-35.

61. Renan, Oeuvres complites, 8: 156.

62. In his letter of June 26, 1856, to Gobineau, Oeuvres complites, 10: 203-4. Gobineau's ideas were expressed in his Essai sur rinigaliti des races humaines (1853-55).

63. Cited by Albert Hourani in his excellent article 'Islam and the Philosophers of History,' p. 222.

64. Caussin de Perceval, Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme, pendant l'ipoque de Mahomet et jusqu'd la riduction de toutes les tribus sous la loi musulmane (1847-48; reprint ed., Graz, Austria: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1967), 3: 332-9.

65. Thomas Carlyle, On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History (1841; reprint ed., New York: Longmans, Green & Co., 1906), p. 63.

66. Macaulay's Indian experiences are described by G. Otto Trevelyan, The Life and Letters of Lord Macaulay (New York: Harper 4 Brothers, 1875), 1: 344-71. The complete text of Macaulay's 'Minute' is conveniently to be found in Philip D. Curtin, ed., Imperialism: The Documentary History of Western Civilization (New York: Walker 4 Co., 1971), pp. 178-91. Some consequences of Macaulay's views for British Orientalism are discussed in A. J. Arberry, British Orientalists (London: William Collins, 1943).

67. John Henry Newman, The Turks in Their Relation to Europe, vol. 1 of

his Historical Sketches (1853; reprint ed., London: Longmans, Green 4 Co., 1920).

68. See Marguerite-Louise Ancelot, Salons de Paris, foyers lteints (Paris: Jules Tardieu, 1858).

69. Karl Marx, Surveys from Exile, ed. David Fernbach (London: Pelican Books, 1973), pp. 306-7.

70. Ibid., p. 320.

71. Edward William Lane, Author's Preface to An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians (1836; reprint ed., London: J. M. Dent, 1936), pp. xx, xxi.

72. Ibid., p. 1.

73. Ibid., pp. 160-1. The standard biography of Lane, published in 1877, was by his great-nephew, Stanley Lane-Poole. There is a sympathetic account of Lane by A. J. Arberry in his Oriental Essays: Portraits of Seven Scholars (New York: Macmillan Co., 1960), pp. 87-121.

74. Frederick Eden Pargiter, ed., Centenary .Volume of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1823-1923 (London: Royal Asiatic Society, 1923), p. x.

75. SocttU asiatique: Livre du centenaire, 1822-1922 (Paris: Paul Geuthner, 1922), pp. 5-6.

76. Johann Wolfgang von Goethe, Westdstlicher Diwan (1819; reprint

ed., Munich: Wilhelm Golmann, 1958), pp. 8-9, 12. Sacy's name is invoked with veneration in Goethe's apparatus for the Diwan.

77. Victor Hugo, Les Orientales, in Oeuvres poitiques, ed. Pierre Albouy (Paris: Gallimard, 1964), 1: 616-18.

78. Francois-Rend de Chateaubriand, Oeuvres romanesques et voyages, ed. Maurice Regard (Paris: Gallimard, 1969), 2: 702.

79. See Henri Bordeaux, Voyageurs d'Orient: Des pterins aux mtharistes de Palmyre (Paris: Plon, 1926). I have found useful the theoretical ideas about pilgrims and pilgrimages contained in Victor Turner, Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1974), pp. 166-230.

80. Hassan al-Nouty, Le Proche-Orient dans la literature franfaise de Nerval a Barres (Paris: Nizet, 1958), pp. 47-8, 277, 272.

81. Chateaubriand, Oeuvres, 2: 702 and note, 1684, 769-70, 769, 701, 808, 908.

82. Ibid., pp. 1011, 979, 990, 1052.

83. Ibid., p. 1069.

84. Ibid., p. 1031.

85. Ibid., p. 999.

86. Ibid., pp. 1126-27, 1049.

87. Ibid., p. 1137.

88. Ibid., pp. 1148, 1214.

89. Alphonse de Lamartine, Voyage en Orient (1835; reprint ed., Paris: Hachette, 1887), 1: 10, 48-9, 179, 178, 148, 189, 118, 245-6, 251.

90. Ibid., 1: 363; 2: 74–5; 1: 475.

91. Ibid., 2: 92–3.

92. Ibid., 2: 526-7, 533. Two important works on French writers in the Orient are Jean-Marie Carre, Voyageurs et ecrivains frangais en Egypte, 2 vols. (Cairo: Institut frangais d'archdologie orientale, 1932), and Moenis Taha –Hussein, Le Romantisme frangais et Vlslam (Beirut: Dar–el-Maeref, '9 6 2).

93. Gerard de Nerval, Les Filles du feu, in Oeuvres, ed. Albert Bdguin and Jean Richet (Paris: Gallimard, 1960), 1: 297–8.

Mario Praz, The Romantic Agony, trans. Angus Davison (Cleveland, °hio: World Publishing Co., 1967).

368 Notes

95. Jean Bruneau, Le 'Conte Orientale' de Flaubert (Paris: Denoel, 1973), p. 79.

96. These are all considered by Bruneau in ibid.

97. Nerval, Voyage en Orient, in Oeuvres, 2: 68, 194, 96, 342.

98. Ibid., p. 181.

99. Michel Butor, 'Travel and Writing,' trans. John Powers and K. Lisker, Mosaic 8, no. 1 (Fall 1974): 13.

100. Nerval, Voyage en Orient, p. 628.

101. Ibid., pp. 706, 718.

102. Flaubert in Egypt: A Sensibility on Tour, trans, and ed. Francis Steegmuller (Boston: Little, Brown & Co., 1973), p. 200. I have also consulted the following texts, in which all Flaubert's 'Oriental' material is to be found: Oeuvres completes de Gustave Flaubert (Paris: Club de 1'Honnete homme, 1973), vols. 10, 11; Les Lettres d'Egypte, de Gustave Flaubert, ed. A. Youssef Naaman (Paris: Nizet, 1965); Flaubert, Correspondance, ed. Jean Bruneau (Paris, Gallimard, 1973), 1: 518 ff.

103. Harry Levin, The Gates of Horn: A Study of Five French Realists (New York: Oxford University Press, 1963), p. 285.

104. Flaubert in Egypt, pp. 173, 75.

105. Levin, Gates of Horn, p. 271.

106. Flaubert, Catalogue des opinions chic, in Oeuvres, 2: 1019.

107. Flaubert in Egypt, p. 65.

108. Ibid., pp. 220, 130.

109. Flaubert, La Tentation de Saint Antoine, in Oeuvres, 1: 85.

110. See Flaubert, Salammbo, in Oeuvres, 1: 809 ff. See also Maurice Z. Shroder, 'On Reading Salammbi3,' VEsprit createur 10, no. 1 (Spring 1970): 24–35.

111. Flaubert in Egypt, pp. 198–9.

112. Foucault, 'La Bibliotheque fantastique,' in Flaubert, La Tentation de Saint Antoine, pp. 7–33.

113. Flaubert in Egypt, p. 79.

114. Ibid., pp. 211–2.

115. For a discussion of this process see Foucault, Archaeology of Knowledge,; also Joseph Ben-David, The Scientist's Role in Society (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1971). See also Edward W. Said, 'An Ethics of Language,' Diacritics 4, no. 2 (Summer 1974): 28–37.

116. See the invaluable listings in Richard Bevis, Bibliotheca Cisorientalia: An Annotated Checklist of Early English Travel Books on the Near and Middle East (Boston: G. K. Hall & Co., 1973).

117. For discussions of the American travelers see Dorothee Metlitski Finkelstein, Melville's Orienda (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1961), and Franklin Walker, Irreverent Pilgrims: Melville, Browne, and Mark Twain in the Holy Land (Seattle; University of Washington Press, 1974).

118. Alexander William Kinglake, Eothen, or Traces of Travel Brought Home from the East, ed. D. G. Hogarth (1844; reprint ed., London: Henry Frowde, 1906), pp. 25, 68, 241, 220.

119. Flaubert in Egypt, p. 81.

120. Thomas J. Assad, Three Victorian Travellers: Burton, Blunt and Doughty (London: Routledge & Kegan Paul, 1964), p. 5.

121. Richard Burton, Personal Narrative of a Pilgrimage to al-Madinah

and Meccah, ed. Isabel Burton (London: Tylston & Edwards, 1893), 1: 9, 108–10.

122. Richard Burton, 'Terminal Essay,' in The Book of the Thousand and One Nights (London: Burton Club, 1886), 10: 63–302.

123. Burton, Pilgrimage, 1: 112, 114.

Chapter 3. Orientalism Now

1. Friedrich Nietzsche, 'On Truth and Lie in an Extra-Moral Sense,' in The Portable Nietzsche, ed. and trans. Walter Kaufmann (New York: Viking Press, 1954), pp. 46–7.

2. The number of Arab travelers to the West is estimated and considered by Ibrahim Abu-Lughod in Arab Rediscovery of Europe: A Study in Cultural Encounters (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963), pp. 75–6 and passim.

3. See Philip D. Curtin, ed., Imperialism: The Documentary History of Western Civilization (New York: Walker & Co., 1972), pp. 73–105.

4. See Johann W. Fuck, 'Islam as an Historical Problem in European Historiography since 1800,' in Historians of the Middle East, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt (London: Oxford University Press, 1962), p. 307.

5. Ibid., p. 309.

6. See Jacques Waardenburg, L'Islam dans le miroir de l'Occident (The Hague: Mouton & Co., 1963).

7. Ibid., p. 311.

8. P. Masson-Oursel, 'La Connaissance scientifique de l'Asie en France depuis 1900 et les varidtes de l'Orientalisme,' Revue Philosophique 143, nos. 7–9 (July–September 1953): 345.

9. Evelyn Baring, Lord Cromer, Modern Egypt (New York: Macmillan Co., 1908), 2: 237–8.

10. Evelyn Baring, Lord Cromer, Ancient and Modern Imperialism (London: John Murray, re 10), pp. 118, 120.

11. George Nathaniel Curzon, Subjects of the Day: Being a Selection of Speeches and Writings (London: George Allen & Unwin, 1915), pp. 4–5, 10, 28.

12. Ibid., pp. 184, 191–2. For the history of the school, see C. H. Phillips, The School of Oriental and African Studies, University of London, 1917–1967: An Introduction (London: Design for Print, 1967).

13. Eric Stokes, The English Utilitarians and India (Oxford: Clarendon Press, 1959).

14. Cited in Michael Edwardes, High Noon of Empire: India Under Curzon (London: Eyre & Spottiswoode, 1965), pp. 38–9.

15. Curzon, Subjects of the Day, pp. 155–6.

16. Joseph Conrad, Heart of Darkness, in Youth and Two Other Stories (Garden City, N.Y.: Doubleday, Page, 192.5), p. 52.

17. For an illustrative extract from de Vattel's work see Curtin, ed., Imperialism,

pp. 42–5.

18. Cited by M. de Caix, La Syrie in Gabriel Hanotaux, Histoire des colonies franfaises, 6 vols. (Paris: Soci&i de l'histoire nationale, 1929–33), 3: 481.

19. These details are to be found in Vernon McKay, 'Colonialism in the French Geographical Movement,' Geographical Review 33, no. 2 (April 1943): 214–32.

20. Agnes Murphy, The Ideology of French Imperialism, 1817–1881 (Washington: Catholic University of America Press, 1948), pp. 46, 54, 36, 45.

21. Ibid., pp. 189, 110, 136.

22. Jukka Nevakivi, Britain, France, and the Arab Middle East, 1914–1920 (London: Athlone Press, 1969), p. 13.

23. Ibid., p. 24.

24. D. G. Hogarth, The Penetration of Arabia: A Record of the Development of Western Knowledge Concerning The Arabian Peninsula (New York: Frederick A. Stokes, 1904). There is a good recent book on the same subject: Robin Bidwell, Travellers in Arabia (London: Paul Hamlyn, 1976).

25. Edmond Bremond, Le Hedjaz dans la guerre mondiale (Paris: Payot, 1931), pp. 242 ff.

26. Le Comte de Cressaty, Les Intfrets de la France en Syrie (Paris: Floury, 1913).

27. Rudyard Kipling, Verse (Garden City, N.Y.: Doubleday & Co., 1954), p. 280.

28. The themes of exclusion and confinement in nineteenth-century culture have played an important role in Michel Foucault's work, most recently in his Discipline and Punish: The Birth of the Prison (New York: Pantheon Books, 1977), and The History of Sexuality, Volume I: An Introduction (New York: Pantheon Books, 1978).

29. The Letters of T. E. Lawrence of Arabia, ed. David Garnett (1938; reprint ed., London: Spring Books, 1964), p. 244.

30. Gertrude Bell, The Desert and the Sown (London: William Heinemann, 1907), p. 244.

31. Gertrude Bell, From Her Personal Papers, 1889-1914, ed. Elizabeth Burgoyne (London: Ernest Benn, 1958), p. 204.

32. William Butler Yeats, 'Byzantium,' The Collected Poems (New York: Macmillan Co., 1959), p. 244.

33. Stanley Diamond, In Search of the Primitive: A Critique of Civilization (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1974), p. 119.

34. See Harry Bracken, 'Essence, Accident and Race,' Hermathena 116 (Winter 1973): pp. 81-96.

35. George Eliot, Middlemarch: A Study of Provincial Life (1872; reprint ed., Boston: Houghton Mifflin Co., 1956), p. 13.

36. Lionel Trilling, Matthew Arnold (1939; reprint ed., New York: Meridian

Books, 1955), p. 214.

37. See Hannah Arendt, The Origins of Totalitarianism (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973), p. 180, note 55.

38. W. Robertson Smith, Kinship and Marriage in Early Arabia, ed.

Stanley Cook (1907; reprint ed., Oesterhout, N.B.: Anthropological Publications, 1966), pp. xiii, 241.

39. W. Robertson Smith, Lectures and Essays, ed. John Sutherland Black and George Chrystal (London: Adam & Charles Black, 1912), pp. 492-3.

40. Ibid., pp. 492, 493, 511, 500, 498-9.

41. Charles M. Doughty, Travels in Arabia Deserta, 2nd ed., 2 vols. (New York: Random House, n.d.), 1: 95. See also the excellent article by Richard Bevis, 'Spiritual Geology: C. M. Doughty and the Land of the Arabs,' Victorian Studies 16 (December 1972), 163-81.

42. T. E. Lawrence, The Seven Pillars of Wisdom: A Triumph (1926; reprint ed., Garden City, N.Y.: Doubleday, Doran & Co., 1935), p. 28.

43. For a discussion of this see Talal Asad, 'Two European Images of Non-European Rule,' in Anthropology and the Colonial Encounter, ed. Talal Asad (London: Ithaca Press, 1975), pp. 103-18.

44. Arendt, Origins of Totalitarianism, p. 218.

45. T. E. Lawrence, Oriental Assembly, ed. A. W. Lawrence (New York: E. P. Dutton & Co., 1940), p. 95.

46. Cited in Stephen Ely Tabachnick, 'The Two Veils of T. E. Lawrence,' Studies in the Twentieth Century 16 (Fall 1975): 96–7.

47. Lawrence, Seven Pillars of Wisdom, pp. 42–3, 661.

48. Ibid., pp. 549, 550–2.

49. E. M. Forster, A Passage to India (1924; reprint ed., New York: Harcourt, Brace & Co., 1952), p. 322.

50. Maurice Barr&s, Une Enquete aux pays du Levant (Paris: Plon, 1923), 1: 20; 2: 181, 192, 193, 197.

51. D. G. Hogarth, The Wandering Scholar (London: Oxford University Press, 1924). Hogarth describes his style as that of 'the explorer first and the scholar second' (p. 4).

52. Cited by H. A. R. Gibb, 'Structure of Religious Thought in Islam,' in his Studies on the Civilization of Islam, ed. Stanford J. Shaw and William R. Polk (Boston: Beacon Press, 1962), p. 180.

53. Frdddric Leftvre, 'Une Heure avec Sylvain Livi,' in Memorial Sylvain Livi, ed. Jacques Bacot (Paris: Paul Hartmann, 1937), pp. 123-4.

54. Paul Val6ry, Oeuvres, ed. Jean Hytier (Paris: Gallimard, 1960), 2: 1556–7.

55. Cited in Christopher Sykes, Crossroads to Israel (1965; reprint ed., Bloomington: Indiana University Press, 1973), p. 5.

56. Cited in Alan Sandison, The Wheel of Empire: A Study of the Imperial Idea in Some Late Nineteenth and Early Twentieth Century Fiction (New

York: St. Martin's Press, 1967), p. 158. An excellent study of the French equivalent is Martine Astier Loutfi, Littfrature et colonialisme: L'Expansion coloniale vue dans la littirature romanesque franfaise, 1871–1914 (The Hague: Mouton & Co., 1971).

57. Paul Valdry, Variiti (Paris: Gallimard, 1924), p. 43.

58. George Orwell, 'Marrakech,' in A Collection of Essays (New York: Doubleday Anchor Books, 1954), p. 187.

59. Valentine Chirol, The Occident and the Orient (Chicago: University of Chicago Press, 1924), p. 6.

60. filie Faure, 'Orient et Occident,' Mercure de France 229 (July 1–August 1, 1931): 263, 264, 269, 270, 272.

61. Fernand Baldensperger, 'Oil s'affrontent l'Orient et l'Occident intellectuels,' in Etudes <f histoire littiraire, 3rd ser. (Paris: Droz, 1939), p. 230.

62. I. A. Richards, Mencius on the Mind: Experiments in Multiple Definitions (London: Routledge & Kegan Paul, 1932), p. xiv.

63. Selected Works of C. Snouck Hurgronje, ed. G. H. Bousquet and J. Schacht (Leiden: E. J. Brill, 1957), p. 267.

64. H. A. R. Gibb, 'Literature,' in The Legacy of Islam, ed. Thomas Arnold and Alfred Guillaume (Oxford: Clarendon Press, 1931), p. 209.

65. The best general account of this period in political, social, economic, and cultural terms is to be found in Jacques Berque, Egypt: Imperialism and

Revolution, trans. Jean Stewart (New York: Praeger Publishers, 1972).

66. There is a useful account of the intellectual project informing their work in Arthur R. Evans, Jr.,ed.,On Four Modem Humanists: Hofmannsthal, Gundolf, Curtius, Kantorowicz (Princeton, N J . : Princeton University Press, 1970).

67. Erich Auerbach, Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature, trans. Willard R. Trask (1946; reprint ed., Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1968), and his Literary Language and Its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages, trans. Ralph Manheim (New York: Bollingen Books, 1965).

68. Erich Auerbach, 'Philology and Weltliteratur,' trans. M. and E. W. Said, Centennial Review 13, no. 1 (Winter 1969): 11.

69. Ibid., p. 17.

70. For example, in H. Stuart Hughes, Consciousness and Society: The Reconstruction of European Social Thought, 1890-1930 (1958; reprint ed., New York: Vintage Books, 1961).

71. See Anwar Abdel Malek, 'Orientalism in Crisis,' Diogenes 44 (Winter 1963): 103-40.

72. R. N. Cust, 'The International Congresses of Orientalists,' Hellas 6, no. 4 (1897): 349.

73. See W. F. Wertheim, 'Counter-insurgency Research at the Turn of the Century—Snouck Hurgronje and the Acheh War,' Sociologische Gids 19

(September-December 1972).

74. Sylvain Livi, 'Les Parts respectives des nations occidentales dans les progr&s de l'indianisme,' in Memorial Sylvain Uvi, p. 116.

75. H. A. R. Gibb, 'Louis Massignon (1882-1962),' Journal of the Royal Asiatic Society (1962), pp. 120, 121.

76. Louis Massignon, Opera Minora, ed. Y. Moubarac (Beirut: Dar-el-Maaref, 1963), 3: 114. I have used the complete bibliography of Massignon's work by Moubarac: L'Oeuvre de Louis Massignon (Beirut: Editions du Cinacle libanais, 1972–73).

77. Massignon, 'L'Occident devant l'Orient: Primauti d'une solution culturelle,' in Opera Minora, 1: 208–23.

78. Ibid., p. 169.

79. See Waardenburg, L'Islam dans le miroir de l'Occident, pp. 147, 183, 186, 192, 211, 213.

80. Massignon, Opera Minora, 1: 227.

81. Ibid., p. 355.

82. Quoted from Massignon's essay on Biruni in Waardenburg, L'Islam dans le miroir de TOccident, p. 225.

83. Massignon, Opera Minora, 3: 526.

84. Ibid., pp. 610–11.

85. Ibid., p. 212. Also p. 211 for another attack on the British, and pp.

423—7 for his assessment of Lawrence.

86. Quoted in Waardenburg, L'Islam dans le miroir de TOccident, p. 219.

87. Ibid., pp. 218–19.

88. See A. L. Tibawi, 'English-Speaking Orientalists: A Critique of Their Approach to Islam and Arab Nationalism, Part I,' Islamic Quarterly 8, nos. 1, 2 (January–June 1964): 25–44; 'Part II,' Islamic Quarterly 8, nos. 3, 4 (July–December 1964): 73–88.

89. 'Une figure domine tous les genres [of Orientalist work], celle de Louis Massignon': Claude Cahen and Charles Pellat, 'Les Etudes arabes et islamiques,' Journal asiatique 261, nos. 1, 4 (1973): 104. There is a very detailed survey of the Islamic-Orientalist field to be found in Jean Sauvaget, Introduction a l'histoire de VOrient musulman: Elements de bibliographic, ed. Claude Cahen (Paris: Adrien Maisonneuve, 1961).

90. William Polk, 'Sir Hamilton Gibb Between Orientalism and History,' International Journal of Middle East Studies 6, no. 2 (April 1975): 131–9. I have used the bibliography of Gibb's work in Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb, ed. George Makdisi (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965), pp. 1–20.

91. H. A. R. Gibb, 'Oriental Studies in the United Kingdom,' in The Near East and the Great Powers, ed. Richard N. Frye (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1951), pp. 86–7.

92. Albert Hourani, 'Sir Hamilton Gibb, 1895–1971,' Proceedings of the

British Academy 58 (1972): p. 504.

93. Duncan Black Macdonald, The Religious Attitude and Life in Islam

(1909; reprint ed., Beirut: Khayats Publishers, 1965), pp. 2-11.

94. H. A. R. Gibb, 'Whither Islam?' in Whither Islam? A Survey of

Modern Movements in the Moslem World, ed. H. A. R. Gibb (London:

Victor Gollancz, 1932), pp. 328, 387.

95. Ibid., p. 335.

96. Ibid., p. 377. -

97. H. A. R. Gibb, 'The Influence of Islamic Culture on Medieval

Europe,' John Rylands Library Bulletin 38, no. 1 (September 1955): 98.

98. H. A. R. Gibb, Mohammedanism: An Historical Survey (London:

Oxford University Press, 1949), pp. 2, 9, 84.

99. Ibid., pp. 111,88, 189.

100. H. A. R. Gibb, Modern Trends in Islam (Chicago: University of

Chicago Press, 1947), pp. 108, 113, 123.

101. Both essays are to be found in Gibb's Studies on the Civilization of

Islam, pp. 176-208 and 3-33.

102. R. Emmett Tyrell, Jr., 'Chimera in the Middle East,' Harper's, November

1976, pp. 35-8.

103. Cited in Ayad al-Qazzaz, Ruth Afiyo, et al., The Arabs in American

Textbooks, California State Board of Education, June 1975, pp. 10, 15.

104. 'Statement of Purpose,' MESA Bulletin 1, no. 1 (May 1967): 33.

105. Morroe Berger, 'Middle Eastern and North African Studies: Developments and Needs,' MESA Bulletin 1, no. 2 (November 1967): 16.

106. Menachem Mansoor, 'Present State of Arabic Studies in the United States,' in Report on Current Research 1958, ed. Kathleen H. Brown (Washington:

Middle East Institute, 1958), pp. 55–6.

107. Harold Lasswell, 'Propaganda,' Encyclopedia of the Social Sciences (1934), 12: 527. I owe this reference to Professor Noam Chomsky.

108. Marcel Proust, The Guermantes Way, trans. C. K. Scott Moncrieff (1925; reprint ed., New York: Vintage Books, 1970), p. 135.

109. Nathaniel Schmidt, 'Early Oriental Studies in Europe and the Work of the American Oriental Society, 1842–1922,' Journal of the American Oriental Society 43 (1923): 11. See also E. A. Speiser, 'Near Eastern Studies in America, 1939–45,' Archiv Orientalni 16 (1948): 76–88.

110. As an instance there is Henry Jessup, Fifty-Three Years in Syria, 2 vols. (New York: Fleming H. Revell, 1910).

111. For the connection between the issuing of the Balfour Declaration and United States war policy, see Doreen Ingrams, Palestine Papers 1917–1922: Seeds of Conflict (London: Cox & Syman, 1972), pp. 10 ff.

112. Mortimer Graves, 'A Cultural Relations Policy in the Near East,' in The Near East and the Great Powers, ed. Frye, pp. 76, 78.

113. George Camp Keiser, 'The Middle East Institute: Its Inception and Its Place in American International Studies,' in The Near East and the Great Powers, ed. Frye, pp. 80, 84.

114. For an account of this migration, see The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960, ed. Donald Fleming and Bernard Bailyn (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1969).

115. Gustave von Grunebaum, Modern Islam: The Search for Cultural Identity (New York: Vintage Books, 1964), pp. 55, 261.

116. Abdullah Laroui, 'Pour une m£thodologie des itudes islamiques: L'Islam au miroir de Gustave von Grunebaum,' Diogine 38 (July–September 1973): 30. This essay has been collected in Laroui's The Crisis of the Arab Intellectuals: Traditionalism or Historicism? trans. Diarmid Cammell (Berkeley: University of California Press, 1976).

117. David Gordon, Self-Determination and History in the Third World (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1971).

118. Laroui, 'Pour une mithodologie des 6tudes islamiques,' p. 41.

119. Manfred Halpern, 'Middle East Studies: A Review of the State of the Field with a Few Examples,' World Politics 15 (October 1962): 121–2.

120. Ibid., p. 117.

121. Leonard Binder, '1974 Presidential Address,' MESA Bulletin 9, no. 1 (February 1975): 2.

122. Ibid., p. 5.

123. 'Middle East Studies Network in the United States,' MER1P Reports 38 (June 1975): 5.

124. The two best critical reviews of the Cambridge History are by Albert Hourani, The English Historical Review 87, no. 343 (April 1972): 348–57, and Roger Owen, Journal of Interdisciplinary History 4, no. 2 (Autumn 1973): 287–98.

Notes 375

125. P. M. Holt, Introduction, The Cambridge History of Islam, ed. P. M. Holt, Anne K. S. Lambton, and Bernard Lewis, 2 vols. (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 1: xi.

126. D. Sourdel, 'The Abbasid Caliphate,' Cambridge History of Islam, ed. Holt et al., 1: 121.

127. Z. N. Zeine, 'The Arab Lands,' Cambridge History of Islam, ed. Holt et al., 1: 575.

128. Dankwart A. Rustow, 'The Political Impact of the West,' Cambridge History of Islam, ed. Holt et al., 1: 697.

129. Cited in Ingrams, Palestine Papers, 1917–1922, pp. 31–2.

130. Robert Alter, 'Rhetoric and the Arab Mind,' Commentary, October 1968, pp. 61–85. Alter's article was an adulatory review of General Yehoshafat Harkabi's Arab Attitudes to Israel (Jerusalem: Keter Press, 1972).

131. Gil Carl Alroy, 'Do The Arabs Want Peace?' Commentary, February 1974, pp. 56–61.

132. Roland Barthes, Mythologies, trans. Annette Lavers (New York: Hill & Wang, 1972), pp. 109–59.

133. Raphael Patai, Golden River to Golden Road: Society, Culture, and Change in the Middle East (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1962; 3rd rev. ed., 1969), p. 406.

134. Raphael Patai, The Arab Mind (New York: Charles Scribner's Sons, 1973). For an even more racist work see John Laffin, The Arab Mind Considered:

A Need for Understanding (New York: Taplinger Publishing Co., 1976).

135. Sania Hamady, Temperament and Character of the Arabs (New York: Twayne Publishers, 1960), p. 100. Hamady's book is a favorite amongst Israelis and Israeli apologists; Alroy cites her approvingly, and so does Amos Elon in The Israelis: Founders and Sons (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1971). Morroe Berger (see note 137 below) also cites her frequently. Her model is Lane's Manners and Customs of the Modern Egyptians, but she has none of Lane's literacy or general learning.

136. Manfred Halpern's thesis is presented in "Four Contrasting Repertories of Human Relations in Islam: Two Pre-Modern and Two Modern Ways of Dealing with Continuity and Change, Collaboration and Conflict and the Achieving of Justice," a paper presented to the 22nd Near East Conference at Princeton University on Psychology and Near Eastern

Studies, May 8, 1973. This treatise was prepared for by Halpern's 'A Redefinition

of the Revolutionary Situation,' Journal of International Affairs

23, no. 1 (1969): 54–75.

137. Morroe Berger, The Arab World Today (New York: Doubleday

Anchor Books, 1964), p. 140. Much the same sort of implication underlies

the clumsy work of quasi-Arabists like Joel Carmichael and Daniel Lerner;

it is there more subtly in political and historical scholars such as Theodore

Draper, Walter Laqueur, and filie Kedourie. It is strongly in evidence in

such highly regarded works as Gabriel Baer's Population and Society in the

Arab East, trans. Hanna Szoke (New York: Frederick A. Praeger, 1964),

and Alfred Bonnd's State and Economics in the Middle East: A Society in

Transition (London: Routledge & Kegan Paul, 1955). The consensus seems

to be that if they think at all, Arabs think differently—i.e., not necessarily

with reason, and often without it. See also Adel Daher's RAND study,

Current Trends in Arab Intellectual Thought (RM–5979–FF, December

1969) and its typical conclusion that 'the concrete problem-solving approach

is conspicuously absent from Arab thought' (p. 29). In a review-essay for

the Journal of Interdisciplinary History (see note 124 above), Roger Owen

attacks the very notion of 'Islam' as a concept for the study of history. His

focus is The Cambridge History of Islam, which, he finds, in certain ways

perpetuates an idea of Islam (to be found in such writers as Carl Becker and Max Weber) 'defined essentially as a religious, feudal, and antirational system, [that] lacked the necessary characteristics which had made European progress possible.' For a sustained proof of Weber's total inaccuracy, see Maxime Rodinson's Islam and Capitalism, trans. Brian Pearce (New York: Pantheon Books, 1974), pp. 76–117.

138. Hamady, Character and Temperament, p. 197.

139. Berger, Arab World, p. 102.

140. Quoted by Irene Gendzier in Franti Fanon: A Critical Study (New York: Pantheon Books, 1973), p. 94.

141. Berger, Arab World, p. 151.

142. P. J. Vatikiotis, ed., Revolution in the Middle East, and Other Case Studies; proceedings of a seminar (London: George Allen 4 Unwin, 1972), pp. 8–9.

143. Ibid., pp. 12, 13.

144. Bernard Lewis, 'Islamic Concepts of Revolution,' in ibid., pp. 33, 38–9. Lewis's study Race and Color in Islam (New York: Harper 4 Row, 1971) expresses similar disaffection with an air of great learning; more explicitly political—but no less acid—is his Islam in History: Ideas, Men and Events in the Middle East (London: Alcove Press, 1973).

145. Bernard Lewis, 'The Revolt of Islam,' in The Middle East and The West (Bloomington: Indiana University Press, 1964), p. 95.

146. Bernard Lewis, 'The Return of Islam,' Commentary, January 1976, p. 44.

147. Ibid., p. 40.

148. Bernard Lewis, History—Remembered, Recovered, Invented (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975), p. 68.

149. Lewis, Islam in History, p. 65.

150. Lewis, The Middle East and the West, pp. 60, 87.

151. Lewis, Islam in History, pp. 65-6.

152. Originally published in Middle East Journal 5 (1951). Collected in Readings in Arab Middle Eastern Societies and Cultures, ed. Abdulla Lutfiyye and Charles W. Churchill (The Hague: Mouton 4 Co., 1970), pp. 688-703.

153. Lewis, The Middle East and the West, p. 140.

154. Robert K. Merton, 'The Perspectives of Insiders and Outsiders,' in his The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations, ed. Norman W. Storer (Chicago: University of Chicago Press, 1973), pp. 99-136.

155. See, for example, the recent work of Anwar Abdel Malek, Yves Lacoste, and the authors of essays published in Review of Middle East Studies 1 and 2 (London: Ithaca Press, 1975, 1976), the various analyses of Middle Eastern politics by Noam Chomsky, and the work done by the Middle East Research and Information Project (MERIP). A good prospectus is provided in Gabriel Ardant, Kostas Axelos, Jacques Berque, et al.,

De rimpirialisme d la decolonisation (Paris: Editions de Minuit, 1965).

Afterword

1. Martin Bernal, Black Athena (New Brunswick: Rutgers University Press, Volume I, 1987; Volume II, 1991); Eric J. Hobsbawm and Terence Rangers, eds., The Invention of Tradition (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

2. O'Hanlon and Washbrook, 'After Orientalism: Culture, Criticism, and Politics in the Third World'; Prakash, 'Can the Subaltern Ride? A Reply to O'Hanlon and Washbrook,' both in Comparative Studies in Society and History, IV, 9 (January 1992), 141–84.

3. In one particularly telling instance, Lewis's habits of tendentious generalization do seem to have gotten him in legal trouble. According to Liberation (1 March 1994) and the Guardian (8 March 1994), Lewis now faces both criminal and civil suits brought against him in France by Armenian and human rights organizations. He is being charged under the same statute that makes it a crime in France to deny that the Nazi Holocuast took place; the charge against him is denying (in French newspapers) that a genocide of Armenians occurred under the Ottoman empire.

4. Carol Breckenridge and Peter van der Veer, eds., Orientalism and the Postcolonial Predicament (Philadelphia: University of Pennsylvania Press,

1993).

5. Nicholas B. Dirks, ed., Colonialism and Culture (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1992).

6. 'The Clash of Civilizations,' Foreign Affairs 71,3 (Summer 1993), 22–49.

7. 'Notes on the 'Post-Colonial',' Social Text, 31/32 (1992), 106.

8. MagdofT, 'Globalisation – To What End?,' Socialist Register 1992: New World Order?, ed. Ralph Milliband and Leo Panitch (New York: Monthly Review Press, 1992), 1–32.

9. Miyoshi, 'A Borderless World? From Colonialism to Transnationalism and the Decline of the Nation-State,' Critical Inquiry, 19, 4 (Summer 1993), 726–51; Dirlik, 'The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism,' Critical Inquiry, 20, 2 (Winter 1994), 328–56.

10. Ireland's Field Day (London: Hutchinson, 1985), pp. vii–viii.

11. Alcalay (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993); Gilroy (Cambridge: Harvard University Press, 1993); Ferguson (London: Routledge, 1992).

زەنجیرەی کتێبە چاپکراوەکانی ماڵی وەفایی

1-	چۆن دەبیتە باشترین هاوڕێی خۆت – دەروونناسی – و: شێرزاد حەسەن
2-	تۆ بەسەر خۆتدا زاڵیت – دەروونناسی –و: شێرزاد حەسەن
3-	دڵی ئیسلام – سەیدحوسێن نەسر – و: هیمداد شاهین
4-	چەکوشی بەڵگە و شووشەی ئیلحاد – د: عەدنان ئیبراهیم – و: زیرەک ئەحمەد ڕەحمان
5-	سەلەفیەتی و کۆمەڵگەی کوردی – لێکۆڵینەوە – عەبدوڵڵا عاللایی
6-	-جیاکردنەوەی دین لە سیاسەت – مەنوچەهر جەمالی – و: دڵشاد خۆشناو
7-	گوڵبژێرێک لە کارەکانی فەیلەسوفی ئیسلامی تیتۆس بۆرکهات – ویلیام ستۆدارت – و: د. لوقمان بەکر

8- بۆئەوەی لە تاقیکردنەوەکاندا سەرکەوتووبن – ئانیتا نیک – و: حەمە عەباس
9- واتای ژیان پێناسەیەکی پوخت– تێری ئیگلتن – و: عەبدولخالق یەعقووبی
10-کتێبی نالی – لێکۆڵینەوە – ڕێبوار سیوەیلی .
11-وەهای گوت زەردەشت – نیچە- و: عەلی نانەواوزادە
12-لە ستایشی خۆشەویستیدا – ئالان بادیۆ – و: دانا شوانی
13-ژولیاو دەستنووسەکەی مەولانا – چیرۆک – توانا ئەمین
14-دەریاچەکە – ڕۆمان – یاسۆناری کاواباتا – و: جەلیل کاکەوەیس
15-نانی ڕووت – سەرگوشتە – محەمەد شوکری – و: د. نەجاتی عەبدوڵلا
16-گوڵی ساردۆنیا – ڕۆمان – ئەلیف شەفەق – و :
17-زمانم دەگەڕێنمەوە ناو دڵم – شیعر – ڕامیار مەحمود
18- سترانی شەقام – شیعری وەرگێردراو – و: نەژاد عەزیز سورمێ
19- دڵدارەکەم پایزە گەواڵەیەک نییە – شیعر – سەلاح شوان
20-تەنگە نەفەسی- ڕۆمان – فەرهاد حەیدەری گۆران – و: فازڵ مەحموود
21-پەیامبەر – جوبران خەلیل جوبران – و: توانا ئەمین – چاپی یەکەم
22- -مژاباد – ڕۆمان – جاندۆست – و: فەرهاد چۆمانی
23-بەسەر لێوتەوە شیعرم – شیعر – گەشبیر ئەحمەد
24-قەحپەی 135 کیلۆیی – چارلس بۆکۆفسکی – و: شۆڕش غەفووری

25-دنیای نوێی دڵڕفێن – ڕۆمان – هەکسلی
26-سەرزەمینی خوداکان – شیعر – ئومێد عەلی
27-پەیامبەر – جوبران خەلیل جوبران – و: توانا ئەمین – چاپی دووەم
28- سۆزانییەکەی کەناری نۆرماندی – چیرۆک – مارگرێت دۆراس – و: فازڵ مەحموود
29-بەیادی سۆزانییە غەمبارەکانم – ڕۆمان – گابریێل گارسیا مارکیز – و: ئیسماعیل حەمەئەمین
30-هوتێل ئەورووپا – ڕۆمان – فەرهاد پیربال
31-برینەکان گۆرانیمان پێدەڵێن – شیعر – غەمگین بۆڵی
32-توانەوە لە زەریای عەشقی خوادا – حەمە سەعید حەسەن
33-چۆن لە ئیسلام تێبگەین؟ - لێکۆڵینەوە – عەبدوڵڵا عالّلایی
34-مرۆڤێک لە نزیکمانە- شیعر – تەیب قادر
35-پەیامبەر – جوبران خەلیل جوبران – و: توانا ئەمین – چاپی سێیەم
36-خوێنێک بەسەر منارەوە – ڕۆمان – جاندۆست – و: فەیسەڵ خەلیل
37-خۆشەویستی – گەشەی مرۆیی – ئۆشۆ – و: شێرزاد حەسەن
38-تۆ لە پەنهانترین کەلێنی پیرۆزی دڵمدای – تاگوور – و: توانا ئەمین
39- سانتیاگۆ دی کۆمپۆستێلا- ڕۆمان – فەرهاد پیربال
40-گوڵی ساردۆنیا، ئەلیف شەفەق، و: محەمەد ئیسماعیل، چاپی دووەم

41-خوان رۆلفۆ، پێدرۆ پارامۆ، و: ئازاد بەرزنجی و ڕێبوار سیوەیلی، ڕۆمان، چاپی سێیەم
42-ئەو کتێبانەی ژیانیان گۆڕیم، فەرهاد پیرباڵ، چاپی یەکەم
43-مەزرای ئاژەڵان، جۆرج ئۆروێل، و: ئەدیب نادر، ڕۆمان
44- شیعر خەونی ئایندەیە، مەحمود دەرویش، و: ئەدیب نادر، شیعر
45- مانگی شیراز و شانشینی گوڵەگەنم، عەبدولوەهاب بەیاتی، و: ئەدیب نادر، شیعر
46-دوا وەسوەسەکانی عیسا، نیکۆس کازانتزاکیس، و کەریم دەشتی، ڕۆمان
47-دواوێستگەم باکوورە، جەلال بەرزنجی، ڕۆمان
48-من شیوعی بووم (کتێبی ڕەشی شیوعیەت)، بەدر شاکر سەیاب
49-بۆچی فەلسەفاندن، ژان فرانسوا لیوتار، و: عەرسەلان ئافراسیاو
50-دەربارەی سروشتی مرۆیی، چۆمسکی، فۆکۆ، و: ئەرسەلان ئافراسیاو
51-ڕازی گوڵی سوور، و: توانا ئەمین، چاپی دووەم
52-مرۆڤ و سروشت، سەید حزسوین نەسر، و:عەزیز یاسین
53-من مانگایەکی تەنیام، شنە نووری، شیعر
54-ئیمان و گومان، کوردۆ شابان
55-سەفەرێک بە ڕێگەی خەون، جەلال بەرزنجی، ڕۆمان
56-وشەکانیش بریندارن، گۆران ڕەئوف، شیعر
57- ڕۆژهەڵاتناسی، ئێدوارد سەعید، و: د. موحسین ئەحمەد عومەر